

УНИВЕРЗИТЕТ «МБ»

Пословни и правни факултет, Београд

Југослав Вукадиновић

**ДИПЛОМАТСКЕ ПРИВИЛЕГИЈЕ И
ИМУНИТЕТИ: ПОЈАМ, РАЗВОЈ, АКТУЕЛНИ
ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ**

- Докторска дисертација -

Београд 2022.

УНИВЕРЗИТЕТ «МБ»
Пословни и правни факултет, Београд

Југослав Вукадиновић

Предмет: Међународно јавно право
Име и презиме ментора: Проф. др Борис Кривокапић
Име и презиме студента: Југослав Вукадиновић
Студијски програм: Докторске студије правних наука
Смер/Модул: Право
Матични број: 2205961240096

Београд 2022.

**ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ
ЗА ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Проф. др Родољуб Етински

редовни професор
Правног факултета
Универзитета у Новом Саду
председник комисије

Проф. др Борис Кривокапић

редовни професор
Пословног и правног факултета
Универзитета "МБ", Београд,
ментор

Проф. др Неђо Даниловић

редовни професор
Пословног и правног факултета
Универзитета "МБ", Београд, члан

Резиме	13
Abstract.....	16
Скраћенице	19
УВОД	20

Глава I
МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

I.ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА.....	24
1. Хипотетички ставови о предмету истраживања	25
1. Хипотетички ставови о структуралним проблемима	26
2. Хипотетички ставови о функционалним проблема.....	27
3. Хипотетички ставови о везама и односима.....	27
2. Резултати досадашњих истраживања	27
3. Значај истраживања	28
II.ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА.....	28
1. Теоријско одређење предмета истраживања	28
2. Дефинисање категоријално-појмовног система.....	29
3. Операционо одређење појма истраживања	31
III.ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА	35
1. Научни циљеви истраживања.....	36
2. Друштвени циљеви истраживања	36
1. Основни друштвени циљеви	36
2. Посебни друштвени циљеви	36
IV.ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	37
1. Општа (генерална) хипотеза истраживања.....	37
2. Посебне и појединачне хипотезе истраживања	38
1. Прва посебна хипотеза	38
2. Друга посебна хипотеза.....	38
3. Трећа посебна хипотеза.....	40
4. Четврта посебна хипотеза	40
5. Пета посебна хипотеза.....	42
V.НАЧИН ИСТРАЖИВАЊА.....	43
1. Методи који ће бити примењени у истраживању	44
2. Узорци истраживања	47
1. Узорак аргумената	47
2. Узорак објеката истраживања.....	47

2. Међународни уговори	112
1. Двострани уговори.....	112
2. Регионални уговори.....	112
3. Универзални споразуми	114
4. Прописи држава као извори дипломатског права.....	115

Глава III

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ДИПЛОМАТИЈЕ И ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА ИМУНИТЕТА

I. ЗНАЧАЈ И КРИТЕРИЈУМ ПЕРИОДИЗАЦИЈЕ	119
1. Смисао историјског осврта	119
2. Периодизација развоја дипломатије и дипломатских привилегија и имунитета.....	120
II. АНТИЧКО ДОБА (време закључно са V веком)	125
1. Опште карактеристике овог доба	125
2. Дипломатске функције и облици дипломатског представљања.....	126
3. Дипломатски имунитети и привилегије	134
4. Пракса везана за Србију	141
III. СРЕДЊИ ВЕК (VI-XV в.)	142
1. Опште карактеристике овог доба	142
2. Дипломатске функције и облици дипломатских представљања	144
3. Дипломатски имунитети и привилегије	151
4. Пракса везана за Србију	154
IV. НОВО ДОБА (XVI-XVIII век).....	162
1. Опште карактеристике овог доба	162
2. Дипломатске функције и облици дипломатских представљања	165
3. Дипломатски имунитети и привилегије	172
4. Пракса везана за Србију	183
V. САВРЕМЕНО ДОБА-МОДЕРНА ДИПЛОМАТИЈА (XIX до краја XX века).....	185
1. Опште карактеристике овог доба	185
2. Дипломатске функције и облици дипломатских представљања	191
3. Дипломатски имунитети и привилегије	192
4. Пракса везана за Србију	197
1. Најважнији моменти везани за XIX век.....	197
2. Најважнији моменти везани за XX век	199
1. Спољнополитички и међународни оквири	199
2. Напади на српске / југословенске дипломатске мисије и дипломате	201
3. Напади на стране дипломатске преставнике у Југославији	208
VI. ОПШТА ОЦЕНА РАЗВОЈА ДИПЛОМАТИЈЕ И ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА И ИМУНИТЕТА У ПРЕТХОДНИМ ПЕРИОДИМА	209
1. Проблеми у вези са давањем опште оцене	209
2. Општа оцена развоја дипломатских привилегија и имунитета	211
1. Први дипломатски представници и њихов правни положај	212
2. Појава сталних дипломатских мисија и нова правила	213
3. Вишестрана дипломатија	215
1. Појам вишестране дипломатије.....	215
2. Вишестрана ad hoc дипломатија.....	217
3. Стална вишестрана дипломатија	218

3.Значај неприкосновености односно неповредивости.....	269
2.Дипломатски имунитети	270
3.Дипломатске привилегије	271
4.Остала права	273
5.Класификација и терминологија.....	276
4.Подела са обзиром на обим права	277
1.Назив привилегија и имунитета права овом критеријуму поделе.....	277
1.Ограничене и остале повластице и имунитети	277
2.Предлог прецизнијег термина.....	280
2.Чиниоци који утичу на обим дипломатских привилегија и имунитета.....	282
1.Категорија односно функције лица о којем је реч	282
2.Држављанство државе пријема или стални боравак у њој	283
3.Повезаност са мисијом и њеним функцијама.....	284
4.Пракса конкретне државе.....	285
III.ПРАЗЛИКОВАЊЕ ОД НЕКИХ СЛИЧНИХ ПОЈАВА	286
1.Конзуларне привилегије и имунитети	287
2.Положај унутрашњих органа спољног представљања државе.....	291
1.Шеф државе.....	293
2.Председник владе, министар иностраних послова и остали чланови владе	298
3.Остали унутрашњи државни органи који учествују у међународном представљању државе.....	302
3.Представници држава у поступцима пред међународним судовима.....	303
4.Заштита парламентарара.....	305
5.Функционери и службеници међународних организација	310
1.Општи осврт на положај представништва међународних организација	311
2.Положај представника међународних организација	311
1.Положај службеника међународних организација	311
2.Положај сталних представништва међународних организација и њиховог особља	314
6.Судије међународних судова.....	315
7.Припадници мировних мисија УН и других међународних оружаних снага.....	323

Глава V

КАРАКТЕРИСТИКЕ ВРЕМЕНА У КОМЕ ЖИВИМО И ДИПЛОМАТСКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ

I.КАРКАТЕРИСТИКЕ ВРЕМЕНА У КОМЕ ЖИВИМО.....	325
1.Опште карактеристике периода у коме смо	326
1.Интернационализација, регионализација, интеграција, глобализација.....	327
1.Интернационализација	327
2.Регионализација	328
3.Интеграција	329
4.Глобализација.....	331
5.Значај за дипломатске привилегије и имунитете.....	333
2.Оружани сукоби.....	333
3.Међународни тероризам и транснационални организовани криминал.....	336
1.Међународни тероризам.....	336
2.Прекогранични организовани криминал	337

3. Питање апсолутног имунитета и проблем других привилегија	389
4. Статус чланова породице	393
1. Круг чланова породице	393
2. Живот у заједничком домаћинству	395
2. Недовољно јасна решења	396
1. Слободна професија или трговачка делатност дипломатског агента	396
2. Акт о вршењу службене дужности	397
3. Разумни рок за напуштање државе пријема	399
4. Одрицање од дипломатског имунитета	400
5. Вожња у алкохолисаном стању	401
6. Разлика између административно-техничког и послужног особља	404
7. Привилегије и имунитети везани за дипломатску пошту и дипломатске курире	406
1. Садржина дипломатске поште	406
2. Дипломатски курири ad hoc	408
8. Слобода општења	410
1. Појам и видови слободе општења	410
2. Комуникација преко Интернета	411
9. Смисао покретања односних питања	412
III. ПРОБЛЕМИ У ПРАКСИ	414
1. Кршење дипломатских привилегија и имунитета	415
1. Појам и облици кршења дипломатских привилегија и имунитета	416
1. Кршење права као појава	416
2. Кршење дипломатских привилегија и имунитета	416
2. Кршење дипломатских привилегија и имунитета од стране државе пријема	416
1. Кршење неповредивости просторија мисије	417
2. Кршење неприкосновености, имунитета и других права дипломатских агената и осталих заштићених лица	417
3. Разлози кршења дипломатских привилегија и имунитета	421
1. Објективно неизбежно кршење дипломатских привилегија и имунитета	423
2. Кршење дипломатских привилегија и имунитета у ужем смислу	423
3. Одсуство адекватне заштите, напади на дипломатске мисије и дипломатске представнике од стране појединаца и група	424
1. Начелни проблеми	424
2. Примери напада на дипломатске мисије	426
1. Заштита дипломатске мисије	426
2. Напади на дипломатске мисије у савременој пракси	426
3. Случајеви везани за Републику Србију	429
3. Напади на дипломатске агенте	431
1. Проблем заштите дипломатских агената	432
2. Напади на дипломатске представнике у савременој пракси	432
4. Напади иза којих стоји трећа држава	434
1. Напади на међународним конференцијама	435
2. Напади на сталне дипломатске мисије	435
3. Питање одговорности државе пријема	436
5. Кршење дипломатских привилегија и имунитета од стране именована, Дипломатске мисије или чланова њеног особља	437
1. Разлика између овог облика кршења и злоупотребе	437
2. Прекорачење самоодбране	437
1. Проблеми у вези са самоодбраном	437
2. Убиство полицајке у Лондону (1984)	438

III. МОГУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА

ИМУНИТЕТА	487
1. Назив	487
2. Нова кодификација међународног дипломатског права	488
3. Статус привилегија и имунитета	492
1. Привилегије и имунитети дипломатских представника држава	492
1. Проблем апсолутног имунитета	493
2. Повластице и друга права	494
2. Статус представника недржавних субјеката	494
1. Представници међународних организација	494
2. Представништа других субјеката међународног права	495
3. Утицај коришћења вештачке интелигенције	498
4. Проширење надлежности Међународног кривичног суда кривичним делима против лица под међународном заштитом	501
5. Остала питања	502
6. Питања за Србију	503

Глава VIII

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

I. НАУЧНА ДИМЕНЗИЈА И НАУЧНИ ДОПРИНОС РАДА	507
1. Научна димензија рада	507
2. Научни допринос рада	507
II. ОЦЕНА ПОТВРЂЕНОСТИ ПОСТАВЉЕНИХ ХИПОТЕЗА	509
1. Оцена потврђености посебних и појединачних хипотеза	509
2. Оцена потврђености опште (генералне) хипотезе	515
 Литература	 516

РЕЗИМЕ

Ова докторска дисертација посвећена је дипломатским привилегијама и имунитетима, са тим да то није учињено на начин како се то уобичајено ради у науци међународног права, већ је изабран по много чему посебан пут који почива на у извесном смислу еволуоном приступу. То је учињено да би се појава која се истражује испитала из нешто другачијег угла, са циљем да се на бази тако добијених запажања и судова, формулишу некакви нови закључци, па и они који се односе на очекиване перспективе даљег развоја те појаве. Истовремено учињен је напор да се уз ослонац на ставове референтних теоретичара али и уз аргументовану критику једног броја њих, формулишу не само некакви општи закључци већ и другачији приступи у вези са низом проблема као што су одређене дефиниције, класификације, аргументације, тумачења итд.

Дисертација има увод и седам тематских целина, обрађених у исто толико глава.

У првој су дати методолошки оквири истраживања тако што су, између осталог, утврђени предмет и циљ истраживања, наведени разлози у прилог научне и друштвене оправданости истраживања, наведени научни методи који ће бити коришћени у истраживању и формулисане општа (генерална) посебна и појединачна хипотеза.

Друга целина се бави појмом дипломатије и дипломатског права. Пошто су та питања доста обрађена у науци међународног права, овде је пажња била усмерена нарочито на то да се идентификују одређени нови проблеми, предложи неке нове дефиниције и укаже на изворе међународног дипломатског права на такав начин да се поред међународно-правних обичаја

и међународних уговора скрене пажња и на специфичност ове материје која се огледа у томе да у њој, изузетно, релативно велики значај имају национални прописи држава.

Трећа глава бави се историјским развојем дипломатских привилегија и имунитета. Ту је аутор само понудио периодизацију која се разликује од онога што се уобичајено среће у правној литератури. На тој основи за сваки од одабраних периода укратко је анализирано његове најважније опште карактеристике, укључујући дипломатске функције и облике дипломатског представљања који су му били својствени а онда је, ослањајући се на низ мало познатих случајева из праксе, указао на занимљиве моменте везане за развој дипломатских привилегија и имунитета. Након тога, аутор је дао општу оцену дипломатије и дипломатских привилегија и имунитета у претходним периодима, закључно са крајем прошлог века.

Четврти део садржи важан теоријски осврт на дипломатске привилегије и имунитете према важећем међународном праву. Аутор се ту бави појмом дипломатских привилегија и имунитета, разлозима њиховог постојања, разним класификацијама дипломатских привилегија и имунитета, разликовањем дипломатских привилегија и имунитета од неких сличних појава. При томе аутор и овде аргументовано критикује многе теорије и ставове и даје своје виђење разних теоријских проблема.

Пета глава је посвећена карактеристикама периода у коме живимо, што значи оквирно од почетка XXI века. Укратко је анализирано дејство које на оквире који захтевају и дефинишу дипломатско представљање имају такве појаве као што су интернационализација, регионализација, интеграција, глобализација, оружани сукоби, међународни тероризам, политичке тензије у међународној заједници, економска и друге кризе. Посебна пажња посвећена је факторима који воде слабљењу улоге сталних дипломатских мисија као

што су слабљење суверенитета држава, све већа улога дипломатије на врху, преношење неких дипломатских функција на друге субјекте и органе.

Један од најважнијих делова дисертације је шеста глава. Она се бави актуелним проблемима у вези са дипломатским привилегијама и имунитетима и то како неким начелним питањима, тако и читавим низом конкретних спорних решења и ситуација. Аутор се при томе ослања не само на релевантна решења важећег дипломатског права, већ и на мноштво занимљивих примера из праксе.

У седмој глави аутор настоји да, идентификујући већ сада битне оквире и чиниоце, предвиди даљи ток односа и процеса у овој материји. При томе он се ограничио на релативно кратак временски период – до око 2050. године. Аутор посебно указује на значај таквих чинилаца као што су пораст броја држава, потреба нове кодификације међународног дипломатског права, утицај увођења вештачке интелигенције, потреба проширења надлежности Међународног кривичног суда тако да обухвати и акте међународног тероризма чије су жртве дипломатски агенти.

Последњи, осми део су закључна разматрања. Ту се аутор укратко осврнуо на научну димензију и научни допринос свог рада, онако како их он види а посебно је дао оцену потврђености хипотеза које је поставио на почетку истраживања.

ABSTRACT

This doctoral dissertation is dedicated to diplomatic privileges and immunities. Yet, it was not done in the way it is usually done in the science of international law, but, instead, the author chose a somewhat different, evolutionary approach. This was done in order to examine the phenomenon under investigation from a slightly different angle, with the aim of formulating some new conclusions based on the observations and judgments thus obtained, including those related to the expected prospects for further development of the phenomenon. At the same time, an effort was made to formulate not only some general conclusions, but also different approaches related to a number of problems, such as certain definitions, classifications, arguments, based on the views of reference theorists, but also with argumentative critique of a number of them. interpretations, etc.

The dissertation has an introduction and seven thematic units, processed in the same number of chapters.

The first one provides methodological frameworks for research by, among other things, determining the subject and goal of research, stating the reasons in favor of scientific and social justification of research, listing scientific methods to be used in research and formulating general (general) special and individual hypotheses.

The second part deals with the concept of diplomacy and diplomatic law. As these issues are well covered in the science of international law, the focus here was on identifying certain new problems, proposing some new definitions and pointing to sources of international diplomatic law in such a way as to draw attention to international legal customs and international treaties, and the specificity of this matter, which is reflected in the fact that in it, exceptionally, the national regulations of the states are of relatively great importance.

The third chapter deals with the historical development of diplomatic privileges and immunities. Here, the author offered a periodization that differs from what is commonly found in the legal literature. On this basis, for each of the selected periods, he briefly analyzed its most important general characteristics, including diplomatic functions and forms of diplomatic representation that were characteristic of it, and then, referring to a number of well-known cases from practice, pointed out interesting moments related to diplomatic development. privilege and immunity. After that, the author gives a general assessment of diplomacy and diplomatic privileges and immunities in previous periods, ie. concluding with the end of the last century.

The fourth part contains an important theoretical overview of diplomatic privileges and immunities under current international law. The author deals with the notion of diplomatic privileges and immunities, the reasons for their existence, various classifications of diplomatic privileges and immunities, distinguishing diplomatic privileges and immunities from some similar phenomena, etc. At the same time, the author criticizes many theories and attitudes and gives his view of various theoretical problems.

The fifth chapter is dedicated to the characteristics of the period in which we live, which means approximately from the beginning of the XXI century. The effects of such phenomena as internationalization, regionalization, integration, globalization, armed conflicts, international terrorism, political tensions in the international community, economic and other crises, etc. on the frameworks that require and define diplomatic representation are briefly analyzed. Special attention is paid to the factors that lead to the weakening of the role of permanent diplomatic missions, such as the weakening of state sovereignty, the growing role of diplomacy at the top, the transfer of some diplomatic functions to other entities and bodies, etc.

One of the most important parts of the dissertation is the sixth chapter. It deals with current issues related to diplomatic privileges and immunities, both on some issues of principle and on a number of specific controversial solutions and situations. The author relies not only on relevant solutions of valid diplomatic law, but also on many interesting examples from practice.

In the seventh chapter, the author tries to, by identifying already important frameworks and factors, predict the further course of relations and processes in this matter. At the same time, he limited himself to a relatively short period of time - until around 2050. The author especially points out the importance of such factors as the increase in the number of states, the need for new codification of international diplomatic law, the impact of the introduction of artificial intelligence, the need to expand the International Criminal Court to include acts of international terrorism whose victims are diplomatic agents, etc.

The last, eighth part, are concluding remarks. Here, the author briefly referred to the scientific dimension and scientific contribution of his work, as he sees them, and especially assessed the validity of the hypotheses he set at the beginning of the research.

Скраћенице

БКДО – Бечка конвенција о дипломатским односима (1961)

БККО – Бечка конвенција о конзуларним односима (1963)

БКПД - Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера (1975)

БКУП – Бечка конвенција о уговорном праву (1969)

ДКП – дипломатско-конзуларно представништво

енгл. - енглески

ЕУ – Европска унија

ЈАР – Јужноафричка Република

КЛМЗ – Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући дипломатске агенте (1973)

КПИУН - Конвенција о привилегијама и имунитетима Уједињених нација (1946)

КСМ – Конвенција о специјалним мисијама (1969)

КСХС – Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца

лат. - латински

мађ. - мађарски

МИП – министарство иностраних послова

МКС – Међународни кривични суд

РС – Република Србија

рус. - руски

СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија

УН – Уједињене нације

фр. - француски

УВОД

Међународно јавно право је веома свеобухватан, сложен, важан и надасве занимљив правни систем који се развијао током читаве историје, да би у наше време достигао свој највиши успон.

Он је изузетно важан за нормалан живот међународне заједнице, сарадњу између држава у свим областима, па и за само очување људског рода и живота на планети, чему између осталог служе норме и принципи међународног права оружаних сукоба (ратно и хуманитарно право), међународног еколошког права.

Као велики и свеобухватан систем, међународно право садржи читав низ грана којима се уређују односне материје. У том смислу обично се разликују: међународно уговорно право (право међународних уговора), међународно право међународних организација, међународно право људских права, међународно радно право, међународно кривично право, међународно речно право, међународно ваздухопловно право, међународно право мора, међународно космичко право, међународно еколошко право (право заштите животне средине), међународно право добробити животиња, међународно уставно право, међународно поштанско право, међународно право телекомуникација, међународно саобраћајно право, међународно административно право, међународно привредно (економско) право, међународно нуклеарно право, међународно право оружаних сукоба (ратно и хуманитарно право), међународно право мирног решавања међународних спорова, међународно униформно право.

Премда је свака од тих грана важна и занимљива на свој начин, одувек је посебан значај имала она која се назива дипломатско-конзуларно право или право међународног представљања. Ово зато што већ по логици ствари она (уз међународно уговорно право) представља основ, темељ за било какве остале облике међународноправног регулисања. Да би се постигао неки споразум а уговори су и данас најважнији извори међународног права, заинтересоване стране морају ступити у контакт, изнети своје ставове, преговарати, постићи сагласност око односних решења. То, разуме се нису једини задаци дипломатских

представника али су свакако међу најважнијима, јер без успешног остварења те улоге нема ни договора ни сарадње у сфери осталих односа између држава односно, гледајући шире у међународној заједници.

Ужи део дипломатско-конзуларног права односно права међународног представљања је дипломатско право, које се бави само дипломатским представљањем. Оно ће и јесте у фокусу нашег истраживања. Истовремено то је материја која је, због тога што је врло занимљива и тесно повезана за важне историјске и друге догађаје, одувек пленила пажњу свих – и практичара (политичара, али и самих дипломата) , научника и медија као и обичних људи.

Са друге стране, један од најважнијих проблема унутар те материје одувек је било питање дипломатских привилегија и имунитета.

Ово зато што, када се једном успоставе, дипломатски односи могу тећи разним каналима и функционисати више или мање успешно али је суштинска претпоставка за то да спољни органи преко којих се одржавају ти односи (дипломатска представништва, дипломатске мисије) и лица која остварују те функције односно ангажована су у њима (дипломатски представници и други чланови особља дипломатске мисије) имају одређени посебан правни статус који им гарантује физичку безбедност, као и безбедност од аката територијалне државе (државе пријема).

О тој теми је одувек много писано. Разлози леже у чињеници да је она изузетно важна и са практичног и са теоријског становишта; да постоји обиље свеколике, понекад и противречне грађе која се током векова сакупила у пракси разних држава; да премда је ова материја обухваћена кодификацијом међународног дипломатског права, извршеном пре пола века, остао је споран или је у међувремену постао проблематичан читав низ питања;

Пемда је одувек пленила пажњу доктрине (науке међународног права) материја дипломатских привилегија и имунитета је нарочито постала актуелна након кодификације међународног дипломатског права извршене 60-их и 70-их година прошлог века. Стога се у то време и све до краја 80-их година XX века појављује мноштво научних радова који приказују, тумаче, анализирају а понекад и критикују односна решења, усвојена Бечком конвенцијом о дипломатским односима (1961) и другим релевантним уговорима који су уследили за њом.

Међутим, пошто се од тада није догодило ништа драматично или епохално у смислу усвајања неких нових међународних споразума у овој области, ова материја је постепено постајала мање атрактивна за истраживаче. Право међународно представљања и дипломатско право као његов део а тиме и правна правила и принципи који се односе на дипломатске привилегије и имунитете, се и данас обрађују у системским делима, уџбеницима, разним студијама итд. али се то углавном врши на један стандардан, уходан начин, који се мање-више своди само на презентовање важећих решења утврђених релевантним међународним споразумима. Мислимо да нећемо погрешити да је у последњих неколико деценија материја дипломатских привилегија и имунитета све више одлазила у други план, уступивши у извесном смислу новим, атрактивнијим темама, као што су људска права, право мора, међународно кривично право, међународно еколошко право.

Са тим у вези у овом раду, вратићемо се дипломатским привилегијама и имунитетима које нису ништа изгубиле од свог значаја и атрактивности. Међутим, настојаћемо да им приђемо на у извесном смислу динамичан начин у смислу да ћемо се бавити њима уз покушај што бољег приказа њихове еволуције.

Циљ овог рада није дакле излагање и анализа решења позитивног међународног права у овој области. То је проблем који је одавно обрађен у правној литератури и не даје нам неки нарочити простор за нове увиде. Уместо тога, покушаћемо да се на нови, надамо се оригиналан начин, задржимо на разлозима настанка дипломатских привилегија и имунитета, њиховом развоју кроз историју и нарочито актуелним проблемима и могућим перспективама.

При томе ћемо морати да се ослањамо и на односна решења садржана у позитивном међународном праву, као што ћемо давати и разне историјске примере (случајеве) од којих се неки, колико нам је познато, по први пут појављују у радовима на нешем језику или су чак и иначе мало познати широј јавности. Такође, помињући неке институте и категорије, неизбежно је било да изнесемо посебно занимљиве ставове референтних научника из ове области, са тим што смо се усудили да их, када смо веровали да томе има места, аргументовано критикујемо, па чак на неколико места да понудимо сопствене дефиниције, категоризације, могуће начине новог правног регулисања и слично.

Резимирајући речено, ово је покушај да се стара и добро позната материја дипломатских привилегија и имунитета истражи и проучи на нов начин. Такав, који полази од њене еволуције, садржи анализу најважнијих актуелних проблема који су добрим делом последица промена у свету у којем живимо и најзад, усуђује се да осветли неке од могућих праваца даљег развоја овог дела међународног дипломатског права.

Глава I
МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

I. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Без међународног представљања држава, свет није могао функционисати ни у далекој прошлости а потпуно је незамислив у наше време глобализације и тесне међузависности разних друштава. Другим речима, дипломатско конзуларно право и посебно, дипломатско право као његов део, није ништа изгубило на значају током времена. Напротив.

Никада у историји није било толико сталних дипломатских мисија држава једних код других, да и не помињемо све бројније специјалне мисије и представљање и сарадњу на међународним конференцијама и путем специјалних мисија код међународних организација.

То већ само по себи јасно говори да не само да није опао значај оне гране области међународног права која се назива дипломатско-конзуларним правом или правом међународног представљања, већ је она заправо све важнија јер све више и све чешће налази примену. Ради се о врло интересантној али исто тако и врло обимној и сложеној материји која се може разматрати из разних углова и у вези са разним проблемима.

Једно од најважнијих питања увек су биле и остале дипломатске привилегије и имунитети. Премда је та материја у принципу кодификована пре нешто више пола века, много тога и даље привлачи пажњу и даје простор за нека нова истраживања и на бази њих, нова сазнања.

1. Хипотетички ставови о предмету истраживања

1. Хипотетички ставови о структуралним проблемима

Први проблем везан је за чињеницу да се ради о врло сложеној и свеобухватној материји. Није у питању некаква релативно уска област која се односи на неки конкретан субјект, нити на само неку категорију субјекта, већ се иза јединствено, на први поглед хомогеног и непротивречног назива крију заправо различита права која се у различитом обиму дају различитим субјектима.

Ближе гледајући, полазни проблеми су:

1) *назив* – како је најисправније називати оно о чему је реч. У међународном праву и његовој науци уобичајени, мада не и једини термин јесте „дипломатске привилегије и имунитети“ али утисак је да он из много разлога не одговара ономе што треба да значи.

2) *субјекти (носиоци права)* – субјекти носиоци права о којима је реч су двоструки: (1) дипломатска представништва, као специфични државни органи у иностранству и (2) дипломатски агенти и остала лица којима су признате односне привилегије и имунитети.

Ближе гледајући, лица која су уживаоци посебног правног статуса деле се даље на: а) дипломатске агенте, б) административно-техничко особље, в) послужно особље и г) чланове породица чланова особља дипломатске мисије. Свака од поменутих категорија има своје специфичности и ужива више или мање посебан, њој својствен статус.

То није и крај ове врсте проблема. Највећу заштиту уживају она међу поменутих лицима која су држављани државе именована. Уколико су у питању држављани државе пријема или неке треће земље, важе посебна правила.

3) *садржина односних права* – Према се говори само о привилегијама и имунитетима и то тим редом, који сугерише да су привилегије важније од имунитета, ствари су заправо далеко компликованије.

Дипломатске мисије уживају неповредивост и разна друга права која служе томе да односно представништво може да врши своје функције.

Дипломатски агенти, који од свих лица о којима је реч уживају највећи степен и обим ових права, имају најкраће речено, личну неприкосновеност, апсолутни имунитет од јурисдикције државе пријема а уз то и читав низ олакшица, повластица и других права.

Остале поменуте категорије људи уживају ужи круг и степен права, који се опет, разликује у зависности од њиховог положаја, места и улоге;

4) *остваривање односних решења* – Проблем доследног остваривања утврђених правних правила постоји увек и у вези са било којим правним прописима из било које материје. У овом случају то је додатно сложеније због тога што се живот у последњих неколико деценија променио у том обиму и на такав начин, да су разна решења из домена дипломатског права данас превазиђена или напротив, низ нових проблема које је наметнула свакодневница нема решење у релевантним међународним уговорима. Ради се дакле о актуелним проблемима који захтевају што брже решавање;

5) *перспективе* – Научно-технолошки напредак, политичке и друге промене у свету и низ разних других фактора чине да је већ сада јасно да се налазимо на рубу драматичних промена које ће погодити практично све сфере живота. Док је раније требало да протекну векови да би се неке ствари промениле, сада се то догађа практично преко ноћи. Са друге стране, свако ко жели да буде успешан настоји да предвиди даљи ток догађаја, односно у ком правцу ће се развијати ситуација. Са тим у вези и природна тежња да се, полазећи од онога што нам је већ сада познато (политички и други процеси у свету, роботика, вештачка интелигенција итд.) сагледа како ће разни фактори утицати на судбину дипломатског представљања и следствено, на дипломатске привилегије и имунитете.

2. Хипотетички ставови о функционалним проблемима

Полазећи од сложене структуре проблема о којем је реч и чињенице да на њу утиче мноштво разних фактора већ сада се поставља питање како би се то могло одразити на дипломатске привилегије и имунитете.

Другим речима да ли ће оне опстати такве какве данас познајемо или ће, можда већ у најближој будућности доживети промене и ако је одговор позитиван, какве ће то промене бити.

Имајући у виду да ће мноштво послова које данас обављају људи већ у наредне 2-3 деценије прећи у руке робота односно вештачке интелигенције, треба претпоставити да ће се то догодити и у материји дипломатског представљања. Највероватније ће машине прво преузети једноставне а заморне административне операције, што ће запослени у

дипломатској служби вероватно поздравити као велико олакшање, са тим да ће се са друге стране, многи међу њима управо због увођења аутоматизације изгубити посао.

Међутим, већ сада се јавља и низ других отворених питања која су последица чињенице да се у наше време све и свако прислушкује, снима итд., а дипломатија је одувек скопчана са разним државним и другим тајнама које треба чувати и штити, чему уосталом и служе правила о неповредивости и имунитетима.

Са друге стране, исто тако је истина да се међународни односи све више воде другим средствима (самити, видео конференције шефова држава итд.) те да просечне дипломате а тим пре остала заштићена лица све мање имају додира са заиста поверљивим стварима. У том светлу поставља се и питање, има ли оправдања да се и даље задржавају решења која нпр., дипломатским агентима јамче пуни, тзв. апсолутни имунитет за све, па чак и за тешка кривична дела која изврше изван вршења својих функција.

То су само нека од питања која треба проучити и покушати наћи што боље одговоре.

3. Хипотетички ставови о везама и односима

Са обзиром на све поменуто, може се закључити да постоје одређене неусклађености, па и противречности између нормативног и функционалног аспекта а посебно да ће оне све више долазити до изражаја, упоредо са преобликовањем света (тзв. нова реалност о којој се увелико прича).

Стога је потребно већ сада проучавати ове односе и процесе, како би се они што боље разумели и на тој основи на време припремили што бољи одговори не само на већ отворена, већ и на питања која ће се неизбежно ускоро поставити.

2. Резултати досадашњих истраживања

Код разматрања проблема о којима је реч, морамо се ослонити на резултате истраживања других истраживача из разних делова света.

Наиме, премда стидљиво у последње време појављују се радови који покушавају да дају своје виђење дипломатије и дипломатског права у XXI веку. Проблем је у томе што таквих радова за сада нема довољно, што су углавном у питању интелектуалне спекулације без стварног ослонаца на праксу и нарочито, што се таква дела баве општим

питањима, као што су како ће изгледати тзв. јавна дипломатија, значај и развој тзв. дипломатије корпорација, дипломатије градова итд. Другим речима, прилози о којима је реч се углавном уопште не баве једним од најважнијих питања којима је посвећен наш рад а то су перспективе дипломатских привилегија и имунитета.

3. Значај истраживања

Рад има за циљ да, пратећи историјски развој дипломатских привилегија и имунитета, укаже на то о чему се заправо ради који су разлози који објективно захтевају постојање тих института, какве се тешкоће у овој сфери који се могу већ сада идентификовати у ком правцу се у зависности од општих услова могу кретати дипломатско право и његова решења у овој материји.

Проблем дипломатских привилегија и имунитета има велику важност и у најтешњој је вези са онима што се догађа у пракси а што може бити од изузетног значаја за заштиту права и интереса, па и сам положај односно, тицати се и наше земље. Проблеми у вези са погрешним разумевањем, кршењем или грубим злоупотребима дипломатских привилегија неретко воде погоршању односа између држава у питању што може довести до разних затегнутости, криза, међународних спорова а у екстремним случајевима о настанку сукоба. Са тим у вези, значај ове дисертације је да узимајући за основу историјски развој дипломатских привилегија и имунитета, заправо објасни те институте, укаже на нека спорна питања и могуће начине њиховог решавања и посебно, осветли перспективе дипломатских привилегија и имунитета у релативно блиској будућности.

II. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

1. Теоријско одређење предмета истраживања

Предмет нашег истраживања су историјски развој, актуелни проблеми и могуће (вероватне) перспективе дипломатских привилегија и имунитета.

Међутим, да би се ова питања разумела, неопходно је одговорити на нека претходна питања која сама по себи имају не само практичан, већ и теоријски значај.

Ту спадају такви проблеми као што су дефиниције одређених појава и института, што између осталог значи да је неопходно прецизно одредити шта се има у виду под дипломатијом, дипломатским функцијама, дипломатским привилегијама и имунитетима. У складу са тим у овом раду дат је преглед низа дефиниција из пера референтних аутора, са тим да смо се на много места усудили та цитиране ставове подвргнемо критичкој анализи односно у низу случајева потрудили смо се да понудимо сопствене дефиниције оне за које верујемо да боље одликавају оно на шта се односе.

Друга врста проблема су разне класификације, као нпр., онога шта све спада у дипломатске привилегије и имунитете. Ту смо изнели разне ставове и на крају, понудили сопствено виђење.

Уосталом, посебан проблем јесте како називати посебна права о којима је реч а која карактеришу посебан правни положај дипломатске мисије и дипломатског представника односно другог заштићеног лица. Ту смо изнели не само владајуће, већ и неке друге мање познате приступе, са тим да смо на крају изложили класификацију за коју верујемо да је најпотпунија и стога најближа истини.

Ово нису и једини проблеми који су захтевали теоријске расправе. Чак и у историјском делу, оном који се односи на појаву и еволуцију дипломатских привилегија и имунитета, дали смо своје виђење проблема које се разликује од онога што је уобичајено у правној литератури јер почива на нешто другачијим критеријумима и аргументима.

2. Дефинисање категоријално-појмовног система

Основни категоријално-појмовни апарат овог рада чине следећи појмови: дипломатија, дипломатске функције, дипломатски представник, дипломатско право, формални извори дипломатског права, дипломатске привилегије и имунитети.

1. Дипломатија. – Овај појам има необично много разних значења а под којим се у зависност од приступа и потребе, имају у виду битно другачије појаве. Према одређењу којем смо се ми приклонили, као некаквом општем дефинисању, под термином „дипломатија“ подразумева: (1) средство општења између субјеката међународног права, које подразумева употребу дипломатских поступака и метода допуштених међународним правом; (2) теорију и праксу међународних односа; (3) спољну политику одређене државе; (4) скуп лица која раде у дипломатској служби неке земље; (5) скуп лица која обављају

дипломатске послове и задатке у дипломатским мисијама одређене земље у другим државама и код међународних организација (само они чланови дипломатске службе који су у мисији изван граница дате државе); (6) вештину заступања државе и вођења јавних или тајних преговора; (7) посебан начин понашања и опхођења у међународним односима (између субјеката међународних односа) и контактима (између појединаца); (8) друштвену науку која се бави проучавањем спољне политике и спољних односа ради утврђивања одређених законитости и других сазнања и њиховог бољег разумевања (наука о међународним односима).

Прихватајући да се дипломатија на општи начин може одредити као што је изложено, ми смо се определили да за потребе овог рада да дефинишемо дипломатију на један ужи начин, стриктно је везујући за одређене органе и субјекте (дипломатске мисије и односна лица) а нарочито на њихов посебан правни статус и посебно опхођење са њима, све то у вези са вршењем дипломатских функција. Стога смо понудили дефиницију према којој је дипломатија: вршење дипломатских функција од стране односних специјализованих представништава и овлашћених лица тј., од стране дипломатских мисија и дипломатских представника у иностранству, што значи у другој држави или код међународне организације уз уживање оних имунитета и привилегија који су дефинисани међународним правом јер су неопходни за слободно, неометано и делотворно вршење дипломатских функција;

2. Дипломатске функције. – Ту су могући разни приступи, на шта смо уосталом указали у овом раду. Најпростије речено, то су дужности односно задаци и са друге стране, овлашћења дипломатских представника. Такво одређење међутим није довољно јер се везује за дипломатског представника а он у њему остаје недефинисан.

Стога смо се одлучили да након изношења релевантних решења из међународних уговора којима је кодификована ова материја и приступа разних аутора, дипломатске функције ближе одредимо навођењем онога у чему се оне састоје. Са тим у вези ако се вежемо само за сталне дипломатске мисије држава једних код других, као опште узев и данас далеко најбројније и најважније, можемо упростивши слику, закључити да се у начелном, суштинском смислу дипломатске функције, свде на; 1) представљање; 2) заступање; 3) преговарање и споразумевање; 4) јачање пријатељских (политичких),

економских, војних, културних, научних и других веза; 5) обавештавање; 6) конзуларне функције¹ и 7) остале функције.

3. Дипломатски представник. - Тај термин се може схватити у ужем и ширем смислу. У ужем смислу, то су само шефови дипломатских мисија. У ширем значењу, то су, поред шефа мисије још и они чланови мисије који имају дипломатски статус, тј., представљају дипломатско особље одн., дипломатске агенте. Осим када смо изричито нагласили другачије, ми смо овај израз користили у његовом ужем значењу;

4. Дипломатско право. - Овај термин има читав низ значења, на која смо указали на одговарајућем месту. Овде ћемо поменути само то да се под дипломатским правом у ужем значењу подразумева грана међународног права која се бави регулисањем дипломатских односа између држава, што значи уређењем таквих питања као што су: успостављање дипломатских односа између држава, привилегије и имунитети дипломатских представника ;

5. Формални извори међународног права. - Појавни облици у којима се јављају међународноправне норме, што значи правна правила која су настала на међународном праву предвиђен је начин придржавања међународноправно обавезних правила понашања;

6. Дипломатске привилегије и имунитети – Овде смо након изношења низа дефиниција од стране других аутора, понудили сопствену. Према њој: „Дипломатске привилегије и имунитети су посебна права која на основу међународног права у држави пријема и транзитној држави уживају дипломатске мисије, дипломатски представници и други чланови особља дипломатске мисије и чланови њихових породица који са њима живе као и представништва и представници међународних организација и других одговарајућих субјеката међународног права, да би поменута представништва и представници могли да несметано врше своје функције а која права се састоје у неповредивости односних представништава и лица, њиховом ослобођењу од јурисдикције односне државе и одређеним посебним повластицама.“

3. Операционо одређење појма истраживања

Предмет истраживања биће обрађен разрадом следећих тематских целина:

¹ Онда када, у складу са решењима Бечке конвенција о дипломатским односима (1961) дипломатска мисија врши такве функције.

1. Појам дипломатије и дипломатског права. – Са обзиром на то да су дипломатске привилегије и имунитети правна правила односно институти међународног дипломатског права а оно је у најтешњој вези са дипломатијом као таквом, то намеће потребу да се у довољној мери обраде те теме.

Ближе гледајући потребно је било дати осврт на сам назив односно термин „дипломатија“ (етимологија, употреба) и указати на то шта се све под њим подразумева а шта има у виду аутор у овом раду.

Са друге стране, пошто су дипломатске привилегије и имунитети установе међународног дипломатског права, било је неопходно у најкраћим цртама обрадити појам, настанак и развој тог права и његове најважније институте. Посебно је морао бити дат приказ најважнијих извора међународног дипломатског права и њиховог места и улоге. То укључује и посебан осврт на међународноправне обичаје и међународне уговоре али у извесној мери и једностране акте држава, који изузетно у овој материји имају посебан значај.

2. Дипломатске функције. – У прошлости су постојале разне теорије које су објашњавале основ и разлог постојања дипломатских привилегија и имунитета. Данас се, међутим сматра да је њихов основ лежи у потреби обезбеђења услова на нормално, несметано и ефикасно вршење дипломатских функција. Са тим у вези, било је неопходно довољно прецизно објаснити шта су дипломатске функције у чему се састоје, који су њихови конкретни облици испољавања као и које су разлике између њих и неких сличних појава.

3. Историјски развој. – Ради правилног њиховог разумевања, неопходно је почети од прапочетака, од првих случајева признавања имунитета и привилегија дипломатским представницима (посланицима) а затим пратити њихов развој до данашњих дана.

Премда су у правној литератури углавном заступљене другачије периодизације развоја дипломатије и дипломатских привилегија и имунитета у овом раду определили смо се за сопствену, тако што смо дајући за то аргументацију, одвојили следеће периоде: (1) античко доба (до V века), (2) средњи век (VI-XV век), (3) ново доба (XVI-XVIII век) савремено доба – модерна дипломатија (XIX - XX крај века). Након тога природно је било дати општу оцену развоја дипломатије и дипломатских привилегија и имунитета у претходним периодима.

4. Дипломатске привилегије и имунитети. – Након излагања њиховог историјског развоја, нужно је било прецизирати шта су заправо дипломатске привилегије и имунитети, који су разлози њиховог постојања (уз указивање на разне теорије о томе), које су њихове врсте (поделе према органу представљања; са обзиром на објект заштите – привилегије дипломатске мисије и привилегије чланова особља мисије и чланова њихових породица; са обзиром на природу права; са обзиром на обим права), по чему се разликују од неких сличних појава (од конзуларних привилегија и имунитета од посебног положаја унутрашњих органа спољног представљања државе, правног статуса представника држава у поступцима пред међународним судовима).

Једна, мање-више уобичајена логика била би да се дипломатске привилегије (њихов појам, класификација) разматрају пре излагања њиховог историјског развоја. У овом случају свесно је изабран другачији пут. Наиме, општа слика о дипломатским привилегијама и имунитетима постоји и пре упуштања у продубљену анализу. То омогућава да се пође од појаве и касније еволуције ове појаве, током чега се читалац, посебно кроз мноштво датих примера разне врсте, заправо довољно добро упознаје са њом, стиче о њој далеко потпунију и заокруженију слику. Тада општи теоријски осврт добија посебан значај јер леже на плодно тле. Додатно, пошто су дипломатске привилегије и имунитети у разним периодима и на разним географским подручјима бивале знатно другачије, није све то могуће обухватити релативно кратким уопштавањем. Уместо тога из много разлога рационалније је општи теоријски осврт засновати на ономе што постоји данас. Имајући у виду претходни историјски преглед, то се онда много боље јасније и дубље разуме.

5. Карактеристике времена у коме живимо и дипломатско представљање. – Под временом у коме живимо има се у виду XXI век, са тим што се разматрање не везује стриктно за оно што се догодило после 1. јануара 2001., већ се прихвата еластичнији приступ, тако да се обухватају и последње године самог краја прошлог века. Ова тематска целина је потребна да би се разумеле основне карактеристике садашњости, времена у коме живимо а које је на нивоу читавог света оптерећују разни проблеми, такви као што су: (1) интернационализација, регионализација, интеграција и глобализација; (2) међународни и све више, немеђународни оружани сукоби; (3) међународни тероризам и прекогранични

организовани криминал; (4) политичке тензије у међународној заједници; (5) економска криза; (6) мигрантска криза; (7) пандемија Ковид-19; (8) климатске промене;

Посебно се могу уочити неке важне тенденције које утичу на положај дипломатске службе и између тога се огледају у слабљењу улоге и значаја сталних дипломатских мисија држава. Реч је о таквим тенденцијама, као што су: опадање државног суверенитета, јачање улоге дипломатије на врху, преношење неких дипломатских функција на друге субјекте и органе, преношење на дипломатске мисије нових (неполитичких) функција.

6. Актуелни проблеми. – Са ослоном на довољно добро разумевање дипломатских привилегија и имунитета али и онога што карактерише свет у коме живимо, може се приступити анализи актуелних проблема везаних за дипломатске привилегије и имунитете. Ту се прво могу идентификовати начелна питања, таква као што су сам назив дипломатских привилегија и имунитета, потреба нове кодификације међународног дипломатског права, да би се затим прешло на најзанимљивија конкретна спорна решења и ситуације: обим привилегија и имунитета (посебно, у вези са тзв. апсолутним имунитетом), читав низ недовољно јасних решења и проблеми у пракси (кршење дипломатских привилегија и имунитета и њихова злоупотреба од разних субјеката) и посебно проблем реаговања на њихова кршења и злоупотребе.

7. Перспективе дипломатских привилегија и имунитета. – Овај део подразумева прецизирање временских оквира који се имају у виду, дефинисање општих стварних оквира будућности (очекивани чиниоци и правци развоја и друга питања) али суштински се бави могућим правцима развоја дипломатских привилегија и имунитета. Ту се у кратким цртама разматрају такве промене као што су оне које се тичу назива, нова кодификација дипломатског права која би обухватила и другачије регулисање дипломатских привилегија и имунитета, могуће укидања апсолутног имунитета, статуса (привилегија и имунитета) представника недржавних субјеката (транснационалне корпорације), утицаја коришћења вештачке интелигенције, проширења надлежности Међународног кривичног суда тако да обухвати и кривична дела против дипломатских агената. То подразумева и кратак осврт на она питања која би могла бити од посебног значаја за Републику Србију.

III. ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања јесте да се укаже на општедруштвени и посебно, научно-стручни значај дипломатских привилегија и имунитета и правилног разумевања законитости процеса њиховог развоја, на њихов савремени појам, облике (врсте) и кориснике, а посебно на актуелне проблеме у овој материји, укључујући разлоге који до њих доводе и неке од најважнијих очекиваних перспектива у смислу промена које би се могле догодити до 2050. године.

1. Научни циљеви истраживања

Научни циљеви истраживања обухватају:

1) *појмовно одређење дипломатије и дипломатског права*, као теоријских, правних и практичних (стварних) оквира у којима постоје и функционисању дипломатске привилегије и имунитети;

2) *опис развоја дипломатских привилегија* као института међународног права, почев од прадавних времена, до наших дана, са објашњењима услова, потреба и разлога који су довели до односних промена у свакој од идентификованих фаза развоја;

3) *појмовно одређење дипломатских привилегија и имунитета уз научно објашњење разлога њиховог постојања*, подразумевајући излагање и критичку анализу разних теорија које су формулисане у вези са овим проблемом;

4) *класификацију и типологизацију дипломатских привилегија и имунитета* према разним одабраним критеријумима, са циљем да се врло обимно и сложено питање дипломатских привилегија боље разуме и да се створи научно заснована основа која ће послужити као база за даља проучавања и презентацију оних питања која се разматрају у наставку дисертације;

5) *критичку анализу термина „дипломатске привилегије и имунитети“ и предлагање прецизнијих назива*, подразумевајући да се све то чини уз довољно чврсту и убедљиву аргументацију;

б) *теоријско разликовање дипломатских привилегија и имунитета од неких сличних појава*, као што су конзуларне привилегије и имунитети, правни положај органа спољног представљања државе у иностранству (шефа државе, министра спољних послова, посебан правни статус осталих државних органа када су ангажовани у делатностима које значе

међународну сарадњу), односна права представника држава у поступцима пред међународним судовима, посебна заштита парламентарца у време оружаног сукоба; привилегије и имунитети функционера и службеника међународних организација, имунитети и повластице судија међународних судова, посебна права припадника мировних снага УН;

7) анализу најважнијих карактеристика времена у коме живимо, са циљем да се утврди како промене које су се интензивирале у прве две деценије XXI века утичу на оно што се има у виду под дипломатским представљањем и посебно, на дипломатске привилегије и имунитете;

8) идентификовање актуелних проблема у материји дипломатских привилегија и имунитета, са научним објашњењем разлога који су до њих довели и указивањем на могуће начине њиховог превазилажења;

9) научно засновану презентацију највероватнијих перспектива дипломатских привилегија и имунитета у релативно блиској будућности (до око 2050. године) са циљем указивања на промене које се могу очекивати и кораке који су пожељни и потребни.

2. Друштвени циљеви истраживања

1. Основни друштвени циљеви

У складу са научним циљевима који су дефинисани у претходном одељку, основни друштвени циљеви истраживања који се желе постићи су сагледавање законитости које су довеле до настанка и постепеног али сталног развоја дипломатских привилегија и имунитета; научна полемика са разним ставовима који су присутни у правној науци у овој области; формулисање одређених нових приступа, назива, дефиниција, класификација.

2. Посебни друштвени циљеви

Посебни друштвени циљеви састоје се нарочито у:

- аргументованом идентификовању актуелних проблема у вези са дипломатским привилегијама и имунитетима;

- теоријско-стручној анализи поменутих питања уз њихово повезивање са проблемима везаним за праксу;

- предлагању могућих решења поменутих питања;

- указивању на потребу нове, овај пут свеобухватне кодификације међународног дипломатског права;

- покушају да се на бази расположивих сазнања и очекиваних промена у државама и међународној заједници предвиде основни правци у којима се ће одвијати развој дипломатских привилегија и имунитета у релативно блиској будућности.

IV. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Хипотетички оквир истраживања садржи једну генералну хипотезу и неколико посебних хипотеза од којих многе садрже појединачне хипотезе.

1. Општа (генерална) хипотеза истраживања

Општа (генерална) хипотеза истраживања гласи:

дипломатске привилегије и имунитети јавили су се већ код првих међусобних контаката првих држава, били зајамчени првим нормама међународног права и стално се развијали упоредо са развојем међународних односа и међународног права јер су лична неповредивост, имунитети и остала права о којима је реч предуслов за слање било какве мисије у иностранство али се у наше време у складу са наглим променама у међународним односима и утицајем разних новијих фактора, јавља низ актуелних проблема, усед чега се отвара питање оправданости даљег опстанка дипломатских привилегија и имунитета у оном облику и обиму у коме сада постоје, односно признавања извесних привилегија и имунитета недржавним субјектима, што у релативно блиској будућности може имати за последицу две наоко противречне појаве: 1) то да се, супротно тренду карактеристичном за читаву историју, постојеће дипломатске привилегије и имунитети ускоро ограниче у обиму и квалитету, па чак можда и нестану (ако из неког разлога нестане представљање држава у међународним односима, какво познајемо данас) и са друге стране, 2) то да се новом кодификацијом међународног дипломатског права односне привилегије и имунитети признају неким недржавним субјектима међународних односа и међународног права у првом реду највећим транснационалним односно мултинационалним компанијама.

2. Посебне и појединачне хипотезе истраживања

1. Прва посебна хипотеза

Прва посебна хипотеза гласи:

Дипломатија а тиме и све што је у вези са њом, схвата се на много разних начина који између осталог, подразумевају и органе спољног дипломатског предствљања, њихов посебан правни положај као и функције и активности.

Појединачне хипотезе

Појединачне хипотезе гласе:

1) термин *дипломатија*, као ретко који други има изузетно велики број разних значења, која су сва у употреби за различите потребе, тако да између осталог обухвата, зависно од случаја, читав низ субјеката, појава и активности у међународним односима који се међусобно прожимају и допуњују.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, теорије међународних односа, филозофије.

2) чињеница да се дипломатија схвата на различите начине и да су ти приступи у принципу сви коректни и нарочито, да су сви у употреби у правној литератури и пракси, има за последицу усложњавање сваке теоријске анализе јер доводи до захтева да се код проучавања било које појаве која је у некаквој вези са дипломатијом, прво дефинише шта је дипломатија, тачније који њен појавни облик се има у виду у конкретном случају.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, теорије међународних односа, опте правне теорије, филозофије.

2. Друга посебна хипотеза

Друга посебна хипотеза гласи:

Дипломатија и посебно дипломатске привилегије и имунитети су одувек у најтешњој вези са међународним дипломатским правом.

Појединачне хипотезе

1) прве норме дипломатског права биле су оне о непосвредивости страних дипломатских представника (посланика).

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, теорије међународних односа, опте правне теорије, филозофије; логичка разматрања и закључци.

2) дипломатске привилегије и имунитети су објективно условљени јер без њих не би било гаранција неповредивости и слободе дипломатских представника што би онда обесмислило и слање дипломатских мисија.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, теорије међународних односа, опте правне теорије, филозофије; логичка разматрања и закључци.

3) премда нису одувек тако називане и у довољној мери разумеване, дипломатске привилегије су се током читаве историје стално развијале у смислу да су биле све прецизније дефинисане међународним правом и у све шире по обиму.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права и историје.

4) дипломатске привилегије и имунитети су са своје стране утицали на развој међународног права и то на два основна начина, јер су: (1) јамчењем неповредивости и имунитета дипломатских представника омогућили конктакте, преговоре и споразуме између разних држава и (2) јер је ради њиховог прецизнијег дефинисања дошло до развоја односних правних решења и института а тиме и до изградње самог међународног дипломатског права, као једне од најстаријих и најразвијенијих грана међународног права.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, теорије међународних односа и историје.

5) највећи део савременог међународног дипломатског права, које је кодификовано Бечком конвенцијом о дипломатским односима (1961) и у одговарајућом мери другим релевантним споразумима, посвећен је прецизном регулисању дипломатских привилегија и имунитета.

Индикатори: анализа одредби Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) и других релевантних вишестраних међународних уговора.

3. Трећа посебна хипотеза

Трећа посебна хипотеза гласи:

Класични приступ који посебан правни статус дипломатских мисија и дипломатских представника назива дипломатским привилегијама и имунитетима, није добар јер са једне стране, по њему испада да су привилегије важније од имунитета док са друге стране, та формулација не обухвата сва односна права, па ни неповредивост одн., личну неприкосновеност као најважнију међу њима.

Појединачне хипотезе

1) премда се у међународном праву и његовој доктрини углавном оперише термином „дипломатске привилегије и имунитети“, то не одговара ни стварности нити потребама и то из два разлога: (1) јер се привилегије, које су мање важне, помињу пре имунитета који су од много већег значаја и посебно, (2) јер се не помињу остала важна права која чине посебан дипломатски статус.

Индикатори: релевантни међународни уговори, теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права.

2) премда је могуће користити и пуни назив који би обухватио све што чини посебан дипломатски правни статус, укључујући неповредивост одн., неприкосновеност, имунитете, олакшице, повластице и друга права, требало би уз њега формулисати и краћи назив који би био довољно прецизан а са друге стране, због своје сажетости погоднији за коришћење у научним делима, стручној правној и другој литератури и пракси.

Индикатори: разни могући приступи, логичка разматрања

4. Четврта посебна хипотеза

Четврта посебна хипотеза гласи:

потребно је приступити новој кодификацији међународног дипломатског права која би била прилика и да се дипломатске привилегије и имунитети уреде на потпунији и непротивречан начин уз уважавање свеукупних промена које су наступиле и захтева света у коме живимо.

Појединачне хипотезе

1) поједина решења позитивног међународног дипломатског права која се односе на дипломатске привилегије и имунитете, делом су недовољно прецизна у смислу да постоје одређене правне празнине, нејасноће, контрадикције и слично, тако да је потребно усагласити и унапредити односне одредбе.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права; анализа односних решења Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) и других докумената.

2) у последњих неколико деценија а посебно у првој четвртини XXI века, догодиле су се многе промене у домену међународних односа, стања и односа у разних друштвима, наглог развоја науке и технологије које су довеле до тога да дипломатско представљање добија другачије форме што отвара питање евентуалне промене постојеће међународноправне регулативе.

Индикатори: анализа најважнијих карактеристика времена у коме живимо које су од значаја за дипломатско представљање.

3) решења позитивног међународног дипломатског права која се односе на дипломатске привилегије и имунитете а која су кодификована 60-их и 70-их година прошлог века, данас су једним делом превазиђена односно нису у складу са променама које су наступиле у међународним односима и међународној заједници као целини.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права; анализа односних решења Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) и других докумената; анализа најважнијих карактеристика времена у коме живимо које су од значаја за дипломатско представљање.

4) пожељно је и потребно у догледно време кодификовати материју дипломатског права а тиме и дипломатских привилегија једним новим свеобухватним међународним уговором који би обухватио решења која се сада налазе у разним међународноправним инструментима и на једном месту на модеран начин који би уредио питања која се тичу сталних дипломатских мисија држава једних код других али и специјалних мисија, мисија држава код међународних организација, конзуларно представљање.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права; анализа односних решења Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) и других докумената.

5. Пета посебна хипотеза

Пета посебна хипотеза гласи:

у релативно блиској будућности а највише до средине овог века, могу се очекивати значајне промене у домену међународноправног уређења међународног представљања држава и посебно у вези са дипломатским привилегијама и имунитетима.

Појединачне хипотезе

1) промена ће свакако бити а њихов степен и карактер зависиће од утицаја различитих фактора, као што су повећање или смањење броја држава, настанак светске супердржаве, преношење неких дипломатских функција на друге субјекте, преношење на дипломатске мисије нових (неполитичких) функција.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права и теорије међународних односа.

2) ако и када нестану државе, нестаће и дипломатске привилегије и имунитети онакви каквим их данас познајемо.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, логичка анализа и закључивање.

3) у релативно скорој будућности односно код нове кодификације Међународног дипломатског права, може се очекивати да се постави питање даљег опстанка апсолутног имунитета дипломатских представника, односно да се усвоји решење којим би се дипломатски представник у том погледу поравнао конзулу или би чак имао само функционални имунитет.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, логичка анализа и закључивање.

4) у релативно блиској будућности мораће бити међународноправно регулисан и статус недржавних субјеката међународних односа и међународног права,

подразумевајући јамчење тим субјектима односно њиховим представништвима и представницима део одређених привилегија и имунитета.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, логичка анализа и закључивање.

5) велике промене у материји међународног дипломатског права и посебно, дипломатских привилегија и имунитета, могу се очекивати упоредо са све већим ослањањем на вештачку интелигенцију.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, логичка анализа и закључивање.

6) може се очекивати да ускоро надлежност Међународног кривичног суда буде проширена кривичним делима против дипломатских агената односно да таква надлежност буде утврђена за регионалне кривичне судове који би у перспективи могли бити основани.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, логичка анализа и закључивање.

7) Р.Србија треба пажљиво да прати све промене, па и само могуће трендове како би на време припремила одговарајуће кадрове и друге потребне елементе за своје успешније представљање у међународним оквирима.

Индикатори: теоријска и стручна грађа из домена науке међународног права, логичка анализа и закључивање.

V. НАЧИН ИСТРАЖИВАЊА

Начин на који су дефинисани проблем и предмет истраживања одредили су битне саставне делове (елементе) садржаја овог рада, док су циљеви истраживања створили потребан оквир за очекивана научна сазнања. Индикатори који су у вези са напред презентираним тезама одредили су метод, технике, инструменте и поступке истраживања у изради овог рада.

Истраживање је теоријско-емпиријско карактера јер осим снажног ослоњања на теорију међународног права у овој материји и очекиваног научног значаја његових резултата има и практичну компоненту у смислу да почива на међународноправној а у

одређеној мери и националној односно упоредноправној регулативи у домену међународног права али и на проучавању бројних и разноварских ситуација из праксе.

Манифестације поменутих особина истраживања су:

1) теорија међународног јавног права а посебно доктрина у материји међународног дипломатско-конзуларног права;

2) релевантни међународноправни извори а посебно Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) и други универзални међународни уговори којима је кодификована ова материја;

3) релевантни прописи разних држава којима се прецизирају одређена питања из домена организације дипломатске службе и нарочито, дипломатских привилегија и имунитета;

4) богата историјска пракса разних држава из разних временских периода и са разних географских простора;

5) савремена пракса, нарочито у вези са односом према новим проблемима који су се јавили у последњих неколико деценија.

Искази садржани у правној науци и међународноправним и националним прописима као и узимање у обзир праксе, захтевали су да се истраживање заснује на:

- повезивању методолошких поставки и најважнијих теоријско-методолошких приступа теоријско-методолошких праваца који су доминантни у наше време;

- низу разних научних метода које ће бити примењене у процесу истраживања предмета овог рада.

1. Методи које ће бити примењени у истраживању

Начин на који су дефинисани проблем и предмет истраживања и постављени циљеви, одређује и методе који ће бити примењени у истраживању у раду на овој дисертацији.

Конкретно, биће коришћени најважнији основни методи мишљења и истраживања и општенаучни методи.

1. Основни методи мишљења и истраживања. - Ближе гледајући, међу најванијим основним методима мишљења и истраживања, биће коришћени:

- метод анализе и синтезе;
- метод апстракције и конкретизације;
- индуктиван и дедуктиван метод.

Ови методи представљају основу која би требало да омогући да се појава и са њом повезани проблеми који су предмет овог рада сагледају у потпуности како у свим најважнијим елементима, тако и у целини.

2. Општенаучни методи. - У истраживању ће такође бити коришћен и низ општенаучних метода, међу којима нарочито:

- хипотетичко-дедуктивни метод;
- спекулативни метод;
- метод моделовања;
- статистички метод;

Хипотетичко-дедуктивни метод биће коришћен са циљем да се створи поступациона основа за сагледавање разних решења и проблема везаних за дипломатске привилегије и имунитете.

Спекулативни метод биће потребан нарочито у оним случајевима када се ради бољег разумевања појаве која је предмет истраживања и пратећих односа и процеса, будемо бавили хипотетичким примерима. Он ће, између осталог бити од значаја за конструисање нових концептуалних оквира са пратећом терминологијом.

Метод моделовања доприноси лакшем обједињавању појаве која је предмет истраживања, тако што се она поједностављује, што онда омогућава лакше разумевање одређених односа и процеса унутар саме појаве као и њену везу са међународним правом и међународним односима.

Статистички метод је потребан због тога што се у вези са одређеним проблемима јављају разне категорије које имају одређене бројчане вредности (нпр. број чланица одређеног међународног уговора) које у неким случајевима захтевају статистичку обраду (нпр., проценат чланица УН које су чланице односног међународног уговора).

3. Методи за прикупљање и обраду података. – Ови методи имају посебан значај у овом истраживању. Међу њима нарочито су важни:

- историјски метод;
- метод анализе садржаја докумената;

- правни (нормативно-догматски) метод;
- упоредноправни метод;
- социолошки метод;
- метод студије случаја;

Са обзиром на то да се дисертација великим делом бави развојем, дакле еволуцијом дипломатских привилегија и имунитета од далеке прошлости до данашњих дана, неопходно је коришћење историјског метода, збира његових техника и смерница који се користе у истраживању појава из прошлости. То би, између осталог, требало да омогући спознају одређених историјских и друштвених чинилаца и њиховог утицаја на настанак и развој (мењање) правних правила и принципа у вези са дипломатским привилегијама и имунитетима.

Сама чињеница да су дипломатске привилегије и имунитети институти међународног дипломатског права, које је део међународног права, дакле специфичног правног система, захтева да се у истраживању користи правни метод. Тај метод служи спознаји права у његовом тоталитету, што између осталог подразумева тумачење правних норми онаквих какве оне јесу и са друге стране, разумевање места, улоге и међусобног односа правних норми, правних института, грана права и читавог правног система. Ближе гледајући, правни метод има две своје компоненте: 1) догматски метод, као метод тумачења права који служи утврђивању садржаја правог значења правне норме и 2) нормативни метод којим се истражује структура правне норме елементи који чине правну норму. Обе ове компоненте имају место у истраживању предмета ове дисертације.

Упоредноправни метод подразумева коришћење два или више правних система и њиховом поређењу са циљем да се искористе битна обележја неког правног института односно да се утврди који је од поређених правних института бољи и адекватнији унутар односног правног система и зашто би требало прихватити њега. У овом истраживању коришћење упоредноправног метода је између осталог, потребно због чињеница да истраживање подразумева коришћење правних извора који припадају разним правним поредцима.

Социолошки метод има своје место и у истраживањима у домену правних наука, јер омогућава стицање јасније и потпуније представе о друштвеним појавама и процесима

и њиховом утицају на државу и право, односно у конкретном случају на односе и процесе унутар држава и између чланова међународне заједнице.

Истраживање ће се великим делом ослањати на бројне савремене и историјске примере и праксе што самим тим захтева коришћење метода студије случаја.

2. Узорци истраживања

1. Узорак аргумената

Узорак аргумената који ће се анализирати формираће се по правилима намерног узорка.

У узорку се издвајају:

- Бечка конвенција о дипломатским односима (1961);
- Конвенција о специјалним мисијама (1969);
- остали релевантни међународни споразуми којима је кодификована материја међународног дипломатског права;
- теоријска грађа о међународном дипломатском праву и посебно, дипломатским привилегијама и имунитетима;
- примери из праксе разних држава у разним временским периодима.

2. Узорак објеката истраживања

Истраживање ће се у принципу односити на све дипломатске привилегије и имунитете што значи на све њихове појавне облике и све њихове кориснике.

Ипак, посебна пажња ће бити посвећена истраживањима у вези са сталним дипломатским мисијама држава једне код других, што значи:

- привилегијама и имунитетима сталних дипломатских мисија као таквих;
- привилегијама и имунитетима чланова дипломатског особља дипломатске мисије;
- привилегијама и имунитетима осталих чланова дипломатске мисије (административно-техничко и послужно особље) као и
- привилегијама и имунитетима чланова породице чланова дипломатске мисије.

VI. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ ИСТРАЖИВАЊА

1. Научна оправданост истраживања

Научна оправданост овог истраживања огледа се у чињеници да премда су дипломатске привилегије и имунитети врло опсежно и детаљно обрађени у правној науци, углавном се ради о анализи сходно важећим решењима оних утврђених међународним дипломатским правом након његове кодификације извршене 60-их и 70-их година прошлог века. Опште узевши у тим радовима веома мало пажње је посвећено развоју дипломатских привилегија и имунитета као међународноправних института. У том смислу, овај рад би посебно на изношење многих историјских примера који се верујемо први пут помињу у литератури на нашем језику, требало да испуни одређену празнину.

Са друге стране, радови који се баве овом проблематиком писани су углавном 70-их и 80-их година прошлог века, одакле одмах након кодификације ове материје. Касније објављени радови углавном само понављају иста излагања и суштински се баве презентовањем и анализом решења утврђених релевантним конвенцијама.

У том смислу, појавила се потреба да се проблематика о којој је реч сагледа из угла нових појава, нове реалности која карактерише односе у свету у XXI веку, са циљем дефинисања карактеристика данашњих међународних односа а у вези са издвајањем и анализом актуелних проблема који се тичу дипломатских привилегија и имунитета и покушајем пројекције вероватне перспективе међународноправног регулисања те материје.

Рад на овим важним и сложеним проблемима, биће прилика да аутор да своју критичку анализу неких мање-више устаљених концепција, дефиниција, категоризација и да ослањајући се на постојеће аргументе, понуди сопствене. То се тиче таквих појава и института, као што су: дипломатија, дипломатско право, дипломатске функције, назив дипломатских привилегија и имунитета.

Поред тога, рад се неће моћи свести само на приказ и оцену историјског развоја дипломатских привилегија односно актуелне проблеме и очекивани будући развој, већ ће морати да у најнужнијој мери обухвати и најважнија питања која се односе на сам институт дипломатских привилегија и имунитета а која су добрим делом спорна или се макар у правној литератури схватају на разне начине. Такве као што су: појам

дипломатских привилегија и имунитета, врсте дипломатских привилегија и имунитета, основ (разлози постојања) дипломатских привилегија и имунитета. То су све проблеми који имају свој теоријски и практични значај.

2. Друштвена оправданост истраживања

Друштвена оправданост истраживања дипломатских привилегија и имунитета огледа се у:

- потреби сагледавања њиховог историјског развоја и то посебно у вези са оним што се тиче прошлости Р.Србије у домену ових односа;

- уочавању и истицању постојећих проблема (правне празнине, противречности) који захтевају другачије или прецизније регулисање;

- аргументованом указивању на потребу што скорије нове кодификације међународног дипломатског права и у склопу тога материје дипломатских привилегија и имунитета;

- настојању да се предвиде вероватни правци даљег међународноправног регулисања ове материје;

- указивању на значај који за нашу земљу имају пажљиво праћење свих односа и процеса у овој сфери и благовремена припрема за промене које се могу очекивати у релативно блиској будућности.

Глава II
ДИПЛОМАТИЈА И ДИПЛОМАТСКО ПРАВО

I. ПОЈАМ ДИПЛОМАТИЈЕ

1. Назив

1. Етимологија речи „дипломатија“

Термин „дипломатија“ потиче од грчке речи диплома (*δίπλωμα, diplōma*) која је означавала пресавијен лист хартије, „двоструко пресавијену исправу”.¹

У Старој Грчкој то је био назив за неку врсту идентификационог документа који је често имао и друге функције. Обично је служио да се легитимише ималац такве исправе односно потврди његов идентитет и својство. Додатно у неким случајевима тако схваћена диплома садржала је упуства којима је њен носилац био дужан да се руководи при обављању поверених му задатака.

У то доба није се радило ни о чему необичном, везаном само за дипломатско представљање, пошто је у грчким државама-градовима (полисима) и иначе била раширена пракса да се разни документи издају исписани на две повезане навоштене или бронзане плоче. Између осталог у том облику се издавало сведочанство о успешној завршеној обуци или студијама, војници којима је престала служба добијали су на исти начин издате потврде о томе и о правима и повластицама које им припадају - на пензију, ослобођење од пореза итд.²

Ово нам даје и други могући одговор због чега су се лицима ангажованим у ономе што данас називамо дипломатским мисијама издавали дводелни документи. Премда су за

¹ У питању је сложеница, састављена од *diplo*, у значењу „пресавијен надвоје“ и суфикса *-ma*, што значи „предмет“.

² Кривокапић Б. 2017, 521.

одређене потребе коришћени пергаменти и папируси, за посебно важне документе то није било погодно јер су због природе материјала чак и случајно релативно лако могли бити оштећени или уништени.³ Пошто у то време није било коверата, фасцикли и других корисних помагала која се данас подразумевају у канцеларијском пословању, документовању и архивирању, горњи део дипломе вршио је двоструку функцију – служио је као заштита текста на доњој плочи од хабања и истовремено, када је то било потребно спречавао да се непозвани упознају са садржајем написаног.

На тај начин, чињеница да је документ био састављен из два дела омогућавала је три врло практичне користи, зато што је горња плоча, зависно од случаја: 1) служила као додатни простор за исписивање текста (он се писао на њеном доњем унутрашњем делу); 2) крила од непозваних текст на доњој плочи и 3) заједно са доњом плочом представљала компактну целину отпорну на гужвање и разне друге спољне утицаје и уједно штитила текст на доњој плочи од тога да се не изгребе или оштети на други начин.

Постоје и другачија објашњења настанка израза „дипломатија“, са тим да и она такође његове корене налазе у грчком језику. Тако према једној лингвистичкој теорији, дипломатија дугује свој назив спајању грчких речи *дипло*, у значењу дупло одн., двоструко и *матија*, како се на грчком називају очи. У том смислу, тако схваћена реч „дипломатија“ би у буквалном преводу, значила двоструке или “дупле очи” (дипло матија) у значењу да се ствари посматрају и виде другим очима.

Као и много тога другога, Римљани су од Грка преузели и дипломе. За време постојања римског царства, пасоши и остале путне исправе су биле обележене металним плочицама савијеним и састављеним заједно. Ове исправе су се звале дипломе.

Касније се термин *диплома* користио и за неке друге званичне исправе. То, између осталог подразумева документе који су се односили на привилегије намењене странцима и страним државама односно племенима у међусобном општењу и комуникацији а нарочито на оне акте који су издати од стране земље домаћина.

Има и оних који тврде да је је корен грчка реч *диплома*, у значењу свитак, са тим да касније диплома у ствари представља државни или званични документ односно повељу а нарочито ону којом владар (суверен) додељује одређене привилегије. Са тим у вези, као

³ Из тих разлога, су и важни међународни споразуми записивани на глиненним таблицама, златним, сребрним или бакарним плочама одн., у неким случајевима чак клесани на мраморним и каменим почачама, чему можемо да захвалимо да је један број тих текстова опстао до данашњих дана.

занимљив пример указује се на то да је је шпански краљ био принуђен да објави *Диплому*, односно декрет на основу кога сам себе ослобађа од плаћања дажбина, те да се у енглеском језику реч „диплома“ у значењу званични документ појављује 1610. године у делу Џона Дона (*John Donne*) „Pseudomučenik“ (*Pseudo-Martyr*).⁴

2. Употреба термина „дипломатија“

Премда су те појаве и категорије лица које означавају познати хиљадама година, практично од првих контаката разних људских заједница, појам дипломатија и дипломата су у општој употреби релативно одскора, тек од од XVII односно XVIII века.

Наиме, сматра се да је термин *дипломатија* први користио чувени француски кардинал Ришеље (*Armand Jean du Plessis de Richelieu*)⁵ који није био само истакнути човек цркве, већ и моћни државник. Он је прво, 1616-1617. г., вршио дужност државног секретара (министра) за иностране послове Француске а затим је као први министар (шеф владе) за време краља Луја XIII имао стварну власт у земљи у периоду 1624-1642. г.

Многи извори, међутим, ауторство кованице *дипломатија* приписују амбасадору Луја XIV у низу држава, Франсоа Каљеру (*François De Callières*) који је 1716. г., објавио књигу „О начинима вођења преговора са владарима“ (*De la manière de négocier avec les souverains*) у којој је поменуто реч искористио у њеном савременом значењу.

Са друге стране, има оних који истичу да је поменути израз у свом делу *Codex juris gentium diplomaticus*, објављеном 1693. године, први употребио чувени немачки филозоф, правник, историчар, дипломата, математичар, проналазач, једном речју човек ерудита, енциклопедијских знања и способности, Готфрид Лајбниц, (*Gottfried Wilhelm Leibnitz*).

По присталицама овог става, затим је 1726. године Жан Димон (*Jean Dumont*) објавио „Универзални дипломатски корпус права народа“ (*Le Corps Universel Diplomatique du Droit des Gens*) који је као и Лајбниново дело, заправо представљао збирку међународних споразума и других државних докумената у вези са међународним односима. Премда се појавио три деценије после Лајбниновог, Димонов рад је имао посебан утицај у међународним оквирима јер је тада Француска била једна од највећих светских сила која је у области културе, моде и разним другим сферама, међу којима и у домену дипломатије

⁴ Сатоу Е. 2013, 4.

⁵ Митић М. 1999, ненумерисана прва страна предговора.

и дипломатског протокола, била нека врста светионика за многе друге земље и народе. Уосталом, то је доба када је француски језик играо улогу основног и општеприхваћеног језика међународне комуникације која је пре њега припадала латинском а од прве половине XX века и у наше доба примат је дат енглеском језику.

Један део аутора који се баве овом проблематиком повезује настанак термина *дипломатија* са речју *диплома* у значењу некакав званичан документ, тако што указује да су поменути документи (дипломе) коришћени као основ и доказ за одређене претензије у међународним односима.

Наш политичар и чувени правни писац из XIX века, Глигорије Гершић, изразио је ту али и неке друге мисли речима:

„Етимолошки се та реч дипломација доводи од грчке речи *diploma*, дакле повеља или исправа. Тај назив, дакле, опомиње на она времена, посебице на XVII и XVIII век, где се државничка вештина највише и поглавито обртала и окретала око разрешавања и тумачења старих пергамената или диплома, да би се на њима основале неке застареле претензије; а за данашњи практички политички живот и рад тај назив указује на то, да она лица, која се одају тој грани политичкога и државнога рада, ваља да се баве темељитом студијом међународних уговорних исправа и докумената, који се данас нарочито и посебице називају дипломама или *дипломатским* исправама, да сваки државник у међународно-правним одредбама у позитивној садржини тих уговора треба да тражи чврст ослонац своје раду. Најзад, тај назив још упућује и на то да сви дипломатски преговори и њихови резултати (уговори) треба, ради правничке одређености и тврђе да се заодену у форму *писмене исправе* или документа.“⁶

Заправо, није ни од каквог посебног значаја ко је и када први јавно користио реч *дипломатија*. Много је битније када је она ушла у општу употребу. То се по свој прилици догодило тек негде у XVIII веку.

У потврду томе наводи се супротно ономе што смо изнели у неком од претходних пасуса, да Франсоа Калиер у свом раду „О начину преговарања са владарима“ (1716) уопште не користи реч „дипломата“, већ уместо ње употребљава изразе „добар“ или „успешан“ преговарач.⁷

⁶ Гершић Г. 1898, 96-97.

⁷ Сатоу Е. 2013, 5.

Још једном, нама овде и није толико важно коме припада ауторство термина *дипломатија*, па ни то када је тај термин смишљен. То јесте занимљиво питање али првенствено за историчаре, лингвисте и истраживаче сличних профила.

Оно што је за нас најважније то је да су према изложеном, речи *диплома*, *дипломатија* и *дипломата*, одувек довођене у тесну вези са одређеним посебним, привилегованим статусом а нарочито са извесним званично признатим привилегијама и имунитетима и објектима и лицима који их уживају.

2. Појам дипломатије

Као што се уосталом, по природи ствари могло очекивати, веома је велики број разних покушаја дефинисања дипломатије. Са тим у вези, јавља се неколико проблема.

Пре свега, неки аутори заправо и не дају дефиницију дипломатије, већ описују њене појавне облике или функције. Тако чувени британски научник и дипломата, велики стручњак за питања дипломатије, Ернест Сатоу (*Ernest Mason Satow*) у својој познатој књизи која је први пут објављена 1917., а затим доживела много издања на разним језицима, примећује да:

„Дипломатија подразумева добро осмишљен и тактичан приступ процесу одржавања званичних односа између влада независних држава, понекад и са деловима државних територија које нису независне као и између влада и међународних институција. Укратко, дипломатија служи одржавању односа између земаља и то мирољубивим средствима.“

Осврћући се на цитирани текст, морамо приметити да премда лепо срочен и у основи коректан, он нам не каже шта дипломатија јесте, већ шта она подразумева и чему служи.⁸ Он у томе није усамљен. Заправо и многи други у настојању да приближе тешко ухватљиве моменте који су карактеристични за дипломатију стављају акценат на у основи тачна и на разне начине занимљива али у практичном смислу мало корисна запажања, задржавајући се углавном на описима спољних манифестација или износећи некакве претпоставке.

⁸ Сатоу Е. 2013, 3.

Тако је један професионални дипломата констатовао да је дипломатија „употреба интелигенције и такта у вођењу међународних односа“.⁹

То не би требало да је спорно али нам ништа не говори о суштини саме појаве. У том погледу од мале користи је и наставак његовог осврта у којем прецизира да коришћење вештине и такта захтева темељно познавање и државе коју дипломата представља и државе у којој службује са тим да је неопходан фини баланс јер „превише дипломатије без довољно знања може бити опасно, као што превише знања са премало дипломатије може бити катастрофално.“¹⁰

Међу заиста многобројним дефиницијама дипломатије има и ових које садрже не само довољно јасан већ и суштински погрешан исказ у смислу да говорећи о дипломатији заправо се баве нечим другим.

Тако нпр. Шмелцингу (*Schmelzing*) дефинише дипломатију као:

„Знање, начела, максиме, искуства и форме које су потребне за спољно вођење јавних послова и владара, као и за усмене и писмене преговоре са страним државама.“¹¹

Овде је међутим, дошло до озбиљне логичке и методолошке грешке. Под условом да је превод који смо користили у свему тачан, веран оригиналу а немамо разлога да мислимо другачије, овде није дефинисано шта јесте дипломатија већ који су услови који су потребни за вођење спољних послова и међународне преговоре.

Постоји разуме се и велики број дефиниција дипломатије које настоје да релативно кратко и јасно укажу на најважнија обележја ове појаве. Многе међу њима су међутим, углавном једностране јер по природи ствари у први план стављају само неке од битних момената. Навешћемо неколицину примера, не толико због самих њихових формулација већ да би се боље разумео такав приступ.

Пример је приступ који реч „дипломатија“ користи на начин из ког се јасно види да се без њеног изричито дефинисања, види да се заправо има у виду дипломатска служба.

Тако у једној књизи објављеној у савременој Русији која се зове „Дипломатија страних држава“, заправо налазимо у оквиру 13 посебних глава разматрања која се тичу дипломатске службе односне државе са тим да се већина глава тако и зове – „Дипломатска

⁹ Evriviades E. L. 2005, 22.

¹⁰ Evriviades E. L. 2005, 22.

¹¹ Нав. према: Каровић П. 2006, 78.

служба САД“, „Дипломатска служба Велике Британије“, „Дипломатска служба Француске“ итд.¹²

Са друге стране, по чувеној Британској енциклопедији, дипломатија је:

„устаљени метод утицаја на одлуке и понашање страних влада и народа кроз дијалог, преговоре и друге мере осим рата или насиља.“¹³

Дакле и ово је у суштини једностранни приступ са тим што је ту акценат стављен на то да је у питању мирољубиви начин вођења односа са другим државама.

На сличан начин, речник Меријам Вебстер (*Merriam-Webster*) који је још од 1828. године најчешће коришћени амерички извор за језичке информације, за дипломатију каже да је то: 1) уметност и пракса вођења преговора међу народима и 2) вештина у руковању пословима без изазивања непријатељства.¹⁴

Термин „дипломатија“ је понекад коришћен као синоним за преговоре и у појединим документима, па и међународним споразумима, закљученим после Другог светског рата. У том значењу је употребљен у Ревидираном генералном акту о мирном решавању међународних спорова (1949).¹⁵

Према томе у оба наведена примера дипломатија се схвата као некаква државна активност која треба да мирним путем доведе до тога да друге државе (тачније, њихове владе) што више ускладе своје ставове и понашање са погледима и жељама стране која се ангажује у тој активности.

Совјетски тротомни „Дипломатски речник“ нас обавештава да је дипломатија: „Званична активност шефова држава, влада и посебних органа спољних односа ради остваривања циљева и задатака спољне политике државе, као и ради заштите права и интереса државе у иностранству“.¹⁶

Са тим у вези, поједини руски извори истичу да се ова дефиниција може прихватити са тим да је треба допунити оним што јој недостаје а то је прецизирање да се

¹² Зонова Т. В. 2004.

¹³ „Diplomacy“, Britannica, са Интернета..

¹⁴ „Definition of *diplomacy*“, Merriam-Webster, са Интернета.

¹⁵ *Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes Between States* 1992, 9.

¹⁶ Громыко А. А., Земсков И. Н., Хвостов В. М. 1971, 479.

поменуте активности воде мирним средствима јер спољна политика може да се реализује и војним, односно агресивним методима.¹⁷

Нама тај моменат испуштања да се у наведеној или некој другој дефиницији прецизира да у обзир долазе само мирољубива средства, не представља неку посебну сметњу. Ово зато што је одредбом из чл. 2/4 Повеље УН и читавим савременим међународним правом забрањена не само употреба силе већ и претња силом у међународним односима.¹⁸ То правило је, нема никакве сумње прерасло у когентну норму општег (универзалног) обичајног међународног права, што значи да је обавезно за све. Другим речима, то да се односни циљеви и задаци морају остваривати искључиво мирним средствима се подразумева само по себи. Оно, међутим што представља одређену слабост наведене дефиниције јесте чињеница да се дипломатија своди искључиво на активност и то само на ону активност коју са поменутим циљем остварују наведени органи. Шта је са функцијом представљања? Шта је са функцијом прикупљања свим дозвољеним средствима информација и достављања на увид својој влади? Шта је са специјалним мисијама које уопште не морају бити састављене од највиших државних функционера и за које није јасно да ли их аутор обухвата под „посебним органима спољних односа“?¹⁹ Стога, премда јасна, језгровита и у основи тачна, дефиниција из „Дипломатског речника“ није и до краја прецизна.

Врло слична, мада не и иста је још једна дефиниција, такође производ некадашње совјетске науке међународног права. Према њој дипломатија је:

„активност органа спољних послова и представника држава ради представљања државе у спољним односима; ради остваривања, путем преговора и других мирних средстава циљева и задатака спољне политике државе који су одређени интересима владајуће класе; ради заштите мирним путем права и интереса државе у иностранству.“²⁰

¹⁷ Попов В. И. 1991, 16,

¹⁸ Кривокапић Б. 2017¹, 57-71.

¹⁹ Специјалне мисије се заиста могу посматрати као посебна врста спољних органа међународног представљања држава одн., када томе има места, међународних организација али утисак је да је у конкретном случају аутор ипак имао у виду само стална дипломатска представништва (амбасаде).

²⁰ Зорин В. А. 1964, 14-15.

У „Малој политичкој енциклопедији“ из 1966, читамо: „Термин *дипломатија* употребљава се у различитим значењима: да означи дипломатску умешност, каријеру и дипломатско особље, спољну политику једне државе и сл.“²¹

Нешто другачије одређење дато је у „Правном лексикону“ из 1964. г. где се каже да реч *дипломатија*:

„данас значи: 1) спољна политика једне државе; 2) средство општења између субјеката међународног права; 3) скуп лица које један субјект међународног права шаље другом у службеном својству ради његовог представљања и вршења одређених задатака који код државе пријема уживају посебну заштиту и привилегије.“²²

Оно што нам посебно привлачи пажњу и што морамо поздравити то је да се у трећем наведеном значењу реч *дипломатија*, схваћена као скуп односних лица која обављају поменуте задатке (ми бисмо рекли, врше дипломатске функције) изричито доводи у везу са посебном заштитом и привилегијама тих лица.

Ако се кратке а тиме и недовољно одређене дефиниције могу очекивати од општих енциклопедија и речника, ма како они били уважени, занимљиво је приметити да и једна врста речника односно појмовника који је издање швајцарског министарства иностраних послова (дакле, компетентног органа земље која има врло богату традицију у овој материји) *дипломатију* одређује као: „средство којим државе широм света воде своје послове на начин да обезбеде мирне односе.“²³

Они који на *дипломатију* гледају првенствено кроз наочаре политике и науке о међународним односима, примећују да су студије *дипломатије* дуго биле запостављено дете теорије међународних односа и закључују да је *дипломатија* истовремено „и категорија праксе и категорија анализе“. Развијајући ту идеју, они објашњавају да је *дипломатија* ознака коју практичари користе да би описали низ друштвено организованих и смислених начина поступања на међународној сцени, са тим да се дипломатска пракса оличава у облицима знања и компетенција који су друштвено значајни и препознатљиви на ниво акције. Са друге стране, *дипломатија* се може посматрати и као категорија анализе, као „грађевински блок теоријског система“ и тада има три кључне компоненте

²¹ Ђорђевић Ј. 1966, 182.

²² Благојевић Б. 1964, 151.

²³ *ABC of Diplomacy*, 2008, 3.

које се свODE на то да је она процес, да се ради о односима са другима и да има политичку димензију (укључује и представљање и управљање одн., власт).²⁴

Руку на срце, такви и слични приступи који дипломатију везују строго и рекли бисмо, искључиво за политику и међународне односе, ништа не казују о суштини и карактеристикама ове појаве. Заправо, они који се дипломатијом баве из угла теорије међународних односа, политичких наука, са становишта филозофије, дипломатију скоро увек доживљавају као некакву делатност односно посебно умеће. У тим оквирима је и дефиниција према којој је дипломатија „посредовање између отуђених појединаца, група или ентитета.“²⁵

Нису од велике помоћи ни многобројне крилатице које сем што су обично врцаве и духовите, заправо нису стварне дефиниције, јер не одређују садржај појма о којем је реч.

Ту спадају нпр., тврдње да „дипломатија је продужетак рата другим средствима“ (кинески политичар Џоу Енлај), да је она начин да се „најодвратније ствари учине и кажу на најлепши начин“ (амерички новинар и писац Исак Голдберг, *Isaac Goldberg*), да је то „вештина да понављате 'добра куца' све док не нађете велику каменицу“ (амерички хумориста и глумац Виљем „Вил“ Роџерс, *William Penn Adair „Will“ Rogers*), вештина да се „пресече врат суседа тако да овај то не примети“ (први Генерални секретар УН Тригве Ли, *Trygve Halvdan Lie*), трошење времена на мирeње спорова „којих никада не би било да нема дипломата“ (британски државник Винстон Черчил, *Winston Leonard Spencer Churchill*), умеће де се неко пошаље до ђавола на такав начин да он једва чека да крене на пут и буде срећан док тамо иде.²⁶

Са друге стране, она дела која су у целини или макар у довољној мери посвећена проблемима дипломатије, често дају више или мање сложене дефиниције, које настоје да обухвате разне аспекте ове појаве.

Понекад се акценат ставља на то да се ради о посебној науци или умешности. Тако нпр., према проф.Смиљи Аврамов:

²⁴ Pouliot V.,Cornut J. 2015, 297, 299.

²⁵ Der Derian J. 1987, 93.

²⁶ Кривокапић Б. 2017, 522-523, 535.

„Под дипломатијом у ширем смислу подразумева се наука о спољним односима држава; у ужем смислу то је наука и вештина заступања државе и преговарања између субјеката међународног права“.²⁷

Други указују на то да није реч о некаквом посебном знању, сазнању, или вештини, већ о људској делатности, активним корацима и деловањем. Према Џефрију Берицу, дипломатија је политичка активност која је саставни део моћи државе а чија је најважнија функција да „омогући државама да остваре своје спољнополитичке циљеве, без прибегавања сили“, дакле мирним путем, посредством преговора или „тихо“, прећутно, кроз прилагођавање ситуацији.²⁸

Пре више од једног века, Алфонс Ривије је истакао (наводимо у изворном облику превода, без прилагођавања савременом српском језику):

“У техничком и специјалном смислу називље се дипломацијом, још од XVIII столећа, наука и вештина стављања држава и вођења преговора и међународних послова уопште. Дипломација се предаје исто онако као што се предају и остале политичке науке.

Исти израз, иста се реч употребљава у ужем или ширем смислу, да се изрази сложен појам који обухвата било спољно представништво какве државе, подразумевајући ту и само њено Министарство спољних послова, било скуп њених политичких заступника. Тако се у овом смислу говори о заслугама француске, руске, аустријске, енглеске дипломације у извесним временима.

Под дипломацијом се такође подразумева дипломатски занат или дипломатска служба. Поједини се одају дипломацији као што се други одају судској, управној, војничкој, лечничкој итд., струци.“²⁹

Харолд Николсон је још средином прошлог века приметио да се реч „дипломатија“ користи недовољно пажљиво, па се у једном тренутку јавља као синоним за спољну политику (нпр., „британска дипломатија на Блиском Истоку није довољно снажна“), у другом се идентификује са преговорима („тај проблем може добро бити решен путем дипломатије“), у трећем се користи у прецизнијем значењу као назив за процес и механизам преговора у четвртном се тако именује део државног апарата који се бави

²⁷ Аврамов С. 2011, 331.

²⁸ Бериц Џ. Р. 2008, 25.

²⁹ Ривијер А. 1897, 455-456.

спољним пословима („мој нећак ради у дипломатији“) док се пети приступ своди на то да се поменутом речју означава апстрактно својство или дар који у свом најбољем издању значи вештину вођења међународних преговора а у најгорем се своди на лукаву тактику. Након свега тога он се ипак прикљања дефиницији из Оксфордског речника енглеског језика (*Oxford English Dictionary*) и прецизира:

„Дипломатија је управљање међународним односима путем преговора; начин на који амбасадори и изасланици усклађују и управљају тим односима; посао или вештина дипломате.“³⁰

Павле Каровић је покушао да једном реченицом обухвати разне аспекте дипломатије, приметивши:

„Дипломатија је државна организација која служи за одржавање међународних односа за представљање поглавара и државе у иностранству, за заштиту државних интереса и права грађана у страним државама а поверена једном кадру чиновника који су испунили извесне услове и поседују специјално знање и умешност, стечене нарочитом спремом и практичним искуством.“³¹

Ова формулација је прилично успешна, јер иако у први мах ставља акценат на организациону страну одмах затим објашњава и најважније дипломатске функције, па чак и у извесној мери специфичности дипломатског кадра и дипломатске службе.

У наше време можемо прочитати да је дипломатија: 1) вођење односа између суверених држава посредством званичника са седиштем у земљи или иностранству, при чему су ови други припадници дипломатске службе или су привремене дипломате односно да је она „главни начин на који државе комуницирају једна са другом, што им омогућава да имају редовне и комплексе односе. То је комуникациони систем међународне заједнице“; 2) употреба такта у опхођењу са људима, „вештина која је изузетно важна у вођењу дипломатије“; 3) сваки покушај да се промовишу међународни преговори (нарочито у околностима акутне кризе) без обзира на то да ли се ради о међународном или унутар-државном сукобу; 4) спољна политика.³²

³⁰ Nicolson H. 1942, 13-15.

³¹ Каровић П. 2006, 79.

³² Berridge G. R., James Alan 2003, 70.

Бул истиче три значења речи *дипломатија*: 1) вођење односа између држава и других субјеката који учествују у светској политици, посредством званичних агената и мирним средствима (најшири смисао); 2) вођење поменутих односа преко професионалних дипломата (ту он сам указује да мисли на дефиницију из Оксфордског речника енглеског језика коју је преузео Х. Николсон)³³ и 3) такво вођење поменутих односа које је у свакодневном смислу речи „дипломатско“ односно тактичко или суптилно.³⁴

Многи савремени аутори увиђају комплексност дипломатије и чињеницу да се иза исте речи крију различите суштине, па истичу да се под термином *дипломатија* истовремено имају у виду: 1) актери који учествују у савременој дипломатији; 2) циљеви дипломатије; 3) механизми дипломатије; 4) дипломатија као вештина и 5) дипломатија као професија.³⁵

Покушај обухватања појма дипломатије у најширем смислу је приступ који такође у основи полази од политике и теорије међународних односа а према којем се под дипломатијом подразумевају: 1) вођење људских послова мирним средствима, користећи технике убеђивања и преговарања, са тим да се у конкретнијој сфери међународне политике, коришћење таквих техника сматра једним од кључних процеса који карактеришу међународни систем и дефинишућом институцијом система суверене државе; 2) спољну политику; 3) начин на који се спољна политика спроводи; 4) скуп процеса у међународном систему 5) скуп структура кроз које се ти процеси спроводе.³⁶

Миодраг Митић је разне аспекте дипломатије укључио већ у сам назив своје књиге *Дипломатија: делатност, организација, вештина, професија*. Тим проблемима посвећене су четири главе књиге, са тим да је редослед нешто другачији: 1) организацији, 2) вештини, 3) професији и 4) делатности.³⁷

Према Владимиру Иблеру, дипломатија је:

„1) вођење државних послова на пољу спољне политике путем службених односа са другим државама и међународним организацијама; 2) облик и садржај односа између

³³ Ради с о дефиницији коју смо цитирали у претходном ставу.

³⁴ Bull 1977, 156-157.

³⁵ Siniver A. Hart D. 2021, 1.

³⁶ Lee D., Hocking B. 2011, 659-660.

³⁷ Митић Миодраг 1999, 207-369.

држава који настају и одржавају се службеним везама и којима се настоје ускладити интереси односних држава постизањем појединих споразума и општим споразумевањем; 3) способност, знање, умешност вођења преговора са другим државама; спољно представљање државе; 5) каријера, позив представљања и наступања држава у односима са другим државама, припадност кругу лица које обављају тај позив.“³⁸

Многобројна схватања и приступе проф. Борис Кривокапић је покушао да сажме у једном кратком прегледу, приметивши да се у наше време под дипломатијом као под ретко којим другим изразом у међународним односима имају у виду разне ствари, тако да зависно од случаја:

„та реч се користи да би означила:

1) средство општења између субјеката међународног права, које подразумева употребу дипломатских поступака и метода допуштених међународним правом;

2) теорију и праксу међународних односа;

3) спољну политику одређене државе;

4) скуп лица која раде у дипломатској служби неке земље;

5) скуп лица која обављају дипломатске послове и задатке у дипломатским мисијама одређене земље у другим државама и код међународних организација (само они чланови дипломатске службе који су у мисији изван граница дате државе);

6) вештину заступања државе и вођења јавних или тајних преговора;

7) посебан начин понашања и опхођења у међународним односима (између субјеката међународних односа) и контактима (између појединаца);

8) друштвену науку која се бави проучавањем спољне политике и спољних односа ради утврђивања одређених законитости и других сазнања и њиховог бољег разумевања (наука о међународним односима).“³⁹

На основу тога, аутор закључује да се, зависно од контекста, под дипломатијом подразумевају разне ствари: политика, дипломатски посао односно служба, способност, умеће, вештина, спретност, наука, кадрови .⁴⁰

И заиста, реч „дипломатија“, већ према потреби, означава све то.

³⁸ Ibler V. 1987, 57.

³⁹ Кривокапић Б. 2021, 521-523.

⁴⁰ *Ibid.*

Укратко, јасно је да се под дипломатијом подразумева читав низ субјеката, појава и активности у међународним односима који се међусобно прожимају и допуњују као што су: политика, формално општење између држава, дипломатски посао и служба, способност, умеће, вештина да се од могућег извуче највише, компетентност, наука, посебни кадрови (функционери и службеници).

То само по себи значи да се дипломатија може схватити на разне начине, за различите потребе.⁴¹

II. СХВАТАЊЕ ДИПЛОМАТИЈЕ ЗА ПОТРЕБЕ ОВОГ РАДА

1. Потреба прецизнијег дефинисања дипломатије

Према изложеном, „дипломатија“ је реч која има много разних значења што значи да се користи за различите појаве, односе и субјекте.

Стога верујемо да се неће погрешити ако се примети да се теоријски могу релативно прецизно дефинисати свака од тих појава и сваки од тих односа и субјеката за себе односно за конкретан проблем али да је у начелу немогућа довољно опширна и истовремено у правом смислу речи довољно прецизна дефиниција која би обухватила све што се има у виду под дипломатијом.

Сличан став исказао је Давид Дашић, приметивши:

„У политичкој и правној теорији не постоји универзална, општеприхваћена дефиниција којом би се на синтетички начин могла да изрази суштина и комплексност дипломатије, поред осталог и зато што сажетост и свеобухватност није једноставно ускладити.“⁴²

На то се надовезују они који са правом уосталом, примећују да о концепту дипломатије постоји онолико гледшта, колико и аутора који су се бавили том темом.⁴³

Додатно, морамо се сложити са Дер Дериановом тврдњом да тежња за јединственом, свеобухватном дефиницијом дипломатије је узалудна са обзиром на

⁴¹ Један број овде непоменутих дефиниција разних аутора види у: Петровић С. Ђ. 2001, 10-11; Каровић П. 2006, 77-79; Дашић Д. Ђ. 2008, 14-18; Благојевић В. 2017, 17-25.

⁴² Дашић Д. Ђ. 2008, 13.

⁴³ Бериц Ц. Р. 2008, 25.

природу и недовољно прецизну дефинисаност самих међународних односа.⁴⁴ Заиста, сами међународни односи су категорија која се схвата на разне начине и има мноштво лица, од којих свако види она која жели или која су му у датом тренутку најближа.

Са друге стране, ако није могуће дати неку у сваком погледу општу, свеобухватну и истовремено довољно прецизну дефиницију дипломатије, то не значи да се она не може формулисати везано за конкретна питања. То онда значи да се пажња може усмерити у жељеном правцу, остављајући по страни оне аспекте који нису у непосредној вези са одабраном темом која је предмет анализе.

У том смислу, са обзиром на оно чиме се бавимо у овом раду а то су проблеми који се тичу дипломатских привилегија и имунитета, нама заправо нису од посебног значаја она значења речи „дипломатија“ која подразумевају посебно средство општења између субјеката међународног права, посебну технику тог општења, теорију међународних односа, спољну политику неке државе, скуп свих лица која раде у дипломатској служби неке земље (њен дипломатски кадар), вештину заступања земље и вођења преговора, умеће понашања са пуно такта, друштвену науку која се бави проучавањем спољне политике и спољних односа.

Сви ти моменти су ван сваке сумње важни али они, када је реч о дипломатским привилегијама и имунитетима имају само другостепени, посредан значај. Наиме, зависно од случаја, они се или уопште не тичу дипломатских привилегија и имунитета или су само један од предуслова за њихов настанак и поштовање одн., уживање или су, напротив, условљени њима и зависе од њиховог признања и обезбеђења и томе слично. Али то није оно што нас овде занима.

Другим речима, за нас је од првенственог интереса оно значење појма „дипломатија“ које се своди на одређене органе и субјекте (дипломатске мисије и односна лица) а нарочито на њихов посебан правни статус и посебно опхођење са њима, све то у вези са вршењем дипломатских функција. То је оно од чега требамо да пођемо јер су дипломатске привилегије и имунитети нераскидиво повезани са дипломатским функцијама и заправо постоје да би те функције могле да се слободно и несметано врше.

⁴⁴ Der Derian J. 1987, 108, References and notes, No. 10.

Стога ћемо се у наставку укратко осврнути на дипломатске функције (да би разумели у чему се оне састоје) да би након тога понудили дефиницију дипломатије за коју верујемо да је погодна са становишта тематике овог рада.

Наведена разматрања ће бити дата првенствено из угла дипломатског представљања држава код других држава а делом и представљања држава код међународних организација.

Премда су и они важан део дипломатије, дипломатски односи међународних организација (њихово представљање код држава, представљање једне међународне организације код друге) привлаче мању пажњу и ређе се обрађују у правној литератури. Један од разлога је што међународне организације нису, попут држава, суверене јединке већ је њихов субјективитет изведен и зависи од воље држава; што се значај и позиција разних међународних организације знатно разликују (различити круг чланова, област међународне сарадње којом се организација бави, надлежности, овлашћења итд.), што се међународно представљање међународних организација заснива на сличним принципима као међународно представљање државе па нема потребе за понављањем;

2. Дипломатске функције

1. Појам дипломатских функција

Најпростије речено, дипломатске функције су дужности односно задаци и са друге стране овлашћења дипломатских представника.

Са тим у вези одмах се поставља претходно питање: ко су дипломатски представници?

1. Дипломатски представници

Тај термин се може схватити у ужем и ширем смислу. У ужем смислу то су само шефови дипломатских мисија. У ширем значењу, то су поред шефа мисије још и они чланови мисије који имају дипломатски статус, представљају дипломатско особље и дипломатске агенте.

Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) у чл. 1, у којем даје дефиниције коришћених појмова, користи у тач. „е“ шири приступ, тако што дипломатске представике

назива дипломатским агентима, са тим да прецизира да „израз *дипломатски агент* означава шефа мисије или члана дипломатског особља мисије“.

Премда познаје посебну категорију *шефа специјалне мисије* (чл. 1/d) Конвенција о специјалним мисијама (1969) користи и термин *представник државе одашиљања у специјалној мисији*, што је само једна варијанта израза *дипломатски представник*, са тим да прецизира да он „обухвата свако лице коме је држава одашиљања дала то својство“ (чл. 1/е) а поред тога користи и термин *чланови дипломатског особља*, за који прецизира да обухвата чланове особља специјалне мисије који имају својство дипломате у сврхе специјалне мисије (чл. 1/h).

Напротив, Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера (1975) у извесном смислу усваја уже значење. Она, уистину не помиње дипломатске представнике већ користи другачије називе који су прилагођени потребама материје која је уређена овим споразумом. Конкретно, Конвенција прецизира да термин *стални представник* „означава лице коме је држава именована поверила функцију шефа сталне мисије“ (чл. 1/18), да израз *шеф делегације* (чл. 1/21) „означава делегата коме је држава именована поверила ту функцију односно да је *шеф делегације посматрача* делегат посматрача коме је држава именована поверила ту функцију (чл. 1/24). Све то за разлику од *чланова дипломатског особља* (чл. 1/28) који обухвата „чланове особља мисије, делегације или делегације посматрача, који имају дипломатски статус за сврхе мисије и делегације или делегације посматрача.“

Ми ћемо углавном користити термин *дипломатски представник* у његовом ширем смислу. То је уосталом, уобичајено и у пракси као и у правној литератури.

Уосталом, ако је јасно да се у ужем значењу термин *дипломатски представник* може везати само за личност шефа дипломатске мисије јер је суштински он званични представник државе именована, овлашћен да преговара, усваја и потписује одређене споразуме што уосталом за последицу има и посебну, сложену и нарочито церемонијалну процедуру његовог именована и повлачења има довољно разлога и за коришћење тог израза у ширем смислу. Наиме, сваки дипломатски агент је не само дипломата (отуда придев и дипломатски) већ и на много начина званични представник државе именована, истина, са ограниченим, јасно дефинисаним задацима и овлашћењима.

Дакле, оба приступа су заправо исправна и имају право на постојање. Ради избегавања забуне потребно је указати у ком значењу се користи термин или када је то могуће радије употребљавати друге прецизније изразе као што су *шеф дипломатске мисије* (за дипломатског представника у ужем смислу) односно *дипломатски агент* или *члан дипломатског особља дипломатске мисије* (за дипломатског представника у ширем смислу).

Ако није ближе одређено или се не види из контекста, правилније је претпостављати да се термин *дипломатски представник* користи у ширем смислу. Ту је ситуација донекле слична оној када се назив *влада*, који у ужем смислу значи извршни орган власти државе, министарски савет, користи у ширем значењу за означавање власти односне државе (подразумевајући поред владе у ужем смислу и шефа државе, парламент, а евентуално и друге државне органе).

У свом „Енциклопедијском речнику међународног права и међународних односа Борис Кривокапић под одредницом *дипломатски представници* наводи: „1. Чланови дипломатског особља, дипломатске мисије, исто што и дипломатски агенти. 2. Сва лица која на основу пуномоћја заступају неку државу у њеним дипломатским односима са другим државама одн., међународним организацијама. У првом реду то су шефови дипломатских мисија али и други чланови дипломатске мисије одн., специјалне мисије који су на то уредно овлашћени.“⁴⁵

Овај приступ, у основи исправан, почива на организационом односно кадровском приступу јер полази од позиција односних лица и чињенице да се ради о члановима дипломатског особља мисије. Премда се помиње заступање државе, то је само једна од дипломатских функција.

Са тим у вези, нама се чини да се једнако добар а знатно језгровитији резултат може добити са ослоном на функционални приступ, тако што ће се дипломатски представници дефинисати као вршиоци дипломатских функција. Управо по томе што врше дипломатске функције ова лица се разликују од осталих чланова мисије и њеног административно-техничког и послужног особља. Такође, управо из тих разлога дипломатски агенти уживају посебна, већа права и имунитете од осталих чланова особља дипломатског представништва.

⁴⁵ Кривокапић Б. 2010, 193.

Истини за вољу ту се јавља други проблем утолико што се ствара једна врста затвореног круга у којем је за разумевање тога ко су дипломатски представници потребно је претходно дефинисати дипломатске функције, док је са друге стране, као што је већ истакнуто, уобичајено да се дипломатске функције дефинишу као дужности односно задаци и са друге стране, овлашћења дипломатских представника.

Имајући у виду све речено, слободни смо да спојимо оба основна приступа и предложимо да се дипломатски представници дефинишу као *шеф дипломатске мисије и остали чланови дипломатског особља дипломатске мисије (дипломатски агенти) који врше дипломатске функције.*

2. Дипломатске функције

Премда су се мењале током историје, може се пратити стална тенденција да оне постају све бројније и разноврсније.⁴⁶

Које тачно функције врши конкретни дипломатски представник зависи од природе његове мисије и поверених му овлашћења. Ипак, може се приметити да у дипломатске послове и задатке, односно у дипломатске функције у ширем смислу, спадају:

- прецизирање и спровођење спољне политике односне државе (владе), међународне организације односно другог субјекта међународних односа или у нешто ужем значењу, другог субјекта међународног права. Ово је врло широк приступ који излази изван онога што се има у виду под дипломатским функцијама у уобичајеном значењу али се среће у правној литератури, посебно код аутора који и саму дипломатију схватају у широком смислу обухватајући и спољну политику одређене државе, односно теорију и праксу међународних односа. Са нашег становишта овај приступ није прихватљив јер сасвим непотребно брише зграницу између различитих појава и самим тим замагљује слику о томе шта дипломатске функције заправо јесу;

- представљање дате државе односно међународне организације у међународним оквирима;

⁴⁶ Митић М. 1978; Сен В. 1988, 46-79; Петровић С. Ђ. 2001, 20-33; Аврамов С. 2011, 340-341; Етински Р., Ђајић С., Тубић Б. 2017, 569-572, 588-589.

- заштита права и интереса односне државе и права и интереса њених држављана и правних лица на одговарајући начин репрезентовање и заштита права и интереса другог субјекта међународних односа међународног права, посебно неке међународне организације;

- праћење догађаја и процеса у међународној заједници, држави пријема и појединим другим државама;

- прикупљање и обрада политичких, безбедносних, војних, економских и других релевантних података у вези са међународним односима, другим државама, међународним организацијама, другим субјектима међународних односа и слично;

- припрема и израда разних стручних анализа, програма, нацрта, предлога и слично;

- предузимање корака за мирно решење међународног спора, кризе или сукоба путем погодних средстава као што су непосредни дипломатски преговори, добре услуге, мирење.

Од свих поменутих, нас у првом реду занимају оне функције које остварују дипломатске мисије и дипломатски представници односно дипломатски агенти, дакле представништва и појединци који врше дипломатске функције у иностранству. Ово зато што као што је већ истакнуто, заправо они су ти који имају дипломатске привилегије и имунитете. Имају их још нека лица (чланови породице дипломатског агента) али су те привилегије и имунитети изведени и у извесном смислу условљени и донекле ограничени.

2. Дипломатске функције према савременом међународном праву

1. Бечка конвенција о дипломатским односима

Премда су разуме се, могући и другачији приступи када је реч о дипломатским функцијама, обично се полази од позитивног међународног права, конкретно од релевантних одредби Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) која је како се са правом примећује, „темељ савременог права представљања“.⁴⁷

⁴⁷ Савић М. 2016, 93-123.

На најнеспорнији начин, дипломатске функције су дефинисане у чл. 3 БКДО (1961). Та одредба гласи:

„1. Функције дипломатске мисије састоје се нарочито у:

- a) представљању државе која акредитује код државе код које се акредитује;
- b) заштити у држави код које се акредитује интереси државе која акредитује и њених држављана у границама које дозвољава међународно право;
- c) преговарању са владом државе код које се акредитује;
- d) обавештавању, свим дозвољеним средствима о условима и развоју догађаја у држави код које се акредитује и подношењу извештаја о томе влади државе која акредитује;
- e) унапређивању пријатељских односа и развијању привредних, културних и научних односа између државе која акредитује и државе код које се акредитује.

2. Ниједна одредба ове конвенције не може се тумачити као забрана за неку дипломатску мисију да врши конзуларне функције.“

Са тим у вези треба указати на три важна момента.

Прво, БКДО се односи на сталне дипломатске мисије једне државе код друге на класичну билатералну дипломатију путем сталних дипломатских представништава (у наше време, амбасада). Стога она помиње државу која акредитује и државу код које се акредитује у нешто другачијој терминологији, државу именовања и државу пријема. Другим речима, дипломатске функције наведене у члану 3 Конвенције су само оне које се односе на сталну дипломатску мисију једне државе у другој. То значи да други облици дипломатског представљања држава (специјалне мисије, мултилатерална дипломатија) излазе изван оквира овог регулисања а тим пре се односна решења БКДО не односе на било какве друге државне органе и њихове послове и задатке односно активности у вези са међународним односима. Међутим, вршење дипломатских функција од стране сталне дипломатске мисије једне државе у другој је управо оно што нас овде највише занима.

Друго, БКДО дипломатске функције дефинише на општи начин, наводећи карактеристичне такве функције али не прецизирајући низ битних момената, као нпр., у чему се тачно састоји представљање државе именовања; која су то „дозвољена“ средства којима може да се врши обавештавање владе државе именовања или макар која су средства „недозвољена“ (па да се зна да су остала прихватљива).

Треће, БКДО прецизира да се дипломатске функције састоје „нарочито у“ затим наведеним задацима односно активностима, што значи да ако о томе постоји споразум заинтересованих страна, дипломатска мисија може вршити и друге у члану 3 непоменуте функције. Уосталом, одредба из члана 3/2 изричито предвиђа да дипломатска мисија може вршити конзуларне функције са тим да сходно употребљеној стилизацији, мисији за то није потребна посебна дозвола државе пријема. Питању „осталих“ у Конвенцији непоменутих функција дипломатске мисије вратићемо се нешто касније.

2. Конвенција о специјалним мисијама

Дипломатске функције специјалне (*ad hoc*) дипломатске мисије, утврђене су посебним инструментом – Конвенцијом о специјалним мисијама (1969) и на принципијелно другачији начин.

Уместо навођења најважнијих таквих функција, КОСМ се задовољава тиме да само у члану 3 прецизира:

„Функције специјалне мисије утврђују се на основу обостране сагласности државе именована и државе пријема.“

То је и разумљиво јер функције такве мисије зависе од разлога због којег се она шаље а то је увек неки конкретан разлог и задатак. Специјална мисија се не шаље са неодређеним циљем тек тако већ само онда када се за тиме јави потреба. Чак и ако је реч само о првом кораку за међусобно упознавање и успостављање пријатељских односа, покретање питања успостављања дипломатских или конзуларних односа и то су конкретне функције.

2. Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера

Поред дипломатских односа на линији држава-држава, постоје и такви односи између држава и међународних организација.

Најважнија питања која се тичу дипломатских односа између држава и оних међународних организација које постоје и делују на светском нивоу уређена су Бечком конвенцијом о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера (1975).

Прилагођавајући се посебности односа о којима је реч овај споразум дефинише функције дипломатске мисије на нешто другачији начин него што то чини БКДО.

Конкретно, полазећи од тога да у раду међународне организације учествују не само представници држава које су пуноправне чланице дате организације, већ и делегације посматрача, Конвенција прави разликовање између сталних мисија држава чланица и сталних мисија посматрача, па на тој основи различито регулише њихове функције.

У том смислу она прво у члану 6 утврђује функције сталне мисије државе чланице, речима:

„Функције сталне мисије састоје се, између осталог у:

- a) обезбеђењу представљања државе именована при организацији;
- b) одржавању веза између државе именована и организације;
- c) вођењу преговора са организацијом и у оквиру организације;
- d) упознавању са делатношћу организације и подношењу извештаја о томе влади државе именована;
- e) обезбеђењу учешћа државе именована у делатностима организације;
- f) заштити интереса државе именована у односу на организацију;
- g) раду на остваривању циљева и начела организације сарадњом са организацијом и у оквиру организације.“

Функције сталне мисије посматрача дефинисане су одвојено. То је учињено у члану 7 на следећи начин:

„Функције сталне мисије посматрача састоје се између осталог у:

- a) обезбеђењу представљања државе именована и заштити њених интереса у односу на организацију као и у одржавању веза са организацијом;
- b) упознавању са делатношћу организације и подношењу извештаја влади државе именована о томе;
- c) унапређењу сарадње са организацијом и вођењу преговора са њом.“

Према томе у било којој варијанти, вршење дипломатских функција повезано је да одређеном дипломатском мисијом (сталном мисијом код друге државе, специјалном мисијом, мисијом код међународне организације) што значи да се остварује у иностранству, изван граница државе именована. По природи ствари у условном иностранству остварују се и мисије међународне организације код држава и других међународних организација.

3. Конкретне дипломатске функције

Ако се вежемо само за сталне дипломатске мисије држава једних код других као и данас далеко најбројније и најважније, можемо упростивши слику, закључити да се у начелном, суштинском смислу дипломатске функције, своде на; 1) представљање; 2) заступање; 3) преговарање и споразумевање; 4) јачање пријатељских (политичких), економских, војних, културних, научних и других веза; 5) обавештавање; 6) конзуларне функције и 7) остале функције.

1. Представљање

У питању је представљање државе као субјекта међународних односа и међународног права. Дипломатске мисије (и сталне и специјалне) односно дипломатски представници представљају државу која их је акредитовала као суверену јединку, правно једнаку и равноправну са другим таквим ентитетима.

Представљање се своди на то да се држави именована, другим државама, међународним организацијама али и јавности одређене земље и у крајњој линији читавом свету односна држава прикаже у што бољем светлу. Ово чак и без неких посебних циљева као што су преговори о било ком питању.

Другим речима, то подразумева и једноставно успостављање и одржавање контаката и пријатељских односа односно редовно и повремено комуницирање са надлежним органима државе пријема, ширење информација о сопственој историји, култури, туристичким атракцијама које није праћено никаквим разговорима за закључење некаквих посебних споразума. Додатно, представљање државе постоји када њен дипломатски представник учествује у животу дипломатског кора у држави пријема; када

њена делегација седи, дискутурије и гласа на седницама пленарног и других органа међународне организација; када дипломатски представник даје изјаве за средства јавног информисања.

У практичном смислу врло важна улога дипломатске мисије, која се јавља као саставни део њене функције представљања а састоји се у томе да мисија служи као нека врста инструмента, посредника између владе државе именована и владе државе пријема.

Тако ће амбасада, амбасадор у име своје владе предати неки предлог, протестовати због нечега, тражити објашњење одређених мера, доставити некакве податке или документе, настојати да сазна став државе пријема о неком актуелном или могућем проблему.

Са друге стране, држава пријема ће, преко свог министарства иностраних послова, на сличан начин користити присуство стране сталне дипломатске мисије, посебно зато да би шефа мисије обавестила о важним корацима које намерава да предузме, да би код њега протестовала због нечега (позивање амбасадора на разговор у министарство спољних послова) и слично.⁴⁸

Релевантни међународни уговори везују функцију дипломатског представљања само за односну другу страну – БКДО (члан 3/1/а) говори о представљању државе која акредитује код државе код које се акредитује, а БКПД (одредбе из чланова 6/1/а и 7/1/а) помиње представљање државе именована при организацији или у односу на организацију. Међутим, као што се може закључити из већ реченог, представљање се као функција дипломатске мисије не своди само на то.

⁴⁸ Један од најновијих примера из праксе је позивање 5. 1. 2022. амбасадора Аустралије у Београду на разговор у МИП Србије, да би се преко њега протестовало код аустралијске владе због дискриминаторског и понижавајућег поступања власти те земље према најбољем тенисеру света, српском држављанину Новаку Ђоковићу. Са обзиром на оштре мере које је влада Аустралије увела због пандемије Ковид-19, и чињеницу да Ђоковић није примио вакцину, било је питање да ли ће он моћи да брани титулу на „Аустралија опену“ у Мелбурну, у јануару 2022. г. Међутим, пошто је прошло мање од 6 месеци од како је био позитиван на ПЦР тесту, што је био доказ да је прележао болест и имао имунитет, Аустралијанци су му (чак 2 надлежна тела) дали посебну медицинску дозволу након чега је добио визу и одлетео у Мелбурн. Тамо су му, међутим, пограничне власти укинуле визу, забраниле улазак у земљу и малтретирале га понашајући се према њему као да је илегални мигрант – одузети су му пасош (узгред, он поседује дипломатски пасош), мобилни телефон и друге ствари и држан је 9 сати у једној врсти притвора под надзором 2 полицајца. При томе он је био здрав, дошао је са уредном визом а претходно су 3 тенисера са истом таквом медицинском дозволом и визом без проблема ушла у Аустралију. Тек након интервенције власти Р.Србије, Ђоковић је пребачен у објект у коме се држе мигранти у коме је у изолацији чекао неколико дана да по његовој жалби одлучи аустралијски суд. Суд је уважио његову жалбу, укинуо мере против њега и дозволио му улазак и учешће на турниру. Тада је надлежни министар поново укинуо визу, након чега је федерални суд Аустралије, поступајући по жалби Ђоковића, потврдио ту одлуку, те је најбољи тенисер света депортован из Аустралије.

Представљање државе није у искључивој надлежности дипломатских мисија и дипломатских представника. Државу званично представљају и највиши државни функционери, највиши државни органи али се то у принципу представљање разликује од дипломатског. О томе ће више речи бити касније.⁴⁹

2. Заступање

Најпростије речено, ради се о заштити права и интереса државе именована као и права њених правних и физичких лица (правних лица која имају њену државну припадност и људи који имају њено држављанство) код државе пријема, друге државе или међународне организације.

Таква заштита интереса државе именовање и њених правних и физичких лица мора се вршити стриктно у границама утврђеним међународним правом.

Ако пођемо од најмеродавније формулације а то је верујемо, она из члана 3/1/b БКДО, која прецизира да се једна од дипломатских функција сталне дипломатске мисије састоји у „заштити у држави код које се акредитује интереса државе која акредитује и њених држављана, у границама које дозвољава међународно право“ морамо приметити да је та формулација разумљива али сама по себи није довољно прецизна.

Јасно је да подразумева разне облике протеста, демарша и сличне дипломатске кораке код власти државе пријема онда када дипломатски представник односно дипломатска мисија сматра да су повређени или угрожени права и важни интереси државе именована. Није међутим лако на општи начин прецизирати које су границе које не смеју бити пређене приликом вршења активности на спровођењу ове функције.

У пракси се све углавном своди на то да дипломатски представик не сме да ту функцију врши на начин који би представљао мешање у унутрашње послове државе пријема. То је разумљиво само по себи јер је забрана мешања у унутрашње ствари држава једно од основних начела савременог међународног права које је потврђено низом правних аката, представља део општег обичајног међународног права и лежи у основи читавог међународноправног поретка.

⁴⁹ Разуме се, државу представљају и разни недржавни актери као што су истакнути уметници, спортисти али то излази изван оквира наших разматрања.

Проблем је међутим, поуздано утврдити када такво мешање постоји. То обично зависи од оцене територијалне државе која када закључи да је дипломатски представник прекршио ову забрану има начина да га опомене, укори а у крајњој линији и да му откаже гостопримство. На исти начин, могу се предузети и такви узвратни кораци који погађају читаву дипломатску мисију као такву, све до у посебно тешким и оправданим случајевима прекида дипломатских односа са државом именована.

У пракси, међутим, није све тако једноставно јер су велике силе често у позицији да се преко својих дипломата некажњено мешају у унутрашње ствари малих и средњих држава. Тако је било у прошлости али са тиме се сусрећемо и у савременој пракси. То представља не само кршење дипломатских функција већ и грубу повреду међународног права али се догађа.

Ни функције заступања односно заштите нису ексклузива дипломатских мисија и дипломатских представника јер на међународном плану интересе државе и њених правних и физичких лица штите и други државни органи – шеф државе, влада, министарство спољних послова, конзули, оружане снаге.

Ипак, дипломатске мисије и дипломатски представници имају у томе посебно важно место. Стална дипломатска мисија, дипломатски представници у држави пријема упознати су са локалним приликама, законодавством државе пријема, односом снага у политичком животу, утицајним личностима, најбољим начинима да се нешто постигне правним а понекад и ванправним путем. Са друге стране, специјална мисија може бити послата управо са циљем да се спречи могуће или најављено кршење права и интереса државе именована или права њених држављана или да се прекину незаконити и непримерени поступци, постигне компромисно решење, издејствује повраћај у пређашње стање, одговарајуће обештећење.

У вези са овом функцијом а у погледу заштите права и интереса држављана државе именована (њених грађана, правних лица која имају њену државну припадност) је и познати институт међународног права који се зове дипломатска заштита.

Он има основ у суверености и персоналној надлежности државе а своди се на право државе да, када сматра да је то потребно, интервенише дозвољеним средствима код других држава ради заштите права својих држављана.⁵⁰

⁵⁰ Milano E. 2004, 85–142; Pergantis V. 2006, 351-397; Vermeer-Künzli A. 2007, 37-68; Amerasinghe

Не у улазећи дубље у то питање јер је оно проблем за себе, довољно је подсетити да је ту реч о праву државе да штити своје држављање када су оштећени радњама противним међународном праву које је извршила или допустила друга држава од које ти држављани нису успели да добију задовољење редовним, уобичајеним путевима, што у пракси углавном значи у управном или судском поступку. У таквом случају, држава може преузети ствар свог држављанина и обраћајући се као суверени субјект другом таквом субјекту, прибећи дипломатској акцији у корист тог држављанина, водећи рачуна да не постоји дискриминациони однос у поређењу са лицима других држава . Одатле и сам термин „дипломатска заштита“.

У вези са тиме у правној литератури често се цитира правно мишљење изказано још 1924. године у пресуди Сталног суда међународне правде у спору „Мавроматис“, према којем је свака држава овлашћена:

„да штити своје држављање када су они оштећени радњама противним међународном праву које је извршила друга држава а од које нису успели да добију задовољење. Преузимајући ствар неког свог држављанина и прибегавајући дипломатској акцији у његову користи, држава у ствари, потврђује сопствено право да у личности својих грађана обезбеди поштовање међународног права.“⁵¹

Да би држава преузела ствар свог држављанина није потребно постојање претходног споразума између ње и стране државе већ се сматра да је и сама држава погођена тиме што су повређена права њених држављана. Ступање државе у спор на место њеног државанина није право појединца већ је дискреционо право државе, која сама, узимајући у обзир све релевантне моменте, одлучује да ли ће у конкретном случају пружити дипломатску заштиту а затим и на који начин ће то учинити. Сам термин „дипломатска заштита“ односи се како на односни институт, поменуто право државе да преузме ствар свог држављанина тако и на конкретну акцију којом се то чини.⁵²

Иако у то могу бити укључени и други државни органи који учествују у међународном представљању државе, као што у ширем смислу термин „дипломатска заштита“ обухвата и покретање спора пред надлежним међународним судом, ова питања

Chittharanjan F. 2008; Милисављевић Б. 2012..

⁵¹ *The Mavrommatis Jerusalem Concessions, Judgment* 1924, p. 12, [icj-cij.org/pcij/serie_AA_05/15_Mavrommatis_a_Jerusalem_Arret_19250326.pdf](http://www.icj-cij.org/pcij/serie_AA_05/15_Mavrommatis_a_Jerusalem_Arret_19250326.pdf).

⁵² Кривокапић Б. 2017, 309-310.

излазе изван оквира нашег интересовања јер нас овде занимају само дипломатске функције. Уосталом у ужем значењу под дипломатском заштитом имају се у виду управо кораци које стална дипломатска мисија предузима код министарства иностраних послова а евентуално и код највиших функционера (шефа државе, премијера) државе пријема.

3. Преговарање односно споразумевање

Међу најважније функције дипломатске мисије и дипломатског представника спадају споразумевање односно преговарање.

Премда, разуме се ти изрази могу да се схвате и другачије па и као синоними, нама се чини да се неће погрешити ако се раздвоје и користе као називи за делове истог процеса који ипак представљају његове у извесном смислу довољно различите фазе.

У тим оквирима преговарање би се могло ближе дефинисати као непосредан контакт са овлашћеним представницима друге стране ради заједничког испитивања неке иницијативе, проблема и размене предлога и мишљења, све то у настојању да се настављањем сарање, пронађе решење које ће бити прихватљиво за обе (све) заинтересоване стране.⁵³

Овлашћење шефа дипломатске мисије да преговара са надлежним органима државе пријема проистиче већ из самог представничког карактера његове позиције. По традицији која је успостављена у претходним вековима, шеф дипломатске мисије се и даље доживљава као нека врста оличења замене односно овлашћеног представника свог шефа државе, па пошто шеф државе може да преговара и без пуномоћја ту могућност има и шеф дипломатске мисије.

Споразумевање, онако како га овде схватамо је постизање релевантног споразума што значи сагласности воља заинтересованих страна. У извесном смислу то је саставни део сваке фазе преговора јер се мора постићи сагласност око нечега, да би се ишло даље и прешло на друга питања. У ужем значењу, преговарање се своди на постизање сагласности око коначног решења. Пример је усвајање текста међународног уговора (адопција) што је једна од фаза у процесу закључења уговора.⁵⁴

⁵³ Кривокапић Б. 2017¹, 296-304.

⁵⁴ Ђорђевић С., Димитријевић Д. 2011, 89-127; Кривокапић Б. 2017, 206-208.

Са тим у вези, важно је разумети да шеф дипломатске мисије може и без пуномоћја, само на основу своје функције преговарати са државом пријема у циљу закључења неког двостраног уговора и може на основу чл. 7/2/б Бечке конвенције о уговорном праву (1969)⁵⁵ прихватити текст уговора. Исто важи и за представника државе који је акредитован на међународној конференцији или код међународне организације или код неког од њених органа (чл. 7/2/ б БКУП).

У оба случаја постоји неколико важних ограничења:

1) шеф мисије може преговарати и постићи сагласност око текста уговора само са страном код које је акредитован – државом пријема у раду међународне организације или конференције;

2) ово овлашћење је везано за преговоре око неког споразума или усвајање текста споразума;

3) члан особља дипломатске мисије који није њен шеф може поменуте активности вршити само ако има за то уредно пуномоћје;

4) у свим овим случајевима акредитовани представник државе није разуме се, овлашћен да сам изрази сагласност на коначно обавезивање државе коју представља јер се та фаза поступка закључења уговора одвија по посебним правилима.⁵⁶

Ближе гледајући, зависно од случаја, у дипломатске функције спада:

- преговарање и споразумевање са осталим државама и другим субјектима међународних односа у циљу постизања сагласности за закључење одређених споразума од обостраног интереса односно интереса за читаву ширу или ужу међународну заједницу. Ради се дакле о активним корацима за остваривање међусобне сарадње у вези са конкретним питањима;

- преговарање и споразумевање са осталим државама и другим субјектима међународних односа ради проналажења најбољих компромисних (за сва прихваљива)

⁵⁵ Та одредба гласи: „2. На основу својих функција и без потребе пуномоћја, сматра се да своје државе заступају: ... (b) шефови дипломатских мисија у погледу усвајања текста уговора између државе која акредитује и државе у којој су акредитовани; (c) акредитовани представници држава на међународној конференцији или код међународне организације или неког њеног органа у погледу усвајања текста уговора на тој конференцији у тој организацији или том органу.

⁵⁶ Најчешће се то врши ратификацијом са тим да, зависно од случаја, може бити и на неки други предвиђени начин (размена инструмената који сачињавају уговор, приступање, прихватање или одобравање) тиме да изузетно има и уговора који ступају на снагу потписивањем.

решења у циљу мирног решења насталих или потенцијалних неспоразума и међународних спорова;

- преговарање и споразумевање унутар међународне организације у разним фазама припреме и усвајања одлука њених надлежних органа;

- преговарање са другим државама а евентуално и другим субјектима ради прекида одн., завршетка оружаног сукоба, што значи ради постизања примирија, обуставе непријатељстава, закључења мировног уговора;

4. Јачање пријатељских (политичких), економских, војних, културних, научних и других веза

Једним делом ова питања су већ обухваћена претходно поменутих функцијама у првом реду онима које се свode на преговарање и споразумевање.

Заиста, дипломатска мисија је између осталог, позвана и овлашћена да ради на јачању пријатељских (политичких) односа са државом пријема да преговара о закључењу разних споразума из домена економске, војне, културне, научне, образовне, здравствене, правосудне и друге сарадње између државе коју представља и државе пријема, међународне организације.

Међутим, ова функција се тиме не исцрпљује.

Дипломатска мисија односно дипломатски представник често не договара самостално никакве споразуме већ повезују заинтересоване субјекте - компаније, културне установе, научне институте, универзитете из земље именована и државе пријема; промовишу се стипендије које држава именована даје страним студентима; посећују и на разне начине помажу школе за припаднике националне мањине државе именована у држави пријема или школе у којима се учи званични језик државе именована;

5. Обавештајне активности

Једна од функција дипломатских мисија одувек је била да страну која их је именовала обавештавају о свим занимљивим питањима која се односе на чињенице, процесе, догађаје, лица и актуелне свеукупне ситуације у земљи пријема. Отуда и стара

тврдња да су дипломате „легални шпијуни“ односно да су они часни шпијуни (фр. *espion honorable*, частан, поштен шпијун).

Овде је битно приметити да ова функција мора да се врши у складу са међународним правом без мешања у унутрашње ствари државе пријема без настојања да се обори владајући режим државе пријема без шпијунирања ради неовлашћеног сазнавања државних и војних тајни државе пријема.

Премда се обавештавањем државе која их је акредитовала баве и дипломатски представници у специјалним мисијама односно код међународних организација, ова активност је посебно везана уз сталне дипломатске мисије и чланове њиховог особља.

Као што је већ истакнуто ову функцију изричито признаје члан 3/1/д БКДО (1961) који прецизира да се функција дипломатске мисије састоји и у: „обавештавању, свим дозвољеним средствима о условима и развоју догађаја у држави код које се акредитује и подношењу извештаја о томе влади државе која акредитује“.

Током читаве историје дипломатске мисије, тачније поједини чланови њиховог особља, повремено су излазили изван оквира дозвољених активности. Тако је и у наше време. Члан дипломатске мисије који се бави недозвољеним обавештајним радом (шпијунирањем) ризикују да буде протеран.

Функција обавештавања не своди се само на обавештајни информациони рад за потребе државе пријема. Она има и другу страну медаље. Дипломатски агент може а према неким тумачењима чак је дужан да на захтев државе пријема пружи одређене информације о држави именована – њеном правном поретку и политичком систему, решењима устава или појединих закона и подзаконских аката, правном положају странаца. Разуме се, у питању су информације које нису поверљиве нити на који начин не угрожавају безбедност и виталне интересе државе именована а које дипломатски представник има или релативно лако може прибавити.

6. Конзуларне функције

1. Разлике између дипломатских и конзуларних мисија и представника. - У начелу дипломатске и конзуларне функције су јасно одвојене.

Дипломатске функције су већ укратко изложене и објашњено је да их врше дипломатске мисије односно дипломатски представници који спадају у особље тих мисија.

Са друге стране, конзули су по много чему слична али исто тако битно другачија категорија. Најкраће речено:

1) они су се појавили много после дипломатских представника;

2) њихов историјски развој је у принципу не само био независан од развоја дипломатских мисија већ по много чему био и знатно другачији;

3) питања везана за њихово именовање, класе, статус, привилегије и имунитете, регулише посебна подграна међународног права која се зове конзуларно право а чији најважнији универзални правни извор је Бечка конвенција о конзуларним односима (1963);

4) за разлику од сталне дипломатске мисије чије се функције простиру на читаву територију државе пријема, надлежност конзула је по правилу ограничена само на његов конзуларни округ, конзуларно подручје, како се назива уже јурисдикционо на јасно дефинисани део територије државе пријема;

5) у складу са тиме да се његове функције ограничене само на односни конзуларни округ, конзул општи само са локалним органима, органима тог подручја а не са централним органима власти државе пријема;

6) стварна надлежност конзула је битно другачија од стварне надлежности сталне дипломатске мисије дипломатског представника. Док се ови други баве представљањем државе и најважнијим спољнополитичким проблемима, улога конзула је у принципу неполитичка и своди се на предузимање правних и других конкретних корака код локалних власти ради заштите права и интереса држављана и правних лица државе именовања; помагање развоја трговине и привредне сарадње између двеју држава; пружање помоћи бродовима и слично.⁵⁷

Конзуларне функције, схваћене као дужности и задаци које обављају конзулат односно конзул прецизирани су у чл. 5 Бечке конвенције о конзуларним односима (1963) и састоје се у:

⁵⁷ Трајковски Г. 1991, 99-383; Ђорђевић С., Митић М. 2000, 188-213; Веџић М. 1980, 38-50; Лопичић Ђ. 1992, 57-63; Сен В. 1988, 227-244; Haynal G., Welsh M., Century L., Tyler S. 2013; Кривокапић Б. 2017, 623-635.

„a) заштити у држави пријема интереса државе именована и њених држављана, физичких и правних лица у границама које допушта међународно право;

b) помагању развоја трговинских, економских, културних и научних односа између државе именована и државе пријема и унапређењу, на сваки други начин, пријатељских односа међу њима у оквиру одредаба ове конвенције;

c) обавештавању свим допуштеним средствима о условима и развоју трговинског, привредног, културног и научног живота државе пријема, подношењу извештаја о томе држави именована и давању обавештења заинтересованима;

d) издавањању пасоша и путних исправа држављанима државе именована као и виза и других одговарајућих докумената лицима која желе да путују у државу именована;

e) пружању помоћи и потпоре држављанима, физичким и правним лицима, државе именована;

f) делању у својству јавног бележника и службеника грађанског стања и вршењу сличних функција као и вршењу извесних функција административне природе, уколико се томе не противе закони и прописи државе пријема;

g) заштити интереса држављана државе именована, физичких и правних лица у погледу наслеђивања на територији државе пријема у складу са законима и позитивним прописима државе пријема;

h) заштити у границама одређеним законима и прописима државе пријема, интереса малолетних и пословно неспособних лица, држављана државе именована, нарочито у случајевима када се за њих захтева установљење старатељства (тутеле и курателе);

i) под резервом праксе и поступка на снази у држави пријема, заступању држављана државе именована или предузимању мера за обезбеђење одговарајућег заступања пред судовима или другим органима државе пријема како би се тражило у складу са законима и прописима државе пријема, усвајање привремених мера ради очувања права и интереса тих држављана у случајевима када ови, због одсутности или из других разлога не могу благовремено бранити своја права и интересе;

j) достављању судских и вансудских аката или извршавању замолница у складу са међународним споразумима на снази или уколико такви споразуми не постоје, на сваки други начин који је у сагласности са законима и прописима државе пријема;

k) вршењу права контроле и инспекције, предвиђених законима и прописима државе именована над поморским и речним бродовима који имају националност државе именована, над авионима уписаним у тој држави као и над њиховом посадом;

l) пружању помоћи бродовима, лађама и авионима поменутих у ставу k) овог члана као и њиховој посади; примању изјава о путовању ових бродова и лађа, испитивању и визирању бродских папира и не дирајући у надлежности органа државе пријема у вршењу анкета поводом инцидената насталих за време њиховог пута и решавању свих спорова између заповедника брода, официра и морнара, уколико их на то овлашћују закони и прописи државе именована;

m) вршењу свих других функција које држава именована повери конзулату а које закони и прописи државе пријема не забрањују или којима се држава пријема не противи или које су поменуте у међународним споразумима на снази између државе именована и државе пријема.“

7) Са обзиром на њихову другачију, суштински неполитичку улогу, што подразумева другачије задатке и овлашћења, конзулати и конзули (а за њима и остало особље конзулата) имају знатно ужи круг својих (конзуларних) привилегија и имунитета;

8) Прекид дипломатских односа не значи и аутоматски прекид конзуларних односа. Конзуларни односи између две земље могу постојати и када нема дипломатских односа;

9) Дипломатски односи се могу успоставити и између државе и неке међународне организације. Са конзуларним односима то није случај;

10) Постоји институт почасних конзула, који се за разлику од каријерних који су државни службеници којима је то професија, по правилу именују из редова угледних личности међу држављанима државе именована а своју конзуларну функцију обављају уз своје главно занимање и волонтерски.⁵⁸ Напротив, не постоје никакви почасни дипломатски представници, дипломатски агенти. Штавише, док је пракса именивања почасних конзула међу држављанима државе пријема релативно раширена појава, чланови

⁵⁸ Лопичић Ђ. 1993³, 337-348; Ђорђевић С., Митић М. 2000, 217-222; Stringer K. D. 2007; Stringer K. D. 2011, 63-96; Лопичић Ђ. Н., Лопичић Јанчић Ј. Ђ. 2013, 223-238; Dela M. 2014, 70-81; Кривокапић Б. 2017, 631-635.

дипломатског особља дипломатске мисије у принципу морају имати држављанство државе именована.⁵⁹

2. Кумулација дипломатских и конзуларних функција. – Премда се, као што је истакнуто, дипломатске и конзуларне функције у принципу врло јасно разликују и то по низу показатеља, у пракси се догађа да се њихово вршење спаја у једном, дипломатском представништву.⁶⁰

Наиме, уз могуће изузетке, посебно у вези са почасним конзулима у наше време и у дипломатским и у конзуларним мисијама у принципу раде службеници министарства иностраних послова државе именована. Када су у својој земљи, раде заједно у истим дирекцијама, управама, службама у зависности од тога где су, према својим квалификацијама и радном искуство распоређени у оквиру организационе структуре министарства. Када одлазе у иностранство, проводе тамо обично 4 до 5 година, након чега се враћају у своју земљу, раде у министарству неко време (обично 2-3 године), опет иду у неко представништво те државе у иностранству на 4 до 5 година. Пракса држава се донекле разликује али у већини случаја то изгледа тако.

Стога се догађа да потпуно исто лице у једној мисији државе именована у иностранству буде дипломатски представник а у другој конзул.

Са друге стране премда, постоје и конзулати у пракси многих савремених држава конзуларне послове врше конзуларна одељења амбасаде на чијем челу су дипломате (чланови дипломатског особља) којима су поверени ти послови. Зависно од случаја, конзуларна одељења могу постојати паралелно са конзулатима (посебним конзуларним представништвима) исте државе именована у истој држави пријема или још чешће, конзуларна одељења амбасаде могу вршити све конзуларне послове у држави именована, тако да се никакви посебни конзулати не отварају. Ово друго је у пракси много чешћи случај.

⁵⁹ Они се могу именовати међу држављанима државе пријема само уз њену сагласност, са тим да она може у сваком тренутку бити повучена а ако држава пријема није признала допунске привилегије и имунитете, дипломатски агент који има држављанство те државе или има у њој стално пребивалиште, ужива судски имунитет и неприкосновеност само у погледу службених радњи учињених у вршењу својих функција.

⁶⁰ Дипломатски и конзуларни представници настали су и развијали се независно једни од других али је крајем XIX односно почетком XX века, упоредо са јачањем модерних централно уређених држава са развијеним државним апаратом, почео процес спајања (кумулације) дипломатске и конзуларне службе. Блищенко И. П. 1972, 11.

За то постоји читав низ разлога, од којих ћемо овде навести пет.

Прво, то је изричито дозвољено већ навођеном одредба из члана 3/2 БКДО (1961) као и одредбом из члана 3 БККО (1963) која гласи: „Конзулати обављају конзуларне функције. Конзуларне функције могу обављати и дипломатске мисије сагласно одредбама ове конвенције“.

Развијајући ово решење, БККО, у члану 70, који носи назив „Вршење конзуларних функција од стране дипломатске мисије“ прецизира:

„1. Одредбе ове конвенције се примењују исто тако, уколико контекст то допушта, на вршење конзуларних функција од стране дипломатске мисије.

2. Имена чланова дипломатске мисије који су одређени за конзуларну секцију, одељење или који су на други начин одређени да врше конзуларне функције мисије, нотификоваће се министарству иностраних послова државе пријема или органу који то министарство одреди.

3. У вршењу конзуларних функција дипломатска мисија се може обраћати:

- а) локалним властима конзуларног подручја;
- б) централним властима државе пријема ако то допуштају закони, прописи и пракса државе пријема или међународни споразуми у тој области;

4. Привилегије и имунитети чланова дипломатске мисије, поменути у тачки 2 овог члана одређују се правилима међународног права која се односе на дипломатске односе.“

На тај начин, два најважнија међународна уговора којима је на универзалном плану кодификована материја дипломатског, односно конзуларног права изричито предвиђају да конзуларне послове могу вршити не само конзули, већ то могу чинити и дипломатска представништва односно чланови особља тих представништава. Ова питања се ближе уређују двостраним конзуларним конвенцијама и другим релевантним споразумима закљученим између држава;

Друго, то је често практично за државу именована, посебно када нема неке посебне разлоге да отвара конзулат у држави пријема – када нема у њој своје држављање на привременом раду (гастарбајтере), када у држави пријема нема важних морских лука; када можда такве луке постоје али држава пријема нема развијен поморски саобраћај.

Отварање сваке мисије скопчано је са многим и то прилично великим трошковима који се стално (сваког месеца, сваке године) морају издавати за нормално функционисање

мисије, плате особља мисије. Стога државе, што је уосталом и нормално, настоје да се понашају као добар домаћин, па гледају да избегну непотребне трошкове. Много је боље отворити конзуларно одељење тамо где је амбасада (што у пракси значи у главном граду) и то у просторијама саме амбасаде, тако што ће се за то одвојити 2-3 собе и отворити 2-3 радна места, него у неком другом граду државе пријема финансирати посебан објекат, који је као такав изложен разним рицима (од упада неповзавних лица, пожара), захтева веће особље за исти посао што све уз бољу организацију и узрокује веће издатке.⁶¹

Треће, лице које врши конзуларне послове у склопу конзуларног одељења дипломатске мисије је у сталном контакту са колегама из амбасаде. Они се виђају свакодневно, непосредно размењују све битне, па и поверљиве информације, могу по потреби да помогну један другоме у нечему, да замене један другог у неким случајевима.

Четврто, ако нема посебних околности које изазивају потребу да се отвори конзулат у неком другом месту на територији државе пријема, најприродније је да он буде у главном граду те земље. Када је већ тако, онда је из много разлога корисно да се просторије конзулата налазе у склопу оног истог објекта у коме је смештена дипломатска мисија (амбасада). Ту важе исти резони због којих је рационалније да ако нема нарочитог разлога који налаже другачије решење, уместо конзулата у неком другом граду, послове обавља конзуларно одељење дипломатске мисије, смештено у згради те мисије. Чак и ако су конзуларне просторије физички више или мање одвојене од зграде дипломатске мисије (налази се у другом објекту у дворишту амбасаде, у суседној кући) много их је лакше чувати, надzirати, одржавати а и странкама је лакше да их пронађу, да, када је то из неког разлога потребно, једноставније посете и конзулат и амбасаду. То додатно води брисању чврстих разлика између конзулата и дипломатске мисије.

Пето, поверавање конзуларних послова одељењу дипломатске мисије има за последицу обезбеђење далеко веће заштите коју јамчи међународно право и особљу које обавља те послове и просторима у којима се те функције врше, што значи и списима, уређајима и другим објектима и предметима који се ту налазе. У таквом случају

⁶¹ Ако је нпр. јасно да се морају издвојити средства за плате лица које обавља конзуларне послове и 1-3 лица која му у томе помажу (конзуларне службенике), када су конзуларне просторије део просторија дипломатске мисије, далеко је лакше чувати папире и документа који се односе на конзуларна питања, не треба ангажовати посебно обезбеђење, просторије конзуларног одељења чисте исте особе које и иначе чисте просторије амбасаде, када се за тим јави потреба конзуларно одељење добиће шофера амбасаде (неће морати да стално плаћа или повремено ангажује сопственог).

конзуларни послови се формално гледајући, не врше у просторијама конзулата већ у просторијама дипломатске мисије (амбасаде) које за разлику од конзулата у свакој прилици уживају потпуну неповредивост, док са друге стране, те послове врше лица у дипломатском статусу, што значи са дипломатским привилегијама и имунитетима који су далеко већи од конзуларних.

Наведени разлози су неки од момената због којих се у савременој пракси веома често не именује посебан конзул у складу са БККО, већ се вршење конзуларних послова поверава неком од чланова дипломатског особља дипломатске мисије. У таквом случају то лице има статус дипломатског агента, налази се на дипломатској листи и ужива дипломатске а не конзуларне привилегије и имунитете. Ова појава спајања дипломатске и конзуларне службе добила је назив кумулација дипломатских и конзуларних функција.⁶²

Друга страна медаље огледа се у чињеници да изузетно и конзул, именован у складу са БККО (1963) може вршити одређене дипломатске функције. Конкретно ако држава која је именovala конзула нема у држави пријема своју дипломатску мисију нити је заступа дипломатска мисија неке треће државе, конзул може уз сагласност државе пријема, бити одређен да врши одређене дипломатске акте, без повреде свог конзуларног статуса. У таквим случајевима вршење ових аката не даје му право на дипломатске привилегије и имунитете.

Поред тога, конзул може након извршене нотификације (службеног обавештавања) државе пријема, представљати државу именовања код неке међународне организације која има седиште на територији државе пријема. Овде важи другачије решење него у претходном случају и конзулу припадају све привилегије и имунитети који се признају представницима држава код међународних организација са тим да он у погледу вршења својих конзуларних функција нема право на судски имунитет шири од оног који ужива у статусу конзула.

Ова питања регулисана су чл. 17. Бечке конвенције о конзуларним односима (1963).

Оно што је овде битно, тиме што их врши члан дипломатске мисије, за њих задужени дипломатски агент, конзуларне функције самим тим не постају дипломатске. Оне само спадају у категорију „осталих“ послова и задатака које може да обавља дипломатска мисија. На исти начин, када у изузетним случајевима и уз посебну сагласност

⁶² Митић М. 1999, 226-236; Јанковић С. 2006, 171-176; Аврамов С. 2011, 356-358.

државе пријема, конзул врши одређене дипломатске акте, они се тиме не претварају у конзуларне акте.

7. Остале функције

Већ је било речи о томе да дипломатска мисија, дипломатски представник може под одређеним условима вршити и неке друге функције, те да је та могућност изричито предвиђена већ самом БКДО.

Уз вршење конзуларних функција о чему је било довољно речи, као „остале“ функције могу се навести активности које се састоје у томе да дипломатска мисија пажљиво и интензивно „ради на припреми посета шефа државе, шефа владе, министра спољних послова, других министара и државних делегација једне стране другој страни.“⁶³

Дипломатска мисија не постоји да би се дописивала односно на други начин комуницирала са својом владом и другим мисијама земље коју представља, она се отвара да би вршила дипломатске функције а поменута комуникација је само један од неопходних предуслова за то. Ради се, дакле о једном од важних права дипломатске мисије које спада у ред дипломатских привилегија и имунитета а не о нечему што је као такво део дипломатских функција.

Да банализујемо, дипломатска мисија између осталог, тражи и налази за себе потребне просторије, одржава и пријеме али ни то јој није функција. Она не постоји да би се бавила изнамљивањем или купопродајом некретнина у држави пријема или да би се организовала коктеле, вечере и слично. Напротив, стицање одговарајућих просторија (одговарајућих у смислу површине, броја и распореда соба, локације, квалитета ентеријера) је само један од предуслова за нормалан рад мисије. На исти начин, приједи нису сами себи сврха, већ су уз вид свечаног обележавања одређених датума и догађаја (националног празника државе именована, посете председника владе или министра спољних послова те државе држави пријема) уходани начин за функционисање дипломатског кора, склапање нових познанстава и остваривање релативно опуштених контаката са занимљивим личностима из политичког, културног, научног и другог јавног живота државе пријема и колегама из осталих дипломатских мисија акредитованих у истој држави пријема.

⁶³ Етински Р., Ђајић С., Тубић Б. 2017, 571.

Као што је већ поменуто, дипломатска мисија односно дипломатски представник могу имати и друге функције. Неке од њих се подразумевају,

3. Дефинисање дипломатије за потребе овог рада

Враћајући се на то да нас у првом реду занимају дипломатске привилегије и имунитети, морамо поћи од тога да за нас првенствени значај има онај аспект појма односно термина „дипломатија“ који се своди на 1) одређена представништва (дипломатске мисије) и 2) одређена лица (дипломатске агенте) и 3) њихов посебан правни положај (привилегије и имунитете).

Да бисмо боље разумели о чему је реч било би добро да употребимо званичне дефиниције из БКДО (1961). Међутим, премда даје дефиниције чланова особља мисије и разних категорија тог особља (шеф мисије, члан мисије, чланови особља мисије, члан дипломатског особља, дипломатски агент, члан административног и техничког особља мисије, члан послужног особља мисије, приватна послуга) па и просторија мисије (чл. 1) и релативно подробно наводи функције дипломатске мисије (чл. 3) БКДО нам заправо не дефинише саму дипломатску мисију.

Пошто, као што ћемо касније видети, дипломатске привилегије и имунитети припадају дипломатској мисији као таквој и са друге стране, одређеним лицима која врше дипломатске функције или су са тиме повезана, да бисмо разумели о чему је реч мораћемо прво дефинисати саму дипломатску мисију.

У правној литератури, мисија (od lat. *missio*, одашиљање, отпрамање) се дефинише на сличне али не увек исте начине.

Совјетски дипломатски речник одређује дипломатско представништво као „представништво државе у иностранству на чијем челу се налази дипломатски представник.“⁶⁴ Јасно је да ова формулација мало казује и посебно, да би се до краја разумела, захтева нову, прецизнију дефиницију овај пут дипломатског представника. Тога, међутим нема. Уместо тога у наставку се објашњавају разна питања која се тичу врста дипломатских представништава (за нас неуобичајено, аутори говоре о две врсте „амбасада или мисија“, са тим да под овим другима имају у виду представништво којим руководи посланик, дакле посланство).

⁶⁴ Громько А. А., Земсков И. Н., Хвостов В. М. 1971, 478.

„Правни лексикон“, који је у много чему другоме референтан извор, остаје недоречен када је у питању одређење дипломатских мисија. Он само у оквиру одреднице „Дипломатска представништва и конзулати“ садржи уопштено запажање према којем „представништво једне државе на територији друге суверене државе може бити дипломатско или конзуларно, према томе да ли се акредитује код централне владе или локалних власти државе пријема.“⁶⁵ Са тим у вези, то не само да је недовољно већ је и погрешно јер разлика између дипломатских и конзуларних представништава представника није само у томе код које врсте органа су акредитована. Она је првенствено у функцијама које ова представништва а које се међусобно довољно јасно разликују а затим и у низу других момената, међу њима и у обиму признатих привилегија и имунитета. О томе је већ било речи. Оно што посебно чуди је чињеница да „Правни лексикон“ не помиње Бечку конвенцију о дипломатским односима и Бечку конвенцију о конзуларним односима иако су обе потписане знатно пре него што је, 1964. године, Лексикон изашао из штампе – БКДО је потписана 18. 4. 1961 и ступила на снагу већ 24. 4. 1964, а БККО је потписана 24. 4. 1963. и ступила на снагу 19. 3. 1967.

Владимир Иблер објашњава да је „дипломатска мисија“ назив који се употребљава као синоним за стално дипломатско представништво или заступство, без обзира на његов ранг и на ранг његовог шефа, дакле и за амбасаду и за посланство. Тај се назив употребљава и за дипломатско изасланство неодређеног ранга, за неко *ad hoc* изасланство, за војно изасланство. Назив, дакле, није довољно одређен па зато може обухватити разна стална и повремена представништва и изасланства – дипломатска, војна, економска, таква која присуствују свечаностима, крунисањима, погребима.“⁶⁶

Према Борису Кривокапићу овај термин има пет основних значења:

1) у основном значењу, то је стално дипломатско представништво неке државе у другој држави или при међународној организацији, са тим да се такве мисије деле на резиденцијалне (дипломатске мисије у ужем смислу, оне које се и фактички налазе у земљи пријема) и нерезиденцијалне (мисија која је стационирана у некој суседној земљи, али „покрива“ и дату државу пријема);

⁶⁵ Благојевић Б. 1964, 152.

⁶⁶ Ibler V. 1987, 57

2) просторије дипломатског представништва неке државе, зграде или делове зграда (укључујући и резиденцију шефа мисије) и околно земљиште који се ма ко био њихов власник, користе за потребе представништва а које су у принципу неприступачне органима територијалне државе;

3) особље одређеног дипломатског представништва неке земље, као када се каже да дипломатска мисија државе X у држави Y није примила плате већ два месеца;

4) у ширем значењу, поред сталних дипломатских представника, обухвата и друге облике дипломатског представљања држава, као што су специјалне мисије, војне мисије;

5) тај термин понекад означава и вршење дипломатских функција дипломатског представника у иностраној земљи (службовање у држави пријема) у специјалној мисији или мисији при међународној организацији, па се у том смислу говори о почетку, трајању или престанку дипломатске мисије неког лица.⁶⁷

У наведеним и другим освртима аутори су покушавали да појасне различита значења речи „дипломатска мисија“, Међутим, нама то овде није потребно. Ово зато што се многа од тих значења могу обухватити прецизнијим терминима, као што су „просторије дипломатске мисије“, „особље дипломатске мисије“, „службовање“ и слично.

Оно што је овде важно је чињеница да се дипломатска мисија може посматрати и као посебан орган државе, као њено званично представништво у другој земљи или код међународне организације. Да бисмо ово до краја разумели, корисно је прибећи једноставном поређењу. Јасно је да у неком министарству раде запослени службеници а да се на његовом челу налази ресорни руководиоцац (министар). Међутим и само министарство као такво, као целина, иступа као посебан правни субјект, посебно правно лице – министарство као такво добија новац из државног буџета, троши средства којима располаже за одређене намене, обраћа се јавности са одређеним званичним информацијама. То важи и за министарство спољних послова.

Ако узмемо као пример МСП Републике Србије, он је као такав (као посебан државни орган) надлежан да врши координацију спољнополитичких и других међународних активности које у оквиру утврђене надлежности спроводе државни органи РС, прима извештаје државних органа о планираним и спроведеним активностима у обављању спољних послова и као једна врста посредника обезбеђује комуникацију

⁶⁷ Кривокапић Б. 2010, 186.

државних органа са представницима других држава и међународних организација, са тим да у оквиру својих надлежности, између осталог: представља уз председника Републике, РС у односима са другим државама, међународним организацијама, међународним судовима и другим међународним институцијама, као и са њиховим представништвима у РС; штити интересе РС, њених држављана и правних лица у иностранству; предлаже Влади спољну политику коју она утврђује; предлаже Влади успостављање и прекид дипломатских односа са другим државама; предлаже Влади учлањење, односно учешће РС у међународним организацијама и интеграцијама, као и у другим облицима међународне сарадње; предлаже Влади амбасадоре, генералне и почасне конзуле РС у иностранству; учествује у пословима у вези са акредитацијом званичних представника држава и међународних организација у РС; организује званичне посете на државном и дипломатском нивоу; припрема нацрте закона, других прописа и општих аката из области спољних послова, даје мишљење о нацртима закона и других прописа у вези са спољним пословима за које су надлежни други органи државне управе а који су од интереса за међународни положај РС; припрема правна мишљења о питањима из међународног права за потребе председника Републике, Владе и других државних органа; чува оригинале свих међународних уговора, заједничких саопштења и декларација РС и њених међународноправних претходника; информисе владе других држава и међународну јавност, као и исељенике, лица српског порекла и држављане РС у иностранству о политици РС; прикупља и чува документацију о спољној политици РС; Послове из свог делокруга Министарство спољних послова врши непосредно и преко својих дипломатско-конзуларних представништава.⁶⁸

Према томе, Министарство се у јавној, политичкој и правној комуникацији појављује као посебан субјект, са својим надлежностима, правима и обавезама. Они припадају Министарству као таквом а не министру или запосленима.

Исто се може рећи за дипломатско представништво, сталну или специјалну дипломатску мисију. Она има одређене функције, надлежности, иступа као таква („Амбасада државе Х има част...“) и оно што нас овде нарочито занима, ужива као

⁶⁸ „Надлежност“, Република Србија, Министарство спољних послова, <https://mfa.gov.rs/ministarstvo/nadleznost>.

таква (као дипломатско представништво) одређене привилегије и имунитете. Другим речима, њих не уживају просторије мисије, већ мисија као таква са тим што постоје привилегије и имунитети који се односе на њене просторије али и они који се односе на нека друга питања, као нпр., на слободу општења.

Други битан моменат ове слагалице су лица која остварују дипломатске функције и која као таква уживају одређене привилегије и имунитете.

Овде је прилика да се објасни да и лицима којима су признате дипломатске привилегије и имунитети а која нису део особља дипломатске мисије (чланови породице члана тог особља који живе у његовом домаћинству) такав посебан статус се признаје да би се члану особља мисије омогућило да несметано врши своје дипломатске функције, што не би било могуће када би се на њега могао стално или повремено вршити притисак преко чланова његове породице. У том смислу и привилегије и имунитети ових лица (чланова породице) су заправо у функцији обезбеђења услова за несметано вршење дипломатских функција. Могло би се чак у извесном смислу рећи да је ту у питању посебна врста посредних привилегија и имунитета дипломатског представника или другог члана особља дипломатске мисије јер у крајњој линији поменута правила штите њега односно његов несметан рад.

Ради бољег разумевања овог проблема довољно је приметити да дипломатски представник односно друго лице које ужива дипломатске привилегије и имунитете има те повластице и у трећој, транзитној држави, оној код које није акредитован али преко чије територије мора да пређе да би стигао у државу пријема или се из ње вратио.

Ово је још један пример случаја у коме односне привилегије и имунитети нису непосредно у вези са дипломатским функцијама лица, па и саме мисије у држави пријема али свакако јесу са њима тесно повезани посредно. Не само да би без ових правила транзитна држава могла да (сама или у договору са државом пријема) ухапси, осуди, прогони дипломатског представника који прелази преко њене територије да би стигао у државу код које је акредитован или се из ње вратио, већ би да ствари доведемо до краја, без тих правила могла да спречи да мисија уопште функционише, тако што не би пропустила преко своје територије ниједног члана особља те мисије. Ово је разуме се, хипотетички пример који служи да покаже сву апсурдност ситуације

која би могла настати када се одговарајуће дипломатске привилегије и имунитети не би признавали и у транзитној а не само у држави пријема.⁶⁹

Сумирајући изложено, можемо приметити да се дипломатија за потребе које су нам овде од првенственог интереса, може у једном посебно уском значењу, схватити и на начин који смо нагостили на почетку овог одељка, а то је као 1) дипломатско представништво једне државе у другој држави, на међународној конференцији или код међународне организације или њених органа, званично представништво међународне организације у некој држави или код друге међународне организације и/или 2) скуп лица која која уживају дипломатске привилегије и имунитете (дипломатски агенти, остали чланови особља дипломатске мисије и када томе има места, чланови њихових породица) који 3) имају посебан, заштићени и повлашћени правни статус јер уживају дипломатске привилегије и имунитете.

Према се у једном случају ради о органу (правном лицу) а у другом у људима (физичким лицима) они имају заједничке особине од којих су три најважнија.

Прво, они у оквиру свог делокруга и овлашћења врше дипломатске функције. То је оно по чему се разликују од представништва привредних предузећа, дописништава страних информативних агенција и слично, односно од других људи који врше некакве државне функције или су ангажовани у одређеним мисијама у иностранству (нпр. врше функције судије неког међународног суда, налазе се у мировној мисији УН итд.).

Друго, они управо због тога што врше дипломатске функције уживају одређени спектар нарочитих, јасно дефинисаних дипломатских привилегија и имунитета које им признаје опште међународно право. На основу посебних споразума између заинтересованих држава, могу добити и још нека права и овлашћења.

Треће, као вид односно део специјалних органа спољног представљања држава у међународним односима, они по природи ствари своје функције врше изван граница

⁶⁹ Не само да у принципу могу постојати, већ и заиста постоје државе које су са свих страна опкољене територијом једне исте државе. Примери су Сан Марино и Лесото који окружени територијама Италије одн. Јужноафричке Републике. Разуме се, када би Италија одн. ЈАР покушале да, као транзитне земље спрече улазак на своју територију дипломата Сан Марина одн. Лесотоа који тако настоје да стигну до држава у којима су акредитовани или да се из њих врате, то данас не би било могуће не само зато што би представљало грубо кршење међународног права, већ и због чињенице да у наше време постоји алтернативно решење у виду ваздушног саобраћаја. Међутим, нас овде занима начелна могућност, која и јесте основни разлог због кога се дипломатске привилегије и имунитети признају и у транзитној држави.

односне државе (државе именована). То, са друге стране значи да им никакве посебне дипломатске привилегије и имунитети нису потребни нити се признају у сопственој држави, оној у корист које се врше дипломатске функције (држава која акредитује, држава именована). Напротив, давање таквих имунитета и повластица неке само зато што ради у министарству спољних послова (а борави на територији државе чије је то министарство) са правом би се морало схватити као злоупотреба установе дипломатских привилегија и имунитета односно дискриминација осталих грађана.

Треба подсетити да се дискриминација у правној науци дефинише као: „свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање односно пропуштање које се огледа у искључивању ограничавању или давању првенства у односу на лица или групе и на чланове њихових породица или њима блиска лица, на отворен или прикривен начин који се заснива на стварним односно претпостављеним личним својствима“.⁷⁰

Са тим у вези, тачно је да када би неко само зато што је део дипломатске службе односне земље (функционер је или службеник њеног МИП-а) имао неприкосновеност, судске имунитете то не би била дискриминација у уском, уобичајеном смислу јер он те погодности не би уживао због личних својстава (боје коже, етничког порекла, верске припадности) већ због свог запослења. Међутим, ако су имунитети посланика у парламенту уобичајена ствар која се гарантује самим уставом (јер су неопходни да би посланици могли да врше своје функције што значи дискутују, критикују, предлажу и гласају по савести и без страха да ће за то бити кажњени) ти исти моменти одсуствују када је реч о дипломати (амбасадору или другом запосленом министарства иностраних послова) који се налази у својој држави. Не постоји никакав разлог да га међународно право штити од ње.

Према томе, код схватања дипломатије за потребе овог рада морамо поћи од тога да се ради:

- 1) о вршењу дипломатских функција од стране специјализованих представништава и овлашћених лица од стране дипломатских мисија и дипломатских представника,
- 2) у иностранству, што значи у другој држави или код међународне организације,
- 3) уз уживање оних имунитета и привилегија који су дефинисани међународним правом, јер су

⁷⁰ Пауновић М., Кривокапић Б., Кстрић И. 2021, 58.

4) неопходни за слободно, неометано и делотворно вршење дипломатских функција.

Ближе гледајући тако схваћена дипломатија подразумева како субјекте који се њом баве, тако и посебне активности којима се остварују дипломатске функције.

Када је реч субјектима, у најужем значењу мисли се на сталне и специјалне дипломатске мисије државе код других држава и међународних организација, односно на дипломатско особље, дипломатске агенте, дипломате, што значи лица која обављају дипломатске послове и задатке у поменутим дипломатским мисијама. То дакле значи да у обзир долазе само они чланови дипломатске службе који су ангажовани и налазе се у некој мисији изван граница дате државе.⁷¹

Нешто шире значење обухвата и мисије које представљају државе на међународним конференцијама, односно са друге стране не само дипломатско већ и остало особље дипломатске мисије, што значи административно-техничко и послужно особље.

Још шире значење обухвата и чланове породица чланове особља дипломатске мисије који су део њиховог домаћинства.

У најширем, мада углавном неуобичајеном смислу, имају се у виду и сви остали субјекти (нпр. шеф државе, премијер, чланови парламента итд.) који учествују у вођењу званичних међународних односа. Њих је правилније разматрати одвојено и називати унутрашњим органима за одржавање међународних односа.

Оно што, између осталог спаја сва поменута лица и државне органе јесте њихов посебан међународноправни статус који подразумева одређене имунитете, привилегије и повластице у иностранству. Стога бисмо могли доћи у искушење да као једно од значења речи „дипломатија“ кандидујемо управо то – скуп лица и органа спољнополитичког представљања који уживају дипломатске привилегије и имунитете.

Такав приступ не би био исправан.

Пре свега, поменута лица и органи се не називају дипломатијом зато што уживају дипломатске привилегије и имунитете, већ обрнуто – уживају те привилегије и имунитете

⁷¹ Већ је поменуто да су привилегије и имунитети чланова породице члана особља дипломатске мисије изведени у смислу да иако су њихови непосредни корисници (бенефицијари) чланови породице, заштићени субјекти су заправо чланови особља дипломатске мисије, дакле лица која врше дипломатске функције или макар битно доприносе томе.

јер им је признато дипломатско својство. Основ тог својства је чињеница да су овим лицима поверене дипломатске функције. У принципу чим престану да их врше (нпр. када се амбасадор који је био акредитован у иностраној земљи врати у домовину у државу која га је акредитовала) они губе тај посебан, нарочито повлашћени статус. Ово зато што се ту и не ради заправо ни о каквој личној повластици, већ о неопходном предуслову за нормално обављање поверених послова и задатака.⁷²

Додатни аргумент је проста истина да дипломатске привилегије уживају и неки други субјекти, као чланови породице члана особља сталне дипломатске мисије који са њим живе, функционери међународних организација али да то не даје основа да их називамо дипломатама или дипломатијом. Ово зато што они не врше дипломатске функције нити професионално учествују у томе.

Такође, основни разлог због чега се разликују дипломатске и конзуларне привилегије и имунитети лежи управо у чињеници да ови органи, који су у наше време под надлежношћу истог органа државе именована – МИП, врше у иностранству различите функције. Функције дипломата су поверљивије, осетљивије и значе политичко представљање због чега дипломатски агенти и имају много веће имунитете и привилегије од конзула, чија мисија је у принципу без изражене политичке димензије.

Коначно, чињеница да те делатности нису ни у каквој вези са његовим функцијама је и објашњење зашто, изузетно дипломатски агент не ужива у држави пријема имунитет од грађанског и управног судства по тужби која се тиче оставине у којој се дипломатски агент појављује као извршилац тестаментa, администратор, наследник или легатор по приватној основи а не у име државе именована, тужби која се тиче слободне професије или неке трговачке делатности дипломатског агента у држави пријема изван његових дипломатских функција.

За крај, из угла дипломатских привилегија и имунитета дипломатија би се могла схватити и као специфичан начин понашања и опхођења у међународним односима, који подразумева посебну форму, уљудност, узајамно исказивање поштовања права и достојанства и слично. Ово нарочито у званичним контактима који се остварују преко министарстава спољних послова и дипломатских мисија држава, са надлежним органима

⁷² На исти начин и члан породице члана особља дипломатске мисије који изгуби то својство (нпр. брачни друг који се разведе од дипломатског представника и престане да живи са њим) губи до тада припадајуће му привилегије и имунитете.

међународних организација. Овај приступ заправо не би био довољно прецизан. Премда подразумевају признавање и поштовање дипломатских привилегија и имунитета, ове моменте је тешко назвати дипломатијом. Много боља, природнија и прецизнија реч је „дипломатски протокол“. Не ради се о самосталним факторима већ су у питању спољне манифестације вршења дипломатских функција. Многовековно искуство је довело до тога да се важни контакти са иностраним партнерима, макар формално, воде са пуно обзира и такта уз стално исказивање узајамног поштовања.

За крај, без обзира на све изложено, што је верујемо било корисно, макар у смислу издвајања битних елемента, склони смо да закључимо да за потребе овог рада није потребно давати некакву посебну дефиницију дипломатије.

Заправо, са правом би се могло поставити претходно питање, чему уопште покушаји дефинисања дипломатије када је тема рада јасна, своди се на дипломатске привилегије и имунитете, што наводи на мисао да би се требало држати тог темина, без потребе да се ствари компликују уласком у клизаво подручје тога шта јесте а шта није дипломатија.

Ипак, није све тако једноставно. Утисак је да нема пуно користи од бављења дипломатским привилегијама и имунитетима уколико се претходно не објасни коме они припадају.

Реч „дипломатски“ сугерише да припадају дипломатама али се онда поставља питање ко су они, дипломате? Да ли су то само дипломатски представници у ужем смислу (шефови дипломатских мисија, амбасадори) или су то и чланови дипломатског особља, па чак и сви чланови особља дипломатске мисије? Знамо да је тачан одговор овај последњи, премда административно-техничко и послужно особље не спада у оно што се уобичајено мисли када се каже „дипломата“. Затим, како онда објаснити да привилегије и имунитете имају и лица која нису ни део особља дипломатске мисије, већ су само чланови њихових породица, нпр., малолетна деца. Уосталом, везивање дипломатских привилегија и имунитета само за некакве прилично апстрактне „дипломате“ отвара још један проблем јер оставља по страни питање таквих привилегија и имунитета који припадају дипломатској мисији као таквој.

Коначно, када се говори о међународним односима држава и посебно, њиховом представљању реч „дипломатија“ се неизбежно пре или касније сама појави. Стога је боље

одмах разјаснити на шта се мисли, чак и ако се при томе не успе у формулисању некакве у свему задовољавајуће дефиниције.

Оно што је важно разумети то је шта су дипломатске привилегије и имунитети, коме они припадају, зашто се дају, у чему се огледају, које је њихово територијално и временско важење. О томе ће бити речи мало касније.

На овом месту треба још једном поновити да дипломатију у њеном уобичајеном значењу одређују њене функције из чега онда следе и посебне привилегије и имунитети који су неопходни за несметано вршење тих функција. Та питања регулисана су дипломатским правом.

III. ДИПЛОМАТСКО ПРАВО

Ради бољег разумевања самих дипломатских привилегија и имунитета као правних института, морамо се прво у најкраћим цртама осврнути на то шта је међународно право, који су његови правни извори која је њихова обавезност који су најважнији конкретни правни извори у овој материји.

1. Појам, настанак и развој дипломатског права

1. Појам дипломатског права

Ако се право уопште може одредити оно се одређује као скуп правно обавезујућих правила понашања (правних норми) на основу којих односни субјекти имају одређена права и обавезе, онда нас то води закључку да је дипломатско право скуп правних норми којима су уређени односи који се тичу дипломатије односно дипломатског представљања.

Такав одговор не би могао да задовољи, зато што није довољно прецизан. Као и многе друге појаве и дипломатско право се може схватити на разне начине.

Указаћемо на најважније међу њима и на уобичајене одн., прецизније начине одређења свакога од њих:

- у најужем значењу, тако се назива „грana међународног права која представља скуп норми које уређују статус и функције државних органа спољних односа“, са тим да се додатно појашњава да је то неопходно да би држава могла да остварује право

посланства, које обухвата активно право посланства (право слања мисија) и пасивно право посланства (право пријема страних мисија);⁷³

- понекад се мисли на грану међународног права која се бави регулисањем дипломатских односа између држава, што значи уређењем таквих питања као што су: успостављање дипломатских односа између држава, привилегије и имунитети дипломатских представника. То је *дипломатско право у ужем значењу*;

- обично се уважава чињеница да дипломатски односи постоје не само између држава већ и између њих и међународних организација и у извесној мери, других субјеката међународног права, па се онда мисли на део међународног права, његову грану која се бави најважнијим питањима која се тичу дипломатског представљања и то не само између држава већ и других субјеката међународног права. То је *дипломатско право у уобичајеном смислу*;

- у нешто ширем значењу, поред наведеног, имају се у виду и конзуларни односи између држава, што значи и њихови конзуларни представници.⁷⁴ Тада је уобичајено и правилније држава да се говори о *дипломатско-конзуларном праву*;⁷⁵

- у још ширем смислу, понекад се узимају у обзир и одговарајуће надлежности и активности свих државних органа који учествују у међународном представљању државе, укључујући и унутрашње такве органе, као што су шеф државе, премијер, министар иностраних послова. Ту онда назив „дипломатско право“ није најподеснији јер се једним делом обухватају чиниоци и појаве који излазе изван оквира вршења дипломатских функција. Много природнији и правилнији термин је *међународно право међународног представљања*.

- у најширем значењу, под дипломатским правом имају се, уз све поменуто у виду не само релевантни део међународног права већ и одговарајуће норме унутрашњег права држава које су у вези са вршењем дипломатских функција. Другим речима, мисли се на скуп правних норми од којих неке припадају међународном праву а друге су део правног поретка конкретне државе и или правних поредака држава у целини.

⁷³ Искевич И. С. Подольский А. В. 2014, 9-10.

⁷⁴ Тако нпр. Савић М. 2016, 9-15.

⁷⁵ У том светлу неки аутори говоре о *систему дипломатско-конзуларног права*. Блищенко И. П., Дурденевский В. Н. 1962, 29-31.

Ипак, понекад се у пракси, па и делима разних аутора не води се довољно рачуна о томе да се употребљава најпрецизнији термин, па се термини *дипломатско право*, *дипломатско-конзуларно право* и *право међународног представљања* користе као синоними, па се чак уводи и термин *дипломатска пракса* са тим да се не мисли увек само на остваривање утврђених решења у пракси, већ и на презентацију и тумачење самих правних правила.⁷⁶

Независно од свега поменутог, постоји и схватање дипломатског права не са становишта међународног, већ из угла искључиво унутрашњег права. Могући су разни приступи у зависности од тога да ли се мисли:

1) на део права државе којим се регулишу питања која се тичу функционисања страних дипломатских мисија у тој земљи - начина коришћења њихових привилегија и имунитета, протокола који постоји у вези са њима, поступка предаје акредитивних писама и итд.;

2) у ширем смислу још и на правила о организацији дипломатске службе државе о условима за пријем у ту службу о министарству спољних послова и дипломатским мисијама у иностранству те земље, односно

3) на упоредноправна решења у овој области, што значи на узимање у обзир, поређење и вредновање релевантних правних правила садржаних у правним системима разних држава, посебно оних које припадају различитим правним традицијама.

2. Настанак и развој дипломатског права

Норме које уређују дипломатске односе спадају у прве норме међународног права.

Као што је с правом приметио Малколм Шоу:

„Правила која регулишу различите аспекте дипломатских односа су једна од најранијих манифестација међународног права. Кад год је у историји постојала група независних држава, које су коегзистирале, развили су се посебни обичаји о томе како се треба опходити према амбасадорима и другим посебним представницима других држава.“⁷⁷

⁷⁶ Гершић Г. 1898; Satow E. 1932; Блищенко И. П. 1972; Јелић А. 1978; Murty V. S. 1989; Ђорђевић С., Митић М. 2000; Denza E. 2008; Chatterjee C. 2013; Искевич И. С. Подольский А. В. 2014; Савић М. 2016.

⁷⁷ Shaw M. N. 2017, 567.

Заправо, премда се често истиче да је прва норма међународног права била она да се постигнути међународни споразуми, уговори морају поштовати (лат. *pacta sunt servanda*) јер је она логично морала да претходи свим другим правилима, то у ствари није тако.

Наиме, да би та норма настала две стране су морале да се, макар прећутно, договоре око ње, што је значило да су њихови званични изасланици (данашњим речником дипломатски представници) претходно морали негде да се сретну, да успоставе први контакт. То је могло бити на територији једне од будућих уговорница или на територији неке треће стране, међутим у оба случаја морало је подразумевати дипломатске имунитете јер без тога нико не би дошао на територију под туђом влашћу.

Само након тог првог контакта односних страна, који је подразумевао неповредивост преговарача, могле су на основу њиховог споразума о томе или обичаја који се током времена успоставио, настати друге норме међународног права, па и правило да се уговори морају поштовати. Дакле, норме дипломатског права и то управо оне које се тичу дипломатских привилегија и имунитета су морале претходити свим осталим нормама међународног права.

Са друге стране, логика говори и да су се две стране прво морале договорити да се њихови представници састану и да ће ти представници остати неповређени и слободно се вратити. Такође, тек ако је претходно настало правило *pacta sunt servanda*, смисао добија норма о неповредивости дипломатских представника јер тек тада она има правну обавезност.

Овде није ни важно која се од поменуте две међународноправне норме појавила прва. Могуће је и да су оне настале истовремено. Оно што јесте важно а што мора бити неспорно, то је да правило о неприкосновености страних посланика (изасланика) представља један од првих, најстаријих принципа међународног права уопште. О томе ће више речи бити касније.

Занимљиво је приметити да поједини аутори истичу да је дипломатско право најстарија грана међународног права, одмах затим прецизирају да је то право настало и развијало се пре свега као посланичко (амбасадорско) право, као скуп норми које уређују положај посланика (амбасадора). По њима, тек почетком XX века може се говорити о

процесу претварања посланичког (амбасадорског) права и дипломатског у скуп норми које уређују све званичне односе држава.⁷⁸

2. Најважнији институти дипломатског права

Дипломатско право има институте односно норме и принципе којима су регулисана разна питања. Између осталог, постоје правила која се тичу:

1) самих дипломатских односа – начина и услова за њихово успостављање, прекида дипломатских односа, последица које проистичу из прекида дипломатских односа ;

2) дипломатских функција – тога шта оне обухватају, од ког момента се сматра да је дипломатски представник почео да врши своје функције, престанка дипломатских функција.

3) дипломатских представника и других релевантних лица – састава дипломатске мисије; акредитовања шефа дипломатске мисије; нотификације о именовану, доласку и коначном одласку осталих чланова мисије; нотификације доласка и коначног одласка лица које припада породици неког члана мисије; момента преузимања дипломатских функција; класе и ранга шефова дипломатских мисија; привремених отправника послова (отправник послова *ad interim*);

4) дипломатског пресеанса – реда првенства између дипломатских представника у дипломатском кору, улоге дојена дипломатског кора ;⁷⁹

⁷⁸ Блищенко И. П. 1972, 9.

⁷⁹ Израз потиче од фр. *préséance*, првенство, предности у ширем смислу се односи на разне ситуације укључујући у дуго времена актуелно питање реда првенства између држава одн. шефова држава. Наиме у прошлости је важило схватање да државе имају различити ранг који је обично утврђиван према рангу владара (поредак је био: царство, краљевство, велико војводство, кнежевина итд.) или другим критеријумима (првенство Свете столице над католичким државама, монархије над републиком, суверена над вазалом итд.). Папа Јулије II (*Iulius II*) је чак 1504. г. сачинио *Ordo Regum Christianorum*, својеврсну табелу ранга владара а тиме и држава у којој је прво место доделио римско-германском цару, друго краљу Француске, треће краљу Шпаније итд. Међутим, пошто то нису признале државе које нису припадале кругу католичких земаља, стално су избијали спорови. Један од основних принципа савременог међународног права је начело суверене једнакости држава, што има за последицу да се државе не рангирају а да се првенство утврђује помоћу објективних критеријума који не зависе до величине земље, што у пракси значи нарочито применом алфabetског реда назива држава односно а понекад и путем алтернирања (наизменичног смањивања у улози прве међу једнаким, као што је нпр., ротација председавајуће у Савету безбедности УН) или коцке (жреба). Данас се термин „пресеанс“ превасходно користи у дипломатској пракси и означава право неког лица да има првенство у односу на друга лица приликом званичних и протоколарних церемонија. Кривокапић Б. 2010, одреднице „Пресеанс дипломатски“, „Пресеанс конзула“ и „Ранг држава“, стр. 843-844 и 984.

5) дипломатских привилегија и имунитета – неприкосновености и ослобођења од јурисдикције територијалне државе и разних фискалних и других олакшица и повластица који се позитивним међународним правом признају дипломатским мисијама, члановима особља дипломатске мисије и члановима њихових породица а у циљу да се обезбеди несметано вршење функција дипломатске мисије и њена независност од власти државе пријема и страни дипломатски представник заштити од могућих узнемиравања, злостављања, притисака и других злоупотреба власти државе пријема.⁸⁰ Овако схваћене, дипломатске привилегије и имунитети су неопходан предуслов не само за нормално вршење дипломатских функција већ и за само одржавање дипломатских односа;

б) осталих питања – броја чланова особља дипломатске мисије, отварања канцеларија мисије изван места седишта мисије, услова за именовање и улоге силе заштитнице.

Премда, разуме се и сва остала питања имају одговарајући значај, нас овде занимају превасходно дипломатске привилегије и имунитети. Већ је било речи о томе да та правила спадају међу најстарије норме међународног права уопште, оне које су биле предуслов за даљи развој тог права, па и дипломатског права као његове гране.

Штавише, када је реч о самом дипломатском праву, правила о дипломатским имунитетима и привилегијама су нужан предуслов (*conditio sine qua non*) за све остало. Без њих не би било ни дипломатског представљања односно вршења дипломатских функција, што значи да би и сва остала питања повезана са дипломатским мисијама (сталним и специјалним) била сувишна.

Још једном морамо подсетити на просту чињеницу да имунитети дипломатских представника већ по логици ствари представљају претходни услов за њихов долазак у страну земљу. Посланик мора имати гаранцију да му се без обзира на ток и резултат контакта (разговора) са другом страном неће догодити ништа рђаво. Без тога он неће доћи код друге стране. То онда значи и да нема преговора⁸¹ а тиме ни договора и споразума на који би се онда односило правило а тим пре нема сталног представљања једне државе у другој односно државе код међународне организације и обрнуто.

⁸⁰ Кривокапић Б. 2010, стр. 188-189.

⁸¹ У прошлости су се они могли вршити само у сусрету лицем у лице а чак и данас у време свих технолошких средстава комуникације, посебно важна питања се и даље расправљају у непосредном контакту.

У потврду значаја ове материје довољно је приметити да најважнији правни извор савременог дипломатског права, Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) којом је кодификована материја билатералног дипломатског представљања путем сталних дипломатских мисија од укупно 53 своја члана, проблемима дипломатских привилегија и имунитета посвећује чак 24 члана (чл. 20-41 и 44-45). Штавише, ако се узме у обзир само диспозитивни оперативни део Конвенције,⁸² а то су чл. 2-47, дакле укупно 46 чланова, испада да се питањима дипломатских привилегија и имунитета бави више од половине тих чланова (прецизније, 52,2%).

Слично се може рећи и за други најважнији правни извор дипломатског права, Бечку конвенцију о специјалним мисијама (1969). Од њених укупно 55 чланова, привилегијама и имунитетима са на овај или онај начин баве 32 члана (чл. 16-47), што је ако се узме у обзир само диспозитивни део Конвенције (чл. 2-49) чак 66,7% суштинског дела овог споразума.

3. Најважнији међународноправни извори дипломатског права

Који су најважнији међународноправни извори дипломатског права зависи од одговора на два питања: 1) шта се има у виду под изворима права и 2) у ком значењу се схвата дипломатско право.

Пошто начелна, теоријска питања о изворима међународног права излазе изван оквира наших разматрања, овде ћемо се задржати само на оним елементима који су од непосредног интереса са становишта дипломатског права.

Пре тога да подсетимо да се формалним изворима међународног права, који нас овде једино и занимају,⁸³ дефинишу као „појавни облици у којима се јављају

⁸² У принципу, међународни уговори могу да имају седам делова: наслов, инвокацију, уводни део (преамбулу), диспозитивни (оперативни) део, завршне (прелазне одредбе), потписе и печате и анексе и друге додатке. Већина тих делова (наслов, уводни део, завршне одредбе и анекси) може одсуствовати а један део (инвокација) се у наше време среће врло ретко (само у конкордатима, међународним споразумима које закључује Света столица) али то није од значаја за пуноважност уговора - он може постојати и функционисати и без тога. Нема међутим, уговора без диспозитивног дела, оног који је његова суштина јер садржи одредбе којима се утврђују конкретна права и обавезе уговорних страна. Кривокапић Б. 2017, 194-198.

⁸³ У правној науци се прави разликовање између формалних (правне норме, обавезна правила понашања, прописи) и материјалних извора права са тим да се под овим другима подразумевају одређени чиниоци и узроци (Бог, људска природа, класна борба итд.) који изазивју настанак одређених правних правила, па и права као таквог. Материјални извори права су предмет интересовања филозофије, теорије државе и права, социологије, али нас они овде не занимају.

међународноправне норме, што значи правна правила која су (1) настала на међународним правом предвиђен начин и која (2) садрже међународноправно обавезна правила понашања.⁸⁴

Премда су, разуме се могући и другачији приступи, сви формални извори међународног права могу се сврстати у три групе:

1) *главни* - (1) међународноправни обичаји, (2) међународни уговори и (3) општа правна начела цивилизованих народа;

2) *помоћни* – (1) судска пракса и (2) доктрина;

3) *једностранни акти* – (1) једностранни акти држава (њихови унутрашњи прописи) и (2) једностранни акти међународних организација (одлуке њихових надлежних органа).⁸⁵

Нећемо се даље бавити изворима међународног права јер је то тема за себе,⁸⁶ већ ћемо се осврнути само на оне изворе који су најважнији и то како са становишта општег међународног права, тако посебно у материји дипломатског права.

Наиме, у правној науци се понекад одступа од уобичајене поделе извора међународног права на главне и помоћне, која свој основ има у стилизацији члана 38/1 Статута међународног суда правде а која у главне сврстава конвенције, обичајна правна правила и општа правна начела, док помоћним сматра судску праксу и доктрину. Уз указивање на то да класификација из чл. 38/1 обавезује само Суд и не обухвата све изворе међународног права, конкретно не помиње одлуке међународних организација и једностранне акте држава, те да и без тога разни извори међународног права у пракси имају неједнаки значај, неки аутори издвајају као посебну категорију *најважније изворе међународног права* са тим да их свODE само на међународноправне обичаје и међународне уговоре.⁸⁷

Прихватајући тај приступ за потребе овог рада, може се са сигурношћу рећи да су најважнији извори међународног дипломатског права међународноправни обичаји и међународни споразуми.

⁸⁴ Кривокапић Б. 2017, 126-127.

⁸⁵ Кривокапић Б. 2017, 127-185.

⁸⁶ Лукин П. И. 1960; Villinger M. E. 1997; Shaw M. N. 2008, 69-128; Thirlway H. 2014; Besson S., D'Aspremont J. 2017; Кривокапић Б. 2017, 125-191.

⁸⁷ Тако нпр. рад објављен у два дела: Кривокапић Б. 2018², 128-132; Кривокапић Б. 2019, 71-79.

1. Међународноправни обичаји

1. Појам међународноправних обичаја

Најпростије речено, међународноправни обичаји су неписани извори међународног права.

Они су у чл. 38/1/b Статута Међународног суда правде дефинисани као „доказ опште праксе која је прихваћена као право“ чиме је указано да се ради о оним правилима међународног права која су резултат довољно дуготрајног поштовања од стране свих или већине односно макар довољно великог броја субјеката међународног права у првом реду држава (*општа пракса*) који којих при томе постоји свест о правној обавезности тих правила о томе да се она морају поштовати (*прихваћеност као право*).

Из тога произлази да појам међународног обичаја има 2 елемента: 1) материјални или објективни, који се своди на постојање *опште* праксе и 2) психички или субјективни, који се огледа у захтеву да постоји *свест о правној обавезности* поштовања односних правила, која се често назива латинским термином *opinio juris sive necessitatis*.⁸⁸ Ови елементи морају постојати да би се могло говорити о било међународним правним обичајима у било којој грани међународног права, па тако и у сфери дипломатског права у коме су, узгред обичајна правна правила бројнија и развијенија него у неким другим областима, што и не чуди када се има у виду необично дуга и богата пракса.⁸⁹

И заиста прва правила међународног права настала су у домену дипломатског права и то обичајним путем. Дуго времена међународноправни обичаји су представљали и једине изворе међународног права у сфери ових односа, са тим да су се у извесној мери допуњавали локалном праксом и одређеним обичајима и прописима државе пријема.

⁸⁸ Кривокапић Б. 2012, 35-82; Кривокапић Б. 2017, 133-138.

⁸⁹ У погледу праксе односних држава: Taylor-Carroll A. R. 1974, 1-34; Przetacznik F. 1978, 348-395; Gully-Hart P. 1999, 1334-1343.

2. Значај међународноправних обичаја у наше време

Чак и данас међународноправни обичаји не само да нису изгубили значај, већ се у извесном смислу може рећи да су они и даље најважнији извори међународног права, па тако и дипломатског права као његовог дела.

Ово у првом реду важи за универзалне (опште, светске) међународноправне обичаје који када једном настану, обавезни су за све државе и све друге субјекте међународног права. Другим речима, за разлику од међународних уговора, који обавезују само државе које су на прописани начин изричито прихватиле да се њима обавезују, опште обичајно међународно право важи за све. Од његових правила нема уклањања а онај ко их не поштује крши међународно право.

Једна од грана међународног права у којој је највише развијено управо опште међународно право, јесте дипломатско право. То и не чуди, када се зна да су норме тог права настале ако не као прве, оно свакако међу првима и да су по природи ствари развијане и поштоване током читаве историје. Другачије се једноставно није могло. Најважније међу њима прерасле су у општа начела међународног права и као такве важе и данас.

Ради бољег разумевања, најважнији правни извор уговорног права у овој материји, Бечка конвенција о дипломатским мисијама (1961) на дан 22. 2. 2022. везује само 193 уговорнице. При томе нису све уговорнице истовремено државе⁹⁰ или боље речено, нису све државе у чланству Конвенције. Сматра се да у свету постоји око 200 држава, што значи да БКДО као таква није правно обавезујућа за оне међу њима које се нису изричито путем потписа и ратификације на други прописани начин обавезале да ће је савесно поштовати.

Све то је још много очигледније када је реч о другом најважнијем међународноправном уговору из ове материје - Конвенцији о специјалним мисијама (1969). Она дан 22. 2. 2022. има свега 39 чланица. И она дакле, не везује све државе света. Не само то, пошто она као таква није правно обавезујућа за државе које је нису

⁹⁰ Мисли се на то да је једна од чланица Света столица, која из много разлога није држава, премда је несумњиво субјект међународног права. О томе ће више речи бити у делу у којем се разматрају актуелни проблеми везани за дипломатске привилегије и имунитете.

ратификовале, испада да су је ван њеног чланства огромна већина чланица Уједињених нација (УН имају 193 чланице).

Међутим, основна правила која су кодификована БКДО односно КОСМ, чиме су додатно, претворена у уговорна решења, важе независно од тог као део општег обичајног међународног права, што значи да су независно од самих поменутих конвенција, обавезна за све државе и друге субјекте међународног права. То посебно важи за најважније међу тим правилима, оно о неприкосновености и имунитетима дипломатских представника.

Постоје и регионални и локални обичаји, који зависно од случаја могу бити занимљиви (нпр. одређени обичаји који су изграђени у пракси међународне организације) али они имају мањи значај од универзалних.

Један од занимљивих регионалних обичаја је онај који се тиче дипломатског азила. Наиме, са ослонцем на тада важећу фикцију о томе да страна дипломатска представништва уживају екстериторијалност у прошлости се једно време, сматрало да се лице које успе да се склони у зграду или простор који припада амбасади, налази на територији државе именовања (оне чија је амбасада). У том случају, ако сама амбасада није хтела да га изручи, сматрало се да је то лице побегло на територију државе именовања и тамо добило уточиште. Таква пракса је касније а нарочито од XIX века напуштена, на шта су утицали разни моменти. Неки од њих били су начелне односно теоријске природе и сводили се на сагледавање чињенице да је непотребна и погрешна фикција о томе да су просторије дипломатске мисије део државне територије државе именовања. Други су основ имали у разним злоупотребама (у амбасадама су спас тражили и најобичнији криминалци) и чињеници да је пракса давања дипломатског азила била стални основ трвења и спорова између државе пријема и државе именовања. Савремено опште међународно право не познаје установу дипломатског азила, тако да ако неко лице које гоне власти државе пријема побегне у страну дипломатску мисију, ова је дужна да га преда и то без посебног поступка екстрадиције, који се примењује онда када се изручује лице које се налази на територији под јурисдикцијом односне државе. Међутим, супротно ономе што важи у остатку света у многим земљама Латинске Америке постоји регионални обичај давања дипломатског азила лицима која су жртве политичког прогона. Штавише, институт дипломатског азила додатно је потврђен тиме што је признат и правно уређен

разним вишестраним споразумима закљученим између ових држава.⁹¹ Чак и независно од уговорног регулисања, установа дипломатског азила и даље је део тамношњег регионалног обичајног права.⁹²

2. Међународни уговори

Од свих извора међународног права у овој области најважнији су међународни уговори. Са обзиром на то да се они могу делити на разне начине, према разним критеријумима, овде је најзанимљивија она класификација која се заснива на броју уговорних страна односно на географском домаћају споразума. На тој основи разликујемо двостране (билатералне) и вишестране (мултилатералне) међународне уговоре а међу овим последњима партикуларне (посебне, регионалне) и универзалне (опште, глобалне). Сви они имају своје место и свој посебан значај.

1. Двострани уговори

Историјски посматрано, први уговори били су разуме се двострани. Тицали су се разних питања, почев већ од тога да једна страна шаље а друга прима посланика (изасланика или гласника) односно делегацију са одређеним задатком. Данашњом терминологијом радило се о специјалним мисијама које су упућиване и примане на основу претходно постигнутог споразума о томе. Њиме су обично истовремено прецизирани и сви релевантни оквири и услови – циљ посете, време и дужина боравка посланика, то ко ће га примити, имунитети и привилегије посланика.

Појава сталних дипломатских мисија била је условљена и праћена споразумима о успостављању таквих мисија о њиховом рангу и правном статусу.

И у наше време низ питања регулише се двостраним уговорима. Тако се уосталом, врши успостављање дипломатских односа између двеју држава, договарају битним моменти у вези са отварањем дипломатских мисија (када ће и где бити отворене мисије итд.) и слично. Билатералним споразумима могу се уговорити и решења која, не

⁹¹ Хаванска конвенција о азилу (1928), Конвенција о политичком азилу (1933) и Конвенција о дипломатском азилу (1954).

⁹² Kleiner J. 2009, 167-182; Behrens P. 2014, 319-367; Levander T. 2014, 443-486; Кривокапић Б. 2017, 586-589.

противречићи му у извесном смислу иду даље од општег међународног права (нпр. неке додатне функције дипломатске мисије, неке посебне дипломатске привилегије и имунитети итд.) нарочито оног његовог дела који је кодификован Бечком конвенцијом о дипломатским односима (1961) и другим релевантним споразумима.

2. Регионални споразуми

Одређена питања и односи из материје дипломатског права понекад су ближе разрађени регионалним односно посебним (партикуларним) споразумима.

Први условно речено модерни регионални уговор у овој области био је Правилник о класама и рангу дипломатских представника, који је као Анекс „D“ (бр. 17) усвојен на Бечком конгресу (1815). Њиме су, ради избегавања сталних спорова око пресеанса, реда првенства између страних дипломатских представника у држави пријема, уведена правила која су значила објективно, унапред познато решење. Решење је било једноставно. Предвиђене су три класе дипломатских представника (1) амбасадори, легати или нунцији; 2) министри посланици или други који су акредитовани код владара и 3) отправници послова, акредитовани код министара иностраних послова) са тим да је свака држава сама одређивала класу свог шефа мисије, да су више класе имале предност над нижим, док је у оквиру сваке класе дипломатски представник добијао ранг према нотификацији свог доласка, тако да је онај чији је долазак нотификован раније, имао предност над свима онима за које је то учињено касније. Значај Правилника није само у томе што је отклонио тадашње спорове већ и чињеници да је њиме предвиђено начелно решење век и по касније прихватила БКДО (1961) којом је на универзалном плану кодификована ова материја.

Када је већ реч о регионалним споразумима из прошлости, вреди поменути и Ахенски протокол (1818). Он је допунио Правилник о класама и рангу дипломатских представника (1815) тако што је увео нову класу министара резидената, предвиђену за посланике полусуверених држава код суверених земаља и обрнуто. Од тога се међутим, касније одустало.

Када се ради о регионалним споразумима у овој материји који су и данас на снази, ваља подсетити да је већ било речи о томе да је дипломатски азил, који је специфичан институт регионалног обичајног међународног права Латинске Америке, нашао потврду и

прецизирање у низу уговора закључених између држава тог подручја, таквих као што су Хаванска конвенција о азилу (1928), Конвенција о политичком азилу (Монтевидео, 1933) и Конвенција о дипломатском азилу (Каракас, 1954). Томе треба додати и друге споразуме закључене у оквиру овог региона у вези са другима питањима, као што је Хаванска конвенција о конзуларним представницима (1928).

Регионални споразуми у овој материји постоје и на другим странама.

3. Универзални споразуми

Универзални (општи, глобални) су они међународни уговори који у свом чланству имају или настоје да имају све државе света. Њихов посебан значај је у томе што су они отворени за све државе, што самим тим значи да обезбеђују или макар имају за циљ да обезбеде унификацију правила у области коју регулишу. Додатно, они су основа која омогућава да када се задовоље за то потребни услови,⁹³ односна решења прерасту у правила општег обичајног међународног права, што значи да постану обавезна за све.

Најважнији универзални међународни уговори у овој материји (обухватајући и конзуларно право и међународно представљање код међународних организација односно самих међународних организација) су хронолошким редом:⁹⁴

	Назив	Предмет регулисања	Датуми потписивања – ступања на снагу	Број чланица 22. 2. 2022.
1.	Конвенција о привилегијама и имунитетима УН (1946)	Привилегије и имунитети УН	13. фебруар 1946 14. децембар 1946.	162
2.	Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција (1947)	Привилегије и имунитети специјализованих агенција УН	21. новембар 1947. 2. децембар 1948.	129
3.	Бечка конвенција о дипломатским односима (1961)	Дипломатски односи и сталне дипломатске мисије	18. април 1961. 24. април 1964.	193
4.	Бечка конвенција о конзуларним односима (1963)	Конзуларни односи и конзулати и конзули	24. април 1963 19. март 1957.	182
5.	Конвенција о специјалним мисијама (1969)	Специјалне мисије	8. децембар 1969. 21. јун 1985.	39
6.	Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом	Заштита међународно заштићених лица укључујући дипломатске	14. децембар 1973. 20. фебруар 1977.	180

⁹³ Истовремено постојање 1) опште праксе и 2) свести о правној обавезности (*opinio juris sive necessitatis*).

⁹⁴ Подаци преузети са референтног сајта УН *Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General*, https://treaties.un.org/Pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_en.

	укључујући дипломатске агенте (1973)	агенте		
7.	Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера (1975)	Сталне мисије држава код универзалних међународних организација	14. март 1975. Још није ступила на снагу ⁹⁵	-

Уколико међутим, покушамо да направимо некакву хијерахију између наведених уговора с обзиром на њихов значај за праксу а из угла дипломатије и вршења дипломатских функција, онда далеко највећи значај има Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) која најпотпуније уређује ове односе.

Одмах за њом следи Конвенција о специјалним мисијама (1969) која је моделирана према БКДО (1961) и у извесном смислу представља прилагођавање њених решења на специчности *ad hoc* дипломатских мисија.

Следећа по значају је Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног значаја (1975).

Конвенције о привилегијама и имунитетима УН (1946) односно специјализованих агенција (1947) усвојене су прве, одмах после Другог светског рата јер је то једноставно било неопходно да би систем так створених Уједињених нација могао да функционише. Међутим, оне се не баве суштински најважнијим питањима дипломатског права.

Исто важи и за преостала два поменута споразума јер се један од њих бави конзуларним односима (БККО 1963) што је по много чему специфична материја а други, премда врло важан са становишта заштите дипломатских агената, заправо има много шире значење (КЛМЗ 1973).

4. Прописи држава као извори дипломатског права

Поред поменутих међународноправних извора, материја дипломатских односа је делом уређена и унутрашњим прописима држава.

Наиме, премда не могу бити извор међународног права (посебно не могу обавезивати остале државе у складу са начелом суверене једнакости држава правилом *par*

⁹⁵ Сагласно одредби из њеног чл. 89, за ступање на снагу Конвенције (потребно да је ратификује 35, а до 22. 2. 2022. ратификовале су је 34 државе.

*in parem non habet imperium*⁹⁶) једнострани акти држава ипак изузетно могу имати такву улогу и значај.⁹⁷ То је ретка појава али је присутна и то нарочито у појединим материјама (нпр. у праву мора) а посебно у домену дипломатског права и праксе а нарочито у вези са дипломатским привилегијама и имунитетима.

Ближе гледајући, може се приметити да су једнострани акти који се доводе у везу са дипломатијом односно дипломатско-конзуларном службом, хетерогени по својој правној снази, месту које заузимају на хијерархијској лествици прописа односне државе (углавном су то закони, али могу бити и разни подзаконски акти – уредбе, инструкције, упутства, правилници итд.) а такође и по кругу друштвених односа које регулишу.

Ту између осталог, спадају акти којима су дефинисани спољнополитички циљеви односно спољна политика односне државе, прописи о организацији дипломатске службе .

Са становишта питања којима се овде бавимо већу пажњу привлаче прописи државе пријема који се на одређени начин односе на стране дипломатске мисије. Ту спадају правила која уређују поступак предаје акредитивних писама новог шефа дипломатске мисије.

Још занимљивија су она решења законодавства државе пријема која се односе на дипломатске привилегије и имунитете. Она не смеју противречити одговарајућим нормама и принципима међународног права у овој области, већ могу представљати само њихово прецизирање, разраду односно прилагођавање локалним условима.⁹⁸

Са тим у вези, са правом се примећује да премда „привилегије и имунитети проистичу из Бечких конвенција и других мултилатералних и билатералних споразума“, „од земље до земље постоје извесна одступања у интерпретацији имунитета и привилегија која непосредно утичу и на њихову примену“ те да „сем доброг познавања БКДО и БККО,⁹⁹ билатералних и мултилатералних споразума који регулишу ову материју, веома је важно и добро познавање праксе државе пријема у погледу њихове примене.“¹⁰⁰

Навешћемо само неколико примера, премда их има много више:

⁹⁶ Лат. једнак над једнаким нема власти.

⁹⁷ Кривокапић Б. 2011, 139-159.

⁹⁸ Види: Кривокапић Б. 2013, 59-103. и (други део тог рада) Кривокапић Б. 2013¹, 45-62. и тамо наведену литературу.

⁹⁹ Аутор разуме се, мисли на Бечку конвенцију о дипломатским односима (1961) и Бечку конвенцију о конзуларним односима (1963). Ми бисмо додали да, зависно од случаја, исто важи и за остале релевантне међународне споразуме којима је на универзалном плану кодификована ова материја.

¹⁰⁰ Вељић З. 2004, 173.

- Према чл. 16/1 БКДО (1961) и универзалном обичајном међународном праву ред првенства (ранг) између шефова дипломатских мисија исте класе, утврђује се према датуму и часу преузимања функција, моменту предаје акредитивних писама. Међутим, БКДО у чл. 16/3 дозвољава државама да, тамо где је то уобичајено, одступе од овог правила у корист давања првенства папском нунцију, амбасадору Свете столице;¹⁰¹

- без обзира на зајамчену слободу путовања и кретања свих чланова дипломатске мисије по територији државе пријема, та држава може својим законима и прописима одредити зоне у које је улаз забрањен или посебно регулисан из разлога националне безбедности (чл. 26 БКДО);

- прописи државе пријема су између осталог, правни оквир који одређује односна питања везана за повластице које се састоје у ослобођењу од царина, такса и сличних дажбина. Конкретно: “Према одредбама својих закона и привилника који могу бити донети, држава код које се акредитује одобрава увоз и ослобођење од царина, такса и других сродних дажбина, сем трошкова ускладиштења, превоза и трошкова за сличне услуге у односу на: а) предмете намењене за службене потребе мисије; б) предмете намењене за личну употребу дипломатског агента или чланова његове породице који чине део његовог домаћинства, укључујући и предмете за његов смештај.” (чл. 36/1 БКДО);

- дипломатски агент је ослобођен прегледа његовог личног пртљага, сем ако постоје озбиљни разлози да се верује да тај пртљак садржи, између осталог, предмете „чији је увоз или извоз забрањен законодавством или подлеже карантинским прописима државе код које се акредитује“ (чл. 36/2 БКДО) што значи да та држава сама прецизира о којим предметима или категоријама предмета се ради;

- чланови административно-техничког особља дипломатске мисије уживају ослобођење од царина и других дажбина за предмете које за личне сврхе увозе приликом првог досељења у државу пријема (чл. 37/2 БКДО);

- сем када му је држава пријема дала допунске привилегије и имунитете, дипломатски агент који је држављанин те државе или који је у њој стално настањен ужива судски имунитет и неприкосновеност само у погледу службених радњи учињених у

¹⁰¹ Та одредба гласи: „Овај члан не дира у обичаје које је усвојила држава код које се акредитује у погледу првенства представника Свете столице.“ Ово решење усвојено је да би се омогућио наставак праксе низа католичких држава које су у време усвајања Конвенције имале дугу традицију прихватања папског нунција за доајена дипломатског кора, независно од тога када је преузео своје функције.

вршењу својих функција (чл. 38/1 БКДО). Другим речима, изван прецизираног оквира на односно дипломатског агента се у потпуности примењује законодавство државе пријема, са тим да му она може, ако тако жели (али опет својим правним актом, дакле правним извором) признати и одређене допунске привилегије и имунитете;

- чланови административно-техничког особља мисије и приватна послуга који су држављани државе пријема или који су у њој стално настањени уживају привилегије и имунитете само уколико им то признаје та држава, са тим да је она дужна да врши своју јурисдикцију над њима тако да претерано не омета вршење функција мисије (чл. 38/2 БКДО). То значи да у сваком конкретном случају у вези са правним положајем ових лица треба водити рачуна и о националним прописима државе пријема; Према томе, премда представљају у извесном смислу супсидијерне односно помоћне правне изворе у овој материји и имају ограничено дејство (само на односе под јурисдикцијом односне државе) у пракси су често важни и закони и други прописи државе пријема.

Глава III
**ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ДИПЛОМАТИЈЕ
И ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА И ИМУНИТЕТА**

I. ЗНАЧАЈ И КРИТЕРИЈУМ ПЕРИОДИЗАЦИЈЕ

1. Смисао историјског осврта

Намеће се потреба да се објасне две принципијелне ствари.

Прво, овде немамо у виду развој међународних политичких односа, развој историје на међународном плану, како се то понекад чини када се користе термин „историја дипломатије“ и слични изрази.¹

Нас не занимају историјски догађаји као такви, већ промене у ономе што даје правне и практичне оквире дипломатским односима. Дакле, развој правне уређености положаја дипломатских мисија и лица која су ангажована и њима, односно у некој су непосредној вези са њима. Другим речима, није нам важно које су крупне и далекосежне одлуке донете на Вестфалском (1648), Бечком (1815), Париском (1856) Берлинском (1878) или неком другом конгресу, већ како су изгледали и како се мењало схватање дипломатских односа, дипломатског права, статуса дипломатских представика.

Са тим у вези, чини се да би осврте на историју, ратове, мирове, конгресе, правилније било називати „дипломатска историја“ у ком случају би се оно што је предмет нашег непосредног интересовања а своди се на праћење и анализу развоја саме дипломатске службе, дипломатских привилегија и имунитета, дипломатског пресеанса и протокола и са тим повезаних института дипломатског права, могло са правом назвати „историја дипломатије“.

¹ Тако нпр. Потемкин В. П. 1945; Потемкин В. П. 1949; Кисинџер Х. 1999; Дашић Д. Ђ. 2015.

Друго, овде је историјски осврт дат само као вероватно потребна а у најмању руку корисна позадина за боље сагледавање развоја дипломатије и дипломатских привилегија и имунитета и посебно, ради поређења са данас постојећом правном регулативом и праксом.

2. Периодизација развоја дипломатије и дипломатских привилегија и имунитета

Извесно је да се развој дипломатије и њено постојање може пратити упоредо са настанком првих организованих људских заједница јер се из обичајног права стварају правила и норме које су се користиле у узајамним односима и много раније од настанка држава. Са појавом држава-градава и успостављањем узајамних међусобних контаката, које бисмо могли назвати првим међународним односима, доводи до неминовног вишег развоја.²

У правној науци понуђене су различите периодизације.

Неке полазе од класног критеријума од тога који друштвено-политички систем је у односно време превладавао, па разликују дипломатију робовласничких друштава, дипломатију феудалних држава, буржоазну дипломатију и социјалистичку дипломатију.³ Такав приступ био је доминантан у Совјетском Савезу и државама које су припадале „социјалистичком табору“ у којима је владала филозофија марксизма-лењинизма која је полазну основу за све друштвене појаве и процесе видела у класној подељености и класној борби.

Постоје и они који истичу да је „историја дипломатије дуга колико и историја друштва и државе, права и политике“ али затим све то (практично, како сами кажу, читаву историју) своде на само две епохе, примећујући да „њен развој се најшеће

² О настанку и развоју дипломатије и дипломатског права: Нис Е. 1895, 322-401; Гершић Г. 1898, 102-156; Phillipson C. I, 1911, 302-346; Николсон Г. 1962, 33-51; Орпенхајм L. A. 1967; Чхиквадзе В. М. 1968, 5-15; Adcock F., Mosley D. J. 1975; Karavites P. 1987, 41-100; Херодотова Историја 1988; Malamet A. 1998, 13-58; Bederman D. J. 2004, 88-136; Roberts W. R. 2006, 55-64; Дашић Д. Ђ. 2008, 7-12; Legucy-Feilleux J. R. 2009, 23-47; Podany A. H. 2010; Hamilton K., Langhorne R. 2011; Сатоу Е. 2013, 3-22; Дашић Д. Ђ. 2015, 45-151, 235-308; Sasson J. M. 2015, 82-118; Кривокапић Б. 2017, 523-532.

³ Зорин В. А. 1964, 19-32.

периодизује на (1) раздобље од почетка старог века до XV века и (2) раздобље од XV века до данашњег доба.“⁴

Поштујући, разуме се свачије право на сопствено мишљење, морамо се ипак запитати каква је корист од деобе историје дипломатије на само два дела? Ово тим пре што први траје неколико хиљада година а други свега 5 столећа. Посебно интригантна је питање која је то толико важна преломна тачка која се наметнула у основу ове поделе. Аутор нам сам нуди одговор на то тако што, држећи се своје периодизације, прецизира: „У првом раздобљу владари (суверени) су повремено слали и примали дипломатске изасланике. У другом раздобљу створена је установа сталне дипломатске мисије и уведена пракса сталних дипломатских представника у односима међу сувереним државама.“⁵ Дакле, он као преломни моменат узима ширење праксе сталних дипломатских мисија почев од XV века.

Са тим у вези, не спорећи значај промена у виду општег прихватања сталних дипломатских мисија што заиста почиње у означено време, морамо подсетити да је сталних дипломатских мисија било и у античко доба, да су не мање револуционарне промене наступиле оснивањем међународних организација и преко њих институционализовањем вишестране, па и универзалне међународне сарадње, што подразумева и мисије држава код тих организација али аутор изгледа не сматра једнако важним; да је збиља тешко поредити опште односе а посебно обим и ниво дипломатског представљања у XV у почетком XXI века, што су границе у којем аутор смешта читаво друго раздобље;

Премда су, разуме се могући различити приступи, верујемо да би се, макар условно могло говорити о најмање пет периода развоја дипломатије и дипломатског права:

- 1) античко доба (до V века);
- 2) средњи век (VI-XV в.);
- 3) ново доба (XVI-XVIII в.);
- 4) савремено доба (XIX в. до краја XX века) и
- 5) у наше време (XXI век).

⁴ Дашић Д. Ђ. 2008, 7; Савић М. 2016, 67-84.

⁵ Дашић Д. Ђ. 2008, 7

Деоба почива на релативно широко прихваћеним критеријумима, који се везују за преломне тачке у међународним односима који су владали у ономе што бисмо могли назвати тадашњим центрима цивилизације.

Тако први период, који је био време доминације робовласничких друштава, почиње у далекој прошлости и завршава се у V веком, зато што је као условна гранична тачка узет пад Западног римског царства; други период траје приближно до Колумбовог открића Америке 1492. године; трећи оквирно траје до Француске буржоаске револуције 1789. године; четврти је препун разних догађаја и завршава се крајем XX века који карактеришу униполазирам у светским односима, глобализација и дигитализација свих области живота; док је пети, премда још увек тек у првој четвртини, већ оптерећен веома бројним и тешким проблемима и противречностима који све више постају општи – и глобални (светски, свих држава) и свачији (у смислу да погађају и животе појединаца широм планете).

Разуме се, ове деобе су условне, оквирне и из много разлога треба их примити са доста резерве. Реално гледајући, није било ниједног догађаја који је сам по себи драстично променио ток читаве историје. Пао је Вавилон, пало је Персијског царство, није одолео ни „вечни“ Рим, распала се Британска империја у којој „сунце никада не залази“, па је ипак човечанство опстало и продужило да се развија. Сунце је наставило да излази на истоку, уместо претходних појавили су се нови центри моћи, односи између разних заједница и култура постали су још тешњи.

Заиста, нити постоје стварно чврсте границе преласка из једног периода у други, нити су се на преласку из једне епоху у другу промене догађале одједном, нити је ново стање било строго супротстављано ономе које је постојало до тада (напротив, углавном се наслањало на њега), нити су се процеси једнаком брзином одвијали у читавом свету (напротив, у исто време у разним деловима планете понекад су важила нешто другачија решења).

То увиђају многи, што има за последицу да постоје битно другачије периодизације, које су доста сложене јер настоје да се вежу не само за разне периоде, већ и за различите центре културе.⁶ Други прихватају сличне оквире али их донекле модификују или макар нешто другачије назвају односне периоде. Трећи уводе другачије

⁶ Тако нпр. Böing G. 1990.

критеријуме, па нпр., сматрају да се други период односно средњи век завршио не крајем, већ средином XV столећа, када је 1453. године пао Цариград.⁷ Уосталом, има и оних који, напротив, продужују средњи век, тврдећи да се он завршио тек крајем XVIII века.⁸

Другим речима, премда смо се овде определили за одређену периодизацију која нам се, са становишта теме којом се бавимо, чини јасном и оправданом, није спорно да би се са ослонцем на неке друге критеријуме могле понудити и другачије концепције односно хронологије, као што би се у принципу исто тако могла сасвим занемарити сва настојања да се препознају различита раздобља са оним што посебно краси свако од њих.

Па ипак, чини се занимљивим дати кратак осврт на основне карактеристике ових периода које се тичу начина дипломатског општења (врсте дипломатских односа), развијености дипломатских веза, улоге сталних дипломатских мисија, постојања одређених института дипломатског права.

Ту одмах морамо да се оградимо, тачније да прецизирамо одређене оквире. О настанку и развоју дипломатије написано је мноштво радова, тако да нема потребе да се овде детаљно удубљујемо у то, тим пре што је тема нашег рада ограничена на два начина: 1) временски – нас не интересује толико историја, већ, сасвим супротно, првенствено нас занимају актуелни, савремени проблеми и 2) фокус нашег разматрања је у суштинском смислу на само једној групи питања, а то су дипломатске привилегије и имунитети.

Ипак, један врло кратак и специфичан осврт неопходан је ради бољег разумевања каснијег излагања и посебно, уочавања карактеристика отворених питања која су присутна у наше време. При томе акценат ће бити на чињеници да су оно што данас зовемо дипломатским привилегијама и имунитетима признавани током читаве историје.

Овде је важно објаснити неколико момената:

- као сваки такав напор, премда се ослања на објективне критеријуме, периодизација коју смо понудили је добрим делом субјективна. Уосталом, мора се признати да је без обзира на аргументе којима се брани, таква свака класификација нечега. Другим речима, неко други би једнако основано могао да издвоји другачија раздобља или да као преломне тачке обележи неке друге историјске догађаје;

⁷ *Мала енциклопедија* 1969, 628.

⁸ У том случају се обично уводе разне фазе овог периода, а нарочито рани феудализам (од V до XII века), класични феудализам (од XII до XV века) и касни феудализам (од XV до XVIII века). Вајс А., Кандић Љ. 1974, 65.

- без обзира на одабране критеријуме, свака периодизација ове врсте је релативна и више или мање мањкава, јер узима као да су се у истом временском периоду свугде догађале исте појаве односно свугде важила иста правила и свугде била заступљена иста пракса. У животу није тако. Довољно је, примера ради, приметити да премда данас у свету доминирају демократске републике и даље има и монархија, па и оних апсолутистичких; мада је једна од највиших вредности савременог света јамчење и заштита људских права у неким земљама владају исти они закони који су били на снази у средњем веку, па се између осталог, смртна казна изриче за хомосексуализам или прељубу а извршава на по данашњим мерилима неприхватљив, варварски начин (одсецањем главе, каменовањем итд.);

- периодизација је извршена с обзиром на развој дипломатског представљања држава а не и других субјеката међународних односа и међународног права. Из угла дипломатског представљања међународних организација она би изгледала у много чему другачије. Довољно је само то што она не би могла почети пре друге половине XIX века, када су се и појавиле прве међународне организације ;

- премда у основи следе исту линију еволуције, периодизација развоја дипломатског представљања држава се не поклапа у потпуности са периодизацијом развоја дипломатских привилегија и имунитета. Ово се нарочито може пратити у XX веку који смо из пуно разлога спојили као јединствено раздобље са првим годинама XIX stoleћа. Међутим, управо у последњој трећини XX века долази до суштинских догађаја везаних за дипломатске привилегије и имунитете а то су универзални међународни уговори којима је кодификована ова материја. Са друге стране, у исто време није се догодило ништа драматично у самим начинима и облицима представљања држава у међународним односима.

II. АНТИЧКО ДОБА (време закључно са V веком)

1. Опште карактеристике овог периода

Остављајући по страни доба првобитне заједнице, можемо са сигурношћу констатовати да дипломатија као ретко која друга појава има заиста необично дугу и богату историју.

Са обзиром на периодизацију коју смо предложили, тешко је одредити од када почиње први период. Најлакше би било рећи „од незапамћених времена“ али то не би било сасвим тачно.

Премда су одређени облици комуникације између разних заједница несумњиво постојали и пре тога, чини се да се неће погрешити ако се почетак овог раздобља потражи у време настанка првих држава-градова односно негде око 3.500 година пре н. е.⁹ Истовремено са тим творевинама долази и до појаве права као обавезујућих правила понашања, што укључује и прве норме и принципе међународног општења, што значи прва правила међународног права којима се регулишу односи између разних држава.

Ако није лако одредити његов почетак, доста поуздано се може утврдити условни крај овог периода. Он се завршава V веком, јер је 23. 8. 476. после вишевековне војне, економске, културне и друге доминације пала Римска империја (Западно римско царство) што је имало велики утицај на оно што ће након овог догађаја уследити широм тада познате цивилизације.

Као једна од најважнијих карактеристика овог дугог раздобља које је, разуме се, повремено и понегде имало другачије црте од онога што је карактерисало главни ток збивања, јесте чињеница да је то време доминације робовласничких друштава.

У било којој опцији, ради се о 3.000-4.500 година, а можда и више, са тим да је у питању период о којем из разумљивих разлога имамо најмање сачуваних трагова и стога знамо најмање. Посебно није свеједно да ли се бавимо почетком или завршним вековима

⁹ Када су настале прве државе зависи, разуме се, од тога шта сматрамо државом односно који све атрибути треба да су присутни да би се нека људска заједница сматрала државом. Класични приступ према којем су конститутивни елементи државе државна територија, стално становништво и суверена власт нам ту нису довољни, јер се поставља питање када се у сваком конкретном случају може закључити да су ти захтеви испуњени. Не улазећи дубље у ову проблематику, углавном се сматра да су најстарије државе Урук и сумерске државе у Месопотамији (4000-3000. пре н. е.), Египат (од око 3500. пре н. е.), легендарне прве кинеске државе које су се наводно појавиле око 3200. пре н. е., односно, према службеној историји, држава кинеске династије Сја (2070-1600. пре н. е.), Харапа у долини Инда (од око 2600. пре н. е.) итд.

овог раздобља. Међутим, оно што јесте неспорно и што нас овде заправо највише занима, то је чињеница да је дипломатија настала када и прве организоване људске заједнице. Другачије једноставно није могло.

Миодраг Митић је са благом иронијом исказао ту мисао речима: „Зли језици понекад дипломатију убрајају и у најстарије људске делатности, поред 'најстаријег заната 'на свету' (проституције) и фризераја ('бербери су први људи').¹⁰ Он подсећа на још једну досетку, која такође истиче да је дипломатија настала у незапамћена времена, те да је једна од најстаријих професија која је настала када су наши преци увидели да је ипак боље да не поједу гласника, већ саслушају шта он има да им саопшти.¹¹

Ернест Нис је још крајем XIX века приметио да: „Дипломатија је стара колико и свет и тек када њега нестане, нестаће и ње.“¹²

Са тим у вези, чак и ако се мора оставити могућност да ће једног дана у будућности, ако и када буде настала некаква јединствена светска држава, оно што данас подразумевамо под дипломатијом и дипломатским правом бити сувишно, јер неће бити суверених субјеката који ступају у међусобне односе, када је реч о прошлости све је јасно. Дипломатија постоји од када и прве државе, у то нема никакве сумње. Било какав контакт између две људске заједнице, осим оног који би значео рат до истребљења једне од њих, морао је подразумевати долазак делегације једних код других, макар минимум узајамног поштовања, преговоре, постизање некаквих споразума и слично. Другим речима, читава људска историја је у извесном смислу бескрајна повест епохе успешне или мање успешне дипломатије.

У том смислу неки аутори истичу да су током миленијума, готово сигурно дуже од забележене историје дипломате и лидери расправљали, кодификовали и реаговали, са тим да су на њихове реакције утицали садржај, облик и контекст порука противника и пријатеља.¹³

2. Дипломатске функције и облици дипломатског представљања

¹⁰ Митић М. 1999, 8.

¹¹ Митић М. 2000, 282.

¹² Нис Е. 1895, 324.

¹³ Traget R. F. 2016, 206.

У античка времена дипломатско представљање се углавном сводило на оно што данас називамо специјалним односно *ad hoc* мисијама.

Долазили су изасланици једне државе у другу, обављали посао и враћали се назад. При томе су углавном остајали само онолико колико је било неопходно да се одморе, сачекају да им се уручи одговор и слично.

Ова пракса је документована нарочито у међусобним односима великих сила или макар развијених држава те епохе, таквих као што су Стари Египат, Сумер, Вавилон, Акад, Асирија, Хетитско царство, древни Израел, Персија, Индија, Кина, Феникија, Картагина, грчке државице на челу са Атином и Спартом, Македонија, Стари Рим и др. Она је била присутна и код многих других народа, таквих као што су Хурити, Скити, Сармати итд.

Помињање посланика, праксе њихове размене и посебног правног статуса тих лица налазимо већ у древним законцима. Као пример довољно је поменути чувени индијски Законик Мануа (Мануов законик) за који се сматра да потиче из IV века пре н. е., премда има и оних који тврде да је настао још око 1500. г. пре н. е., у Глави VII (чланови 65-66) истиче да мир и рат зависе од посланика, јер „Само посланик спаја и раздваја савезнике, само он влада пословима који разједињују људе“, а затим наводи особине доброг дипломате и правила о поступању са посланицима.¹⁴

Функције ових првих дипломата су се, зависно од случаја састојале у успостављању првог контакта; доношењу и личној предаји порука, поклона или данка које шаље њихов владар; вођењу преговора за закључење одређеног споразума или војног савеза односно за постизање мира или примирја; поправљању односа са државом пријема; присуствовању важним догађајима у држави пријема као што су устоличење владара, његово венчање, сахрана итд.¹⁵

Када је реч о садржини онога о чему се преговарало и шта се договорало, то су првенствено била више или мање политичка питања. На дневном реду су углавном били склапање војног савеза, преговарање о закључењу уговора о миру, ненападању, разграничењу, поверавању спора неком арбитру, склапању династичког брака, итд.¹⁶

¹⁴ Za tekst vidi: Buhler G., Интернет.

¹⁵ Кривокапић Б. 2017, 525.

¹⁶ Кривокапић Б. 2017, 50-56.

Да се не би остало на општим тврдњама, довољно је подсетити да се поуздано зна да су још у IV миленијуму пре н. е. сумерски градови-државе Лагаш и Ума постигли споразум којим су свој спор око разграничења поверили међународном арбитру – Месалиму града Киша, који је прихватио ту улогу, повукао границу између два града и обележио је стрелом. Немамо довољно података из којих бисмо могли поуздано закључити када се то догодило, али се у науци међународног права углавном верује да је то било негде у периоду између 3100. и 2500. године пре н. е.¹⁷

Поуздано се зна да су многи градови-државе Истока (Сумер, Елам, Акад, Лагаш итд.) али и Кина, индијске државе, Египат, Персија, Грчка, Рим итд., закључивали разне међународне споразуме.¹⁸ Било их је толико да је, један аутор, по нама очигледно претерујући,¹⁹ приметио да се ништа слично у међународној заједници није могло видети све до XIX века!²⁰

Оно што је неспорно, то је чињеница да је најстарији сачувани међународни споразум, а то је уговор између Ебле и Абарсала, закључен између 2350. и 2250. пре н. е.²¹ Једним од најстаријих међународних уговора сматра и онај који је у првој половини XXIII века пре н. е. закључен између акадског цара Нарам Сина и ситних владара Елама.²²

Треба имати на уму да је далеко највећи број међународних споразума из далеке прошлости уништен у неком од ратова или услед дејства неке од стихија односно као резултат одређених несрећа (пожари, поплаве, земљотреси, ерупције вулкана итд.) што је све део живота. Па ипак, данас су нам доступни текстови више од 100 уговора закључених само на античком Далеком Истоку, од којих поједини потичу чак из 3. миленијума пре н. е.²³

¹⁷ Cooper J. S. 1983, 7; Neff S.C. 2014, 14; Sand P. H. 2018, 98-99

¹⁸ Више: Phillipson C. 1911, II, 54-89

¹⁹ Ограда да се ради о претеривању везана је за чињеницу да је већ у средњем веку закључено мноштво разних међународних уговора. Томе су погодовали пораст броја држава и феудална расцепканост, мноштво ратова који карактеришу ту епоху, односи између држава сизерена и њихових вазала итд.

²⁰ Rhyne C. S. 1971, 12.

²¹ Кривокапић Б. 2006, 18-20.

²² Талалаев А. Н. 1960, 134.

²³ За текстове 106 уговора античког Блиског Истока са пратећим документима и коментарима види: Kitchen K. A., Lawrence P. J. N. 2012.

Већина њих била је двострана, с тим да се у неким случајевима (у првом реду у вези са стварањем војног савеза) срећу и уговори између неколико држава (мултилатерални споразуми) али они нису уобичајена појава и ретко када имају више од десетак уговорница.

Нећемо се даље бавити историјом међународног права и посебно, историјом међународних уговора, јер то излази изван оквира наше теме. Међутим, морамо још једном, овај пут мало детаљније указати на предмете првих уговора, јер ће нам то одговорити на следеће питање а то је ко је и са каквим овлашћењима и квалификацијама могао да преговара око њиховог закључења и у крајњој линији, да изрази сагласност на обавезивање уговором.

Држећи се сачуваних текстова и узимајући у обзир о ономе што нам је познато о споразумима чији оригинали нису дошли до наших дана, можемо са сигурношћу тврдити да су се међународни уговори античког света тицали читавог низа важних питања, као што су, нарочито: разграничење, закључење мира, склапање војног савеза, размена заробљеника, сахрана погинулих ратника, посредовање и арбитража, уговарање неутралности, допуштање преласка преко сопствене територије страних трупа, прецизирање статуса страних посланика одн., изасланика (емисара), правна помоћ (екстрадиција), право азила, склапање династичких бракова, трговина и пловидба итд. При томе су уговори често уређивали по неколико разних питања, па су поједини имали неочекивано велики број чланова – тако је нпр. уговор између египатског фараона Рамзеса II и хетитског цара Хатушила III имао чак 18 чланова и бавио се низом проблема – то је био споразум о миру и савезу али је између осталог регулисао и азил и екстрадицију као и још нека питања.²⁴

Оно што нас овде занима је проста чињеница да се до закључења таквих уговора није могло доћи преко ноћи. У већини случајева морали су бити вођени сложени преговори о свим аспектима односног питања. То је само по себи подразумевало да са обе стране учествују лица која су: 1) довољно упозната са односном проблематиком (предметом спора односно преговора или споразума), 2) владају основним правилима која се тичу самог поступка преговарања (укључујући и правила о статусу страних посланика - преговарача) и 3) овлашћена су у најмању руку да се споразумеју око

²⁴ Кривокапић Б. 2017, 50, 52,

коначног текста уговора, чак и ако је, већ према приликама конкретног случаја у погледу преузимања уговорних обавеза задња била реч владара. Дакле, било је немогуће постићи те споразуме без преговарача, тј., неке врсте сталних или *ad hoc* дипломата. Другим речима, већ само постојање бројних, разноврсних и понекад врло сложених уговора својеврстан је доказ истовременог постојања и ефикасне примене онога што називамо дипломатијом и дипломатским представницима.

Међутим, одмах се мора признати да је изложена слика врло упрошћена. Опште узевши, пракса је одувек била и богатија, и садржајнија.

Пре свега и поред коришћења посланика, већ у то време бележе се и чести самити – састанци на врху између шефова држава, на којима се решавају спорна питања. Одржавали су се углавном да би се избегао рат или након рата, да би се постигао мир и решили међусобни послератни односи.

Један од најпознатијих таквих састанака био је онај који је представљао званичну посету хетитског цара Хатушила III египатском фараону Рамзесу II. То се догодило у XIII в. пре н. е., неколико година након што су око 1278.²⁵ пре н. е. та два владара разменом преко гласника писама (истоветних текстова уговора) закључили већ поменути чувени уговор о миру, ненападању и узајамној помоћи²⁶ и после женидбе фараона хетитском принцемом. Прво је у посету Египту дошао хетитски принц, па када се он вратио назад не само безбедно, већ и са врло лепим утисцима и богатим даровима и сам Хатушил је прихватио Рамзесов позив и дошао у посету. Рамзес га је, као добар домаћин, дочекао у Канану (*Canaan*) и пратио до Пи Рамзеса (*Pi-Ramesses*) где је одржан један од првих великих самита у историји.²⁷

²⁵ Постоје и другачија датирања, па и она према којима је уговор закључен око 1259. пре н. е. док се Кадешка битка била око 1257. пре н. е. То, међутим, овде није толико важно јер не утиче на суштину догађаја и његове последице, као што две деценије могућег размимоилажења заиста не значе пуно, са дистанце од око 3.500 година колико нас раздваја од тог времена.

²⁶ Уговор је закључен после Битке код Кадеша која се одиграла око 1280. пре н. е. и завршила се без победника. Трајала је четири дана и остала запамћена као једна од највећих и најважнијих битака читавог античког периода. Мир је, по свему судећи, закључен јер су обе стране схватиле да ни у новом сукобу не могу савладати једна другу а да би их још један међусобни рат само исцрпео и учинио рањивим на нападе других противника (Либијаца када су у питању Египћани, односно Асираца када је реч о Хетитима). Оно што вреди посебно истаћи је чињеница да је мировни уговор обострано савесно поштован све до пропасти Хетитског царства око 1200. пре н. е. Више: Langdon S., Gardiner A. H. 1920, 179-205; Rowton M. B. 1959, 1-11; Pritchard J. B. 1969, 199-203; Klengel H. 2002, 49-56; Bryce T. 2006, 1-11; Кривокапић Б. 2006, 14-18; Davies V. 2013, 25-43.

²⁷ Кривокапић Б. 2006, 14; Arab S. M., са Интернета.

Поред тога, већ тада се дипломатија води и писменим путем, порукама између владара. Најстарији такав документ који се сачувао до нашег времена, настао је око 2.500 пре н.е. У питању је на глиненој таблици клинастим писмом написано писмо краљевине Ебла (на северу данашње Сирије) упућено око 900 км удаљеној Амазији (у данашњој Турској).²⁸

Најпознатије је чувена Тел-амаринска преписка из периода 1370-1340. пре н. е., названа тако по месту Тел-Амарна код кога је пронађена. Ради се о архиви са 382 глинене плоче од којих 350 садржи писма која су страни владари писали египатским фараонима. Премда многа од њих потичу од шефова држава осталих великих сила тог времена и простора (од владара Вавилона, Хетитског царства, Асирије и Митаније) већина их је од ситних вазалских кнежева из Сирије и Палестине. Посебно је занимљиво приметити да су владари истог ранга једни другом исказивали поштовање, међусобно се ословљавали са „брате мој“, почињали писма изјавама о братској љубиви и најбољим жељама итд., што ћемо све видети и у преписци између крунисаних глава много векова касније, све до прве половине XX века а у нешто измењеном облику и данас, у китњастом начину на који се пишу дипломатске ноте. Разуме се, писма вазалних кнежева нису писана са позиције равноправног субјекта, већ су била пуна изјава покорности и лојалности. Када је реч о садржини, писма су се тичала уговарања династичких бракова, честитки поводом ступања на престо, притужби на посланике друге стране (због саопштавања лажних информација и слично), прекора због недовољно уљудног опхођења према посланицима (то нпр. вавилонски цар пребацује фараону), размене поклона, саопштавања разних новости, тражења помоћи итд.²⁹

Такве поруке су углавном доносили посебни изасланици – гласници. За разлику од правих дипломатских представника (посланика) они у принципу нису били овлашћени да преговарају, већ се њихова функција углавном сводила на пренос и предају поруке.

Даље, иако се углавном ствари решавају путем повремених сусрета владара лично или посредством овлашћених представника друге стране, дакле, путем *ad hoc* дипломатије одн., савременим речником, специјалних мисија, изгледа су већ у то време постојале и прве сталне дипломатске мисије. Најновија сазнања сугеришу да, премда то

²⁸ О томе и другим занимљивима питањима: Cohen R. 1999, 1-18.

²⁹ Handkock P. 1930; Cohen R., Westbrook R. 2000; Moran W. L. 1992; Pollard J. 2007, 94-99; Schniedewind W. M. 2015; Кривокапић Б. 2017, 527-529.

није било правило, у неким случајевима сталне дипломатске представнике слали су и примали Асирија, Вавилон, Египат, Кина, Индија, Рим итд.

Према томе, иако се не може говорити о сталним дипломатским мисијама као о општеприхваћеној установи, већ у то доба има примера неке врсте првих амбасада. То је, изгледа довело и до потребе разликовања разних дипломатских рангова.³⁰

Тако се нпр., зна да је још XVIII в. пре н. е. Зимри Лима, владар месопотамске државе Мари имао неколико својих сталних представника на двору вавилонског цара Хамурабија, као што је и овај имао своје представнике код њега и у неким другим државама. Штавише, изгледа да су ови представници имали доста широка овлашћења, па и право да закључују споразуме у име својих владара, што би значило да им је положај био практично врло близак амбасадорима из каснијег периода.³¹

Један од доказа у прилог томе да су већ тада у неким случајевима постојали стални дипломатски представници је чињеница која је добро документована а која нам казује да је у 273. пре н. е. хеленистички Египат отворио своје стално дипломатско представништво у Риму.

Први стални дипломатски представници имали су улогу сличну оној коју данас врше шефови сталних дипломатских мисија (представљање своје земље и развој међусобних односа, као и прикупљање и саопштавање података држави именована) али су по свему судећи понекад били и нека врста талаца. Пошто су именовани из круга личности највишег сталежа (често су били рођаци или блиски пријатељи свог владара) својом слободом и животом јамчили су да ће страна коју представљају бити лојална и држати се споразума и договора.³² Дакле, у том погледу видимо ограничење правила о њиховој неповредивости, јер би, под одређеним условима, против њих могла бити примењена сила све до њиховог уништења. То би се сматрало исправним и праведним, а не некаквим вероломством одн., кршењем неприкосновености посланика. Касније се, међутим, од ове праксе изгледа одустало у корист потпуног имунитета посланика. Ипак, остатке таквог обичаја налазимо још дуго у појединим земљама и културама, као нпр., у Османлијској Турској у XVI веку, о чему ће касније бити више речи.

³⁰ Буткевич О. В. 5/2000, 80; Кривокапић Б. 2017, 530-531.

³¹ Karavites P. 1987, 42.

³² Кривокапић Б. 2017, 526-527.

У напред разматраним случајевима у питању су били двострани односи између заинтересованих држава. Међутим, још је античко доба упознало мноштво ситуација које су по природи ствари подразумевале учешће треће стране. У тада владајућим условима, када није било техничких помагала која имамо сада, то је захтевало физичко присуство те треће стране односно њеног овлашћеног представника на лицу места или, напротив, одлазак представника заинтересованих страна у главни град или други договорени центар треће стране. Ови моменти били су првенствено карактеристични за разне начине мирног решавања међународних спорова, посебно за посредовање и арбитражу.

Посредовање је коришћено током читаве историје, па и у односима између првих држава. Познато нам је нпр., да је оно било врло заступљено код решавања спорова између старогрчких полиса. Ту су се у улози посредника, што значи у посредничким мисијама, нарочито често појављивали владари Родоса, који су уживали поверење (сматрани су непристрасним одн., неутралним) из простог разлога што њихово острво није учествовало у политичким савезима.³³

Још у античко време спорови су решавани и путем арбитраже тј., изабраног суда. Уосталом, један од најстаријих међународних споразума за које знамо, онај којим су сумерски градови Лагаш и Ума поверили свој спор на решавање Месалиму, краљу Киша, био је споразум о арбитражи. О њему је већ било речи. Међутим, имамо доказе да су арбитражу користили и многи други народи и то у разним деловима света. Тако се нпр., зна да је краљ Индије арбитраирао у спору између Кира и краља Асирије, да су путем арбитраже решавани спорови између Картагине и Масиниса, краља Нумидије, између Рима и Самнићана итд. Додатно, арбитражи се није прибагавало само као некој врсти компромисног решења, онда када спор већ избије, већ је она била и унапред предвиђена низом уговора - споразумом из VI века пре н. е. између кинеских држава, уговорима између грчких градова-државица итд. Везано само за праксу Старе Грчке сачувано је више од стотину уговора са арбитражном клаузулом, од којих многи још из V века пре н. е. и најмање педесетак арбитражних одлука донетих између 300. и 100. г. пре н. е. Поред угледних појединаца и пророчишта (нпр., оног у Делфима) улогу арбитра су вршили страни владари (нпр., у споровима између грчких државица персијски цар, а касније Филип Македонски) па и трећа држава као таква, која је у овом последњем случају

³³ Митина С. И. 2006, 145-153.

обично слала своју делегацију. Тако је после њиховог потпадања под власт Рима, спорове између старогрчких полиса решавао римски сенат, преко својих легата (посланика) који су на лицу места решавали спорна питања, о чему су по повратку у Рим подносили извештај Сенату.³⁴

Коначно, премда доминира билатерална дипломатија, забележени су и разни вишестрани састанци представника држава, посебно онда када се радило о решавању питања у вези са формирањем и функционисањем некаквог војног савеза, какве су нпр., биле Пелопонска (Спарта са савезницима) и Делска (Атина са савезницима) симахије (савези) које су међусобно ратовале у Пелопонеском рату (431-404. пре н. е.). Ради бољег разумевања занимљиво је приметити да је Пелопонска симахија основана још око 560. пре н. е. Додатно, ови савези окупљали су врло велики број држава. Тако је нпр. Делска симахија, основана 478. пре н. е., у разним раздобљима имала између 150 и 330 чланова - грчких полиса (градова-државица). Повремене скупове представника разних држава могли бисмо условно назвати првим међународним конференцијама.

У старом веку посланици нису представљали неку посебну врсту државних службеника, тако да је та улога могла бити поверена сваком погодном лицу.³⁵ То су обично биле личности довољно високог рода, зналци страних језика, вешти преговарачи, људи са манирима, чувени филозофи и слично али заправо није било никаквих крутих правила о томе. Страна која је именовала дипломатског представника руководила се сопственим разлозима, што, уосталом, у принципу важи и данас.

3. Дипломатски имунитети и привилегије

Све речено само по себи сведочи о томе да су још у та далека времена настала правила о имунитетима и привилегијама дипломатских представника.

Наиме, нема никакве сумње да је већ од самог почетка створено правило да посланици имају неприкосновеност и имунитет тј., да се не смеју убијати, повређивати, заробљавати, кажњавати итд., већ се, без обзира на исход преговора и друге околности, морају пустити да се слободно врате одакле су дошли. Било је, разуме се, и кршења тог

³⁴ Phillipson С. П., 1911, 127-165; Левин Д. Б. 1962, 14, 147-150; Митина С. И. 2006, 145-153; Јанковић Б. М., Радивојевић З. 2014, 395.

³⁵ Кисовец М. 1939, 6.

принципа, али неки од најпознатијих таквих случајева су заправо само изузеци који, како се то с правом каже, потврђују правило.

Пре свега, логично је да преговарач или гласник не би отишао у туђу земљу, ако му не би били гарантовани безбедност, неприкосновеност, интегритет, заштита и слободан повратак. Не само да се то јамчило, већ је одавно створено такво правило обичајног међународног права.

Гледано из другог угла уколико би једна страна учинила нешто нажао посланику друге стране, ова више не би слала своје представнике, нити би примала представнике онога ко је повредио њене. Тачније, чак и ако би се можда сложила да прими представнике оне стране која је убила или се на други начин огрешила о њеног посланика, она би највероватније примила тог посланика само да би се на њему осветила. Сетимо се да је ионако врло дуго у историји у свим друштвима владао закон талиона – око за око, зуб за зуб (лат. *oculum pro oculo, dentem pro dente*).

Харолд Николсон примећује да је чак у праисторији у неком тренутку једна група дивљака морала пожелети да преговара са другом групом дивљака ако ни због чега другог, оно због тога што им је за тај дан било доста борбе и што су желели предах да би покупили своје рањенике и сахранили погинуле. По њему је чак и Кромањонцима и Неандерталцима морало бити јасно да такви преговори нису могући ако једна страна убије и поједе изасланика друге стране пре него што он успе да пренесе поруку. Стога је још у прадавна времена створена пракса да је боље таквом преговарачу дати одређене привилегије и имунитете који су ускраћивани ратницима. Уколико су били уредно акредитовани,³⁶ личности таквих изасланика или гласника су по свој прилици уживали неки вид свете неприкосновености, одакле је и потекла пракса специјалних имунитета које дипломатски представници уживају и дан-данас.³⁷

У нешто блажем облику Николсон је ову мисао поновио у свом каснијем делу „Еволуција дипломатског метода“ (1953) које је под називом „Дипломатска вештина“ у

³⁶ Николсон не објашњава на шта тачно мисли када помиње акредитацију али се по логици ствари може претпоставити да има у виду да је долазак изасланика одн., гласника најављен и прихваћен. Можемо само да претпоставимо да су сличне последице наступале у случајевима када је започета комуникација са послаником који се и без претходне најаве довољно приближио (зидинама града друге стране, њеном војном логору итд.) и покушава да води преговоре или тражи да буде примљен и одведен код онога ко је овлашћен да са њим преговара.

³⁷ Nicolson H. 1942, 17-18.

преводу на руски језик објављено 1962. године у СССР. Ту он примећује да су у неком тренутку наши далеки преци закључили да би било корисно договорити се са суседима о подели ловишта и у потврду томе истиче да такви споразуми о разграничењу постоје и у животињском свету што се нарочито да видети код неких врста птица. Он затим наставља да је очигледно врло брзо постало јасно да се не могу са успехом завршити никакви преговори ако се посланици неке од страна убију када дођу код друге стране. па на тој основи закључује: „На тај начин дипломатски имунитет постао је први усвојени принцип. Тај принцип срећемо код домородаца Аустралије, у Мануовом законуку и као општеприхваћено начело у поемама Хомера, према коме су посланици имали неприкосновеност, коју им је даровао не само Хермес, већ и сам Зевс.“³⁸

И заиста, све што нам је познато, говори нам да су од најдавнијих времена посланици уживали у најмању руку неповредивост а често и посебно опхођење и одређене повластице. Нигде није постојало правно правило да страни представници могу да се убијају.³⁹ Постојање таквог правила, уосталом, није ни могуће јер онда нико не би ни слао своје представнике на некакве преговоре, што значи да тих преговора не би ни било, што нас опет доводи до логичног закључка да међу разним људским заједницама заправо не би ни било сарадње, већ би се све сводило само на ратове до истребљења. Наравно да знамо да није тако.

Уосталом, доказе о посланичком имунитету и одређеним привилегијама имамо на разним странама и то чак када је реч била о посланицима непријатељске државе. Штавише, забележено је да су они који би повредили или увредили посланика сурово кажњавани или изручивани односној страни држави.⁴⁰

Са друге стране, у нама нешто ближим временима, ако би се сам посланик понашао некоректно, кршећи законе територијалне државе и правила пристојности и етикеције, па чак и учествујући у борби против снага државе пријема, то у већини случајева није представљало разлог да га та држава лиши посебног статуса. Посланик

³⁸ Николсон Г. 1962, 34.

³⁹ Тамо и онда где су стални представници друге стране били нека врста талаца односно гаранта да ће друга страна извршити преузете обавезе, на то се није гледало као на негирање неприкосновености посланика или кршењу међународног обичајног права. Напротив, то је доживљавано као законита санкција због тога што је друга страна прекршила споразум. Другим речима, таква могућност је била једна врста гаранције, притиска на другу страну да се понаша савесно.

⁴⁰ Кривокапић Б. 2012, 39.

није кажњаван, већ се од државе именована могло тражити изручење (тј., скидање имунитета) са тим да ако том захтеву не би било удовољено, то је сматрано праведним разлогом за објаву рата који је онда и сам сматран праведним.⁴¹

Такво резонување је заправо логично, јер посебан положај посланика није био резултат милости или акта добре воље територијалне државе, већ је представљао обичајно правило међународног права. Са друге стране, ако би се од тог правила одступило, то би била пречица за многе злоупотребе, јер би било довољно оптужити посланика и евентуално, обезбедити неке лажне сведоке или друге наводне доказе, да би се онда посланик оставио без икакве заштите.⁴² Стога се примећује да се „неповредивост и светост посланичке личности поштовала и у самом случају, кад је посланик учинио какву кривицу према држави којој је послан; таква се повреда и кривица није на њему светила, него се тражило од његове државе да га казни или изда.“⁴³

Разуме се, током историје забележено је безброј кршења ових норми и принципа. Међутим, ту се није радило о негирању самог правила као таквог, већ (као у случају убиства Даријевих посланика о којем ће ускоро бити више речи) о повременим ексцесима који су саставни део живота. Само правило заправо никада и нигде није оспоравано.

У потврду томе, вреди навести речи римског правника Секста Помпинија (*Sextus Pompeius*) из II в. пре н. е., који је био је изричит: „Ако било ко повреди посланика непријатељске државе, то се мора схватити као повреда права народа,⁴⁴ пошто су посланица свети“.⁴⁵ Када је већ реч о Римљанима, занимљиво је приметити и то да је по

⁴¹ Један од занимљивих историјских примера је случај из 390. Пре н.ере. Када су Гали одбили предлоге трочлане римске делегације о миру и почели напад, посланици се нису, као што је био ред повукли, већ су се придружили сународницима с тим што је један од њих убио неког Гала. На то је вођа Гала протествовао због тешког кршења заједничког права свих народа извршеног на штету Гала тиме што се неко ко је дошао као посланик, борио против њих као непријатљ и захтевао изручење кривца. Многи у римском Сенату су осудили акт посланика, а фецијали (свештеници који су имали важну улогу у међународним односима Рима) захтевали су да се посланик изручи, како би се скинула кривица са читавог Рима. Phillipson C. I, 1911, 341-342.

⁴² Разлог за то би могао бити прозаичан: лична мржња, освета због тога што је посланик у рату убио неког виђеног становника државе пријема, намера да се друга страна лиши личности посланика који је чувени ратник и војсковођа итд.

⁴³ Гершић Г. 1898, 105.

⁴⁴ Тј. међународног права.

⁴⁵ Левин Д. Б. 1964, 17.

њима, повреда правила о посланичкој неповредивости била један од укупно четири оправдана разлога за рат.⁴⁶

Додатно, у Риму и неким другим земљама страни посланици у многим случајевима нису уживали само личну неприкосновеност, већ и одређене пропратне имунитете и посвластице – изузеће од надлежности домаћих органа над њима, бесплатан смештај и храну, изузеће од дажбина итд.⁴⁷

Све речено је, сасвим природно, утолико више важило за посете владара једне државе другој у којим се случајевима подразумевало јамчење личне неповредивости и достајанства а по потреби и пружања помоћи и заштите страном владару.

У принципу исти резони морали су да важе и за састанке представника неколико држава, неку врсту првих међународних конференција или конгреса.

Заштиту нису уживали само посланици (овлашћени представници и преговарачи) већ и гласници који су преносили поруке. Премда нису били овлашћени да сами преговарају, њихова улога је била врло важна, јер ако порука не би стигла до адресата или би доспела у погрешне руке, то би могло изазвати врло озбиљне последице. Уосталом, онај ко је слао свог гласника очекивао је да му се овај жив и здрав врати. Коначно, гласник је понекад преваљивао врло дуг пут и требало му је обезбедити да тај пут поднесе на прихватљив начин, ако ни због чега другог, оно да би могао да жив и здрав стигне са одговором на поруком назад. Из тих разлога и гласници су уживали неповредивост, заштиту и одређене погодности.

Ближе гледајући, да би се брже кретали носили су неку врсту обележја (прстен владара и слично) што им је јамчило неповредивост и обезбеђивало да добију бесплатну храну, смештај, превоз и хитну помоћ. Већ од средине XIV века пре н. е. понекад су добијали и пропратно писмо којим је владар који их је послао јамчио њихов идентитет и тражио од својих поданика, али и подређених владара, да им осигурају безбедности и што бржи пролазак до онога коме носе поруку. Тако је нпр., краљ Митанија (краљевство у Месопотамији) дао свом гласнику писмо са текстом: „Порука свим кананским краљевима, поданицима мог брата (краља Египта). Овако (каже) Краљ (Митанија):

⁴⁶ Значај тог решења постаје још јаснији када су узме у обзир да су остала три разлога за рат били једнако озбиљни, логични и разумљиви: напад на римску територију, кршење уговора или савеза и напад на римског савезника односно стављање на страну непријатеља Рима. Кривокапић Б. 2017¹, 482-483.

⁴⁷ Ђорђевић С., Митић М. 2000, 15.

‘Шаљем мог гласника Акију (*Akiya*) краљу Египта, мом брату, у хитној мисији (да путује тако брзо) као ђаво. Нико не сме да га задржава. Доведите га безбедно до Египта! (Тамо) предајте га египатским пограничним службеницима и нико из било ког разлога не сме да га дирне.’⁴⁸

Па ипак, пошто у античком свету нису постојала општеусвојена правила опхођења са дипломатским представницима, већ су се више или мање разликовала од земље до земље, у зависности од локалних традиција, пракса није увек и у свему била иста нити је увек била сасвим доследна чак и у истој земљи. Када неповредивост посланика није довођена у питање, он је морао да рачуна на могуће ризике и непријатности. Навешћемо само неколико примера.

Из Старог завета сазнајемо да када му је јудејски цар Давид (1040-970. пре н. е.) послао делегацију да му пружи утеху због смрти његовог оца и учини част покојнику, Анун, владар Амонаца, потпао је под утицај својих кнежева који су га убедили да делегација није дошла због онога што наводи као разлог посете, већ да би уходила и осмотрила град, са циљем да га Давид касније нападне и разори. Премда је, прихвативши ту идеју, веровао да су посланици заправо шпијуни, Анун их није побио нити утамничио, али их је страшно осрамотио. Читамо: „Тада Анун ухвати слуге Давидове и обрија им браде до пола и одсече им хаљине по поле, до задњице, и испрати их натраг.“⁴⁹ Затим је уследио рат између Давида и Амонаца (Амонићана).

Позната је епизода која се тиче изасланика персијског цара Дарија и онога што је затим уследило. Наиме, када су (највероватније 481. године пре н. е.) Даријеви посланици дошли код њих и нимало учтиво захтевали од њих „земљу и воду“,⁵⁰ што је била уобичајена персијска формула ултиматума којим се захтева безусловно покорвање перијском владару, то је поносне Спартанце толико наљутило да су посланике убили, бацивши их у бунар са речима да ће тамо моћи ископати себи довољно земље и наћи довољно воде те да одатле могу да их однесу свом краљу.⁵¹ Међутим, пошто се од тада

⁴⁸ Oppenheim L. A. 1967, 134.

⁴⁹ Библија, Стари завет, „Друга књига Самуилова која се зове и Друга књига о царевима“, IV. Давид, „Рат с Амонцима и рођење Соломоново“, 10, 1-5, стр. 285.

⁵⁰ То се обично тумачи тиме да су персијски цареви захтевали да противник не само положи оружје, већ и да званично призна да предаје своју територију са свим што она има („земљом и водом“) с тим да су након тога у току преговора датој страни могла бити призната одређена права.

⁵¹ Херодотова историја 1988, књига 7, пар. 133, стр. 245.

приликом приношења жртви нису више показивала повољна знамења, Спартанци су закључили да је то због светогрђа учињеног убиством посланика, те су на скупштини питали: „Ко би од Спартанаца био спреман да добровољно умре за Спарту?“. На то су се јавили најотменији и најбогатији Спартанци, Сперхије и Булије, који су као вид одштете за убиство посланика, послати Ксерксу у Медију да тамо оставе свој живот. Дошавши пред Ксеркса, ова двојица су одбила да му се поклоне до земље, рекавши да код њих не постоји такав обичај и уместо тога саопштили су му да су дошли као накнада за оне гласнике који су убијени у Спарти. Ксеркс је, међутим, рекао да он неће бити такав као Лакедемоњани (други назив за Спартанце) који су, убивши посланике, погазили и оборили усвојено правило свих народа.“⁵² Са тим речима пустио их је да се слободно врате назад.⁵³

Овај случај који је доказ постојања оног елемента међународноправног обичаја који се своди на свест о правној обавезности односног правила (лат. *opinio juris sive necessitatis*)⁵⁴ овде нас занима првенствено због садржине самог правила а то је да је још тада код свих народа (па тако у конкретном случају и код Спартанаца и код Персијанаца, али и код свих осталих који су припадали тадашњем познатом кругу држава⁵⁵) постојала свест о јасном правном правилу о томе да су посланици неповредиви. Па ипак, Спартанци, познати по својим високим моралним стандардима, на најгрубљи начин прекршили су то правило.

Са друге стране, занимљиво је приметити да Херодот на истом месту где говори о томе да су Спартанци бацили Даријеве посланике у бунар, наводи да су Атињани друге

⁵² Гершић Г. 1898, 104-105.

⁵³ У преводу Хомерове „Историје“ на српски језик који смо користили, ова епизода описана је нешто другачијим речима него код Гершића. По том преводу Ксеркс је Спартанцима великодушно саопштио да им се неће десити оно што догодило његовим гласницима у Спарти и истакао да су Спартанци „тима што су убили гласнике, прекршили међународне законе и он им то јако замера, али, он сам неће то исто да учини нити ће их убити да би се Спартанци тиме ослободили кривице.“ Херодотова историја 1988, књига 7, пар. 136, стр. 246.

Међутим, у енглеском преводу, стилизација је много ближа речима које смо навели по Гершићу, јер се, према Херодоту, Ксеркс позвао на „законе који су заједнички свима народима“ тако што је рекао: "that he would not act like the Lacedaemonians, who, by killing the heralds, had broken the laws which all men hold in common." Herodotus 2013, par. 136, p. 477.

⁵⁴ Кривокапић Б. 2012, 39; Кривокапић Б. 2017, 133-136.

⁵⁵ О овом последњем сведоче нам речи самог Ксеркса који се није позвао на неко правило које је важило у билатералним односима између Персијанаца и Спартанаца, па ни између Персијанаца и Грка, већ на „усвојено правило свих народа“.

Даријеве посланике усмртили бацивши их у бездан.⁵⁶ Другим речима, премда је правило о неповредивости посланика нељумњиво постојало, то не значи да понекад није кршено. Међутим, Херодот бележи и то да је гнев богова престао чим су Спартанци поступили на описани начин, чак и поред тога што су се Сперхије и Булије неповређени вратили у Спарту.⁵⁷

Четири посланика Рима послата су 348. пре н. е. римској колонији Фидени када се ова побунила против Рима и удружила са етрурским градом-државом Веи чијем краљу Ларсу Толумнију (*Lars Tolumnus*) је препустила команду. Посланици су имали задатак да траже објашњење онога што се догодило, али су по краљевом наређењу сва четворица убијени. То је било повод да Рим почне рат против Фидене и Веија. Ово убиство посланика се обично тумачи тиме да је, по свему судећи, Толумније тиме хтео да спречи Фидену да поправи своје односе са Римом.

Међутим, још у та давно прошла времена забележени су и случајеви у којима су сами посланици не само били недовољно тактични, па и дрски, већ су драстично кршили сва правила пристојности, за шта су, у неким случајевима, одмах кажњени. Навешћемо само један пример.

Македонски цар Аминта, далеки предак Александра Великог, уплашен снагом перијског цара Дарија пристао је да му се покори. Између осталог, приредио је величанствену гозбу у част Даријевих посланика. Међутим, они су се напили и сасвим изгубивши осећај пристојности, захтевали да се доведу жене, јер, наводно, према персијском обичају, оне треба да присуствују гозби. Још горе, када су доведене Македонке племенитог рода, захтевали су да оне седну ближе њима, након чега су почели да их хватају за груди и покушавају да их љубе. Огорчен оним што се догађало, Аминтин син, престолонаследник Александар рекао је да жене морају да се окупају након чега ће бити потпуно на располагању. Убрзо су се, преобучени у жене, појавили македонски ратници који су побили све посланике и њихове слуге. Рат је (привремено) избегнут јер је Александар подмитио персијског званичника који је дошао да истражи шта се догодило.

4. Пракса везана за Србију

⁵⁶ То се догодило практично у исто време када и убиство посланика у Спарти.

⁵⁷ Херодотова историја 1988, књига 7, пар. 133, стр. 245.

Премда су у овом периоду свакако постојали некаквих протосрби одн., протословени, не може се говорити о држави Србији као таквој. Стога је беспредметно и бављење њеном дипломатијом.

III. СРЕДЊИ ВЕК (VI-XV в.)

1. Опште карактеристике овог периода

Овај период познат је као средњи век или епоха феудализма. Оквирно, његов почетак се може везати време непосредно после пада Западног Рима крајем V века а крај за догађаје који су уследили одмах након што је Колумбо 1492. г. открио Америку а Васко да Гама 1498. пронашао морски пут до Индије.

Када је реч о ономе што се догађало у раздобљу између поменутих граничних момената, ово раздобље обележили су многи важни догађаји који су са своје стране утицали на стање у државама тога времена а посебно на међународне односе и тиме на дипломатију, подразумевајући како множење, тако и усавршавање постојећих односно прихватање нових облика дипломатског представљања.

У то време бележи се пораст држава – уместо ограниченог круга великих земаља (царстава) и опште узевши, не тако бројних држава-градова из античког доба,⁵⁸ у овом периоду се јавља феудална раздробљеност, са безброј државица међу којима ничу сложени, не само сизеренско-вазалски односи. Све то је подразумевало разне званичне и полувзаничне контакте, закључење разноврсних савеза, споразума о сарадњи, уговора о поверавању неког спора арбитражи и слично.

Посебна карактеристика овог раздобља је чињеница да је то доба мноштва ратова који се воде стално и свугде. Многи од њих трају дуго или се обнављају и често укључују велики број држава. Премда су неки ратови мотивисани наводним верским разлозима, већина њих се води због пљачке, заузимања туђих територија и слично.

Не само да се воде „државни“ (међународни) и унутрашњи (грађански) већ су бројни и тзв., приватни ратови. Наиме, у средњовековној Европи, услед феудалне

⁵⁸ То је, сасвим разумљиво, поред других разлога, било условљено и знатно мањим бројем становника света у то време.

раздробљености и одсуства снажне централне власти, ко год се осећао довољно моћним, сматрао је да има право да води сопствене ратове против било кога, када год верује да му је повређено неко право. У пракси то су често били ратови ради пљачке или проширења територије, са тим да је позивање на наводно нанету неправду служило само као покриће да се војском крене на суседа (по природи ствари, углавном оног суседа који је био војно слабији). Премда је католичка црква установама тзв., Божјег мира одн., Божјег примирја успела да од краја X века ограничи вођење тих ратова у смислу забране насиља према одређеним лицима и временског и просторног ограничења права на приватни рат, такво стање ствари трајало је све док се нису појавиле апсолутистичке државе са снажном централном влашћу чији владари су свима наметнули своју вољу.⁵⁹

Поред тога, чак и без удубљивања у та питања, јер она овде нису толико важна, довољно је поменути да су у овом периоду вођени тзв., крсташки ратови, како се назива низ оружаних сукоба код којих су у први план истицани верски моменти. Обично се, у ужем смислу, мисли на осам војних похода које су у XI–XIII в. (са прекидима од 1095. до 1272. г.) покретали папе и европски владари да би од муслимана преотели Свету земљу са Јерусалимом као главним градом, међутим, било је и доста других ратова који су проглашавани крсташким.⁶⁰

Међу разним другим великим и малим оружаним сукобима из овог периода могу се поменути: ратови Византије против Сасанидске Персије, балканских Словена, Авара и других; арапска освајања Северне Африке и Шпаније (VII–VIII в.); франачко-лонгобардски ратови (754-773. г.); франачко-аварски ратови (788-796. г.); византијско-руски ратови (860-1043. г.); низ монголских похода у XIII веку; турска освајања у XIII–XV в.; Рат сицилијанске вечерње (1282-1302. г.); Стогодишњи рат између Енглеске и њених савезника и Француске и њених савезника (1337-1453. г.),⁶¹ Хуситски ратови (1420-1434. г.) итд.

⁵⁹ Nis E. 1895, 87-104; Кривокапић Б. 2017¹, 58, 544.

⁶⁰ Низ ратова Византије и Немаца против Источних и Јужних Словена пре њиховог покрштавања, ратови Шведске против Финске (XII–XIII в.), Албижански крсташки рат католика против катара у Француској (1209-1229. г.) итд.

⁶¹ Избио је због претензија Едварда III на упражњени француски престо који је имао основ за то јер је био најближи сродник преминулог Шарла IV (Едвардова мајка је била сестра Шарла) чему се успротивило француско племство захтевајући да нови краљ буде Француз. Сукоб се затим није водио око саме круне, већ због настојања енглеских владара да очувају и прошире своје поседе у Француској.

Томе треба додати и небројене сукобе унутар појединих држава, у борби за власт, у којима су неретко учествовале и стране земље. Примери су: такви ратови у Србији (1106-1120 и 1202-1025. г.), Норвешкој (1130-1240. г.), Данској (1131-1157. г.), Мађарској (1264-1265. г.), Византији (посебно Рат два Андроника, 1321-1328. г. и Рат два Јована, 1341-1347. г. и његов наставак 1352-1357. г.),⁶² Енглеској (тзв. Рат ружа који је вођен око енглеског престола између династија Ланкастер и Јорк 1455-1487. г.), Јапану (Онин рат, 1467-1477. г.) итд.

Као и у антици, међународни односи епохе феудализма нису били свеобухватни ни у стварном, ни у географском погледу.

Пошто су се углавном одвијали путем *ad hoc* дипломатских мисија, у стварном смислу били су ограничени на конкретне функције одн., циљеве и задатке поверене мисији.

Са друге стране, у географском погледу, дипломатски односи су углавном били ограничени на поједине континенте односно друга географска подручја (Европа, Блиски исток и северна Африка, Далеки исток), иако се у то време може говорити и о појединачним везама између удаљених региона.⁶³

2. Дипломатске функције и облици дипломатског представљања

Разни облици војне, економске и друге сарадње држава, али све више и црква односно верских организација, сложени вазални и други односи и други фактори, по природи ствари доводе до потребе све чешћег сусретања представника разних страна ради преговора, закључења неког споразума (о разграничењу, династичком браку, положају трговаца итд.), учешћа на витешком турниру и слично. Природно, посебно су чести контакти (преговори, посредовања, арбитраже итд.) који су у функцији решавања насталог спора или имају за циљ договарање војног савеза, постизање споразума о примирју, закључење уговора о миру и слично.⁶⁴

⁶² Између Андроника II Палеолога и његовог унука Андроника III односно између Јована V Палеолога и Јована VI Кантакузина.

⁶³ Искевич И. С. Подольский А. В. 2014, 6.

⁶⁴ Занимљиви детаљи из овог периода историје могу се наћи у: Потемкин В. П. 1945; Шерард Ф. 1972, 55-82; Орбин М. 2006; Поровић В. 2005-2006; Дашић Д. Ђ. 2015, 111-216.

Као што је већ истакнуто, многобројни ратови су једно од обележја тако да се на разним странама формирају посебне ратничке касте које у принципу не раде ништа друго сем што ратују или се спремају (вежбају, опремају) за рат. Делом захваљујући и томе, одвија се развијен друштвени живот на дворовима, што води посебом протоколу и етикецији који су опште узев далеко прецизнији и развијенији од онога што је постојало у античко време. Нарочито треба истаћи да се ова правила понашања све више односе и на стране дипломатске представнике а једним делом заправо понајвише на њих, између осталог и зато да би се демонстрирали моћ и богатство државе пријема.

Код организовања посебно важних састанака сукобљених страна неретко се прибегавало оригиналним решењима односно условима и правилима за одржавање сусрета, који су смишљани тако се да осигурају безбедност и достојанство учесника преговора или другог сусрета (нпр. церемонијалног појављивања на сахрани). Међутим, та решења су и сама могла бити договорена само путем посебних преговора и споразума између овлашћених представника заинтересованих страна. Тако постигнути споразуми углавном су поштовани, премда је било и случајева вероломства са тешким последицама.

Овде ћемо се задовољити тиме да подсетимо на енглеско-француски Уговор из Пикинија о седмогодишњем примирју између Едварда IV (*Edward IV of England*) и Луја XI (*Louis XI de France*) који је потписан 29. 8. 1475. на мосту, специјално подигнутом у ту сврху на реци Соми. Када је договорено место сусрета, направљен је снажан и прилично широк мост на чијој средини је подигнута моћна решетка, која је допирала до саме ивице моста, тако да се није могла заобићи (није се могло прећи са једне стране моста на другу) а имала прорезе тј., рупе између летви широке само толико да може да се може провући рука. Смисао овог необичног решења био је да се онемогући да се неко силом преведе на другу страну моста. Подигнута је и настрешница са тим да је под њом са сваке стране могло да се склони највише 10-12 људи. Додатно, за оне који би из неког разлога желели да пређу на другу страну, на реци је био само један чамац, са два веслача. Јасно је да све ове сложене мере нису могле бити договорене и реализоване без претходних детаљних преговора између представника двеју страна, који су, са своје стране и сами морали да се воде у складу са некаквим уобичајеним или посебно договореним правилима.

Премда је тога, разуме се, било и раније, у овом периоду се, поред непосредних дипломатских преговора све више развијају и такви начини мирног решавања

међународних спорова као што су добре услуге, посредовање или арбитража. Разлог томе је то што расте број држава а самим тим и њихових територијалнијх и других спорова, што се разни сизерени али и други владари а све чешће и црквени великодостојници, појављују као неко ко настоји да допринесе мирном решењу спора, превазилажењу трвења итд.

Не улазећи овде у карактеристике, функције, ефикасност итд., разних поменутих начина мирног решавања међународних спорова,⁶⁵ овде нас занима једна проста чињеница а то је да је сваки такав корак обавезно подразумевао неприкосновеност и имунитете друге стране када она долази не преговоре, односно обе стране када се састају на територији треће државе, односно представника треће (неутралне) земље када се јавља у улози онога ко посредује, пружа добре услуге или се јавља у улози арбитра. Ово тим пре што су се често у тим улогама налазиле особе високог рода, понекад и сами владари.

Као и у античко доба и овде треће стране често учествују као посредници или арбитражи, што подразумева и њихов посебан правни статус. Тако је, између осталог, познато да је као начин решавања међународних спорова доста коришћена арбитража, посебно у XII-XV веку. Само у том периоду и само у Европи забележено је око 160 арбитражних пресуда или уговора о арбитражи и то 5 у XII, 28 у XIII, 63 у XIV и 64 у XV веку.⁶⁶ Као изабрани судије – арбитражи којима су стране у спору споразумно повериле спор на решавање, појављивале су се угледне личности које су у најмању руку биле истог а често и вишег ранга од оног који су и мали владари земаља чији је спор био предмет арбитраже. Често су то били верски поглавари, као нпр., римски папа, владари моћних држава, сизерен оба вазала између којих је избио спор итд., Тако је нпр. 1176. године пресуђење спора између Кастиље и Навара поверено енглеском краљу, папа Бонифације VIII био је 1298. године арбитар у спору између француског краља Филипа Лепог и енглеског краља Ричарда Лављег Срца итд.⁶⁷ Било је и другачијих решења, која су, међутим, такође значила учешће арбитра из трећих земаља.⁶⁸ Јасно је да је у било којој

⁶⁵ Кривокапић Б. 2017¹, 295-329.

⁶⁶ Новаковић Милета 1938, 144.

⁶⁷ Новаковић Милета 1938, 59.

⁶⁸ Тако је уговор између Француске и Енглеске у вези са спором око неког наводног дуга, предвидео двофазни поступак. Спор је требало да решавају двојица представника које именују стране у спору. Међутим, за случај да они у року од 3 месеца не успеју да се договоре око решења, било је предвиђено да ће бити изабрана 2 правника, туђа поданика, чије ће решење везивати оба владара и њихове наследнике.

варијанти све то било повезано са разним мисијама у стране земље уз јамчење одговарајућих имунитета и привилегија.

Када је реч о општој оцени овог периода, задовољићемо се једним опсежним цитатом који, премда не у правом смислу илустративан (јер узима у обзир само Западну Европу) заслужује пажњу, зато што са релативно мало речи казује много тога. Конкретно, остајући код онога што је карактерисало односе у Европи, која је тада на много начина била политички, војни, културни, економски итд., центар света, тврди се да:

„у европском контексту средњовековна ера била је сведок раста дипломатских процеса пошто су међународни односи постајали сложенији и гушћи. Али то се догодило у периоду када још није постојала суверена држава какву данас познајемо. На фону универзалистичких идеја и доминантне стварности заснованих на концепту хришћанског света који почива на ауторитету Католичке цркве и Светог римског царства, дипломатија још није била повезана са државом, укључујући различите политичке јединице. Поред тога, док су владари били ангажовани у слању мисија једни другима, то су чинили и други ентитети — трговачки, црквени и приватни — у средњовековним оквирима. Релативна удаљеност наглашена потешкоћама у комуникацији значила је да је слање дипломатских мисија било ретко а њихов успех обележен високим степеном неизвесности који је био резултат опасности повезаних са средњовековним путовањима. Штавише, прецизне функције представника су биле ограничене. У раном средњем веку, најчешћи дипломатски агент био је нунције, чија је функција била да делује као гласноговорник принципала у чије име је деловао и чија способност преговарања није постојала или је била строго ограничена. Иако је ово одговарало захтевима тога раздобља, растућа сложеност интеракција које су обележиле каснији средњи век захтевала је коришћење службеника (прокуратора) овлашћенх да учествују у преговорима. Укратко, мада можемо да видимо почетке европског дипломатског окружења, ово је била предсуверена државна фаза дипломатије обележена прилично флуидним и флексибилним процедурама које представљају период великих друштвених, политичких и економских промена.“⁶⁹

Чини се да овај опис није у свему тачан у делу у којем се инсистира на томе да у датом периоду још нема суверених држава. То се тешко може прихватити ако се имају у

⁶⁹ Lee D., Hocking B. 2011, 662-663.

виду највеће земље тог периода, од којих с неке праве империје, али и ако се у обзир узму многе друге државе. Можемо претпоставити да аутори пореде овај период са епохом асплутистичких монархија који је уследио након тога, па онда те, апсолутистичке државе сматрају „правим“, сувереним. То, разуме се, није исправно, јер су, још од античког доба суверена била у најмању руку сва царства током историје, са тим да би се то исто могло рећи и за многе друге државе макар у неким периодима њиховог развоја. У потврду томе могла би се навести гледишта угледних правних теоретичара из разних епоха, према којима се сувереност у међународноправном смислу своди на независност, јер „свака држава која сама управља собом, под каквим год обликом власти, без зависности од било које стране силе, је суверена држава“, ⁷⁰ „Суверенитет у односима између држава означава независност“⁷¹ односно „када међународни правници кажу да је држава суверена, све што мисле јесте да је она независна, што значи да није подређена некој другој држави.“⁷² Са друге стране, мора се признати и то да суверенитет никада није био апсолутан, да је већ по логици ствари увек био више или мање ограничен, да је ограничен и данас када је принцип суверене једнакости држава једно од основних начела позитивног међународног права и да, заправо, у међународној заједници другачије решење није ни могуће.⁷³ Када је реч о осталим обележјима која су красила средњи век, она су у цитираном тексту врло добро уочена и објашњена.

Оно што посебно треба истаћи, јесте чињеница да се у овом периоду догађа једна суштинска промена, која ће оставити неизбрисив траг на даљи развој дипломатских односа и дипломатског права. Конкретно, премда је упућивање сталних дипломатских представника у стране земље у одређеној мери било познато и раније, у доба антике, о чему је већ било речи, ово је време када се све више учвршћују сталне дипломатске мисије.

Већ 452-743. г. римске папе имале су своје сталне представнике на византијском двору. Звали су се поклисари одн. апокризијари (грч. *apokrisiarios*, изасланик, посланик) а такође и *responsales* (од лат. *respondere*, одговорити) и суштински били посматрачи са задатком да обавештавају папу о политичким приликама и важним догађајима и

⁷⁰ De Vattel E. 1884, §4, p 2.

⁷¹ Huber M. 1928, par. 2, p. 8.

⁷² Malanczuk P. 1997, 17.

⁷³ Кривокапић Б. 2019, 355-392.

процесима у Византији, о утицајним људима и сличним важним или потенцијално занимљивим информацијама. Оно што је овде од посебног значаја је чињеница да су ови папини представници уживали посебне повластице, међу којима и привилегију да непосредно опште са византијским царем. То је и разлог због којег многи у њима виде претече савремених сталних дипломатских представника. Отприлике у исто време своје сталне представнике у Цариграду имали су и патријарси Александарије, Антиоха и Јерусалима.⁷⁴

Треба, међутим, водити рачуна и о томе да се у поменутиим случајевима радило о представљању важних верских заједница односно организација а не држава у ужем смислу речи. Уосталом, поглавар Римокатоличке цркве, римски папа, јесте имао имао световну државу, па је чак водио и ратове али то је било тек од од 756. године. До тог момента а он обухвата поменути период, он је суштински био само духовни лидер хришћанске (католичне) Западне Европе.

Са друге стране, оно што не би требало да је спорно, је чињеница да се првим сталним дипломатским представништвима у савременом смислу речи сматрају она која је установио милански војвода у Фиренци 1450. и Ђенови 1455. године.⁷⁵

Истини за вољу неки извори тврде да је Милано још у XIV веку имао сталне дипломатске мисије у Тоскани и Верони. Такође, сугерише се да су заправо сталне дипломатске мисије и пре наведеног времена имале и неке друге италијанске државице. Као доказ у потврду томе наводи се податак да је једна млетачка наредба из XIV века прецизирала да исти посланик не може на истом двору (тј. у истој земљи) остати дуже од 2 године, из чега се може закључити да посланици нису само долазили у некој *ad hoc* мисији, обављали поверени им задатак и враћали се назад, већ су у држави пријема остајали релативно дуги временски период.⁷⁶

Заправо, изгледа да је већ између 1380. и 1450. г. у северној и централној Италији била раширена пракса слања и пријема сталних страних полузваничних представника. На основу тога поједини аутори истичу да никада нећемо са сигурношћу сазнати где и када се појавила прва у савременој смислу речи стална дипломатска мисија, са тим да

⁷⁴ Кривокапић Б. 2017, 584.

⁷⁵ Нис Е. 1895, 326.

⁷⁶ Нис Е. 1895, 326; Кривокапић Б. 2017, 526.

примећују да се то несумњиво догодило у односима између средњовековних италијанских државица.⁷⁷

Оно што није спорно, јесте проста истина да у овом периоду државе све више увиђају предности тога да у важним центрима у иностранству имају своја стална дипломатска представништва. Стога, по угледу на италијанске државице овај тренд следе многе земље Европе, чему погодује то што се у то време Старим континентом шире идеје и вредности ренесансе.⁷⁸ Између осталог, Шпанија је 1487. године именовала свог сталног дипломатског представника у Енглеској а затим су то учиниле и остале велике силе тога времена. Нешто касније таква пракса престаје да буде особеност односа између европских држава и постаје светски тренд. Ипак, до краја XV века сталне дипломатске мисије још нису постале општеприхваћена установа.

За разлику од специјалних мисија које су имале јасне дефинисане задатке и враћале се чим би их извршиле, стална дипломатска представништва на трајној основи остају у држави пријема, прате дешавања у њој, немају одређени прецизно стварно, територијално и временски уоквирени задатак, већ се баве низом разноврсних питања од значаја за односе између односних држава.

То, међутим, захтева да њихов правни статус буде што прецизније регулисан међународним правом, како би се избегле могуће спорне ситуације. И заиста, насупрот ономе што је у принципу карактерисало положај *ad hoc* дипломатског представника, који је боравио у држави пријема само релативно кратко па стога и потенцијални круг проблема у вези са његовим боравком углавном није био сувише велики, онај ко је по неколико година живео у држави код које је акредитован се пре или касније морао суочити са одређеним тешкоћама и спорним ситуацијама. Или је такве тешкоће и спорне ситуације он сам свесно или несвесно стварао држави пријема.

Један од битних момената огледа се у чињеници да се почев од XV века постепено развија професионална дипломатска служба. Тај процес је спор али је незаустављив. Као једна од последица тога јавља се потреба да се прецизније него до тада уреди правни положај ових лица, које бисмо већ полако могли почети да називамо дипломатама. Са

⁷⁷ Mattingly G. 1988, 59-60.

⁷⁸ ABC of Diplomacy 2008, 3.

друге стране, пошто су томе потпуно посвећени, и они сами на разне начине доприносе дефинисању одређених специфичних правила, формалности, поступака, протокола итд.

Додатна специфичност овог периода је да се све више јављају условно речено први модерни конгреси, сазвани уз учешће три или више држава ради решавања неког важног питања а посебно ради преговора за закључење мировног уговора. Један од примера је скуп у граду Лоди у северној Италији ради договарања мира између Милана, Напуља и Фиренце (1454). Премда таква пракса још увек није узела маха, сама чињеница да се ради закључења мировног споразума састају званични представници неколико држава подразумевала је гарантовање тим представницима низ одговарајућих привилегија и имунитета.

Најзад, иако то представља по много чему посебну проблематику, у то време јављају се и конзули у савременом смислу речи. Остављајући по страни одређене институте у Старој Грчкој, Кини и неким другим државама старог света који су служили за заштиту странаца, па стога неки у њима виде претече конзула, чињеница је да се у X-XI веку у приморским градовима Медитерана јављају специјализовани органи, надлежни за надзор над међународном трговином и решавање трговачких спорова, који се називају „конзули трговаца“ (*consules mercatorum*), „конзуларне судије“ (*judes consules*), „конзули мора“ (*consules maris*) и слично а представљају зачетке савремених конзула. У наредним периодима они постају важно средство међународног представљања у неким земљама и током одређеног времена (нарочито тамо где је и докле је важио режим капитулација) чак са већим правима, имунитетима и привилегијама од оних које у то време, па и данас уживају дипломатски агенти.⁷⁹

3. Дипломатски имунитети и привилегије

Са обзиром на квантитативни (због пораста броја држава и множења дипломатских мисија и лица која учествују и њима) и квалитативни развој дипломатије (због појаве специјалних мисија, првих модерних конгреса итд.) могло би се очекивати да се у овом периоду све боље и прецизније дефинишу и све доследнију поштују посебне

⁷⁹ Oppenheim L. 1920, 589; Lee L. T. 1961, 4-5; Ђорђевић С., Митић М. 2000, 161-162; De Groot A. H. 2003, 575-604; Митић И., 2006, 30-32, 35, 39-40; Gašparović L. 2009, 679-716; Кривокапић Б. 2017, 624-630.

дипломатске привилегије и имунитети. Дакле, на први поглед може изгледати да је у том погледу све боље и савршеније него раније.

То донекле јесте тако, али само донекле. На разним странама могу се наћи разнолики примери као и они који сведоче у напретку и они који су доказ тога да су негирана, па и свесно гажена чак и најосновнија, најважнија правила.

Између осталог, у Европи је једно време постојало правни институт *franchise de quartier* (фр. привилегија градске четврти, кварта)⁸⁰ познат и као *jus quarteriorum* (лат. право кварта). Његова суштина била је у томе да су неповредивост (једну врсту екстериторијалности одн., изузећа из надлежности територијалне државе) уживале читаве градске четврти у којима су биле амбасаде и конзулати, тако да органи територијалне државе нису у њима могли вршити акте власти. Такво решење важило је углавном у оним земљама у којима локална власт није била довољно јака и где је било честих нереда и немира, као нпр., једно време у Риму, Мадриду, Лисабону, Ђенови, Венецији и Франкфурту на Мајни. Међутим, већ крајем XVI века а посебно од прве половине XVII века ова „привилегија кварта амбасада“ је укинута широм Западне Европе, осим у Мадриду и Риму у којима је укинута 1684. односно 1693. г., када се Луј XIV формално одрекао те привилегије.⁸¹

То што су ова правила укинута у Европи, не значи и да су она сасвим напуштена. Срећемо их дуго, све до почетка а негде и до средине XX века на Истоку, у земљама којима је наметнут режим капитулација схваћен као систем необично великих имунитета у повластица у корист европских (западних) држава и њихових дипломатских односно конзуларних представника.

Премда се, опште узев, међународно право све више и све брже развија у овом периоду забележени су и неки од најтежих случајева кршења дипломатских привилегија и имунитета, па и на штету лица врло високог рода односно положаја. Навешћемо неколико примера.

Према најстаријем сачуваном руском летопису с краја XI односно почетка XII века, „Повести минулих лета“, познатој и као „Несторов летопис“, Древљани су 945. године убили кијевског кнеза Игора и његову пратњу зато што је, након што је узео

⁸⁰ Од фр. *franchise*, ослобођење и *quartier*, четврт.

⁸¹ Искевич И. С. Подольский А. В. 2014, 40-41.

велики данак послао дружину (војску) назад у Кијев а сам се са малим одредом вратио код Древљана да узме још. Покушавајући да поправе учињено а и са жељом да династичким браком учврсте своју позицију, Древљани су Игорској удовици Олги послали делегацију са понудом да се она уда за њиховог кнеза Мала. Олга их је примила врло љубазно, да би их сутрадан на превару све побила тако што су их, по њеном наређењу, њени људи живе закопали заједно са њиховом лађом. Онда је послала Древљанима поруку: „Ако ме уистину просите пошаљите најбоље људе да са великом чашћу пођем за вашег кнеза, иначе неће да ме пусте којевски људи.“ И ову, посебно одабрану делегацију Олга је примила са почастима а онда их на превару закључала у бањи и све живе спалила. Након тога је сама са дружином (војницима) дошла Древљанима наводно да се помири са њима и посети Игоров гроб. Међутим, и то је било перфидно лукавство. Када је Древљане на превару опила, заповедила је својој дружини да их тако пијане посеку, што су ови и учинили, побивши, како тврди летопис 5.000 људи.⁸² Овде видимо не само страшну освету жене због убиства мужа, већ и кршење дате речи, зверско убиство двеју делегација које су суштински биле у дипломатској мисији и на крају злоупотребу специјалне мисије ради извршења покоља.

Ако би у описаном случају можда и могло бити недовољно јасно какав су статус имале делегације Древљана тј., да ли су представљаље условно речено свој град Искоростењ као другу државу, или би то можда требало посматрати као унутрашњу ствар у оквиру Кијевске Русије, забележено је и мноштво других сличних догађаја код којих изостају било какве дилеме.⁸³

Неприкосновеност посланика су понекад најгрубље газили Византијци, који су се толико дичили својом културом и супериорношћу над осталима. Између осталог 912. године византијски цар Александар осакатио је посланике бугарског цара Симеуна који су му дошли да обнове раније закључени мир, а 1171. Године. Енрико Дандоло (*Enrico Dandolo*), млетачки посланик код византијског цара био је због ватреног залагања за интересе Венеције ослепљен још током самог свечаног пријема.⁸⁴

⁸² *Повијест минулих љета или Несторов љетопис* 2003.

⁸³ Заправо не би требало да је било шта спорно, јер тек када је наредне година Олга дошла са војском, опколила га и спалила, Искоростењ и околне земље су ушли у састав Кијевске кнежевине.

⁸⁴ Веснић М. Р. 1895, 510.

Међутим, и Млеци су умели да се грубо огреше о посланичу неприкосновеност. Тако је влада Венеције 1407. године бацила у тамницу 3 посланика Јелене Балшићке који су дошли с исправним пуномоћјима да преговарају о миру.⁸⁵

Позната је смрт бургунског војводе Жана (Јована) II Неустрашивог (*Jean sans Peur*) кога је на превару убио дофен (наследник франуског престола) а касније француски краљ Шарл VII Победник (*Charles le Victorieux*). Њих двојица су се, по договору састали 10. 9. 1419. на мосту на Сени код Монтроа да би водили дипломатске преговоре у циље измирења и склапања савеза. На средини моста, столари су поставили две препреке са вратима на свакој страни, стварајући простор за састанак у који су, по договору, ушли Шарл и Жан, сваки у пратњи од десет људи који су положили заклетву на мир. Међутим, када је Жан у знак поштовања клекнуо пред дофеном и онда, устајући, ослонио се на дршку свог мача, уз повике да се усудио да се у присуству височанства ухвати за мач, изненада су га напала и убила двојица блиских престолонаследникових саветника. Један од разлога због којих се верује да је све била провидна замка је чињеница да је Жан стајао иза убиства Шарловог брата, војводе Луја I од Орлеана у Паризу 1407. године. Њему су убице секиром прво одсекле леву руку, а онда располовиле лобању а управо тако (истим оружјем и на потпуно исти начин) убијен је Жан.

Један од најпознатијих случајева везан је уз име влашког војводе Влада III Дракуле, познатог као Влад Цепеш (рум. Влад „Набијач“) јер, по ономе што се зна, нико у историји није наредио да се толико много људи погуби набијањем на колац. Када му је 1459. турски султан Мехмед III послао посланике са захтевом да им преда данак, не само да је Влад то одбио, већ је рекао да су га посланици увредили тиме што су одбили да пред њим скину своје капе (турбане) па је наредио да им се турбани ексерима закуцају за главу, што је, разуме се, одмах изазвало смрт посланика.

4. Пракса везана за Србију

⁸⁵ Веснић М. Р. 1895, 510. Истини за вољу, за Дандола није до краја јасан разлог његовог слепила. Поред наведене, постоји и верзија према којој је ослепео неколико година касније од ударца добијеног у уличној тучи на улицама Венеције.

У овом периоду, посебно у његовој првој половини, правилније је говорити о српским државама или српским земљама, како су их уосталом у то доба често именовали сами владари и становници тих простора.

Ово зато што је било неколико таквих држава одн., земаља које су ступале у међусобне односе и односе са суседним и другим државама, ратовале, мириле се, закључивале разне споразуме.⁸⁶ Све то је по природи ствари подразумевало и одржавање дипломатских односа и вршење дипломатских функција а самим тим и јамчење одговарајућих привилегија и имунитета.

Када је реч о пракси, имамо мноштво документованих примера доследног поштовања дипломатских привилегија и имунитета страних дипломатских представника у српским земљама и исти такав однос према српским дипломатским представницима у другим српским и несрпским државама. Са друге стране, забележени су и случајеве драстичног кршења неприкосновености посланика или другог односног лица, чак и када је она потврђена нарочитом заклетвом.

Један од најпознатијих примера вероломства и кршења обећане неповредивости је погибија дукљанског кнеза Јована Владимира, зета бугарског цара Самуила. По наређењу Јована Владислава, Самуиловог синовца који се докопао престола убивши у лову Самуиловог сина Радомира, Владимир је на превару намамљен у Преспу и ту 22. 5. 1016. мучки убијен. Пре тога Владислав га је позвао до дође на тобожњи договор, али Владимирова жена Косара, сумњајући да је реч о замци није га пустила да иде, већ је сама отишла да поприча са својим братићем. Овај ју је уверио да се Владимиру ништа лоше неће догодити и као гаранцију преко изасланика послао златни крст. На то је Владимир одговорио да је Исус разапет на дрвеном крсту, те да ће поверовати Владиславу и доћи ако се овај закуне на крсту од дрвета и пошаље му га по свештеним људима. И заиста, Владислав је послао два епископа и једног пустињака (по другој верзији, бугарског архиепископа Давида) са дрвеним крстом над којим се претходно заклео да Владимиру од њега неће бити никаквог зла. Владимир је кренуо на пут, носећи поменути крст као некакво јемство. Међутим, када је са малом пратњом стигао у Преспу,

⁸⁶ Овим питањима се овде нећемо бавити, јер су она довољно обрађена, премда постоје различити приступи, међу њима већ око тога да ли су Срби доселили на Балкан или су ту староседеоци. Не улазећи у те полемике, много корисних информација из угла службене историје може се наћи код: Ћоровић В. 2005-2006, 1-3.

на изласку из цркве у коју је свратио да се помоли, напали су га Владислављеви војници и док је још држао онај крст у рукама одрубили му главу.⁸⁷ Владимир се сматра првим српским свецем. Овај упечатљиви догађај је у вези са дипломатским мунитетима занимљив из много разлога, а нарочито због тога што поред сведочења о вероломном кршењу обећане, па и зајамчене неприсконовености, говори и о неколико специјалних дипломатских мисија (свештеника који су Владимиру носили крстове, Косаре и најзад, самог Владимира).

Други случај, који је такође из XI века, највероватније из 1042. године, описује епизоду у којој су обе стране биле (очигледно, с правом) неповерљиве једна према другој и вероломне. Српски кнез Стефан Војислав се успешно борио против доминације Византије и неколико пута је жестоко потукао њену војску, сачувавши тиме независност Дукље и Травуније. Када му се родио син дубровачки стратег Катаклон (Дубровник је до XII века био у саставу Витантије као део теме Далмација)⁸⁸ понудио се да детету буде кум на крштењу. Војислав је то прихватио. Међутим, премда се радило о узвишеном чину, важном црквеном обреду увођења у хришћанство (прву свету тајну у православљу) што би само по себи требало да подразумева духовну и моралну чистоту оних који у њему учествују, већ је у питању био и акт који би могао допринети побољшању међудобних односа, обе стране су, сумњајући једна у другу, припремиле тајне планове. Како би свима била гарантована безбедност, сусрет је требало да буде на ничијој земљи, између Дубровника и Војислављевих поседа, али испоставило се да то није била довољна гаранција. Катаклон је на мору имао спремне ратне бродове (дромоне) чија посада је на његов знак требало да се искрца и зароби Војислава. Међутим, и он је имао исти такав план, само што је своје војнике сакрио на копну, недалеко од уговореног места сусрета. На његов знак они су се изненада појавили, заробили стратега и друге Византијце у његовој пратњи и одвели их у Стон.

У наведеним и сличним случајевима радило се о тешком вероломству и то не само зато што је погажен постигнути споразум (мада је, разуме се, било и тога) већ у смислу да

⁸⁷ Крст, за који се верује да је онај што га је Владимир држао у рукама када је посечен, већ 9 векова чува се у породици Андравић из околине Бара. У њу га је као мираз донела ћерка свештеника који је до тада чувао крст.

⁸⁸ Почев од VII века, *тема* је назив за административну јединицу Византијског царства. На њеном челу се налазио стратег, који је имао широка овлашћења и вршио поред војне и цивилну власт.

је грубо прекршена неприкосновеност владара односно дипломатског представника, која се чак и независно од услова односног договора, сматрала обавезном по обичајном праву.

Са друге стране, међународне везе и дипломатска пракса средњовековних српских земаља билу су врло развијени. То и не треба да чуди ако се има у виду где су се те земље налазиле. Оне су лежале на средокраћи између Западног и Источног Рима и њихових култура, што је, између осталог, обухватало врло дугу и богату традицију развијених међународних односа и дипломатских церемонијала и протокола, са подразумевајућим правилима о дипломатским привилегијама и имунитетима. Са своје стране, та традиција није настала само као део захтева праксе, већ се ослањала на оно што су много векова пре тога смислили, уобличили, формулисали и другима пренели односно оставили у наследство Стари Грци, Етрурци, Римљани и многи други који су живели на Балкану или протутњали његовим врлетима и просторима.

Све и да су хтели, владари српских земаља нису се могли понашати другачије од онога што је било устаљено у пракси њихових моћних суседа, посебно у традицији Византије. Како су српске земље јачале, тако су се развијале и њихове дипломатске активности.

Са тим у вези, немамо разлога да се не сложимо са констатацијом, према којој: „Српски деспоти, босански краљеви, господари Зете и други крупни феудални господари са Балкана налазили су људе који су упознали стране земље, познавали стране језике и који су били задужени да обављају поверљиве задатке – од оних чисто дипломатских (који су подразумевали и шпијунажу) до разних других послова, попут позајмица или улагања новца, наплате потраживања, закупа царине, набавке соли, накита, тканина, оружја или бродова, довођења мајстора из страних крајева и слично.“⁸⁹

По ономе што нам је познато, српска дипломатија се развија нарочито од краја XII века, посебно од династије Немањића чија држава после неког времена поприма све атрибуте снажне и велике силе на простору Балкана. Између осталог, Велики жупан Стефан Немања, претеча високог српског државника, показује дипломатску вештину 1188 године, слањем свог изасланика у Нирнберг тада престоницу римског царства којим је владао немачки цар Фридрих I Барбароса (*Friedrich I*). Ово слање изасланика у Нирнберг многи сматрају првом српском дипломатском мисијом. Ми смо ипак склони да

⁸⁹ Лопандић Д. 2015, 9.

верујемо да је већ по логици ствари српских дипломатских мисија морало бити и пре тога, са тим да су се њихови задаци и значај доста разликовали.

После добровољног повлачења са престола Стефана Немање на сабору 25. 3. 1196. године, његова лоза се носила са великим проблемима. Након његове смрти 1199. г. избио је спор, а од 1202. године и сукоб између његових синова, браће Вукана и Стефана, око тога коме припада круна – по тада важећем начелу примогенитуре престо је следовао Вукану као прворођеном сину, али је раздор изазвао сам Немања, именујући Стефана својим наследником. Избио је грађански рат који је завршен у великој мери захваљујући томе што је између закрвљене браће и земаља којима су управљали посредовао најмлађи брат, Растко, натеравши их 1204. године да се измире, са тим да Вукан препусти власт Стефану. Замонашивши се, Растко је узео монашко име Сава и касније постао славан као Свети Сава, утемељивач српске духовности и идентитета. Његово ангажовање на унуташњем и спољном плану и резултати које је постигао били су изузетни, јер је пленио својом мудрошћу, образовањем и харизмом. То је испољио не само током миротворних и дипломатских напора у циљу решавања горућих проблема, већ и на својим путовањима у Грчку и на Блиски исток. Та његова путовања га сврставају у једног од претеча тзв. путујуће одн., како се то данас популарно каже, шатл дипломатије.

Пошто је посланик римског папе Хонорија III (*Honorius III*) донео краљевски венац (круну) у тадашњу Рашку, Стефан је 1217. године у манастиру Жича крунисан за краља. То је уједно било и међународно признање државе Србије. Оно што нас овде посебно занима, ми опет видимо једну *ad hoc* дипломатско посланство, овај пут такву мисију римског папе која је донела круну и омогућила крунисање. Круна се, разуме се, могла исковати и у Србији, али овде је реч била о симболичном међународном признавању краљевске власти и самосталности а не о пуком чину церемоније крунисања.

Убрзо након устоличења Стефана Првовенчаног, Свети Сава је 1219. године од никејског цара Теодора I Ласкариса и цариградског патријарха Манојла I Сарантина издејствована аутокефалност Српске православне цркве, са тим да је она добила ранг архиепископије са седиштем у манастиру Жичи а Свети Сава постао први српски архиепископ. Од тада се српски архиепископ бира и посвећује у Србији. Мада на први поглед може изгледати да се радило о питањима из црквеног живота и црквене организације и хијерархије, у питању су била далекосежна решења од огромног

политичког значаја. Разуме се, и до њих се дошло путем мукотрпних преговора и договора који су подразумевали посебан статус свих укључених лица. У потврду томе довољно је подсетити да се оснивању Српске архиепископије жестоко противио Охридски архиепископ Димитрије Хоматијан, који је изнео низ оптужби на рачун Светог Саве, па му чак у једном писмом претио анатемом. То треба разумети у светлу чињенице да је оснивањем Српске архиепископије Охридска изгубила одмах три епископије – рашку, призренску и липљанску. Међутим, ови напади остали су без одјека, јер су, захваљујући умешној дипломатији, Саву као архиепископа Српске архиепископије прихватили не само цариградски патријарх, већ и три кључне источне патријаршије – Антиохијска, Јерусалимска и Александријска.

Када је већ реч о Светом Сави, једна од занимљивости је то да, премда је тамо ишао као ходочасник, он је у Египту био и у једној врсти специјалне дипломатске мисије. Наиме, св.Сава није био само поштовано духовно лице, већ и брат српског краља Стефана Првовенчаног. Тако је током свог другог путовања по светим местима на Истоку од 1233-1235. г. између осталог, посетио је 1235. године у Каиру египатског султана Малика ел Камила из династије Ајубида. Та посета створила је основ за чврста пријатељства и савезе међу државама. Не само да је султан прихватио да се сретне са Савом, већ га је примио и угостио уз велике државничке почести. Додатно, испратио га је на Синајску гору, снабдевши га свим потребним стварима за пут и дарујући га поклонима "у почаст", односно како је то у историјским изворима посведочено, изузетно драгоценим "даровима са Нила".⁹⁰

Путовања Светог Саве у Свету земљу допринела су не само промоцији српске државе и културе, већ и ширењу утицаја српске цркве. Сава је у на Синају, у манастиру свете Катерине омогућио присуство наших монаха и касније постављање српског игумана манастира. Од изузетног значаја су псалтири који су писани на старом српском језику.⁹¹

Српска држава доживљава велики процват за време владавине краља Стефана II Уроша Милутина (1282-1321. г.) који је проширио њене границе и омогућио привредни напредак и културни развој. Из тог периода имамо низ сачуваних сведочанстава о

⁹⁰ Артефакти који то поткрепљују налазе се у ризници манастира Хиландара.

⁹¹ Аутор ових редова имао је у својим у рукама псалтире из манастира св. Катерина.

тадашњој пракси поступања са дипломатским представницима. Једно од њих оставио нам је посланик и логотет⁹² византинског цара, Теодор Метохит. Он је 1299. године дошао у Србију да би договорио услове мира који су подразумевали склапања брака између српског краља и византијске принцезе. Између осталог, у својим мемоарима забележио је да му је Милутин у сусрет упутио „почасни одред ради пријатељске добродошлице и поздрава испред вароши“, да је чим је стигао добио за њега припремљени смештај који је уредио управник вароши, да су га на сусрет са краљем водили „млади племићи, свечано опремљени, отуда послати да ми укажу почаст, како је обичај“, да су сви у дворани за пријем били свечано обучени и накићени, тако да је цео призор „био по угледу на царску и колико је могуће ромејску племенитост“; да је он предао писма византинског цара, а да му је краљ наредних дана, док је Теодор чекао одговор, са своје трпезе сваког дана слао само најбоља јела и то у златним и сребрним посудама, да је као посебну част од српског владара добијао поклоне у одећи и накиту.⁹³

Највећи просперитет у средњем веку Србија је доживела за време владавине Стефана Уроша IV Душана, познатог и као Душан Силни, крунисаног 16. 4. 1346. године и Скопљу за цара свих Срба и Грка. Са тим у вези, овде је можда занимљиво приметити да су овој церемонији присуствовале стране делегације односно, како их данас зовемо, стране специјалне дипломатске мисије – лично бугарски цар Александар са својом пратњом⁹⁴ и изасланици Дубровачке Републике (*Giunius Derse, Giunius de Calishio* и *Nifficus Nik Condola*). Њих је, поред Душана и осталих великодостојника, овековечио чувени сликар Паја Јовановић на свом ремек-делу „Крунисања цара Душана“, монументалне величине (више од 20 м²) које је насликао по поруџбини Краљевине Србије за потребе учешћа на Светској изложби у Паризу 1900. године, где је слика добила златну медаљу и мноштво ласкавих признања.

Владања моћном државом (Србија је тада била најача сила на Балкану) са сразмерно великом територијом и опасним суседима, подразумевало је и иначе бројне међународне контакте, уз поштовање неповредивости и имунитета страних изасланика и осталих тадашњих правила дипломатског представљања.

⁹² Звање високих државних функционера у Византији тога доба.

⁹³ Лопандић Д. 2015, 19-29.

⁹⁴ Његово присуство је разумљиво не само због политичких разлога, већ и у светлу чињенице да је био брат царице Јелене, Душанове невесте.

Тако нпр., знамо за посланство византијског цара Јована Кантакузина Стефану Душану које је пренело изразе захвалности за старање и пријатељство које је Душан претходно показао (у време борби Кантакузина са унутрашњим противницима у грађанском рату у Византији), истакло да ће, када се укаже прилика Кантакузин то на прави начин узвратити, позвало се на међусобне уговоре и споразуме два владара и тражило да Душан врати ромејске (византијске) градове (Сер и остали градови и тврђаве Македоније осим Солуна) које је после склапања уговора и заклетви освојио. Византијски извори нам саопштавају да је Душан примио посланство, сложио се да су уговори закључени као што је тврдио Кантакузин али је одбио да врати градове. На то је Кантакузин послао ново посланство, и опет затражио да му се на основу старих уговора врате спорни градови, запретивши овог пута ратом ако се његов захтев не испуни. Пошто се Душан оглушио и о овај захтев, избио је рат.⁹⁵

Након Душанове смрти (верује се да је отрован) током владавине његових наследника евидентно је слабљење српске државе и уситњавање тадашњих територија. Моћ добијају обласни господари који самостално стварају савезе са другим српски, велможама и/или страним државама - Турском, Угарском, Венецијом итд.

После Косовског боја 1389. године положај српских земаља слаби, да би пред крај владавине Ђурађа Бранковића 1459 године дошло до краја независности и пада под турску власт. Међутим, морамо исто тако приметити да се често олако превиђа да су практично у исто време одређене српске територије потпале под власт Аустрије или Мађарске.

Оно што нас овде посебно занима је чињеница да су српски владари у средњем веку преговорали са многима и закључивали разне међународне споразуме.

Ако оставимо по страни таква питања као што су војни савези, мировни уговори и слично, можемо приметити да је српски двор (разуме се, након добро осмишљених и пажљиво припремљених преговора) успео да обезбеди склапање династичких бракова са тада најмоћнијим владарима и њиховим породицама на простору Европе. Да подсетимо, Стефан Првовенчани се оженио Евдокијом Анђел, синовицом византијског цара Исакија II Анђела и ћерком његовог наследника Алексија III Анђела, а затим (као другом женом) Аном Дондоло, унуком млетачког дужда Енрикеа Дандола; Стефан Владислав био је

⁹⁵ Баришић Ф., Ферјанчић Б. 1986, 484-488.

ожењен бугарском принцем Белосавом Асенином; жена Стефана Уроша, Јелена Анжујска била је својим пореклом повезана са многим европским династијама; Стефан Драгутин био је ожењен угарском принцезом Каталином Арпад; Стефан Урош II Милутин имао је чак 5 жена, од којих је најпознатија византијска принцеза Симонида Палеолог, ћерка византијског цара Андроника II Палеолога; супруга Стефана Душана била је ћерка бугарског деспота Јелена Стацимир; Ђурађ Бранковић био је ожењеном Јерином а заправо Ирином из истакнуте византијске породице која је дала неколико царева; Овим браковима успостављала се и учврћавала моћ династије и ојачавао спољнополитички положај српске државе. Оно што нас овде занима није, међутим, историја као таква. За нас је важно да се само по себи разуме да су ови бракови пажљиво уговорани, да су коришћени у дипломатске сврхе, да су понекад сами бракови (нарочито када би се појавили проблеми) били повод за посебне преговоре и договоре.

Уз државне великодостојнике, српски средњовековни владари обично шаљу као своје посланике и неко високо духовно лице. У том смислу већ помињане мисије Светог Саве нису биле никакав изузетак.

Као што примећује Веснић, „уз сам високи положај духовници су употребљавани у овим пословима и стога, што су сразмерно били најученији људи свога времена“ а у њима је у то време била велика оскудица. Из тог разлога у разне мисије на стране дворове слати су и Дубровчани и Которани, познати по свом образовању, манирима и преговарачкој умешности.⁹⁶

IV. НОВО ДОБА (XVI-XVIII в.)

1. Опште карактеристике овог периода

Колумбовово откриће Америке 1492. године и још један слични догађај који се понекад превиђа а скоро једнако је важан, а то је проналазак морског пута до Индије 1498. године од стране Васка да Гама, преломно су утицали не само на даљи развој поморског саобраћаја и међународне трговине, већ и на колонијална освајања света од стране једног броја европских држава.

⁹⁶ Веснић М. Р. 1895, 489-490.

То је допринело наглом богаћењу и уздизање поменутих држава услед пљачке и експлоатације колонија и покорених народа, новим деобама и ратовима, потреби постизања разних нових споразума и договора у вези са поделом и разграничењем колонијалних поседа. Све то је драматично утицало на даљу историју читавог света.

Већ сам почетак овог раздобља је време када се откривају „нове територије“ и врши колонизација огромних простора – Шпанци заузимају Централну и Јужну Америку, Португалци колонизују Бразил, Енглези и Французи колонизују Северну Америку. То има за последицу да домородачки народи губе слободу, да се поједине европске земље претварају у права колонијална царства, да се међу тим земљама јављају спорови око поделе колонија (разграничења колонијалних поседа).

Поред тога, овај период, познат и као ново или модерно доба, рано ново доба или нови век, карактеришу разни проналасци, велике промене на политичкој карти света, престанак крсташких ратова, муслиманска освајања, доба ренесансе као културног препорода у Европи, Крај овог периода везује се за пад Бастиље и Француску буржоаску револуцију (1789-1799. г.) која је имала изузетан одјек и утицај на друге земље и међународне односе.

Једна од карактеристика овог периода су многобројни ратови. Они се воде из разних разлога и између различитих актера. Неки од тих оружаних сукоба спадају међу највеће и најзначајније у историји, како по броју држава учесница односно дужини трајања и броју жртава, тако и по поледицама до којих су довели. Додатно, ратови се воде новим, далеко ефикаснијим тј., убојитијим средствима јер се све више користи ватрено оружје, у првом реду први топови и мускете а затим и савременија артиљерија и пушке.

Неки од познатих оружаних сукоба из ове епохе били су: низ италијанских ратова (1499-1559. г.), Ливонски рат (1558-1583. г.), Англо-шпански рат (1585-1604. г.), Петнаестогодишњи рат (1593-1570. г.), низ пољско-шведских ратова (1600-1611. и 1655-1660. г.), Пољско-шведски рат (1617-1629. г.), англо-шпански ратови (1625-1630, 1654-1660. и 1727-1729. г.), Шпанско-француски рат (1635-1659. г.), Руско-пољски рат (1654-1667. г.), Шведско-дански рат (1657-1658. г.), аустријско-турски ратови (1663-1664, 1716-1718. и 1788-1791. г.), Француско-холандки рат (1672-1678. г.), Шведско-брандербушки рат (1674-1679. г.), Шведско-дански рат (1675-1679. г.), Велики турски рат (1683-1699. г.), Деветогодишњи рат, познат и као Рат велике алијансе (1688-1697. г.), Турско-млетачки

рат (1714-1718. г.), Рат Четворног савеза (1718-1720. г.), Руско-аустријско-турски рат (1735-1739. г.), руско-турски ратови (1768-1774. и 1787-1792. г.), Руско-шведски рат (1788-1790. г.) итд.

Већ из овог кратког прегледа може се назрети једна од карактеристика оружаних сукоба ове епохе. Док су се раније ратови најчешће сводили на одлучујући бој две војске које би се сучелиле на неком пољу да ту поделе мегдан, са тим да је победник добијао и читав рат, сада ратови трају дуго и по неколико година, па и деценија.

Друга битна особеност је то што и поред тога што, разуме се, постоје ратови између само две зараћене државе,⁹⁷ све је више оружаних сукоба у којима учествује све већи број држава које, чак и када су у неком савезу, иступају у своје име, при чему свака настоји да оствари сопствене интересе и циљеве.

То је стварало плодно тло за свемогуће врсте преговора, убеђивања, искрених и лажних обећања, уцена, подмићивања, компромиса. Али да би се било шта понудило, чуло, да би се дао одговор на корак друге стране били су потребни контакти између овлашћених представника, што значи посланика.

Ради бољег разумевања сложености тадашњих међународних односа и неопходности интервенисања дипломатије, подсетићемо на свега неколико ратова из тог периода, који су погађали интересе на само зараћених сила већ и читаве тадашње међународне заједнице.

Тридесетогодишњи рат (1618-1649. г.) вођен је између немачких протестантских државица, окупљених у Протестантској унији, Француске, Шведске, Холандије, Данске-Норвешке и других с једне, и Светог Римског Царства, Католичке лиге (савез немачких католичких кнежевина), Шпаније и још неких земаља, са друге стране. Однео је близу 10 милиона људских живота а завршен је Ветфалским миром.

Велики северни рат (1700-1721. г.) водила је Шведска против Русије, Пољске, Саксоније и Данске, с тим да су у разним фазама учествовале и друге државе - на страни Шведске борили су се Холштајн-Готорп, Енглеска, Шкотска, Ирска, Низоземска Република, Турска, Кримски Канат, украјински козаци и др., док су уз Русију ратовали Данска-Норвешка, Пруска, Хановер и др. Неки учесници односно делови њихових снага

⁹⁷ Опште узев, у претходним епохама, па и у средњем веку, премда су не тако ретко учествовале вишенационалне војске, што је посебно био случај када се радило о армијама империја или када су се сизеренима прикључивали вазали, ратови су суштински углавном били између само две стране.

борили су се у разним фазама рата прво на једној, па на другој страни, као што је био случај са Пољском, Запорошким козацима и ХанOVEROM.

Рат за шпанско наслеђе (1701-1714. г.) водили су Француска и њени савезници (Шпанија, Баварска, Келн, Савоја и Португал) против Аустрије, Велике Британије, Холандије, Пруске и немачких кнежевина.

Рат за пољско наслеђе (1733-1735. г.) био је рат између Аустрије и Русије с једне, и Француске, Шпаније и Сардиниције с друге стране.

Рат за аустријско наслеђе (1740-1748. г.) водиле су Пруска, Баварска, Саксонија, Француска, Шпанија, Напуљ, Ђенова, Шведска и др. против Аустрије, Велике Британије, Холандије, ХанOVERA, Русије и др.

Посебно место припада Седмогодишњем рату (1756-1763. г.) кога неки сматрају првим светским ратом јер се водио на три континента (у Европи, Америци и Азији), обухватио велики број држава (укључујући све европске велике силе) и имао много жртава (око 1,5 милиона мртвих). Избио је због сукоба између Аустрије и Пруске око Шлеске и истовремене борбе за колоније између Енглеске, Француске, Шпаније и Португала. Са једне стране били су Аустрија, Француска, Русија (до 1762. г.), Шпанија, Шведска, Саксонија, Могулско царство а са друге, Пруска, Велика Британија, ХанOVER, низ немачких кнежевина, Португал, Русија (од 1762. г.).

2. Дипломатске функције и облици дипломатског представљања

Функције дипломатије у овом периоду постају све веће, све разноврсније и све важније.

Поред свеколике помоћи и учешћа у закључењу разних војних и других савеза, уговора о миру, споразума о деоби света између колонијалних сила, уговора о заштити верских мањина оне се огледају и у општем сталном заступању државе именована (њеног владара) у држави пријема, заштити националних интереса, развијању пријатељских односа са државом пријема, извештавању државе именована о свим битним питањима која се тичу државе код које је дипломатски представник акредитован.

Оно што нас овде посебно занима јесте чињеница да су поменути ратови а посебно они међу њима који су укључивали велике силе, имали знатан број учесника,

дуго трајали, били везани за важне територијалне промене и слично, завршавани мировним споразумима који су постизани и потписивани у ту сврху специјално организованим конгресима.

Тако су почев од тог доба називани велики међународни скупови на којима су учествовали владари или други највиши представници (обично, председници влада или министри иностраних послова) неколико, па и доста великог броја држава, ради решавања питања од заједничког интереса. Нарочито су одржавани после великих или важних ратова и тада су имали за циљ уговарање мира и услова за постизање мира, али, често, и регулисање послератних односа на ширем плану, што значи не само између бивших непријатеља, већ и уз уважавање ставова и интереса других држава, у првом реду великих сила.⁹⁸

Неки од најважнијих конгреса из овог периода су Вестфалски (1644-1648. г.), Утрехтски, (1713. г.), Раштатски (1714. г.), Хашки (1720. г.), Бечки (1735. г.), Ахенски (1748. г.), Париски (1783. г.).

Организовање сваког од ових скупова подразумевало је све неопходне припреме и гаранције безбедности и одговарајућег статуса свих учесника. Такође, у ходу ширења ове праксе, развијана су правила која су се тицала тога ко председава скупом и каква су његова овлашћења, који језици су у службеној употреби⁹⁹. Све веће детаљисање око услова под којима се одржавају конгреси, доводи и до све прецизнијег регулисања положаја учесника.

Посебно место припада Вестфалском конгресу, одржаном 1646-1648. г. у вестфалским градовима Минстеру и Оснабрику, са циљем да се стане на крај Тридесетогодишњем рату, који је беснео од 1618. године. Завршен је потписивањем 26. 10. 1648. Уговора из Минстера и Уговора из Оснабрика.

Конгрес је занимљив из много разлога али нас овде интересује нарочито због тога што за разлику од оног што је било и остало уобичајено у таквим приликама, преговори нису вођени у једном месту и у исто време. Они су одржани у два града јер је свака страна желела да се састане на територији под својом контролом, нису имају јасно

⁹⁸ Кривокапић Б. 2010, 437-438.

⁹⁹ Тако нпр. на конгресу у Паризу 1783. године на којем је потписан Париски мир, службени језици били су енглески, француски, шпански и холандски.

утврђени почетак и дневни ред. Учествовало је необично много делегација (чак 109!)¹⁰⁰ али оне никада нису биле присутне истовремено па се никада нису среле ни на некаквој пленарној седници, на којој би се водили вишестрани преговори и усвајали документи. Пошто није било пленарних седница, није било ни председавајућег, одбора, гласања већ су делегације преговарале у непосредним билатералним контактима. Заправо, то и није био прави међународни скуп, већ низ мањих скупова на које су већ од 1643. године стизале разне делегације које су међусобно преговарале и затим одлазиле. Оно што је овде важно, чланови делегација имали су оно што зовемо дипломатским имунитетима и могли су слободно да се крећу јер је су у циљу несмераног рада Конгреса, Минстер и Остабрик и пут између њих били неутрализовани.

Чак и када се радило о закључењу мировног или неког другог посебно осетљивог и важног споразума између само две зарађене државе, често је заслуга за то припадала разним угледним посредницима. Тако је нпр., Алесандро О. де Медичи (*Alessandro de' Medici*), легат папе Климента VIII (*Clemens VIII*) допринео закључењу Вервенског мира (1598. г.) између две католичке земље, Француске и Шпаније.¹⁰¹ Већ по природи ствари и у таквима случајевима су морали бити осигурани не само неприкосновеност и имунитети већ и друга права високих представника односно посредника.

Поред конгреса, као неке врсте истовремених *ad hoc* дипломатских мисија три и више држава, послатих у исто место и из истих разлога у овом раздобљу све више се развија пракса слања и примања сталних дипломатских мисија. Она се постепено шири и изван Европе, па је тако своју прву сталну дипломатску мисију на Старом континенту 1599. године имала Персија.¹⁰²

¹⁰⁰ Уз 16 делегација заинтересованих држава (Француска, Шведска, Шпанија, Холандија, Швајцарска, Баварска, Саксонија, Браденбург итд.) још и многобројне делегације разних повлашћених staleжа и интересних група. Међу делегацијама држава били су као посредници представници Папске државе и Венеције.

¹⁰¹ Медичи је 1605. године и сам касније постао римски папа, наследивши под именом Лав XI (*Leo PP. XI*) управо поменутог Климента VIII. Судбина је хтела да на том положају остане врло кратко – умро је после само 27 дана.

¹⁰² Као по много чему специфична, ова мисија заслужује кратак осврт. Персија је тим путем (тако што ће имати сталног представника у Европи) желела да придобије европске државе као савезнике у борби против Отоманске Турске. Посланство које су чинили амбасадор (Хусеин Али Бег) и 4 секретара, водио ју је енглески племић Ентони Ширли (*Anthony Shirley*) у улози неке врсте znalца европских прилика и медијатора. Мисија је требало да посети 8 европских дворова (дворове Француске, Енглеске, Шкотске, Пољске итд.) с тим да један додатни специјални изасланик остане као персијски амбасадор на двору руског цара Бориса Годунова. То није остварено, јер се у пракси посланство састало само са 3 немачка владара и

То је последице све тешњег повезивања разних делова света, чему су допринели проналасци развој саобраћајних средстава (бродова, кочија и др.), географска открића, процват међународне трговине, разне верске и друге мисије у удаљеним земљама. У ситуацији када јача свеколика зависност између држава па и оних међусобно удаљених, многе земље, у првом реду велике силе, желе да имају своје људе од поверења на најважнијим дворовима односно овлашћене представнике страних владара код себе.

Премда не истискују у потпуности *ad hoc* преговараче, сталне дипломатске мисије постепено у све већој мери преузимају дипломатске функције и од њих и у принципу их обављају много ефикасније од специјалних мисија. Чак и када се из неког разлога шаље *ad hoc* дипломатска мисија, стално дипломатско представништво исте државе именовања у држави пријема је ту да је на прави начин дочека, упозна је са свим потребним чињеницама, укључујући локалне обичаје и прописе, обезбеди јој поуздане преводиоце. Личност на челу сталне дипломатске мисије оличава свог суверена и ако представља довољно важну и снажну земљу, обично је овлашћена да сама учествује у преговорима са владаром и другим надлежним представником државе пријема. Премда још нису кодификована путем некаквог општег уговора, све више се устаљују, правила о неповредивости сталне мисије и дипломатског представника о правилима понашања према њима о њиховом статусу на двору и у другим приликама.

И даље се шаљу специјалне, *ad hoc* дипломатске мисије. Неке од њих служе мирењу завађених страна, друге склапању разних савеза, треће уговарању династичких бракова, четврте успостављању дипломатских односа.

По много чему истиче се Макартнијева мисија (1793. г.) названа тако по лорду Џорџу Макартнију (*George Macartney*) који је био не само први британски већ и уопште први западни дипломата коме је било допуштено да посети Пекинг и лично разговара са кинеским царем. Мисија, која је бројала око 100 људи, послата је са задатком постигне отварања сталног дипломатског представништва у Пекингу, отварање поред Кантона и других кинеских лука за међународну трговину, укидање монополског положаја кинеских трговаца и куповину у близи Чусана малог неутврђеног острва за боравак

италијанским и шпанским двором и већ 1602. године вратило се у Персију. Са обзиром на то, могло би се с правом приговорити да се заправо није радило о сталној дипломатској мисији, већ о *ad hoc* посланству које је у некој врсти турнеје одн. шатл дипломатије обилазило разн европске престонице. Нешто слично догодило се када је Европу посетила друга персијска мисија, коју је водио брат Ентонија Ширлија Роберт (*Robert Shirley*) а која је 1609-1615. г. посетила Краков, Праг, Фиренцу, Рим, Мадрид и Лондон.

британских трговаца, складиштење робе и отпремање бродова.

Цар је, међутим, одбио све те захтеве. Штавише, иако га је примио учтиво (после свечане аудијенцију одржан је пријем, са тим да је британска делегација седела на почасном месту лево од императора) амбасадора је третирао као представника далеке мале „варварске“ државе а поклоне које је овај предао као неку врсту данка, као што се у свом писму и самом британском краљу обратио као свом поданику. Из начина на који се опходио према Макартнију и текста писма које је послао британском краљу, можемо закључити да се кинески цар није сматрао везаним никаквим посебним међународноправним нормама о поступању са страним дипломатским представницима (између осталог, истакао је да је почастовао амбасадора вечером, али само зато што је овај дошао из далека, дуго путовао и донео дарове). Међутим, исто тако цар ни у једном тренутку није довео у питање гостопримство у смислу оспоравања неприкосновености страног дипломатског представника.

Треба истаћи и то да у овом периоду, нарочито од XVII века, маха узима слање конзула као државних службеника. У питању су тзв., послани конзули (лат. *consules missi*)¹⁰³ који истискују тзв., изабране конзуле (*consules electi*, од *electus*, изабран) који су до тада чланови трговачке или друге колоније односне земље бирали на лицу места између себе. И иначе, конзули су имали сопствени пут развоја, другачији од еволуције института дипломатских представника. То има за последицу да се, строго узевши, они и у наше време по много чему разликују од дипломатских представника, тако да их не треба мешати са њима.

Међутим, овде нас занима феномен који се састоји у томе да су до развоја савремених сталних дипломатских представништава у XVII-XVIII веку, конзули вршили и дипломатске функције, због чега су уживали дипломатски статус и одговарајуће привилегије и имунитете. Преласком дипломатских функција на сталне дипломатске мисије конзули у односима између европских држава губе дипломатски статус, али не нестају већ добијају нове задатке и улогу и у складу с тиме, одређене (конзуларне) имунитете и повластице који су ужи од дипломатских али ипак врло важни.

¹⁰³ Од лат. *missus*, слање, отпремање. Као што је већ истакнуто, у то време је знатно ојачала централна власт европских држава, тако да оне плански шаљу државне службенике у трговачке и друге колоније својих поданика, са задатком да у њима успоставе власт у име државе, врше надзор над оним што се тамо догађа и лицима која припадају тим заједницама и, с друге стране, штите те колоније и њихове чланове од незаконитих захвата територијалне државе.

Супротно ономе што је догодило у Европи, у односима између европских и тзв., нехришћанских држава у земљама Истока, Африке и Азије¹⁰⁴ у XVI веку а и касније,¹⁰⁵ улога конзула остаје иста, па чак и додатно јача што прати добијање имунитета и повластица који превазилазе и оно што је у то време уобичајено признавано дипломатским представницима.

Ово је нарочито обезбеђено путем споразума званих капитулације, по којима се и читав систем њима успостављених односа зове режимом капитулација.¹⁰⁶ Њима су европске силе наметнуле државама пријема неравноправан однос. Обично је увођен двостраним споразумима¹⁰⁷ и разликовао се донекле од случаја до случаја. Ипак, углавном је, између осталог значајно обезбеђење конзулима европских држава изузетних права, која су подразумевала не само личну неприкосновеност, дипломатске имунитете и повластице, већ и тзв., конзуларно судство одн., право конзула да решавају спорове између својих сународника, између њих и других странаца а понегде чак и између њих и поданика територијалне државе; да у неким случајевима пресуђују у кривичним стварима; да имају одређену управну и полицијску власт; да дају тзв., конзуларни азил (уточиште у просторијама конзулата), да им територијална држава бесплатно обезбеди сталну наоружану стражу за чување конзулата и наоружану пратњу (телохранитеље) за њих лично.¹⁰⁸ Такви односи су, зависно од случаја трајали све до почетка одн., средине XX века.¹⁰⁹

Овај режим је суштински био једна од категорија колонијализма, тако да је почео да пропада онда када је почео да се урушава читав колонијални поредак. Нама је он овде занимљив првенствено због тога што је подразумевао не само потпуну неприкосновеност, већ и необична права и повластице конзула који је при томе био више од конзуларног представника каквим га видимо у наше време. Такође, режима капитулација је одлична

¹⁰⁴ У Турској, Египту, Абисинији, Персији, Либану, Тунису, Сирији, Либији, Алжиру, Мароку, Кини, Јапану, Сијаму, Кореји итд.

¹⁰⁵ Та појава бележи се већ у XII-XIII в., али узима маха тек од XVI века.

¹⁰⁶ Не треба их мешати са ратном капитулацијом.

¹⁰⁷ У каснијој фази био је регулисан и вишестраним споразумима, са тим да су и поред неколико учесница, и ту суштински постојале две уговорне стране – државе које су имале конзуле са једне и територијална држава са друге стране.

¹⁰⁸ Thayer L. E. 1923, 207-233; Кривокапић Б. 2017, 628-629.

¹⁰⁹ Примера ради, режим капитулација укинута је у Турској тек Лозанским уговором 1923. г. одн., у Ирану 1928. г. а у низу држава тек након Другог светског рата – у Египту и Кини 1949. г., Мароку и Тунису 1956. г.

илустрација тога да односи који су на том пољу владали у Европи а које обично сви узимају као предмет проучавања и презентације, нису били једини модел тога времена, јер су у многим земљама, па и оним великим и са врло дугом историјом, владала другачија правила.

Важна промена је и појава професионалних дипломата, лица која су се школовала и обучила да посао дипломате раде као животни позив. Они се не шаљу у мисије у иностранству зато што су добро позиционирани на двору, зато што су рођаци владара, да би „видели свет“ и слично, већ зато што знају и умеју боље од других.

Један аутор је, имајући у виду завршни део овог раздобља, приметио да:

„посао изасланика је постепено постајао професија и вештина за себе. За разлику од средњег века када су поверљиве мисије за великаше и владаре углавном обављали свештеници у ренесансно доба појављује се нова категорија људи – обично пореклом из ранга ситнијих племића или трговаца – који уз црквене представнике путују од земље до земље, од двора до двора, како би за свог господара обавили неки поверљив задатак, пренели поруке, сазнали новости, договорили савез, уговорили брак. На дворовима великаша оснивају се професионалне канцеларије а дипломате се баве овим послом као посебном службом.“¹¹⁰

Ми би смо додали да су ове опаске, несумњиво тачне и прецизне углавном одговарају почетку овог раздобља и пракси мањих држава. Развој међународних односа и веза, јачање апсолутистичких монархија, све масовније акредитовање сталних дипломатских представништава и други чиниоци, утицали су на поменуте промене, али оне нису биле тако једноставне нити су се свугде одвијале истим темпом. Опште узевши, дипломате – путнике, који одлазе у *ad hoc* посланства у стране земље, сада све више истискују сталне дипломатске мисије, са све бројним особљем које поред шефа мисије укључује и многа друга лица, различитог положаја и значаја. На челу сталних дипломатских мисија великих сила налазе се амбасадори који су угледне личности високог рода (најчешће грофови) али им у раду помажу посебно образовани и оспособљени кадрови.

¹¹⁰ Лопандић Д. 2015, 8.

Уосталом, премда су одређена специјализована државна надлештва постојала и раније (у Кини, Индији, Јапану, Византији, Турској итд.)¹¹¹ углавном се сматра да су савремени државни органи за вођење спољних послова почели да се стварају у европским државама тек од XVI века. Прво такво надлештво створено је 1589. године у Француској, спајањем четири дотадашња секретаријата који су се бавила разним пословима везаним за спољну политику. На чело тог новог органа постављен је Државни секретар за иностране послове, са тим да је 1791. године за тог функционера уведен нови назив - Министар иностраних послова. Такву праксу следиле су и остале европске а затим и друге државе.

Постепено су се министарства спољних послова одвојила као нешто посебно, другачије, па и извесном смислу ексклузивно и привилеговано у односу на сва остала надлештва, која су остала окренута унутрашњим питањима. Са тим у вези је и једно време популарна тврдња да су министарства иностраних послова нека врста вратара између држава и њиховог међународног окружења.¹¹²

3. Дипломатски имунитети и привилегије

У овом периоду оно што представља темеље савременог схватања дипломатије и важећег дипломатског права се постепено развија у Европи а затим шири и ван њених граница. У релативно кратком периоду однос према дипломатама, њихов статус и све што то прати, прешли су пут од ружног пачета до нечега што ужива не само посебан правни статус, већ и посебне почести, велико поштовање, па и неку врсту дивљења.

Не можемо одолети искушењу да цитирамо Глигорија Гершића који је на преласку из XIX у XX век упечатљиво приметио:

„У XVII веку дођоше до вршка како права и преимућства посланика, тако и церемонијал и поменуте препирке око ранга. Што се самог церемонијала тиче један новији писац згодно напомиње каква је разлика нпр., између једног Макијавелија, фиорентинског посланика, који путује сам на коњу на место своје мисије, одседа о своме трошку у гостионици, као и сваки обичан путник и тражи од своје владе још нешто новчане помоћи да може да подмири своје најпотребније издатке и једнога грофа

¹¹¹ Византија је нпр. имала врло добро осмишљену и развијену праксу. Јанковић Б. 1988, 17-18.

¹¹² Lee D. Hocking B. 2011, 664.

д'Естраде, амбасадора Луја XIV, који улази у Хаг (у Нидерландској) уз пуцњаву топова и свирку труба и који својим екипажама, својом пратњом и костимима надмашује све што је богата фламанска аристократија могла да покаже луксуза и блеска, и који најзад станује у нарочитом хотелу у коме је више био независан и господар него да је у самој Француској. Толико се променио и развио церемонијал у течају једног века“.¹¹³

И заиста, од XVI, а посебно од XVII века у Европи се (практично у свим државама, а посебно у великим силама Француској, Великој Британији, Аустрији, Шпанији, Португалу, Русији, Прусији) појављују и јачају апсолутистичке (апсолутне) монархије.¹¹⁴ То су снажне централизоване државе у којима владар има сву (апсолутну) власт и влада уз помоћ чиновника одн., бирократије (тзв. моћ пера) и силе репресивног апарата у виду полиције и војске (тзв. моћ мача). Ради се о специфичној врсти диктатуре у којој је сва власт - законодавна, извршна, судска, војна, а понегде и духовна (верска) сконцентрисана у рукама владара. Он доноси законе, али сам није везан њима (лат. *Princeps legibus solutus est*), он командује војском, он уводи порезе, он самостално располаже државним финансијама, он поставља и разрешава највише државне функционере.

Карактеристика тих система била је то да се владар доживљава као носилац државног суверенитета, као персонификација државе, од чега је и његов назив „суверен“. Ове моменте врло упечатљиво је исказао француски владар Луј XIV, познат и као „Краљ сунце“ (фр. *Louis XIV, Le Roi Soleil*) својима познатим реченицама: „Држава, то сам ја!“ (фр. *L'Etat c'est moi!*) и „То је законито зато што ја тако хоћу!“ (*C'est légal parce que je veux*).

Изузетност и посебна величина, која наводно долази од Бога, признају се и правним прописима јамче владару у његовој земљи а на међународном плану он се доживљава као оличење и овлашћени представник своје државе. Штавише, све до напуштања апсолутизма и победе грађанских друштава, владар је сматран субјектом међународног права, због чега је међународне уговоре закључивао у своје име.

На тој основи и званични представник владара није био само представник стране земље, другог народа, већ је представљао оличење самог суверена по чијем овлашћењу и

¹¹³ Гершић Г. 1898, 181.

¹¹⁴ Од лат. *absolutus*, безусловни, неограничени.

у чије име је поступао. Отуда и максима из тога периода *Legatus regis vice fungitur a quo destinatur et honorandus est sicut ille cuius vicem gerit* – лат., амбасадор (посланик) делује у име краља који га је послао и мора му се указивати исто поштовање као да је у питању сам краљ, чије место заузима.“

Уосталом, амбасадори се од тада титулишу са „његова (њена) екселенција“ односно „Ваша екселенцијо“ (од лат. *excellentia*, висост) што је ословљавање које се користи за шефа државе, а та пракса одржала се до наших дана.

Већ само то правило аутоматски сведочи и о односу према страном посланику, који подразумева не само његову неповредивост, већ и посебну етикецију, наглашено указивање поштовања. Премда се није радило ни о чему суштински новом, што већ није у неком облику виђено у претходним периодима, ови моменти се убрзано развијају од XVI века.

На дворовима, посебно дворовима великих сила, одржавају се бројне свечаности, балови, приједи и друге активности које, између осталог, служе величању моћи и раскоши односног владара, али и исказивању поштовања према страном суверену односно његовом представнику. Редовни учесници тих догађаја су страни дипломатски представници. То има за последицу да се више него пре развијају дипломатски протокол и церемонијал. Ипак, још нема међународних уговора који би на широј основи трајно зајамчили најважније дипломатске имунитете и привилегије.

Премда, строго узев, питање ранга односно првенства између дипломатских представника није исто што и њихови имунитети и привилегије (некакав поредак може се из неког разлога утврдити и између лица која као таква немају никаква посебна права)¹¹⁵ та питања су у пракси тесно повезана. Управо због тога што амбасадори одн., посланици имају посебан, по много чему јединствен статус се и појавила тежња њих самих и владара које су представљали, да односни представник буде што више позициониран на лествици свих дипломатских представника акредитованих код односног двора. Да ова лица нису имала дипломатске имунитете и привилегије, међу њима и право контакта са владаром

¹¹⁵ Тако нпр. у војсци постоји хијерархија и то не само између официра, подофицира и војника, као и унутар категорија официра и подофицира (са обзиром на њихове чинове) већ и у оквиру самих обичних војника. За случај потребе, увек се зна ко од њих командује одељењем (батеријом, тенком итд.), ко је његов заменик. Слично је и у затворима и логорима, где се понекад из редова самих затвореника именује старшина собе или бараке. Међутим, само због тога нико од њих нема никакве посебне привилегије и имунитете.

државе пријема, у принципу и не би било потребе да се поставља питање њиховог пресеанса.¹¹⁶

О томе колики значај је придаван рангу односно првенству дипломатских представника сведоче многе епизоде.¹¹⁷ При томе, важно је приметити да је у таквим случајевима држава пријема углавном настојала да се не меша у сукобе између страних дипломатских представника. Уместо тога трудила се да, ако је икако могуће, задржи неку врсту неутралне позиције односно избегне улогу арбитра јер би то могло да угрози њене односе са страном која не би била задовољна њеном одлуком. Поменућено само два таква случаја који су се оба догодили у Енглеској. Они су довољно познати у правној литератури, тако да у принципу нећемо навести ништа ново, али су код оваквих разматрања скоро неизбежни, јер су врло живописни и упечатљиви.

У Лондону је 30. 9. 1661. године, приликом свечаног дочека новог шведског амбасадора, у сусрет њему у својој кочији изашао сам енглески краљ Чарлс Стјуарт II (*Charles Stuart II*) а за њим су се поређале кочије читавог дипломатског кора. Пратња француског амбасадора грофа Естраде (*d'Estrada*) покушала је да се смести на почасном месту одмах иза краља, али њега је већ заузела кочија шпанског амбасадора, барона Батевиле (*de Batteville*). Французи су били одлучни да се силом убаце на почасно место за које су сматрали да им припада због величине и снаге замље и владара која су представљали. Додатан (практичан) разлог била је чињеница да су имали велику бројчану премоћ – било их је око 150, према само 50-ак Шпанаца. Међутим, Шпанци нису ни помишљали да се повуку. У узаврелој атмосфери, ствари су се брзо отеле контроли и пошто су обе пратње биле наоружане, развила се права битка у којој је десетак људи изгубило животе,¹¹⁸ а још 40-так било рањено. Иако малобројнији, Шпанци су били боље припремљени и организовани, те су одржали велику победу (успели су да убију коње француског амбасадора, тако да његова кочија није могла да се креће) што је изазвало одушевљење читавог Лондона. Овај догађај довео је на ивицу рата односе између

¹¹⁶ Дипломатским пресеансом (фр. *préséance*, *prvenstvo*, *prednost*) назива се право некога да има првенство у односу на друга лица приликом званичних и протоколарних цеременија. Кривокапић Б. 2010, 843.

¹¹⁷ Неке од најинтересантнијих види код: Гершић Г. 1898, 131-132; Кисовец М. 1939, 89-91; Бартош М. 1956, 396-398; Кривокапић Б. 2017, 598.

¹¹⁸ Међу њима, и један Енглец, по свој прилици од залуталог метка који су испалили Французи (Шпанци нису понели ватрено оружје).

француског краља Луја XIV (фр. *Louis XIV*) и његовог таста, шпанског суверена Филипа IV, али нас овде занима због нечег другога. Сви су, па и домаћини (Енглези) неколико дана унапред знали да ће скоро сигурно доћи до озбиљног окршаја. Па ипак, енглески краљ није ништа учино да се делује превентивно, нити је послао војску да интервенише када је сукоб почео. Напротив! Наредио је да се ниједан Енглез не меша у то а они (амбасадори) нека раде шта хоће!¹¹⁹ Треба имати у виду да у то време Енглеска није била онаква сила каква ће нешто касније постати Велика Британија.

Мање драматичан био је догађај који се такође збио у Лондону, али 1768. године. Због сукоба у вези са спором око првенства одржан је двобој између руског (кнез Чернишев, рус. *Иван Г. Чернышев*) и француског амбасадора (кнез Шатле, фр. *Louis-Marie-Florent de Lomont d'Haraucourt, marquis later duc du Châtelet*) што се завршило рањавањем Руса. Мало је вероватно да британске власти нису знале за место и време дуела, тако да с разлогом можемо претпоставити да им је све поменуто било познато, али да су ипак изабрале да се не мешају.

У неким случајевима власти територијалне државе су ипак одлучивале да интервенишу, али углавном само онда када је било јасно да тиме неће увредити никога и неће повредити ничије привилегије. Тако нпр., када су 1659. године у холандској престоници једна другој пут препречиле кочије француског и шпанског амбасадора, при чему ниједан од њих двојице није хтео да уступи пут оном другом, холандске власти су се умешале, али не на начин који би значао ауторитативно завођење реда или давање било коме предности. Уместо тога, послале су војнике који су срушили плот са десне стране шпанског амбасадора, тако да су обојица могла да наставе пут без повреде свог достојанства. Шпанцу је објашњено да је он добио десну страну, која је страна првенства, а Французу да је он у предности јер наставља пут без икаквог скретања.

Да би се спречили спорови и сви учесници који су сматрали да су истог значаја добили исти статус, прибегавало се разним компромисима и домишљатостима, што је посебно било карактеристично за сусрете представника три или више држава.

Тако нпр. 1697. године на мировном конгресу у Ризвику, који је требало да донесе крај деветогодишњем рату између Француске и коалиције њених противника, преговори о суштини проблема нису могли да почну јер се учесници преговора никако нису могли

¹¹⁹ „Monday 30 September 1661“, in: *The Diary of Samuel Pepys 1661*.

договорити око тога где ко треба да седи. Решење је било компромисно али свакако не и мудро – сви су стајали.

Једна од најпознатијих епизода везана је за мировни конгрес у Сремским Карловцима 1699. године којим је окончан Велики турски рат (1683-1699. г.). Мировни уговор потписан је 26. 1. 1699, уз посредовање Енглеске и Холандије и само формално присуство Русије (она је са Турском закључила сепаратни мир). Пут до потписивања уговора био је дуг – конгрес је трајао 72 дана за које време су се преговарачи састали 36 пута. Међутим, и овде је читав мировни процес каснио а могао и да пропадне због претходног проблема – спора око реда првенства делегација држава учесница. Решење је нађено у томе што су у кући у којој су вођени преговори пробијена 4 улаза, по један за сваку учесницу преговора, са тим да су Пољаци улазили на врата са истока, Венецијанци на северна, Аустријанци на западна а Турци на јужна врата. Делегације су у договорено време чекале испред својих врата и на дати знак све истовремено улазиле у просторију за преговоре. Затим би се посланици у исто време један другоме поклонили и у исто време сели за округли сто - опет да нико не би био фаворизован тиме што седи на челу стола.

Правила дипломатског пресеанса и церемонијала се постепено устаљују и углавном постају слична на свим најважнијим европским дворовима. То подразумева и признавање и поштовање дипломатских привилегија и имунитета.

Једна од карактеристика овог периода тиче се посебних привилегија и имунитета чланова породице дипломатског представника. И пре тога, када су на одређена дешавања долазили владари са својим члановима породице (супругом, престолонаследником итд.) важила су посебна правила, тако да су чланови породице у принципу уживали исту неприкосновеност и све повластице као и сам владар. Међутим ако је реч о разним дипломатским посланицима и гласницима, они у то време по правилу нису путовали у иностранству у пратњи брачних другова или родбине. У оним случајевима у којима су поред дипломатског представника у држави пријема ипак били и његови чланови породице, није било јединствено прихваћених решења, али се углавном сматрало да пошто та лица не врше дипломатске функције да њима не припадају никакви нарочити имунитети.

У том погледу илустративан је познати случај који се тиче праксе Енглеске, а који сведочи о томе да владама тог периода није увек било сасвим јасно како треба да

поступају са страним дипломатским представницима, као и то да се и у теорији и у пракси правила разлика између дипломатских представника и њихове родбине.

Конкретно, 1584. године енглеска влада суочила се са озбољним проблемом, јер није била начисто како да поступи са шпанским амбасадором Бернардином Мендозом (*Bernardino de Mendoza*) оптуженим за учешће у завери против енглеске краљице Елизабете I (*Elizabeth I*). Влада се за савет обратила чувеном италијанском професору међународног права, Алберику Ђентилију (*Alberico Gentili*).¹²⁰ Он је дао мишљење да страни дипломатски представник не може бити осуђен а посебно не може бити осуђен на смрт од стране енглеског суда, већ само може бити протеран а судити му може у овом случају само суверен Шпаније који га је и именовао. То је енглеска влада прихватила и протерала амбасадора.

Нешто јасније, 1653. године енглеска влада је опет поводом сличног проблема потражила мишљење ученог стручњака. Наиме, брат португалског амбасадора био је ухапшен под оптужбом да је некога убио у тучи, али влада није знала да ли он ужива имунитет или да ли сме да се казни. За помоћ се обратила познатом теоретичару Ричарду Зучу (енгл. *Richard Zouche*) који је објаснио да пошто сам није дипломата (не врши дипломатске функције) брат амбасадора не ужива имунитете. Влада је то усвојила и брат амбасадора је осуђен и погубљен.

Обе епизоде навели смо по Ђури Поповићу,¹²¹ на кога се позивају наши савремени теоретичари.¹²² Међутим, по другим изворима, када је реч о другом поменутом случају, Зуч је заправо био члан специјално формиране деветочлане комисије која је 4. 6. 1653. осудила Панталопе Саа (*Don Pantaleone Sa*), брата португалског амбасадора. Осуђени је затим погубљен, а Зуч је неколико година касније објавио књигу у којој је образлагао и бранио пресуду, објашњавајући да дипломатски имунитети и привилегије који су признати амбасадору не припадају и члановима његове пратње.¹²³ Морамо приметити, да сама чињеница да је Зуч нашао за потребно и то после неколико година, да се бави овим

¹²⁰ Ђентили је био протестант, па се, бежећи од инквизиције, обрео у Енглеској, где је постао професор у Оксфорду.

¹²¹ Поповић Ђ. 1933, 56-57, 82.

¹²² Кривокапић Б. 2017, 166.

¹²³ Holland T. E. 1990, 448.

питањем и да брани пресуду, сама по себи говори да тада ова питања нису схватана на јединствен начин.

Уз начелно показивање поштовања према амбасадорима односно посланицима, у то време су на појединим дворовима владала и нека специфична правила у складу са локалним обичајима. Понекад су она необична у тој мери, да у први мах могу изгледати као нека врста омаловажавања страног дипломатског представника, што не мора бити тачно.

Примера ради, на турском двору придавана је посебна пажња пријему страних амбасадора, па је за време владавине Сулејмана Величанственог (1520-1566. г.) успостављено посебно Одељење за церемоније. Након што би био обавештен да ће бити примљен у палати Топкапи (на двору) амбасадор је са својом пратњом спровођен до палате, са тим да је аудијенција често заказивана на дан исплате тромесечне плате јаничарима, да би странци видели колико су Османлије моћне и богате. Када би амбасадор дошао, дочекивале су га паше и пратили у собу за пријем, док би за то време поклоне које је он донео јаничари носили и показивали султану. Амбасадора би питали да ли има код себе оружје, а када би он одговорио одречно, војници би га ухватили за руке и одвели у просторију у којој је седео султан. Обичај на турском двору да током аудијенције код султана страног посланика држе два јаничара – сваки за по једну руку, да посланик евентуално не би насрнуо на владара, наводно је уведен након што је, у добро познатој епизоди, Милош Обилић 1389. године изненада напао и убио султана Мурата I. Амбасадор је поздрављао султана и дубоко се клањао, скоро до земље, затим би му се обратио, предао акредитиве и пољубио руку.¹²⁴ Након тога амбасадор би са својом пратњом ишао на кратак ручак са великим везиром у просторији специјално преуређеној за такве догађаје.¹²⁵

Турци су знали да буду врло оштри, па и охоли и сурови према страним дипломатским представницима, посебно онима из мањих, слабих и зависних држава. Забележено је да су они псовани од стране великог везира, понижавани на разне начине,

¹²⁴ Сличан, мада у нијансама нешто другачији опис који су нам оставили дубровалки поклисари (посланици) сведочи да су они предавали своја „креденцијална писма“ у којима су кнез и Сенат дубровачки молили султана да се удостоји „примити и услишити умиљене молбе“ посланика, затим љубили земљу пред султановим престолом и руб рукава његове одеће и после свега тога имали прилику да одрже кратак говор. Лопандић Д. 2015, 54.

¹²⁵ Веснић М. Р. 1895, 500-503; Receiving foreign ambassadors at the Ottoman court 2021.

затварани у кућни притвор. У време највеће кризе у односима између Дубровника и Турске (1676-1680. г.) која је избила због тога што Република није била спремна да плати неразумно висок харач који је од ње тражен, сви дубровачки поклисарти (посланици), како они послати султану, тако и они упућени везиру у Сарајево, завршили су у турским казаматима,¹²⁶ двојица су у њима провела у оковима 504 дана, а један (Николица Бона) је ту и умро. Ни на самрти нису му дали лекара ни капелана, нити су му скинули окове.¹²⁷

Код таквог односа према поклисарима (посланицима) јасно је да су Турци још мање обзира имали према осталим члановима дипломатске мисије. Тако је Петар Балетин, Драгоман (преводац) дубровачке делегације затворен у тзв. „лелек чадор“, предвиђен за осуђенике на смрт, са тим да је ипак касније пуштен. У другом инциденту несрећни Балетин је, „за опомену поклисарима“ добио ни крив, ни дужан 160 удараца батином, пред свим султановим пашама, после чега се једва вратио кући.¹²⁸

Као да све то није довољно, Турци, који су од свих европских владара за падишаха (цара) признавали само француског краља, бранили су европским дипломатским представницима да комуницирају између себе - могли су међусобно разговарати само са допуштењем Високе Порте, а пошто се та дозвола давала ретко, били су принуђени да се састају кришом.¹²⁹ Дакле, било им је ускраћено односно грубо ограничено једно од основних права неопходних за вршење дипломатских функција, право комуникације.

Са тим у вези, Веснић је крајем XIX века закључио:

„О каквом међународноправном положају посланика и о нарочитом повлашћењу тога положаја Турци овога времена једва да су као што се види имали икаквог појма. Отуда и злостављање разних посланика и често варварско поступање с њима: протеривање, тучење, бацање у тамницу итд. на којима се ми овде не можемо дуже задржавати стога, што их је тако много, да би нам то заузело и сувише простора, да батињање и најразноврснија злостављања драгомана и не спомињемо. А напоменућемо још само толико да је злостављања било и службеног, од стране државних органа и приватног, од стране масе. Чек ни новији уговори XVI и XVII столећа, у које је уношена

¹²⁶ Име једног од њих, Бабацафир што значи „Зденац крви“, говори само за себе. Речима једног од поклисара: „Одведени смо дословно у гробницу за живе, мрачну, без трачка светлости, пуну мокраће и измета, а нису нам дали ни простирку“. Лопандић Д. 2015, 61.

¹²⁷ Лопандић Д. 2015, 57-66.

¹²⁸ Лопандић Д. 2015, 63-64.

¹²⁹ Веснић М. Р. 1895, 498.

одредба 'да ће високе стране уговорнице у међусобним односима поступати у свему човечно и да посланике више неће затварати ни за случај објављивања рата' нису у томе могли много помоћи. Ови не само да су затварани, обично у замку 'Седам Кула', већ их је било, који из таквог затвора нису никад више ни изашли."¹³⁰

Са друге стране, Турци су се разликовали од уобичајене европске праксе и на други начин. И ту ћемо се ослонити на Веснићево прецизно и сликовито сведочење:

„Сви посланици европских држава добијали су издржавање од турске владе, од када би ступили на отоманску територију, па све до повратка у отаџбину. На граници би их сретао нарочити чиновник (махмадар) и од тада се он бринуо о свима њихови расходима. Пошто би посланик стигао у Цариград, донесли су му хаљине и разне дарове, а тако исто и 10.000 аспри за добро и достојно издржавање.“¹³¹

Ова пракса, која се уобичајила од 1538. године у неким случајевима била је, посебно из угла Западњака, најблаже речено необична, јер се од државе пријема није очекивала таква дарожљивост. Ипак, она је била део локалне традиције и за Турке је представљала нешто уобичајено.

Тако нпр., забележено је да је 1589. године Порта персијском посланику давала „по стотину овнова и по стотину пресних лебова на дан а уз то и значајну суму новаца. Год. 1700 давали су посланику царства, грофу Етингену сваки дан по 100 пилади, 3 интуше, 10 гусака, 30 голубова, 150 ока најбољег брашна, 10 ока зелени, 30 ока воћа, 3 вола, 10 овнова, 1.000 ока јечма, 10 квинтала сламе, 3 кола сена, 30 товара дрва, 110 ока угљена, једну оку слаткиша, једно теле и најпосле 150 гроша, а сваки тадашњи грош вредео је колико цесарски талир.“¹³² Пошто ће се читалац вероватно запитати чему толике количине хране, треба се сетити да је број чланова особља појединих посланстава понекад била прилично велики, те да су посланици повремено организовали разне пријеме.

Овај необично контраст између у Европи неприхватљиве грубости према посланицима и са друге стране, потпуно неочекиване широкогрудости према њима, може

¹³⁰ Веснић М. Р. 1895, 499-500.

¹³¹ Веснић М. Р. 1895, 498.

¹³² Веснић М. Р. 1895, 498-499.

се објаснити начином на који су Турци схватили стране дипломатске представнике. Пустимо Веснића да нам то објасни својим речима:

“По појмовима Турака посланици су имали два својства: по првome њихов је задатак да великог падишу упознају с вољом свог суверена, кога он сматра за васала падишених наследника и да му износе жалбе на случај непоштовања каквог уговора; по другome свом својству посланик је *талац*, и он је према схватању Турака одговоран за сваку повреду уговора од стране његовог суверена. И ако у своме праву признају начело да ’посланика не може снаћи никаква несрећа’ и да он ’само извршава наредбе онога кога је послао’, ипак је Сулејман Величанствени дао законску снагу речима: ‘Посланици су одговорни за реч својих господара и као таоци морају бити кажњени на случај прекршења те речи’¹³³.”

На тај начин, однос Османлија према страним посланицима био је специфичан и доста се разликовао од онога што је у то време било прихваћено у Европи и то у оба правца – био је истовремено и бољи и гори од тога. Са једне стране, посланике су третирали као поштоване госте, обезбеђивали им смештај, храну, одећу и чак им редовно исплаћивали одређену суму новца, што није био обичај у Европи. Са друге стране, посматрали су их као гаранте часности стране коју представљају, као једну врсту таоца који слободом, па и животом јамче да ће се њихов владар понашати у складу са преузетим обавезама. Таква пракса највероватније има корене у обичајима који су у током дугог низа векова владали у Азији.

Пример Турске је одлична прилика да се разуме да однос према посланицима није био увек и свугде исти, те да слику не треба упрошћавати, већ би требало настојати да се, колико је могуће, односна пракса сагледа у свим најважнијим аспектима и одговарајућем контексту.

Конкретно, све док је друга страна држала реч, Турци су се заправо према њеним посланицима односили много боље него што је то био случај у „културној“ Западној Европи. У случају вероломства друге стране, насиље према посланицима су доживљавали као праведну санкцију – пошто је посланик представљао свог владара а овај био недоступан, казна која би следила владару извршавала се преко леђа посланика. Међутим, суштина тог приступа није била да се негирају имунитети и привилегију

¹³³ Веснић М. Р. 1895, 499.

посланика као такви, већ, напротив, да се помоћу тог облика јемства обезбеди да друга страна савесно и у потпуности изврши уговор.

Овде је занимљиво указати на још један врло важан моменат а то је нагли развој прикупљања, тумачења и теоријског проучавања и објашњавања норми и института међународног права.

Премда је одређених осврта на проблеме међународног права било и раније, чак и у античко доба,¹³⁴ а посебно у средњем веку,¹³⁵ почев од XVI па до краја XVIII века јавља се низ имена која се данас сматрају класицима науке међународног права. Ту спадају: Шпанци Виторија (*Francisco de Vitoria*, 1486–1546), Сото (*Domingo de Soto*, 1494–1560), Суарез (*Francisco Suarez*, 1548–1617), Ајала (*Balthasar Ayala*, 1548–1584; Италијани Лењано (*Giovanni da Legnano*, 1329–1383), Бели (*Pierino Belli*, 1502–1575) и Ђентили (*Alberico Gentili*, 1552–1608); Француз Жан Боден (*Jean Bodin*, 1530–1596); Холанђани Гроцијус (*Hugo Grotius*, 1583–1645), ван Бинкерсхук (*Cornelius van Bynkershoek*, 1673–1743) и Витриариус (*Johann Jacob Vitriarius*, 1679–1745); Енглези Селден (*John Selden*, 1584–1654), Зуч (*Richard Zouche*, 1590–1661) и Остин (*John Austin* 1790–1859); Немци Пуфендорф (*Samuel von Pufendorf*, 1632–1694), Волф (*Christian von Wolff*, 1679–1754) и Мартенс (*Georg Friedrich von Martens*, 1756–1821);¹³⁶ Швајцарац Вател (*Emerich de Vattel*, 1714–1767) и многи други.¹³⁷

Већина њих бавила се, између осталог, разним проблемима дипломатског права, тумачила обичајне норме тог права, предлагала решења спорних ситуација, образлагала одређене теоријске поставке и слично. Уосталом, већ је поменута улога Ђентилија и Зуча код расправљања проблема да ли се и у којој мери дипломатски имунитети односе на конкретна лица.

4. Пракса везана за Србију

¹³⁴ Кривокапић Б. 2012¹, 215-228.

¹³⁵ Између осталих, у XIV веку Бартолус (lat. *Bartolus de Saxoferrato*), професор универзитета у Болоњи, Пизи и Перуђи, кога многи сматрају пиониром проучавања настанка савременог међународног права. О развоју науке међународног права: Нис Е. 1895, 7-13; Веснић М. Р. 1897, LXXII-LXXXVIII; Openheim L. 1920, 98-120; Поповић Ђ. 1933; Бартош М. 1954, 65-82; Moratiel Villa S. 1992, 539-552; Мартенс Ф. Ф. 1996, 122-139; Аврамов С. 2011, 50-71; Degan V. Ђ. 2011, 31-44; Krivokapić B. 2013, 363-385; Крећа М. 2016, 51-69.

¹³⁶ Не треба га мешати са каснијим руским теоретичарем и дипломатом Мартенсом (рус. *Федор Федорович Мартенс*, 1845–1909).

¹³⁷ Кривокапић Б. 2010, 409.

Српске земље су у овом периоду углавном поробљене од стране других држава. Стога се оно што бисмо у најопштијем смислу могли назвати српском дипломатијом тога времена или чак, прецизније, остваривањем дипломатских циљева и задатака у интересу српске државе, одвија разним каналима. У сталним напорима за стварање услова националног ослобођења, остваривани су контакти не само са Турском, под чијом влашћу је био највећи део савремене Србије, већ и са дворovima других земаља међу којима су (превенствено у Русији и Аустрији) тражени савезници.

Независно од тога, Срби су као појединци врло ангажовани као дипломате страних држава, међу њима и великих сила.

Остављајући по страни турске велике везире на челу са Мехмед-пашом Соколовићем који су били државници (председници владе) а не стварни дипломатски представници, Срби су били истакнуте дипломате у служби других земаља, па и великих сила.

Ту посебно место припада Сави Владисављевићу Рагузинском, који је, између осталог, 1725-1727. г. био дипломатски представник руских царева у Кини.¹³⁸ На челу велике делегације од око 120 пратилаца (официра, секретара, инжењера, картографа, свештеника, преводилаца, куvara, слугу итд.) и 1.500 војника, он је дошао у Пекинг да би се кинеским царем утврдио руско-кинеску границу. Преговори су завршени успешно, али тек 16. 5. 1727, након чега је наредне године потписан Кјахтински уговор према којем је граница повучена у складу са начелом „свака страна задржава оно што поседује“ (лат. *uti possidetis*). Међутим, није све ишло глатко. Приликом његовог доласка од Саве је тражено да у Пекинг уђе ноћу, јер наводно „дневне свечаности припадају само императору“, али је он то категорички одбио и ушао у град свечано, дању, уз звуке труба и тимпана и паљбу топова. Затим су се смењивали кинески знаци љубазности и царске милости, са потпуно супротним поступцима – посланство је било изоловано тако да није могло контактирати своју владу, Кинези су повремено претили ратом, застрашивали

¹³⁸ Када је одлучено да Сава води делегацију у Кину ради преговора са кинеским императором, руски цар био је Петар Велики, али је он умро 8. 2. 1725, а Сава је на пут кренуо 12. октобра исте године. Петра је на престолу наследила његова удовица Катарина I, али је и она умрла 17. 5. 1727, буквално сутрадан након што је Сава постигао дефинитиван договор са Кинезима. Катарину је наследио унук Петра Великог, Петар II.

чланове мисије, прекидали снабдевање храном, претили Сави хапшењем и протеривањем у пустињу (на шта је он обећао да ће руска држава скупо наплатити његову смрт).¹³⁹

V. САВРЕМЕНО ДОБА - МОДЕРНА ДИПЛОМАТИЈА (XIX - XX век)

Са обзиром на употребу термина *модерна дипломатија*, морамо подсетити да се овде не бавимо начином вођења спољне политике, већ термину *дипломатија* дајемо уже, специфично значење, везујући га за дипломатске функције и субјекте који их врше или су са тиме повезани.

Ова напомена потребна је због тога шта се у литератури понекад прави разлика између *старе* и *нове дипломатије*, са тим да се мисли на разне начине понашања држава у међународним односима или различите врсте односа који у датом периоду превлађују у међународној заједници. Ми се тим проблемима у овом раду не бавимо. Поред тога, свако називање нечега новим временски је ограничено, па тако нешто што је данас ново или модерно, неће то бити сутра. По природи ствари „ново“ релативно брзо постаје „старо“ односно класично а затим тај пут следи и оно „ново ново“. Другим речима, новина нечега је у очима посматрача, за њега су новотарије новост, за оне који долазе иза њега, она су, под условом да су се одржале, у најбољем случају само класика.

У том смислу чак и у оквирима у којима се користи на поменути начин, деоба дипломатије на стару и нову (модерну) имала је смисла почетком прошлог века, када се тврдило да се *нова* дипломатија разликује од претходне по напуштању тајне дипломатије и неким другим моментима.

Међутим, те тврдње заправо никада нису биле тачне (тако нпр., реално гледајући тајна дипломатија је опстала и увек ће постојати) а посебно се не може новим звати нешто што је било одређена промена након Првог светског рата, али је данас, након читавог века врло шаролике и турбулентне праксе, само део историје.

1. Опште карактеристике овог периода

¹³⁹ Лопандић Д. 2015, 67-75.

Овај период, премда временски најкраћи, нагледао се огромног броја великих и малих ратова, грађанских ратова, револуција, побуна. При томе чак и када се радило о локалним сукобима, они су обично на разне начине привлачили пажњу читаве међународне заједнице, подразумевали учешће не само две, већ неколико држава и често имали дејство и на шире међународне односе.¹⁴⁰

То и не треба да чуди када се зна да је у то доба као никада пре порасла економска, војна, културна и свака друга међусависност између држава, па и оних удаљених.

За овај период карактеристични су и: укидање ропства, пропадање царстава (Отоманског, Немачког, Аустро-Угарског, Руског), антиколонијални ратови и укидање колонијализма, постепено али незаустављиво јачање идеје и механизма за међународну заштиту људских права, подела света на два супротстављена блока у доба Хладног рата, нагли развој међународног кривичног права.¹⁴¹

Уосталом, за та два века свет је постао богатији за изузетна научна открића и револуционарне проналаске – железница, телеграф, телефон, авиони, пароброди, подморнице, хемијско и нуклеарно оружје, масовно коришћење електричне енергије, освајање космоса, компјутери. За драстичне и све брже промене у овом периоду од огромног значаја је посебно то што је међународни саобраћај постао брз, разноврстан, релативно јефтин и доступан скоро свакоме, што су се појавила и невероватно развила средства масовне комуникације (новине, радио, ТВ, Интернет) и непосредних контаката на даљину (нарочито, мобилни телефони и разни облици везе преко Интернета). Између осталог, када је то потребно, данас се лидери највећих светских сила зачас повежу и непосредно комуницирају, гледајући се у очи преко заштићених видео-линкова.

Када је реч о оружаним сукобима а они су увек од посебног значаја за дипломатију, немогуће их је све побројати, али могу се поменути макар неки: Наполеонови ратови (1803-1815. г.), Српска револуција (1804-1835. г.), Руско-турски рат (1806-1812. г.), Руско освајање Кавказа (1817-1864. г.), Грчки рат за независност (1821-1829. г.), Први опијумски рат (1839-1842. г.), Америчко-мексички рат (1846-1848. г.), Кримски рат (1853-1856. г.), Други опијумски рат (1856-1860. г.), Амерички грађански

¹⁴⁰ Потемкин В. П. 1949; Ibler V. 1960, 1-119; Попов Ч. 1976; Vöing G. 1990, 553-750; Дашић Д. 2015, 304-690.

¹⁴¹ Сажет али занимљив осврт на најзначајније међународне и дипломатске догађаје XX века види код: Дашић Д. Ђ. 2008, 38-43.

рат (1861-1865. г.), Пруско-аустријски рат (1866.г.), Француско-пруски рат (1870-1871. г.), Српско-турски ратови (1876-1878. г.), Шпанско-амерички рат (1898. г.), Бурски рат (1899-1902. г.), Руско-јапански рат (1904-1905. г.), Италијанско-турски рат (1911-1912. г.), Први балкански рат (1912-1913. г.), Други балкански рат (1913. г.), Први светски рат (1914-1918. г.), Октобарска револуција, грађански рат и страна интервенција у Русији (1917-1922. г.), Грчко-турски рат (1919-1922. г.), Кинески грађански рат (1927-1950. г.), Италијанско-абесински рат (1935-1936. г.), Шпански грађански рат (1936-1939. г.), Други светски рат (1939-1945. г.), Грађански рат у Грчкој (1946-1949. г.), Француски рат у Индокини (1946-1954. г.), Арапско-израелски рат (1948. г.), Корејски рат (1950-1953. г.), Вијетнамски рат (1955-1975. г.), Кинеско-индијски рат (1960-1962. г.), Совјетска оружана интервенција у Авганистану (1979-1989. г.), Ирачко-ирански рат (1980-1988. г.), Фокландски рат (1982. г.), Заливски рат (1990-1991. г.), ратови на простору бивше СФР Југославије (1991-1995. г.), агресија НАТО савеза на Југославију (1999. г.).

Огромна већина ових оружаних сукоба завршена је захваљујући преговорима заинтересованих страна, обично уз посредовање, добре услуге, мирење или другу помоћ и подршку неутралних земаља. Дипломатске привилегије и имунитети свих учесника су се подразумевали. Често је споразум о миру и послератним односима био резултат у ту сврху посебно организоване међународне конференције.

Међу важним таквим конференцијама, често са великим бројем учесника, истичу се састанци Свете алијансе (1818-1822. г.);¹⁴² Бечки (1814-1815. г.), Париски (1856. г.), Берлински (1878. г.) и други конгреси; Хашке конференције мира (1899. и 1907. г.), Париска мировна конференција (1919-1920. г.), Потсдамска конференција (1945. г.),¹⁴³ Бандушка конференција (1955. г.),¹⁴⁴ Конференција о безбедности и сарадњи у Европи

¹⁴² Савез европских монарха закључен после коначне победе над Наполеоном, ради одржавања постојећег стања у међународним односима и борбе против револуционарних покрета. Основали су га цареви Русије и Аустрије и краљ Пруске, а касније му приступили краљ Француске и други европски владари. Одржао је четири конгреса – Ахенски (1818. г.), Тропански (1820. г.), Љубљански (1821. г.) и Веронски (1822. г.).

¹⁴³ Конференција вођа антихитлеровске коалиције, одржана између 17. јула и 2. августа 1945. у једном дворцу код Потсдама, на којој су утврђени принципи савезничке окупације Немачке, предузети кораци за припрему мировних уговора са Бугарском, Италијом, Мађарском, Румунијом и Финском, разматрани проблеми у вези са савезничком окупацијом Аустрије, репарацијама, кажњавањем ратних злочинаца, депортовањем Немаца из неких европских држава у Немачку и др.

¹⁴⁴ Конференција 29 азијских и афричких држава одржана у Бандунгу у Индонезији између 18. и 24. априла 1955. г. која се бавила коначном ликвидацијом колонијализма; развојем економске, политичке и културне сарадње између држава Азије и Африке; поштовањем суверенитета и територијалног интегритета

(1975. г.)¹⁴⁵

И иначе читав овај период обележавају међународни скупови на којима су решавана многа важна питања међународне сарадње, односно усвајани су кораци за решавање актуелних међународних спорова и криза, смањење наоружања, борбу против пропадања природе, развој међународне трговине и међународног саобраћаја.

На међународним конгресима и конференцијама усвојени су текстови историјски важних мировних уговора, као што су, да поменемо само неке, уговори закључени после Првог светског рата – Версајски (са Немачком, 1919. г.), Сенжерменски (са Аустријом, 1919. г.), Тријанонски (са Мађарском, 1919. г.), Нејски (са Бугарском, 1919. г.) и Севрски (са Турском 1920. г.) уговори закључени после Другог светског рата на Париској мировној конференцији 1947. године са савезницима нацистичке немачке (Бугарском, Италијом, Мађарском, Румунијом и Динском), али и многи други вишестраних споразуми, међу којима и Лозански мир (1923), Париски мировни споразум (1973) којим је завршен рат у Вијетнаму, Дејтонски споразум (1995) којим је завршен рат у Босни и Херцеговини.

Између осталог, многи међународни скупови састајали су се не само после неког рата, већ и да би спречили избијање оружаног сукоба односно како би омогућили мирно решавање међународног спора или кризе, којима је ово раздобље обиловало. Неке од познатих међу њима биле су: Прва Мароканска криза (1905-1906. г.), Босанска одн. Анексиона криза (1908-1909. г.), Друга мароканска криза (1911. г.), Сарајевска одн. Јулска криза (1914. г.), Аншлус Аустрије (1938. г.), Судетска криза (1938. г.), Тршћанска криза (1945-1954. г.), Прва берлинска криза (1948-1949. г.), Корејска криза (од 1953. године до данас), Суецка криза (1956. г.), Друга берлинска криза (1958-1962. г.), Кубанска ракетна криза (1962. г.), Криза за време Јомкипурског рата (1973. г.), Иранска талачка криза (1979-1981. г.), Југословенска криза (1989-1995. одн. ако се узимају у обзир

свих држава; забраном мешања у унутрашње послове других земаља; обавезом решавања свих спорова мирољубивим средствима; разоружањем; осудом расне дискриминације; и др.

¹⁴⁵ Одржана између 30. јула и 1. августа 1975. у Хелсинкију, ради обезбеђења попуштања затегнутости (детанта) у тадашњим хладноратовским односима, изградње међусобног поверења, развоја сарадње и успостављања стабилности у Европи. Учествовале су све европске државе осим Албаније, која није прихватила позив а поред њих још и САД и Канада. Конференција је завршена потписивањем Завршног акта којим су утврђени основни принципи око којих је постигнута сагласност. Њен посебан значај је у томе што је покренула сложени процес који је довео до оснивања 1. 1. 1995. Организације за безбедност и сарадњу у Европи.

догађаји у Македонији, 1989-2002. г.) и др.¹⁴⁶

Постоје и тзв. дипломатске конференције, како се од 1892. године називају међународни скупови сазвани ради кодификације одређене области међународног права путем усвајања неког вишестраног међународног уговора. На тим скуповима, који понекад трају месецима а у неким случајевима, са прекидима и по неколико година, државе су представљене преко опуномоћених лица, од којих су нека експерти (стручњаци) и они који им помажу у раду (преводиоци, записничари итд.) а друга политички представници, овлашћени за гласање односно потписивање усвојеног текста.

Примери неких од најпознатијих таквих конференција су оне на којима су усвојене Хашке конвенције (1899. и 1907. г.), Женевске конвенције о заштити жртава рата (1949. г.), Женевске конвенције о праву мора (1958. г.), Бечка конвенција о дипломатским односима (1961. г.), Бечка конвенција о конзуларним односима (1963. г.), Бечка конвенција о уговорном праву (1969. г.), Конвенција УН о праву мора (1982. г.) итд.

Посебно место припада конференцији у Сан Франциску (1945. г.) на којој је усвојена Повеља УН које је не само оснивачки акт најважније светске међународне организације и истовремено њен статут, већ и најважнији уговорни извор савременог међународног права.

Међу важним догађајима из овог периода треба поменути да су крајем XIX века основане прве међународне организације које су развиле широку сарадњу у оквирима своје надлежности,¹⁴⁷ да се после Првог светског рата ствара Друштво народа, а после Другог светског рата УН са читавим системом њихових специјализованих агенција, мноштво регионалних организација итд. То другим речима значи да се развија најважнији облик савремене мултилатералне дипломатије, што је опет неодвојиво од јамчења дипломатским представницима држава наопходних имунитета и повластица.

¹⁴⁶ Кривокапић Б. 2017¹, 266-279.

¹⁴⁷ Прво је основана Међународна телеграфска унија (1865) јер је стварна корист од тог новог изума могла да се добија само ако би био усаглашен начин његовог коришћења у читавом свету. Убрзо су настале и друге међународне организације у оним областима у којима је сама природа односа захтевала одређену унификацију, успостављање сталних контаката између држава, придржавање заједничких правила и слично. Тако су се појавили: Општа поштанска унија (1874), Међународни биро за тегове и мере (1875), Унија за заштиту индустријске својине (1883), Желетничка унија (1890) итд.

Да би се разумео обим ових сложених и међусобно испреплетених односа, довољно је приметити само то да је број разних међународних организација порастао са око 40 на почетку XX века, на скоро 400 на његовом крају.¹⁴⁸ Ми бисмо приметили да томе треба додати и бројне тзв. квазимеђународне организације, као што су разне заједнице држава, „групе држава“, „покрети“, програми и фондови из система УН.¹⁴⁹

Посебан значај има то што се тек у овом периоду развија уговорно дипломатском право. Заправо, један од разлога за издвајање овог раздобља у утврђеним границама, конкретно за спајање XIX и XX века, лежи у чињеници да се на самом почетку XIX века јављају први вишестрани споразуми из материје дипломатског права.

Конкретно, 1815. године, као анекс Завршног акта Бечког конгреса усвојен Бечки правилник о рангу дипломатских представника. Он је предвидео правила која су обезбедила аутоматизам у одређивању реда првенства међу дипломатским представницима, што је допринело избегавању сталних спорова између дипломатских представника разних држава и самих држава.

Ближе гледајући, Правилником су сви дипломатски представници подељени у три класе - 1) амбасадори, легати или нунцији; 2) министри посланици или други који су акредитовани код владара и 3) отправници послова акредитовани код министра иностраних послова - са тим да је прецизирано да само амбасадори, легати и нунцији имају репрезентативни карактер, да виша класа има предност над нижом а да у оквиру сваке класе дипломатски представници добијају ранг према датуму нотификације свог доласка.

Правилник је затим допуњен Ахенским протоколом (1818)¹⁵⁰ а онда је овај неханизам у мало измењеном облику уграђен у Бечку конвенцију о дипломатским односима (1961).

Међународно уговорно право и посебно, дипломатско право као једна од његових најважнијих грана, доживело је изузетан развој нарочито у другој половини XX века. Тада су усвојени универзални споразуми којима је и данас кодификована ова материја. О њима је већ било речи, али њихов значај је такав да их треба још једном поменути.

¹⁴⁸ Lee D. Hocking B. 2011, 665.

¹⁴⁹ Групе држава (Г-7, Г-10, Г-15, Г-22, Г-77), Заједница народа (Комонвелт), Покрет несврстаних, Дунавска и друге речне комисије. Кривокапић Б. 2017¹, 367-374, 377-378.

¹⁵⁰ Ривијер А. 1897, 469-473.

Ако дипломатско право схватимо у ширем значењу, у питању су Бечка конвенција о дипломатским односима (1961), Бечка конвенција о конзуларним односима (1963), Конвенција о специјалним мисијама (1969), Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера (1975) али и Конвенција о привилегијама и имунитетима УН (1946), Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција (1947), Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући дипломатске агенте (1973). Не треба заборавити ни на релевантне регионалне споразуме, о којима је такође већ било речи.

Међу најважнијим питањима која су уређена поменутиим уговорима су она која се тичу одговарајући привилегија и имунитета.

2. Дипломатске функције и облици дипломатског представљања

Премда је, као што је већ истакнуто, тај процес започет доста раније, од почетка XX века дипломатска служба све више постаје у правом смислу речи професионална. Ово запажање се односи у све већој мери на сва лица у дипломатској служби, па и шефове дипломатских мисија.

То су све мање особе високог рода које су на функцију у иностранству квалификовали њихово порекло и добре везе на двору а све више су то „обични људи“, припадници средње класе, који се специјализују за тај посао и граде каријеру уздајући се у своје способности, образовање, знање, таленат и вредноћу. Они постају посебна врста државних чиновника који су, истина, обично боље образовани, са бољим манирима и боље плаћени од огромне већине других структура државног апарата истог ранга али су далеко од друштвеног положаја који је раније а понегде и у том периоду уживала аристократија.

Истовремено сталне дипломатске мисије преузимају све шире функције, баве се не само политичким представљањем државе именована, већ и разним аспектима економске сарадње, правне помоћи, заштите држављана и привредних предузећа државе именована.

Упоредо развојем сталних дипломатских представништава и повременим *ad hoc* мисијама, развија се мултилатерална дипломатија и то не само „конференцијска“ (*ad hoc*,

на повремено сазваним међународним скуповима) већ и она стална, која се одвија путем перманентних мисија код међународних организација.

3. Дипломатски имунитети и привилегије

Посебан однос према племићима се у претходном периоду подразумевао увек, па и када они изван граница своје земље нису били у посебној службеној улози. Међутим, „обични“ људи такав статус нису уживали.

Па ипак, премда аристократија у сваком погледу све више губи своје привилеговане позиције у дипломатским контактима задржава се посебна атмосфера нарочитог такта, посебног опхођења, церемонијала, нарочитог протокола која је била саставни део односа између неког грофа као амбасадора свог суверена и локалног владара. Премда се дипломате грађанска лица, која не припадају племству, не само да опстају привилегије и имунитети дипломатских представника, већ се они све више развијају и прецизније регулишу.

На то додатно утиче чињеница да се, под притиском захтева и услова које је донело ново доба, све више користе сталне дипломатске мисије на челу са резиденталним амбасадорима одн. посланицима.

У ситуацији када „растућа потреба за прикупљањем поузданих и континуираних информација заменила је ранији нагласак на размени порука“¹⁵¹ усавршавају се правила међународног права која дипломатским представницима јамче не само личну безбедност и неприкосновеност, већ и неопходне услове за нормално обављање њихових функција.

Поред тога, одговарајуће привилегије и имунитети признају се постепено и осталим члановима дипломатске мисије. Такође, пошто су сада у питању сталне мисије које трају по неколико година, увиђа се да привилегије и имунитете који су признати члану дипломатске мисије треба на одговарајући начин проширити и на чланове његове породице који са њим живе у држави пријема. Ови моменти решавају се двостраним споразумима а коначно су фиксирани Бечком конвенцијом о дипломатским односима (1961) којом је кодификована ова материја.

¹⁵¹ Lee D. Hocking B. 2011, 663:

Ипак, једно време се задржавају реликти претходног доба, што између осталог видимо по томе да су практично све до после Другог светског рата амбасаре отварале и амбасадоре именовале само велике силе једне код других, док су средње и мале државе отварале посланства на челу са послаником. То је имало за последицу да одређене повластице и привилегије које су уживали амбасадори, нису важиле за посланике. Тако је нпр., амбасадор увек могао тражити аудијенцију код шефа државе пријема, могао је покрити главу (ставити шешир) чим владар државе пријема то учини и слично, што се није признавало посланицима. Посебно, пошто су амбасадори увек били виша класа у односу на посланике, то је представницима великих сила обезбеђивало предност у смислу пресеанса, јер су увек (независно од тога када су преузели функције) били испред дипломатских представника средњих и малих држава.

После Другог светског рата, након што је Повеља УН дефинитивно прогласила суверену једнакост држава као једно од основних начела међународног права, дотадашње разликовање се губи. Постепено све државе отварају своја стална дипломатска представништва у рангу амбасада, чиме посланици као стални шефови дипломатских мисија опште узев постају историјска категорија.

Са друге стране, пошто су најважнија питања а посебно она која се тичу дипломатских привилегија и имунитета прецизирана БКДО (1961) и другим универзалним споразумима којима је кодификована ова материја, у принципу нестаје основа за многе спорове у пракси, који су често потицали из различитог тумачења односних правила.

Примера ради, премда је важило решење о неповредивости просторија дипломатске мисије, у Француској су 1929. године тамошње власти искористиле одсуство шефа дипломатске мисије Совјетског Савеза и на позив првог саветника амбасаде, дипломате Бјезедовског, ушле у зграду амбасаде и одатле извеле саветникову жену и дете. Први саветник је претходно побегао из амбасаде јер је наводно био принуђаван да се врати у СССР а његова жена и дете су силом задржани у амбасади, као нека врста талаца. Ову акцију Париз је правдао тврдњом да „ниједна цивилизована држава не може дозволити да страном посланству буде место заточења или, *a fortiori*, место егзекуције.“¹⁵² Са тим у вези природно се јављају два запажања. Прво, поменути

¹⁵² Крећа М. 2016, 291.

први саветник није био проглашен лицем које замењује одсушног амбасадора, што значи да није био формално овлашћен да дозволи а тим пре тражи улазак француских власти у амбасаду. Друго, овај поступак могао се схватити у време тадашње недовољно уједначене праксе и чињенице да је Совјетска Русија и даље на Западу посматрана као неко са ким се морају одржавати односи, али неко ко није пријатељ и свакао не сматра се делом круга земаља које припадају некаквој елити „међународне заједнице“.¹⁵³

Иначе, без обзира на врло јасно правило о неповредивости дипломатске мисије, у XIX и првој половини XX века забележено је много случајева његовог кршења, било да локалне власти нису обезбедиле заштите мисије од напада руље или терориста, било да су, што је још горе, и саме газиле ту неповредивост.

Један од познатих случајева је упад неколико хиљада верских фанатика у амбасаду Русије у Техерану (Парсија) 1829. године и покољ 56 од 57 оних који су се унутра налазили. Страдали су особље амбасаде на челу са амбасадором, одред козака који су чували мисију и нешто јерменских избеглица које су ту нашле уточиште. Једино се спасао секретар амбасаде који се на време сакрио.

Много познатији догађај је опсада дипломатске четврти у Пекингу за време Боксерског устанка 1900. године, чему је, између осталог претходило убиство немачког посланика Кетелера (*Clemens von Ketteler*). Пошто су опкољени странци од обезбеђења мисија и лица са војним искуством организовали војни одред јачине 450 људи, могли су да пруже отпор, тако да је опсада трајала 55 дана (од 20. јуна до 14. августа) све док Пекинг нису заузеле интервенционистичке снаге 8 великих сила. Од око 1.500 странаца и око 3.000 кинеских хришћана који су се налази у дипломатском кварту, животе је изгубило њих 75 а још око 170 је било рањено.¹⁵⁴

Када је већ реч о неповредивости просторија дипломатске мисије, премда је то питање врло прецизно регулисано БКДО (1961) и након њеног ступања на снагу повремено је било кршења тог правила.

¹⁵³ Француска је после Октобарске револуције 1917. годинерекинула дипломатске односе са Русијом и поново их успоставила са СССР тек 1924. године.

¹⁵⁴ Кривокапић Б. 2017¹, 569, 611.

Тако су нпр., за време културне револуције у Кини 1967. године 5 индонежанских дипломата задржани као таоци, што је довело до реципрочне акције власти Индонезије и суспендовања дипломатских односа између две државе.¹⁵⁵

Један од најпознатијих и најдрастичнијих случајева је упад у амбасаду САД у Техерану 1979. године, познат као Иранска талачка криза.

Да подсетимо, 4. 11. 1979. године, након победе Исламске револуције у Ирану, група исламистичких студената, заузела је амбасаду САД у Техерану и заробила 52 службеника и архиву.

Премда су, сходно међународном праву и релевантним одредбама БКДО (1961) биле дужне да то спрече, ако већ нису, онда да ослободе амбасаду и таоце, иранске власти нису учиниле ништа. Штавише, има разлога да се верује да је читава акција изведена уз њихов благослов а можда и подршку. Иранци су учињено правдали тврдњом да је дипломатско представништво САД било легло шпијуна, да се радило о реакцији на дугогодишње мешање Вашингтона у унутрашње послове Ирана и посебно, да је у питању одговор на чињеницу да су САД дале уточиште свргнутом шаху, Рези Пахлaviју (*Mohammad Reza Pahlavi*) и одбијају да га изруче. Међутим, ниједан од ових момената није давао за право да се тако драстично повреди неповредивост дипломатске мисије. Ако је сматрала да се влада САД нечиме огрешила о интересе Ирана, влада те земље могла је да предузме одговарајуће дипломатске кораке, све до, у крајњој линији, прекида дипломатских односа са САД. Она, међутим, ни под којим условима није смела да погази међународно право тиме што је прекршила или другима (приватним лицима) допустила да прекрше императивна (когентна) правила о апсолутној неповредивости одн., неприкосновености и имунитетима стране дипломатске мисије и њеног дипломатског и другог особља. Као одговор Американци су покушали да силом ослободе таоце али то се претворило у прави фијаско. Стога су прибегли репресалијама у виду замрзавања огромних средстава Ирана у америчким банкама. Криза је окончана тек 20. 1. 1981, када су се у истом дану збила три важна догађаја - на дужност је ступио нови председник САД

¹⁵⁵ Аврамов С. 2011, фуснота 283, стр. 341.

Роналд Реган (*Ronald Reagan*), Американци су одблокирали значајна иранска средства у својим банкама и таоци су, након 444 дана заточеништва, коначно пуштени.¹⁵⁶

Разних упада дипломатска представништва и других напада било је и касније, нажалост, често са знатним жртвама. Само за последњих 20 година прошлог века могу се поменути:

- заузимање амбасаде Шпаније у Гватемали 31. 1. 1980. од стране локалних фармера, радника и студената и окршај са полицијом услед чега је амбасада спаљена, а 36 лица су изгубила живот;

- заузимање амбасаде Ирана у Лондону од стране арапских сепаратиста и криза од 30. априла до 5. маја, која је окончана ослобађањем амбасаде од стране британских специјалаца из САС, уз погибију 7 лица (2 таоца и 5 од 6 терориста);

- самоубилачки бомбашки напад на амбасаду Ирака у Бејруту 15. 12. 1981. (61 мртв, преко 100 повређених);

- самоубилачки бомбашки напад на амбасаду САД у Бејруту 18. 4. 1983. (64 мртвих и преко 170 повређених);

- напад на амбасаду Турске у Лисабону 27. 7. 1983. (7 мртвих, од тога 5 нападача);

- самоубилачки бомбашки напад исламских екстремиста на амбасаду САД у Бејруту 20. 9. 1984. (24 мртва);

- напад на амбасаду Египта у Исламабаду 19. 11. 1995. (17 мртвих и велики број повређених);

- синхронизовани напади на амбасаде САД у Најробију и Дар ес Саламу 7. 8. 1998. (погинуло 224 и повређено око 4.000 људи); и др.¹⁵⁷

Стране дипломате су нападане и изван просторија дипломатске мисије. Многи од њих су убијени или рањени, други су отети. То не треба да чуди када се има у виду да је у истом периоду а посебно на преласку из XIX у XX век било необично много атентата на крунисане главе и друге шефове држава, са тим да су многи од тих напада извршени за време боравка високе личности у и иностранству.

Страни амбасадори и други чланови дипломатског особља су често једнако вредне жртве разних терориста, анархиста, фанатика и сличних нападача, јер њихово убиство

¹⁵⁶ Занимљив осврт на овај догађај из угла „исламског међународног права“ види код: Ismail M.-B. A. 2013, 18-40.

¹⁵⁷ Кривокапић Б. 2017, 652-655.

или отмица, привлачи врло велику пажњу медија. Истовремено, њих је далеко лакше напасти и рачунати са тиме да ће напад бити успешан. Много је разлога за то – они су стално у држави пријема па се може сачекати погодан тренутак, они имају далеко слабије обезбеђење од шефа државе који је дошао у посету држави пријема.¹⁵⁸

У том светлу не чуди превише податак да је само од завршетка Другог светског рата 1945. године до 1. 1. 1985. у 127 држава извршено 2.279 терористичких напада на дипломате 119 различитих држава и службенике УН.¹⁵⁹

Честа мета напада биле су просторије дипломатских мисија.¹⁶⁰ У неким случајевима радило се о планираном истовременом нападу на дипломатска представништва неке државе у разним деловима света. Тако је у априлу Организација народних муџахедина Ирана напала амбасаде Ирана у главним градовима Канаде, Аустралије, СР Немачке, Данске, Холандије, Норвешке, Шведске, Уједињеног Краљевства, као и представништво у Њујорку.¹⁶¹

4. Пракса везана за Србију

1. Најважнији моменти везани за XIX век

Већ на самом почетку овог раздобља, врло широку дипломатску активност развили су Карађорђе и устаничка влада у време Првог српског устанка (1804-1813. г.).¹⁶²

Србија односно макар њени делови били су у то време *de facto* слободна држава у рату против Османлијске Турске. Довољно је подсетити на нешто што се често заборавља, а то је чињеница да би се Србија највероватније потпуно ослободила од

¹⁵⁸ Преглед новијих напада на дипломатске представнике, од којих су многи били фатални, види у: Кривокапић Б. 2017, 652-655.

¹⁵⁹ Милошевић М. 2008, 26.

¹⁶⁰ Преглед 50-ак напада те врсте извршених за само 10 година (1971-1980. г.) у види код: Jenkins B. M. 1981.

¹⁶¹ Већина података са пратећом статистичком преузета са „List of attacks on diplomatic missions“, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_attacks_on_diplomatic_missions. Тамо се могу пронаћи далеко потпунији подаци који се односе на више од 100 случајева који се тичу разних држава.

¹⁶² О дипломатској пракси Србије односно (у једном периоду) Југославије и њиховим најистакнутијим дипломатским представницима имамо доста података, укључујући и аутобиографске радове самих српских дипломата. Службујући у разна времена у разним државама били су актери или сведоци многих занимљивих догађаја али то излази изван оквира теме овог рада. Срећом, та питања су квалитетно обрађена у нашој литератури, као нпр. код: Петковић Р. 1995; Митић М. 2000; Митић М. 2002; Лопандић Д. 2015.

турске власти још 1812. или 1813. године, да није 1812. Наполеон напао на Русију- То је принудило руског цара Александра I (рус. *Александр I*) да 28. 5. 1812. са Портом закључи Букурешки мир, како би све снаге бацио на одбрану од Француске и њених савезника, док је, са друге стране, аутоматски оставило Србију саму, без моћног савезника и покровитеља.¹⁶³ До тада, све је указивало на то да је Србија на прагу да поново постане суверена држава. То, и увиђање да преко српских устаника могу да дестабилизују односно ослабе Турке, привукло је интерес не само Русије, већ и Аустрије а у извесној мери и других великих сила тога времена за успостављање и одржавање односа са Србијом. Устаницима су ти односи били животни важни и због начелног добијања међународне подршке и признања и због тражења савезника од којих односно преко којих се могу добити финансијска средства, оружје и муниција, што је било неопходно за наставак борби. Са друге стране, повремено су вођени преговори и са противничком страном – Турцима. Ови разлози имали су за последицу да у то време устаничка Србија на разне начине води живу дипломатску активност и одржава контакте са низом држава.

Затим су то наставили Милош Обреновић и читава плејада умних и образованих Срба све до признања независности Србије на Берлинском конгресу (1878. године) и разуме се, периоду после тога.

Посебно треба истаћи да је Србија још као тзв. полусуверена земља слала своје и примала стране дипломатске односно конзуларне мисије.¹⁶⁴

Са тим у вези, занимљиво је навести једно запажање:

„може се констатовати следеће: сасвим сигурно се може поуздано сматрати да су конзуларни односи Србије настали 1836. године када је отворен аустријски конзулат у Београду. Одмах после тога 1837. године долази у Београду до отварања енглеског, руског (1837) и француског конзулата (1839).

После 1878. године Србија као међународно призната држава одржава пуне дипломатске и конзуларне односе са скоро свим државама Европе и САД.

¹⁶³ Тим миром, који је закључен после турског пораза код Рушчука, Турска се, између осталог, обавезала да амнестира све поданике који су учествовали у рату против ње и додатно, Србима обезбеди аутономију.

¹⁶⁴ Лопичић Ђ. 1993, 171-183, Лопичић Ђ. 1993¹, 413-424; Лопичић Ђ. 1993², 495-505; Лопичић Ђ. 1995, 59-67; Лопичић Ђ. 2000, 401-411; Лопандић Д. 2010; Поповић Б. Љ. 2010, 12-50, 67-88, 101-239, 300-344, 461-417, 441-492; Дашић Д. 2015, 274-278, 295-296; Лопандић Д. 2015, 79-160.

Сматрамо да су конзуларни односи Србије настали знатно пре 1836-1839. године, још за време Првог српског устанка 1804-1813. године. Иако устаничка Србија тада није била међународноправно призната, нити је Србију признала и једна страна држава, Србија је у то време одржавала фактичке дипломатске односе са Русијом, Аустријом и Француском. Ови односи се огледају пре свега у многобројним контактима са наведеним великим силама путем разних писмених захтева и молби за помоћ, подршку и посредовање код Турске, као и упућивању бројних делегација у Русију, Аустрију и Француску.¹⁶⁵

Морамо се сложити са овим констатацијама. Премда формално конзуларни, поменути односи су по много чему били у најмању руку квазидипломатски.

Као један од доказа да је и пре њеног формалног признавања као суверене државе на Берлинском конгресу 24. 3. 1878. године, Србија фактички имала многе прерогативе које су својствене сувереним ентитетима, можемо подсетити на чињеницу да је нпр., она већ, 24. 3. 1876. дакле 2 године пре Берлинског конгреса, приступила Женевској конвенцији о побољшању судбине војних рањеника у рату (1864. г.).¹⁶⁶ Све то, разуме се, није могло без макар ограниченог међународног признања и са друге стране, одређених преговора, што је подразумевало неку врсту дипломатских контаката, са пратећим последицама.

2. Најважнији моменти везани за XX век

1. Спољнополитички и међународноправни оквири

Србија као суверена држава а затим и као део Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца одн., Југославије, прати светске токове у много чему, па и у организацији дипломатске службе.

Истовремено, њена географска позиција која је чини незаобилазном метом сваког ко је кренуо да освоји свет или да макар наметне неки свој „нови поредак“ доводи до сложених ситуација, укључујући и разне спорове али и тешке оружане сукобе. Познато је

¹⁶⁵ Лопичић Ђ. Н. 2016, 175.

¹⁶⁶ Кривокапић Б. 2016, 9.

да је Србија као самостална држава водила два Балканска (1912-1913. и 1913. г.) и Први светски рат (1914-1918. г.) а као део веће заједнице (Краљевине Југославије одн., СР Југославије) била увучена у Други светски рат (1941-1945. г.) односно била жртва агресије НАТО савеза (1999. г.). Све то било је тесно повезано са разним напорима да се избегне сукоб, да се води успешна дипломатија за време његовог трајања, да се постигне највише што се може за преговарачким столом након завршетка рата.

Многе проблеме Србија је избегла или макар ублажила захваљујући томе што је имала један број изузетно талентованих и способних амбасадора одн., посланика и других дипломата. Било је, разуме се, и потпуно другачијих случајева.

Догађај који на први поглед није изазвао потребну пажњу и довољно снажну међународну реакцију, премда многи сматрају да је то био увод у Други светски рат и да је Александар био његова прва жртва, је убиство југословенског краља Александра I Карађорђевића у Марсељу 1934. године, којом приликом је погинуо и француски министар спољних послова.

Када је реч о дипломатским привилегијама и имунитетима, Србија је следила оно што су радиле друге земље у првом реду велике силе.

Посебно, она је данас по основу сукцесије чланица свих најважнијих универзалних уговора у овој материји, које је ратификовала још некадашња СФР Југославија. Ту спадају Бечка конвенција о дипломатским односима (1961), Конвенција о специјалним мисијама (1969), Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера (1975), као и Конвенција о привилегијама и имунитетима УН (1946), Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција (1947), Бечка конвенција о конзуларним односима (1963) и Конвенција о спречавању и кажњавању злочина против међународно заштићених лица укључујући дипломатске агенте (1973).

У пракси, Србија је у највећем броју случајева доследно поштовала своје обавезе према међународном праву у погледу уважавања дипломатских привилегија и имунитета.

У потврду томе довољно је навести занимљиву епизоду везану за кварење меса у једној страниј амбасади у Београду за време агресије НАТО савеза на Југославију 1999. године. Након напуштања објекта амбасаде САД од стране комплетног особља и њеног закључавања пре бомбардовања наше земље, приликом одласка из Београда остављене су

веће залихе хране као и део опреме. Америчке дипломате и остали чланови особља су напустиле СРЈ пре марта месеца 1999., да би се касније вратиле крајем новембра 2000. СРЈ је као добар домаћин и под таквим околностима пружила потпуно спољно обезбеђење објекта америчкој амбасади али из разлога поштовања неповредивости амбасаде није улазила у унутрашњост и просторије у којима је била остављена знатна количина хране. Аутор ове дисертације је у име МИП СРЈ одређен за члана делегације која је примила америчку екипу маринаца, која је допутовала из Франкфурта ради уласка и оспособљавања читавог комплекса у ул. К.Милоша из кога се ширио невероватан смрад.

Ипак, одређени инциденти су се догађали и српске власти нису увек биле у стању да их спрече. У таквим случајевима настојале су да, задовољавајући такву своју обавезу по међународном праву, пронађу и примерено казне одговорна лица.

Са друге стране, било је неупоредиво више напада на дипломатска представништва и особље дипломатских мисија Србије одн., Југославије и других облика кршења привилегија и имунитета тих мисија односно тог особља, што је у сувише великом броју случајева остало без праве реакције државе пријема.

2. Напади на српске/југословенске дипломатске мисије и дипломате

У већини случајева, и пре ступања на снагу БКДО (1961) и других поменутих споразума, у пракси која се тичала Србије углавном су поштоване дипломатске привилегије и имунитети. То подразумева како њихово поштовање од стране српских органа (у односу на дипломатске мисије и представнике других земаља) тако и од стране других држава (у корист Србије и њених дипломатских мисија и представника).

Ипак, повремено су се, разуме се, догађали инциденти. Иза неких од њих стајала је држава пријема док су се други догодили без њеног учешћа, с тим да је њена реакција понекад изостала или била таква да се није могла оценити као адекватна. Да подсетимо, држава пријема објективно не може увек спречити нападе на дипломатска представништва и дипломате, али је дужна да учини све да до тога не дође а ако се ипак такво нешто догоди, да предузме све да би откривало, похватало и примерено казнило

кривце. Ако то не учини, она практично на један посебан начин не поштује дипломатске привилегије и имунитете, што значи да врши деликт међународног права.

Навешћемо само неколико занимљивих случајева из XX века.

1. Упад у стан војног аташеа у Софији 20-их година прошлог века. - Између два светска рата, за време док је посланик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Софији био Милан Ракић (1921-1927) догодио се тежак инцидент у вези са тим што је бугарска обавештајна служба покушала да из стана војног аташеа КСХС узме поверљиве документе. Када је то откривено, онда су Бугари учинили све да оно што се догодило замаскирају приказујући га као наивни догађај, љубавну аферу кућне помоћнице војног аташеа. Међутим, то им није успело јер је доказано да се радило о отвореном кршењу дипломатског имунитета. Инцидент се завршио тиме што се Бугарска званично извинила и на захтев Министарства иностраних послова КСХС, дала формално задовољење (сатисфакцију) у виду дефилеа своје војне јединице пред посланством КСХС у Софији.¹⁶⁷

2. Однос Немачке према дипломатама Краљевине Југославије (1941. г.) - За време Другог светског рата Немачка је предузела низ корака који су значили најгрубље кршење привилегија и имунитета дипломата и конзула Краљевине Југославије. Након избијања демонстрација против приступања Југославије Тројном пакту 25. марта 1941. и затим агресије на Југославију 6. априла 1941. нацистичка Немачка је прво са своје и територија које је држала под окупацијом (из Француске, Белгије, Холандије, Чешке, Пољске, Грчке) интернирала југословенске дипломатске и конзуларне представнике и чланове њихових породица. Око 200 лица смештено је у хотел на обали Боденског језера, где су их у некој врсти кућног притвора, чували гестаповци и униформисани жандарми. Тек 30. маја 1941. југословенске дипломате и лица која су била са њима, пребачени су у Берлин а одатле у Београд. То, међутим, није био крај њихових страдања. У Београду, тада већ под влашћу Немаца, једна група дипломата је задржана а онда је део њих враћен у Немачку, док су други одведени у затвор Гестапоа. Неки су затим пуштени али су убрзо поново ухапшени, тако да их је, боравећи успут у логорима Бањица, Дахау, већина на крају завршила у концентрационом логору Ораниенбург у близини Берлина. Од 18 чиновника МИП Краљевине Југославије њих 9 је стрељано или умрло у логору.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Митић М. 2002, 174.

¹⁶⁸ Милошевић С. Д. 2006, 767-773.

На судбину ових људи утицали су разни фактори. Премда су, према међународном обичајном праву били дужни да особље југословенских ДКП и чланове њихових породица што пре безбедно испрате до своје границе са неком неутралном земљом и не дирају архиву тих мисија, немачки органи су интернирали сва лица, запленили и проучили архиве југословенских ДКП, па су, узимајући у обзир сазнања о карактеру, ставовима и значају задржаних дипломата различито поступили са њима. Појединима је понуђено да буду пуштени ако прихвате да се ставе у службу квинслишких власти, док је однос према другима био необично оштар и репресиван.

Тим поводом, један аутор је с разлогом закључио:

„Према мишљењу компетентних личности у историји дипломатије није познато да су дипломатских представници зараћених држава позивани на одговорност, хапшени и држани у затворима само зато што су вршили своју дужност, Ово је, дакле, био преседан.“¹⁶⁹

3. Гађање амбасаде Југославије у Будимпешти (1956) – Током познатих догађаја у Мађарској 1956. које многи и данас оцењују на разне начине,¹⁷⁰ након совјетске војне интервенције у југословенску амбасаду у Будимпешти склонио се један број мађарских политичара на челу са премијером Имре Нађом (мађ. *Imre Nagy*).

Када је амбасада одбила захтев совјетских снага да изручи поменута лица, совјетски тенкови су отворили ватру по згради амбасаде. Радило се, срећом о само неколико хитаца али и то је у најмању руку представљало најгрубље кршење неповредивости просторија дипломатског представништва.

4. Напади на ДКП и дипломатско-конзуларне представнике СФРЈ. - Према неким изворима, за свега 45 година, од 1945. до 1990. године, колико је заправо и трајала тадашња заједничка држава, социјалистичка Југославија, било је око 90 напада тј. у просеку 2 годишње.¹⁷¹

5. Убиство амбасадора Роловића (1971) – Међу бројним нападима на ДКП и дипломате и конзуле СФР Југославије, један од најтежих био је упад двојице терориста

¹⁶⁹ Милошевић С. Д. 2006, 773.

¹⁷⁰ Једни као тзв. мађарску револуцију, устанак са циљем да се изађе из загрљаја којим је СССР стегао источноевропске земље, чланице Варшавског уговора а други као покушај остатака фашистичких снага поражених у Другом светском рату да се опет докопају власти.

¹⁷¹ Преглед тих догађаја види код: Лопичић Ђ. Н., Лопичић Јанчић Ј. Ђ. 2013, 98-104.

ушашке емиграције, Мира Барешића и Анђелка Брајковића у амбасаду СРФЈ у Стокхолму 7. 4. 1971. г. и смртно рањавање амбасадора Владимира Роловића.

6. Упад демонстраната у Генерални конзулат СФРЈ у Сиднеју (1988) - Један од догађаја који се односио на привилегије и имунитете ДКП тадашње СФР Југославије био је упад 27. 11. 1988. групе од тридесетак агресивних демонстраната тзв. непријатељске емиграције у двориште Генералног конзулата СФР у Сиднеју. Одмах треба скренути пажњу да се овде, строго узев, није радило о повреди дипломатских, већ конзуларних привилегија и имунитета, пошто је у питању био конзулат а не дипломатска мисија. Са друге стране у конкретном случају у суштинским смислу разлика није толико важна јер је држава пријема дужна да обезбеди неповредивост просторија страног конзулата, једнако као просторија стране дипломатске мисије. Уосталом, јасно је да би све било исто и да се радило о нападу на амбасаду а не конзулат.

Чињенично стање је следеће. Премда је Генерални конзулат два пута, други пут дан уочи најављених демонстрација, обавестио локалне власти да ће на дан демонстрација бити потребна појачана заштита, на лицу места било је свега неколицина полицајаца (не зна се колико, вероватно не више од 4-5) која је била потпуно немоћна да обузда око 1.500 демонстраната. Они су у два наврата прекочили ограду и упали у двориште конзулата и насрнули на особље конзулата које је изашло да би их спречило да са јарбола скину и спале заставу СФРЈ. Видевши да је у гушању повређен конзул и ценећи да је он озбиљно угрожен, један од службеника конзулата је пуцао у ваздух, након чега су се демонстранти повукли, али је онда опет нагрнуло њих 30-ак, тако да је исти службеник поново морао да пуца у ваздух. Тек тада су коначно дошле довољне полицијске снаге које су спречиле даље инциденте. Међутим, један од испалених метака се од нечега одбио (рикошетирао) и ранио једног малолетног демонстранта, грађанина Аустралије, који се налазио на другој страни улице.¹⁷²

Са тим у вези, избио је спор између две државе.

Југославија је тврдила да Аустралија није испунила своју обавезу из чл. 31 БККО (1963) који ју је обавезивао „да предузме све погодне мере да би спречила насилан улазак у просторије конзулата или њихово оштећење, нарушавање мира конзулата или умањење

¹⁷² Чињеницу да се радило о рикошету посведочили су аустралијски лекари који су извадили метак и на основу карактеристичних трагова на њему закључили да нема сумње да се он претходно одбио од нечега.

његовог достојанства“, као и обавезу из чл. 40 БККО, формулисану следећим речима: „Држава пријема поступаће према конзуларним функционерима са дужним поштовањем и предузеће све одговарајуће мере да би се спречила свака повреда њихове личности, слободе и достојанства“.

Аустралија је једноставно прешла преко овог и са своје стране тражила изручење службеника који је пуцао, па када је југословенска влада то одбила, протерала је особље конзулата и затворила конзулат.¹⁷³

Овде је вероватно занимљиво осврнути се на то како су аустралијске власти покушале да се оправдају, посебно зато што је то нешто што може да се очекује и у неким другим ситуацијама. Најкраће речено, сва њихова одбрана свела се на тврдњу да оне нису могле да пошаљу више полицајаца. Са становишта обавеза које на основу међународног права има држава пријема, тај аргумент је ирелевантан и не заслужује пажњу. Ипак, због теоријског и практичног значаја проблема, осврнућемо се укратко на њега.

Нема никакве сумње, да власти државе пријема, посебно онда када су на време званично упозорене да се спрема масовно окупљање за које се може очекивати да ће прерасти у насиље, морају да, како знају и умеју, обезбеде и на лицу места распореде довољно бројно и ефикасно обезбеђење. Ту је битан резултат, а то је заштита мисије а не формално задовољење обавезе у виду слања неадекватног броја полицајаца.

Уосталом, треба подсетити на још неке моменте, везане за описани случај: 1) Аустралија није некаква сиромашна и нефункционална земља у развоју, већ је велика, политички и економски врло развијена западна демократија са веома ефикасним полицијским и другим снагама; 2) тог дана се у Сиднеју није одржавао никакав политички, културни, спортски и сличан догађај који би захтевао да тамо буду присутне масовне полицијске снаге, па да због тога није било довољно полицајаца који би могли бити послати да штите конзулат; 3) ако заиста објективно нису имале довољно полицајаца, локалне власти су биле дужне да ангажују жандармерију или војску односно неку од приватних безбедносних компанија; 4) одмах након другог пуцања у ваздух, појавиле су се довољне полицијске снаге, што само по себи говори да су оне могле даћи на време, у ком случају би читав инцидент био избегнут; 5) премда су тражиле изручење

¹⁷³ Фактографију и занимљиву анализу овог случаја види код: Обрадовић К. 1988, 363-390.

службеника који је пуцао, аустралијске власти га нису ухапсиле када је напустио конзулат (на путу од конзулата до аеродрома), премда су то могле,¹⁷⁴ што само по себи прећутно сведочи о томе да су биле свесне своје кривице у датом случају. Аутор дисертације је касније службовао у ДКП са службеником који је поступио по правилима службе и који му је детаљније описао читав догађај.

7. Оштећење дипломатских представништава и бомбардовање амбасаде Кине у Београду (1999. г.). – Током агресије на СР Југославију (24. март – 10. јун 1999. г.) НАТО снаге су прекршиле Бечку конвенцију о дипломатским односима (1961) тако што су оштетиле низ страних дипломатских представништава у Београду – једну амбасаду и 9 резиденција амбасадора.¹⁷⁵ Тиме су тешко повређене одредбе из чл. 22/1 БКДО (1961) које изричито утврђују да су просторије мисије неповредиве, као и чл. 30/1 БКДО који прецизира да исту неповредивост као просторије мисије ужива и стан дипломатског агента.

Тачно је да се поменуте одредбе у првом реду односе на неповредивост дипломатске мисије одн., стана од стране органа територијалне државе и лица под њеном јурисдикцијом, али нема сумње да је њен смисао шири. Морамо се сложити са ставом да су прихватајући ове одредбе државе чланице (а све чланице НАТО алијансе су и чланице БКДО) имале у виду општу обавезу потпуне неповредивости просторија дипломатских представништава односно станова дипломатских агената.¹⁷⁶

Може се приговорити да се одредбе БКДО о којима је реч тичу односа за време мира, док се у конкретном случају ради о оружаном сукобу, те да у рату није увек могуће погодити прецизно праву мету.

На то се мора одговорити простом истином да нема сумње да су амбасаде не само уживале неповредивост на основу међународног дипломатског права, већ су истовремено према међународном праву оружаног сукоба представљале цивилне објекте, а то право захтева да се напад ограничи само на војне објекте односно законите војне циљеве¹⁷⁷ и изричито забрањује напад на цивиле и цивилне објекте, напад без избора циљева, напад

¹⁷⁴ Да подсетимо, радило се о службенику конзулата, који нема пуни, већ само функционални имунитет и ужива заштиту само у погледу аката које је извршио у обављању својих функција.

¹⁷⁵ Амбасаду Ирака и резиденције амбасадора Израела, Индије, Италије, Мађарске, Норвешке, Пакистана, Швајцарске, Шведске и Шпаније.

¹⁷⁶ Krivokapić B. 2019, 24-25.

¹⁷⁷ Dinstein Y. 2002, 139-172; Byron C. 2010, 175-211; Jachec-Neale A. 2015.

од којег се може очекивати да ће изазвати успутне губитке цивилних живота, повреде цивила, штету на цивилним објектима или комбинацију ових дејстава, који би били несразмерно велики у односу на конкретну и непосредну војну предност. Посебно, напад треба да буде анулиран или прекинут ако постане јасно да циљ није војни или да је обухваћен посебном заштитом, или да се може очекивати да ће проузроковати случајне губитке живота цивила, повреде цивила, оштећење цивилних објеката или комбинацију тога, који би били несразмерно велики у односу на предвиђену конкретну и непосредну војну предност.¹⁷⁸ Одредбе о томе налазимо, између осталог, у чл. 51/1-2, 6, чл. 52 и чл. 57 Допунског протокола I (1977) уз Женевске конвенције о заштити жртава рата (1949)

У конкретном случају, дипломатска представништва трећих земаља несумњиво нису представљала војне већ цивилне објекте, могло се очекивати да ће напад на циљеве у њиховој релативно близини угрозити животе цивила у њима односно оштећење тих објеката. При томе, није јасно какву су то конкретну и непосредну војну предност могле да остваре снаге НАТО савеза уништавајући напуштене државне, односно цивилне зграде у Београду.

Но, чак и да се некако пређе преко свега поменутог, остаје чињеница да је током агресије НАТО алијансе циљано гађана амбасада Кине. Наиме у ноћи између 7. и 8. маја 1995. године ракетирана је зграда амбасаде Кине, при чему су 3 лица убијена, 5 је тешко и неколико лакше рањено уз nanoшење велике материјалне штете. Посебно треба истаћи да напад није био никаква грешка. Није се радило о узгредним последицама („коллатералној штети“) од напада на некакве законите, војне циљеве. На то указује проста чињеница да се амбасада налазила у стамбеној зони, где нигде у близини није било војних објеката. Ако то није довољно, све евентуалне сумње мора да разбије податак да је бомбардовање извршио амерички стратешки бомбардер који је долетео специјално за ту сврху и који је амбасаду гађао пројектилама из два различита правца (након првог напада окренуо се и поново гађао исти објекат, што сведочи да је он био његова мета). Додатно, премда су у прво време Американци то негирали тврдећи да се ради о грешци због некаквих наводно старих карти Београда, касније је потврђено да се Амбасада Кине налазила на списку приоритетних циљева.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Кривокапић Б. 2017¹, 722.

¹⁷⁹ Krivokapić B. 2019, 24.

8. Истеривање особља ДКП у САД из просторија мисије (1999. г.) – Такође за време агресије НАТО савеза против СР Југославије догодио се још један инцидент, овај пут на тлу САД као државе пријема и у режији њених органа.

Да подсетимо, када је након почетка агресије Југославије прекинула дипломатске односе са САД, задужила, како је то уобичајено у таквим околностима техничко лице мисије (тзв. чувар покућства, фр. *garde-meuble*) за чување зграде амбасаде и обавестила владу САД да ће Кина бити њена сила заштитница, САД су то одбиле са мотивацијом да Кина није неутрална земља. Разуме се, влада САД је имала право да из неког разлога не прихвати Кину као силу заштитницу али тврдити да та земља, која је, да подсетимо, једна од 5 сталних чланова Савета безбедности, није неутрална, премда не учествује у оружаном сукобу који су својом агресијом изазвале саме САД, нити на било који начин помаже другој страни (Југославији, као жртви агресије) било је у намјању руку чудно. Чак и без обзира на то, америчка влада требало је да обавести Београд да не прихвата Кину као силу заштитницу и позове СР Југославију да именује у тој улози неку другу земљу, прихватљиву за САД.

Уместо тога америчке власти су силом заузеле југословенску амбасаду и резиденцију амбасадора у Вашингтону. избацивши техничко лице које је ту остављено. Тиме су, међутим, повредиле члан 45 БКДО (1961) који изричито и врло прецизно каже да је код прекида дипломатских односа, чак и ако је до тога дошло у случају оружаног сукоба, држава пријема дужна да поштује и штити просторије дипломатске мисије и њену имовину и архиву.¹⁸⁰

3. Напади на стране дипломатске представнике у Југославији

За време трајања Југославије у разним приликама, посебно у периодима, организоване су спонтане и мање спонтане демонстрације испред страних дипломатских мисија, са тим да су оне углавном остајале у границама дозвољеног.

Најпознатији напад на стране дипломатске представнике било је убиство турског амбасадора у СФР Југославији, Галипа Балклара које се догодило 9. марта 1983. у самом

¹⁸⁰ Krivokapić B. 2019, 24.

центру Београду. Извршила су га двојица припадника јерменске терористичке организације АСАЛА (скр. од Командоси за правду о геноциду над Јерменима) у склопу акција у оквиру свог програма освете за геноцид који је Турска извршила над Јерменима (1915-1923).¹⁸¹ Они су отворили ватру на амбасадоров аутобомил који се зауставио на раскрсници, чекајући зелено светло и том приликом смртно ранили амбасадора и ранили његовог возача. Додатно, током бекства убили су једног грађанина и ранили још једног грађанина као и једног југословенског представника безбедоносне службе. Оба нападача су ухваћена (један је рањен током потере за њим) и у судском процесу осуђена на по 20 година, са тим да је један од њих пуштен из затвора већ 1987, наводно из медицинских разлога (због погоршања стања изазваног рањавањем и чињенице да је имао мождани удар после којег је остао парализован).

VI. ОПШТА ОЦЕНА РАЗВОЈА ДИПЛОМАТИЈЕ И ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА И ИМУНИТЕТА ДО XXI ВЕКА

1. Проблеми у вези са давањем опште оцене

Било какав покушај давања некакве заједничке оцене развоја дипломатије и посебно, дипломатских привилегија и имунитета од најдавнијих времена па до почетка XXI века, неизбежно мора робовати одређеним недостацима.

По себи је јасно да је то неизоставна последица покушаја презентирања развоја било које појаве током неколико хиљада година. Немогуће је издвојити опште закључке који би се једнако верно односили на разна раздобља и периоде, разна географска подручја, разне правне традиције и културе. Уосталом, чак и у истој земљи тешко је приказати развој неког правног института током довољно дугог временског периода, па и свега неколико векова јер то подразумева бављење разним решењима, успонима и падовима, праксом која доследно поштује али и оном која негира односна правила.

Поред тога, постоје и неки додатни разлози који налажу да се макар укаже на одређене објективне тешкоће и препреке односно временске, просторне и друге оквири. Много је разлога за то.

¹⁸¹ Пре убиства амбасадора Балклара, у претходних 10 година, јерменски екстремисти су у разним државама убили 25 и ранили више од 300 Турака, у великом броју дипломатских представника Турске.

Прво, као што је на једном месту већ истакнуто, код сваке периодизације ствар је субјективне оцене зашто се као гранични узимају једни а не други моменти. То важи и за ону деобу разних раздобља која је ради лакшег разумевања покренутих питања изложена на претходним странама.

Друго, када је реч о општем закључку, а овде се бавимо управо њим, сваки такав закључак који претендује да буде што ближи истини, по природи ствари мора бити управо то – општи. То значи да код извлачења начелних закључака заправо треба одбацити било какве покушаје везивања за некакве Рубиконе, тачке прелома, круцијалне догађаје и слично. И заиста, тешко је издвојити било који тренутак у историји човечанства који, ма колико важан био, је толико битан да је из корена променио до тада постојеће односе. Ближе истини је тврдња да је живот еволуција, низ постепених, не увек у правом смислу речи драматичних корака који сви заједно доводе до некаквих квантитативних и квалитативних резултата.

Треће, када је реч о самим решењима, слику развоја коју смо укратко презентирали нипошто не треба схватити као приказ владајућих решења и односа у неком одређеном периоду, јер као што смо видели, дуго су у исто време на разним просторима важила више или мање другачија решења.

Четврто, чак и тамо где се одиграју одређени условно речено преломни догађаји, дакле у срцу збивања, темељне промене које они изазивају никада не наступају тренутно. Све и да прихватимо да је неки догађај (нпр. пад Западног Рима или откриће Америке) био толико значајан, да је из корена променио све што је до тада важило, те промене се нису догодиле у тренутку у току неколико месеци или само пар година. Када је реч о озбиљним промена, ту се ради процесима а они трају. Одређени догађаји делују као катализатори, али не могу сами по себи изазвати никакве драматичне „инстант“ промене.¹⁸²

Пето, промене никад нису било оквирене само временом, већ и простором. То што је нешто ново усвојено у Европи, није самим тим значило да је прихваћено и у другим

¹⁸² Тако нпр., премда је трговина робовима осуђена још на Бечком конгресу (1815) и после неколико година не само забрањена, већ третирана као међународни злочин и кажњавана исто као пиратство, само робовласништво је у већини земаља укинута тек крајем XIX в. (у САД тек 1865. г.) а у неким и касније, прва универзална конвенција о забрани ропства је усвојена тек 1926. г., а ближе је ова материја међународноправно уређена тек после Другог светског рата. Међутим, и поред свега тога, чак и данас постоје многобројни случајеви робовласништва и установа и праксе сличних ропству.

деловима света. Тако нпр., пракса оснивања сталних дипломатских мисија није се преко ноћи из Европе проширила и у свим осталим земљама током исте епохе.

Шесто, чак и да је у неким сферама могуће да одређени догађаји снажно утичу на релативно брзе промене дотадашње праксе, то није својствено материји дипломатских односа и дипломатског права, која је традиционално конзервативна а посебно такво нешто није карактеристично оно што се тиче карактера и садржине дипломатских привилегија и имунитета.

То, уосталом, не треба да чуди, када се зна да је практично све до последње трећине прошлог века ова материја била регулисана углавном само нормама обичајног међународног права. То онда по природи ствари подразумева и одређену стабилност односно релативну непромењивост утврђених решења или макар потребу да прође довољно дуг временски период док се устале нова општа пракса и свест о правној обавезности новог или другачијег правила.

Ови моменти су постали мање изражени након што је 60-их и 70-их година XX века материја дипломатског права, укључујући дипломатске привилегије и имунитете, кодификована релевантним универзалним међународним споразумима. Ипак, ниједна кодификација није савршена. Тако су и овде многа питања остала нерегулисана или макар подложна различитим тумачењима.

2. Општа оцена развоја дипломатских привилегија и имунитета

Уважавајући претходно изнете резерве, овде ћемо покушати да формулишемо општу оцену или боље речено општи приказ развоја дипломатских привилегија до XXI века, али овај пут без везивања за било какве конкретне догађаје, историјске оквире или раздобља.

Другим речима, покушаћемо да издвојимо некакву „криву“ еволуције дипломатских привилегија и имунитета, без ослањања на било какву периодизацију. То је исто као када бисмо о животу човека говорили помињући детињство, младост, зреле године и старост, без да се везујемо за то када тачно је та особа рођена, када (које године) је из детињства закорачила у младост.

Иако ће се и овде јавити некаква условна класификација, она неће бити квантитативна (везана за неке године и векове) већ квалитативна, она која се односи на

нове битне помаке. То значи да се подразумева да се ови моменти не поклапају у сваком погледу са оквирима којих смо се држали код претходног излагања. Ово тим пре што, као што је много пута наглашено, инсистирање на томе када тачно престаје једно и почиње ново раздобље не одговара стварности. Примера ради, није 1. јануара 1800. године почео нови период, као што се није ни завршио 31. децембра 1999. године.

Другим битан моменат је тај да појава условно речено новог периода није значила да је он потиснуо старо, да су нова решења заменила претходна. Пре би се могло рећи да су она допунила и тек само донекле кориговала оно што је већ постојало.

Са ослонцем на ове претходне поставке, покушаћемо да укажемо не једну врсту генезе дипломатских привилегија и имунитета, њиховог природног развоја, без везивања са конкретне временске периоде као такве. Према томе у фокусу нашег интересовања биће фазе у развоју правног института и праксе дипломатских привилегија имунитета а не то када су се она јављале. Или другим речима, покушаћемо да се нађемо одговоре на питања *шта?* и *шта после тога?* а не *када?*

Када је реч о географском домаћају, имаћемо у виду, колико је то уопште могуће, оно што је доминирало у тадашњим центрима светске политике и културе.

1. Први дипломатски представници и њихов правни положај

Већ по логици ствари први контакти ове врсте били су билатерални а одвијали су се свугде где је то било потребно, што значи свугде где су две организоване друштвене заједнице ступале у мирољубив контакт. Тај први период красила су и друга обележја:

1) Дипломатски односи су се углавном остваривали путем тзв. *ad hoc* дипломатије која се махом остваривала преко самих владара („састанци на врху“), изасланика – појединаца (неке врсте емисара) или делегација, најчешће од 2-10 лица или разменом порука и предлога преко посебних гласника и курира;

2) Предмет преговора и споразума углавном била политичка питања или макар она од великог значаја за политичке односе између заинтересованих страна;

3) Из угла тадашњих односа и погледа не свет, у многим случајевима је мала или не постоји суштинска разлика између дипломатских посланика (изасланика у специјалној

мисији) и оних представника једне стране које у савременом ратном и хуманитарном праву називамо парламентарима (преговарачима једне сукобљење стране код друге);

4) По правилу су као посланици именовани угледни грађани одн., личности високог друштвеног положаја, мада то није увек био случај;

5) Посланици су скоро без изузетка одлазили у мисију сами, без жена и других чланова породице, јер им они нису били потребни за вршење функције, могли би да успоравају њихово кретање, могли би на разне начине бити искоришћени против њих и њихове мисије и слично;

6) Премда се одувек мање-више свугде срећу разни саветници владара, верски колегијуми (нпр. фецијали у Старом Риму) односно други органи и тела који су имали важну улогу у тим питањима, током далеко највећег дела историје углавном нису постојали посебни унутрашњи органи држава који би били специјализовани за послове односа са иностранством. То, са друге стране, значи да страни дипломатски представници нису комуницирали са државом пријема преко њих, већ су то чинили у непосредним разговорима са владарем, иступањем пред локалном скупштином (нпр. у Старој Грчкој);

7) Главно право посланика односно гласника сводило се на његову личну неприкосновеност и имунитете од власти и прописа друге стране. Када је то било потребно, добијао је и смештај и храну за време за које је то било оправдано а евентуално је имао и неке посебне посланице али то је у највећој мери зависило од услова под којима је договорен његов долазак или од локалних обичаја;

Посматрано из другог угла, премда је веома давно, већ од првих међусобних контаката разних држава настало обичајно правило о томе да су посланици неприкосновени, остала питања која су се тичала статуса посланика а посебно њихових повластица, изгледа да дуго времена нису била регулисана међународним правом у сваком случају нису била регулисана на широј обичноправној а тим пре уговорној основи.

2. Појава сталних дипломатских мисија и нова правила

Премда су и раније ту и тамо биле познате сталне дипломатске мисије, оне нису биле правило, напротив. Ипак у једном тренутку таква пракса почиње да се шири, у прво време у Европи, а затим и широм света, иако објективно смањује потребу за њима, она не потискује (не замењује) специјалне одн. *ad hoc* мисије.

Напротив, сталне дипломатске мисије договарају долазак специјалних изасланика или делегација исте државе именована, пружају им логистичку и другу подршку, шаљу преко њих важне извештаје и информације надлежним органима државе именована.

Стално присуство дипломатске мисије захтева да се много прецизније уреде многа питања која се тичу боравка и рада таквог посланства. Ако је у погледу доласка специјалних (*ad hoc*) посланика, владар државе пријема могао и да их не прими лично или да се са њи ма сретне само код њиховог доласка (да би преузео или чуо поруку) и евентуално, пре њиховог повратка (да би им предао или саопштио свој одговор или другу поруку владару који је послао мисију) а ако је било потребе за преговорима и било каквим другим контактима, то су на себе преузимали његови саветници и друге овлашћене личности, такав однос са шефом сталне дипломатске мисије у принципу није био могућ. Он је стално био ту и владар државе пријема није могао да игнорише његово присуство, посебно ако се радило о представнику велике силе.

Ствар су се још више компликовале када у датој држави пријема није биле једне, већ су истовремено постојале сталне мисије неколико страних држава. То је онда довело до развоја нових правила етикеције, пресеанса, протокола.

Поред тога, стална мисија значила је да се не ради о једном или 2-3 или евентуално десетак лица која су дошла као делегација, већ су често то била прилично многобројна посланства која су поред шефа мисије укључивала и његове најближе сараднике (стручњаке за право, економију итд.), али и бројна друга лица, као што су свештеници, преводиоци, сопствена стража, кувари, послуга и др.¹⁸³ То је подразумевало да се мора правно уредити и положај ових лица.

¹⁸³ Истини за вољу и неке *ad hoc* мисије су бројале врло много људи. Примери су већ помињана посланства Русије (под вођством Саве Владисављевића Рагузинског, 1725-1727. г.) и Велике Британије (Макартнијева мисија, 1793. г.) код кинеског цара. Ипак, то су биле изузетне ситуације. Радило се о посланствима која су послата на далеки пут, ради важног државног посла и што је посебно важно, од стране једне велике силе, другој таквој сили. Бројна мисија, са све стражом, требало је да буде у стању да води сложене преговоре, али и да чува дипломатске посланике током пута а затим и да остави утисак током боравка у држави пријема. Међутим, опште узев, то у принципу није било нужно, нити је било уобичајено.

Коначно, пошто долазе на дужи временски период (обично неколико година) дипломатски представници и остала лица у саставу сталне дипломатске мисије често воде са собом породице или их заснивају на лицу места са држављанима државе пријема или неке треће земље. То отвара ново питање а то је да ли и у ком обиму дипломатске привилегије и имунитети припадају и овој новој категорији људи повезаних са радом страног дипломатског представништва.

3. Вишестрана дипломатија

1. Појам вишестране дипломатије

Први облици истовременог контакта између представника три и више разних држава појавили су се врло давно. Међутим, морало је да протекне много времена и морале су прво да се устале сталне дипломатске мисије (билатерална дипломатија) да би се развила вишестрана дипломатија, схваћена као заједничко састајање представника више од две државе.

Најпростије речено, вишестрана (мултилатерална) дипломатија је заједнички назив за скуп разних начина и средстава комуникације, преговарања и организоване сарадње трију или више субјеката међународног права.¹⁸⁴ Ова дефиниција није само једноставна, већ због своје општости, односи се на све случајеве и облике вишестраних контаката и споразумевања.¹⁸⁵

Постоје и много сложенија одређење вишестране дипломатије. Тако, према Бранимируђ Јанковићу:

„мултилатералну дипломатију бисмо могли дефинисати као скуп начина и средстава којима се државе заједнички, кроз вишестране односе, служе да би ускладиле своје међународно-политичке програме са заједничким интересима међународне заједнице и оствариле општеприхватљива решења сагласно начелима и правилима међународног права. Ову најширу, генералну дефиницију мултилатералне дипломатије

¹⁸⁴ Кривокапић Б. 2017, 615.

¹⁸⁵ О разним питањима везаним за особености и функционисање мултилатералне дипломатије: Ђорђевић С., Митић М. 2000, 232-265; Beridge G.R. 2002, 146-165; Walker R. A. 2004; Сатоу Е. 2013, 287-467; Крећа М. 2016, 171-181; Кривокапић Б. 2017, 614-622.

потребно је, међутим, рашчланити да би се покрила два њена ужа појма. Прво онај који означава мултилатералну дипломатију државе узете појединачно. Ту ћемо се послужити прилагођеном дефиницијом билатералне дипломатије коју смо раније изнели,¹⁸⁶ па би – из угла једне државе гледано – мултилатерална дипломатија била *скуп начина и средстава којима се једна држава, путем овлашћених органа, користи у вођењу односа са више других држава, међународним организацијама и међународном заједницом у целини*. Посебан вид мултилатералне дипломатије је онај који се одвија у међународним организацијама, прецизније у оквиру Уједињених нација и који бисмо упрошћено означили *мултилатералном дипломатијом УН*. Покушавамо ли да тај, други, ужи појам дефинишемо, рекли бисмо да је *вишестрана дипломатија Уједињених нација она која се води у оквиру органа и организација УН, путем међународних конференција под окриљем УН или скупова на врху шефова држава или влада чланица УН, а која се одвија унутар система светске организације*.¹⁸⁷

Лако се запажа да се ту ради заправо о неколико дефиниција мултилатералне дипломатије, датих из разних углова и за разне потребе. Са тим у вези, дефиниција вишестране дипломатије из угла појединачне државе нас овде мање занима, јер је са обзиром на оно чему се овде бавимо, од првенственог значаја мултилатерална дипломатија као појава, као облик сарадње три или више држава. Када је реч о другој дефиницији, оној која има у виду појаву а не посебну позицију сваке конкретне државе, морамо приметити да је аутор све свео само на мултилатералну дипломатију у оквирима УН. Међутим, такво одређење је преуско. Вишестрана дипломатија се одвија и ван тих оквира, што је посебно карактеристично на регионалном нивоу, где постоји мноштво врло важних међународних организација (ЕУ, ОЕБС, Савет Европе, НАТО, Организација америчких држава, Афричка унија, Организација Уговора о колективној безбедности, Меркосур итд.) као што се организују и важне међународне конференције. Уосталом, о вишестраној дипломатији се може говорити и у условно речено субрегионалним оквирима, као нпр., у случају Нордијског савета. Заправо, истина је да мултилатерална

¹⁸⁶ Аутор је претходно дефинисао билатералну дипломатију као „скуп начина и средстава којима се једна држава, на основу утврђеног спољнополитичког програма и путем посебно овлашћених органа, користи у одржавању и вођењу својих односа са другом државом а у складу са начелима и правилима међународног права“. Јанковић Б. 1988, 34.

¹⁸⁷ Јанковић Б. 1988, 143-144.

дипломатија постоји увек када је на делу дипломатија (преговори, разговори, доношење одређених заједнички одлука итд.) у којој учествују најмање три субјекта међународног права у првом реду најмање три државе.

2. Вишестрана *ad hoc* дипломатија

У прво време до састанка представника три или више држава је углавном долазило ради преговора о закључењу војног савеза или у циљу регулисања међусобних односа након завршетка неког рата.

Међутим, у мери у којој се шире међународни односи и развијају средства саобраћаја, постепено се такви састанци сазивају и ради решавања важних питања од заједничког, па и општег интереса. Таквих, као што су утврђивање граница, подела интересних сфера, разоружање, закључење неког важног међународног споразума којим се прецизирају правила међународног права у одређеној области. Долази време међународних конгреса и конференција, са тим да је први назив углавном резервисан само за оне међународне скупове на којима су државе учеснице представљене преко својих највиших органа - владара или евентуално, преко председника влада или министара иностраних послова.

У литератури се описани облици и односи често називају мултилатералном *ad hoc* дипломатијом. И заиста, има разлога за то.

Суштински, ту имамо посла са истовременим слањем специјалних мисија неколико држава у исто време и у исто место, тако да би се могло рећи да се ради о посебној врсти специјалне мисије. Ипак, разлике постоје.

Класична специјална мисија је део билатералне дипломатије, она се акредитује код државе пријема ради обављања одређених дипломатских функција. Напротив, делегација која долази на конгрес, долази да преговара са осталим учесницима а не државом пријема као таквом.

Међутим, пошто скуп мора бити на територији неке државе (то је једноставно неизбежно) јавља се питање дипломатских имунитета и привилегија његових учесника. У том погледу, независно од предмета самог конгреса или конференције, постоји двострани однос између државе пријема и сваке појединачне државе учеснице. Он се решава на бази

оних принципа који важе за специјалне мисије, са тим да се у наше време на универзалном нивоу регулише и посебном Конвенцијом о специјалним мисијама (1969).

3. Стална вишестрана дипломатија

Када су се као природан резултат развоја међународне сарадње појавиле међународне организације, као институционализовани облици те сарадње, у прво време су на разне састанке под њиховим окриљем долазе делегације држава чланица. Оне би се задржале колико је потребно и враћале након обављеног посла (нпр. завршетка међународне конференције на којој су учествовале).

Брзо се увидело да је то нерационално и нефункционално јер је динамика рада међународних организација захтевала сталне контакте са државама чланицама, као и стални рад најважнијих органа организације у којем су такође били представници држава чланица. То је довело до тога да су државе почеле да акредитују своје сталне дипломатске мисије код међународних организација.

Ова пракса је узела маха и у наше време под мултилатералном дипломатијом углавном се подразумева представљање држава у њиховим односима са међународним организацијама и на конференцијама које се сазивају од стране или под окриљем међународне организације.

Израз “стална мултилатерална дипломатија” више је описног карактера него што изражава саму суштину овог облика дипломатског представљања. У поређењу са свим оним што је било познато до тада а што се сводило на неки вид односа између заинтересованих држава, ово је другачија појава, која значи истовремено успостављање и одржавање односа различитог карактера и између различитих субјеката.

Основни однос је двострани (билатералан) и он се успоставља између међународне организације, на једној и сваке државе чланице а у одговарајућој мери и државе посматрача, на другој страни.

Међутим, одређени однос се посредством мисија акредитованих код међународне организације, успоставља и између односне државе и осталих чланица међународне организације а у извесном смислу и неких других субјеката као што су државе посматрачи, невладине организације које имају партнерски статус у међународној

организацији. Мисли се на заједничке контакте, размене информација, тражење савета, преговоре око предузимања заједничких корака и затим заједнички наступ. Тај однос личи на оно што се може видети на међународној конференцији са том разликом што за разлику од оних на конференцији, ови контакти и облици сарадње имају трајан карактер у смислу да нису временски ограничени.

Најзад, премда се ту не ради о правим дипломатским односима у ужем смислу речи, одређени односи се успостављају и између сталне мисије државе код међународне организације и њеног особља и државе седишта те организација. Може се догодити да држава именована и држава седишта (држава пријема) чак и немају међусобне дипломатске односе, што значи ни дипломатска представништва једне код друге, али овај однос је просто фактички присутан макар у најосновнијој мери. Он се не тиче политичких, економских и других односа између двеју поменутих држава, већ је неизбежна последица чињеничног стања које карактерише то да је једна од њих чланица међународне организације и као таква има право да има своју мисију код ње, док се на територији друге налази седиште те организације.

Нагли развој свеколиких међународних организација на универзалном и регионалном нивоу само је додатно усложило ове односе. То је истовремено створило потребу да се они уреде а посебно да се регулише привилегије и имунитети представника држава, овај пут не само у другој држави са којом постоје билатерални дипломатски односи или у коју се шаће специјална мисија одн., мисија која треба да учествује на међународном конгресу или конференцији, већ дипломатске привилегије и имунитети у међународној организацији и истовремено у држави пријема.

По себи је јасно да дипломатски представници држава морају имати посебан статус у самој међународној организацији код које су акредитовани, тачније у њеним просторијама и у односу на акте њених органа.

Међутим, да би вршио своје функције код међународне организације, дипломатски представник државе чланице мора допутовати у државу у којој је седиште те организације, живети на њеној територији, имати макар најосновнију слободу кретања, уживати неприкосновеност и имунитете попут дипломатског агента сталне дипломатске мисије. Јасно је да он не би могао нормално да ради а вероватно не би ни допутовао, ако

би морао да стрепи да ли ће га из неког разлога органи државе седишта ухапсити, притворити, процесуирати, казнити.

4. Савремена пракса

1. Паралелно постојање разних облика дипломатије

Појава нових облика дипломатског општења није значила да они истискују, замењују претходне. Напротив, све оно што је постојало у претходним раздобљима је сачувано и усавршено.

У потврду томе довољно је приметити да и данас важно место припада разним специјалним (*ad hoc*) дипломатским мисијама, које се у неким случајевима (дипломатски преговори између две земље, мирење, посредовање, добре услуге итд.) намећу као оптимално решење, посебно онда када је реч о питањима која захтевају хитно решавање и подразумевају одређену специфичну стручност укључених лица.

То што истовремено постоје разних облици дипломатског општења је велика предност у доба глобализације, када су и најудаљеније државе повезане разним нитима. Увек је боље када постоји могућност избора између више начина да се нешто учини. Уосталом, један начин не искључује други. Тако нпр., у случају избијања озбиљног спора између две државе он се може паралелно решавати и уз учешће њихових сталних дипломатских мисија једне код друге у непосредним преговорима на састанцима њихових делегација од којих је једна у специјалној мисији код друге државе и код надлежног органа међународне организације.

2. Кодификација дипломатског права

Једна од могућих класификација развоја дипломатије и посебно, јамчења дипломатских привилегија и имунитета могла би се извршити са обзиром на универзалну кодификацију ове гране међународног права.

У том смислу могло би се говорити о времену „до“ и „после“ те кодификације, при чему би сама кодификација обухватила већ много пута помињане споразуме који су усвојени у раздобљу између 1961. и 1975. године.

Корист од кодификације је огромна. Тиме су учињена неспорним многа питања, потврђена су стара и створена нека нова универзална правила у овој материји, укључујући нарочито онај њен део који се односи на дипломатске привилегије и имунитете.

Истовремено, створени су услови да се применом правима предвиђених овим споразумима после неког времена може говорити о њиховом претварању у правила општег међународног обичајног права, која су, као што је познато обавезна за све.

Ипак, то не значи да је тиме читав посао завршен.

Нека питања остала су непокривена или недовољно регулисана у неким случајевима може се јавити проблем различитог тумачења.

Посебно, развој живота у последњих пола века довео је до тога да се морамо запитати није ли време да се приступи новој кодификацији, тачније прогресивном развоју међународног права.¹⁸⁸ Овим питањима бавићемо се нешто касније у оквиру посебних разматрања.

¹⁸⁸ У правној науци прави се разлика између кодификације међународног права у уском и оне у ширем смислу. Право се своди на претварање постојећих обичајних правних правила у међународне уговоре, без икаквог додатног рада на њима. Друга, она у ширем смислу, позната је и као прогресивни развој и уз кодификацију у ужем смислу подразумева још и додатне кораке, као што су попуњавање правних празнина, прецизније регулисање неких питања, усвајање нових решења и слично. Пошто строго узевши, излазе из оквира фиксирања споразумом постојећих међународноправних обичаја, јер значе усвајање и неких додатних решења а она се не могу наметати државама, уговори који представљају прогресивни развој обавезују само државе које се њима изричито обавезу на прописани начин. Међутим, ако се поводом њих не јаве протести држава, правила садржана у тим уговорима након неког времена и сама постају (нови) међународноправни обичаји.

Глава IV

ДИПЛОМАТСКЕ ПРИВИЛЕГИЈЕ И ИМУНИТЕТИ ПРЕМА ВАЖЕЋЕМ ДИПЛОМАТСКОМ ПРАВУ¹

Осврт на историјски развој дипломатије и дипломатских привилегија и имунитета био је потребан да бисмо стекли одређену слику, релативно чврсто полазиште и нарочито, уверили се да се ради о нечему што је мењало своје облике, али опште узевши, од вајкада постоји у пракси.

Али поменуте привилегије и имунитети се не свODE само на некакву тзв., добру праксу. Ма колико била добра, пракса сама по себи (ако није постала део међународног права тако што је прерасла у универзални међународноправни обичај) није правно обавезујућа, увек може бити промењена, па и напуштена. Напротив, овде се ради се о правно обавезујућим правилима о нормама и институтима дипломатског права као посебне гране међународног права.

Са тим у вези, одмах треба приметити да премда се ова глава непосредно тиче општих питања из домена дипломатских привилегија и имунитета, нећемо се удубљивати у њихову детаљну анализу јер за тим нема потребе. Тим проблемима већ је посвећен огроман број озбиљних и обимних радова (докторских дисертација, монографија, научних чланака итд.)² тако да нема потребе за понављањем. Поред тога, пошто релевантан нормативни део (међународноправни оквир) није битно измењен већ скоро пола века (још

¹ О настанку и развоју дипломатије и дипломатског права и одабраним проблемима савременог дипломатског права: Нис Е. 1895, 322-401; Phillipson С. 1911, I, 302-346; Satow Е. 1932; Блищенко И. П. 1972; Јелић А. 1978; Јанковић Б. 1988; Sen В. 1988; Murty В. S. 1989; Митић М. 1999; Bederman D. J. 2004, 88-136; Дашић Д. Ђ. 2008; Denza Е. 2008; Legucy-Feilleux J. R. 2009, 23-47; Podany А. Н. 2010; Vjola С., Kornprobst М. 2013; Cooper А. F., Heine J., Thakur R. 2013; Carou Е. 2013, 3-22; Chatterjee С. 2013; Искевич И. С. Подольский А. В. 2014; Дашић Д. Ђ. 2015, 45-151, 235-308; Савић М. 2016; Кривокапић Б. 2017, 521-658.

² Између осталог, Dinstein Y. 1966, 76-89; Wilson С. Е. 1967; Ling L.-Y. 1976, 91-160; Тепавац М. 1976; Brown J. 1988, 53-88; McCalahan G. 1989; Ross M. S. 1989, 173-205; Попов В. И. 1991, 47-55; Diplomatic and Consular Immunity 2018; Shi X. X. 2019; Ahmad N. 2020, 1-18.

од 60-70. година прошлог века) нема ни нових момената који би оправдавали некакву подробну анализу појединих привилегија и имунитета. Такође, ако бисмо се посебно, детаљно бавили појединим дипломатским привилегијама и имунитетима, то би нас удаљило од циља нашег рада а то је сагледавање појаве и развоја дипломатских привилегија, уочавање најважнијих проблема карактеристичних за време у коме живимо и покушај да се скицирају могући, односно вероватни правци даљег развоја међународног права у овој материји.

Стога ћемо се овде осврнути само на оно за шта верујемо да је од значаја из угла теме којом се бавимо. Најпростије речено, нама је подсећање на ова питања потребно само због прављења основе за даља разматрања у првом реду за поређење са постојећом праксом и могућим перспективама.

I. ПОЈАМ ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА И ИМУНИТА И РАЗЛОЗИ ЊИХОВОГ ПОСТОЈАЊА

1. Појам дипломатских привилегија и имунитета

Један од најважнијих, ако не и најважнији проблем дипломатског представљања и дипломатског представља уопште је питање дипломатских привилегија и имунитета. Ради се о свеобухватном питању које подразумева читав низ посебних проблема, као што су и зашто поменуте привилегије и имунитети постоје у чему се састоје, коме припадају.³

Сложеност ове материје види се већ по томе што се лако можемо уверити да нема јединствено прихваћене дефиниције дипломатских привилегија и имунитета. Њу не налазимо у Бечкој конвенцији о дипломатским односима (1961) нити у другим релевантним универзалним уговорним правним изворима у овој материји. Стога су пракса и нарочито, правна наука понудили разне приступе који, следствено у већој или мањој мери у први план истичу разне битне моменте. Осврнућемо се на неколико примера, дајући себи за право да тамо где сматрамо да има места дамо свој критички коментар.

„Мала политичка енциклопедија“ (1966) нам објашњава:

„Под дипломатским имунитетом и привилегијама подразумева се ослобођење дипломатских представника примене санкција на основу унутрашњих правних прописа

³ Чхиквадзе В. М. 1968, 46-73; Трајковски Г. 1990, 41-64; Сатоу Е. 2013, 97-193.

одређене државе и давање олакшица за обављање дужности. Њихов основ је у међународним обичајима, што значи да самим престанком државе на размену дипломатских представника ступају на снагу обичајна правила о дипломатском имунитету и привилегијама.⁴

Тешко нам је да се сложимо са овим одређењем и то из неколико разлога. Оно није довољно прецизно у смислу да нам не даје експлицитан одговор на то кога подразумева под дипломатским представником – само шефа мисије или и остале чланове дипломатског особља дипломатске мисије. Чак и ако претпоставимо да је посредни случај, тј., да се дипломатски представници схватају у ширем смислу, тако да обухватају дипломатске агенте (све чланове особља мисије са дипломатским статусом) остају по страни остали чланови особља дипломатског представништва (административно-техничко и послужно особље) а и они према важећем међународном праву уживају привилегије и имунитете, премда у нешто ужим оквирима. Код таквог приступа не чуди што су сасвим заборављене привилегије и имунитети чланова породица чланова особља мисије па чак и дипломатске привилегије и имунитете саме мисије. Додатно, необично је инсистирање на томе да се ради о „ослобођењу од примене санкција“, јер се ови имунитети не свде само на то – они подразумевају и много тога другог, укључујући и изузеће од саме могућности покретања кривичног или грађанског судског поступка, односно управног поступка против односног лица.

Посебно чуди тврдња да се привилегије и имунитети о којима је реч пружају „на основу унутрашњих прописа одређене државе“, што аутоматски сугерише да „одређена држава“ (ваљда, држава пријема) треба да донесе свој закон или други правни пропис којим страним дипломатским представницима признаје односне привилегије и имунитети. Значи ли то онда да ако та држава то не учини, поменути представницима не припадају дипломатске привилегије и имунитети? Наравно да не.

Уосталом, у цитираној дефиницији се затим (супротно претходно реченоме) каже да је основ дипломатских привилегија и имунитета у међународним обичајима. При томе је употребљена необично лоша стилизација (тврдња да се имунитети и повластице дају „на основу“ унутрашњег права, чији је „основ“ у међународном обичајном праву тј., основ једнога је у основу другог). Све и да оставимо по страни тај проблем, као питање

⁴ Ђорђевић Ј. 1966, 183.

стилизиције које нас овде мање занима, остаје нешто што је тешко разумети. Наиме, премда није спорно да су питања о којима је реч уређена и општим обичајним међународним правом, није јасно зашто се уопште не помиње Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) која је у време када је штампана ова књига (1966. године) увелико била на снази (ступила је на снагу 1964. године). Посебно, чињеница је да је тадашња Југославија потписала Конвенцију 18. 4. 1961. и ратификовала је 1. 4. 1963,⁵ што значи да је у време изласка из штампе књиге о којој је реч (1966. г.) она већ 3 године правно обавезивала тадашњу Југославију.

Бољу дефиницију нуди „Правни лексикон“, објављен 1964. године (дакле, 2 године раније). Он користи нешто шири термин „дипломатски имунитети, привилегије и повластице“ који је по нама потпуно исправан а посебно је логичан редослед речи. Данас се углавном говори о дипломатским привилегијама и имунитетима и то је постало општеприхваћени термин, али суштински требало би да су имунитети (као најважнији) на првом месту, да затим иду привилегије и на крају повластице, са тим да је неопходно да се објасни у чему је разлика између привилегија и повластица. Овом проблему посветићемо се нешто касније.

Враћајући се самој дефиницији, „Правни лексикон“ прецизира да су у питању:

„ослобођења страних дипломатских представника од примене санкција унутрашњих правних прописа територијалне државе и давање олакшица за обављање функција мисије. Имуитет дипломатског представника штити страног дипломатског представника од свих полицијских и административних мера територијалне државе, јер би примена тих мера могла довести до злоупотребе и на тај начин ограничити или потпуно онемогућити вршење дипломатске мисије.“⁶

Затим се објашњавају конкретна права страног дипломатског представника, то да он ужива кривичноправни имунитет.

И овде би се могле ставити одређене замерке које су већ поменуте у вези са дефиницијом из „Мале политичке енциклопедије“ (1966) са тим да у овом случају оне

⁵ Vienna Convention on Diplomatic Relations, *United Nations Treaty Collection*, Chapter III, Privileges and Immunities, Diplomatic and Consular Relations etc., Status as at 12. 02. 2022, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-3&chapter=3&clang=_en#1 (12. 2. 2022). Подаци који се односе на Југославију дати су у фусноти бр. 1 која је везана уз Босну у Херцеговину а затим и уз остале бивше југословенске републике а сада самосталне државе, укључујући и Србију.

⁶ Благојевић Б. 1964, 152-153.

ипак морају бити доста блаже. Ипак, и овде се говори само о имунитетима и привилегијама страног дипломатског представника (а не и других лица и саме мисије као такве), инсистира на ослобођењу од примене санкција (а не и од покретања самог поступка).

Према совјетском „Дипломатском речнику“ објављеном 1971. године, дипломатске привилегије и имунитети су:

“права и предности који се пружају страним дипломатским представништвима и шефовима и особљу тих представништава“.⁷

Морамо се сложити са овом дефиницијом, јер она фокус ставља управо на привилегије дипломатске мисије и њеног особља, што значи не само дипломатских представника у ужем смислу тј., шефова мисија већ и осталих чланова особља мисије. Штавише, пошто не помиње *дипломатско особље*, већ само *особље* дипломатског представништва, формулација о којој је реч је довољно широка у смислу да обухвата односне привилегије и имунитете не само дипломатског, већ и административно-техничког и послужног особља дипломатског представништва. Ипак, она нам не говори довољно о облицима и суштини тих привилегија и имунитета, као што не помиње и нека друга лица која уживају поменуте посвластике (чланови породице чланова дипломатске мисије, чланови специјалних мисија.).

Владимир Иблер у свом „Речнику међународног права“ у оквиру две одвојене одреднице даје две дефиниције, па прво дефинише дипломатске имунитете а затим и дипломатске привилегије. Дипломатске привилегије су, по њему, „изузећа која позитивно међународно право признаје и јамчи члановима особља дипломатске мисије и члановима њихових породица ради делотворног обављања функција дипломатских мисија“, док су дипломатске привилегије „повластице које позитивно међународно право признаје и јамчи члановима особља дипломатске мисије и члановима њихових породица ради обезбеђења делотворног обављања функција дипломатских мисија“. У оба случаја након цитиране дефиниције, аутор наводи примере најважнијих имунитета односно привилегија.⁸

Он, дакле, потпуно исправно истиче: 1) да су дипломатски имунитети и привилегије институти важећег међународног права (мада, истини за вољу, могло би се

⁷ Громыко А. А., Земсков И. Н., Хвостов В. М. 1971, 469.

⁸ Ibler V. 1987, 58-60.

исто тако рећи и да у одређеним облицима постоје током читаве историје тј., нису установе специфичне за позитивно међународно право); 2) да припадају члановима особља дипломатске мисије и члановима њихових породица и 3) да су та права односно погодности дате ради ефикасног вршења дипломатских функција дипломатских мисија.

Међутим, из изложених дефиниција се не види да ли се мисли само на сталне дипломатске мисије код других држава или и на специјалне мисије одн., сталне мисије код међународних организација. То само по себи не мора представљати проблем, већ, напротив, може значити квалитет у смислу да су дефиниције о којима је реч сачињене тако да имају што ширу примену одн., обухвате све релевантне односе.

У извесном смислу слабост приступа који овде анализирамо огледа се у чињеници да аутор заправо даје две дефиниције којима повлачи релативно оштру границу између дипломатских имунитета са једне и дипломатских привилегија са друге стране. Међутим, то се може разумети у светлу чињенице да рад у коме су садржане те дефиниције није монографија, научни чланак или друго дело које има релативно чврсту структуру са непрекинутим и повезаним излагањем, већ се ради о речнику међународног права, који је, сходно томе, подељен на посебне одреднице, па су тако и дипломатски имунитети и привилегије изложени у две одвојене одреднице. Са друге стране, могло би се приговорити да није било неопходно правити две одреднице, те да су се дипломатски имунитети и привилегије могли бити изложени на једном месту, под јединственим називом (нпр. „дипломатске привилегије и имунитети“) са тим да би се ту указало на одређене разлике међу њима, као и то да се дипломатски имунитети и привилегије понекад преплићу у тој мери да није увек могуће направити чврсту поделу међу њима.⁹

Посебан проблем представља чињеница да наведене дефиниције не говоре ништа о имунитетима и привилегијама саме дипломатске мисије односно њених просторија.

У извесном смислу сличан приступ, тј., разликовање дипломатских имунитета и привилегија као различитих категорија и њихово одвојено разматрање и одређење, усваја и Зоран Вељић. Он прво дефинише дипломатске имунитете и бави се њиховим разним видовима и облицима а затим у делу који се зове „Остале привилегије“ анализира дипломатске повластице са тим да не даје њихову дефиницију.¹⁰

⁹ На то ћемо, уз навођење примера, указати касније.

¹⁰ Вељић З. 2004, 173-189.

Када је реч о дипломатским имунитетима, тај термин, по њему: „Означава права и гаранције које особље дипломатске мисије и чланови њихових породица уживају у различитом степену у држави пријема, по основу службовања у тој земљи и својства представника суверене државе именована.“¹¹

Добра страна овог приступа је што аутор већ у самој дефиницији указује да односна лица уживају поменуте привилегије и имунитете „у различитом степену“, што је важан моменат који се у огромној већини других дефиниција испушта. Такође, квалитет је и чињеница да се говори о особљу дипломатске мисије али и о члановима њихових породица.

Слабе стране су много бројније. Пре свега, дефиниција се односи само на дипломатске имунитете а не и привилегије које нису дефинисане нити на неком другом месту, премда су анализирани и објашњени. Дефиниција не говори ништа о неповредивости одн., неприкосновености, која се, строго узев, не може изједначити са имунитетима. Додатно, дефиниција је дата за уске потребе сталних дипломатских мисија тј., не односи се на друге облике дипломатског представљања. Важна слабост је и чињеница да она не говори ништа о привилегијама и имунитетима дипломатске мисије као такве, већ само о персоналним привилегијама чланова особља и чланова њихових породица.

Код разматрања најважнијих института дипломатског права већ смо навели дефиницију дипломатских привилегија и имунитета чији је аутор Борис Кривокапић. Да подсетимо, према њему, у питању је

„скуп посебних права која се састоје у ослобођењу од јурисдикције територијалне државе и у фискалним и другим олакшицама и повластицама који се позитивним међународним правом признају дипломатским мисијама, члановима особља дипломатске мисије и члановима њихових породица. Смисао је ових привилегија и имунитета да се обезбеди несметано вршење функција дипломатске мисије и њена независност од власти територијалне државе а страни дипломатски представник заштити од могућих узнемиравања, злостављања, притисака и других злоупотреба власти државе пријема.“¹²

¹¹ Вељић З. 2004, 174.

¹² Кривокапић Б. 2010, стр. 188-189.

У начелу ова дефиниција се може прихватити, са тим да се мора приметити да и она робује одређеним недостацима. Попут Иблерових, и ова дефиниција се везује за позитивно међународно право, што је добро у смислу да се тиме указује да је реч о важећим решењима, али истовремено садржи слабост која се огледа у томе да се нити на који начин не указује на то да је реч о једном од најстаријих, ако не и најстаријем институту међународног права. Поред тога, изложена дефиниција не издваја неповредивост мисије односно личну неприкосновеност заштићених лица као посебне категорије (говори само о изузећу од јурисдикције територијалне државе) а посебно не помиње обавезу државе пријема да када је то потребно, штити мисију и односна лица од насртаја и напада који долазе од трећих лица. Такође, дефиниција се, строго узевши, односи само на оно што је карактеристично за билатералне односе између држава, тј., не води довољно рачуна о сталним мисијама држава код међународних организација.

Премда на одговарајућим местима указује на карактеристичне разлике између њих, исти аутор у другом раду даје јединствени теоријски осврт на дипломатске и конзуларне имунитете и њихове карактеристике, па их стога обухвата једном дефиницијом.

Он прво примећује да „без обзира на то што поједини органи спољног представљања државе имају различите функције и улогу, да би могли несметано да их остваре мора им се осигурати посебан статус, који подразумева то да су изузети од власти стране државе на чијој територији се налазе и да уживају нека друга, пратеће права“, па одмах затим истиче:

„У складу с тим, под дипломатским (конзуларним) привилегијама и имунитетима има се у виду скуп посебних права која се састоје у ослобођењу од јурисдикције територијалне државе и фискалним и другим олакшицама и повластицама које се међународним правом признају дипломатским одн., конзуларним мисијама, дипломатско-конзуларним представницима и другим званичним представницима државе у иностранству односно представништвима и представницима међународних организација и других одговарајућих субјеката међународног права, како би несметано обављали поверене им задатка.“¹³

Ова дефиниција се чини прихватљивом, јер указује на неколико битних момената: 1) говори о посебним правима која се уживају у иностранству; 2) као носиоце тих права

¹³ Кривокапић Б. 2017, 555.

помиње не само дипломатске представнике (лица) већ и дипломатске мисије (органе) што се често испушта у разним дефиницијама; 3) као уживаоце привилегија и имунитета изричито помиње и представништва и представнике међународних организација и других одговарајућих субјеката међународног права, што се такође често испушта у другим дефиницијама; 4) говори о ослобођењу од јурисдикције и фискалним и другим олакшицама и повластицама које се признају међународним правом (дакле, не унутрашњим и не само позитивним);¹⁴ 5) помиње територијалну а не државу пријема, чиме обухвата и дипломатске привилегије и имунитете у трећој (транзитној) држави; 6) указује на то да се ове привилегије и имунитети признају поменутиим представништвима и представницима како би несметано обављали поверене им задатка, што значи вршили припадајуће им функције.

Дефиниција је за наше потребе донекле преширока у смислу да се односи и на конзуларне привилегије и имунитете који у принципу остају изван оквира нашег интересовања, јер представљају посебан институт међународног права. Ипак, то не представља озбиљну сметњу јер је у принципу довољно само изоставити помињање конзуларних представништава и представника.

Са друге стране, дефиниција није обухватила посебне привилегије и имунитете чланова дипломатске мисије који нису дипломатски представници и чланова породице чланова особља дипломатске мисије.

Да поменемо и за нас сасвим необичан приступ који су у заједничкој књизи формулисала два савремена руска аутора.

Необичност, се нарочито огледа у томе да они имају у виду дипломатске привилегије и имунитете, али користе само термин *имунитети* (без речи „дипломатски“ и „привилегије“, док са друге стране проширују значење тог појма на неке друге појаве. Конкретно, у тексту који стоји одмах испод наслова „Имунитети и привилегије дипломатског представништва и његовог особља“ и поднаслова „Теоријски основ дипломатских привилегија и имунитета“ они истичу:

¹⁴ Ово наглашавамо због тога што је на претходним странама наведена једна дефиниција из које следи да дипломатске привилегије и имунитети основ имају у унутрашњем праву државе пријема односно, са друге стране, зато што низ дефиниција, међу њима и један број претходно наведених, говоре стриктно о позитивном међународном праву, чиме, макар и несвесно, остављају по страни регулисаност дипломатских привилегија и имунитета међународним правом током читаве познате нам историје.

„Термин „имунитет“ се може разумети као привилеговани положај или повластице које се дају дипломати или конзулу.

Имунитет је скуп привилегија и имунитета субјекта међународног права који обавља послове са иностранством а као резултат тога, скуп посебних личних права и погодности које олакшавају рад страних представника.

Такође, имунитет је изузеће од административне, кривичне и грађанске јурисдикције државе пријема.

То укључује: право на неповредивост службених просторија, право на несметану комуникацију са својом владом, мисијама и конзулатима, личну неприкосновеност представника држава, изузеће од јурисдикције, неповредивост стана.

Ту спадају и „привилегије куртоазије“, тј., право на пријем са одређеним почастима, на коришћење заставе на својим зградама и возилима, на истицање грба или штита са амблемом своје државе на вратима зграде у којој представник обавља своје службене функције. Термин „дипломатски имунитет“ треба схватити као скуп привилегија и имунитета у строгом смислу ових речи.

Под термином „дипломатски имунитет“ треба разумети укупност привилегија и имунитета у строгом смислу тих речи. Дипломатски имунитет се односи првенствено на укупност привилегија и имунитета субјекта међународног права, шефова држава, шефова и чланова влада, чланова парламената, дипломатских агената држава или нација током боравка у земљи домаћину, шефова и чланова сталних мисија при међународним организацијама, међународних функционера, шефова и чланова делегација на састанку и конференцији.¹⁵

За нас је овај приступ збуњујући јер, бар ми имамо такав утисак, мешају се разне појаве и разни називи, дипломатски имунитет се одређује као „скуп привилегија и имунитета“, помиње се недефинисани „субјект међународног права који обавља послове у иностранству“, суштински се мешају неприкосновеност одн., неповредивост, имунитети и остала права и повластице. Дубља анализа свега тога однела би нам много времена и

¹⁵ Искевич И. С. Подольский А. В. 2014, 39. Посебно је занимљиво да одмах у наставку текста који смо овде цитирали, у неку руку у контрадикцији са њим, аутори дају две одвојене дефиниције (дипломатских) привилегија и имунитета, које су такође по много чему другачије од оног на шта смо навикли и што се нама чини исправним. Те њихове дефиниције ћемо навести и анализирати мало касније.

простора а не би нам дала пуно, тако се у нећемо тиме бавити. Овај приступ смо навели углавном да би се видело да постоје врло различити погледи и аргументације.

Уз пуно уважавање права свакога да износи и брани сопствени став, ми бисмо били слободни да понудимо сопствену дефиницију према којој:

„Дипломатске привилегије и имунитети су посебна права која на основу међународног права у држави пријема и транзитној држави уживају дипломатске мисије, дипломатски представници и други чланови особља дипломатске мисије и чланови њихових породица који са њима живе, као и представништва и представници међународних организација и других одговарајућих субјеката међународног права, да би поменута представништва и представници могли да несметано врше своје функције, а која права се састоје у неповредивости односних представништава и лица, њиховом ослобођењу од јурисдикције односне државе и одређеним посебним повластицама.“

2. Разлози постојања дипломатских привилегија и имунитета

Може се направити разликовање између формалноправних и суштинских разлога постојања дипломатских привилегија и имунитета.

Први говоре где је правни основ тих привилегија и имунитета, зашто се они морају поштовати као правила важећег међународног права. Другим речима ту се ради о тзв., формалним изворима међународног права и томе да они предвиђају, јамче и довољно детаљно регулишу дипломатске привилегије и имунитете.

Суштински разлози остављају по страни правно регулисање и подразумевају оне друштвене чињенице, прилике и услове који су довели до настанка дипломатских привилегија и имунитета као појаве и који објашњавају њихово постојање. Овде се дакле ради о тзв., материјалним изворима међународног права, о којима је већ било речи.

1. Формални правни основ дипломатских привилегија и имунитета

До ступања на снагу Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) што се догодило 24. 4. 1964, ова материја била је уређена углавном обичајним међународним правом а делом и билатералним уговорима.

То је имало предност, утолико што је опште обичајно међународног право обавезујуће за све али и ману због чињенице да је обичајно право неписано право, тако да га често свако схвата, тумачи и примењује на свој начин, обично онако како њему највише одговара.

Када је реч о двостраним споразумима, њихова предност била је у томе што су могли да се прилагоде конкретним потребама заинтересованих држава. Слаба страна састојала се у томе што је у таквим случајевима често било могуће наметање воље једне уговорне стране другој, у смислу да је војно, политички итд., јача држава могла да разним облицима уцена и притисака обезбеди себи односно својим дипломатским представницима привилеговани правни статус који није на бази узајамности важио за другу уговорну страну, па чак није био на широј основи прихваћен у међународној заједници. Историјски примери тога су тзв., уговори о капитулацијама о којима је већ било речи.

Поред тога, регулисање исте материје разним двостраним уговорима неизбежно је водило настанку више или мање паралелно постојећих различитих решења а тиме и другачије праксе.

То је имало за последицу да и поред традиције дуге неколико хиљада година, много тога везаног за дипломатске привилегије и имунитете није било до краја јасно или се различито доживљавало у разним друштвима.

Конкретно, до ступања на снагу Бечке конвенције о дипломатским односима, што се догодило 1964. године, постојао је низ спорних питања, као што су којим све лицима припадају дипломатске привилегије и имунитети, када тачно почињу да важе дипломатске привилегије и имунитети, када тачно престају да важе дипломатске привилегије и имунитети, какав је положај дипломатског представника на територији треће државе.¹⁶

Ова и многа друга питања регулисана су БКДО (1961) и другим већ помињаним међународноправни изворима од којих сваки ближе уређује посебну врсту односа – сталне дипломатске мисије, специјалне мисије, сталне мисије држава код међународних организација, међународноправну заштиту дипломатских агената.

Ти уговори представљају у извесном смислу речи мали уговорни систем чији састави делови се прожимају и допуњују. Премда као посебни инструменти

¹⁶ Ibler V. 1987, 58.

(међународноправни споразуми) обавезују само државе уговорнице,¹⁷ дакле оне које су на прописани начин дале сагласност да буду њима правно обавезане, значај ових споразума је заправо много већи.

Са обзиром на протек времена од како су ступили на снагу (око пола века), велики број чланица и подршку коју су добили са свих страна, чињеницу да није било протеста држава против њих, може се сматрати да су у вези са њиховим решењима испуњена оба услова која се траже за настанак и важење међународноправног обичаја, а то су 1) општа пракса и 2) свест о правној обавезности (*opinio juris sive necessitatis*). То значи да су у наше време њихова решења обавезна за све, па и државе које нису чланице односних уговора.

Са друге стране, ако је јасно да се обавезе утврђене правним изворима морају поштовати у принципу, без обзира на предмет регулисања,¹⁸ на шта нам уосталом указује читав низ максима од којих многе дугујемо још Старим Римљанима,¹⁹ занимљиво је који су суштински разлози због којих се признају и поштују дипломатске привилегије и имунитети.

2. Суштински разлози постојања дипломатских привилегија и имунитета

Када се говори о суштинским разлозима постојања дипломатских привилегија и имунитета, заправо се мисли на правну природу односно теоријски основ настанка и постојања тих специфичних права.

Са тим у вези, вреди истаћи једно луцидно запажање:

¹⁷ За све остале су *res inter alios acta* тј. споразуми, акти између трећих који као такви у принципу не производе ни права, ни обавезе за остале државе одн. како се то у праву често каже, осталима нити шкоде, нити користе (*Pacta tertiis nec nocent nec prosunt*). Ово правило део је општег обичајног међународног права, а уграђено је и у Бечку конвенцију о уговорном праву (1969). Сагласно чл. 34 Конвенције: „Уговор не ствара ни обавезу ни права за трећу државу без пристанка те државе.“

¹⁸ Изузетак су, разуме се, она уговорна правила која су супротна апсолутно обавезним (императивним, когентним, перемпторним) нормама међународног права.

¹⁹ Тако нпр. *Dura lex, sed lex* (лат. Закон је крут, али је закон), *Pacta sunt servanda* (Уговори се морају поштовати) и др.

„Док се имунитети и привилегије дају – нико не пита по ком се основу дају али ако се ускрате, одмах ће се то питање поставити. Зато је важно одредити њихов теоријски основ.“²⁰

1. Теорије о разлозима постојања дипломатских привилегија и имунитета

У науци међународног права развијено је низ теорија које су настојале да објасне разлоге постојања дипломатских привилегија и имунитета.

Циљ тих анализа, аргумената и закључака није био усмерен на конкретна питања од значаја за примену утврђених решења (тумачење тих решења, проблем њихове обавезности) већ на саме основе, чиниоце који су довели до тога да појава о којој је реч уопште настане а затим током низа векова, па и миленијума не само опстане већ се све више развија и усавршава.

Неке од тих теорија разлоге постојања дипломатских привилегија и имунитета виде у обичајном праву, друге у пређутном споразуму, треће у схватању о екстериторијалности дипломатске мисије, четврте у реципроцитету, пете у представљау (репрезентацији), шесте у нужности да се обезбеде услови за нормално функционисање дипломатске мисије односно нормалан рад дипломатских представника.²¹

Већина тих теорија је током времена изложена критици и одбачена. Ипак, чини се да је један кратак осврт не само добро дошао, већ вероватно и потребан. Ово посебно због тога што ћемо на крају овог рада покушати да дамо виђење могуће судбине дипломатских привилегија и имунитета у релативно блиској будућности, за шта ће нам знање о стварним разлозима постојања тих института међународног права бити од велике користи.

2. Теорије које основ дипломатских привилегија и имунитета виде у обичајном праву односно у пређутном споразуму

Ако пођемо од ових теорија, морамо се сложити да оне заправо не одговарају на постављено питање.

²⁰ Тепавац М. 1976, 5.

²¹ Тепавац М. 1976, 5-11; Аврамов С. 2011, 342.

Оне само указују на *правни основ*, тј., правни извор дипломатских привилегија и имунитета. Другим речима, оне у најбољем случају истичу да се дипломатске привилегије и имунитети морају поштовати јер је таква обавеза предвиђена међународним правом али не говоре ништа зашто су односна решења таква каква су. А управо о томе се овде ради.

3. Теорија о екстериторијалности

У литератури се наводи да је ова теорија, по свему судећи, настала упоредо са појавом сталних дипломатских мисија у XV веку, те да се њеним зачетником сматра сам Хуго Горцијус, кога многи сматрају оцем модерне науке међународног права.²²

Теорије о екстериторијалности (екстратериторијалности) почивале су на некада популарној правној фикцији о томе да су просторије амбасаде и земљиште око њих, као и резиденција шефа мисије део државне територије државе именована. Да подсетимо, за разлику од правних претпоставки, код којих се узма да је нешто онакво какво се тврди да је, премда се заправо не зна какво је, тако да се може доказивати и евентуално, доказати и супротно (нпр., презумпција одн., претпоставка невиности у кривичном праву) код правних фикција се узима да нешто постоји или има одређена својства премда се са сигуршношћу зна да не постоји односно нема таква својства. У питању је правна техника којом су у време када право није било довољно развијено решаване ситуације у којима је некако требало објаснити одређено решење за које се веровало да је исправно са становишта правде, морала и слично.²³

У тим оквирима и на таквим основама, било је мишљења да се има узети (прихватити фикција) да дипломатска мисија и дипломатски представници нису на територији државе пријема и самим тим нису под њеном јурисдикцијом, те она стога не може према њима вршити акте власти.

²² Тепавац 1976, 7.

²³ Вероватно најпознатија фикција је она коју су смислили још Стари Римљани, а према којој се дете које је зачето, али још није рођено, сматра већ рођеним, ако је то и његовом најбољем интересу. Често се користи у свом скраћеном облику *Nasciturus pro jam nato* (читава максима гласи: *Nasciturus pro jam nato habetur quotiens de commodis ejus agitur*) њен главни смисао је у томе што омогућава да дете које је зачето, али још није рођено у моменту смрти свога оца, може да га наследи јер се сматра (фикција) као да је већ било рођено у тренутку смрти оставиоца. Јасно је да је сврха овог решења обезбеђење правичности одн. заштита интереса детета.

Тако нпр. речима Хуга Гроцијуса, суштина теорије екстериторијалности је у следећем:

„Према међународном праву, као што амбасадор представља на основу неке фикције, само личност свог владара, он се исто тако сматра личном фикцијом, као да је ван територије оне државе код које врши своје функције.“²⁴

Међутим, теорија екстериторијалности је одавно напуштена као противречна стварности и заправо сасвим непотребна.²⁵

Додатно, ако је условно речено могла некако да пружи основу за разумевање неприкосновености и имунитета дипломатског агента односно дипломатске мисије, она никако није могла да објасни њихове повластице и привилегије. Јер ако се прихвати да се дипломатски агент не налази у држави пријема (премда стварно јесте у њој) како објаснити да му она признаје посебна права као што су право на слободно кретање, на одржавање контаката, на ослобођење од пореза, на увоз одређених предмета без царине итд., па му чак у неким случајевима активно помаже (нпр. да нађе себи резиденцију). Ако је он изван граница те државе, такви кораци су не само непотребни, већ су у неким случајевима и објективно немогући. Тако нпр., бесмислено је говорити о праву слободног кретања по територији државе пријема ако се сматра да страни дипломатски агент није на тој територији.

4. Теорија реципроцитета

Када је реч о теорији реципроцитета тј., узајамности, она једним делом има сличности са оним ставовима који разлоге постојања дипломатских привилегија и имунитета виде у прећутном споразуму. Заиста, узајамност подразумева постојање

²⁴ Н. Grotius, *De iure belli ac pacis, Libri tres*, The Classics of International Law, 1935, нав. према: Крећа М., 2016, 300. Сличан, мада не и истоветан цитат даје Смиља Аврамов, која наводи да се амбасадори (пошто представљају личност свог владара) узимају као фикције, „као да су ван територије оне силе код које врше своје функције“ и подлежу једино законима своје земље. *De Iure Belli ac Pacis*, Book II, р. 18, нав. према: Аврамов С. 2011, 342.

²⁵ Она је коришћена и за објашњење неких других појава, па и за изузеће одређених објеката од јурисдикције не само територијалне, већ страних држава уопште. То је у неким случајевима за последицу имало необичне закључке који су губили сваку везу са стварношћу. Довољно је поменути да је, између осталог, такав приступ водио закључку да је ратни брод „пловећи“ део територије државе којој припада, што је, разуме се, бесмислено.

односног уговора или макар прећутног споразума. Стога, овај моменат не може бити самосталан одговор на постављено питање.

Поред тога, могуће су и ситуације у којима две државе успоставе дипломатске односе, али само једна отвори сталну дипломатску мисију код оне друге. О каквој узајамности у погледу дипломатских привилегија и имунитета ту може бити речи?

Уосталом, морамо још једном подсетити на режим капитулација који је дипломатским представништвима једних држава обезбеђивао изузетна права у држави пријема али то није важило узајамно тј., никаква слична права нису давана оној другој страни.

Коначно, о каквој узајамности се може говорити код дипломатских привилегија који се признају члановима неке специјалне (*ad hoc*) дипломатске мисије? Они имају те своје имунитете и привилегије док су у држави пријема и губе их када се њихова мисија заврши. Скоро никада не постоји истовремено обрнута мисија (специјална мисија државе пријема у држави именована) па да би се могло говорити о некаквом реципроцитету.

5. Теорија представљања (репрезентације)

То је историјски гледано, најстарија међу теоријама које се овде разматрају. Њене корене налазимо већ код Старих Грка и уопште код свих оних који су сматрали да дипломатски представник персонификује свог владара односно суверена.²⁶

Према релативно савременим присталицама овог приступа, основ дипломатских привилегија и имунитета је у томе што дипломатска мисија и дипломатски представници представљају државу именована као сувереног субјекта међународних односа и међународног права, који као такав, ужива имунитете и повластице по међународном праву.

Овај став и у наше време усвајају, макар делимично, одређени правни теоретичари, обично тако што њиме у извесној мери допуњују своје виђење које суштински представља прихватање функционалне теорије.

²⁶ Тепавац М. 1976, 6.

Тако се нпр., истиче да: „У савременој доктрини и пракси основ привилегија и имунитета објашњава се посредством функције дипломатске мисије и њеног представничког карактера.“²⁷

У потврду својих ставова, присталице овог приступа се обично позивају на Бечку конвенцију о дипломатским односима (1961) која у својој преамбули прецизира да је циљ њом дефинисаних дипломатских привилегија и имунитета: „не да се даје предност појединцима, већ да се обезбеди успешно извршење функција дипломатских мисија као представника држава.“ Ова одредба се, дакле, наводи зато што њена стилизација потенцира да су дипломатске мисије представници држава.

Нисмо сигурни да је такав приступ исправан.

Несумљиво је да БКДО јасно указује да је сврха дипломатских привилегија и имунитета да се обезбеде услови за успешно *извршење функција* дипломатских мисија. То, дакле, није спорно.

Када је реч о другом делу цитиране одредбе, оном у коме се наглашава да се ради о *представницима држава*, чини нам се стилизација читаве поменуте нема за циљ да укаже на то да је разлог признавања дипломатских привилегија и имунитета у представничкој улози поменутих мисија. Пре ће бити да да ради о објашњењу да дипломатске мисије врше своје функције као представници држава. Дакле ту је одговор на питање *зашто* односно *у ком својству дипломатске мисије* врше своје функције, а не *зашто те мисије уживају дипломатске привилегије и имунитете*.

Додатно, БКДО уређује само питања која се тичу сталних билатералних дипломатских односа између држава односно сталних дипломатских мисија држава једне код друге. Она се не односи на дипломатска представништва међународних организација и других субјеката међународног права. То је један од разлога зашто се у цитираној одредби помињу дипломатске мисије као представници држава, с тим да, бар се нама тако чини, акценат није на представљању као таквом, већ на томе да у смислу одредаба те конвенције дипломатске функције врше представници *држава* а не неких других ентитета. Другим речима, акценат није на *представљању* већ на томе да се ради о представљању *држава*. Тиме је Конвенција јасно ограничила домашај својих решења само на дипломатске односе између држава.

²⁷ Аврамов С. 2011, 342.

Гледајући из другог угла, по себи је јасно да су дипломатске мисије и дипломатски представници представници државе именована. То нити је, нити може бити спорно. Па они се управо због тога и шаљу у свет. Међутим, сасвим друго питање је може ли се на томе градити објашњење постојања дипломатских привилегија и имунитета.

Ближе гледајући, нема никакве дилеме око тога да се једна од најважнијих дипломатских функција своди на представљање државе именована у односима са државом пријема односно другим државама и међународним организацијама. Међутим, нисмо сигурни да то даје за право да се представљање, само по себи, узме као основ за постојање односних привилегија и имунитета. У том случају би се као такав основ могле узети, појединачно, и све друге дипломатске функције, што нити је разумно, нити је потребно. Такође, ако се мало замислимо и при томе ослонимо на логику, не проистичу дипломатске привилегије и имунитети из улоге представљања државе именована (па да се она узме као основ њиховог постојања) већ напротив, служе томе да се та функција обави на предвиђени, слободан и ефикасан начин.

Уосталом, и сами аутори који се делом приклањају теорији представљања односно репрезентације, на другим местима чине отклон од ње, тако што, са правом, истичу да она:

„вуче корене из средњег века, када је амбасадор сматран за личног представника суверена. У светлости фундаменталног принципа *par in parem non habet imperium* сматрало се да је сваки акт против личног интегритета дипломатског представника у ствари акт против самог владара.“²⁸

Међутим, данас свет почива на другачијим основима. Субјекти међународних односа и међународног права нису, као у једном периоду историје, владари, већ државе.

Разуме се, могло би се приметити да теорија репрезентације и даље важи, са тим да дипломатски представник не представља више личност владара, већ државу. Међутим, ако се запитамо зашто и из ког разлога он представља државу (само представљање ради представљања нема неки нарочити смисао) морамо доћи до тога да је то да би вршио дипломатске функције. Једна од најважнијих међу њима јесте представљање државе именована код државе пријема односно међународне организације или на некој међународној конференцији. Али то је само једна у низу дипломатских функција од којих свака има своје место и свој значај.

²⁸ Крећа М. 2016, 301.

Да закључимо, представничка функција је само једна од функција дипломатске мисије одн., дипломатских представника. Без додатних, посебних овлашћења, представљање само по себи је термин без посебног садржаја, који не значи ништа опипљиво.

Истине ради, морамо указати на један други моменат који је у извесном смислу у вези са представљањем државе и који можда поједини аутори имају у виду премда га не означавају као таквог, већ се радије позивају на теорију репрезентације. Наиме, дипломатска мисија је државни орган државе којој припада, па пошто та држава по међународном праву ужива имунитет од стране јурисдикције, то онда важи и за њене органе (дипломатске мисије). Из тога проистичу и одговарајуће привилегије и имунитети који су признати лицима која обављају службене послове и задатке у тим органима (дипломатским представништвима). Ту би се онда могла направити одређена паралела са правним положајем ратног брода који, као део оружаних снага (дакле, посебног органа) државе којој припада, ужива апсолутни имунитет ма где се налазио.

Према томе, по овом приступу, који бисмо могли назвати органским, јер у фокус узима чињеницу да се ради о државном органу, дипломатске привилегије и имунитети могу се објаснити чињеницом да је реч о делу бића државе, која је суверена и изузета од власти било које државе а која постоји, живи и функционише управо преко својих органа. Дакле, није од највећег интереса то што се ради о нечему (дипломатска мисија) или некоме (дипломатски представник) ко *представља* државу именовану, већ то што је реч о *органском делу* те државе, који као и читава целина (држава) ужива посебан правни статус.

Међутим, мада добрим делом логичан, ни такав приступ није заправо задовољавајући. Довољно је подсетити да он не може да одговори на питање зашто односне привилегије и имунитете уживају нпр., чланови породице чланова особља дипломатског представништва. Они нису никакви представници државе именоване, као што ни то што су у породичној вези са дипломатским агентима није ни у каквој вези са репрезентативном улогом.

6. Функционална теорија

Разлоге постојања дипломатских привилегија и имунитета објаснио је, између осталих, Алфонс Ривијер пре више од једног века:

„Повластице које се признају дипломатским заступницима и којима се сви користе имају узрок своме бићу у тој околности, што њима треба да се зајемчи могућност вршења њихове дужности и то потпуно и у свим правцима, да при томе не буду ометани ни спречавани никојим начином: „*ne impediatur legatio*“.

Овове првом основном разлогу треба придодати независност држава, која садржава у себи и независност њихових представника; за тим исто тако поштовање које се дугује државама, па према томе и њиховим заступницима; најпосле овамо долазе и захтеви пријатељскога гостопримства, који се јављају као последица Међународне Заједнице и права на узајамни саобраћај а у истој мери и као природна допуна међународне складности, гостопримства и предусретљивости.“²⁹

Као што се види, премда је допуњује још неким моментима, аутор усваја функционалну теорију. Та теорија је у чистом или донекле модификованом облику практично опште прихваћена у наше време.

Са тим у вези у доктрини се истиче да функционална теорија основ привилегија и имунитета налази у разлозима практичне природе тако што одсуства јурисдикције органа државе пријема над дипломатским представницима, види као услов нормалног и несметаног обављања одговорних дипломатских функција.³⁰

Та идеја се понекад изражава нешто другачијом стилизацијом, са тим да суштина ипак остаје иста. Тако нпр., према Владимиру Ђури Дегану:

„Да би дипломатски представници могли обављати своје функције међународно је право кроз обичајни процес изградило низ минималних правила императивне природе (*jus cogens*) која се односе на повластице и изузећа тј., на привилегије и имунитете чланова мисије, као и на посебну заштиту просторија, архива и имовине мисије. Бечка

²⁹ Ривијер А. 1897, 505-506.

³⁰ Крећа М. 2016, 301.

конвенција о дипломатским односима из 1961. кодификовала је та правила и она сва имају домаћај правила општег обичајног међународног права.“³¹

Дакле, видимо да цитирани аутор јасно указује да су правила која се односе да дипломатске привилегије и имунитете не само обавезна за све (као правила општег обичајног међународног права) већ су настала да би дипломатски представници „могли обављати своје функције“.

Сличан приступ налазимо код многих других теоретичара. Тако један од њих указује се да:

„Смисао ових привилегија и имунитета је да се обезбеди несметано вршење функција дипломатске мисије и њена независност од власти територијалне државе а страни дипломатски представник заштити од могућих узнемиравања, злостављања, притисака и других злоупотреба власти државе пријема.“³²

Ради потпуног разумевања проблема, цитирани аутор у наставку објашњава да је дипломатска служба повезана са низом државних и службених тајни, тако да ако би органи територијалне државе могли да по својој вољи улазе у просторије дипломатске мисије и врше тамо акте власти (хапшење, претрес, увид у документе, одузимање аката и других предмета итд.) мисија не би могла да нормално обавља своје функције јер би постојао страх од тога да се открију поверљиви подаци док би са друге стране, то омогућило шиканирање особља мисије, као што са друге стране ако би органи територијалне државе могли да врше акте власти над чланом особља дипломатске мисије или чланом његове породице који са њим живи. Члан особља мисије не би могао да нормално врши своје функције, јер би стално био у страху да он или члан његове породице не буде ухапшен, затворен, осуђен на евентуалну казну затвора. Поред тога ако би територијална поступила на неки од описаних начина, држава именована би прибегла узвратним мерама, што би онда сасвим обесмислило дипломатско представљање држава.³³

Нама остаје само да се сложимо са овим ставовима, што значи са онима који разлог за настанак, признавање, јамчење, поштовање и уживање дипломатских привилегија и имунитета виде у потреби да се обезбеде услови за нормално, безбедно, несметано и

³¹ Degan V.-Љ. 2011, 316.

³² Кривокапић Б. 2017, 557.

³³ Кривокапић Б. 2017, 557.

ефикасно функционисање дипломатеке мисије односно нормалан, безбедан, несметан и ефикасан рад дипломатских представника.

Она данас доминира и у доктрини и у међународноправним документима у вези са привилегијама и имунитетима не само дипломатских представника, већ и судија Међународног суда правде, међународних службеника и других лица, којима је признат посебан, повлашћени положај али не да би били изнад закона и радили шта их је воља, већ да би несметано вршили своје функције. У том смислу, може се рећи да је ту у питању један од основних принципа општег међународног права који срећемо у низу важних међународноправних докумената. Примера ради, налазимо га (хронолошким редом): у чл. 14 Конвенције о привилегијама и имунитетима Уједињених нација (1946),³⁴ тач. IV Споразума о привилегијама и имунитетима судија и службеника Секретаријата Међународног суда правде (1946),³⁵ чл. 16 Конвенције о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција (1947);³⁶ чл. 4 Шестог протокола (1996) уз Општи споразум о привилегијама и имунитетима Савета Европе (1949)³⁷ итд.

Већ сама чињеница да је функционална доктрина прихваћена и у пракси (нормативи) и у правној науци (доктрини) требало би да је довољна препорука за њено усвајање као исправне.

Постоји још један, важнији разлог, који није формалне, већ суштинске природе. Наиме, само је функционална теорија у стању да аргументовано објасни основ посебног правног положаја дипломатских мисија, дипломатских представника и других лица која уживају дипломатске привилегије и имунитете.

Поред тога, она објашњава и одговарајуће привилегије и имунитете недипломатског (административно-техничког и послужног) особља дипломатског представништва односно, са друге стране, чланова породица особља дипломатске мисије.

У првом случају (чланови административно-техничког и послужног особља) њихов посебан правни положај изазван је потребом да се обезбеде услови да та лица могу

³⁴ „Привилегије и имунитети су дати представницима чланица не ради њихове личне корист, већ са циљем да се осигура потпуно независно вршење њихових функција у вези са организацијом.“

³⁵ „Привилегије и имунитети се дају у корист међународног правосуђа а не у личну корист корисника.“

³⁶ „Привилегије и имунитети дати су представницима чланица не ради њихове личне користи, већ ради осигурања независности вршења њихових функција у вези са специјализованим установама.“

³⁷ „Привилегије и имунитети се дају судијама не ради личне користи самих појединаца, већ да би се заштитило независно обављање њихових функција.“

несметано, безбедно и у пуном обиму допринесу остварењу функција дипломатске мисије односно помогну члановима дипломатског особља у вршењу његових функција. Довољно је замислити како би изгледао рад дипломатског представништва чији преводилац, дактилограф, шифрант, домар, секретар или лични преводилац амбасадора не би били заштићени. У таквом случају држава пријема би могла да их на разне начине малтретира и понижава а посебно да их претњом да ће ако не сарађују са њеним службама бити изложени тешким кривичним санкцијама, уцењује у циљу врбовања одн., сазнавања поверљивих информација, постављања микрофона у одређеним деловима просторија дипломатске мисије. То би онда радиле мање-више све државе пријема, што би довело у питање саму размену дипломатских представништава. Јер, послови о којима је реч су објективно нужни и важни – у наше време свака иоле развијена дипломатска мисија мора да има домара, шифранта, лице одговорно за финансијска питања (тзв. рачунополагач), шофера. Неке од тих послова могу да врше и дипломатски агенти али далеко не све и то из више разлога. Не само да би то унизило њихово достојанство у очима домаћих власти и дипломатског кора (довољно је да замислимо дипломатског агента који повремено ради као портир дипломатске мисије), већ они немају за то потребна специфична знања и квалификације, док би им, чак и да се пређе преко поменутих проблема, бављење овим пословима непотребно одузимало време и одвајало их од њихових основних задатака. Укратко, постојање административно-техничког и послужног особља је објективно неопходно при чему његова улога значи важан допринос односно свеколику помоћ дипломатској мисији, односно дипломатским представницима у што бољем остварењу њихових функција.

Када је реч о члановима породице, признавање дипломатских привилегија и имунитета мотивисано је тиме да се обезбеди да члан особља дипломатске мисије, који у случају сталне мисије борави у држави пријема по неколико година, не буде одвојен од својих најближих а да при томе његови чланови породице не буду искоришћени за разне облике притиска и уцене против њега. Суштински и чланови породице који живе са њим доприносе томе да члан особља дипломатске мисије боље и успешније врши своје функције јер му обезбеђују нормалан породични живот, са свим предностима које то подразумева.

II. ВРСТЕ ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА И ИМУНИТЕТА

С обзиром на одабране критеријуме, дипломатске привилегије и имунитети могу се поделити на разна начине.

Овде ћемо указати на само четири основне класификације, од којих прва за основ има врсту органа представљања, друга објект заштите, трећа природу односног права а четврта обим признатих права.

У оквиру ових подела могуће су даље, прецизније одреднице. Између осталог, у вези са класификацијом која се врши према објекту заштите, може се посебно говорити о дипломатским привилегијама и имунитетима дипломатске мисије као такве, члана дипломатске мисије и члана породице дипломатске мисије.

1. Подела према органу представљања

Ова подела полази од тога о ком органу међународног представљања се ради. Најкраће речено, у принципу се може говорити о:

1) *унутрашњим органима представљања државе* - шеф државе, председник и чланови владе, председник и чланови парламента, судије највиших судова и слично. Велики број аутора сматра и назива њихове привилегије и имунитете у другим државама дипломатским. Ми не мислимо тако, већ да верујемо да је из много разлога реч о посебној категорији привилегија и имунитета. О томе ће више речи бити нешто касније, када будемо разматрали разлику између дипломатских привилегија и имунитета и неких сличних појава;

2) *спољним органима представљања државе* – сталне дипломатске мисије, специјалне мисије (*ad hoc* дипломатија), сталне мисије држава код међународних организација, мисије држава на међународним конференцијама и други облици мултлатералне дипломатије;

3) *представљању међународних организација* код држава и других субјеката међународног права, путем органа и тела тих организација односно њихових мисија и функционера.

Као што се лако може запазити, премда се тамо где је то неопходно, осврћемо и на друге облике поменутог међународног представљања а тиме и припадајуће им привилегије и имунитете, ми се у овом раду свесно првенствено бавимо привилегијама и имунитетима сталних дипломатских мисија, чланова њиховог особља и чланова породица чланова особља тих мисија. Ово зато што имамо јасан циљ а то је анализа појаве и историјског развоја дипломатских привилегија и имунитета као појаве, указивање на актуелне проблеме на том пољу који су карактеристични за данашњицу и у мери у којој је то могуће, покушај предвиђања будућности дипломатских привилегија и имунитета.

У том светлу, јасно је да су сталне дипломатске мисије још увек далеко најважнији облик дипломатског представљања: да, опште узев, у њима ради (и ужива припадајуће им привилегије и имунитете) далеко највећи број људи; да је ова материја прва кодификована међународним правом (БКДО 1961) што такође говори о томе да су државе биле свесне да она има посебан значај; да су решења која се тичу осталих облика представљања касније моделирана према правилима и принципима утврђеним БКДО (1961). То су само неки од разлога због којих смо у први план ставили привилегије и имунитете сталних дипломатских мисија и њиховог особља.

Додатно, посебна детаљна анализа других облика представљања и њима својствених привилегија и имунитета одвела би нас далеко од теме нашег рада и прекомерно оптеретила текст. Наиме елементарни, површни приказ не би био од веће користи а озбиља анализа би могла представљати посебан, прилично обиман научни рад. Коначно, овде нам бављење овим питањима заправо није ни потребно јер су она одавно обрађена у заиста великом броју разних радова, тако да је за нас најинтересантније да неке од проблема који се јављају у вези са тим (осталим) облицима представљања дотакнемо само у вези са одабраним актуелним проблемима и могућим перспективама.

2. Подела с обзиром на објект заштите

Ова класификација полази од тога коме се (којим објектима, лицима и предметима) признају односне привилегије и имунитети.

Најпростије речено са обзиром на тај критеријум, дипломатске привилегије и имунитети се могу поделити на оне који се односе на:

- 1) дипломатску мисију;
- 2) члана дипломатске мисије и
- 3) члана породице члана мисије.

Одмах треба приметити да се ова класификација тиче првенствено сталних дипломатских мисија једне код друге (амбасада) и њиховог дипломатског и другог особља односно чланова породица тих лица.

Неколико је разлога за то:

- у пракси то су најбројније, најчешће и опште узевши, најважније дипломатске мисије;

- привилегије и имунитети сталних дипломатских мисија (амбасада) и њиховог особља су у садржинском смислу највећег домашаја и истовремено су најдетаљније регулисани међународним правом;

- прва универзална конвенција која је кодификовала ову материју, била је Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) која се односи управо на сталне дипломатске мисије држава једних код других и њихово особље, тако да су сви каснији релевантни уговори у већој или мањој мери моделирани према њој;

- када нека питања нису регулисана односним уговором или посебним споразумом, на остале мисије (специјалне мисије држава једних код других, сталне мисије држава код међународних организација, специјалне мисије међународних организација код држава, мисије међународних организација код држава) и њихово особље сходно се примењују правила која важе у погледу сталних дипломатских мисија држава једних код других и њихово особље.

1. Повластице и имунитети дипломатске мисије

1. Најважније повластице и имунитети мисије

Ту спада низ врло важних повластица и имунитета који се односе на дипломатску мисију као такву, са тим да се велики број њих ближе гледано тиче просторија мисије.

Примери су:

- неповредивост просторија мисије, подразумевајући не само забрану незваног уласка органа државе пријема,³⁸ већ и дужност државе пријема да штити просторије мисије од било каквих напада и упада од стране трећих субјеката тј., приватних лица (терориста, демонстраната итд.), од оштећења, нарушавања мира мисије или повреде њеног достојанства.

Овај други вид неповредивост просторија мисије утврђен је чланом 22/2 БКДО (1961) на следећи начин: „Држава код које се акредитује има посебну обавезу да предузме све потребне мере да би спречила насилан улазак у просторије мисије или њихово оштећење, нарушавање мира мисије или повреду њеног достојанства“.

Овде треба посебно истаћи да обавеза неповредивости просторија мисије постоји и у случају прекида дипломатских односа, па чак и у случају избијања оружаног сукоба између државе пријема и државе именована. У таквим случајевима држава именована може поверити чување просторија мисије заједно са свим оним што се у њима налази (архива, намештај и др.) тзв., сили заштитници тј., трећој, неутралној земљи која је прихваљива за државу пријема;

- неповредивост архива, докумената и преписке дипломатске мисије. Као и неповредивост просторија мисије, ова заштита постоји и у случају прекида дипломатских односа, па чак и ако дође до оружаног сукоба између односних држава;

- неповредивост намештаја и других предмета у просторијама мисија, као и превозних средстава мисије, у смислу да они не смеју бити предмет никаквог претреса, реквизиције, заплене или мере извршења;

- право на истицање националне заставе и грба државе именована;

- право на истицање натписа (и) на званичном језику државе именована;

- слобода општења, подразумевајући под њом слободу општења са министарством иностраних послова државе именована и дипломатско-конзуларним представништвима те државе, слободу општења са дипломатским мисијама других држава у држави пријема, слободу општења са држављанима државе именована у држави пријема .;

- неповредивост преписке;

³⁸ Органи државе пријема могу да уђу у просторије мисије само на позив односно уз пристанак шефа мисије. То правило дефинисано је одредбом из чл. 22/1 БКДО (1961) следећим речима: „Просторије мисије су неповредиве. Органима државе код које се акредитује дозвољено је да у њих уђу само уз пристанак шефа мисије.“.

- право употребе шифре;
- ослобођење од пореза, такса и других дажбина које намеће држава пријема, укључујући и оне на таксе и дажбине које убира мисија за службене радње;
- обавеза државе пријема да олакша држави именована да на њеној територији у оквиру њеног законодавства, стиче просторије потребне за своју мисију односно да помогне да држава именована дође до просторија на неки други начин а такође да помогне мисији, када је то потребно, да добије станове погодне за своје чланове.

Могла би се извршити даља класификација, тако што би се међу привилегијама и имунитетима дипломатске мисије могли издвојити и посебно разматрати они који се односе на неповредивост просторија мисије, на њену слободу општења, на финансијска, царинска и друга изузећа и олакшице.

2. Проблем судског имунитета мисије

Пре него што пређемо на разматрање овог проблема, морамо подсетити да се у принципу може радити само о имунитету од грађанског судства државе пријема. Никакво кривичноправно судство овде не долази у обзир не само због дипломатских привилегија и имунитета, већ и из начелних разлога. У том погледу довољно је приметити да кривичноправна одговорност подразумева одређени психички однос учиниоца према делу који се назива вионошћу а огледа у томе да је он своје дело и његове последице желео (умишљај) или је на његове последице пристао (нехат). Међутим, о виности се може говорити само у смислу индивидуалне кривичне одговорности. Она се не може приписати дипломатском представништву као органу стране државе, као што се не може приписати ни тој држави или њеном народу.³⁹

Када је реч о грађанскоправном судству, премда се то питање често испушта из вида, занимљиво је приметити да дипломатска мисија, као таква, строго узев нема судске имунитете. Међутим, пошто се ради о државном органу и то, рекли бисмо из много разлога посебно важном државном органу у случају покретања судског поступка против мисије на њено место би се супституисала држава, тако да би се евентуални спор као и претходно питање да ли је тужба у конкретном случају уопште допуштена, решавали не у

³⁹ Кривокапић Б. 2017, 313.

складу са дипломатским правом, већ сагласно међународним правилима о имунитетима држава.⁴⁰ То су општа правила и принципи савременог међународног права.

Свесне тога, државе у пракси не покрећу судске поступке против страних дипломатских мисија а ако се то и догоди, судови обично одбацују тужбене захтеве без улажења у суштину (меритум) спора (тзв. одбацивање *a limine*) или ако је спор доспео у фазу другостепеног поступка (поступка по жалби) одлуку о одбацивању тужбеног захтева доноси надлежни виши суд.

Тако је нпр., у пракси бивше ФНР Југославије Врховни суд Хрватске пресудом од 30. 8. 1956. године одбацио тужбу против страног дипломатског представништва са мотивацијом да се оно не сматра посебним правним лицем, већ органом стране државе која би у конкретном случају могла бити сматрана тужеником, али је тужба приватног тужиоца одбачена због судског имунитета стране државе.⁴¹

Дакле, Суд је, с правом, посебно у светлу решења и принципа тада важећег међународног права, констатовао две битне чињенице: 1) да је дипломатска мисија орган државе именована и 2) да страна држава има судски имунитет, што значи да се против ње не може водити судски потупак пред судом државе пријема.

Ови аргументи имају утолико већу тежину, што је у новијој пракси Међународни суд правде својом пресудом донетом 3. 2. 2012. године реafirмисао судски имунитет стране државе. Решавајући спор у спор између Италије и Немачке који је избио због тога што је Италија дозволила да се пред њеним судовима покрену грађанске парнице против Немачке за накнаду штете коју су односна лица претрпела кршењем међународног хуманитарног права од стране Трећег рајха за време Другог светског рата. Суд је пресудио да је Италија прекршила обавезу да поштује имунитет који Немачка ужива на основу међународног права, да је прекршила међународно право и предузимањем мера против немачке имовине у Италији, те да је додатно прекршила судски имунитет Немачке изјавивши да ће извршавати одлуке грчких судова донете у сличним случајевима.⁴²

⁴⁰ Јанковић Б. 1988, 94.

⁴¹ *Збирка судских одлука*, 1956, књ. I, св. 3, изд. Службени лист, Београд 1957. Нав. према: Јанковић Б. 1988, 134, фуснота 151.

⁴² International Court of Justice 2012, par. 139, Pp. 59-60 (Pp. 154-155). Више о позадини спора и другим детаљима: Кривокапић Б. 2019, 376-377.

Према томе, чак и ако није изричито поменут, суштински гледајући, судски имунитет дипломатске мисије се подразумева. Уосталом, без њега мисија не би могла на миру и са достојанством вршити своје функције јер би начелно увек могла бити за нешто тужена, па и онда када за то нема правог повода. То би не само наносило штету угледу мисије и државе коју она репрезентује, већ би посебно ако се ради о некаквим оркестрираним релативно масовним тужбеним захтевима, на разне начине ометало мисију у вршењу њених функција јер би морала да одваја време и средства на решавање тих питања.

Ово су правила према важећем међународном праву односно, како се то у праву каже, *de lege lata*. Независно од тога овом проблему ћемо се нешто касније вратити да би га размотрили са битно другачијих позиција у смислу отварања питања да ли има смисла да се у догледно време ова решења мењају тј., даћемо кратак осврт *de lege ferenda*, што значи из угла могућих другачијих приступа.

2. Повластице и имунитети члана дипломатске мисије

У питању су привилегије и имунитети који се не тичу дипломатске мисије као такве, као посебног државног органа за спољно представљање, већ се признају особљу такве мисије, како би оно могло да несметано и успешно врши поверене му функције.

Да подсетимо, постоје три основне категорије чланова особља дипломатске мисије:

- 1) дипломатски агенти;
- 2) административно-техничко особље и
- 3) послужно особље.

Њихове функције, улога и овлашћења се разликују, што утиче и на њихов нешто другачији правни статус. На тој основи разликују се и три категорије односних дипломатских привилегија имунитета.

1. Привилегије и имунитети дипломатског особља

1. Најважније привилегије и имунитети. - Највећи, потпуни обим дипломатских привилегија и имунитета уживају дипломатски агенти. То су они чланови мисије који

врше дипломатске функције, суштински доприносе остварењу функција дипломатске мисије. Стога се називају и дипломатским особљем мисије и уживају најпотпунији обим дипломатских привилегија и имунитета.

Круг њима признатих права овухвата:

- неприсковеност личности, што значи да дипломатски агент не сме бити подвргнут никаквој врсти хапшења, притвора, присилног привођења, физичког злостављања и слично од стране органа државе пријема;

- право на заштиту, које се састоји у томе да је држава пријема дужна да предузима све потребне мере да би спречила сваки напад на личност, слободу и достојанство дипломатског агента од стране приватних лица (атентат, отмицу, понижавање итд.);

- право на поштовање, које подразумева обавезу државе пријема да се према дипломатском агенту опходи са дужним поштовањем и етикецијом, да му указује предвиђене почести и поштовање;

- имунитет од кривичног судства државе пријема;

- имунитет од грађанског и управног судства државе пријема, осим у тачно предвиђеним изузетним случајевима;⁴³

- ослобођење од дужности сведочења;

- неповредивост приватног стана (резиденције) дипломатског агента, подразумевајући ту и привремени смештај (нпр., хотелску собу);

- неповредивост докумената и службене и приватне преписке дипломатског агента,

- неповредивост имовине дипломатског агента, укључујући његово возило, ствари у стану, што значи да држава пријема не може према тим предметима вршити принудне мере као што су претрес, заплена, мере извршења.;

- слободу кретања;

⁴³ На основу члана 3/2 БКДО (1961) дипломатски агент, изузетно, не ужива имунитет од грађанског и управног судства државе пријема у случајевима када је реч о: стварној тужби која се тичу приватне непокретности на територији државе пријема (осим ако дипломатски агент поседује ту непокретност за рачун државе именована, а за потребе мисије); b) тужби која се тиче оставине, у којој се дипломатски агент појављује као извршилац тестаментa, администратор, наследник или легатор по приватној основи а не у име државе именована; c) тужби која се тиче слободне професије или ма какве трговачке делатности дипломатског агента у држави пријема а изван његових званичних функција; d) противтужби у судском поступку који је својом тужбом покренуо сам дипломатски агент (у таквом случају он се више не може позивати на судски имунитет у погледу против-захтева непосредно везаног за основни захтев).

- ослобођење од царинског прегледа личног пртљага (осим када постоје озбиљни разлози да се сумња да се у пртљагу налазе предмети који нису ослобођени царине или чије је увоз забрањен прописима државе пријема или подлеже њеним прописима о карантину, са тим да се у таквим случајевима преглед може извршити само у присуству дипломатског агента или његовог овлашћеног представника);

- ослобођење од режима социјалног осигурања, од царина, свих пореза и такса и свих личних давања;

- олакшице код напуштања територије државе пријема;⁴⁴

2. Дипломатска листа. - У вези са дипломатским особљем и његовим привилегијама и имунитетима је Дипломатска листа, позната и као „Д“ листа.

Ради се о службеном списку који у виду једне врсте књиге који сваке године издаје протокол министарства иностраних послова државе пријема а у коме су наведени сви страни дипломатски агенти који су акредитовани у тој земљи. Ближе гледајући, у „Д“ листи се прво наводе само имена шефова дипломатских мисија у односној држави, по реду који одговара рангу њихових класа и пресеансу,⁴⁵ с тим да се уз име шефа мисије наводе држава коју представља и датум преузимања функција. Након тога се алфаветским редом ређају поједине мисије у целини, са именом шефа мисије и именима читавог дипломатског особља, уз навођење имена супружника и неударних ћерки које учествују у друштвеном животу (евентуално и малолетних синова и мајки дипломатских агената) и тачне адресе и бројеви телефона дипломатске мисије и сваког њеног наведеног члана. На крају се уноси (календарским редоследом) списак датума државних празника држава чији су представници акредитовани у односној држави. Додатно, често у листу уносе и представништва, бирои одређених међународних организација (нпр. Информациони центар УН), руководиоци међународних организација чије је седиште на територији државе пријема и друго.⁴⁶

⁴⁴ Држећи се основних оквира утврђених међународним правом понекад аутори дају своје виђење најважнијих дипломатских привилегија и имунита. Тако нпр. Крећа М. 2016, 273-275.

⁴⁵ Од фр. *préséance*, првенство, предност. У дипломатској пракси тако се назива појава која се може посматрати из два основна угла: 1) као право неког лица да има првенство у односу на друга лица приликом званичних протоколарних церемонија, односно као 2) редослед државних и друштвених функција према којем се у протоколарним приликама распоређују њихови носиоци. Feltham R. R. 1996, 30-31; Вељић З. 2004, 24-30.

⁴⁶ Кривокапић Б. 2017, 594.

Дипломатска листа није само акт који садржи корисне информације о члановима дипломатског кора, већ је званичан документ који врши неколико важних функција, од којих су три најважније. Пре свега, она служи органима државе пријема да провере да ли односно лице које се позива на свој дипломатски статус заиста ужива односне дипломатске привилегије и имунитете. Са друге стране, она олакшава и контакте и комуникације унутар самог дипломатског кора у држави пријема, јер садржи прецизне информације о сваком његовом члану. Коначно, она истовремено омогућава планирање обавеза и олакшава живот дипломатског кора, јер даје преглед државних празника држава чије су дипломатске мисије акредитоване у односној земљи и тиме представља поуздан и користан подсетник на то да се тог дана изразе честитке, планира одлазак на пријем у амбасаду односне државе и слично. По правилу Дипломатска листа се од стране МИП земље пријема ажурира почетком сваке календарске године.

2. Привилегије и имунитети административно-техничког особља

Административно-техничко особље дипломатске мисије чине они њени чланови који су запослени у њеној административно-техничкој служби. То су обично лица са средњом стручном спремом која поседују одређена посебна знања или су оспособљена за вршење одређених специјализованих послова. Ко тачно спада у круг ових лица зависи од величине особља дипломатске мисије и њених потреба али најчешће су то шифранти, преводиоци, дактилографи, лица која се баве финансијским питањима (тзв. рачунопологачи), домари, возачи, чланови личног обезбеђења шефа мисије и слично.

Ова лица суштински доприносе томе да дипломатска мисија и дипломатски представници на прави начин остварују поверене им функције. То је и разлог што се и њима признају одређени круг, премда не и пун обим дипломатских привилегија и имунитета. Тако она, под условом да нису држављани државе пријема нити у њој стално настањена, уживају неприкосновеност, кривичноправни имунитет и низ других права.

Административно-техничко и послужно особље не врши те функције већ само помаже дипломатским агентима односно олакшава им рад – тако што их вози, преводи им, обавља послове домара, шифранта итд. Стога се њима признаје нешто ужи круг дипломатских привилегија и имунитета од онога што се признаје дипломатским агентима.

Тако за разлику од дипломатских агената ова лица не уживају имунитет од грађанског и управног судства државе пријема за акте учињене изван својих функција у том погледу им се признаје само тзв., функционални имунитет.

Има и других разлика. Између осталог, ова лица уживају царинска ослобођења само за предмете унете приликом првог досељења, са тим да се прописима државе пријема прецизира рок у коме се ова повластица може искористити (у пракси то је обично 6 месеци од дана преласка границе).

Чланови административно-техничког особља немају дипломатске, већ службене пасоше и њихова имена се не уносе на Дипломатску листу.

3. Привилегије и имунитети послужног особља

Међународно дипломатско право и пракса праве разлику између послужног особља које је део особља дипломатске мисије и приватне послуге члана дипломатске мисије. На тој основи почива и различити правни положај ових лица, круг њихових привилегија и имунитета.

1. Послужно особље дипломатске мисије. - То су они чланови особља дипломатске мисије, који су у њој запослени на обављању послужних дужности. Ближе гледајући ту спадају: кувари, конобари, батлери, собарице, чистачице, баштовани и слично.

Уколико нису држављани државе пријема или нису у њој стално настањени, ова лица уживају посебан правни статус који обухвата имунитет у погледу поступака учињених у вршењу њихових функција (тзв. функционални имунитет), ослобођење од пореза и такса на плате које примају за своју службу и ослобођење од законодавства државе пријема о социјалном осигурању.

Као и у случају административно-техничког особља, чланови послужног особља немају дипломатске, већ службене пасоше и њихова имена се не уносе на Дипломатску листу.

2. Приватна послуга. - Приватна послуга је заједнички назив за читав низ лица односно разних категорија запослених, који су ангажовани на пружању одређених услуга искључиво у приватној служби неког члана дипломатске мисије. Ту спадају приватни

батлери, слуге, чувари одн., телохранитељи, шофери, кувари, спремачице, дадиље и бeбиситерке, баштовани и слично. У принципу, једног или више чланова приватне послуге може да има не само дипломатски агент, већ било који члан дипломатске мисије, па тако и члан послушног особља мисије – тако нпр., кувар мисије може да има приватну послугу која се стара о његовом стану, кува му одржава хигијену.

Чланови приватне послуге нису део особља дипломатске мисије. Њих на приватној основи ангажује неки члан мисије да би свој живот учинио лакшим, садржајнијим или да би једноставно на њих пренео вршење свакодневних послова за које нема времена или не може да се њима сам бави.

Пошто нису део дипломатске мисије (нису њен кадровски одн., организациони део) и нарочито, ни непосредно ни посредно нису повезани са вршењем дипломатских функција, чланови приватне послуге не уживају личну неприкосновеност нити кривичноправни или било какав други имунитет. Ипак, ако нису држављани државе пријема или нису у њој стално настањени тј., представљају послугу која је доведена из државе именована или неке треће земље, ослобођени су од пореза и такса на плате а уколико су социјално осигурани у држави именована или некој трећој земљи и од режима социјалног осигурања државе пријема.

3. Повластице и имунитети чланова породице чланова дипломатске мисије

1. Разлози постојања

Односне привилегије и имунитети који су признати дипломатском агенту или другом члану дипломатске мисије, припадају и члановима породице тог лица који живе у његовом домаћинству. Ово правило потврђено је Бечком конвенцијом о дипломатским односима (1961) а та проблематика се посебно обрађује и правној литератури премда је утисак да се то углавном не чини довољно продубљено и уз довољно свеобухватно и студиозно проучавање и уважавање савремене праксе.⁴⁷

Премда у принципу ова лица сама по себи нису ангажована у вршењу дипломатских функција, многа од њих (супруга одн., супруг дипломатског агента, његове

⁴⁷ O'Keefe P. J. 1976, 229-350.

пунолетне ћерке итд.) по правилу учествују у животу дипломатског кора и на разне начине (успостављањем и одржавањем одређених контаката, прикупљањем дозвољеним средствима одређених информација, бављење волонтерским хуманитарним радом) могу помоћи дипломатском агенту или другом члану особља дипломатске мисије у вршењу његових функција.

Чак и независно од тога, овим лицима се мора обезбедити заштита у нивоу неповредивости и имунитета који се признају члану дипломатске мисије са којим чине исту породицу одн., домаћинство. Ово зато што би без тога држава пријема могла предузимањем одређених аката власти против тих лица или претњом да ће предузети такве акте, вршити притисак на дипломатског агента или другог члана дипломатске мисије о чијим члановима породице се ради односно уцењивати га, са циљем да га приволи да ради за њу - да њеним службама преноси одређене информације, копира и доставља одређене документе мисије, тајно смести микрофоне у одређеним просторијама мисије и слично.

То су разлози због којих чланови породице који живе у истом домаћинству са чланом особља дипломатске мисије а који нису држављани државе пријема нити имају у њој стални боравак, уживају у основи исте привилегије и имунитете као што су они који припадају односном члану мисије.

2. Посебне ситуације

Занимљиво је указати на два посебна питања, од којих се једно тиче ситуације изазване смрћу члана дипломатске мисије а друго посебних права чланова породице дипломатског агента који је држављанин државе пријема.

1. Смрт члана дипломатске мисије. - У случају смрти члана дипломатске мисије чланови његове породице уживају привилегије и имунитете на које имају право, до истека разумног рока који им је потребан да напусте територију државе пријема.

То се сасвим логичном и разумно решење. Смрћу члана особља дипломатске мисије предстаје правна веза ових лица са дипломатском мисијом. То значи да нема више разлога да ова лица уживају некакав посебан, привилегован статус. Она више нису у вези

са дипломатским функцијама дипломатске мисије државе именовања, већ за државу пријема постају обични, редовни странци.

Када је реч о помињању „разумног рока“, ради се о тзв. правном стандарду, сличном онима као што су „у доброј вери“, „савесно“, „добар домаћин“ и слични. То у конкретном случају значи да рок заправо није прецизно дефинисан, те да зависно од околности конкретног случаја и праксе државе у питању може бити дужи или краћи. Тако нпр., јасно је да ако се члан породице тешко повреди (нпр. у саобраћајној незгоди) или тешко разболи, тако да је смештен на болничко лечење, рок ће бити продужен до његовог опоравка, ма колико дуго то трајало.

2. Изузеци од правила да чланови породице дипломатског агента који су држављани државе пријема немају право на дипломатске привилегије и имунитете. - Као и претходни поменути и овај случај можда не изгледа посебно занимљиви из угла теорије, али је врло важан са становишта праксе.

Наиме, опште је правило да чланови породице дипломатског агента који су држављани државе пријема немају право на дипломатске привилегије и имунитете. О томе ће касније бити нешто више речи.

Па ипак, постоје два важна изузетка од тог начела. Ова лица имају право на посебан поступак у два случаја.

1. Напуштање територије државе пријема. - Први своди се на правило према којем је држава пријема дужна да и њима, чак и у случају оружаног сукоба, пружи олакшице да у најкраћем могућем року напусте њену територију. Ово решење је сасвим разумљиво и основ има у разлозима људскости.

Лица о којима је реч су чланови породице дипломатског агента који са њим живе и природно је да га следе односно наставе заједнички живот са њим ако се он из било ког разлога врати у државу именовања или се премести у неку трећу државу.⁴⁸ Једини разлог да до тога не дође може бити само слободна одлука самог дипломатског агента и члана његове породице.

Оно што је овде битно то је да међународно право мора омогућити услове за то да чланови породице без сметњи прате дипломатског агента. Када се зна колико међународна

⁴⁸ Један број држава има праксу да после истека њиховог редовног мандата у трајању од 3 или 4 године своје дипломате не враћају назад у домовину, да би неко време радили у министарству спољних послова, већ их одмах упућују на рад у своју дипломатску мисију у трећој земљи.

заједница и међународно право посвећују пажње спајању породица (нарочито оних које су раздвојене услед избијања оружаних сукоба и сличних појава) било би бесмислено да се допусти раздвајање породица, само због тога што односни чланови породице дипломатског агента имају држављанство државе пријема.

2. *Посебна права у случају смрти ових лица.* – У случају смрти ових лица, без обзира на то што су она држављани државе пријема, што значи да се у принципу на њих односе сви њени прописи, са покретном имовином ових лица поступак се као са имовином преминулог дипломатског агента, што значи да се примењују иста права која значе посебну врсту повластица.

Ближе гледајући:

1) дозвољава се изношење те имовине из државе пријема, осим предмета који су стечени у држави пријема а чији извоз је забрањен у тренутку смрти (нпр., разни културно-историјски артефакти) и

2) не наплаћују се наследне таксе.

И овде су разлози ових решења очигледни и оправдани. Након смрти оставиоца који је држављанин државе пријема, природно је да дипломатски агент и остали чланови исте породице желе да сачувају и код напуштања државе пријема, са собом понесу предмете који ће их подсећати на то лице или имају за њих некакву другу вредност - његов портрет у уљу или некој другој техници, накит, виолину на којој је то лице свирало и слично. Уосталом, може се и о предметима који сами по себи немају посебну емотивну, али имају одређену имовинску вредност, као што је нпр., случај са довољно вредним аутомобилом поменутог лица.

Ова правила, међутим, важе само у погледу дипломатског агента који је држављанин државе именована. Као што ћемо нешто касније видети, чланови породице дипломатског агента који је држављанин државе пријема или је у њој стално настањен не уживају никакве дипломатске привилегије и имунитете. Стога немају право ни на какав посебан поступак, па ни на изложена изузетна решења у случају напуштања државе пријема односно у случају смрти.

4. Повластице које се односе на предмете

Могло би се говорити и о четвртој категорији повластица у смислу разликовања дипломатских привилегија и имунитета који се односе на одређене предмете.

У том погледу као примери могу послужити дипломатска поштица и превозна средства дипломатске мисије или дипломатског агента. Ова питања су занимљива и заслужују да се мало задржимо на њима.

Према савременом међународном праву а посебно према изричитој одредби из члана 27/3 Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) неповредивост ужива дипломатска пошта (дипломатска поштица, дипломатска вализа) што значи уредно запечаћене и означене коверте, пакети, торбе или вреће у којима се налазе документи или предмети за службену употребу. При томе ради се о апсолутној неповредивости, што значи да органи територијалне државе (државе пријема или транзитне државе) ни под којим условима не смеју да отворе, задрже или врате назад дипломатску пошту у место порекла.

Са тим у вези а нарочито због тога што се понекад шаље преко лица које нема дипломатско својство (тзв. *ad hoc* дипломатски курир, снабдевен курирским писмом) па чак и обичном поштом или као авионски терет, може се поставити питање не ради ли се о специфичним имунитетима дипломатске поштице као такве, тј., као предмета који је нека врста посебног титулара дипломатских привилегија и имунитета. Ово тим пре, што заштиту ужива не само дипломатска пошта коју шаље дипломатска мисија из државе пријема, већ и таква пошта коју њој шаље министарство иностраних послова државе именована или неко друго дипломатско-конзуларно представништво државе именована (њен конзулат у истој држави пријема, њена амбасада из неке треће државе).

Питање је интересантно, али објективно нема посебног разлога да се издваја дипломатска пошта као некакав посебан корисник дипломатских привилегија и имунитета. Пре свега, дипломатске привилегије се не признају предметима одн., стварима већ субјектима – дипломатској мисији као органу државе именована и односним лицима – члановима особља дипломатске мисије и члановима њуихових породица.

Са тим у вези, дипломатска пошта не постоји сама за себе а посебно није никакав релативно самостални субјект који ступа у некакве односе, па га зато треба заштити и

олакшати му вршење поверених му функција. Гледано из другог угла, она није чинилац, попут дипломатске мисије или дипломатског представника, већ је средство које омогућава чиниоцима обављање њиховог посла, што значи вршење дипломатских функција.

Суштински, дипломатска мисија је само део или боље речи вид, облик односно начин уживања слободе општења која је призната дипломатској мисији. Ради се о не само о једном од најважнијих права, већ и о објективном услову неопходном да за нормално функционисање дипломатске мисије. То је јасно само по себи, тако да су било каква објашњења излишна.

Поред тога, када је реч о статусу дипломатске поште, осим општег правила о њеној апсолутној неповредивости, ту заправо нема никаквих посебних повластица и имунитета.

Уосталом, ако бисмо прихватили да дипломатска пошта представља самосталну категорију уживаоца дипломатских привилегија и имунитета, на исти начин бисмо могли говорити и о томе да односне привилегије и имунитети не припадају дипломатској мисији, већ њеним просторијама као таквим, застави и грбу државе именована који су истакнути на капији или згради дипломатске мисије. То би, разуме се, било бесмислено.

Слични резони важе и у погледу аутомобила и других превозних средстава дипломатске мисије односно дипломатског агента. Да подсетимо, они не могу бити предмет претреса, реквизиције, заплене или мере извршења; ослобођена су царине приликом увоза; ослобођена су свих такси осим за реалне услуге.⁴⁹

Они се могу посматрати не само као превозна средства која првенствено служе за превоз односних заштићених лица, већ у извесном смислу и као продужетак просторија мисије односно стана (резиденције) дипломатског агента, јер се у њима могу налазити одређене списи, документи, предмети од значаја за вршење службених функција у њима или из њих се (путем одговарајућих средстава везе) могу водити службени разговори.

Ипак, нема разлога да се возила и друга превозна средства издвајају као некакви нарочити предмети који би евентуално могли да имају сопствене привилегије и имунитете. Ради се само о средствима која дипломатским мисијама и дипломатским агентима омогућавају односно олакшавају несметано и ефикасно вршење дипломатских функција.

⁴⁹ Чл. 22/3, 36 и 37 БКДО (1961).

3. Подела с обзиром на природу права

1. Дипломатске привилегије и имунитети

Поставља се питање у чему је разлика између дипломатских привилегија и дипломатских имунитета?

У општем смислу, разлике заправо и нема јер имунитети представљају условно речено једну од привилегија, као што се, са друге стране, у неким случајевима ради истовремено о имунитетима и привилегијама или су те две категорије објективно нераздвојне.

Ипак, строго узев, разлика постоји.

Морамо се сложити са Владимир Иблером, који прецизира:

„Привилегије нису такве природе да би њихово непостојање или непоштовање у сваком случају нужно онемогућило вршење функција дипломатске мисије, али привилегије доприносе делотворном обављању тих функција. Тиме се привилегије разликују од имунитета, јер је поштовање дипломатских имунитета неопходни предуслов успешног обављања функција дипломатске мисије“.⁵⁰

Зоран Вељић указује на другу особеност дипломатских привилегија. Према њему (он се на истом месту бави дипломатским и конзуларним привилегијама, па отуда позивање на обе конвенције):

„У складу са БКДО и БККО, дипломатске привилегије нису аутоматско, загарантовано право него могућност и ДКП у држави пријема и његово особље их ужива на основу међународних конвенција, националних прописа државе пријема и принципа реципроцитета и недискриминације.“⁵¹

Према томе, он дипломатске привилегије схвата у извесном смислу у ширем смислу, тако што обухвата и оне које уживају конзулати и конзули а са друге стране их схвата у ужем смислу, тако што их своди само на неке од могућности, остављајући по страни слична права зајамчена БКДО.

⁵⁰ Ibler V. 1987, 60.

⁵¹ Вељић З. 2004, 187.

Вељић указује и на посебну процедуру која је везана уз обезбеђење услова дипломатских привилегије, онако како их он схвата. Према њему:

„Њихово коришћење одобрава Протокол МИП-а односно другим домаћим органима потврђује да ДКП, дипломата и члан административног особља имају право на одговарајућу привилегију. На одговарајућем захтеву ДКП, дипломата или члан административног особља подноси захтев а шеф мисије својим потписом оверава и гарантује то да ће привилегија бити коришћена у складу са прописима државе пријема и да неће бити злоупотребљена. Тако сачињени и потписани формулар Протокол региструје и одобрава коришћење тражене привилегије. Протокол води евиденцију о обиму коришћења појединих привилегија. У случају да надлежни органи региструје евентуалне злоупотребе о томе извештавају Протокол који у зависности од озбиљности прекршаја и других интереса, процењује да ли ће и када о злоупотреби обавестити шефа мисије, упозорити га на понављање или озбиљност злоупотребе, смањити или привремено укинути прекршиоцу право на привилегију а у најекстремнијим случајевима затражити да прекршилац буде повучен или га чак прогласити за *persona non grata*.⁵²

На тај начин, у суштинском смислу Вељић дипломатске привилегије своди на некаква посебна ослобођења или давања, који се иницирају од стране заинтересованог ДКП, дипломате или члана административног особља и признају (или не признају) након описане процедуре. У том смислу, као примери овако схваћених повластица могли би се навести увоз одређених количина алкохолних пића и цигарета, куповина горива за возила по повлашћеној цени и слично.

Нисмо сигурно да је овакав, рестриктиван приступ оправдан. У пракси дипломатске мисије и њиховог одговарајуће особље уживају врло различите повластице, неке од којих без икаквих претходних формалних процедура. Тако ће нпр., на граничном прелазу возило са дипломатским таблицама ићи преко реда; дипломата ће на граничном прелазу (нпр. на аеродрому) такође ићи преко реда; старо је правило куртоазије да саобраћајца, када види до долазе кола дипломатског представника заустави саобраћај да би пропустио то возило.⁵³ Уосталом, у дипломатске привилегије многи, између осталог,

⁵² Вељић З. 2004, 187.

⁵³ Истини за вољу, ово правило је поштовано у доба када саобраћај у градовима није био толико густ и када су га углавном или макар врло често регулисали саобраћајци. У наше време, посебно у великим насељеним местима (а дипломатске мисије су смештене у главном граду државе пријема) саобраћај се

убрајају право на почаст, али оно је својствено статусу дипломатске мисије и дипломатског представника, постоји без икакве потребе да мисија одн., дипломатски представник траже његово признавање путем обраћања Протоколу министарства иностраних послова државе пријема.

Има и за наше схватање помало необичних приступа. Тако у заједничком раду, два руска аутора, бавећи се дипломатским привилегијама и имунитетима прво неколико пута корист термин *имунитети* у врло широком значењу, обухватајући њиме и оно што се обично назива *привилегијама*.

Одмах затим они указују да се морају разликовати привилегије и имунитети и дају њихове дефиниције које су опет сувише широке јер се не односе само на дипломатске мисије, особље дипломатских мисија и чланове породица чланова тог особља. Наиме, они примећују:

„Привилегије треба схватити као посебне правне предности појединих странаца као представника држава. Најзначајнији од њих је – право на појачану заштиту од задирања и увреда; право на употребу знакова и амблема у одређеним случајевима; право на посебна средства комуникације са иностранством; право на састанке са почастима.

Имунитет је принцип ослобађања шефова држава, шефова и чланова влада, чланова парламената и представника страних држава, имовине страних држава и лица, као и страних војних снага и државних бродова у иностранству од принудног утицаја суда, финансијског апарата и савета безбедности земље у којој се налазе та страна лица и имовина, изузећа посебно и од тужби, хапшења, претреса, ембарга и ревизија.“⁵⁴

Лако се може запазити да је приступ цитираних аутора веома другачији од оног који ми усвајамо у овом раду. Они из неког разлога као привилегије третирају и оно што по нама спада у неприкосновеност одн., неповредивост а такође и оно што ми доживљавамо као посебна права. Напротив, они говоре и имунитетима не само дипломатских мисија и односних чланова особља дипломатских мисија и чланова њихових породица, већ своје разматрање проширују и на највише функционере држава, па чак и на имовину и оружане снаге самих држава у иностранству. Када се ова питања не би

углавном регулише аутоматски, путем семафора и друге сигнализације, као што, с друге стране, због сталних гужви практично није могуће, осим у ретким изузецима, да се саобраћај заустави само да би се обезбедио приоритетни пролаз возилу дипломатског представника.

⁵⁴ Искевич И. С. Подольский А. В. 2014, 39.

разматрала у одељку који се бави дипломатским привилегијама и имунитетима, све то би можда и имало смисла, али сматрамо да му нема места испод наслова „Имунитети и привилегије дипломатског представништва и његовог особља“ и поднаслова који гласи: „Теоријски основ дипломатских привилегија и имунитета“.

Оно што се може са сигурношћу рећи, то да је паралелно постоје дипломатске привилегије и имунитети, да се они најчешће довољно јасно разликују, али да се исто тако често прожимају и допуњују у тој мери да је понекад тешко рећи где престаје привилегија и почиње имунитет. Ово посебно због чињенице да се привилегије и имунитет често различито схватају и дефинишу.

2. Другачије класификације

Увиђајући да свођење посебног правног статуса дипломатске мисије и дипломатског представника само на дипломатске привилегије и имунитете не одговара стварности, неки аутори су понудили нешто другачије класификације.

Тако се према једном приступу с обзиром на природу (суштину) признатог права могу се разликовати:

- 1) право на заштиту – заштита од физичких напада и насртаја који долазе од терориста, приватних лица;
- 2) имунитети – лична неприкосновеност лица односно неповредивост мисије, изузеће од надлежности домаћих судова и управних органа и
- 3) привилегије – право на почести; на слободно општење; на финансијске, пореске и друге олакшице и повластице.⁵⁵

Ова подела је свакако прецизнија, јер она одваја и на прво место ставља најважније међу правима која чине посебан дипломатски статус а то је право на заштиту, као други део неповредивости. Међутим, аутор први део, онај који значи неприкосновеност лица односно неповредивост мисије сврстава у имунитете, што је, по нама, неоправдано.

Наше мишљење јесте да је у вези са посебним правним положајем дипломатског представништва, чланова његовог особља и чланова породице чланова тог особља вероватно прецизније разликовати:

⁵⁵ Кривокапић Б. 2017, 561.

- 1) неприкосновеност (неповредивост);
- 2) дипломатске имунитете;
- 3) дипломатске привилегије и
- 4) остала права.

1. Неприкосновеност (неповредивост)

Она се односи на неповредивост просторија и превозних средстава мисије и личну неприкосновеност дипломатског представника, односно других заштићених лица, и то како од аката државе пријема, тако и од напада и насртаја приватних лица.

Ради се, дакле, о неповредивости која има два облика:

1) апсолутна неприкосновеност односно недодирљивост неповредивост за органе државе пријема и

2) обавеза државе пријема да обезбеди потпуну заштиту од било каквог напада на просторије мисије, упада у њих незваних лица односно од напада на живот, телесни интегритет, слободу, част и достојанство дипломатског агента. Пошто ову заштиту и поред најбоље воље и највећих напора није увек могуће обезбедити (нпр., од бомбаша-самоубица и других терориста) држава која није успела да спречи напад, дужна је да предузме све расположиве мере за проналажење криваца и њихово адекватно кажњавање.

1. Неприкосновеност односно неповредивост у ужем смислу. – Ради се о оној неповредивости која се тиче односа органа државе пријема према дипломатској мисији, члановима њеног особља и члановима њихових породица.

Најпростије речено то значи да страна држава не сме да предузима акте власти односно принудне мере према дипломатској мисији и дипломатским агентима. Да би испунила такву своју обавезу, довољно је да не предузима ништа, да само поштује међународно право – не врши насилан улазак у просторије мисије, не хапси дипломатског агента, не пребија га и слично.

Опште узевши, то и јесте оно најважније што треба обезбедити дипломатској мисији и дипломатском представнику јер без тога нема никакве сврхе слати их у другу земљу са некаквим дипломатским функцијама.

2. Заштита. – Други битан моменат је заштита, односно физичко обезбеђење дипломатске мисије, чланова њеног особља и чланова њихових породица од свих врста напада, вређања и других насртаја који се не могу приписати држави пријема, већ долазе од трећих у првом реду приватних субјеката.

Понекад се та заштита подразумева под неприкосновеносту, односно неповредивосту у ужем смислу, на исти начин као што се и сама неповредивост подразумева под дипломатским имунитетима. Али то није ни прецизно, ни добро, нити има разлога да се тако чини.

Као што је већ истакнуто, да би се остварила неповредивост у ужем смислу довољно је само да органи државе пријема не предузимају активне кораке који су забрањени међународним правом - не притварају дипломатског агента, не упадају на силу у просторије мисије.

Међутим, постоји и нешто што представља обавезу државе пријема да предузме потребне активне кораке, да нешто учини. Најпростије речено, она је дужна да, према приликама и разумним очекивањима и могућностима, штити просторије мисије, обезбеди јој наоружане чуваре, када је то неопходно обезбеди физичку заштиту шефа мисије и других дипломатских агената.

У једном посебном значењу и ту се у извесном смислу ради о некаквој неповредивости мисије односно њеног особља, са тим што није у питању *забрана* држави пријема да нарушава поменути неповредивост, већ се ради о *обавези* те државе да обезбеди и заштити мисију и односна лица од могућих и стварних напада трећих, приватних субјеката.

Из угла заштићених субјеката (дипломатске мисије односно чланови њеног особља и чланови њихових породица) у питању је право, овлашћење да се од државе пријема захтева и добије одређено поступање. Истовремено, то је и право саме државе именовања, тако да у случају његовог кршења она може прибећи разним дипломатским корацима, па и под утврђеним условима, покренути спор код надлежног међународног суда.

Са друге стране, из угла територијалне државе, то је њена обавеза по општем обичајном и важаћем уговорном међународном праву. У случају њеног неиспуњења држава је одговорна за међународноправни деликт.

3. Значај неприкосновености одн., неповредивости. - Премда се ограничила само на положај дипломатских представника тј., дипломатских агената, остављајући по страни дипломатску мисију и друга заштићена лица (остале чланове особља мисије и чланове породица чланова особља мисије) најважније моменте који се тичу неповредивости лепо и сажето је приказала Смиља Аврамов, приметивши:

„Дипломатски представници су неприкосновени, што значи да уживају право на највишу и најефикаснију заштиту, не могу бити хапшени нити притварани. Држава пријема дужна је да предузме све мере у циљу пружања заштите њиховој личности и њиховом достојанству“.⁵⁶

Посматрајући проблем шире, може се, с обзиром на објект заштите, говорити о:

- личној неприкосновеност дипломатског представника у смислу да он не може бити подвргну никаквој врсти хапшења или притвора, те да држава пријема има обавезу да га третира с дужним поштовањем и предузима све разумне мере да би спречила повреду његове личности, његове слободе или његовог достојанства⁵⁷ и

- неповредивости просторија мисије односно неповредивости приватног стана дипломатског агента и његових докумената и имовине.⁵⁸

Са тим у вези, ако би се, са обзиром на њихову важност, морала правити некаква хијерархија међу посебним категорија права дипломатских представништава и дипломатских представника одн., других заштићених лица, онда би по свом значају неповредивост односно неприкосновеност морала стајати на првом месту. Ово због тога што се њом штите најважније вредности у неким случајевима и сам живот и тело дипломатских представника.

Имунитети од јурисдикције стране државе су, разуме се, такође врло важни, али осим ако би му претила могућа смртна казна, дипломатски агент против кога би нпр., био поведен кривични или неки други поступак, суочио би се са мањом претњом од оног његовог колеге који би у недостатку зајамчене и обезбеђене личне неприкосновености, могао бити убијен, ухапшен, мучен, јавно понижаван.

⁵⁶ Аврамов С. 2011, 342.

⁵⁷ Чл. 29 БКДО (1961).

⁵⁸ Чл. 30 БКДО (1961).

Уосталом, ове моменте је довољно јасно истакао Међународни суд правде. У својој пресуди од 24. 5. 1980. године у спору између САД и Ирана, поводом незаконитог упада 4. 11. 1979. наоружаних иранских студената одн., милитаната у амбасаду САД у Техерану, узимања особља амбасаде у својству талаца, заплене архиве амбасаде и знатног оштећења просторија амбасаде, Суд је, између осталог, приметио да је Иран одговоран за учињено, због тога што није обезбедио адекватну заштиту дипломатске мисије САД,⁵⁹ и посебно подвукао:

„Али принцип неповредивости личности дипломатских агената и просторија дипломатских мисија је један од самих темеља овог давно успостављеног режима, чијем су развоју значајно допринеле традиције ислама. Темељни карактер принципа неприкосновености је, штавише, снажно подвучено одредбама чланова 44 и 45 Конвенције из 1961. (уп. такође чланове 26 и 27 Конвенције из 1963).⁶⁰ Те одредбе захтевају да чак и у случају оружаног сукоба или у прекида дипломатских односа држава пријема мора поштовати неповредивост чланова дипломатске мисије и просторија, имовине и архиве мисије.“⁶¹

И заиста из било ког угла да се осврнемо на ово питање, увек добијамо нови доказ да је неприкосновеност одн., неповредивост најважније од свих посебних права дипломатске мисије и дипломатских представника. То нам потврђује не само проста логика да су од првенственог значаја она права којима се штите највеће и најзначајније вредности, већ и историја која, као што је на то већ указано, сведочи да су се прве норме међународног права сводиле управо на овај моменат, на правно правило које је гарантовало да се изасланику одн., посланику неће догодити ништа лоше и да ће се он безбедно вратити страни која га је послала.

Другим речима, правило о неприкосновености односно неповредивости је камен темеља читавог међународног дипломатског права, без кога би сва друга решења изгубила смисао.

2. Дипломатски имунитети

⁵⁹ International Court of Justice 1980, Pars. 61-70, Pp. 31-34.

⁶⁰ Мисли се, разуме се, на Бечку конвенцију о дипломатским односима (1961) и Бечку конвенцију о конзуларним односима (1963). Прим. Ј. В.

⁶¹ International Court of Justice, Par. 86, p. 41.

Ова посебна права дипломатских мисија и лица о којима је реч своде се на изузетост од надлежности судова и других државних органа државе пријема.

Овде се ради о томе да, попут онога што важи у погледу највиших државних функционера или чланова парламента савремених држава, против дипломатских агената односно других лица која уживају односне привилегије и имунитете, не могу се покренути судски (кривични и грађански) и управни поступци. То другим речима значи, да ма шта учинила, ова лица не могу бити кажњена у складу са законима државе пријема, већ само могу бити протерана проглашена за непожељну особу (лат. *persona non grata*).

Ипак, ни ту није све тако једноставно.

Поменуто апсолутне имунитете уживају дипломатски агенти и чланови њихових породица. Осталим заштићеним лицима припада знатно ужи круг имунитета. Тако административно-техничко особље има имунитет само од кривичног судства државе пријема а од њеног грађанског и управног судства само за акте учињене у вршењу својих функција. Чланови послужног особља дипломатске мисије уживају још уже имунитете – само за поступке учињене у вршењу њихових функција. Ова решења се додатно компликују ако се ради о члановима породице односних лица и посебно, ако је реч о лицима која имају држављанство државе именована или су у њој стално настањена. О томе је већ било речи.

3. Дипломатске привилегије

То је заједнички назив за читав низ хетерогених посебних права, повластица и олакшица које доприносе ефикасном вршењу дипломатских функција.

Примери су:

- посебна етикеција и одавање почести;
- ослобођење од социјалног осигурања, пореза, царине и других давања;
- право лова у одређеним ловиштима;
- право преласка државне границе државе именована без чекања у реду;
- право снабдевања у специјалним, „дипломатским“ радњама, посебно у погледу луксузне или дефицитарне робе односно по сниженим ценама. Ова пракса је нпр., била

раширена у време Хладног рата у низу источноевропских земаља у којима су постојале посебне радње за чланове дипломатског кора, са робом која се није могла наћи у слободној продаји у обичним радњама, била је посебног (највишег) квалитета, долазила је из увоза и слично. У тим објектима плаћање се вршило за страну, тзв. чврсту валуту, најчешће за америчке доларе. Сличне радње постоје и данас у многим државама;

- куповина бензина по повлашћеној цени. У већини земаља дипломатска представништва и њихово особље уживају повластицу набавке гориве за службене и приватне сврхе по посебној, повлашћеној цени. При томе држава пријема сама одређује максималне количине горива које се могу тако набавити у току месеца. Неке земље имају праксу да страним дипломатским мисијама и њиховом особљу издају бонове путем којих се на одређеним или свим бензинским пумпама може добити гориво по повлашћеној цени. У савременој пракси, све више се користи другачији механизам који се састоји у томе да мисија и чланови њеног особља купују бензин на редован начин, на бензинским пумпама, као и сви други корисници, са тим да се повремено (обично свака 3 месеца) посредством обраћања Протоколу министарства иностраних послова државе пријема нотом са прикупљеним рачунима, траже од надлежног органа повраћај плаћених такси;⁶²

- право повременог увоза одређених количина алкохола и дувана. Скоро све земље дозвољавају дипломатским мисијама и њиховом дипломатском особљу да без плаћања царине увозе алкохолна пића и цигарате, са тим што је количина тог увоза ограничена на годишњем или тромесечном нивоу. И овде је шеф мисије, који потписује такве захтеве, дужан да води рачуна о томе да ова повластица не буде злоупотребљена ради препродаје поменутих артикала.⁶³

За разлику од неприкосновености односно неповредивости и имунитета, који су кључни, неопходни услов за постојање саме дипломатске мисије (*conditio sine qua non*), нешто без чега никаква дипломатска мисија не би ни била отворена односно не би била послата, ова права само олакшавају ефикасно вршење дипломатских функција тако што чине живот мисије и њеног особља пријатнијим, лакшим, садржајнијим и слично. У том смислу, ма колико била важна, она су, дакле, у извесном смислу супсидијарна.

⁶² Вељић З. 2004, 189.

⁶³ Вељић З. 2004, 188.

Као што се види, премда се често у правној литератури неповредивост просторија мисије и лична неповредивост дипломатских агената и осталих заштићеног лица доживљавају као једна врста имунитета, ми сматрамо да су у питању по много чему различите појаве односно категорије.

У потврду томе довољно је приметити да неповредивост, између осталог, обухвата и обавезу државе пријема да штити мисију или дипломатског представника од могућих или стварних напада трећих лица. То, међутим, није никакав имунитет јер као што се зна, он значи слободу од нечега, од неке обавезе,⁶⁴ а овде се не ради о томе већ о одређеном активном праву, праву на заштиту, о овлашћењу да се од другог субјекта (државе пријема) захтева одређено понашање (заштита).

4. Остала права

Постоји читав низ права дипломатских представника и других заштићених лица која се не могу означити ни као неповредивости, ни као имунитети, ни као некакве привилегије. Па ипак, она су зајамчена међународним правом и између осталог, помињу се у БКДО (1961) и другим релевантним међународним споразумима.

Ради се, дакле о још неким овлашћењима која признаје дипломатско право а која је у недостатку бољег и прецизније термина, можда најисправније назвати осталим правима.

Нећемо се удубљавати у ово питање, које је проблем за себе и који заслужује посебно истраживање, већ ћемо само покушати да путем неколико примера и аргумената појаснимо шта имамо у виду.

Тако нпр., слобода кретања, право општења и слична овлашћења дипломатских агената и других лица која уживају заштиту дипломатског права су њихова права а не повластице.

Пре свега, та овлашћења су у извесном смислу предуслов (*conditio sine qua non*) свих осталих посебних права која би без њих остала мртво слово на папиру. Шта може да ради и уради дипломатски агент који не може слободно да се креће или остварује контакте

⁶⁴ Од лат. *immunitas*, ослобођење од јавних дужности и обавеза, од *imunis*, слободан од нечега. У међународном праву тако се назива изузеће односних субјеката од јурисдикције (власти) стране државе одн. од примене за њих неке неповољне норме. Кривокапић Б. 2010, 348-349.

са својим министарством спољних послова односно својим колегама из дипломатских мисија других земаља у истој територијалној држави,⁶⁵ својим држављанима у тој држави, па у крајњој линији и са држављанима те државе? Он би, без тих права, могао само да свој мадат проведе седећи у просторијама мисије или својој резиденцији, без стварне омогућности да обавља поверене му дипломатске функције, што би онда значило да је и сам његов боравак у држави пријема бесмислен.

Постоји још један, не мање важан поменат, који свој основ има на сасвим другој страни. Права о којима је реч нису повластица дипломатског представника или другог заштићеног лица јер се не ради о нечему што је признато само њима или првенствено њима, нечему што се ускраћује осталим људима или макар тзв. обичном свету. Напротив, у наше време та иста права, опште узевши, уживају сви људи.

Ради се о општим људским правима признатим и зајамченим савременим међународним правом људских права које је посебна грана међународног права на исти начин на који је то дипломатско право.

Најкраће речено, право је сваког људског бића да има слободу кретања, слободу одржавања контакта са другим људима, слободу и тајност преписке (право на поштовање преписке). Човек природно тежи слободи кретања (није случајно што се тешка кривична дела кажњавају затвором тј. ускраћивањем слободе), он по самој својој природи има неизоставну потребу да општи и комуницира са другим људима.

Поменута права, схваћена као основна људска права која припадају свакоме, прецизно су дефинисана Међународним пактом о грађанским и политичким правима (1966), Европском конвенцијом о људским правима (1950), Америчком конвенцијом о људским правима (1969) и др.⁶⁶ Штавише, са пуно основа може се тврдити да су та

⁶⁵ Већ је поменуто да је у једном периоду своје историје Турска забрањивала страним дипломатским представницима да контактирају између себе али да су се ови свеједно кришом састајали. Другачије једноставно није могуће. Рад дипломатског агента, неопходан за остваривање његових дипломатских функција, подразумева што већи круг оних са којима се успоставља и одржава комуникација. Између осталог, то се односи и на састанке са представницима других земаља у држави пријема, са којима се размењују поверљиве и мање поверљиве информације, процене и слично. Ради се о специфичној „трговини информацијама“ која се врши на обострану корист а остварује, зависно од природе, значаја и поверљивости информација у непосредним контактима приликом посета, заједничких шетњи, на пријемаима, вечерама итд.

⁶⁶ Пауновић М., Кривокапић Б. Крстић И. 2021, 160-164, 188-189.

решења прерасла у универзално обичајно међународно право што значи да су постала обавезна за све.

Другим речима, постоји читав низ права која у основи припадају свима, са тим да су нека од њих од посебног значаја за дипломатске мисије и дипломатске представнике. Истини за вољу, ту би се у извесном смислу могла направити разлика између тога када се неко користи правом за личне потребе и када то чини у службеној функцији.

Тако нпр., могло би се говорити о праву на слободу и тајност приватне преписке и другачији статус службене преписке, када неповредивост службене преписке не би била заштићена дипломатским правом. Међутим, то не важи за одређена права, као што је нпр. слобода кретања.⁶⁷ Поред тога, чак и у поменутом примеру везаном за тајност преписке, ако је приватна преписка поверљива, онда државни органи не смеју да је читају, али по логици ствари, да би видели да ли је приватна или има макар делом службени карактер, они прво морају да је задрже, отворе и упознају се са њеним садржајем.⁶⁸

Постоје, међутим, и права дипломатских представника која нису ни право на неприкосновеност, ни имунитети, ни повластице, па ни нити су у било каквој вези са материјом људских права и слобода.

Тако нпр., међународно право јамчи припадницима дипломатске мисије и нека посебна права, која долазе у обзир у посебним околностима. Ту је од највећег значаја чињеница да је у случају прекида дипломатских односа, чак и ако је до тога дошло због оружаног сукоба, држава пријема дужна да омогући свим члановима мисије, осим сопственим држављанима, као и члановима породица тих лица, ма ког држављанства они

⁶⁷ Друго је питање чињеница да слобода кретања никада није апсолутна – она је подложна одређеним ограничењима и као људско право које припада свакоме, и као посебно право дипломатског представника. Државе утврђују одређена зоне или објекте (нпр. војне касарне, затворе и тд.) у које се не може ући односно у које могу ући само одређена лица или лица са посебним пропусницама или дозволама. Са друге стране, могућност једне врсте ограничења слободе кретања дипломатског представника (утврђењем зона у које је забрањен улазак из разлога националне безбедности) изричито је предвиђен чл. 26 БКДО. Међутим, суштински се ради о истом решењу и у погледу саме слободе кретања и у погледу њеног поменутог ограничења.

⁶⁸ Истини за вољу, под одређеним условима држава има право да суспендује односно ограничи одређена људска права, па би тако могла и да када су испуњени предвиђени захтеви, из разлога националне безбедности отвара приватну преписку, слуша разговоре и слично и да при томе не крши односна људска права. Ради се о изузетним ситуацијама које су предвиђене и дозвољене међународним правом људских права а које се у пракси користе ради заштите уставног поретка односно борбе против тероризма и криминала. Ствари су, дакле компликованије него што изгледају, али нас овде занимају само принципијелни моменти. О ограничењима људских права: Пауновић М., Кривокапић Б. Крстић И. 2021, 63-75.

били, да напусте њену територију у најкраћем року. Она, нарочито мора да им ако је то потребно, стави на располагање превозна средства потребна за њих и њихову имовину.⁶⁹

5. Класификације и терминологија

Премда верујемо да је четвороделна класификација коју смо понудили потпунија и прецизнија у овом раду углавном користимо термин „дипломатске привилегије и имунитети“ јер је он далеко више уобичајен и у међународном праву као и у науци међународног права и пракси.

Међутим, онда када користимо њега, имамо стално на уму да се, строго узевши, неприкосновеност и имунитети довољно јасно разликују, премда се неприкосновеност обично схвата као један вид дипломатских имунитета.

Неки сматрају да је термин *дипломатске привилегије* најшири и да он обухвата све остале елементе посебног дипломатског статуса. Другим речима, кандидују га уместо општеприхваћеног израза „дипломатске привилегије и имунитети“.

У том погледу вреди навести запажање следеће запажање::

„Израз *имунитети и привилегије*, који се најчешће употребљава, имплицира да постоји разлика између имунитета и привилегија. Међутим, не само у говорном језику код лаика, већ и у литератури и законодавству, ова два термина се често узимају за синонине. Ни постојеће конвенције не праве јасну разлику између имунитета и привилегија. У српском језику реч *привилегија* обично подразумева неку повластицу мерљиву новцем, па се под дипломатским привилегијама подразумевају обично неке фискалне повластице, док се под имунитетима подразумевају изузећа од јурисдикције домаће државе. Ако се овако гледа на појам *имунитети и привилегије* онда је јасно да привилегије нису дипломатском представнику неопходне као имунитети. Но, при томе се увек мора имати на уму да је у много случајева немогуће одвојити имунитет од привилегије. Ако нпр., дипломатски представник не би био ослобођен плаћања за свој лични доходак, то би имплицирало (1) да мора да органима државе пријема пријављује висину свог примања и (2) да ће у случају

⁶⁹ Чл. 44 БКДО (1961).

неплаћања према њему бити примењене присилне мере, чиме би, наравно, био повређен имунитет.⁷⁰

Нама се чини да, ако се жели изабрати само један термин, боље је говорити о посебним правима дипломатских мисија и чланова њиховог особља односно чланова породица тог особља, али да је заправо, када год је то могуће, најбоље јасно издвојити неповредивост (неприкосновеност), имунитете, одређена права и одговарајуће дипломатске повластице.

4. Подела с обзиром на обим права

У вези са овом поделом јавља се низ отворених питања од којих се најважнија тичу правилног назива дипломатских привилегија и имунитета који се разликују применом овог критеријума а друга чинилаца који утичу на обим тих привилегија односно представљају основ за ову поделу.

1. Назив привилегија и имунитета према овом критеријуму поделе

1. Ограничене и остале повластице и имунитети

У литератури се понекад посебно издвајају тзв. *ограничене повластице и имунитети*, при чему се углавном мисли на онај правни статус који је признат недипломатским члановима дипломатске мисије који нису држављани државе пријема и немају у њој стални боравак.⁷¹ Исто, разуме се, важи и за чланове њихових породица.

Са тим у вези, могло би се приметити да су, опште узевши, још више ограничене оне повластице и имунитети које уживају они чланови дипломатске мисије и чланови њихових породица, који су држављани државе пријема или у њој имају стални боравак, али да то поменути аутори доживљавају на другачији, посебан начин а не као подврсту ограничења повластица и имунитета о којима је реч.

⁷⁰ Тепавац М. 1976, 2.

⁷¹ Feltham R. G. 1996, 48-49; Вељић З. 2004, 174.

Указивање на *ограничене* повластице и имунитете природно наводи на мисао о томе да постоје и условно речено *неограничене повластице и имунитети* у њиховом пуном капацитету који се признају дипломатском особљу дипломатске мисије и члановима њихових породица који живе у њиховом домаћинству. То је логична последица коришћења термина *ограничени* јер оно што стоји насупрот њему природно је назвати *неограниченим*.

Међутим, такав приступ се, строго узевши, не може прихватити. Наиме, чак и привилегије и имунитети дипломатских агената, па и самог шефа дипломатске мисије су на разне начине ограничени. Они су дужни да поштују законе државе пријема,⁷² да се не мешају у њене унутрашње ствари (између осталог, не подржавају ниједну политичку опцију), могу се, изузетно од својих имунитета појавити као странка у одређеним грађанским споровима тј., у тим случајевима нису ослобођени јурисдикције државе именовања. БКДО (1961) уређује ова питања на неколико места и у вези са разним питањима.

Тако чл. 26 БКДО утврђује право свих чланова дипломатске мисије на слободу кретања и путовања на територији државе пријема, али истовремено предвиђа важно ограничење везано за разлоге националне безбедности. Та одредба гласи:

„Под резервом закона и прописа који се односе на зоне у које је улаз забрањен или посебно регулисан из разлога националне безбедности, држава код које се акредитује обезбеђује свим члановима мисије слободу путовања и кретања на својој територији.“

Дакле, право о којем је реч јесте зајамчено али је истовремено из сасвим разумљивих разлога на одређени начин ограничено.

Премда је о томе већ било речи, морамо подсетити да, сходно чл. 31/2 БКДО шеф мисије и чланови дипломатског особља мисије изузетно немају имунитет од грађанског и управног судства, када се ради о:

1) некој стварној тужби која се тиче приватне непокретности на територији државе пријема, осим ако дипломатски агент располаже њом у име државе именовања а за потребе мисије;

⁷² Више: Тепавац М. 1976, 124-130.

2) тужби која се тиче наслеђа у којој се дипломатски агент појављује као извршилац тестаментa, администратор, наследник или легатор по приватном основу а не у име државе именована; и

3) о тужби која се тиче слободне професије или трговачке делатности коју врши дипломатски агент у држави пријема, изван својих службених функција.

Додатно, према чл. 32/2 БКДО дипломатски агент или друго лице које ужива судски имунитет који покрене судски поступак, не може се више позивати на судски имунитет у погледу противтужбе непосредно везане за основни захтев. Дакле, не може избећи јурисдикцију грађанског суда државе пријема у спору који је сам покренуо.

Одредба из чл. 41/1 БКДО прецизира да без штете по своје привилегије и имунитете, сва лица која уживају те привилегије и имунитете дужна су да поштују законе и прописе државе пријема, те да су, посебно, дужна да се не мешају у унутрашње ствари те државе.

Једна од лимитирајућих (ограничавајућих одредби) је и она из чл. 41/3 БКДО према којој:

„Просторије мисије не смеју се употребљавати у циљеве који нису у складу са функцијама мисије онако како су одређене овом конвенцијом или другим правилима општег међународног права или посебним споразумима на снази између државе која акредитује и државе код које се акредитује.“

Одређена ограничења садржана су и у другим одредбама БКДО – онима којима се прецизира да, премда ужива слободу општења у све службене сврхе, дипломатска мисија може поставити и користити отпремну радио станицу само уз пристанак државе пријема (чл. 27/1), којима се утврђује да пакети који чине дипломатску вализу могу садржати само дипломатска документа или предмете за службену употребу (чл. 27/4) итд.

Проблеме који се јављају у евентуалном покушају употребе израза *неограничене дипломатске привилегије и имунитети* увиђају чак и они који оперишу термином *ограничене повластице и имунитети*, па, када је реч о привилегијама и имунитетима дипломатских агената, не називају их *неограниченим*, већ користе правилнији термин *потпуне повластице и имунитети*.⁷³

⁷³ Feltham R. G. 1996, 43-48; Вељић З. 2004, 174.

2. Предлог прецизнијег термина

Према изложеном, евидентно је да постоје значајне разлике у погледу обима односно каталога и квалитета дипломатских привилегија и имунитета које уживају разне категорије оних којима су та посебна права призната.

Са тим у вези могло би се говорити о *пуном обиму* тих привилегија и имунитета односно њиховом више или мање *ограниченом обиму* (не дакле, о ограниченим и неограниченим привилегијама и имунитетима) са тим да ни то, строго узевши, не би било сасвим коректно.

Слично томе, могли би се користити изрази *пуни* и више или мање *ужи обим* дипломатских привилегија и имунитета, што заправо не би суштински представљало неку разлику у односу на прихватање термина *пуни* и *ограничени обим* тих привилегија и имунитета.

У оба случају много правилнији термин је *пуни*, а не *потпуни*. Ово зато што би ово друго значило да је каталог привилегија и имунитета који је предмет разматрања потпун, завршен, заокружен, да нема ничега што је остало изван њега и посебно, да нема места за неке нове моменте, што разуме се, није тачно.

Са друге стране, ни термини *ограничени* односно *ужи*, нису најсрећнији. Ово зато што сугеришу да постоји некакав неспоран и недодирљив потпуни, пуни корпус дипломатских привилегија и имунитета, који се онда он за потребе одређених категорија чланова дипломатске мисије на неки начин умањује, круни тако што се од њега одвајају поједини делови. Међутим, не ради се о томе. Заправо, пре је у питању сасвим обрнута појава – разним категоријама се, у зависности од њиховог значаја за остваривање дипломатских функција признају одговарајућа већа или мања права. Што је односна категорија у непосреднијој вези са остваривањем дипломатских функција односно има у томе важнију улогу, то су и њена посебна права (привилегије и имунитети) већи.

У складу са реченим, пошто се питање поређења обима дипломатских привилегија и имунитета јавља само у вези са таквим личним (персоналним) правима, тј. само у погледу лица која су чланови особља дипломатске мисије или чланови њихових породица, стоји чињеница да они своје повластице и имунитете уживају у различитом обиму или

различитом степену, у зависност од свог значаја за остварење функција дипломатског представништва.

Чини нам се да нема потребе инсистирати на томе да неки међу њима уживају „пуни“ каталог признатих права, јер се то подразумева. Тај обим права је онај који је потпун, предвиђен позитивним међународним правом.

Са друге стране, разлике у привилегијама и имунитетима „осталих“ релевантних личности су такве да се они не могу сврстати у исти кош. Не ради се о једној заједничкој категорији „осталих“ који би стајала насупрот онима који имају пуни обим дипломатских привилегија и имунитета, већ у оквиру тих „осталих“ постоји неколико група које се међусобно разликују по правном статусу. У том смислу би се, према томе како опада обим њихових посебних права, могло говорити о онима који имају „нешто уже“ привилегије и имунитете, „још уже“ привилегије и имунитете, „врло уске“ привилегије и имунитете, „најуже“ привилегије и имунитете и слично, што се не чини много смисленим.

Један од могућих приступа био би и да се говори о *изворним* и *изведеним* дипломатским привилегијама и имунитетима. Међутим, то би заиста било оправдано у вези са посебним правима чланова породица чланова дипломатске мисије али не би могло да се прихвати када је реч о недипломатским члановима мисије тј. административно-техничком и послужном особљу. Њихове привилегије и имунитети нису ниоткуда „изведени“, већ су им дати да би могли да обављају своје одговорне послове и задатке који су од великог значаја за нормално вршење дипломатских функција мисије и дипломатских агената. Са друге стране, привилегије и имунитети административно-техничког и послужног особља нису ни *изворни* на начин на који су то повластице и имунитети дипломатских агената.

Понекад се говори о дипломатским привилегијама и имунитетима у *ужем* и у *ширем смислу*, при чему се под првима имају они који су признати мисији и дипломатским агентима (дакле, садржински „пуни“ обим тих привилегија и имунитета). То има смисла. Међутим, када је реч о дипломатским привилегијама и имунитетима у ширем смислу, значење тог термина се не своди само на привилегије и имунитете недипломатског особља мисије, већ обухвата све који уживају привилегије и имунитете, што значи и саму мисију и дипломатско особље. Стога у смислу разматрања којима се овде бавимо таква

терминологија није прихватљива, премда има и те како смисла у вези са неким другим проблемима.

Резимирајући све речено, можда би се могло говорити о *потпуном обиму* дипломатских привилегија и имунитета и са друге стране, одређеном, већем или мањем кругу нешто ужих привилегија и имунитета, са тим да оне зависе од неколико чинилаца, од којих су четири најважнија:

- 1) категорија односно функције лица о којем је реч;
- 2) држављанство и стални боравак;
- 3) повезаност са мисијом и њеним функцијама;
- 4) пракса конкретне државе.

Премда се то само по себи подразумева, можда ипак није наодмет да још једном подвучемо да се ова разматрања и класификације тичу само личног (персоналног) аспекта тј. односних личности које уживају припадајуће привилегије и имунитете. Она не дотичу статус дипломатске мисије као такве, као специфичног државног органа, јер ту нема разлика у обиму привилегија и имунитета. Тачније, начелно би се могло поставити питање тих разлика, макар у смислу неке врсте пресеанса и неких посебних повластица, онда када би, као у прошлости паралелно постојале амбасаде и посланства (канцеларије), са тим да би амбасаде имале виши ранг.⁷⁴ Међутим, у наше време све државе отварају своја дипломатска представништва у рангу амбасада.

2. Чиниоци који утичу на обим дипломатских привилегија и имунитета

1. Категорија односно функције лица о којем је реч

Према својим функцијама односно улози, задацима и овлашћењима, особље дипломатске мисије дели се на 1) дипломатски (шеф мисије и остали дипломатски агенти), 2) административно-техничко и 3) послужно.

Са обзиром на свој значај, односно значај својих функција, чланови сваке од ових категорија уживају припадајући (шири или ужи) обим привилегија и имунитета. О томе је већ било речи, тако да нема потребе за понављањем.

⁷⁴ У прошлости, практично до Другог светског рата, само велике силе отварале су амбасаде једна код друге, док су остале државе имале посланства на челу са послаником.

Међутим, занимљиво је приметити да аутори који говоре о ограниченим привилегијама и имунитетима имају у виду само овај моменат.⁷⁵ Он је несумњиво врло важан и заправо први пада у очи. Али то не значи и да је једини.

2. Држављанство државе пријема или стални боравак у њој

Фактори који утичу на то да односно лице има ужи обим дипломатских привилегија и имунитета налазе се и на овој страни. При томе, док разлике између припадника разних категорија особља постоје увек, независно од тога чија је и где је дипломатска мисија (ко је држава именована и о којој држави пријема је реч) постоје и елементи који представљају одређене специфичне изузетке. У том смислу од посебног значаја су такви моменти на страни конкретног лица као што су његово држављанство и стални боравак.

Опште је правило да би чланови дипломатског особља мисије у начелу требало да имају држављанство државе именована.⁷⁶ У том случају важе и општа правила о њиховим привилегијама и имунитетима.

Међутим, држава пријема може, изузетно, дозволити и да се за члана стране дипломатске мисије на њеној територији именује лице које има њено држављанство. Она на то мора изричито пристати, са тим да увек може повући свој пристанак. Држава пријема може себи задржати исто право и у погледу држављана неке треће државе, који нису држављани државе именована.⁷⁷

Премда има дипломатски статус, држављанин државе именована или лице које у њој има стални боравак ужива знатно ужи обим привилегија и имунитета од свог колеге који је држављанин државе именована. Наиме, уколико му држава пријема није дала допунске привилегије и имунитете, он има судски имунитет и неприкосновеност само у погледу службених радњи учињених у вршењу својих функција (тзв. функционални имунитет).

⁷⁵ Тако нпр. Фелтхам само на овим критеријумима базира своје посебно издвајање тзв. ограничених повластица и имунитета. Он, истина, разматра и положај дипломата и других чланова особља мисије који су држављани државе пријема или у њој имају стални боравак, али то чини у другом, посебном одељку, који, сходно, има одговарајући другачији назив. Felthman R. G. 1996, 48-49.

⁷⁶ Чл. 8/1 БКДО (1961).

⁷⁷ Чл. 8/2-3 БКДО (1961).

Остали чланови особља мисије и приватна послуга који су држављани државе пријема или који су у њој стално настањени уживају привилегије и имунитете само уколико им их признаје та држава, са тим да је она дужна да врши своју јурисдикцију над њима тако да претерано не омета вршење функција мисије.⁷⁸

Другим речима, по општем међународном праву, овим лицима не припада никакав посебан привилегован правни положај. То да ли ће им, као у и другим сличним случајевима, држава пријема из неког разлога (најчешће на бази реципроцитета или из куртоазије) признати неке повластице, ствар је одлуке власти те државе са тим да такво решење (осим када је предвиђено споразумом између заинтересованих земаља) може увек бити повучено и замењено.

3. Повезаност са мисијом и њеним функцијама

Иза овог наслова који сам по себи не значи превише, крије се подела лица која уживају односне привилегије и имунитете која прави разлику између чланова особља мисије и чланова њихових породица који живе са њима у истом домаћинству. Већ је било речи о томе да и ови други, макар посредно доприносе успешном вршењу функција мисије, тако што њеним члановима омогућавају нормалан породични живот, те да то и јесте основ због којег им се признаје посебна права.

Такође, било је говора и о томе да чланови породице члана дипломатске мисије по правилу уживају исти статус тј., опште узев исти карактер и обим привилегија и имунитета као и он сам.

Па ипак, у неким случајевима постоји разлика.

Чланови породице члана особља дипломатске мисије који је држављанин државе пријема не уживају никакве привилегије и имунитете.⁷⁹ Ту, дакле, видимо оштру разлику у поређењу са правним статусом чланова породице дипломатског агента који нема држављанство државе пријема.

Утолико пре такве разлике постоје у погледу чланова породица осталих категорија особља дипломатске мисије који су држављани државе пријема или су стално настањени у

⁷⁸ Чл. 38/22 БКДО (1961).

⁷⁹ Чл. 37/1 БКДО (1961).

њој. Ни они немају никакве привилегије и имунитете и то само због држављанства односно сталног боравка члана особља мисије чијој породици припадају.

У овим случајевима, дакле, постоје специфична решења која карактеришу два момента:

- овим лицима се, за разлику од лица која су такође чланови породице члана особља мисије али оног који је држављанин државе именована, *не признају* никакве посебне привилегије и имунитети. Ако су држављани државе пријема она имају исти статус као и остали њени држављани. Другим речима, док чланови породице члана мисије који живе у његовом домаћинству имају у основи иста права као он сам, ова лица немају никакав посебан правни статус. На тај начин, ту се чак не ради ни о некаквом ограничавању обима дипломатских привилегија и имунитета, већ о њиховом потпуном одсуству односно негирању;

- ускраћивање посебних права има основ у два битна разлога који су другачије природе, али подједнако важни.

Први се своди на то да је реч о лицима која нису ни у каквој вези са функцијама дипломатске мисије, нити живе у иностранству, већ у својој земљи. Стога не постоје никакви разумни моменти који би захтевали или оправдавали да се овим лицима признају некаква посебна права, тим пре што им она заправо нису ни потребна.

Други важан разлог огледа се у чињеници да члан мисије чији су то чланови породице и сам ужива само непотпуни тзв. функционални имунитет тј., речима БКДО (1961) „судски имунитет и неприкосновеност само у погледу службених радњи учињених у вршењу својих функција.“⁸⁰ Са тим у вези, премда би се могле ставити и друге опаске, довољно је приметити да опште правило о томе да чланови породице члана дипломатске мисије уживају привилегије и имунитете као и он сам овде није примењиво већ из начелних разлога. Чланови породице лица о којем је реч не врше никакве службене радње за потребе мисије, па стога не могу уживати ни поменути имунитет и неприкосновеност.

4. Пракса конкретне државе

⁸⁰ Чл. 38/1 БКДО (1961).

Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) и други вишестрани универзални споразуми којима је кодификована ова материја садрже само основна решења и принципе. Нити је било могуће регулисати њима сва питања, нити је идеје била да се њима ограничи круг дипломатских повластица и привилегија. Напротив, њихова улога је да зајамче најважније привилегије и имунитете, утврде ниво испод кога се не сме ићи.

Међутим, свака држава, већ према својим интересима, схватањима и потребама, може својим једностраним актима признати страним дипломатским мисијама и члановима њиховог особља и нешто шири круг повластица и имунитета, што значи нека у општем међународном уговорном праву непоменута права. У таквим случајевима важно је да та решење примењује једнако према свим дипломатским мисијама и члановима њиховог особља под својом јурисдикцијом, без икакве дискриминације.

Обично су у питању одређене специфичне повластице. Примери су право лова, дозвола увоза одређених количина алкохола и цигарета и слично.

Поред тога, државе могу државе могу и двостраним или регионалним споразум признати неке друге имунитете и привилегије који нису поменути у БКДО (1961) и другим универзалним уговорима којима је кодификована ова материја.

Овде ове моменте помињемо због тога што они јасно указују да *потпуни обим* дипломатских привилегија и имунитета, онако како је заокружен важећим општим међународним правом, није и *највећи обим* тих права. Гледано из другог угла, то је потврда тога да решења БКДО (1961) и других релевантних универзалних споразума представљају само основ, минимум испод кога се не сме ићи, али не и нешто што се вољом држава не може додатно развити и унапредити макар у неким ужим оквирима.

III. РАЗЛИКОВАЊЕ ОД НЕКИХ СЛИЧНИХ ПОЈАВА

На први поглед постоји сличност између дипломатских привилегија и имунитета и посебног правног статуса који уживају неки други субјекти односно неки други државни органи који играју одређену улогу у међународном представљању држава.

То је и разлог што се често говори да ти остали субјекти односно органи који су изван круга дипломатских мисија и дипломатских представника, „уживају дипломатске имунитете.“

У таквим случајевима најчешће је у питању колоквијална фраза која треба да нам укратко објасни сву пуноћу посебне заштите коју уживају ти субјекти односно органи. Такав приступ се релативно често јавља и у правној литератури.

Међутим, строго узевши, таква тврдња није исправна. Разлике постоје и оне су прилично јасно видљиве.

Најпростије речено, тест за оцену да ли се ради о дипломатским или неким другим привилегијама јесте због чега оне постоје, да ли односни орган врши дипломатске или неке друге функције, да ли се те привилегије и имунитети признају само код државе (међународне) организације код које је односна мисија акредитована или имају шире значење, којим међународноправним изворима су зајамчене односне привилегије и имунитети.

Покушаћемо овде да у што краћим цртама укажемо на неке најзанимљивије моменте.

1. Конзуларне привилегије и имунитети

Већ је било речи о томе да су конзули посебна врста државних органа која служи за одржавање конзуларних односа тј., за вршење конзуларних функција. Такође указано је у чему се састоје конзуларне функције и нарочито, на то да су оне у принципу неполитичке.

Због тих момената, премда се често говори о дипломатско-конзуларним привилегијама и имунитетима као некаквој наводној целини, то су, две различите појаве односно категорије између којих постоји довољно јасна разлика.

И конзулима се признају привилегије и имунитети јер је то неопходно за њихово нормално обављање поверених им функција. Међутим, пошто нису политички представници државе именована, они у наше време уживају знатно мањи степен привилегија и имунитета од онога који се признаје дипломатским агентима. На исти начин и остали чланови особља конзулата (конзуларни службеници и послужно особље) имају мањи степен заштите и повластица него недипломатски чланови особља дипломатске

мисије (административно-техничко и послужно особље мисије). Коначно и сам конзулат, тачније његове просторије, ужива мању неповредивост у односу на апсолутну неповредивост која се признаје просторијама дипломатске мисије.

На разлику између улоге и положаја дипломатских и конзуларних представника врло јасно су указали Стеван Ђорђевић и Миодраг Митић, приметивши:

„Свакодневни посао дипломате је да посећује министарство иностраних послова и друге високе установе државе пријема, да иде на разноврсне пријеме и скупове а конзула, у највећем броју случајева, да обилази затворе, полицијске станице, мртвачнице, болнице, судове и многа друга места где су његови суграђани у невољи и изузетно тешкој ситуацији“ односно да: „У дипломатске мисије, поред највиших званичника државе пријема, обично долазе и највише политичке и привредне делегације државе слања а у конзулат у највећем броју случајева (истина, не увек) људи у невољи, најчешће се најниже социјалне лествице грађана државе именована (под ударом мера органа државе пријема, као што су затвор, протеривање, ускраћивање појединих права, саобраћајне и друге несреће, губитак новца и докумената и сл.).“⁸¹

На тај начин, с обзиром на то да врше неполитичке функције, конзулати одн., конзули у принципу имају знатно уже привилегије и имунитете. Указаћемо само на најважније моменте, држећи се решења Бечке конвенције о конзуларним односима (1963) којима је на универзалном нивоу кодификована ова материја.

Према одредби из чл. 31 БККО (1963) просторије конзулата су неповредиве и органима државе пријема је дозвољено да уђу њих само уз пристанак шефа конзулата, лица које он одреди или шефа дипломатске мисије државе именована, али у случају пожара или друге несреће која захтева хитне заштитне мере, пристанак шефа конзулата може се сматрати добијеним.

Дакле, овде постоји изузетна могућност, какве нема када су у питању просторије дипломатске мисије (амбасаде) у које органи државе пријема могу ући само ако добију пристанак шефа мисије. Сматра се наиме, да је неопходно потпуно заштитити достојанство и поверљивост рада дипломатске мисије а да ће, ако околности заиста захтевају неодложни улазак у просторије мисије, поменути пристанак бити дат. Ако он изостане (не буде дат) па због тога наступе штетне последице (нпр., пожар се са зграде

⁸¹ Ђорђевић С., Митић М. 2000, 159-160.

амбасаде прошири на суседне објекте) држава пријема може прогласити шефа мисије за непожељну особу (*persona non grata*) или предузети неке друге дипломатске кораке укључујући и то да од државе именована захтева накнаду штете.

Поред тога, док су апсолутно неповредиве све просторије дипломатске мисије, укључујући и околно земљиште, када је реч о конзулату, неповредивост уживају само оне просторије које он користи за потребе свог рада а не и просторије клуба, просторије које се користе за допунско школовање деце чланова особља конзулата и евентуално, других држављана државе именована.⁸²

Када је реч о личним привилегијама и имунитетима, конзуларни функционери (генерални конзули и конзули) уживају имунитет од судства државе пријема само за дела извршена у обављању конзуларних функција а не попут дипломатских агената, апсолутни имунитет. На основу одлуке надлежног суда конзул може бити стављен у затвор или притвор у случају извршења тешког кривичног дела (оног за које је запређена казна затвора од 5 година или тежа казна) што није могуће када су у питању дипломатски агенти.⁸³

Поред тога, БККО не јамчи конзулима неповредивост стана, какву на основу БКДО уживају дипломатски агенти.

Коначно, док су дипломатски агенти ослобођени дужности сведочења, конзули су ослобођени те обавезе само у погледу чињеница које се односе на вршење њихових функција (тзв. функционални имунитет) са тим да се, ако одбију да сведоче према њима се не могу примењивати принудне мере.⁸⁴

Заправо, по правилима општег конзуларног права, као дела међународног права, конзул у принципу има мање имунитете не само од оних који су признати дипломатским агентима, већ и од оних које ужива административно-техничко, па и послушно особље дипломатске мисије.⁸⁵ Стога је одавно оправдано постављено питање није ли време да се озбиљно размисли о мудрости и логици даљег одржавања прастаре традиције према којој се већи имунитети дају кувару, месару или шоферу амбасаде, него конзулу.⁸⁶

⁸² Лопичић Ђ. Н., Лопичић Јанчић Ј. Ђ. 2013, 177-179; Кривокапић Б. 2017, 635-636.

⁸³ Вуковић Ђ. 1989, 474-497; Лопичић Ђ. 1996, 125-135.

⁸⁴ Чл. 40-44. БККО (1963).

⁸⁵ Тепавац М. 1976, 159; Кривокапић Б. 1987, 97-98.

⁸⁶ Lee L. 1961, 224.

Премда је то питање постављено пре више од 60 година и мада су сви свесни нелогичности поменутих решења, ништа се до данас није изменило на универзалном нивоу у смислу некаквог другачијег уређење ових односа неком новом кодификацијом или макар ревизијом релевантних постојећих вишестраних споразума.

Уважавајући овај проблем многе државе су га превладале на један од два начина:

1) тако што су вршење конзуларних послова у држави пријема повериле конзуларном одељењу своје дипломатске мисије (амбасаде) у тој земљи, чиме су лицима која врше те послове, а која су чланови дипломатске мисије, самим тим обезбедила дипломатске привилегије и имунитете. Истовремено, пошто представљају део дипломатске мисије и саме просторије у којима се обављају ти послови уживају апсолутни имунитет, што се односи и на документе, архиву, компјутере, намештај и друге предмете који се у њима налазе;

2) уговарањем посебних решења путем двостраних уговора (конзуларних конвенција) којима су својим конзулима обезбедиле једнак степен имунитета и привилегија, као што је онај који уживају дипломатски агенти.⁸⁷

Са тим у вези, треба разумети да за разлику од првог решења, у којем лица која врше конзуларне послове имају дипломатски статус (налазе се на Дипломатској листи) у другом поменутом случају конзулати и конзули не добијају дипломатске привилегије и имунитете (јер нема разлога да их добију) већ им се само признају привилегије и имунитети који су *једнаки по обиму и квалитету са оним дипломатским*.

Тиме конзулати и конзули не постају дипломатске мисије и дипломатски агенти, на њих се не примењује аутоматски Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) нити има разлога да се она на њих односи, пошто се конзули акредитују на другачији начин и имају конзуларне, а не дипломатске функције. Суштински, њима се само повећавају одређена права, али то се врши на бази двостраног уговора између заинтересованих држава. Све док не крше међународно право и права других, државе и иначе могу да склапају споразуме о чему год желе.

Укратко, конзули нису дипломатски представници, они не врше дипломатске функције и премда им се признају одређене (конзуларне) привилегије и имунитети, то

⁸⁷ За такву праксу некадашњих социјалистичких држава, посебно чланица Варшавског уговора види: Кривокапић Б. 1987, 44-52, 94-99.

нису дипломатске привилегије и имунитети. Они то нису ни по својој намени (служе обезбеђењу вршења конзуларних а не дипломатских функција), ни по правном извору којим су дефинисане њихове привилегије и имунитети (настали су посебним међународноправним обичајима а у наше време кодификовани су БККО а не БКДО), ни по свом обиму (битно су ужи од дипломатских привилегија и имунитета).

На тај начин, премда се често дипломатско и конзуларно представљање повезују, па се нпр., говори о ДКП, тј. дипломатско-конзуларним представништвима неке државе или у некој држави о дипломатско-конзуларном праву и слично, конзуларне привилегије и имунитети, нису исто што и дипломатске привилегије и имунитети.

2. Положај унутрашњих органа спољног представљања државе

Мислећи на надлежне државне органе, део правне науке говори о органима за одржавање међународних односа,⁸⁸ односно органима за вођење и одржавање међународних односа,⁸⁹ док неки други теоретичари радије користи термин „органи међународног представљања државе“.

И једнима и другима је заједничко то што разликују две основне врсте таквих органа – унутрашње и спољне.⁹⁰

При томе се углавном објашњава да „разлика између овде две групе органа лежи у томе што су спољашни органи за одржавање међународних односа специјално

⁸⁸ Чхиквадзе В. М. 1968, 15-45; Крећа М. 2016, 269-319.

⁸⁹ Аврамов С. 2011, 329.

⁹⁰ Суштински прихватајући ову поделу, Деган каже: „Најзначајнија је подела на средишње тј. „унутрашње“ органе који делују у држави (шеф државе, највише законодавно тело, влада, министарство спољних послова) и спољне органе државе који делују у иностранству (дипломатска, конзуларна и друга представништва, укључујући мисије при међународним организацијама. Одмах затим, примећује: „Важнији су средишњи органи. Они стварају спољну политику и доносе најважније одлуке које спољни државни органи затим углавном спроводе и извршавају“. Degan V. Ђ. 2011, 299.

Са тим у вези, морамо приметити да нам није јасно зашто он оно што се уобичајено зове унутрашњим, назива средишњим (средњим) органима. По логици ствари, ако се говори о нечему „средњем“, то подразумева да има и нешто што је изнад или испод тога односно да постоје још најмање две појаве које су једнако удаљене од оне „средње“. Са тим у вези ако су у смислу међународне улоге спољни органи државе на врху (јер су специјализовани за то и у сталном контакту са страним елементом) а испод њих средњи тј. унутрашњи органи, није јасно шта је испод тога. Пада нам на ум да је можда мислио на локалне државе органе али то је онда нека сасвим друга подела, према другим критеријумима у којој би поред локалних фигурирали и централни, републички, покрајински и слични органи. Уосталом, сви они заједно су, унутрашњи органи државе. Такође, пошто аутор сам средње органе истовремено назива и унутрашњим, није јасно која би трећа категорија државних органа могла бити у питању поред спољних и са друге стране, средњих (унутрашњих).

дизајнирани за ову врсту државе активности, док за унутрашње органе одржавање међународних односа није примарни задатак.“⁹¹

Пошто тзв. спољни органи међународног представљања државе нису спорни (сталне дипломатске мисије, специјалне мисије, мисије на међународним конференцијама одн. код међународних организација, конзули) овде ћемо се осврнути на тзв. унутрашње органе међународног представљања државе или у нешто ширем смислу, унутрашње органе за одржавање међународних односа. То ћемо учинити из угла односних привилегија и имунитета и на помало неуобичајен начин.

Суштина нашег приступа биће да покаже да ови органи или макар неки од њих располажу на међународној сцени одређеним привилегијама и имунитетима али да то нису дипломатске привилегије и имунитети. Ово и онда када се садржински од њих разликују врло мало или се чак скоро уопште не разликују.

За почетак, ствар је у томе да међународно представљање државе није исто што и њено дипломатског представљање.

У првом случају у питању је шири појам јер се може радити о различитим облицима тог представљања при чему актери који га врше могу бити врло различити. Ако ствари посматрамо мало шире, државу у међународним оквирима (у другим државама, у међународној заједници) представљају разни државни органи као и свеколики недржавни субјекти. У најширем смислу државу представљају њена привредна предузећа, њени спортисти, истакнуте јавне личности, уметници али то већ излази изван оквира нашег интересовања.

У другом случају, мисли се само на оне активности које се врше неким од дипломатских путева од стране за то специјализованог или макар посебно овлашћеног органа а ради остваривања предвиђених функција које су у више или мање изражениој

⁹¹ Крећа М. 2016, 270. Занимљиво је приметити да овај аутор, правећи поменуто начелно разликовање између унутрашњих и спољних органа, у одељку који се зове „Органи за одржавање међународних односа“ у оквиру посебна три пододељка излаже 1) унутрашње органе за одржавање међународних односа, 2) спољашње органе за одржавање међународних односа и 3) конзуле, што може навести на мисао да конзуле посматра као посебну, трећу категорију. Такође сталне мисије при међународним организауцијама одн. делегације при органима међународне организације и на конференцијама одвојено разматра у оквиру наредног одељка „Мултилатерална дипломатија“ премда се и ту ради о спољним органима за одржавање међународних односа. Посреди је, међутим, по свему судећи само начин излагања тј. деобе материје, са веровањем да ће то допринети томе да се ова питања боље разумеју.

вези са остварењем спољне политике дате државе односно одржавањем односа са другим субјектима међународних односа и међународног права.

Поменућемо само укратко најважније државне органе, њихову улогу и привилегије и имунитете које им признаје међународно право. У том смислу пажњу заслужују нарочито: шеф државе; влада, председник владе, министар иностраних послова и остали министри; парламент односно посланици; судије и други органи.

1. Шеф државе

Шеф државе (председник републике или владар тамо где постоји монархија) је највиши орган представљања државе у иностранству и у самој земљи.

То се обично у унутрашњим оквирима утврђује већ самим уставом.

Тако нпр., на основу члана 111 Устава Србије (2006) председник Републике „изражава државно јединство Републике Србије“ а сходно члану 112/1/1 Устава, „Председник Републике представља Републику Србију у земљи и иностранству.“

Међутим, шеф државе, већ на основу своје функције, као највиши државни функционер, представља државу у иностранству чак и независно од норми унутрашњег права односне државе.

Поред тога, он није орган *дипломатског* представљања државе, он се не акредитује код државе пријема као представник своје државе и уопште, он не спада у оно што се обично у ширем смислу назива дипломатијом или дипломатском службом. Он је много више од тога. Ово зато што је он оличење државног јединства, суверенитета и идентитета.

У важна овлашћења шефа државе, од значаја за одржавање међународних односа, обично спадају: објављивање рата и мира, пријем страних дипломатских представника, постављање сопствених дипломатских представника у иностранству, склапање најважнијих међународних уговора, представљање државе на важним међународним скуповима и др.⁹²

На међународном плану, он не само што представља своју земљу, већ и у границама уставних овлашћења учествује у међународним преговорима и потписује

⁹² Ђорђевић С., Митић М. 2000, 28-37; Крећа М. 2012, 75-82; Сатоу Е. 2013, 175-185.

уговоре без посебног пуномоћја.⁹³ Са друге стране, већина његових свакодневних активности уопште нема везе са међународним представљањем, већ се тиче искључиво унутрашњих (унутар-државних) односа.

Шеф државе по правилу има имунитет у самој држави (оној чији је председник или владар) што се регулише њеним прописима. Није спорно да он ужива посебно поштовање, привилегије и имунитете и када се налази изван граница своје земље али је, по нама, питање да ли су то дипломатске привилегије и имунитети. Наше је мишљење да нису и то из много разлога.

У питању су привилегије и имунитети који су својствени функцији шефа државе. Чак и када се у много чему поклапа са дипломатским привилегијама и имунитетима, суштински се ради о другачијем основу и другачијем правном статусу. Објаснићемо зашто је тако.

Пре свега, дипломатске привилегије и имунитети постоје ради омогућавања нормалног вршења дипломатских функција. Међутим, шеф државе не врши дипломатске функције као такве. Тачно је да једним делом он, на много ширем плану, врши и неке од њих (представљање државе на међународној конференцији, учешће у међународним преговорима, потписивање међународног уговора итд.) али он своје повластице и привилегије ужива и изван тих оквира јер су му они потребни за остваривање свих његових функција.

Да бисмо све то боље разумели треба да се сетимо да своје (дипломатске) привилегије и имунитете дипломатски представник има по међународном праву. Међутим, ако се зауставимо само на позицији шефа мисије као далеко најважнијег дипломатског агента, његов такав правни статус постоји само ако га давањем агемана држава пријема уопште прихвати као таквог и дефинитивно призна прихватањем његових акредитивних писама.

Напротив, посебан правни положај шефа државе није везан ни за какво одобрење неке стране државе. Он проистиче из саме чињенице да је односно лице ступило у дужност (ступило на функцију председника републике, постало владар у монархији) и да

⁹³ С обзиром на то да је садржано у чл. 7/2/а Бечке конвенције о уговорном праву (1969) и низу других важних докумената, међу којима и у пословницима Генералне скупштине УН, Савета безбедности УН, те да се одавно без икаквих протеста примењује у пракси, ово решење може се сматрати правилом општег обичајног међународног права.

је та информација нотификована другим државама. Друге државе могу само да бирају да ли ће том лицу из неког разлога ускратити улазак на своју територију али оне не одлучују о томе да ли ће то лице наставити да врши своје функције и какве привилегије и имунитети му припадају.

Заправо, док дипломатски представник ужива привилегије само док обавља дипломатске функције (нпр. од тренутка акредитовања код државе пријема до момента престанка тих функција) шеф државе своје привилегије ужива увек и свугде, све док врши своју функцију (тј. функцију шефа државе). Стога, за разлику од дипломатског агента, он ужива своје привилегије и имунитете у иностраној држави без икакве акредитације код њене владе.

Овај моменат има и другу последицу – шеф државе ужива своје привилегије и имунитете у свакој држави у којој се затекне (која га прими на своју територију) за разлику од дипломатског агента чије привилегије и имунитети важе само у држави код које је акредитован или у трећој држави преко чије територије путује да би стигао у земљу у којој је акредитован или се вратио из ње (тзв. транзитна земља).

Да би ствари постале потпуно јасне довољно је приметити да шеф државе ужива припадајуће му привилегије и имунитете и када се у иностраној држави налази приватно – на одмору, лечењу и слично. Дакле и онда када не врши никакве функције у смислу да не предузима никакве службене радње.

Штавише, ако територијална држава зна његов идентитет, он ужива сва права и привилегије које му припадају и када у иностраној држави борави тајно, инкогнито. У таквом случају ће му једино бити ускраћено одавање посебних почести. То је, међутим, разумљиво само по себи, јер би одавање почести, супротно жељи шефа државе би открило његов идентитет. Ако, за разлику од поменутог случаја (обичан инкогнито) ни влада територијалне државе не зна да је на њеној територији шеф стране државе (тзв. строги инкогнито), односно страни шеф државе, разуме се, нема право ни на какав посебан статус али га стиче у пуном капацитету чим открије свој прави идентитет.

Ствар је у томе да је основ посебног правног статуса шефа државе то што је он оличење суверенитета државе коју представља. Пошто је један од основних принципа позитивног међународног права начело суверене једнакости држава, које се између осталог, формулише и максимом *par in parem, non habet imperium* (лат. једнак над

једнаким нема власти) шеф државе је, исто као и држава којој је на челу, изузет од надлежности и власти сваке друге државе. То и јесте основ његових посебних и по много чему јединствених права, привилегија и имунитета.

Свему реченоме треба додати да, премда су у садржинском смислу многе привилегије и имунитети које у иностранству ужива шеф државе исти или слични, као они који се признају страном дипломатском агенту а посебно шефу дипломатске мисије (неприкосновеност личности, имунитет од кривичног, грађанског и управног судства, неповредивост стана одн. просторија, ослобођење од царине и царинског прегледа итд.) у случају шефа државе већи је ниво, односно квалитет тих права.

Тако нпр., нема свако ко ужива дипломатске имунитете и привилегије и право на посебне почести. Оне се по правилу дају само шефу дипломатске мисије, па и то углавном код предаје акредитивних писама или код завршетка његове мисије. Напротив, шеф државе ужива нарочите почести сваки пут када дође у званичну посету и те почести су много веће од оних које се одају амбасадору. То, између осталог, обично подразумева свечани дочек већ на граници, интонирање химне, војне почести посебне гардијске чете или батаљона,⁹⁴ кићење улица заставама државе чији је шеф дошао у посету.

Држава пријема дужна је да предузима разумне мере за обезбеђење безбедности дипломатских агената, а посебно амбасадора, међутим код доласка страног шефа државе те су мере из разумљивих разлога далеко темељније и опсежније. Зависно од случаја, у циљу спречавања евентуалног напада на високог госта и ради обезбеђења његовог што већег комодитета (бржег кретања по граду, мањег губљења времена) такве мере подразумевају затварање за саобраћај улица којима треба да прође свечана поворка кола са страним шефом државе, склањање кола паркираних на тим саобраћајницама (да би се избегла опасност да се у њима можда налази бомба), размештај снајпериста на крововима кућа, заливање шахти на улицама, прихватање наоружаног личног обезбеђења страног шефа државе и низ других мера предострожности.

Поред тога, повластице и привилегије дипломатског представника у наше време имају основ у Бечкој конвенцији о дипломатским односима (1961). Међутим, она се

⁹⁴ Тј. веће војне јединице него што је она која се постројава ради одавања почести амбасадору у склопу церемоније свечане предаје акредитивних писама.

односи на дипломатске агенте а не на шефове страних држава. Они се у њој ни не помињу.⁹⁵

Додатно, Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући дипломатске агенте (1973) већ самим својим називом указује да се дипломатски агенти посматрају као нешто посебно, као неко ко *такође* ужива предвиђену заштиту која, међутим, изворно и првенствено припада другим особама, функционерима вишим по рангу и значају. Отуда и потреба да се већ у самом наслову нагласи да се Конвенција односи *и на* дипломатске агенте.

То нам додатно потврђује стилизација одредбе из члана 1 Конвенције која прецизира да:

„израз *лица под међународном заштитом* означава:

(а) шефа државе, као и сваког члана колективног тела које врши функцију шефа државе на основу устава односне државе, председника владе или министра иностраних послова, кад се било које од поменутих лица налази у иностраној држави, укључујући чланове породице који га прате;

(б) било ког представника или функционера државе или било ког функционера или другог агента међувладине међународне организације који у време и на месту где је извршено кривично дело против њега, његових службених просторија, приватног стана или превозног средства, има право, у складу са међународним правом, на посебну заштиту од ма каквог напада на његову личност, слободу или достојанство, као и против напада на личност, слободу и достојанство чланова његове породице који сачињавају његово домаћинство.“

Дакле, не само да су права ових лица, сасвим сигурно не случајно, регулисана у два одвојена става, већ када је реч о шефу државе, председнику владе или министру иностраних послова и члановима породице који их прате, заштита која се дугује у иностраној земљи није ничим условљена, за разлику од осталих представника и функционера и чланова породице који сачињавају њихово домаћинство. Посебно треба стално и мати на уму да се Конвенција а на то указује већ сам њен назив, односи првенствено на заштиту

⁹⁵ БКДО (1961) у чл. дефинише изразе „шеф мисије“, „члан мисије“, „чланови особља мисије“, „члан дипломатског особља“ итд. у чл. 3 дефинише функције дипломатске мисије итд., у низу чланова прецизира привилегије и имунитете мисије, дипломатског агента итд., али сасвим разумљиво, нити дефинише шефа стране државе, нити ишта говори о његовим функцијама и повластицама и привилегијама.

највиших државних функционера а уз њих и на заштиту дипломатских агената. То није споразум који регулише заштиту дипломатских представника која се шири на највише државне функционере, већ сасвим супротно.

Најзад, премда се то не односи стриктно на њихове дипломатске привилегије и имунитете, већ на пресеанс (ред првенства) треба подсетити да када је реч о шефовима сталних дипломатских мисија дејствује одређени аутоматизам којим се утврђује ранг међу шефовима дипломатских мисија које су акредитоване у истој држави пријема (према времену нотификације доласка одн., предаје акредитивних писама) те да постоји институт доајена дипломатског кора са одређеним посебним, углавном церемонијалним правима и дужностима.

Тога нема када су у питању шефови држава. Онда када је то потребно, ред првенства међу њима утврђује се на други начин – према службеном алфабету који је на снази у међународној организацији, жребом и низом других могућности указивања почести.

Према изложеном, шеф државе има себи својствене, посебне почести, имунитете и повластице који проистичу из високе функције коју обавља. Они су другачијег порекла и већег домашаја од дипломатских привилегија и имунитета. Стога, није исправно називати неповредивост, имунитете и привилегије шефа државе дипломатским.

2. Председник владе, министар иностраних послова и остали чланови владе

Међународно право по много чему а посебно по одређеним овлашћењима и нарочито, привилегијама и имунитетима, изједначава статус председника владе и министра иностраних послова, са оним што се признаје шефу државе.⁹⁶

Између осталог, и премијер и министар иностраних послова могу преговарати, договарати текст уговора, потписивати уговор, представљати државу на међународним конференцијама у Савету безбедности УН итд. без посебног пуномоћја. Ова права им припадају по основу просте чињенице да врше поменуте високе државне функције које су у најтешњој вези са односима са иностранством и под условом да су друге државе и

⁹⁶ Ђорђевић С., Митић М. 2000, 37-56; Крећа М. 2012, 82-86; Сатоу Е. 2013, 26-30; Кривокапић Б. 2017, 571-578.

најважније међународне организације путем нотификације службено обавештене да је односно лице ступило у неку од ових дужности.

Један од разлога што ови функцинери имају положај сличан шефу државе, је тај што у неким државама, у првом реду уставним монархијама, у складу са њиховим правним уређењем, функције које обично припадају шефу државе врши председник владе. Отуда се и конференције на највишем нивоу које се повремено одржавају, обично називају конференцијама шефова држава или влада.

Када је реч о министру спољних послова, то је функционер који управо руководи иностраним пословима, практично стално је у контактима са колегама из других земаља врло је ангажован у разним преговорима и договорима, често путује у друге земље или прима стране госте, саветује и помаже шефа своје државе односно премијера у вези са питањима из свог делокруга. Ове његове специфичне, бројне и врло одговорне функције и јесу разлог због којег он према међународном праву има посебна права и посебан статус.

Шеф владе и министар иностраних послова имају повластице и имунитете који у свему одговарају онима које ужива шеф државе осим што премијеру припадају нешто мање почести од оних које се указују шефу државе а министру спољних послова мање почести од оних које се указују премијеру.

Оно што је битно, ту се не ради о дипломатским привилегијама и имунитетима као таквим. Разлози за то су исти као код шефа државе, па нема потребе за понављањем.

Када је реч о влади као колективном органу (савету министара) и њеним осталим члановима (изузимајући премијера и министра спољних послова) влада као колективни орган извршне власти обавља мноштво разних послова и задатака од значаја за одржавање међународних односа – учествује у креирању и спровођењу спољне политике своје земље, разматра важна питања, доноси уредбе, именује и разрешава одређене функционере, самостално закључује одређене међународне споразуме (без накнадне ратификације од стране парламента).

Међутим, влада као таква, не ужива у иностранству привилегије и мунитете, из простог разлога што она не одлази колективно (у пуном саставу) ван граница своје државе да би тамо нешто радила, па да би јој стога требали некакви имунитети и привилегије. Оне

не путују колективно на међународне конференције, не држе у страниј земљи своје седнице (осим ако је реч о тзв. влади у егзилу, што је по много чему посебан случај)⁹⁷.

Само због свог чланства у влади министри (не рачунајући премијера и министра спољних послова) не уживају у другим државама посебне повластице и имунитете. Односно, они им могу бити дати али то ће бити у знак добре воље, из кортоазије одн. *ex gratia*, а не зато што постоји таква међународноправна обавеза. Дакле, ако се налазе у другој земљи приватно, ова лица су за њу у принципу обични грађани стране државе.

Међутим, у склопу вршења својих функција разни министри (војни, унутрашњих послова, за економске односе са иностранством итд.) доста често путују у друге земље, на међународне конференције и слично. Они тада представљају своју државу и могу да преговарају, потписују уговоре са тим да им је за то потребно пуномоћје.

У таквом случају они се налазе у иностранству у службеном својству, у некој врсти специјалне мисије и тада им, осим ако није уговорено нешто друго, припадају дипломатске привилегије и имунитети у складу са Конвенцијом о специјалним мисијама (1969). Дакле, у таквом случају имамо поклапање правног статуса ових лица у иностранству са одређеним дипломатским привилегијама и имунитетима али не зато што су у питању чланови владе, већ зато што су шефови или чланови специјалних мисија као посебног облика дипломатског представљања.

Да подсетимо, један од често коришћених облика дипломатског општења су специјалне дипломатске мисије, које се колоквијано називају *ad hoc* дипломатија.⁹⁸ Велика развијеност и разгранатост сталних дипломатских представништава и разни облици мултилатералне дипломатије донекле су умањили значај и потребу специјалних мисија, али их нису истиснули. Напротив, понекад се овај пут појазује као најбрже и најефикасније решење за разрешење неког спорног питања или унапређење постојећег стања међународних односа.

На челу специјалне мисије су обично високи државни функционери, почев од шефа државе, са тим да то могу бити и разни министри који руководе односним надлештвима, заменици и помоћници и друге личности. Састав таквог представништва зависи од много фактора а посебно од циљева и задатака које специјална мисија треба да обави –

⁹⁷ Јовичић М. 1959, 84-102; Rotter M. 1988, 210-214; Shain Y. 1990, 1-4; Talmon S. 1998, 115-273; Кривокапић Б. 2017, 571-572.

⁹⁸ Тепавац М. 1976, 203-227; Ђорђевић С., Митић М. 2000, 131-155; Крећа М. 2012, 134-139.

преговори за решење спора, закључење уговора или савеза ; присуствовање некој важној свечаности односно церемонији, као што су нпр., инаугурација односно крунисање шефа државе, присуствовање његовој свадби, сахрани.

Питања која се тичу специјалних мисија кодификована су Конвенцијом о специјалним мисијама (1969) која, када је реч о дипломатским привилегијама и имунитетима суштински усваја, где год је то било могуће, решења и принципе утврђене БКДО (1961). То је и разумљиво када се има у виду да се и код специјалних мисија ради о дипломатским мисијама са тим да оне нису сталне и са функцијом свеобухватног представљања, већ су привремене (временски ограничене) и дефинисане унапред утврђеним задатком.

Према чл. 1 КОСМ (1969): „израз *специјална мисија* означава привремену мисију која представља државу коју шаље једна држава другој држави, уз пристанак ове последње, да с њом расправља одређена питања или да у њој изврши одређени задатак.“

О тесној вези између сталних и специјалних мисија сведочи и чињеница да се КОСМ (1969 на неколико места позива на институте дефинисане БКДО (1961) односно на ту само конвенцију.

Да закључимо, премда се о специјалним мисијама обично говори без улажења у проблем тога ко чини њихов састав, слободни смо да приметимо да се у пракси најчешће ради о две ситуације.

Прва, када је шеф специјалне мисије личност која сама по себи, по основу своје високе функције, ужива одређене привилегије и имунитете. У том случају, ако су у саставу мисије и друга лица којима изван те мисије нису признате дипломатске привилегије и имунитети, њихов правни положај уређен је одредбама КОСМ (1969). Ако је у саставу специјалне мисије шеф сталне дипломатске мисије (то је релативно честа појава у пракси и практично се подразумева када у госте држави пријема долази шеф државе именована) на то лице се у извесном смислу односе одредбе и БКДО (1961) и КОСМ (1969).

Друга ситуација постоји када је шеф мисије личност која изван те активности не ужива дипломатске привилегије и имунитете (нпр. министар који је на челу неког другог ресора а не министарства спољних послова). Тада је његов правни положај у потпуности

уређен правилима и принципима КОСМ (1969) а исто важи и за чланове делегације који немају привилегије и имунитете по основу БКДО (1961).

*3. Остали унутрашњи државни органи,
који учествују у међународном представљању државе*

У разним облицима и у разним оквирима државу могу да предствљају и неки други други државни органи односно функционери.⁹⁹

То важи нпр., за председника и чланове парламента (посланике).

У савременим друштвима парламент врши читав низ изузетно важних функција од значаја за међународне односе конкретне државе: утврђује дугорочне спољнополитичке циљеве земље; одлучује о: рату и миру, промени државних граница, чланству у одређеној међународној организацији итд.; потврђује (ратификује) међународне уговоре, прима периодичне и ванредне извештаје владе и министра иностраних послова у вези са спољнополитичким питањима; слуша иступања страних шефова држава односно председника влада; шаље своје делегације на седнице Парламентарне уније одн., разних парламентарних скупштина или других одговарајућих међународних организација и тела; Слично се може рећи и за друге државне органе, који све више непосредно учествују у разним облицима међународне сарадње. Ту спадају судије највиших судова (Уставног суда, Врховног суда и слично); разни други органе на нивоу односне државе као што је нпр. омбудсман (заштитник права грађана), савезни јавни тужилац.; гувернери, председници савезних република, начелници срезова, градоначелници главног и великих градова.

У принципу, ма колико били важни и утицајни у својој средини, на основу општег међународног права ови органи и односна лица (функционери) немају сами по себи посебне привилегије и имунитете.

Међутим, они у наше време све чешће учествују у неком облику међународне сарадње, на разним међународним конференцијама у билатералним преговорима у раду одређенх међународних органа и тела и слично. Суштински, они су тада у некој специјалној дипломатској мисији или су део неког вида мултилатералне дипломатије.

⁹⁹ Крећа М. 2012, 87-88; Сатоу Е. 2013, 31, Кривокаић Б. 2017, 564-568, 578-579.

Стога, за званично представљање своје државе и предузимање одређених поступака у њено име њима је потребно пуномоћје док, са друге стране, ова лица уживају привилегије и имунитете који се признају специјалним мисијама и њиховом особљу. Ради се дакле о донекле специфичним, али ипак дипломатским привилегијама и имунитетима.

На тај начин, важно је запазити да, исто као и „обични“ чланови владе (без премијера и министра спољних послова) ова лица немају те привилегије и имунитете по основу своје високе функције у држави именована, већ зато што су на челу или у саставу специјалне мисије, на начин уређен Конвенцијом о специјалним мисијама (1969).

3. Преставници држава у поступцима пред међународним судовима

У извесном смислу посебан статус имају и представници држава у разним поступцима пред међународним судовима.¹⁰⁰

Чињеница је да је у наше време све више међународних судских тела и да се тај процес одвија толиком брзином да има и оних који говоре о пролиферацији (превеликом множењу) међународних судова.

У теорији се понекад применом низа критеријума издвајају разне категорије међународних судова, па се тако говори о међународним судовима за решавање спорова и казним (кривичним) судовима; судовима за државе и осталим судовима; сталним и привременим (*ad hoc*) судовима; уговорним и осталим судовима; међународним судовима у ужем смислу и мешовитим судовима; судовима у оквиру међународних организација и осталим судовима; судовима које оснивају државе, судовима које оснивају међународне организације и судовима које заједно оснивају државе и међународне организације; првостепеним и судовима више инстанце; универзалним, регионалним и локалним судовима; институционализованим и изабраним судовима; судовима опште надлежности, специјализованим и арбитражним судовима.¹⁰¹

Поменуте поделе смо навели само да би се видело колико су у наше време порасли број и разноврсност међународних судова. Оно што нас занима јесте само оно што се тиче правног положаја представника држава у поступцима пред овим судовима.

¹⁰⁰ Крећа М. 2016, 279.

¹⁰¹ Крећа М. 2012, 88-89; Кривокапић Б. 2017¹, 579.

Ти поступци могу бити чисто стручни или у извесном смислу технички (нпр. спор око неког неплаћеног дуга) али исто тако могу се тицати врло важних проблема (нпр. судбине одређеног дела државне територије) и бити повезани са врло важним питањима, од којих нека, могуће је, представљају државну тајну или другу поверљиву информацију. Та тајна одн., информација се саопштава или чини доступном представнику државе како би се он што боље припремио за случај, али то не значи да се пристаје да се она обнародује. Стога, представник државе мора бити заштићен од притиска да открије поверљиве информације.

Са друге стране, пошто се у поступцима пред међународним судовима увек ради о предметима који имају велики значај (чим су доспели пред међународни суд) у принципу је могуће замислити да неко изврши притисак на представника државе да не заступа државу на најбољи могући начин – да не презентира неке доказе, не испитује сведоке или то чини на одређени начин, пропусти рок за жалбу односно друго правно средство и слично. Разуме се, такав притисак може долазити са разних страна и имати разне облике и то се у принципу у неким случајевима тешко може избећи.

Међутим, оно што се може и мора учинити то је да се представник државе заштити у најмању руку од могућих корака које би према њему применила држава у којој је седиште суда, што значи она у којој се води поступак. Слично као и у вези са члановима сталне дипломатске мисије, она би могла да из неког разлога (чак и без стварно оправданог односно законитог повода) ухапси и притвори представника државе код суда, да му прети кривичним суђењем и осудом због његовог понашања у судници итд.

То су разлози због којих се одређене привилегије и имунитети признају и представницима држава у поступцима пред међународним судовима. Међутим, то нису дипломатске привилегије и имунитети. Оне по својим спољним манифестацијама односно кругу признатих права у извесној мери личе на дипломатске привилегије и имунитете али се у принципу од њих довољно јасно разликују.

У том погледу довољно је приметити да разлика постоји и у разлозима због којих се привилегије и имунитети признају као и начину увођења у функцију и у правном основу и у обиму признатих права.

Наиме, разлог због којих се представнику државе у овим случајевима признаје посебан правни положај је заступање државе код међународног суда а не представљање

државе односно вршеће осталих дипломатских функција у држави пријема, на међународној конференцији или у међународној организацији. То значи да су, ближе гледајући, другачије и функције таквог представника, јер оне, нису дипломатске. Додатно, разликују се и субјекти са којима тај представник општи, пошто је то у овом случају међународни суд односно противничка страна у поступку пред тим судом а не нека друга држава као таква (ван датог спора) или међународна организација.

Разлике постоје и у правном основу. То је уговор о седишту са државом у којој је седиште суда, оснивачки акт суда или посебан споразума а не Бечка конвенција о дипломатским односима или неки други уговор којим је кодификована материја дипломатског права.

Без дубљег улажења у то, може се приметити да се привилегије и имунитети представника држава код међународних судова разликују од дипломатских привилегија и имунитета и по обиму признатих права у смислу да су значајно мање.

4. Заштита парламентарара

Премда важеће међународно право забрањује не само употребу силе већ и претњу силом у међународним односима, оружани сукоби су и даље део живота. Стога у таквим случајевима важе посебне норме и принципи. Ради се о правилима која припадају оном делу међународног права који се зове ратно и хуманитарно право односно међународно право оружаних сукоба.

Сагласно тим нормама и принципима, који су се развили обичајним путем, а у новије време кодификовани низом универзалних међународних уговора, у одређеној мери и у извесним приликама могу да преговарају и међународне споразуме постижу не само највиши државни функционери и дипломатски представници држава, већ и војна лица.

Споразуми које закључују војна лица односе се искључиво на војна питања у непосредној су вези са непријатељствима. Могу се закључивати на локалном нивоу, између команданата или командира страна на бојишту односно војишту или на ширем плану између команданата високог ранга, у односу на читаво војиште односно ратиште.¹⁰²

Тако нпр., локални команданти у пракси закључују тзв. картеле и друге споразуме о прекиду ватре на датом бојишту или војишту, о локалном примирју, о капитулацији

¹⁰² О ратишту, војишту и бојишту: Кривокапић Б. 2017¹, 591-596.

одређених јединица док командантни високог ранга закључују споразуме о општем примирју, општој капитулацији.¹⁰³

Међутим, то по природи ствари подразумева да су, сем у изузетним ситуацијама (када је нпр. споразум постигнут довикивањем из ровова, путем телефонске везе и слично) представници двеју страна морали претходно да се сретну да би преговарали и постигли сагласност воља (закључили споразум). То се понекад може догодити и на неутралној територији или тзв. ничијој земљи, али се обично одиграва тако што се путем знакова (нпр. махања белим заставама) или на други начин договори примирје, након чега представник односно представници једне стране долазе на преговоре код надлежног команданта друге стране. Та лица зову се парламентарима.

Парламентар се најкраће дефинише као „преговарач или гласник који се шаље непријатељу и који за читаво време трајања своје мисије ужива заштиту и неповредивост.“¹⁰⁴

Исти аутор одмах затим даје и потпунију и прецизнију дефиницију, објашњавајући да је парламентар:

„војно или цивилно лице које командант војне јединице једне стране у сукобу снабдева потребним писменим пуномоћјем и шаље до (односно преко) непријатељских линија ради преношења поруке непријатељској команди (парламентар гласник) или ради ступања са њом у преговоре (прави парламентар). Преговори се могу односити на врло различите ствари – предаја (капитулација), примирје, размена заробљеника, прикупљање мртвих и рањеника, пропуштање конвоја са хуманитарном помоћју за цивилно становништво и др.“¹⁰⁵

Чак и у наше време изузетно развијених средстава комуникације на даљину, понекад је неизбежна употреба парламентарара. Ово зато што разговори могу бити поверљиви (нпр. о условима предаје) што се може обезбедити само у разговору лицем у лице (разговори преко телефона и других средстава везе могу се прислушкивати), што парламентар може да донесе или понесе назад са собом разне важне предмете (документе о заробљеницима које држи односна страна, разне карте и мапе, итд.).

¹⁰³ Кривокапић Б. 2017¹, 762-766.

¹⁰⁴ Кривокапић Б. 2017¹, 647.

¹⁰⁵ Кривокапић Б. 2017¹, 647.

Парламентар може да крене у своју мисију само ако је предлог стране која га шање (који се саопштава истицањем беле заставе, довикивањем, преко радио-везе, телефоном итд.) прихватила противничка страна. У том случају, страна која је пристала да прими парламентар дужна је да обустави ватру, допусти парламентару и лицима која су евентуално у његовој пратњи (носилац беле заставе - заставник, преводилац, трубач итд.) да дођу до њених положаја, обаве мисију и безбедно се врате назад, при чему према њима током читавог трајања мисије не сме вршити никакве акте непријатељства. Свако довољно озбиљно кршење неповредивост парламентар је ратни злочин.¹⁰⁶

У далекој прошлости није постојала довољно јасна разлика између парламентар и дипломатских представника који се налазе у специјалној (*ad hoc*) мисији. У далекој прошлости највиша политичка (владар, конзул у Риму итд.) и највиша војна (командант) функција нису биле јасно одвојене (вршило их је исто лице) па су се услед тога и представници односне стране у сукобу могли различито доживљавати; није било довољно развијено међународно право са довољно јасном одвојеношћу норми дипломатског и ратног права. У том смислу питање је како би у разним периодима историје требало схватати представника једне стране који је дошао да преговара о условима капитулације (предаје), о томе да се допусти цивилима да напусте одређено подручје и слично.

Чак и у наше време, када је јасна разлика између дипломатског односно дипломатско-конзуларног (право међународног представљања) и ратног и хуманитарног (међународно право оружаних сукоба) права и њихових института, може се учинити да парламентарии уживају неки вид дипломатских имунитета. Ово зато што друга страна за време док су у својој мисији мора да поштује њихову неповредивост (не сме их убијати, рањавати, заробљавати и слично) и имунитете (не сме их судити и кажњавати). Међутим, разлике постоје и оне су велике.

Прво, по природи ствари посебна заштита парламентарии постоји само за време оружаног сукоба, јер се само тада и могу слати и примати парламентарии. Са друге стране, отварање непријатељстава између две земље врло неповољно утиче на вршење дипломатских функција и позицију дипломатских представника. Наиме, у случају избијања рата, прекидају се дипломатски односи између односних држава, сталне дипломатске мисије престају са радом, а њихово особље и чланови породица тог особља

¹⁰⁶ О парламентарима: Вучинић З. 2006, 398-399.

што пре напушта територију државе пријема. Тачно је да се и за време трајања рата могу слати специјалне дипломатске мисије и то се, по правилу чини да би се договорили услови за прекид непријатељстава односно завршетак сукоба. Такве мисије по правилу се срећу на територији неке треће, неутралне државе и премда у њиховом саставу могу бити и војна лица, њих по правилу воде овлашћени цивилни функционери – политички представници односних страна. Међутим, то су специфични дипломатски контакти, који нису ни у каквој стварној вези са функцијама и правним положајем парламентарара.

Друго, с обзиром на то да се тиче односа у време оружаног сукоба, правни статус парламентарара регулисан је нормама међународног ратног и хуманитарног права а посебно општим међународним обичајним правом и релевантним међународним уговорима - чл. 32-34 . Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну (1899. г.) и чл. 32-34 Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну (1907. г.).¹⁰⁷ Напротив, положај лица која уживају дипломатском привилегије и имунитете је, када је реч о уговорном праву, уређен Бечком конвенцијом о дипломатским односима (1961), Конвенцијом о специјалним мисијама (1969) и другим релевантним споразумима.

Треће, функције парламентарара су сведене само на преговарање са другом страном о војним питањима, преношење одређених предмета и сличне задатке који су у вези са оружаном сукобом на датом простору. Оне се јасно разликују од дипломатских функција које значе представљање државе именована и читав низ других задатака и овлашћења о којима је већ било речи.

Четврто, они којима се признају дипломатске привилегије и имунитети су по правилу цивилна лица и представљају државу именована као такву, као субјекта међународног права. За разлику од тога, парламентарари су по правилу војна лица и представљају само односну војну јединицу а не и државу. То је логично решење које је, између осталог, последица чињенице војни команданти имају право да закључују само војне споразуме, оне који се тичу непосредно борбе и других искључиво војних питања, док о уговорима о миру, који су превасходно политички споразуми, преговарају и

¹⁰⁷ Реч је о идентичним одредбама, при чему чл. 32 гласи: „Парламентаром се сматра лице које једна од зараћених страна овласти да ступи у преговоре с другом страном и које долази са белом, заставом. Оно има право на неповредивост, као и трубач, носилац знака или добошар, заставник и тумач, који су у његовој пратњи.“

потписују их дипломатских представници држава, најчешће тек након што је дошло до завршетка непријатељстава.

Пето, суштина заштите коју ужива парламентар своди се на његову личну неповредивост и имунитете од власти противничке стране. Он нема никакве посебне олакшице, који се признају дипломатским правом, као што су слобода кретања, ослобођење од пореза и царина државе пријема, ослобођење од преглед личних ствари итд., са њиме се не поступа са посебном етикецијом, сагласно дипломатском протоколу. Напротив, парламентар ће читаво време бити под контролом, чуван, вођен само тамо где то жели страна која га је прихватила, може бити подвргнут претресу (да би се утврдило да не носи оружје, радио-локаторе и слично). Ипак и он и страна која га је примила дужни су да се међусобно опходе са одговарајућим поштовањем, сагласно ономе што је уобичајено у оружаним снагама – одавање почести (салутирање), одговарајуће ословљавање по чину и слично.

Шесто, премда је лице које ужива дипломатске имунитете и привилегије дужно да поштује законе државе пријема, ако се огреши о њих, па чак и ако учини тешко кривично дело (шпијунажа, убиство) оно и даље ужива неповредивост и апсолутни имунитет. То значи да држава пријема не може да га суди и казни, већ има право само да га прогласи за непожељно лице и протера. Напротив, када је реч о парламентарима, постоје два важна изузетка. Наиме, парламентар који се грубо огреши о свој статус, злоупотреби га за извођење неке војне акције (нпр. када се сретне са непријатељским командантом нападне га са циљем да га убије) губи заштиту односно неприкосновеност и имунитет, може бити задржан, изведен пред војни суд стране која га држи и кажњен због ратног злочина (повреде закона и обичаја ратовања) а изузетно може бити и ликвидираан, ако је неопходно такво тренутно реаговање да би се спречила његова незаконита акција (нпр. ако је напао противничког команданта или противничке војнике који га воде). Поред тога, ако је парламентар лице које је војни бегунац стране којој је послат, лице које је из њених редова пребегло ономе ко га шаље, страна која је примила таквог парламентарара има право да га задржи и изведе пред војни суд.

Према томе премда имају сличности, заштита парламентарара и дипломатске привилегије и имунитети су потпуно различите категорије и представљају другачије институте међународног права.

5. Функционери и службеници међународних организација

У вези са обим видом мултилатералне дипломатије који се тиче сарадње у оквиру односно посредством међународних организација постоји читав низ специфичности, којима се овде нећемо бавити.

Пошто се бавимо дипломатским привилегијама и имунитетима, оно што нас овде занима је чињеница да се може направити одређена паралела са таквим привилегијама и имунитетима које уживају дипломатске мисије и дипломатски представници држава (у сталним дипломатским мисијама, у специјалним мисијама, на међународним конференцијама, у сталним мисијама код међународних организација) и посебног правног статуса представништава и представника самих међународних организација у државама.

Овде се нећемо бавити привилегијама и имунитетима међународних организација као субјеката међународног права, јер то суштински излази из оквира дипломатског права, на исти начин као што из њега излазе и питања која се тичу привилегија и имунитета држава. Ти проблеми тичу се основних права међународних организација као специфичних ентитета и не спадају у дипломатско право, већ у међународно право међународних организација или евентуално, неке друге друге гране међународног права. Другим речима, нас занимају превасходно повластице и имунитети органа (мисија) и лица који су ангажовани у међународном представљању у овом случају у таквом представљању међународних организација.

С тим у вези, ако се ствари довољно упросте, најважнија су два питања:

1) какав је правни положај представништава међународних организација у држава
и

2) какав је правни положај представника међународних организација (тј. чланова особља представништава међународних организација).

1. Општи осврт на положај представништава међународних организација

Везано за прво питање, и међународне организације у принципу могу имати сталне и специјалне мисије. У тим случајевима њихов положај у највећој мери личи на правни положај односних дипломатских мисија држава. Ипак, разлике постоје.

Пре свега представништва међународних организација код држава нису представништва једног суверенитета код другог. Ово зато што је, за разлику од држава, међународноправни субјективитет међународних организација изведен и зависи од воље држава – оне својом сагласном одлуком оснивају међународну организацију и одређују њене циљеве, задатке и овлашћења; оне у крајњој линији могу да одлуче и да угасе међународну организацију.

То има за последицу да се представништва међународних организација код држава не називају амбасадама, па ни посланствима, већ се користе другачији називи, као што су: делегација, биро, канцеларија и слично.

Оно што је овде посебно важно, разликује се и правни положај сталних представништава међународних организација. Опште узевши, он је знатно слабији од овог који се признаје сталним дипломатским мисијама држава у другим земљама и обухвата ужи круг и мањи квалитет повластица и привилегија.

2. Положај представника међународних организација

1. Положај службеника међународних организација. - Када је реч о другом проблему, ту слично као и у вези са државама, треба правити разлику између највиших функционера и дипломатских представника. Високи функционери међународне организације уживају одређене привилегије и имунитете који у неким случајевима личе на оне који су признати шефовима држава и другим највишим функционерима држава. Као и код највиших државних функционера, ту се не ради о дипломатским привилегијама и имунитетима, већ о посебним правима која проистичу из високе функције односног лица. Све ће постати јасно ако приметимо да нпр., Генерални секретар УН ужива повластице и имунитете у свим чланицама УН тј., практично у читавом свету и онда када није ангажован ни у каквој посебној мисији (већ је нпр., на одмору).

Одређене привилегије и имунитете уживају и службеници међународних организација, познати и као међународни службеници. При томе се термин *међународни службеници* често схвата у широком смислу као:

„генусни појам који обухвата велики број лица која делују у име организације: функционере и особље организације, чланове међународних снага безбедности и снага за очување мира, експерте и техничка лица, саветнике и консултанте, медијаторе, арбитре и судије међународних судова.“¹⁰⁸

Ми ипак међународне службенике доживљавамо на нешто ужи начин, тако што због њиховог нарочито значаја и низа специфичности, посебно издвајамо највише функционере међународних организација, особље мировних и других оружаних снага и међународне судије тј., не рачунамо их у међународне службенике у ужем смислу речи.

У правној литератури се указује на неколико разлика између дипломатских представника и међународних службеника, чиме се додатно аргументује став да су то различите категорије, са различитим функцијама и следствено, привилегијама и имунитетима који јесу слични али нису исти нити једнородни;

„1) међународни службеници су држављани држава чланица или нечланица, укључујући и државу на чијој територији је седиште организације;

2) у својству међународних службеника делују на територији државе седишта и држава чланица организације;

3) правни положај међународних службеника је специфична резултанта правног односа службеника према међународној организацији, држави седишта и националној држави, тј., држави чије држављанство поседује;

4) *ratio* специфичног положаја међународних службеника је у постизању два основна циља: а) да међународним службеницима омогући обављање послова у име организације на компетентан начин ослобођен утицаја и контроле било које државе и

б) да ојача престиж и позицију међународних службеника.“¹⁰⁹

Са тим у вези, Миленко Крећа констатује да међународни службеници (схваћени у ширем смислу) имају одређени корпус сопствених привилегија и имунитета, за које са правом примећује да: „дизајнирани су по угледу на дипломатске привилегије и

¹⁰⁸ Крећа М. 2012, 202.

¹⁰⁹ Крећа М. 2012, 202.

имунитете“.¹¹⁰ Већ сама ова стилизација јасно казује да поменути аутор прави јасну разлику између дипломатских и привилегија и имунитета међународних службеника, као нечега што јесте слично, али се у бити ради о различитим појавама. Такав приступ је потпуно исправан.

Наиме, као што међународна организација ужива низ права и привилегија у држави седишта и другим државама чланицама јер је то предуслов за њено нормално функционисање, тако исто одређени круг посебних повластица и имунитета припада њеним функционерима и службеницима, по основу саме чињенице да имају то својство. Такав правни статус им је потребан да би они могли, као што је предвиђено, да врше своје функције независно од било које власти

У том погледу довољно је подсетити на чл. 100 Повеље УН који је, односећи се на генералног секретара и особље УН у том смислу врло експлицитан:

„1. У вршењу својих дужности генерални секретар и особље Секретаријата неће тражити нити примати инструкције ни од које владе или било које друге власти изван Организације Уједињених нација. Они ће се уздржавати од сваког поступка који не би био спојив са њиховим положајем међународних службеника одговорних једино Организацији.

2. Сваки члан Организације уједињених нација обавезује се да ће поштовати искључиво међународни карактер функција генералног секретара и особља Секретаријата и да неће покушавати да на њих утиче у вршењу њихових дужности.“

Дакле, прво питање је посебан правни положај особља међународних организација који подразумева одређене привилегије и имунитете али не зато што су та лица ангажована у некој конкретној дипломатској мисији, већ да би им се омогућила поменута неутралност и непристрасност као и слободан рад ради остваривања циљева односне међународне организације. Смисао тих посебних права јесте да државе у првом реду држава држављанства односног службеника и држава седишта међународне организације за коју он ради, не врше на то лице никакве утицаје како би га приволеле да оно поступа по њиховом налогу и у њиховом интересу и слично. То је и разлога што међународни службеник у принципу ужива односне привилегије и имунитете, што значи неопхону

¹¹⁰ Крећа М. 2012, 202.

заштиту и у односу на државу чији је држављанин. Између осталог, у пракси УН он добија и посебну путну исправу УН, независно од поседовања националног пасоша своје земље.

Опсег привилегија и имунитета о којима је реч креће се од оних који се могу поредити са онима што се признаје шефовима дипломатских мисија (нпр., права и привилегије које уживају генерални секретар и други највиши функционери УН) до одређених повластица и само тзв., функционалног имунитета, тј., оног који се односи на акте извршене у обављању службених функција.

Правни положај ових лица уређен је највишим актом или актом о оснивању односне међународне организације, уговором о седишту са државом седишта и другим документима. Строго узевши, они не спадају у изворе дипломатског права у ужем смислу.

2. Положај представништва међународних организација и њиховог особља. - Другачији је положај лица која нису функционери и службеници међународне организације у држави седишта, већ су чланови особља сталног представништва међународних организација у државама или су ангажована у одређеним специјалним мисијама међународних организација. Ту би се у извесном смислу могло говорити о дипломатским привилегијама и имунитетима. Уосталом, ова лица се по правилу стављају на Дипломатску листу коју сваке године издаје држава пријема, што само по себи говори да имају дипломатски статус.

Ипак и ту постоје одређене разлике.

Пре свега, привилегије и имунитети ових лица нису регулисани Бечком конвенцијом о дипломатским односима (1961), Конвенцијом о специјалним мисијама (1969), па ни Бечком конвенцијом о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера (1975)¹¹¹ већ посебним споразумима, као што су Конвенција о привилегијама и имунитетима УН (1946), Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција (1947) и др.

Стављање ових лица на Дипломатску листу није обавеза државе пријема већ се то чини из куртоазije. Важно је истаћи и то да се ова лица у Листи наводе иза дипломатских представника свих држава именована у држави пријема. Међутим, то што су стална представништва и представници одређених међународних организација наведени у „Д“

¹¹¹ Она уређује представљање држава код међународних организација, а не обрнуто, што је јасно дефинисано у њеном члану 2. Нас, међутим, овде занима управо тај други проблем тј. представљање међународних организација код држава.

листи не представља основ њихових дипломатских привилегија и имунитета нити је, само по себи доказ о њима.

Уосталом, често се на Дипломатској листи (на њеном крају) наводе и страни конзулати у држави пријема, па због тога конзулати и конзули не добијају дипломатски статус и са тим повезане дипломатске привилегије и имунитете, већ задржавају онај правни положај који им припада сагласно нормама и принципима конзуларног права.

Исто важи и за чињеницу да се, такође из куртоазије, на Листу понекад стављају и представништва појединих агенција страних држава и важних међународних невладиних организација, као нпр., Међународног комитета Црвеног крста. Ни они због тога не постају дипломатске мисије нити само због те чињенице припадници њиховог особља имају правни положај и заштиту које уживају дипломатски представници и други чланови особља дипломатске мисије.

6. Судије међународних судова

Већ је поменуто да је у наше време све више судова условно речено опште надлежности и са друге стране, посебних међународних судова.¹¹²

Тако су нпр., судови опште надлежности: Међународни суд правде, Стални арбитражни суд, Суд правде Европске уније, Суд правде Бенелукса, Суд Европског удружења слободне трговине, Централноамерички суд правде, Карипски суд правде, Суд правде Андске заједнице, Источноафрички суд правде, Суд правде заједничког тржишта источне и западне Африке итд. Са друге стране, специјализовани су: Међународни суд за право мора, Међународни кривични суд и разни *ad hoc* међународни кривични судови, Европски суд за људска права, Међуамерички суд за људска права, Афрички суд за људска права и права народа, разни административни судови одређених међународних организација итд.

Без обзира о којој врсти међународних судова се ради, да би могли да врше поверене им функције сви они и њихове судије морају бити независни и непристрасни, не смеју бити под утицајем а камоли под притиском било које државе или неке друге власти.

¹¹² Кривокапић Б. 2017¹, 375-447.

То само по себи подразумева да њихове просторије, документи и архива морају уживати неповредивост; да судије морају уживати одговарајућу неприкосновеност и имунитете.

Ови моменти истакнути су у статутима односно другим највишим актима свих међународних судова.

Међутим, да би заиста били независни, међународни судови и њихове судије морају уживати одређени посебан статус који подразумева јамчење њихове неповредивости и имунитета.

Са тим у вези, занимљиво је навести чл. 19 Статута Међународног суда правде који гласи:

„Када врше своје судске функције, чланови Суда уживају дипломатске привилегије и имунитете.“¹¹³

Са тим у вези, јасно је да се ради о тзв. функционалном („када врше своје функције“) а не апсолутном имунитету. Већ то говори да постоји разлика између правног статуса дипломатских агената и судија Суда. Чак и независно од тога, из чисто принципијелних разлога цитирана стилизација која, да подсетимо, потиче из 1945. године, је непрецизна јер се дипломатске привилегије и имунитети дају ради несметаног и ефикасног вршења дипломатских функција што овде није и не може бити случај.

Много прецизније решење садрже они релевантни међународноправни документи који су донети у нешто каснијем периоду.

Тако Статут Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију (Хашки трибунал) у чл. 30 који носи назив (рубрум) „Статут, повластице и имунитети Међународног суда“ прописује:

„1. Конвенција о повластицама и имунитету Уједињених нација од 13. фебруара 1946. примењује се на Међународни суд, судије, тужиоца и његово особље те секретара и његово особље.

2. Судије, тужилац и секретар уживају повластице и имунитет, изузећа и друге олакшице које према међународном праву припадају дипломатским представницима.

¹¹³ Та одредба на енглеском језику гласи: „The members of the Court, during engaged on the business of the Court, shall enjoy diplomatic privileges and immunities.”

3. Особље тужиоца и секретара ужива повластице и имунитет који припадају службеницима Уједињених нација у складу с члановима V и VII Конвенције из става 1 овог члана.¹¹⁴

Са тим у вези, намеће се неколико закључака. Цитирани члан нигде не помиње БКДО (1961) или неки други извор дипломатског права али зато се два пута позива на Конвенцију о повластицама и имунитету УН, што већ само по себи указује да су творци Статута имали у виду да се ради о различитим појавама. Једна од необичности је то да се привилегије и имунитети овде не ограничавају експлицитно на оно што се тиче вршења службених функција. Овде је за нас посебно занимљива чињеница да премда се у ставу 2 помињу „повластице и имунитет, изузећа и друге олакшице“, ту се не каже да наведеним лицима припадају *дипломатске привилегије и имунитети*, већ се користи другачија стилизација (“које према међународном праву припадају дипломатским представницима”). То, значи да та лицима немају дипломатске привилегије и имунитете (не могу их ни имати, јер не врше дипломатске функције) већ оне привилегије које по обиму и квалитету одговарају онима који се признају дипломатским представницима. Уосталом, још једном треба подсетити да се цитирана одредба позива на „међународно право“, а не БКДО (1961) или било који други конкретан извор дипломатског права.

Сличан приступ има Римски статут (1998) којим је основан стални Међународни кривични суд. У чл. 48 чији је назив (рубрум) „Привилегије и имунитети“ прецизирано је:

„1. Суд, на територији сваке државе-чланице, ужива привилегије и имунитете који су му неопходни за обављање његових дужности.

2. Судије, тужилац, заменик тужиоца и секретар, за време обављања функција везаних за овај суд, уживају исте привилегије и имунитет које имају шефови дипломатских мисија а после истека мандата задржавају имунитет у судским поступцима а поводом онога што су рекли или учинили за време док су обављали своју дужност.

3. Заменик секретара, особље тужилаштва и особље секретаријата уживају привилегије и имунитете и могу имати на располагању све што им је неопходно за обављање дужности у складу са актом Суда којима се регулишу њихови имунитети и привилегије.“

¹¹⁴ Ažurirani statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (1993).

Дакле и овде је јасно да лица наведена у ставу 2 уживају привилегије и имунитет „које имају шефови дипломатских мисија“ тј., на њих се само сходно примењују та правила. При томе је јасно указано да се ради о функционалном имунитету тј., оном који је стриктно везан за акте предузете у обављању судских односно тужилачких функција. Посебно је занимљиво решење из става 3 из кога следи да се питања привилегија и имунитета ту поменутих лица уређује одговарајућим актом самог Суда. Оно што је неспорно, то је чињеница да се нигде не помињу БКДО (1961) и други релевантни извори дипломатског права, па ни само то право као такво.

Поменућемо и релевантна решења Конвенције за заштиту људских права и основних слобода, познатије као Европска конвенција о људским правима (1950). Она у чл. 51 само наводи:

„Током вршења своје дужности судије уживају привилегије и имунитете предвиђене чланом 40 Статута Савета Европе и споразумима донетим на основу њега.“¹¹⁵

Уколико затим погледамо поменути чл. 40 Статута Савета Европе (1949), видећемо да он гласи:

„а) Савет Европе, представници држава чланица и Секретаријат уживају на територијама чланица имунитет и привилегије неопходне за вршење своје функције. Иmunитети подразумевају и имунитет представника у Парламентарној скупштини од хапшења и свих законских поступака на територијама свих чланица због дискусија или гласања у Скупштини, њеним комитетима или комисијама;

б) Чланови се обавезују да што пре закључе споразум како би омогућили пуну примену одредаба из тачке а) овог члана. У том циљу, Комитет министара ће препоручити владама чланова закључење споразума којим ће се утврдити имунитети и привилегије признати на њиховим територијама. Поред тога, са владом Републике Француске закључиће се посебан споразум којим ће бити утврђени имунитети и привилегије које Савет ужива у свом седишту.“¹¹⁶

Према томе, без потребе отварања било какве дискусије, јасно је да судије Европског суда за људска права не уживају дипломатске привилегије и имунитете (оне се, као такве, једноставно нигде не помињу) већ имају одређене привилегије и имунитете али

¹¹⁵ Конвенција о људским правима 1950.

¹¹⁶ Statute of the Council of Europe 1949.

оне које су предвиђене Статутом Суда односно Статутом савета Европе и посебним споразумима. Овде је прилика да приметимо да је посебан споразум о привилегијама и имунитетима, предвиђен одредбом из чл. 40 Статута СЕ, усвојен већ 2. септембра 1949. То је Општи споразум о привилегијама и имунитетима Савета Европе.¹¹⁷ Он је затим мењан и допуњаван одговарајућим протоколима, са тим да је најинтересантнији Шести протокол који је усвојен 5. 3. 1996.

Шести протокол шири привилегије и имунитете судија Европског суда за људска права и уводи нека нова права.¹¹⁸ Овде нас нарочито интересује то што већ у чл. 1. прецизира:

„Поред привилегија и имунитета наведених у члану 18. Општег споразума, судијама се лично, њиховим, супружницима и малолетној деци дају привилегије и имунитети, изузећа и олакшице које се дају дипломатским представницима у складу са међународним правом.“

Занимљивија од осталих је и одредба из чл. 4, према којој:

„Привилегије и имунитети се дају судијама не ради личне користи самих појединаца, већ да би се заштитило независно обављање њихових функција. Само је Суд у пуном саставу надлежан да одузме имунитет судијама; он не само да има право, већ и дужност да одузме имунитет судији увек када, по његовом мишљењу, имунитет омета правду и када је могуће одузети га без штете по сврхе у које се имунитет даје.“

Према томе, као што су с једне стране нешто проширене односне привилегије и имунитети, између осталог и у том правцу да обухвате чланове породице међународног судије, и са друге стране, унето позивање на „привилегије и имунитети, изузећа и олакшице које се дају дипломатским представницима у складу с међународним правом“, тако исто не би требало да има спора да се ту опет ради о једнаком обиму и квалитету посебних права али нипошто и дипломатским привилегијама као таквим. У потврду томе нећемо понављати аргумент које смо већ изнели у вези са претходно цитираним одредбама других релевантних докумената, већ ћемо се задовољити тиме да приметимо да сам цитирани чл. 4 јасно казује да се привилегије и имунитети дају да се привилегије и

¹¹⁷ General Agreement on Privileges and Immunities of the Council of Europe 1949.

¹¹⁸ Sixth Protocol to the General Agreement on Privileges and Immunities of the Council of Europe 1996.

имунитети дају судијама „да би се заштитило независно обављање њихових функција“, дакле судских а не дипломатских функција. Додатно, наставак те одредбе чини јасним да је само Суд у пуном саставу надлежан да одузме имунитет судијама и да је у неким ситуацијама дужан то да учини. Напротив, судског имунитета дипломатског агента или другог лица које ужива имунитете може се одрећи само држава именовања и то када сама оцени да тако треба да поступи (то је њено дискреционо право).¹¹⁹

Навођење релевантних одредби статута разних међународних судова и других одговарајућих докумената могло би се наставити али за тим нема потребе. Већ ових неколико примера довољно сведочи да нити се сматра да су привилегије и имунитети међународних судија и другог особља међународних судова дипломатски (у најбољем случају одговарају дипломатским привилегијама у суштинском смислу тј., у погледу обима и квалитета признатих права), нити постоји позивање на дипломатско право или макар његове најважније изворе, док са друге стране, има и решења у којима се дипломатске привилегије и имунитети уопште не помињу.

Уколико оставимо по страни конкретна решења и мало се позабавимо теоријским разматрањима, једно од питања је, треба ли разматрати положај међународних судова и судија одвојено, независно од међународних организација? Ово питање се може јавити нарочито због тога што су многи међународни судови основани и функционишу као судски органи међународних организација. У том погледу довољно је подсетити на Међународни суд правде (орган УН), Суд правде Европске уније (орган ЕУ) итд.

Када би се прихватио такав приступ то би значило да би, самим тим, за међународне судове и међународне судије у вези са њиховим привилегијама и имунитетима важило оно што је речено у погледу посебног правног статуса међународних организација и њихових функционера, односно представника.

Премда се мора признати да извесна аналогија постоји, ове појаве се не могу изједначавати и то из читавог низа разлога.

Пре свега, међународни судови нису исто што и међународне организације. Њихов начин оснивања је обично другачији, они у принципу немају (попут међународних организација) државе као своје чланице, њихове функције су битно другачије (вођење судског поступка и решавања одређеног спора или одлучивање о индивидуалној

¹¹⁹ Реч је о одредби из чл. 32/1 БКДО (1961).

кривичној одговорности). Стога би се међународни судови у најбољем случају могли назвати некаквим квазимеђународним организацијама.¹²⁰

Чак и у оним случлајевима када је међународним суд орган неке међународне организације (довољан пример је већ поменути Међународни суд правде који је главни правни орган УН) он се обично оснива односно питања која се тичу његовог функционисања се обично дефинишу статутом суда или другим одговарајућим посебним актом. Поред тога, многи међународни судови су основани посебним споразумима, као нпр., Међународни суд за право мора (Конвенцијом УН о праву мора, 1982), Међународни кривични суд (Римским статутом, 1998), Европски суд за људска права (Европском конвенцијом о људским правима, 1950) . Неки од њих постоје и врше своје функције а да уопште, сами по себи, нису конституционални део ниједне међународне организације (нпр., стални Међународни кривични суд или Међународни суд за право мора).

Поменуте чињенице и велика хетерогеност међународних судова, имају за последицу да привилегије и имунитети тих органа и тела и самих судија нису регулисани споразумима из материје дипломатског права, већ зависно од случаја, уговорима који се тичу међународног институционалног права, мирног решавања међународних спорова или међународног кривичног права. При томе нема општих решења којима би ова материја била кодификована. Чак и када се запажа поклапање одређених решења у суштинским смислу, стоји чињеница да су, односна решења, свако за себе, увек везана за одређени конкретан међународни суд.

Та решења, између осталог, дефинишу и одговарајуће привилегије и имунитете.

Међутим, то нису дипломатске привилегије и имунитети, већ само на њих личе и делом се са њима поклапају у садржинском смислу.

Много је разлога зашто се ова правила која одређују посебан статус међународних судова и судија не могу сматрати дипломатским привилегијама и имунитетима:

- они не припадају дипломатским мисијама и члановима њиховог особља и члановима њихових породица, већ битно другачијим органима и категоријама службених лица, за шта је довољно подсетити само на то да међународни судија није дипломатски агент;

¹²⁰ Кривокапић Б. 2017, 374.376.

- они нису у вези са дипломатским односима и функцијама, већ са одлучивањем у поступку пред међународним судом у којем се разматрају и решавају правна питања као што су решавање неког спора, одлучивање о индивидуалној кривичној одговорности и слично, што значи да њихов основ треба тражити не у дипломатским већ у правосудним функцијама;

- они се не признају члановима породице међународног судије, за разлику од дипломатских привилегија и имунитета које на предвиђени начин уживају и чланови породице дипломатског агента односно другог члана дипломатске мисије који се њим живе;

- они не обухватају сву пуноћу дипломатских привилегија и имунитета (сав њихов „каталог“) у смислу да међународним судовима и судијама не припадају све привилегије и имунитети који се признају дипломатским мисијама и дипломатским агентима. Између осталог, дипломатски агент има апсолутне имунитете, док судије у принципу имају само тзв., функционални имунитет;

- привилегије и имунитети међународног суда и међународних судија су првенствено установљени у односу на државу седишта суда, што даје простор за одређену аналогију са позицијом дипломатске мисије и дипломатског представника у односу на државу пријема. Међутим, у неким случајевима привилегије и имунитети међународних суда и судија имају веће просторно дејство, односно веће дејство према субјектима. Тако међународни судија у принципу ужива одговарајућу неповредивост и имунитете и у трећој држави (оној која није држава седишта суда) што није случај са дипломатским агентом, осим у погледу његових привилегија и имунитета у транзитној земљи;

- привилегије и имунитети међународног суда и међународних судија нису регулисани БКДО (1961), КОСМ (1969) или другим релевантним изворима дипломатског права, већ посебним споразумима а нарочито статутом конкретног суда, односно другим актом којим је међународни суд основан.

Према изложеном, премда се често каже да међународне судија уживају дипломатске привилегије и имунитете, то практично није тачно. Ради се о по много чему специфичним посебним правима, која уосталом, нису у вези са дипломатским

представљањем и дипломатским функцијама, као што ни они који их уживају нису никакви дипломатски представници.

7. Припадници мировних мисија УН и других међународних оружаних снага

Одговарајуће привилегије и имунитете имају и припадници мировних снага УН, односно других међународних оружаних снага. У питању су посебни органи, са посебним овлашћењима која у неким случајевима у виду изузетка подразумевају и употребу оружане силе.

Када су ангажовани у одређеним међународним оружаним операцијама у првом реду у мировним мисијама УН, припадници таквих снага који су суштински само војни контингенти држава чланица, што значи део оружаних снага сваке конкретне земље, имају посебан правни статус који се суштински своди на то да они имају имунитет од јурисдикције било које стране земље. Ближе гледајући, то у првом реду обухвата имунитет од надлежности државе домаћина (државе пријема, оне на чијој територији мировне снаге врше поверену им међународну мисију) али се односи и на изузеће од јурисдикције сваке транзитне земље (оне преко чије територије снаге прелазе на путу ка држави у којој ће учествовати у међународној мисији или у повратку из ње).

Такав посебан правни статус ових мисија и њихових припадника уговара се у сваком конкретном случају, посебним споразумом о ангажовању тих снага. У погледу операција Уједињених нација таквих споразуми се закључују са односним државама на бази Модела споразума о статусу снага у мировним операцијама који је 1990. године припремио Генерални секретар УН. Његове најзанимљивије одредбе су оне којима је прецизирано да су чланови војне компоненте операција УН за очување мира под искључивом јурисдикцијом њихових одговарајућих држава учесница у погледу било каквог кривичног дела које могу извршити у држави домаћину.¹²¹

Са тим у вези, може се запазити одређена сличност са статусом међународних службеника, што је дало за повод неким теоретичарима да и лица ангажована у мировним операцијама УН сматрају само једном од категорија међународних службеника схваћених у ширем смислу. Међутим, постоје битне разлике међу којима је једна од најважнијих

¹²¹ Model status of forces agreement for peacekeeping operations 1990, par. 47/b.

чињеница да међународни службеници (међународни функционери и службеници у ужем смислу) имају одређене привилегије и имунитете који их штите у односу на сваки државу чланицу односно међународне организације, па и државу чије држављанство та лица имају. Напротив, припадници војних контингената ангажованих у међународним мисија остају под надлежношћу и командом своје државе (државе порекла).

Ова разлика је карактеристична и за неке сличне ситуације, па и за решења која важе за представништва и представнике међународних организација у државама односно за међународне судове и међународне судије. Такође, обим права који су признати припадницима мировних мисија и другим категоријама обично није исти, што се посебно види у домену неких конкретних права и повластица.

Оно што је овде за нас најважније, премда једним делом (нарочито у погледу имунитета од јурисдикције територијалне државе) посебан положај мировних мисија и њихових припадника може имати сличности са дипломатским привилегијама и имунитетима, то су потпуно различите категорије. Оне имају различите основе које су у тесној вези са њиховим битно другачијим функцијама и регулисане су другачијим међународноправним изворима.

На жалост, посебне привилегије и имунитети међународних оружаних снага, па и самих мировних мисија УН у пракси се често злоупотребљавају у смислу да лица која су као припадници контингената тих снага извршила тешке злочине сувише често остају некажњена.¹²²

¹²² Кривокапић Б. 2017¹, 945-954.

Глава V

КАРАКТЕРИСТИКЕ ВРЕМЕНА У КОЈЕМ ЖИВИМО И ДИПЛОМАТСКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ

Излажући укратко развој дипломатије и дипломатских привилегија и имунитета, као последњи период наше класификације навели смо наше доба које, условно почиње са почетком XXI века.

Са тим у вези, премда се то подразумева само по себи, још једном треба подсетити да се 1. јануара 2001. године у овој области друштвених односа није догодило ништа драматично, што би оправдавало увођење нове периодизације. Другим речима, као и код других периода и овде је реч само о оковирним временским грраницама јер се некакви оквири морају утврдити а не зато што постоји оштра разлика између овог и претходног периода.

У том смислу има оправдања да се као део овог периода у вези са неким проблемима узимају у обзир са самог краја прошлог века, у најмању руку они који су се одиграли у његовој последњој деценији. Једноставно, догађаји су повезани, следе један за другим и није оправдано а често ни могуће везати их за врло строге датуме и периоде.

Нешто еластичнији приступ је тим пре оправдан у светлу чињенице да се и поред одређених важних промена на међународној сцени, у XXI веку у многоме наставља оно што је карактерисало другу половину прошлог века.

Штавише, данас важећи међународноправни оквири у области дипломатског права утврђени су до средине 70-их година прошлог века и од тада се нису битно мењали. То је и био разлог због чега смо након излагања историјског развоја обрадили најважнија питања која се тичу дипломатских привилегија и имунитета према позитивном међународном праву. Та решења и принципи формулисани су пре више од пола века али су, опште узевши и данас на снази и представљају темељ и окосницу читавог међународног права у овој области.

Полазећи од свега тога, овде ћемо се позабавити актуелним проблемима у овој материји, тачније најважнијим међу њима.

Одмах треба рећи да неки од њих нису специфика времена у коме живимо јер су били присутни и у претходном, па и у свим раздобљима током историје. Пример је кршење међународног права у овој области, које се повремено догађало а догађа се данас и вероватно ће се догађати и убудуће. Међутим, премда нису нови, такви проблеми су актуелни и данас. Не могу искоренити, то не значи да их не треба проучавати, указивати на њих и чинити све да се они у што већој мери избегну или превазиђу. Указаћемо, разуме се и на оне проблеме за које верујемо да су мање-више карактеристични за свет у којем живимо.

Та разматрања ће нам, између осталог помоћи да у следећој глави дамо своје виђење могућих перспектива дипломатских привилегија и имунитета у периоду који је тек пред нама.

I. КАРАКТЕРИСТИКЕ ВРЕМЕНА У КОМЕ ЖИВИМО

1. Опште карактеристике периода у коме живимо

Након кратког периода који је почео на преласку из 80-их у 90-те године прошлог века, распадом Варшавског пакта а затим и СССР у којем је постојала само једна светска суперсила (САД) која је била у позицији да одређује главне токове свих догађаја и другима намеће свој систем вредности и у крајњој линији, своју вољу, већ прве године века у коме живимо показале су да се свет креће у другачијем правцу.

Убрзо је постало јасно да моћ САД опада, да се као светска суперсила враћа Русија, да незаустављиво на свим пољима (економском, војном, политичком, технолошком) јача Кина, са тим да може очекивати да ће још неке државе (у првом реду Индија) све више утицати на оно што се збива у међународној заједници. То значи да уместо биполарног света, карактеристичног за Хладни рат и периода доминације САД као јединог хегемона, долази доба мултиполаризма, са три или више скоро једнако важна центара светске моћи.

Овај развој догађаја већ сам по себи сугерише да ће, осим у случају светског рата, додатно расти у броју и добијати на значају разни облици дипломатских контаката на свим нивоима.

Томе у прилог иду и разни проблеми са којима се суочава савремени свет. Поменућемо само неке међу њима, као што су:

- 1) интернационализација, регионализација, интеграција и глобализација;
- 2) међународни и све више, немеђународни оружани сукоби;
- 3) међународни тероризам и прекогранични организовани криминал;
- 4) политичке тензије у међународној заједници;
- 5) економска криза;
- 6) мигрантска криза;
- 7) пандемија Ковид-19;
- 8) климатске промене; итд.

*1. Интернационализација, регионализација,
интеграција, глобализација,*

Стварност која нас окружује је скоро у сваком погледу битно другачија од оне која је постојала пре само пола века а утолико више од свега што је виђено у претходним епохама.

Многи теоретичари са правом примећују да се међу посебним карактеристикама света у којем живимо и нарочито истиче истовремено постојање три процеса који су у извесном смислу супротстављени, али се са друге стране истовремено донекле допуњују и прожимају са тим да им је заједничко то што су у тесној вези са међународним правом.¹

При томе се, чак и када се не помиње поименице, има у виду и четврта појава која се у таквим разматрањима обично повезује са регионализацијом. Реч је о интеграцији. Ми ћемо је овде ипак издвојити као посебан феномен, тако да ћемо се укратко осврнути на: интернационализацију, регионализацију, интеграцију и глобализацију.

Те појаве утичу на све процесе у међународној заједници, на односе између држава, на рад међународних организација, развој међународног права итд., па тако и на

¹ Кривокапић Б. 2021, 18-22.

оно што је у вези са дипломатским мисијама и дипломатским представницима, што значи и њиховим правним статусом.

1. Интернационализација

Вероватно се неће погрешити ако се примети да се историјски гледано интернационализација јавила прва, пре осталих појава и процеса.

Наиме, већ први контакти између првих држава значили су интернационализацију одређених питања, појаву норми интернационалног (међународног) права, преговоре за закључење и закључење првих интернационалних (међународних) уговора. Другим речима, суштина ове појаве је повезивање у међународним оквирима, са тим да су основни субјекти међународних односа и међународног права државе.

Интернационализација се, поред изградње међународноправног поретка, види нарочито у појави и развоју мноштва међународних организација, међународних судова (нпр., Међународни суд правде, Међународни суд за право мора, Међународни кривични суд итд.), међународних конференција, програма, фондова и слично. Све то (израда нових међународних споразума, оснивање међународне организације) се договара, уговара, а затим остварује уз активно учешће дипломатије и посебно, разних дипломатских мисија и дипломатских представника, што онда само по себи подразумева признавање и уживање одговарајућих привилегија и имунитета.

Поред тога, интернационализација доводи до пораста међународних спорова који се онда решавају дипломатским (преговори, добре услуге, посредовање, мирење) или судским средствима, што опет неизоставно подразумева учешће представника држава а тиме и обезбеђење одговарајуће правног статуса (заштите, имунитета и повластица) тим лицима и када томе има места, делегацијама одн., мисијама као таквима.

2. Регионализација

Тај термин се користи за означавање свеобухватног повезивања држава и народа који припадају истом већем или ужем географском подручју – континенту, потконтинету, неком великом полуострву и слично. За разлику од интернационализације која може

имати шире али и уже значење (па су тако нпр., извори међународног права и двострани уговори, међународна сарадња постоји и када је реч о подухватима само две државе) регионализација по природи ствари подразумева учешће већег броја држава, дакле мултилатералну сарадњу.

Регионализација може имати разне облике, па се тако може састојати у релативно лабавим везама, али и у изградњи некаквих посебних регионалних правних норми и институција. У том смислу се и говори о регионалном међународном праву као појави или таквом праву у одређеној области друштвених односа о регионалним међународним организацијама као и о регионалним међународним судовима и другим телима.

Тако нпр., већ је било указано да у Латинској Америци посебно регионално право дозвољава давање тзв., дипломатског азила, да постоје посебни вишестрани регионални споразуми у Европи и Америци који уређују материју дипломатског права.

Све је већи број регионалних организација које се баве разним питањима међународне сарадње и код којих су државе представљење својим сталним и/или повременим дипломатским мисијама. Постоји и низ регионалних судова (нпр., Европски суд за људска права, Суд Европске зоне слободне трговине, Централноамерички суд правде) као и таквих међународних уговорних тела (нпр., Дунавска комисија).

3. Интеграција

Најпростоје речено, поред осталих могућих значења, то је (од лат. *integratio*, стварање целине, спајање) назив за процес (поступак изградње) и појаву (производ напора уложених у том правцу) за који је карактеристично тесно повезивање држава у веће или мање целине, ради сарадње и остваривања заједничких циљева, најчешће на војном, економском и политичком плану, при чему не настаје нова држава, већ специфична заједница која када је довољно развијена поприма одређене више или мање изражене над-државне елементе.²

Најбољи пример те врсте је Европска унија, мада се слични процеси одвијају и у другим деловима света.

² Кривокапић Б. 2010, 355.

Интеграција подразумева мноштво сатанака, споразума, заједничких организација, органа и других институционалних оквира, усвајање некаквих заједничких (над-државних) правних правила и слично. Стога се и она не може вршити без веома опширног и разноликог учешћа дипломатије односно дипломатских метода комуникације и сарадње међу државама.

Посебно занимљив моменат представља чињеница да су развијене интеграције негде на пола пута између савеза држава и некакве суперфедерације, заједничке над-државе.

То се, између осталог (а довољан пример је ЕУ) види по томе што имају заједнички орган који врши неку врсту улоге министарства иностраних послова интеграције и заједничка дипломатска представништва. Тако ЕУ има Заједничку безбедоносну и спољну политику (енгл. *Common Foreign and Security Policy*) у погледу које се као нека врста координатора појављује посебан орган – Високи представник Уније за спољне послове и безбедоносну политику (енгл. *High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy*). Он је на челу Европске службе за спољне послове (енгл. *European External Action Service*) која функционише као нека врста министарства спољних послова Уније са тим да се бави и питањима која обично спадају у домен министарства одбране. Све то подразумева разне преговоре и друге дипломатске активности.

Европска унија је занимљива и због тога што има сопствене дипломатске мисије у свету, независно од дипломатских представништава држава чланица. Те мисије се зову делегације ЕУ (енгл. *EU Delegations*) и у принципу оне и њихово особље имају статус који одговара амбасадама држава односно особљу таквих амбасада. Поред тога, ЕУ (њена Комисија) има своје представнике у државама чланицама ЕУ, чији је задатак да раде на повезивању са националним, регионалним и локалним властима; организују посете председника и чланова Комисије; пружају Комисији политичке информације и анализе; одржавају односе са медијима; остварују комуникацију са разним субјектима, односно јавношћу.

Све поменуте институције и други облици сарадње подразумевају врло живу дипломатску активност. То, између осталог, отвара и питање дипломатских привилегија и имунитета дипломатских представништава и представника ЕУ, као и таквих

привилегија и имунитета сталних и специјалних мисија и њиховог особља, држава код ЕУ односно мисија и особља других међународних организација код ЕУ. Та питања се решавају посебним споразумима, са обзиром на то да ЕУ, супротно пракси у неким другим материјама, није као таква чланица Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) и ниједног другог релевантног универзалног уговора којим је правно уређена ова материја.

Са тим у вези, не треба међутим, искључити да ће у зависности од даљег тока догађаја а посебно ако позиција држава буде слабила а улога међународних организација, напротив знатно порасла и Европска унија а можда и још неке творевине које је вероватно најправилније описати као наднационалне међународне организације, ући у ред поменутих уговора којима су питања која се тичу дипломатских односа, дипломатског представљања и дипломатских привилегија и имунитета уређена на универзалном плану. Ово посебно онда када се приступи новој кодификацији ове материје.

4. Глобализација

Под тим термином (од лат. *globus*, лопта тј., Земља, Земљина кугла) има се у виду претварање света у једну по много чему хомогену заједницу, „глобално село“, друштво које је јединствено по својим основним вредностима, приоритетима, процесима, проблемима и начинима њиховог решавања и слично, што подразумева и изградњу заједничког (у неком тренутку не више међународног) правног поретка и заједничких законодавних, извршних, судских, политичких и других институција.

Као што су када су за то сазрели услови, средњовековне кнежевине, грофовије, војводства, слободни градови и сличне творевине прерасле у економски, војно, политички, научно, техничко моћне велике државе, тако се, по свему судећи свет креће у правцу стварања у правом смислу речи јединственог светског друштва.

Ти процеси су се дуго развијали постепено, делом спонтано а делом плански а праву експанзију су доживели у последњих неколико деценија, чему су веома допринели разни фактори, као што су нагли напредак у разним видовима саобраћаја, појава Интернета, мобилне телефоније итд. Национални оквири су постали преуски за велика

економска предузећа (посебно за тзв., транснационалне корпорације и банке), науку, културу, спорт, сарадњу у борби против тероризма и организованог криминала.

Разуме се, појава која непосредно или посредно задире у све поре живота сваке државе и сваког појединца, морала се на одређени начин одразити и на дипломатију односно спектар питања који се тиче одржавања дипломатских односа.³

Са друге стране, има оних који на разне начине настоје да тај процес убрзају као и да га искористе за наметање козаједничких сопствених ставова, убеђења и система вредности.

Ови процеси повезани су са уочљивим падом значаја држава у сваком случају онакве њихове улоге и позиције каква је постојала током дугог низа векова. По неким, крећемо се у правцу потпуног нестанка држава, као гломазних, прескупих, недовољно ефикасних и уопште непотребних творевина које су имале своје место током читаве историје али су данас великим делом превазиђене.

Глобализација се може посматрати и као развијени облик интеграције који је у извесном смислу супротан интернационализацији и регионализацији.

Сличност са интеграцијом је очита – то је интеграција која се примењује не на неко уже подручке (регион, континент) већ на читав свет.

У принципу је јасна и разлика у односу на интернационалитацију и регионализам. Док је интернационализација назив за сарадњу, па и повезивање у међународним оквирима али такво које се врши уз суштински очувану улогу држава као суверених јединки, глобализација се своди на стварање јединственог светског друштва без држава. Коначно, премда у зависности од конкретног случаја, наоко може да има сличности са глобализацијом, само у регионалним оквирима, регионализација је по много чему специфична појава која је у стању чак и да кочи глобализацију. Тако ако државе развијају разне облике регионалне сарадње и онда се тако удружене у повезују на светском нивоу, то води бржој глобализацији. Међутим, државе могу стварати и разне регионалне институционалне облике сарадње који су међусобно супротстављени на војном, идеолошком, економском и сваком другом плану, што не само кочи глобализацију, већ прети да доведе до међународног оружаног сукоба великих размера. Довољан пример је подела света на два супротстављена војно-политичка блока за време Хладног рата.

³ О односу дипломатије и глобализације: Дашић Д. Ђ. 2008, 381-426.

Изгледа се се слична подела догодила и узима све више маха и у последњих неколико година.

5. Значај за дипломатске привилегије и имунитете

На први поглед поменуте појаве нису ни у каквој вези са дипломатским привилегијама и имунитетима. То тако изгледа само на први поглед.

Процеси интернационализације, регионализације, интеграције и глобализације који се делом допуњавају а делом су понекад супротстављени,⁴ утичу на положај држава као основних субјеката међународног права; на стварање и рад нових међународних органа, тела и других институција, на климу у међународној заједници (периоде јачања затегнутости или напротив, попуштања, детанта у међународним односима) , па тако и на оне специфичне односе који се тичу дипломатског представљања.

Поводом неких од тих момената већ је било довољно речи када је помињан сваки од поменутих процеса. Овде ћемо се задовољити само констатацијом, да појаве и поступци односно механизми о којима је реч одређују судбину света, што значи и то да ли ће постојати државе, да ли ће водећу улогу у свету имати Уједињене нације или нека друга међународна организација, шта ће уопште бити са УН и другим данас најважнијим међународним организацијама, каква ће бити позиција разних недржавних субјеката (првенствено тзв., транснационалних компанија и највећих међународних невладиних организација), какво ће бити међународно право и посебно, дипломатско право као један од његових најважнијих делова.

2. Оружани сукоби

Оружани сукоби су део стварности и у наше време. Штавише, према неким аналитичарима од 2010. године, бележи се стални пораст оружаних сукоба. Тако, док је 2014. године у свету био 41 оружани сукоб, већ наредне 2015. године било их је 50.⁵

⁴ C. W. Henderson C. W. 2010, 368-370.

⁵ Marc A. 2016, 1.

Премда је сила у међународним односима забрањена још Повељом УН (1945) а за њом и читавим позитивним међународним правом и у наше време воде се међудржавни оружани сукоби.

Неки од примера су: шестодневни рат између Руанде и Уганде (2000), оружана интервенција САД и њихових савезника у Авганистану 2001. године, која је изазвала Рат у Авганистану (2001-2020), напад САД и њихових савезника на Ирак 2003. године и затим рат у тој земљи (2003-2011), рат између Русије и Грузије (2008), рат између Цибутија и Еритреје (2008), четвородневни сукоб између Киргистана и Таџикистана (2021) итд.

Карактеристика последњих неколико деценија јесте да се смањује број међудржавних али зато расте број немеђународних (унутрашњих, грађанских) ратова. Неки међу њима почели су још крајем прошлог столећа и настављени у XXI веку (Други судански грађански рат, 1983-2005; Други конгоански рат, 1998-2003. итд.), док су други производ данашњице.

Многи од њих су испланирани, охрабрени, финансирани и на друге начине испровоцирани или помогнути споља, са тим да је у неким случајевима то учињено прикривено. Пример је државни преврат у Украјини који се изродио у прави грађански рат на истоку те земље (Сукоб у Донбасу од 2014. године).

У многим случајевима, премда се углавном означавају као унутрашњи конфликти, знатан број ових сукоба подразумева више или мање отворено учешће страног фактора на једној, обе или свим странама (тако где има три или више сукобљених актера). То учешће варира од политичке помоћи и снабдевања оружјем и инструкторима, до непосредног учешћа авијације а у неким случајевима и пешадије и оклопних јединица.

Неки од примера су: Грађански рат у Дарфуру, западној покрајини Судана (од 2003), Грађански рат у Сирији (од 2011), Грађански рат у Јемену (од 2014), Рат у Нагорно-Карабаху између Азербајџана потпомогнутог Турском и Нагорнокарабашке Републике потпомогнуте Јерменијом (2020) и др.

Посебну врсту оружаних сукоба чине они против великих терористичких организација.

Пример су прави рат који је вођен на Блиском Истоку против тзв., Исламске државе "ИСИС"(2013-2019) која је имала сопствене оружане снаге (јачине, у зависности

од извора који је дао процену, од 30.000 до 200.000 бораца из више од 80 држава света) укључујући и оклопне јединице и авијацију и контролисала је велику територију Сирије и Ирака са око 10 милиона становника.

Премда најтежи и најупечатљивији, то није и једини оружани сукоб те врсте. У том смислу довољно је поменути оне које са терористичком организацијом Боко Харам (Ништа западно) још од 2009. године воде Нигерија, Камерун, Нигер, Чад и још неке земље.

Као и код свих осталих оружаних сукоба и у напред поменутих и другим (непоменутих) ратовима данашњице смењују се борба и преговарање. При томе се преговара на разним нивоима и у разним оквирима. Јасно је да се јамчење неповредивости и имунитета преговарача увек подразумева односно посебно унапред уговора.

При томе се појављује нови проблем а то је што се преговара са недржавним ентитетима, па и терористичким организацијама. Ту се отвара читав низ питања.

Пре свега, за учеснике таквих процеса не важе Бечка конвенција о дипломатским односима (1961), Конвенција о специјалним мисијама (1969) и други релевантни међународноправни извори јер део тих учесника нису државни ентитети. Они се у најбољем случају могу сматрати устаницима, што значи државом у настајању. Међутим, у случајевима када је реч о терористичким организацијама не могу се третирати ни као устаници јер је један од услова за признавање устаника то да они поштују међународно право⁶ а битна карактеристика терористичких организација (посебно, Исламске државе и Боко Харам) јесте да оне односно њихови припадници врше масовне ратне и друге злочине који су често монструозни по начину на који су изведени.

Следећи проблем, јесте како бити сигуран да ће такви субјекти поштовати неповредивост преговарача (дипломатског представника, изасланика)? Реално, гаранција нема. Од некога ко је спреман да због свог верског фанатизма сам себе разнесе експлозивним прслуком, да побије мноштво цивила укључујуће децу и жене, да уништава вековима старе културно-историјске споменике који су баштина читавог човечанства не може се очекивати да стриктно поштује правила дипломатског права. Са друге стране, ако би тај неко задржао, мучио, убио преговарача који је код њега дошао,

⁶ Кривокапић Б. 2027, 474-476.

не би било правог начина реаговања на то јер се оружана дејства против те стране операције ионако воде.

Друга могућност је сусрет на неутралној територији или у место које контролишу снаге које се боре против терориста. Из разних разлога, питање је да ли би вође терориста то прихватиле.

Срећом, у наше време техничка средства омогућавају преговоре на даљину али не може се све решавати тим путем. Између осталог, понекад је потребна предаја одређеног предмета или посета неком месту (нпр., оном где се држе таоци, да би се утврдило да су још живи). Такође, комуникација која се одвија преко телефона, Интерна и других техничких помагала се слуша а неке ствари које су предмет преговора су често поверљиве природе. Постоје и други разлози који чине да ова питања у принципу и даље остају отворена.

3. Међународни тероризам и транснационални организовани криминал

1. Међународни тероризам

Једно од највећих зала са којима су се у прошлом веку сусретали међународна заједница, многе државе појединачно и разуме се, многобројни људи широм планете, јесте тероризам. Ништа се у том погледу није променило преласком у XXI столеће.

Посебно је опасан међународни тероризам, онај који на неки начин укључује две или више држава – тако што су терористички акти извршени у иностранству или против страних држављана или што су терористи лица из разних држава.

У вези са тиме је читав низ проблема који се тичу дипломатских мисија и дипломатских представника. Пре свега, дипломате су омиљена мета разних терориста јер се налазе у страној земљи, релативно су незаштићени, о нападима на њих извештавају сви медији (циљ терориста је увек да привуку пажњу јавности, често пута им је то важније од самог дејства акције или тога да ли су заиста убили онога кога су хтели).

У том смислу одувек је био, јесте и биће велики проблем за државу пријема како да заштити стране дипломатске мисије и њихово особље. Пружити им потпуну и до краја ефикасну заштиту увек (у сваком тренутку) и свугде (на сваком месту) једноставно није

могуће. Уосталом, пракса показује да из истих разлога државе не могу да до краја заштите ни сопствене највише државне функционере – стално се повремено догађају атентати на шефове држава, председнике влада итд.

Оно што није спорно, то је да је држава пријема дужна да пружи адекватну заштиту дипломатским мисијама и члановима њиховог особља, што значи по потреби и појачано обезбеђење. Уколико се напад ипак догоди, уз званично извињење држави именована држава пријема је обавезна да предузме све потребно да идентификује, пронађе, процесуира и примерено казни нападаче. Тек тако скида одговорност са себе.

Други битан моменат је што се, ради припреме и усвајања међународних уговора и других докумената о борби против тероризма, ради договарања конкретних операција и других облика практичне сарадње у заједничкој борби против тероризма и слично, представници држава се састају на за то организованим конференцијама односно преговарају и одлучују у оквиру надлежних међународних организација и тела.⁷ Тада ова лица имају дипломатске привилегије и имунитете који зависе од својства и функције коју имају. О томе је делом већ било речи.

2. Прекогранични организовани криминал

Проблем који је сличај борби против тероризма је борба против транснационалног (прекограничног) организованог криминала. Једна од штетних последица глобализације је чињеница да се криминалне организације и криминалци из разних држава повезују и попут привредних предузећа из разних земаља, сарађују ради остварења својих циљева и стицања добити, што у њиховом случају значи ради стицања незаконите односно противправне имовинске користи. У питању су шверц људи и трговина људима, незаконита трговина оружје, шверц и трговина опојним дрогама, фалсификовање новца и других предмета.

Посебну опасност представља чињеница да се у наше време терористи и криминалци повезују и на разне начине сарађују. Велике терористичке организације имају војну организацију, одређене вештине, оружје, док разни картели, велике банде имају неограничена финансијска средства. То има за последицу да криминалци

⁷ Више: Peterson P. G. 2002, 74-94; Pesto H. 2010, 64-81; Murray S. Blannin P. 2017.

финансирају терористе, док им ови зауврат пружају логистику, обезбеђују неку врсту војне обуке и слично.

У погледу међународне сарадње у вези борбом против транснационалног организованог криминала и са тим повезаним питањем дипломатских привилегија и имунитета, углавном важи исто оно што је речено поводом борбе против тероризма.

4. Политичке тензије у међународној заједници

У многим земљама је нестабилна политичка ситуација. Та има за последицу да су у наше време учестале разне тзв., обојене револуције, покушаји преврата, државних удара и слично.

Један од најсвежијих примера је оно што се догодило у Казахстану на самом почетку 2022. године, када су протести због поскупљења горива прерасли у прави мали грађански рат, уз како се тврди, учешће неколико хиљада терориста и бојовника убачених из других земаља. Оружана побуна је трајала кратко (2-11. јануар 2022) јер је заустављена муњевитом интервенцијом Колективних мировних снага Организације Уговора о колективној безбедности (ОДКБ) којој се, као шеф државе чланице те организације обратио за помоћ председник Казахстана.

Међутим, политичке тензије су присутне у свим деловима света. Грађански рат у Украјини је од 2014. године сталан повод за трвења између САД и њихових западних савезника и Русије. Томе се могу додати разни други моменти, као што су сталне (никада ничим доказане) оптужбе САД против Русије да се мешала у председничке изборе у САД 2016. године; такође ничим доказане и по много чему бесмислене оптужбе Велике Британије да је Русија наводно бојним отровом „новичок“ отровала пензионисаног двоструког шпијуна и његову ћерку (Случај Скрипаљ, 2018); свакодневне оптужбе Запада да Русија спрема да изврши инвазију на Украјину и војну окупацију те земље. Односе између Запада и Русије оптерећују и непрестана трка у наоружању, препреке које САД постављају за доставу руског гаса Западној Европи.

Томе треба додати сталне напетости на линији САД и Јужна Кореја – Северна Кореја, САД - Кина, Индија – Пакистан, Грчка - Турска.

Све то је имало, односно и даље има неколико врло важних последица од којих ћемо указати само на две.

Са једне стране у овом периоду били смо сведоци необично много случајева протеривања страних дипломата, на шта је разуме се, друга страна прибегавала реторзији и одговарала узвратним мерама. При томе дипломатски агенти углавном нису протеривани због нечега што су наводно сами скривили (нпр., због некакве шпијунске активности или неке друге афере) већ као посебан вид „санкције“,⁸ тачније као мера политичког притиска се циљем да се добија подршка савезника а друга страна јавно жигоше и што више изолује.

Тако је само у једном случају и то не највећег (најмасовнијем у смислу одједном протераних лица) амерички председник Џо Бајден (*Joe Biden*) потписао 15. априла 2021. извршну наредбу којом су САД увеле низ мера против Русије и протерале 10 руских дипломата, са образложењем да је то одговор на сајбер нападе и руско мешање у председничке изборе у САД 2020. године, због Украјине и других дела. Ову одлуку нису пратили никакви јавно изнети докази. Као одговор на то Русија је 21. априла исте године протерала 10 америчких дипломата.⁹

Овакви кораци не доприносе миру и сарадњи у свету али нас овде највише занимају зато што се тичу положаја лица која уживају дипломатске привилегије и имунитете.

Суверено је право сваке државе да прогласи непожељним на својој територији односно протера било које лице и при томе није дужна да за то даје било какво образложење. Међутим, у пракси се то обично чини онда када се дато лице озбиљно огрешило о прописе државе пријема – извршило тешко кривично дело, ухваћено у бављењу шпијунажом и слично.

У савременој пракси сусрећемо се међутим, са тиме да се дипломате протерују без икакве личне кривице, само да би се тиме наводно казнила држава којој припадају. То није ни логично, нити у складу са правичношћу.

⁸ Реч *санкција* ставили смо под наводнике зато што је санкција мера која се предузима против онога коме је доказано да је грубо прекршио право у овом случају међународно право. Када се таквим корацима прибегава без икаквих стварних доказа, само на основу политичке реторике (оптужби иза којих не стоје чињенице) у питању је мера политичког притиска.

⁹ “Русija proteruje deset američkih diplomata“ 2021.

Да ли ће заиста нека велика земља попут Русије задржати зато што јој је друга држава, па макар то биле и САД протерала 10 дипломата? Неће. Да ли ће због тога променити своју спољну политику? Неће. Која је онда корист од тога за онога ко прибегава таквим мерама? Једино то да у светским медијима ствара и подгрева лажну слику о томе да је држава чије дипломате су протеране крива за нешто, да се бави некаквим мутним активностима и слично. Дакле, ту је у извесном смислу у питању злоупотреба института међународног права ради остваривања извесних спољнополитичких циљева.

Истине ради, није неуобичајено да једна влада реагује на политику и праксу друге стране тако што у неким посебно тешким случајевима протерује шефа стране дипломатске мисије. Ипак, пракса да се из наведених разлога масовно протерују дипломате, узела је маха тек у последњих десетак година.

Са тим у вези, са обзиром на њену учесталост и обим (у смислу броја протераних дипломата) можда би се чак могло рећи да је у извесном смислу на делу мешање у сувереност и унутрашње ствари државе (њену спољну политику) тиме што се на описани начин врши притисак на владу те земље, која се организовано стално ставља на некакав стуб срама. Јер, још једном да поновимо у случајевима које имамо у виду нису дати никакви докази који би недвосмислено указали да је Русија заиста за нешто крива.

Са друге стране, код протеривања страних дипломата унапред се зна да ће друга страна одговорити симетрично, на исти начин. Дакле, не добија се никаква опипљива корист, само се шири лоша слика о другој земљи и њеној влади и у извесном смислу снижава ниво обим дипломатског представљања једне државе код друге. Међутим, то не може да помогне да се реши сам проблем који постоји између њих. Напротив, проста логика говори да такви кораци само воде даљем заоштравању односа.

Да резимирамо у поменутих и сличних ситуацијама нису повређене дипломатске привилегије и имунитети, нити међународно право као такво али су нарушени нормални дипломатски односи између односних држава. Када је реч о протераним дипломатама, држава именована их по правилу одмах или макар што пре шаље у неку другу мисију у некој другој држави, чиме у извесној мери компензују непријатности које су без своје кривице доживели. Ипак, остављајући по страни чисто правну страну, остаје утисак да

такво поступање према њима од стране државе пријема у најмању руку није коректно, јер им је без икакве њихове кривице, онемогућено вршење њихових функција.

5. Економска и разне друге актуелне кризе

Не улазећи дубље у разматрање тих проблема, јер су они такви да сваки од њих заслужује дубоко и опширно проучавање и оцену, довољно је да поменемо да се савремени свет сусреће са читавим низом нових изазова.

Сваки међу њима је опасан и захтеван сам по себи. Као да то није довољно пошто се они јављају истовремено а њихово дејство се често преплиће те доводи по појачавања штетних манифестација и тенденције прерастања свега у једну општу свеобухватну мегакризу.

Сведоци смо жестоке економске кризе, тзв., мигрантске кризе (нарочито од 2014. године), пандемије Ковид-19 (*Covid-19*) и свега онога што је она донела, климатских промена, поделе света по политичкој (Исток-Запад), економској (богати-сиромашни), верској, идеолошкој, етничкој и другој основи.

Свака од тих појава је у најтешњој вези са билатералним и мултилатералним преговорима, учешћем дипломатских представника различитог нивоа и профила на разним конференцијама у раду разних међународних органа и тела. Јер природно је да државе сарађују у трагању за превазилажењем насталих проблема који погађају интересе читаве међународне заједнице.

Међутим, питање је да ли се баш у сваком од тих случајева може говорити о специјалним мисијама у смислу Конвенције о специјалним мисијама (1969) пошто се често не ради о представљању држава, већ о разним експертским састанцима, на којима односна лица понекад учествују у личном својству. Јасно је да би, када је реч о заиста важним скуповима на високом нивоу или макар уз учешће одабраних важних личности, у већини случајева требало да та лица уживају одређени повлашћени положај, чак и ако нису формално представници неке државе или међународне организације. Међутим, јавља се питање где су његове границе у сваком конкретном случају.

Чак и независно од тога, поменути разлози утицали су и на неке друге моменте. У ситуацији када су државе увеле разне рестриктивне или принудне мере од којих неке

значе и обавезну вакцинацију, поставља се питање шта са дипломатским представницима?

Ако нпр., Аустралија у којој је до јануара 2022. вакцинисано 93% становништва забрањује улазак у земљу невакцинисанима, питање је шта са члановима особља страних дипломатских мисија у тој земљи? Прво, шта са онима који су већ у Аустралији и друго, шта са онима међу њима који треба да уђу у њу – да допутују да би преузели своје функције, да би се вратили са одмора.

Треба имати у виду да је здравствено стање а то значи и вакцинисаност или невакцинисаност, у принципу приватна ствар сваког појединца која би требало да остане поверљива између њега и његовог лекара. То је, уосталом, једно од основних људских права сваког појединца. Стога и питање, може ли се обавезно вакцинисање уопште толерисати. Уосталом, већина држава за сада (док ово пишемо а пандемија и даље траје) нити је увела нити помишља да уведи обавезну вакцинацију.

У вези са правним статусом дипломатског представника који је не жели да се вакцинише, јавља се питање може ли држава пријема (нпр., поменута Аустралија) да му условљава вршење његових функција обавезном вакцинацијом? Конкретно, може ли тражити да он обавезно буде вакцинисан односно, са друге стране, може ли условити неке његове активности поседовањем потврде о вакцинацији. Мисли се у првом реду на такве активности које су у вези са вршењем дипломатских функција, као што су пријем странака; улазак у министарство иностраних послова и друге органе државе пријема; присуство на званичним свечаностима, ручковима, вечерама и пријемима, присуство спортским културним и другим масовним манифестацијама и слично. Неке државе увек су таква условљавања односно ограничења увела за сва лица на својој територији. Међутим, дипломатски агент односно други члан особља дипломатске мисије по међународном праву ужива неприкосновеност и дипломатске имунитете, што значи да је изузет од њених аката власти. Ради се, дакле о теоријском проблему, од великог практичног значаја.

Да ствари доведемо до апсурда, ако поменута држава пријема поставља као чврст услов да сви који се налазе на њеној територији односно под њеној јурисдикцијом, па и чланови особља дипломатске мисије морају бити вакцинисани, а они претпоставимо, то не желе, значи ли то да треба да се затвори читава дипломатска мисија? Односно, како то

уопште може да се односи на чланове особља дипломатске мисије када они по дефиницији нису под јурисдикцијом државе пријема?

Све ово треба посматрати у светлу чињенице да мислимо на здрава а не болесна лица, која као таква нису опасност за никога; да је огромна већина становништва државе пријема које имамо у виду вакцинисана, што би требало да значи да је заштићена; да не постоји никаква међународноправна обавеза вакцинације од Ковид-19; да ни Светска здравствена организација није захтевала обавезну вакцинацију; да по свим статистикама смртност од Ковид-19 је тек нешто мало већа од смртности од обичног грипа; да по званичном наративу који је потврдила пракса и вакцинисани могу да се разболе и преносе заразу (у јануару 2022. године, у време када је 93% становника Аустралије вакцинисано, тамо је пријављено 147.000 новозаражених у једном дану); да заправо нема никаквих доказа да су вакцине заиста проверене, сигурне и делотворне.¹⁰) Напротив, неке земље нису увекe никакве посебне мере и показало се да је стопа оболелих, као стопа фаталних последица у њима мања него у онима које су свом становништву наметнуле читав низ обавеза и ограничења. Дакле, много тог указује да се не ради о медицинским аргументима, већ о политици коју је усвојила односна држава.

Уосталом, једно од логичних питања јесте како чланови особља сталне дипломатске мисије код неке државе или међународне организације могу да врше своје функције у време када је односна територијална држава (држава пријема или држава седишта) увела тзв., потпуно закључавање (енгл. *lockdown*) у трајању од неколико дана, недеља или чак месеци? Не ради се о хипотетичком питању јер је нпр., у Мелбурну, граду са 5 милиона становника, само у периоду од годину и по дана (између марта 2020. и октобра 2021. године) закључавање трајало чак 262 дана или скоро 9 месеци.¹¹ Како у тим условима могу да се нормално врше дипломатске функције које по природи ствари подразумевају сталну „живу“ комуникацију са другим људима – одласке у министарство иностраних послова, присуствовање многим пријемима, свечаностима и другим активностима.?

¹⁰ Последице вакцинисања (у смислу колико су сигурне, нису штетне) видеће се тек кроз 5-10 година а о делотворности се може расправљати у светлу чињенице да имунитет од вакцине траје свега пар месеци тако да је потребна ревакцинација, да се и вакцинисана и ревакцинисана лица опет разболевају и слично.

¹¹ Jose R. 2021.

Једно од питања јесте и шта у ситуацији када је у некој држави обавезно ношење маски и на улицама али члан особља дипломатске мисије одбија да носи маску? Какве мере према њему могу предузети локалне власти? Имали смо прилике да видимо мноштво видео материјала који сведоче о бруталниом пребијању становника Аустралије од стране полиције само зато што нису имали на лицу маску. Какве мере може предузети полиција против лица са дипломатским имунитетима и да ли ће у таквим условима оно успети да, позивајући се на своје имунитете, спречи острашћене полицајце којима је скочио адреналин да га оборе на тло, изударају или ухапсе? Јер ако се то догоди, мала је корист што ће се држава пријема накнадно извинити.

Са друге стране, држава пријема може да тврди да је ношење маски неопходно из разлога јавне безбедности, ради заштите локалног становништва од ширења заразе, те да дипломатски представник који одбија да се повинује овој мери не само крши прописе државе пријема, већ угрожава њене виталне интересе, јер доводи у опасност здравље и животе њених становника. Са тим у вези, ови аргументи не могу се лако одбацити. Јер шта да је све исто а да је болест о којој је реч заиста неупоредиво више заразна и смртоноснија од овога са чиме се сада суочавамо? Шта би могла да уради држава пријема а да заштити своје интересе и истовремено не прекрши своје обавезе према међународном праву. Јасно је да она може захтевати да се односно лице опозове или га једноставно сама може протерати али шта се догађа у међувремену? Док се односна одлука донесе и тим пре, изврши, то лице хипотетички може заразити много људи, који ће затим пренети болест до ко зна колико других.

Питања је много, правих одговора за сада нема. Као што је већ много пута истакнуто живимо у тзв. „новој реалности“ у којој се догађају ствари које су пре само 2-3 године биле незамисливе. У тим оквирима не можемо бити сигурни у то да ће се дипломатске привилегије и имунитети доследно поштовати тј., да се неће чак и свесно кршити. Између осталог, морамо се запитати да ли смо на корак од тога да нпр., полиција упадне у зграду амбасаде зато што се у њој нпр., одржава дипломатски пријем уз присуство већег броја лица него што то тренутно надлежне власти државе пријема дозвољавају?

II. СЛАБЉЕЊЕ УЛОГЕ И ЗНАЧАЈА СТАЛНИХ ДИПЛОМАТСКИХ МИСИЈА ДРЖАВА

Опште узевши у наше време више је сталних дипломатских мисија него икада пре. То је и нормално, јер дипломатско представљање по природи ствари прати свеколики раст свих друштава и међународне заједнице као целине, који, између осталог подразумева све већу покретљивост људи (туризам, међународне културне и музичке манифестације, међународна спортска такмичења итд.), страна улагања, заједничке привредне подухвате .

Интереси политичке, економске, културне и друге природе доводе до тога да државе настоје да у мери у којој је то могуће и рационално, имају све више својих сталних дипломатских представништава у свим деловима света. Ово како би се представиле у пуној мери, ефикасно штитиле права и интересе себе и својих физичких и правних лица, информиласале из прве руке. Једном речју да би у што већој мери и на што већем простору у што већем броју земаља оствариле функције и задатке који се поверавају дипломатским мисијама и дипломатским агентима.

Истовремено из сличних али и одређених посебних разлога, све су учесталије специјалне мисије које се шаљу не само на преговоре, већ и ради присуствовања разним свечаностима и другим важним догађајима. Савремена средства путовања у првом реду цивилно ваздухопловство пут чине брзим, удобним и безбедним, па је и то један од разлога који иду у прилог овој појави.

Слично се може рећи и за учешће државних делегација на разним међународним конференцијама односно у раду међународних организација.

Па ипак, постоје и разлози, чиниоци и процеси који доводе до сасвим супротне тенденције, до опадања улоге класичних дипломатских мисија и дипломатских представника. Овде ћемо се задржати на само неким од тих момената и то везано само за сталне дипломатске мисије и њихове дипломатске представнике.

1. Опадање државног суверенитета

Упоредо са јачањем глобализације и неких других просеса у наше време бележи се постепено, али зато стално опадање суверености држава.

Да подсетимо, сувереност се обично дефинише као право и својство државне власти да је на односној територији највиша и независна од свих других власти, односно да је слободна у одлучивању и надређена свим другим властима и лицима и може им наметнути своју вољу. На то се може гледати и и другог угла, у ком случају се сувереност доживљава као појава која се састоји у томе да држава (народ) ужива неotuђиво право да одлучује о свом унутрашњем друштвено-политичком и економском уређењу (тзв. унутрашња сувереност) одн., о својој спољној политици (тзв. спољна сувереност).¹²

Премда никада није била апсолутна, сувереност држава се све више ограничавала упоредо са развојем међународне сарадње, закључењем све већег круга међународних уговора (који по природи ствари значе преузимање одређених обавеза) развојем све већег броја међународних прганизација (чланство у којима подразумева одговарајуће обавезе), појавом међунариодних судова, над-државних творевина (ЕУ).

Уосталом, један од најочитијих примера ограничења суверене власти државе да на својој државној територији односно простору под својом јурисдикцијом ради шта јој се прохте, представљају дипломатске привилегије и имунитети. Посебна права дипломатске мисије, њеног особља и чланова породица тог особља су истовремено обавезе односно важна ограничења за државу пријема.

Опште узевши, ограничење државног суверенитета знатно су убрзили разни процеси регионализације и интеграције и нарочито, глобализације. Ако су регионализација и интеграција чиниоци који доводе до одређеног опадања улоге и позиције државе као такве у одређеним ужим, регионалним оквирима, глобализација је процес који је захватио читав свет, што значи да погађа сва друштва и све државе.

Данас се државе у све већој мери одричу дела своје суверености практично у свим сферама: у вези са политичким и војним питањима, тако што постају део система колективне безбедности (УН) или војно-политичких организација (нпр. НАТО) који преузимају низ важних одлука из те материје; у економским односима, што се нарочито чини улажењем у чланство међународних економско-фиансијских организација (Светска трговинска организација, Светска банка итд.) одн., закључењем одговарајућих уговора; у домену културе, образовања, информисања, саобраћаја, телекомуникација. Паралелно са тим врши се и унификација појединих области националних правних поредака, тако што

¹² Кривокапић Б. 2019, 356.

се друштвени односи правно уређују на истоветан или бар све сличнији начин и то у свим областима права - у домену права људских права али и уставног, грађанског, кривичног, привредног, радног, саобраћајног, поштанског, еколошког итд. права.¹³

Не улазећи у сложени проблем суверености, ограничене суверености, теорија које негирају државни суверенитет и с тим повезана питања, задовољићемо се да констатује да су државе и данас, почетком треће деценије XXI века суверене и то и правно¹⁴ и стварно, али да са друге стране, стоји чињеница да се код већине држава¹⁵ може се запазити одређено крућење суверености, што се између осталог манифестује и у све већем преношењу одређених традиционално државних функција на неке међународне организације односно међународне органе и тела или недржавне субјекте унутар саме државе, док је истовремено присутна тенденција пораста међународноправног регулисања све већег круга односа који су релативно донедавно сматрани питањима из домена тзв., искључиве надлежности држава (људска права су најбољи али само један од примера).

То само по себи на одговарајући начин утиче на слабљење улоге државе и државног апарата и то како у самим државама, тако и у вези са њиховим представништвима у иностранству. Довољно је да приметимо да, премда и даље постоје строга правила у смислу хијерархије, чувања државне и друге тајне и томе слично, дипломатске мисије држава су данас, мање ригидне него у прошлости, низ правила дипломатског општења се схвата мање строго. Уосталом, једна од манифестација тих процеса и токова је и чињеница да док су у не тако давној прошлости дипломате у свечаним приликама носили униформе (углавном су личиле на униформе високих поморских официра) па чак и сабље односно мачеве или бодеже, данас је то углавном превазиђено.

Оно што је важно, једна последица промена о којима је реч је да се многа питања преносе из надлежности дипломатских мисија на друге (међународне или недржавне)

¹³ Кривокапић Б. 2019, 355-392.

¹⁴ Један од основних принципа савременог међународног права, зајамчен већ самом Повељом УН (чл. 2/1) је начело суверене једнакости држава.

¹⁵ Ова ограда се мора ставити зато што се код неких држава у првом реду великих сила, могу запазити истовремени супротни процеси у смислу јачања позиција централне власти односно државе и њених институција.

субјекте или да се тим питањима паралелно баве и дипломатске мисије и министарство спољних послова и ти други субјекти.

Са тим у вези, занимљиво је и добрим делом оправдано запажање које се своди на тврдњу да се држава у извесном смислу поткопава и изнутра, тако што се све више растеже на појединачне функционалне делове, са тим да извршни, али и законодавни органи, па чак и судови, све више остварују разне видове прекограничне сарадње (са таквим телима и органима у другим државама), стварајући густу мрежу нових односа, који чине део новог међународног поретка, неопходну за решавање најважнијих заједничких проблема савременог света, као што су пропадање животне средине, промена климе, тероризам, прекогранични организовани криминал итд.¹⁶

2. Јачање улоге дипломатије на врху

Састанци на врху тзв., самити (од енгл. , *summit*, врх)¹⁷ постоје одувек, од када је и првих држава. Срећемо их још у антици (нпр., већ поменути сусрет фараона Рамзеса II и хетитског цара Хатушила III) а затим током читаве историје, нарочито у XVII-XIX в. када се одржавају бројни конгреси на којима су решавана важна политичка питања али и усвајана нова правила која су значила даљи развој међународног права – Вестфалски (1648), Бечки (1815), Париски (1856), Берлински (1878) и други конгреси.

Међутим, ова појава је узела маха нарочито у наше време. Данас се под тим називом немају у виду сусрети владара, већ састанци највиших представника држава у лицу шефова држава, односно председника влада на којима се разматрају и решавају нарочито важна питања.¹⁸

Њихов значај зависи са једне стране од покренутих тема и усвојених одлука, а са друге стране од тога о високим представницима којих држава се ради. По себи се разуме да су за односне државе такви састанци увек важни, јер се ради о преговорима и

¹⁶ Slaughter A.-M. M. 1997, 184.

¹⁷ Премда је сама појава позната од памтивека, сматра се да је термин *самит*, схваћен у значењу у ком се овде користи настао релативно недавно и да је његов творац британски премијер Винстон Черчил који је ту реч у значењу које јој овде придајемо први пут употребио 1950. године у једном говору, што су одмах прихватили и популаризовали медији.

¹⁸ О самитима односно дипломатији на врху: Plischke E. 1968, 137-159; Dunn D. H. 1995; Ђорђевић С., Митић М. 2000, 155-158; Сатоу Е. 2013, 19-22; Кривокапић Б- 2017, 615-617.

договорима који погађају њихове интереса. Међутим, онда када су у питању самити представника највећих светских или регионалних сила, њихов значај може бити велики и за односи регион, па и читав свет.

Такви састанци могу бити билатерални (уз учешће само двојице) или мултилатерални (уз учешће три или више шефова држава или влада). Гледано из другог угла, они могу бити институционализовани (устањени, уобичајени, редовни), повременни (нпр., саставници у оквиру Г7) или *ad hoc* (спорадични, по потреби). Додатно, може се радити о таквим састанцима у ужем смислу (уживо, лицем у лице) или о разговорима на даљину, посредством техничких средстава.

Оно што је карактеристично за време у којем живимо јесте чињеница, да постигнути развој науке и технике дозвољава као никада у прошлости да најважнији функционери држава комуницира непосредно, без посредника и то у принципу врло често. Данас се захваљујући авио превозу зачас може стићи на било коју тачку света и вратити из ње. Поред тога, почев од успостављања директне телефонске линије *црвеног телефона* или *врुће линије* између Вашингтона и Москве у време Кубанске ракетне кризе (1962) раширена је пракса директних веза, посебно између шефова великих сила. Додатно, то нису више само разговори телефоном, већ се ради о видео сесијама, где се саговорници виде, могу да прате реакцију друге стране, могу да један другоме покажу одређене документе, предмете и слично. Заправо, много тога је као да су стварно један поред другог у истој просторији.

Све то има низ позитивних последица, као што су брза реакција на кризне ситуације (јер се може реаговати практично тренутно, брзо доношење одлука, смањење трошкова (јер нема путовања), мањи замор учесника (јер остају у својим удобним кабинетима), пораст узајамног поверења (јер се односне високе личности могу међусобно боље да упознају, јер се виђају релативно често) и слично али и једну другу страну која се огледа у слабљењу улоге класичне дипломатије, оне која се води путем сталних дипломатских представништава и специјалних мисија.

Наиме у тим новим условима традиционалним дипломатским представницима прети опасност да остану на репу догађаја. Уместо да као у прошлости имају знатна овлашћења и прилично велику аутономију деловања, они су сада често у позицији да само приме одређене информације, које не морају увек бити ни довољно благовремене,

ни заиста потпуне ни сасвим тачне.

У прошлости и онда када је преговоре водио сам владар или министар спољних послова, шеф дипломатске мисије те земље је припремао терен за то и најчешће и сам био присутан и учествовао у разговорима, што значи да је све сазнавао на извору. Данас се много тога одвија у непосредном контакту шефова држава или влада, без присуства и учешћа шефова дипломатских мисија који обично само у кратким цртама бивају обавештени о резултатима и евентуално нерешеним проблемима.

Ови моменти су утолико тачнији и актуелнији, што се непосредни контакти (како „уживо“ тако, посебно, путем видео линка) не одржавају само између шефова држава или влада, већ и између министара иностраних послова, па и других високих личности.

Према томе, захваљујући у највећој мери напретку науке и технике у наше време сва најважнија спољнополитичка решења више него икада пре непосредно договарају шефови држава или влада односно министри иностраних послова, као и што више него икада до сада, шеф државе одн., шеф владе и посебно, министар односно министарство спољних послова максимално брзо реагују на све конфликтне ситуације, могуће или стварне кризе, кораке друге стране и слично.

У том смислу се правом запажа:

„Због тога су шефови дипломатских мисија а тиме и саме мисије много изгубиле на политичком значају у поређењу са временима када су амбасадори имали далеко већу самосталност и креативност (због личне блискости са владаром кога су представљали, свог личног високог друштвеног статуса али и услед спорих и несигурних веза са престоницом државе именована, што је захтевало да и мају релативно одрешене руке по многим питањима).“¹⁹

Са друге стране, одређене промене догодиле су се и унутар самих држава именована. Оне су постепено довеле до тога да се дипломатски представници, па и сами шефови мисија све више свде на позицију која је тек нешто изнад „обичних“ административних службеника управног апарата, са тим што, за разлику од оних који раде у другим државним ресорима, свој рад обављају у иностранству, за нешто већу плату и уз одређене повластице. Посебно, дипломатске мисије и дипломатски представници, данас су много више него раније под непосредним руководством шефа

¹⁹ Кривокапић Б. 2017, 538-539.

држава, шефа владе, министра спољних послова, па и парламента, чему су такође дипринеле разне новотарије из домена саобраћаја и телекомуникација, које омогућавају и тренутне контакте и по потреби, брз долазак односних лица у државу пријема или из ње у државу именована.

Све то има зато једну од последица, чињеницу да је дипломатска служба, премда и даље сложена, одговорна, захтевна а често и ризична у наше време изгубила много од свог некадашњег сјаја и мистике.

То је некадашњи познати британски глумац и писац Питер Устинов сажео у једну у дипломатским круговима добро познату, подгругљиву али заправо у извесном смислу суштински не сасвим неоправдану констатацију да: „Данас дипломата није ништа друго него главни конобар којем повремено допуштају да седне.“ Она је изречена већ у у првом чину његове позоришне представе „Романов и Јулија“ (*Romanoff and Juliet*) која је написана и први пут изведене 1956. године у време Хладног рата.²⁰

Запажајући промене а посебно то да самостално учешће у вођењу спољне политике све више измиче из руку шефова дипломатских мисија, познати британски глумац и писац, Питер Устинов је то на саркастичан и духовит начин описао.²¹

Много тактичније, уљудније, али и тачније и у виду далеко дубље мисли, слично запажање формулисао је у своје време истакнути југословенски каријерни дипломата и правни писац Миодраг Митић. Он је приметио:

„Некада је дипломатија значила ексклузиву: како у погледу основних задатака (представљање једног двора односно владара код другог) тако и у погледу личности – аристократија, људи 'племените крви' из виших сталежа који су у то доба једини могли да репрезентују свог монарха. Дипломатија није више ексклузива, давно је престала да буде аристократско занимање, те је самим тим постала и мање атрактивна, стврставајући

²⁰ У питању је романтична комедија а заправо сатира, по којој је 1961. снимљен и истоимени играни филм. Реч је о преради чувене Шекспирове драме „Ромео и Јулија“, са тим што је радња из средњовековне Вероне премештена у доба Хладног рата и у измишљену европску државицу Конкордија (*Concordia*, староримска богиња споразума и слоге). Пошто су код гласања о важној резолуцији у УН гласови подељени и САД и СССР настоје да Конкордију, која је уздржана, придобију на своју страну. У тим оквирима одвија се прича о љубави Игора, сина совјетског амбасадора Романова и Јулије, ћерке америчког амбасадора Моулсворта, са тим што за разлику од Шекспирове трагедије у којој се завађене породице Монтеги и Капулети мире тек након погибије двоје младих, овде се захваљујући председнику Канкордије, све завршава хепиендом.

²¹ У енгл. оригиналу: „A diplomat these days is nothing but a head waiter who's allowed to sit occasionally“.

се лагано у уобичајене државне и чиновничке професије и све мање се разликујући од других, како по значају који јој остале структуре друштва придају, тако и по статусу и погодностима које њени посленици имају у односу на друге категорије стручних занимања и делатности. Истакавши да је вео тајности и тајновитости давно скинут са дипломатије, чији припадници не иду више у државу пријема, као што су то зловољни процењивачи ове професије говорили, 'да би шпијунирали у интересу своје државе', или чак *to lie and denie* (да лажу и поричу), јер се све тајне овог света уз високи развој технологије, могу сазнати и без дипломатије и дипломата.²²

Када је тако распршио сувише блиставу слику о дипломатији која је и даље присутна код многих, Митић је поставио логично питање и одмах на њега дао одговор:

„Шта онда остаје примаран интерес и задатак дипломатије? Одржавање непосредног контакта са владама других држава и представљање своје државе и заштите њених интереса у тим државама или међународним организацијама и на међународним конференцијама.“²³

Вероватно треба приметити и то да појава да највиши државни функционери преузимају на себе неке од функција које традиционално врше дипломатски представници у суштинском смислу није никаква новина. Као њима надређени органи, одувек су шеф државе или владе и министар спољних послова у извесном смислу истискивали дипломатске представнике, тако што су када год је било неопходно и физички могуће, преузимали на себе у сваком конкретном случају представљање односне државе, преговарање и закључење у њеном име међународног уговора и слично. Оно што је заправо ново, то је да је научно-технички прогрес омогућио да поменути функционери играју описану улогу све чешће и све ефикасније у извесном смислу заобилазећи своје дипломатске представнике.

Сазнање о томе да дипломатским представницима у све већој мери измиче оно што је вековима представљало њихову главну функцију а то је политичко представљање државе имановања и врло широком спектру односа у тесној је вези са дипломатским привилегијама и имунитетима.

Јер ако се оне дају ради успешног и несметаног вршења дипломатских функција а

²² Митић М. 1999, 8-9.

²³ Митић М. 1999, 9.

те функције у првом реду најважније међу њима у све већој мери преузимају на себе други, виши државни органи државе именована, може се с правом поставити питање да ли су поменуте привилегије и имунитети и даље потребни, односно да ли су потребни у данас постојећем традиционалном обиму и квалитету. Овим питањима вратићемо се касније.

3. Преношење неких дипломатских функција на друге субјекте и органе

Данас, као што смо видели, много тога, а посебно најважније и најсложенија питања решавају у својим непосредним контактима највиши државни функционери. Али ни то није све.

Све учесталија је пракса да многе послове који у већој или мањој мери подразумевају и политичко представљање преузимају на себе други државни органи, они који нису ни шеф односно председник владе, ни влада, нити министарство спољних послова.

Све више се остварује сарадња непосредно између истоврсних ресора разних држава, најчешће у ту сврху специјално организованим међународним конференцијама, али и на друге начине, па и у виду двостране сарадње. У таквом случајевима дипломатска служба се у извесном смислу заобилази односно њена улога се евентуално своди на то да буде сервис који ће пружити неопходну логистику али неће сами организовати односне догађаје а ако и учествује у њима, неће играти главну улогу.

Тако нпр., ако се две државе договоре да закључе двострани уговор о заштити националних мањина, оне ће у пракси највероватније наизменично слати једна другој делегације експерата који ће преговарати о свим питањима и припремати усаглашени текст предлога споразума. На челу сваке од тих делегација обично ће бити високи државни функционер али то најчешће не само да неће бити амбасадор у држави пријема, већ неће бити ни неко ко је из министарства спољних послова - биће нпр., заменик или помоћник министра правде, министра за људска права, министра за дијаспору итд. Самим преговорима у држави пријема највероватније ће (мада чак не и обавезно) присуствовати представници амбасаде државе именована али ће њихова улога заправо бити посматрачка.

Навели смо пример једног облика сарадње у врло осетљивој материји заштите националних мањина, који има изражени политички значај. Јасно је да се на сличан начин из руку дипломатских представништава узимају и разних други облици сарадње држава, нарочито у оним сферама које требају посебна технички и слична знања, као што су телекомуникације, екологија, друмски или неки други саобраћај, пољопривреда и слично.

Опште узевши, појава преношења неких дипломатских функција и задатака на друге субјекте може се пратити из два угла: 1) са становишта тога на кога се они преносе и 2) са обзиром на то да ли је преношење потпуно или делимично.

1. Субјекти на које се преносе неке дипломатске функције и задаци

Тенденција тога да се из корпуса традиционалних задатака дипломатске мисије, па и самог министарства иностраних послова изузимају одређена питања и поверавају неким другим субјектима има три основна облика у зависности од тога да ли се односни послови преносе на: 1) друге државне органе, 2) међународне органе и тела и 3) недржавне субјекте.

1. Други државни органи. - Већ је било речи о томе да, без формалног преношења надлежности, пошто надлежност тих органа увек постоји у наше време све већи број послова из домена дипломатског представљања врше највиши државни функционери, што само по себи има за последицу да се у тој мери смањује круг обавеза дипломатских представништава. Овде се, међутим, не мисли на то. Ту се не ради ни о каквој новини, већ је у питању једна могућност која одувек постоји а савремени услови живота омогућавају да се она користи чешће и успешније него икада пре.

Међутим, може се запазити тенденција да у међународним односима све више непосредно утичу и други државни органи у првом реду разна министарства – министарство спољне трговине, министарство правде, министарство одбране, министарство унутрашњих послова.

Неколико је разлога за то.

У време када је свет повезан више него икада, када су везе између његових разних делова све бројније и јаче, свеколики облици контаката и сарадње надрастају могућности министарстава иностраних послова и следствено, дипломатских представништава.

Са друге стране, често се ради о питањима која захтевају одређену посебну стручност и специјализацију. Премда се у извесном броју лица која у одређеној мери владају већином или макар неким од тих проблема могу наћи и међу службеницима министарства спољних послова, по природи ствари далеко су упућенији они који су део надлежног ресора и којима је то свакодневни посао.

Истовремено, темпо живота је такав да се настоји а често је и неопходно, да се договори постижу и одлуке доносе што пре. Гломазан и спор механизам који подразумева обраћање заинтересованог органа министарству иностраних послова да би се оно обратило министарству иностраних послова друге државе које се затим обраћа свом надлежном органу а затим, када тај орган одговори, пролази се опет читав пут само у обрнутом правцу, данас све више постаје непримерен. Уосталом и обим питања која се јављају у пракси је у наше време толики да би стриктно поштовање описаног класичног решења једноставно загушило и дипломатску мисију али и само министарство спољних послова.

Стога се у пракси све чешће разни државни органи различитих држава све чешће непосредно обраћају једни другима, посебно онда када је реч о стварима које не трпе одлагање.

То важи чак и за судове, који се у предметима који се тичу правне помоћи све више обраћају непосредно другој држави (њеном министарству правде или чак конкретном суду) остављајући по страни дуг, спор и заморан поступак који значи учешће оба министарства спољних послова а често и то нас овде заправо највише занима, дипломатског представништва односне државе. И заиста, ако суд једне државе треба само да сазна неку чињеницу од суда друге државе или нпр., добије копију неког акта, много је једноставније да се непосредно обрати надлежном суду друге државе, посебно онда када зна који је то суд и замоли га за помоћ. Овде имамо у виду нарочито условно речено техничка питања која нису ни у каквој вези са политиком. Додатно, све и када би комуникација између два суда ишла класичним путем, након што добије одговор, суд који је покренуо процедуру може имати нека додатна питања, осетити потребу за

тумачењем, разјашњење или допуном одговора и слично. Тада је природно да се обрати непосредно суду чији је одговор добио уместо да замара и себе и све остале учеснике традиционалног облика саобраћаја који подразумева учешће оба министарства спољних послова и дипломатске мисије.

Све то има за последицу да се може запазити тенденција да се постепено један део послова поверава другим државним органима. Уосталом, премда ствари гледа из сасвим супротног правца, тј., са позиција послова и задатака које врши дипломатска мисија, простор за учешће у овим односима и других органа а не само дипломатске мисије државе именована и министарства иностраних послова државе пријема, отвара већ сама Бечка конвенција о дипломатским односима, која у чл. 41/2 прецизира:

„Сви службени послови са државом код које се акредитује а које држава која акредитзује поверава мисији, морају се водити са министарством иностраних послова државе код које се акредитује или његовим посредством или са неким министарством о коме буде договорено.“

Дакле, премда у виду изузетка, Конвенција је оставила могућност да у овим пословима и односима учествују и други државни органи (друга министарства) државе пријема.

2. Међународни органи и тела. - Процеси глобализације и интеграције довели су до тога да се све већи круг питања из надлежности држава преноси на разне међународне органе и тела.

То онда има за последицу да се, на одговарајући начин, смањује и круг задатака дипломатских представништава. У овом случају не ради се о томе да се неки послови одузимају од представништва и преносе на неког другог, већ је у питању природна последица чињенице да држава губи неке своје прерогативе, што као логичну последицу има то да их не може поверити својим органима.

3. Недржавни субјекти. – Све већу улогу у међународним односима али и међународном праву имају разни недржавни субјекти, такви као што су највећа привредна предузећа (транснационалне корпорације), најважније међународне организације и др.

Ови субјекти у наше време учествују на разним састанцима и међународним конференцијама, понекад и као равноправни партнери држава и међународних

организација. То је посебно приметно у одређеним материјама које захтевају посебна знања и огромна финансијска средства, као што су истраживање и експлоатација космоса, заштита животне средине, освајање и примена нових технологија итд.

Штавише, неки од поменутих недржавних субјеката имају и све израженији међународноправни субјективитет, са тенденцијом да се, макар неки међу њима, приближе статусу држава или међународних организација. Примери су најмоћније транснационалне компаније али и признате међународне невладине организације каква је нпр., Међународни комитет Црвеног крста.²⁴

Последица тога је да, слично као у поменутом случају преношења неких надлежности на међународне органе и тела, одређена питања којима су се традиционално бавиле државе, све више прелазе у надлежност ових субјеката или они макар играју врло важну улогу у процесу одлучивања.²⁵

2. Обим преношења надлежности

У неким случајевима, одређена питања се у целини или у највећем делу преносе из надлежности министарства спољних послова, односно из надлежности државе, на друге државне органе или друге поменуте органе и тела одн., субјекте. То има за последицу да се, природно, самим тим у том делу губи улога коју су одувек имала односно коју по осталим питањима и данас имају дипломатска представништва.

У оним случајевима када је реч о делимичном преношењу надлежности односно када министарство спољних послова или држава као таква и даље задржава надлежност, са тим да је дели са још неким, односна питања остају део делокруга дипломатске мисије, са тим да, обично привлаче њену мању пажњу и значе у извесном смислу њено мање ангажовање.

4. Преношење на дипломатске мисије нових (неполитичких) функција

Као што то у животу често бива, упоредо са преношењем одређених функција и

²⁴ Аврамов С. 2009; Scott S. V. 2010, 63-74, Кривокапић Б. 2017, 382-398.

²⁵ Henderson C. W. 2010, 27-52; Krivokapić B. 2017, 110-127.

задатака са дипломатских мисија на друге субјекте и органе, догађа се и обрнути процес. У новијој историји а нарочито после Другог светског рата, на дипломатске представнике се преносе разна нова задужења и овлашћења. Ова појава је нарочито развијена у наше време.

1. Нови задаци дипломатских мисија

У суштинском смислу, у прошлости су се стална дипломатска представништва амбасаде бавила пре свега политичким а делом војним а тек онда, па и то не увек радо и економским или неким другим „мање важним“ односно мање „достојанственим“ питањима.

У потврду томе довољно је приметити да је непосредно пре 1914. године, када већина дипломатских мисија није била припремљена за вршење функција које су се тичале комерцијалних послова, Британски одбор за трговину (тадашње Министарство трговине) затражио је од Форин офиса (министарства спољних послова) да пружи информације о производњи оружја у царској Русији, али да је амбасадор Велике Британије у Петрограду сер Џорџ Бјукенен (*Sir George Buchanan*), добивши такав упит, одговорио да није послат као амбасадор Његовог Величанства на руски двор да се бави аритметичким прорачунима за Одбор за трговину.²⁶

Овај његов надмени одговор данас прилично чуди, посебно због тога што он није упитан колика је у Русији годишња производња црног лука или грабуља, већ се радило о стратешкој роби (оружју), од значаја не само за трговинске односе (трговина оружјем) већ и за војна питања, што значи за безбедност. Посебно, није у питању био дипломатски представник неке мале земље у другој такође малој држави, које су географски веома удаљене, тако да је шанса да између њих избије оружани сукоб веома мала, већ се радило о амбасадору светске силе у другој светској сили. Па ипак, Бјукенен је из неког разлога сматрао да има право да одговори онако како је одговорио и штавише, да то може себи да приушти. Можемо само претпоставити да се иза његовог одговора крила некаква нетрпељивост према Одбору за трговину, премда се не могу искључити ни други моменти, посебно извесне црте његовог карактера. Но то и није толико важно.

²⁶ Langhorne R. 2018.

У наше време шеф дипломатске мисије нипошто не би одбио да удовољи таквом захтеву. Додатно, ако би одговорио као Бјукенен, највероватније би био строго укорен а у многим државама и одмах повучен. И заиста, од дипломатске мисије се очекује да се бави и економским и разним другима питањима и то без посебног налога а тим пре онда када се то од ње изричито тражи. Да подсетимо, прошло је тек мало више од једног века али односи у овој сфери су се променили из корена.

2. Врсте нових задатака

Премда никада нису били једини у прошлости су у раду дипломатских представништава доминирали политички циљеви и задаци. Они су се, најпростије речено, сводили на старање да се држава пријема придобије и задржи као савезник, на праћење развоја догађаја како би се спречило или на време сазнало ако држава пријема припрема напад на државу именована или има намеру да ступи у војни савез који није по вољи државе именована, на то да се благовремено разреше спорне ситуације и слично.

Ови моменти присутни су и данас, то су и даље неки од најважнијих задатака дипломатских мисија и дипломатских представника. Па ипак, као што је већ објашњено, у наше време део њих све више преузимају на себе други државни органи. Та тенденција је праћена једном у извесном смислу супротном појавом, која се састоји у томе да у новије време а посебно после Другог светског рата, дипломатске мисије све више добијају неке нове задатке, који постају све бројнији и важнији. То доводи до тога да је питање да ли се дипломатска служба може сматрати (само) политичким представљањем, јер се појављују све новији облици дипломатије.

Давид Дашић, истина с обзиром на разне, често хетерогене критеријуме наводи више више од 20 видова дипломатије. Он прво примећује да поред билатералне (двостране) и мултилатералне (вишестране), зависно од природе дипломатског предмета, актера дипломатског процеса, начина остваривања дипломатских циљева, временског оквира у којем се одвија дипломатски процес и др.:

„билатерална и мултилатерална дипломатија се манифестују кроз бројне разноврсте облике (модалитете) као што су: 1) глобална дипломатија, 2) регионална дипломатија, 3) корпоративна дипломатија, 4) економска дипломатија, 5) дипломатија

оправдања (алиби дипломатија), 6) дипломатија извињења (“аполоци” дипломатија), 7) превентивна дипломатија, 8) дипломатија принуде, 9) дипломатија детанта, 10) дипломатија разоружања, 11) тајна дипломатија, 12) јавна дипломатија, 13) отворена дипломатија, 14) неформална (незванична дипломатија), 15) хуманитарна дипломатија, 16) дипломатија невладиних организација (НВО), 17) еколошка дипломатија, 18) верска дипломатија, 19) спортска дипломатија, 20) партијска дипломатија, 21) парламентарна дипломатија, 22) муниципална дипломатија, 23) лична (персонална) дипломатија, 24) подземна (шпијунска дипломатија) и др.²⁷

И заиста, могуће је говорити о свим тим видовима односно облицима, па и многим другим, непоменутиим. Тако се понекад и змеђу осталог, говори о еколошкој дипломатији,²⁸ полицијској дипломатији,²⁹ Интернет, дигиталној одн., електронској дипломатији,³⁰

То је добрим делом последица чињенице да се под дипломатијом подразумевају различите појаве и процеси. Анализа свих њих, посебно у савременим условима и са ослоном да податке из праксе, могла би представљати основу за врло обимну, озбиљну, занимљиву и корисну научну монографију.

Ипак, као што смо то напоменули нас дипломатија занима у оној мери у којој се под њом подразумевају само дипломатске мисије и дипломатски представници, односно још уже у мери у којој то дотиче проблем дипломатских привилегија и имунитета.

Са тим у вези, лако се запажа да међу бројним видовима дипломатије које је издвојио Дашић, многи заправо не представљају ни посебну врсту дипломатског представљања, ни посебну врсту функција дипломатског представништва, већ се ради о разним питањима која се тичу спољне политике, начина понашања у међународним односима и сличних проблема.

Па ипак, у извесном смислу се може говорити и о одређеним посебним видовима дипломатије са обзиром на постављене циљеве и задатке. Тако схваћени, они су заправо шира појава у којој обично учествују и разни други државни органи а у неким

²⁷ Дашић Д. Ђ. 2008, 20.

²⁸ Barston R. P. 2014, 83-240; Chasek P. S. 2001.

²⁹ Кекић Д. Субошић Д. 2009, 141-162.

³⁰ Choi W. M. 2006, 117-132; Barston R. P. 2014, 112-113; Vjola C., Holmes M. 2015; Лопандић Д. 2017, 531-546; Verrechia B. 2017; Митровић В. 2018, 7-22; Солодов Д. А. 2021, 136-141.

случајевима и извесни недржавни субјекти, са тим да важно место припада дипломатским мисијама и дипломатским представницима.

Најкраће речено, за нас је овде нарочито важно то што се данас, паралелно са тиме да се многа питања која се тичу важних међународних односа поверавају другим субјектима који нису дипломатска представништва односно представници, све више развијају одређени више или мање нови аспекти дипломатије као што су: војна, економска, научна, верска, хуманитарна, спортска, културна, туристичка и друга дипломатија.

Пошто нас овде занима само оно што је у вези са дипломатским мисијама и дипломатским представницима, нећемо улазити у друга питања, као што су нпр., који су све органи и други субјекти и на који начин ангажовани у сваком од поменутих видова дипломатије.

Такође, пошто дипломатију сводимо на њеног уско значење а то је на дипломатске мисије и дипломатске представнике, нећемо говорити о видовима дипломатије, већ о (новим) дипломатским функцијама односно задацима, са тим да се подразумева да се мисли на функције одн., задатке дипломатских представништава и представника.

1. Задаци везани за војна питања

1. Појам и избор термина. - Термин који смо изабрали (*задаци везани за војна питања*) вероватно није најсрећнији али смо се за њега определили у недостатку бољег.

Израз *војна дипломатија*, који је најкраћи и доста често се користи,³¹ овде није прихватљив јер има много шири смисао, подразумевајући и активности разних других државни органа а посебно министарства одбране. Из сличних или у најмању руку очигледних разлога нису добри ни неки слични називи, као нпр., *одбрамбена дипломатија*,³² *безбедносно представљање*, *војно представљање*, *војне функције* итд.

Ово треба напоменути и због тога што се у пракси и правној литератури јављају поменути и слични изрази, са тим да се обично схватају као синоними и често везују за односни део дипломатских функција дипломатске мисије на који се односи БеКДО

³¹ Зечевић М. 1990; Muthana КА 2011, 1-15; Рајтинка Е. 2016, 179-194.

³² Благојевић В. 2017.

(1961).³³ Међутим, то није исправно, већ због тога што ти термини нису довољно дефинисани а посебно због чињенице да оно што на том плану ради дипломатска мисија је заправо само део онога што односни појмови обухватају.

Тако нпр., поједини аутори врло јасно указују на разликовање између: 1) војне дипломатије на врху, војних дипломатских представништава, 3) војних економских представништава, 4) војних мисија и 5) војних комисија.³⁴

Пошто нас овде не занима војно представљање као такво, већ онај део активности дипломатске мисије који се своди на остваривање задатака у вези са војним питањима, задржаћемо се само на том аспекту проблема.

Када је реч о поменутих задацима, најкраће речено они:

1) спадају у дипломатске функције односно у делокруг дипломатске мисије и они су део онога за шта је одговоран шеф мисије и

2) суштински се остварују преко посебне врсте државних представника који јесу део дипломатског особља мисије, али су по много чему његов врло особен део.

Са тим у вези, овде ћемо се задржати на тим посебним представницима, који се најчешће називају војним изасланицима. То, као што ћемо одмах видети, није никаква нова појава већ се ради о добро познатом институту. Ипак у наше време, када је са многих страна најављено „велико ресетовање“ у свим областима и на свим нивоима, односно брзо формирање „нове стварности“, постоје озбиљни изгледи да се много тога у вези са војним изасланицима подвргне преиспитивању. То и јесте разлог, због чега осећамо потребу да дамо један кратак осврт на место и улогу ових чланова дипломатског особља дипломатске мисије.

2. Развој института војних изасланика. - Премда је несумњиво и пре тога било разних облика слања војних стручњака једне државе код друге у савременом значењу тог појма, о размени војних изасланика може се говорити тек од XVIII в. када се та појава бележи у односима између великих сила.

Овде је посебно занимљиво приметити да је у доба револуције у Француској, са обзиром на честе ратове које је водила, та земља као своја представништва у иностранству именовала сталне војне мисије, на челу са генералима а тек касније је

³³ Постоји и разлика између војне и одбрамбене дипломатије, премда се та два термина релативно често узимају као синоними. Благојевић В. 2020, 91-108; Muniruzzaman A. N. M. 2020, 63-80.

³⁴ Зечевић М. 1990, 60-97.

политичко представљање пренела на цивиле, са тим да је остала пракса да се за војна питања користе војна лица. Између осталог, Наполеон је 3. 3. 1806. поставио де Лагранжа (*Armand Charles Louis Le Lièvre, comte de La Grange*) на дужност другог секретара посланства у Бечу, са задатком да прикупља информације војног карактера („да тачно прати стање снага аустријских пукова и њихове покрете“) са тим да му је да би могао на миру да се бави тим пословима дат дипломатски статус а тиме и дипломатски имунитет.³⁵

Након што су од почетка XIX века државе прешле на стајаће војске (сталне оружане снаге) постепено се, већ од половине тог века у Европи развила пракса укључивања у дипломатску мисију и војних посматрача односно стручњака за војна питања са задатком да, дозвољеним средствима, прате збивања на војном плану у држави пријема (организацију и развој оружаних снага, војне маневре итд.), доприносе војној сарадњи између државе именована и државе пријема, саветују шефа дипломатске мисије у вези са војним питањима и др.³⁶

3. Карактер и специфичности положаја војних изасланика. - Војни изасланици нису дипломатски агенти у ужем смислу речи. То нису лица која су службеници министарства спољних послова, која су послата у дипломатску мисију у неку страну земљу, на неку међународну конференцију или у представништво државе именовања код међународне организације.

Не само да се не ради о службеницима МИП, већ то нису ни цивилна лица тј., представници неког другог државног ресора који се бави неким другим делокругом питања.

Када је реч о војним изасланицима, у питању су војна лица (високи официри – најчешће пуковници или генерали одн., адмиралли) који су привремено придодати дипломатији и који у складу са међународним правилима и праксом у држави пријема одржавају непосредну везу с њеним министарством оружаних снага одн., министарством одбране.³⁷

³⁵ Зечевић М. 1990, 30-31.

³⁶ У прво време, као искусни војници, уз то и наоружани, војни изасланици вршили су и улогу неког ађутанта односно врсте личног обезбеђења шефа мисије (амбасадора).

³⁷ Јанковић Б. 1988, 36; Кривокапић Б. 2010, 71.

Ова лица се најчешће називају војним изасланицима или војним аташеима,³⁸ премда је пракса упознала и другачије називе – војни саветник, војни стручњак, војни представник, повереник за војна питања итд. Сам по себи, назив не утиче на суштину појаве нити на правни положај односног лица.

У пракси неких држава а посебно великих сила које имају моћне и бројне оружане снаге, често се именује неколико војних изасланика, специјализованих за одређена питања односно који представљају одговарајући вид војске (војни аташе, поморски аташе, ваздухопловни аташе)³⁹ или се војном изасланику који представља читаве оружане снаге односне државе, додају одговарајући помоћници. Са тим у вези, реч *војни аташе* у ширем смислу означава представника оружаних снага државе именована у целини а у ужем, представника копнених снага државе именована (у случају да је именован и поморски одн., ваздухопловни аташе).

Иако имају сличности са неким другим специјализованим члановима дипломатског особља дипломатске мисије а посебно у смислу назива са онима који се слично зову (трговински аташе, аташе за културу, аташе за штампу одн., аташе за сарадњу са медијима итд.)⁴⁰ војни аташеи се од њих разликују по многим елементима. најкраће речено, док су остали аташеи каријерне дипломате и то оне најнижег, почетног звања, војни изасланици су високи официри који уз то имају и низ других особености.

Премда у извесном смислу представљају посебну врсту стручних сарадника дипломатске мисије и налазе се на дипломатској листи, војни изасланици у суштинском смислу нису дипломатски агенти у ужем смислу речи. Много је аргумената који оправдавају такви тврдњу:

³⁸ Од фр. *attaché*, одан човек, приврженик. У најширем смислу назив за онога ко је придодат односно додељен (аташиран) некоме или нечему.

³⁹ У теорији и пракси прави се разлика између разних видова тј. специјализованих делова оружаних снага сваке земље који по намени, организацији и наоружању одговарају средини у којој је предвиђено да дејствују. Пошто је, по природи ствари, та средина копно, море или ваздух, видови оружаних снага се углавном деле на копнене, поморске и ваздушне снаге односно на копнену војску, ратну морнарицу и ратно ваздухопловство и противваздушну одбрану. Гажевић Н. 1976, 482-483.

⁴⁰ У принципу број и профил аташеа ограничен је само интересом државе именована и спремношћу државе пријема да их прихвати. Титуле ових дипломатских агената јасно говоре о подручјима сарадње за која су специјализовани (којима се баве) а то, поред већ поменутих, могу бити: подручје: науке, индустрије, пољопривреде, рибарства, цивилног ваздухопловства, бродарства, дрвне индустрије, туризма, права, рада, итд. Feltham R. G. 1996, 21-22.

- њих не именује министарство спољних послова државе именована, већ министарство одбране;

- они не представљају државу именована у целини, већ само њено министарство одбране и оружане снаге;

- они су уско специјализовани у смислу да се врше дипломатске функције у сфери војних питања одн., одбране;

- они у принципу не одржавају непосредне контакте са министарством спољних послова државе пријема, већ са њеним министарством одбране односно генералштабом код којих су такође пријављени; итд.

Посебно, због осетљивости њихове улоге, посла који обављају а понекад и других питања,⁴¹ важе посебна правила у вези са њиховим именовањем, која су у извесном смислу донекле слична онима која важе именовање шефа дипломатске мисије (амбасадора). То је и логично, када се има у виду да је војни изасланик у извесном смислу шеф војне мисије у оквиру дипломатске мисије.

Стога, док се, осим за шефа дипломатске мисије, за именовање осталих чланове дипломатског представништва не тражи добијање агремана, већ се њихова имена само нотификују, за дипломатског аташеа важе нешто другачија правила. Сходно чл. 7 Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) држава код које се акредитује може захтевати да се унапред саопште имена војних, поморских или ваздухопловних аташеа ради сагласности.

Посебан положај војног изасланика огледа се у и томе што је по доласку у државу пријема, дужан да се представи министру војном (министру одбране) и министру спољних послова те државе. Он је, дакле једини члан особља дипломатске мисије који се представља шефовима два државна ресора. Са друге стране, за разлику од амбасадора, њега примају поменути министри а не шеф државе.

Без обзира на низ својих особености у погледу правног статуса, војни аташеи уживају дипломатске привилегије и имунитете као чланови дипломатског особља дипломатске мисије. То следи већ из саме чињенице да се ова лица налазе на дипломатској листи међу члановима дипломатског особља мисије државе именована.

⁴¹ У принципу је могуће да је између државе именована и државе пријема релативно недавно завршен рат а да је лице које држава именована жели да пошаље као свог војног изасланика у том рату имало такву улогу која га чини непожељним из угла државе пријема.

2. Задаци везани за економску сарадњу

1. Појам и избор термина. - Слично као у вези са задацима који се тичу војних питања и овде постоји природна тежња да се функције дипломатске мисије које се односе на сарадњу у области економије назову *економском дипломатијом*. Уосталом, тај термин се врло мого користи у пракси и научној и стручној литератури.⁴²

Па ипак, ма колико био привлачан, посебно зато што је кратак и звучан а чини се и довољно јасан, тај термин није прихватљив из угла проблема којима се бавимо у овом раду односно у вези само са односним функцијама дипломатске мисије и дипломатских представника. Ту су на делу принципијелно исти или слични разлози, као што су они који су већ поменути као аргумент за одустајање ид израза *војна дипломатија*. Најкраће речено, појам *економска дипломатија* има много разних значења и далеко је шири од онога чиме се овде бавимо а што се своди на задатке и овлашћења дипломатске мисије везане за економску сарадњу.

2. Значај проблема. - Чак и данас у многим државама привредна предузећа или макар нека од њих, посебно у одређеним стратешким односно нарочито важним областима (војна индустрија, нафтна индустрија, авиоиндустрија, бродоградња, телекомуникације, истраживање и експлоатација космоса и слично) су у потпуном или делимичном државном власништву. Отуда и посебна заинтересованост државе за промоцију тих предузећа, заштиту њихових интереса, куповину акција таквих предузећа у другим земљама итд.

Ови моменти постају нарочито занимљиви када се ради о заједничким привредним подухватима (енгл. *joint venture*) иза којих стоје две или више држава.

Од нама блиских примера довољно је подсетити на три велика пројекта која је СФР Југославија успешно остварила са суседном Румунијом. Реч је о заједничкој изградња хидроелектране „Ђердап 1“ на граничној реци Дунаву (1964-1970) на основу двостраног међународног споразума потписаног 1963. године; изградњи нове хидроелектране „Ђердап 2“ такође на Дунаву (1977-1984); и кооперацији на бази 50%-

⁴² Saner R., You L. 2003); Rana K. S., Chatterjee B. 2011; Bayne N., Woolcock S. 2011; Daojiong Z. 2015, 85-104.

50% пројектних, развојних и производних установа (авиотехничких института и ваздухопловних индустрија) двеју држава у конструисању и производњи вишенаменског надзвучног ловца-бомбардера „J-22 Орао“, који је први лет имао 1974 а серијски се производио од 1981. године.

О значају ових послова који је у правом смислу речи био стратешки не треба посебно говорити јер се у једном случају радило о обезбеђењу великих количина толико потребне електричне енергије а у другом о производњи модерног средства ваздушног рата, неопходног за одбрану земље.⁴³ Премда су сва три поменута пројекта имала, према изложеном и врло важну другу функцију, она су несумњиво представљала и важне облике економске сарадње. У било којој варијанти, до њих није могло доћи без значајног учешћа дипломатије двеју држава и то у разним фазама, почев већ од првих контаката и преговора и на разним нивоима, укључујући и активности амбасада двеју држава.

Премда би листа примера могла да се настави скоро у бесконачност, овде је верујемо, довољно навести оно што се догађа на основу Споразума о Међународној космичкој станици (1998) и пратећих споразума, који везују двадесетак држава. Ова орбитална станица, која је коштала више од 100 милијарди долара, води се у Гинисовој књизи рекорда као најскупљи објекат који је изградио човек примила је прве становнике још 20. 11. 2000. У питању је пројекат који има читав низ циљева и димензија, међу којима је економска једна од најважнијих а који се од самог почетка води као међудржавни пројекат заинтересованих земаља, уз повремено активно учешће највиших функционера (председника одн., председника влада) и разуме се, сталну подршку дипломатије тих држава. Нека од питања која су регулисана Споразумом из 1998. и пратећим споразумима, тичу се, између осталог, јурисдикције и контроле над деловима Станице, начина финансирања рада Станице, одрицања уговорница од захтева за накнаду штете причињене током остваривања „заштитне космичке операције“, потпунијег и прецизнијег дефинисања штете него што је то учињено Конвенцијом о одговорности (1972), царинских и имиграционих олакшица за лица која су укључена у активности везане за Станицу, размене података и робе, заштите интелектуалне својине, кривичне

⁴³ Посебно је занимљиво истаћи да је важност поменутих хидроелектрана била таква да је, да се не би нарушило правило о томе да граница на реци иде матицом, посебним међудржавним уговорима код изградње Ђердапа 1 граница на Дунаву била померена у корист СФРЈ а код изградње Ђердапа 2 то исто је учињено у корист Румуније.

јурисдикције држава, консултација као начина решавања спорова итд.⁴⁴ Разуме се и овде је пре предузимања конкретних корака, први било потребно закључити односне споразуме, за шта је претходно требало постићи сагласност око њихових решења. Све то се није могло постићи без озбиљних преговора у којима су у већој или мањој мери учествовали дипломатски представници.

Укратко, државе настоје на разне начине, па и преко своје дипломатске службе односно посредством својих дипломатских представника да помогну што бољи развој привреде своје земље као и њен напредак у светској трговини. То је разлог због којег су задаци у домену економске сарадње важан део функција и активности дипломатске мисије. По правилу у амбасадама ако су довољно велике постоје дипломатски агенти, па и читави мали тимови који су специјализовани за ова ову материју, па чак и за поједина конкретна питања.

3. Задаци везани за остале видове сарадње

Дипломатски представници имају читав низ задатака у вези са осталим врстама односа са другим земљама, односно када је реч о сталним дипломатским мисијама, са државом пријема.

Између осталог, то обухвата сарадњу у области културе, науке, образовања, технологије, туризма, решавања хуманитарних проблема.

Ови задаци постоје и обављају се чак и када се ка задовољењу истих циљева иде и другим, па и неформалним путевима и када су ти путеви, могуће јефтинији, подеснији и ефикаснији. Навешћемо један пример.

Ако амбасадор Србије у Вашингтону или другој светској метрополи или амбасадор Србије код Уједињених нација у Њујорку позове грађане државе пријема или грађане читавог света да дођу у Србију, упознају гостољубивост њеног народа, природне лепоте, изузетну културни и гастрономску понуду итд. то неће имати превелики одјек. Постоји читав низ разлога за то, међу којима нарочито следећи: 1) таквих амбасадора у датој држави (овде: САД) одн., код УН је пуно, па би то био само један у мору гласова; 2) они нису посебно занимљиви за медије и јавност, јер је у питању мала земља и 3) од њих

⁴⁴ Кривокапић Б. 2018, 174-176.

се, са правом уосталом, очекује да хвале своју земљу јер не само што долазе из ње, већ су и плаћени да то раде. Стога такве изјаве углавном остају без већег одјека.

Међутим, ако то исто учини таква спортска звезда као што је Новак Ђоковић, то преносе сви медији. Додатно, његова препорука има велике изгледе да у Србију доведе његове личне пријатеље из света спорта, бизниса итд.

Па ипак, свест о томе да се резултат може једноставније и успешније остварити на други начин, не ослобађа дипломатску мисију односно у поменутом примеру њеног шефа, дужности да предузима све разумне кораке у наведеном правцу.

Када је већ реч о спорту, одржавање великих спортских надметања на територији неке државе (Олимпијске игре, светска првенства, завршна клупска такмичења у посебно атрактивним спортовима, тениска првенства из круга тзв. „гренд слем турнира“ итд.) значи за односу државу и њене привредне субјекте значајна улагања, али (због ТВ преноса, прилива туриста, пораста потрошње, чињенице да изграђени објекти остају у земљи за коришћење и после завршетка такмичења итд.) доноси и огромну економску и други корист. У том смислу, државе ангажују своја стална дипломатска представништва а по потреби шаљу и специјалне мисије, како би њихова кандидатура као домаћина ових такмичења била прихваћена. То подразумева не само конкурисање на најбољи могући начин код Међународног олимпијског комитета, односно одговарајућег светског или регионалног спортског савеза већ и лобирање код представника других земаља да би ови подржали кандидатуру. Без обзира на све друге кораке које се предузимају коришћењем других субјеката и механизма у овим активностима остаје врло важна улога дипломатске мисије у односној земљи (нпр., Швајцарској јер је тамо седиште Међународног олимпијског комитета).

Слично стоје и када су у питању међународно представљање и међународни односи у практично свим областима.

Тако нема сумње да истакнути, светски признати уметници⁴⁵ веома много доприносе ширењу позитивне слике о својој земљи и њеној култури. Стога су многи склони да то назову културном дипломатијом.⁴⁶ Па ипак, то није дипломатија, већ

⁴⁵ Нпр. у случају Србије, виолиниста Стефан Миленковић, сликар Милош Шобајић, режисер Емир Кустурица, музичар Горан Бреговић итд.

⁴⁶ О разним аспектима културне дипломатије: Cummings, M. C. 2003; Визомирски, М., Шнајдер С. 2006; Mark S. 2009; Dragičević Š. M. 2017; Ada S. 2017.

култура у функцији (недржавног, незваничног) представљања своје земље.

Са друге стране, велика је улога амбасаде у свему томе:

- у припреми, договарању и у ширем смислу организовању догађаја (концерата, изложби и слично) у држави пријема;

- у промовисњу занимљивих културних догађаја у држави именована са циљем да се на њих скрене пажња медија и јавности државе пријема и заинтересују могући посетиоци из редова становника државе пријема (нпр., када је реч о Србији, Битеф, Бемус, сабор трубача у Гучи, Егзит у Новом Саду итд.);

- у повезивању личности из културе;

- у закључењу споразума о међудржавној сарадњи у области културе.

За то или макар за велики део тих послова, није потребан уметник, већ добро обучени службеник дипломатског представништва који се разуме у нијансе међудржавног опхођења, разна техничка питања и слично. Поред тога, чак и ако је неко лице признати уметник или макар велики познавалац неке области уметности, оно обично није довољно стручно за друге гране уметности а тим пре културе као целине. Другим речима, за успешно остваривање ових и сличних задатака не тражи се светска звезда (она, уосталом, за то не би имала ни времена, ни довољно интересовања) већ државни службеник који је део дипломатске службе, вичан ономе што дипломатско представљање подразумева али истовремено и да је довољно овладао специфичним проблемима међународне сарадње у домену културе.

Мање-више исто се, са сличним аргументима, може рећи и за друге посебне задатке дипломатске мисије и дипломатских представника.

О томе да у наше време дипломатске мисије врло често врше и конзуларне функције већ је било речи.

Глава VI
АКТУЕЛНИ ПРОБЛЕМИ У ВЕЗИ СА
ДИПЛОМАТСКИМ ПРИВИЛЕГИЈАМА И ИМУНИТЕТИМА

Наше време, схваћено као сам крај прошлог и нарочито, нешто више од прве две деценије овог века, карактеришу многе важне и разноврсне промене и у начину живота и у међународним односима које се рефлектују на мање-више све односе и процесе у стварности сваке поједине државе и међународне заједнице као целине. О некима од њих већ је било речи.

Ове промене утичу, разуме се и на дипломатске односе, па тако у већем или мањем степену и на дипломатске привилегије и имунитете.

Чак и без тога, прошло је више од 60 година од усвајања Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) и тек нешто краћи период од потписивања осталих релевантних споразума којима је кодификована материја дипломатског права. То је, посебно у савременом свету где се све убрзава, већ само по себи довољан разлог да, без ичије кривице, одређена решења постану превазиђена уз истовремену појаву неких сасвим нових проблема.

Нека нам је допуштено једно поређење које се тиче других питања, али за које верујемо да је довољно пластично и да може послужити као врло добар пример. Замислимо за тренутак да смо у 1961. години, што реално гледајући и није било тако давно. У већини држава телевизије нема или се тек развија, постоје само фиксни телефони па и њих нема довољно, компјутери су тек у повоју и имају их само одређене државне и научне установе. Вратимо се онда у 2022. годину и наш свет не само телевизије већ Интернета без кога је многима живот незамислив; мобилних телефона који су по снази и могућностима јачи од најачих компјутера у прошлости а које, макар у иоле

развијеним земљама има практично свако, па и скоро свако дете; холограма, дрoнова, 3 Д штампача, ласера, итд.

Или узмимо за пример друштвене односе. У 1961. годин владају традиционалне породице са децом; није непозната али није, макар у светским оквирима, много раширена наркоманија; постоје тероризам и криминал, али они су углавном „локални“ у смислу да нису прекогранични; Напротив, данас је све веће присуство тзв., нетрадиционих, истополних заједница које су у неким државама озакоњене као бракови, међународни тероризам је врло развијен чак у тој мери да води отворене оружане сукобе против држава (најбољи пример је тзв. Исламска држава); криминалне организације из целог света се повезују и сарађују у трговини људима, шверцу дроге, фалсификовању новца, докумената, уметничких дела. О томе је рабије већ било речи.

Свет у коме данас живимо, не мора бити бољи од оног од пре неколико деценија и по много чему то и није. Али он је другачији. Значи да су нека правна решења данас анахрона, да су настале нове појаве и искрсли нови проблеми који захтевају озбиљно проучавања и проналажење задовољавајућих одговора и слично. То се може рећи у погледу већине области живота, па тако и у вези са дипломатским привилегијама и имунитетима.

У том смислу, низ проблема на које ћемо се осврнути су производ нове стварности. Међутим, нећемо се бавити само њима. Искористићемо прилику да укажемо и на она питања за која верујемо да захтевају адекватно и посебно, релативно брзо решавање, премда су настала у претходним периодима, нарочито крајем прошлог века. Такав приступ има потпору и оправдање у чињеници да се ми овде бавимо актуелним проблемима а да реч *актуелан* не значи само „нови“, већ зависно од контекста, „данашњи“, „садашњи“, „тренутни“, „незастарео“, „важећи“, итд.

Ради бољег разумевања, одређена занимљива питања груписаћемо у неколико општих тема, подразумевајући да су у зависности од позиција са којих се све посматра, могуће и другачије поделе са нешто другачијом аргументацијом.

Излагање актуелних проблема биће нам веома много олакшано због чињенице да смо се већ довољно бавили претходним питањима, као што су то шта су дипломатске привилегије и имунитети, шта се под њима подразумева, какав је био њихов историјски развој, који су најважнији извори међународног дипломатског права.

I. НАЧЕЛНА ПИТАЊА

1. Назив дипломатских привилегија и имунитета

1. Уобичајени називи

Овим питањем смо се делимично већ бавили у делу који је у целини посвећен дипломатским привилегијама и имунитетима.

Овде ћемо покушати да тај проблем размотримо нешто дубље и са додатном аргументацијом. Ово посебно у светлу чињенице да је за правилно разумевање било које појаве, потребно претходно упознати се са њеним именом односно пронаћи за њу назив који јој највише одговара и најбоље је одсликава. Ради се, дакле о важном питању и са теоријског становишта и у смислу потреба праксе.

Чињеница је да се термин *дипломатске привилегије и имунитети* (понекад у верзији *дипломатске повластице и имунитети*) убедљиво најчешће користи у литератури на нашем,¹ али и многим другим језицима, међу којима и на енглеском (*diplomatic privileges and immunities*),² француском (*privilèges et immunités diplomatiques*),³ руском (*дипломатические привилегии и иммунитеты*)⁴.

Уосталом он се јавља у релевантним законима и другим прописима низа држава а садрже га и врло важни мултилатерални документи, међу њима, већ у свом наслову, Конвенција о привилегијама и имунитетима Уједињених нација (1946) и Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција (1947).⁵

¹ Јанковић Б. 1988, 115-142; Feltham R. G. 1996, 39-49; Ђорђевић С., Митић М. 2000, 120-131; Петровић С. Ђ. 2001, 32-33; Degan V. Ђ. 2011, 316-321; Аврамов С. 2011, 341-346; Сатоу Е. 2013, 97-193; Кривокапић Б. 2017, 554-562.

Јанковић Б. 1988, 115-142; Feltham R. G. 1996, 39-49; Ђорђевић С., Митић М. 2000, 120-131; Петровић С. Ђ. 2001, 32-33; Degan V. Ђ. 2011, 316-321; Аврамов С. 2011, 341-346; Сатоу Е. 2013, 97-193; Кривокапић Б. 2017, 554-562

² Higgins R. 1985, 641-651; Barker Craig J. 1996; Perez A. 1997; Spadinger W. 2012; Subramanian S. R. 2017, 182-233.

³ Morton C. 1927.

⁴ Тункин Г. И. 1982, 272-279; Кравченко О. 1996, 29-33; Соловьев Э. Я. 2004.

⁵ У вези са ове две конвенције са правом се може приговорити да се оне односе на правни положај УН односно специјализованих агенција. Међутим, ови споразуми предвиђају посебан правни статус

Тај термин, као углавном опште прихваћен, користили смо и ми на многим страницама овог рада. Заправо, као нешто што углавном прихватају сви, најчешће смо се ослањали на њега, подразумевајући да ће он просечном читаоцу бити најближи и најразумљивији.

Међутим, поставља се питање, да ли је то и најбољи, најпрецизнији назив?

Један број аутора задржава у основи исти приступ али додаје још једну категорију, па помиње *дипломатске олакшице, привилегије и имунитете*.⁶ Тиме се, очито жели указати на разлику између олакшица и привилегија, што јесте оправдано пошто се те две категорије не поклапају у потпуности. Ипак, нама се чини да се може сматрати да су олакшице само једна подврста дипломатских повластица.

Има и оних који у истом раду, за наслове разних одељака користе разне термине, па тако говоре о *личним привилегијама и имунитетима дипломатских представника* (стављајући, дакле, привилегије на прво место) али одмах затим мењају прилаз и следећа два одељка називају „Имунитети других чланова особља мисије“ односно „Правни основ имунитета и привилегија“.⁷

Такав приступ није најсрећнији у смислу да треба бити доследан код излагања а посебно у примени одабране терминологије, осим када за то постоје посебни разлози и када се у ту сврху нуде довољно убедљиви разлози. Међутим, то овде и није толико важно. Оно што нас највише занима, то је чињеница да и ови аутори у принципу прихватају израз *дипломатске привилегије и имунитети* или макар његову варијанту.

Понекад се говори само о дипломатским привилегијама⁸ и тада се заправо тим термином обухватају сва посебна права која се признају дипломатским мисијама, члановима особља мисије и члановима њихових породица. Мишљења смо да такав приступ није оправдан јер објективно гледајући постоји довољно јасна разлика између привилегија и осталих права која карактеришу посебан правни положај дипломатских

представника држава у органима и конференцијама које сазивају УН одн. специјализоване агенције. У том смислу треба указати на чл. IV и наредне чланове КПИУН (1946. г.). Међутим, овде чак то и није толико важно пошто се разматра принципијелно питање да ли прво треба говорити о имунитетима или о привилегијама, без обзира на то ко је њихов уживалац (корисник).

⁶ Етински Р., Ђајић С., Тубић Б. 2017, 572-594.

⁷ Крећа М. 2012, 120-129.

⁸ Herdegen M. 1986; Witiw E. P. 1988, 345-359.

мисија, дипломатских агената и осталих заштићених лица а многа од којих се не би могла назвати повластицама јер имају сопствене разлоге постојања, посебан значај.

Поред тога, о повластицама у поменутом врло широком значењу те речи могло је да се говори у прошлости, када су дипломате доживљаване као некакав привилеговани сталеж, што узгред буди речено, већина њих тада и јесте била, већ због тога што је припадала аристократији, дакле на много начина привилегованом сталежу. Данас, када се у вези са положајем човека али и разним другим питањима па и самим статусом држава, на све стране инсистира на једнакости и забрани дискриминације, то је у извесном смислу анахронизам.

Уосталом, сама реч *повластица* или *привилегија* јасно говори да се ради о нечему што се из неког разлога признаје и даје само одабранима, што не припада другима, што оне прве поставља у извесном смислу изнад ових других. И заиста, чак и данас би се у погледу неких момената могло говорити о дипломатским привилегијама, као нпр., када је реч о ослобођењу од царина, од пореза, о дипломатском лову итд., али се нипошто тај термин не би смео користити ди би се обухватили сви елементи посебног дипломатског правног статуса.

Супротан приступ састоји се у томе да се помињу само дипломатски имунитети односно у неким случајевима само дипломатски имунитет (у једнини).⁹ И ово је сувише поједностављени прилаз јер нити је имунитет једино право ове врсте, нити је то суштински најважније право – много важнији су неприкосновеност одн., неповредивост. О томе је већ било речи.

Према томе, термини који се користе у међународноправним документима и правној литератури јесу уобичајени али по свему судећи нису и најпрецизнији.

2. Предлог назива

У вези са питањем назива за оно што се данас означава као дипломатске привилегије и имунитети могућа су заправо два приступа.

⁹ Maginnis V. L. 2002, 989-1023; McClanahan G. 1989; Safiyanu S. 2021, 42-52.

Један, који се своди на ред речи односно који је такав да задржава широко прихваћени термин али поставља питање који треба да је ред речи, тј., шта треба да стоји на првом месту – привилегије или имунитети.

Други, који би покушао да предложи нешто другачији, потпунији и прецизнији назив.

1. Привилегије и имунитети или имунитети и привилегије

Ако пођемо од логичног односно циљног тумачења, требало би да је кристално јасно шта је овде важније.

Нема никакве сумње да су имунитети, што значи изузеће од јурисдикције (правне надлежности) стране државе далеко важнији од било каквих повластица. И то не само за нормалан рад дипломатске мисије односно чланова њеног особља (за вршење њихових функција, због чега уосталом, та права и постоје) већ и за њихов душевни и физички интегритет и благодет а у неким посебно драматичним случајевима и за сам опстанак.

Према томе, требало би на прво место ставити оно што је много важније а то су имунитети, као што се уосталом говори о кривичним делима против живота и тела а не обрнуто.

Из тих разлога ако би се остало код овог, традиционалног приступа, природно би било да се користи термин *дипломатски имунитети и привилегије*, што се уосталом, доста често и чини.¹⁰

Сматрамо да примена овог израза не би требало да, као што је сада случај, остане једна врста синонима који се ту и тамо може пронаћи у литератури као друго име за „привилегије и имунитете“ (тим редом) већ би требало да буде званично прихваћена.

2. Предлог потпунијег назива

1. Потреба прецизније формулисања термина. - Проблем је у томе што када се каже *дипломатски имунитети и привилегије* из тога се не види да је прва и најважнија

¹⁰ Блищенко И. П., Дурденевский В. Н. 1962, 327-411; Тепавац М. 1976; Бекашев К. А. 2009, 336-340, Јанковић Б. М., Радивојевић З. 2014, 316-320; Николова Марковић А., Балтезаревих 2020, 7-16.

обавеза државе пријема да поштује и обезбеди неприкосновеност (неповредивост) дипломатске мисије (њених просторија) и личности члана особља мисије, односно личности његовог члана породице.

Већ смо се освртали на тај проблем али је његов значај такав да није на одмет ако се њиме још једном позабавимо.

Држава пријема односно друга територијална држава (транзитна земља) не сме да према дипломатској мисији и дипломатским представницима предузима акте власти – њени органи не смеју да без позива улазе у просторије мисије; ако су из неког разлога тамо позвани не смеју да излазе изван оквира онога што им је допустио шеф мисије који их је позвао (не смеју да самовољно врше претрес, одузимање предмета, хапшење итд.); не смеју да хапсе лица која уживају дипломатски статус одн., дипломатски имунитет; да их стављају у притвор;

Дакле, говорећи о посебном међународноправном положају дипломатских мисија и дипломатских представника потребно је у најмању руку користити израз *неповредивост имунитета и привилегија*.

Међутим, верујемо да ни то није довољно.

2. Потпуни назив. - Нама се чини да је, у складу са разним аспектима суштине појаве о којој је реч, прецизнији термин *неповредивост (неприкосновеност), заштита, имунитети, повластице, олакшице и остала посебна дипломатска права*.

Јасно је, међутим, да би такав назив био непрактичан, јер је предугачак.

Понављати у тексту који се бави овом проблематиком стално читаву фразу, значило би прекомерно оптеретити текст и непотребно заморити читаоца.

3. Скраћени (оперативни) назив. - У том смислу, као могуће решење може се понудити употреба термина *неповредивост, заштита, имунитети и остала дипломатска права*.

Он је релативно кратак, у принципу обухвата сва питања а у први план ставља оно што јесте најважније – неповредивост, заштиту и имунитете.

4. Комбиновање разних облика термина. - Постоји још један могући приступ, који подразумева коришћење, већ према потребама и пуног и скраћеног назива. То,

уосталом није неубичајено у међународном праву и међународној пракси, чак и када су у питању важни међународни уговори.¹¹

Наиме, проблем предугог назива може се превазићи тако што се код првог помињања да пун назив и растумачи шта он тачно подразумева а затим се користи израз *посебна дипломатска права*, са тим да се објасни да се он користи као нека врста синонима, заједничког имена за *неповредивост (неприкосновеност), заштиту, имунитете, повластице, олакшице и остала посебна права која се признају дипломатским мисијама, чланова њиховог особља и чланова породица тог особља*.

Овај приступ, који подразумева и прецизно навођење корисника односно посебног статуса, решио би и другу слабост везану за понуђени термин али заправо и за све сличне изразе који у вези са привилегијама и имунитетима користе придев *дипломатски*.

Наиме, означавање нечега „дипломатским“ сугерише да је то нешто својствено уском кругу оних који су део дипломатског миљеа или ближе гледајући, да припада дипломатским мисијама односно дипломатским представницима (дипломатским агентима). Међутим, осим када се супротно изричито нагласи, помињање дипломатских привилегија и имунитета у принципу увек подразумева и она решења која се тичу статуса административно-техничког и послужног особља и чланова породица чланова одобља дипломатске мисије а та лица нису дипломате, нису дипломатски агенти.

Ово су само нека наша размишљања и предлози који, разуме се тешко могу доћи до ушију оних који доносе одлуке у таквим стварима а и када би привукли пажњу, питање је да ли би били прихваћени. Па ипак, сматрамо да је време да се усвоји неки бољи, адекватнији термин за оно што се данас уобичајено назива *дипломатске привилегије и имунитети*.

Разуме се, то се не може учинити преко ноћи, нити је замисливо да се усвоји посебан универзални међународни уговор који би био посвећен регулисању само тог питања. Међутим, када се буде радила нова кодификација међународног дипломатског права а има разлога да верујемо да ће се то догодити релативно брзо, биће прилика да се,

¹¹ Многи важни међународни споразуми имају сувише дугачак назив, па се у пракси и литератури најчешће помињу по свом општеприхваћеном скраћеном називу. Довољан пример је Уговор о космосу (1967) чији пуни назив је Уговор о начелима којима се регулише делатност држава у истраживању и мирољубивом коришћењу космоса, укључујући Месец и друга небеска тела (1967).

између осталог, реше и разна термиолошка питања, па и да се уведе нови, бољи термин за означавање посебног правног положаја дипломатских мисија, дипломатских представника и осталих лица која уживају посебна права о којима је реч.

2. Потреба нове кодификације

Много тога указује да се ближимо тренутку када ће бити потребно уредити материју међународног дипломатског права на нешто другачији начин који би, са једне стране, значао регулисање једним уговором односа који су сада уређени путем неколико међународних инструмената и са друге стране, пажљиво прилагођавање односних решења условима и потребама XXI века.

Најкраће речено, разлози за нову кодификацију ове области међународног права своде се на: 1) дејство протекла времена, 2) проблем чланства у постојећим споразумима и 3) суштинске разлоге. Размотрићемо прво њих а онда се позабавити неким од конкретних спорних решења и ситуација.

1. Протек времена

Већ је неколико пута указано да су најважнији међународноправни извори којима је кодификована ова материја усвојени пре око 50-60 година: Бечка конвенција о дипломатским односима – 1961. г., Конвенција о специјалним мисијама – 1969. г. и Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера – 1975. г.

Слика не постаје боља ни ако томе додамо неке друге више или мање релевантне споразуме, као што су: Бечка конвенција о конзуларним односима (1963), Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом укључујући дипломатске агенте (1973), па и Конвенција о привилегијама и имунитетима УН (1946) и Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција и неки други споразуми.

2. Чланство у конвенцијама

Занимљиво је приметити да иако се ради о изузетно важној материји о уређењу односа који су суштина и темељ сарадње, па и самих мирољубивих односа између држава, поменуте конвенције, премда је прошло релативно доста времена од њиховог потписивања, нису успеле да обухвате у свом чланству све државе света, па ни све чланице УН.

Ослањајући се на званичне изворе УН,¹² морамо приметити да поменути извори којима је у наше време кодификована материја међународног дипломатског права имају (према броју чланица на дан 22. 2. 2022. године):

- Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) – 193 чланице;
- Бечка конвенција о конзуларним односима (1963) – 182 чланице;
- Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом, укључујући дипломатске агенте (1973) – 180 чланица;
- Конвенција о пргивилегијама и имунитетима Уједињених нација (1946) – 162 чланице;
- Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција (1947) – 129 чланица;
- Конвенција о специјалним мисијама (1969) – 39 чланица и
- Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера (1975) 34 чланице.

С тим у вези, треба запазити да:

1) укупан број чланица неких међу наведеним споразумима, конкретно БКДО (1961), БККО (1963), КЛМЗ (1973), БКПД (1975) укључује и једну чланицу која јесте субјект међународног права (и стога има право закључења међународних уговора) али није чланица Уједињених нација, па чак није ни држава. У питању је Света Столица;¹³

¹² *Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General*, https://treaties.un.org/Pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_en.

¹³ Премда многи сматрају Ватикан најмањом државом на свету, субјект међународног права није Ватикан, већ Света Столица а она није држава, већ субјект међународног права *sui generis*. Кривокапић Б. 2017, 494-497.

2) и после толико година поједини наведени споразуми имају необично мали број чланица. Посебно у том погледу пажњу привлачи Конвенција о специјалним мисијама (1969) која уређује изузетно важну материју, па ипак и након пола века има само 39 чланица, што је тек петина од укупног броја чланица УН;

3) премда је потписана сада већ релативно далеке 1975. године БКПД ни до данас није успела да ступи на снагу (има само 34 чланице, са тим да је једна од њих Света Столица):

4) тачно је да има много разлога да се сматра да су наведени међународни споразуми делом само потврдили тада постојеће међународно обичајно право а посебно да су њихова решења која су представљала прогресивни развој међународног права у међувремену прерасла у опште (универзално) међународно право. То, са једне стране, значи да су обавезна за све а са друге, нама овде занимљивије, да се та решења нису суочила са отпором држава те да су их оне прихватиле. Уосталом, да није тако ови уговори не би ни били закључени односно потписани. Па ипак, премда би се могло очекивати да су у чланству наведених споразума све државе света или макар све чланице УН (њих 193) изложена статистика показује да то уопште није тако.

Ови моменти додатно сугеришу да би материју међународног дипломатског права ваљало кодификовати новим, јединственим уговором, који би постепено прихватиле ако не све, онда макар већина држава или макар већина чланица УН. Тај процес неће бити једноставан, он ће релативно дуго трајати, као што ће требати времена и да се сакупи довољан број ратификација за ступање на снагу односног новог уговора али то се чини као једини исправан пут.

3. Суштински разлози за свеобухватну нову кодификацију

Суштински разлози огледају се у решењима која су у постојећим правним оквирима неусклађена, противречна или нелогична, онима која су данас више или мање превазиђена или их нема а потребна су, као и у евентуалним битно другачијим приступима при регулисању неких односа.

Наиме, поменути међународни споразуми којима је кодификовано међународно дипломатско право писани су у неко друго време и за другачији свет. Не само да је наша

стварност битно другачија него пре више од пола века, већ је сасвим јасно да ћемо са у блиској будућности суочити са новим изазовима и новим потребама. Верујемо да се неки проблеми могу унапред предвидети и коришћењем међународног права у овом случају као неке врсте корективног инструмента, унапред избећи или макар ублажити.

Нова, добро осмишљења, темељна и у што већој мери свеобухватна кодификација међународног дипломатског права а самим тим и материје дипломатских привилегија и имунитета као једног од њених наважнијих делова, била би прилика да се прецизније уреде многа питања, превазиђу постојеће недоследности и пропусти, уведу нека нова решења (тзв. прогресивни развој међународног права) и нарочито, да се добије документ који би на једном месту правно регулисао односе о којима је реч и самим тим олакшао одговарајућу праксу.

Посебно, то би била прилика да се истовремено на усклађен начин уреде и неке данас недовољно регулисане материје односно групе питања, као што су: дипломатски односи између држава и регионалних међународних организација, одн., на општи начин између држава и свих (универзалних и регионалних) међународних организација; међународно представљање између међународних организација; међународно представљање нових субјеката међународног права у првом реду транснационалних корпорација; То би истовремено значило и да се дужна пажња посвети односним дипломатским привилегијама и имунитетима.

Такав уговор би био обиман у смислу да би имао релативно много чланова, сврстаних у одговарајуће одељке и главе. Међутим, сналажење у њему би заправо било једноставније него сада, када онај кога нешто занима мора да тражи, чита и упореди неколико конвенција.

Важно је приметити да то не би било ништа ново. Слично се већ догодило у једној другој области, која такође спада међу најстарије гране међународног права, са развијеним обичајним правом. Реч је о праву мора. Да подсетимо, прво је та материја била кодификована 1958. године путем четири Женевске конвенције,¹⁴ а затим је 1982. године усвојена Конвенција УН о праву мора, која је објединила решења конвенција из

¹⁴ Реч је о конвенцијама: 1) о територијалном мору и спољном морском појасу, 2) о отвореном мору, 3) о риболову и очувању биолошких богатстава отвореног мора и 4) о епиконтиненталном појасу.

1958, али и унела низ потпуно нових решења и нових института и која је међу чланицама оба поменуто уговора, истиснула примену Женевских конвенција.

Конвенција УН о праву мора (1982) представља заиста необично обиман документ,¹⁵ али то не омета њену примену. Напротив, много је лакше када су најважнија решења на једном месту. Уосталом, то и јесте сврха сваке кодификације. Са друге стране, премда је процес рада на Конвенцији трајао је читаву деценију (од 1973. до 1982) а затим требало да прође 8 година да она ступи на снагу (потписана је 10. 12. 1982. а ступила на снагу 16. 11. 1994) са тим да и данас, скоро 30 година од ступања на снагу окупља свега 168 држава,¹⁶ нема никакве сумње да је реч о изузетно важном документу, који је решио многа питања и донео важне новине и у правом смислу речи представља темељ односа у материји права мора. Сличне свеобухватне кодификације можемо релативно ускоро очекивати и у неким другим областима међународног права које су сада регулисане путем низа различитих уговора, као нпр., у материји међународног кривичног права, космичког права.¹⁷

На тај начин, ново кодификовање међународног дипломатског права а самим тим и дипломатских привилегија и имунитета, не би било ништа неуобичајено, специфично за материју дипломатског права. Коначно, требамо бити свесни и чињенице да су се у разним периодима дипломатског права бележили многи суштински нови моменти, који су значили веће или мање напуштање одређених решења или правно регулисање неких нових института и односа. О томе је већ било речи приликом разматрања историјског развоја дипломатских привилегија и имунитета и основних карактеристика онога са чиме се сусрећемо данас.

Посебно треба истаћи да би нова, свеобухватна кодификација дипломатског права, сама по себи представљала језгро настанка новог општег (универзалног) обичајног међународног права у овој материји, што значи да би, посе одређеног времена и уз испуњење услова, њена решења прерасла у универзалне међународноправне обичаје, што значи да би постала обавезна за све, па и државе које нису чланице само уговора којим је извршена кодификација.

¹⁵ Има 320 чланова, подељених у 17 одељака, а уз то још и 9 анекса.

¹⁶ United Nation Convention on the Law of the Sea, *United Nations Treaty Collection*, Status as at: 22-2-2022, https://treaties.un.org/Pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_en.

¹⁷ Кривокапић Б. 2018, 165-185.

II. КОНКРЕТНА СПОРНА РЕШЕЊА И СИТУАЦИЈЕ

У овом делу покушаћемо да укажемо на нека спорна решења и ситуације које у најмању руку заслужују да се преиспитају а који би код некакве нове, свеобухватне кодификације могли бити пажљиво анализирани и евентуално, уређени на нешто другачији и/или потпунији и прецизнији начин.

Одмах морамо подвући да нам није намера да намећемо (то, уосталом, и не можемо) па ни да нудимо нека нова решења већ само да укажемо на то да постоји доста велики простор који би се могао попунити.

Ако и када дође до нове кодификације међународног дипломатског права, то би могла бити нека од питања која би се могла пажљиво проучити, посебно у светлу односа у свету у том времену и онога што се догађа у пракси. Разуме се, као и увек, предлоге би сачинили експерти али одлука би остала на државама, јер у оквирима који су утврђени позитивним међународним правом, само оне могу да усвајајући односни уговор врше тзв. службену тј., једину правно обавезујућу кодификацију било које, па и ове материје.

1. Обим привилегија и имунитета

Једно од најинтересантнијих и најважнијих питања јесте да ли и даље треба задржати правни статус који имају дипломатске мисије и дипломатски представници и друга заштићена лица.

То се у принципу односи на све елементе који чине поменути посебан правни статус са тим да, највећи значај имају у вези са неприкосновеношћу (неповредивошћу) и имунитетима а тек затим са олакшицама, повластицама и другим правима.

Наиме, читав низ фактора намеће на размишљање да ли је заиста потребно и оправдано да дипломатске мисије, чланови њиховог особља и чланови њиховог породица и у XXI веку уживају недодирљивост и извесну еклузивност као пре 100 или више година?

Навешћемо само неколико битних момената, од којих су неки већ обрађени на претходним странама, док ћемо друге поменути први пут:

1. Преношење најосетљивијих питања на друге органе

Већ је било речи о томе да се у наше време најважнија питања, она која имају највећи степен тајности, све више се решавају у непосредном контакту највиших државних функционера у првом реду шефова држава или влада одн., министара иностраних послова, без присуства шефова дипломатских мисија (једне државе у другој) и заправо без учешћа тих мисија као таквих.

У пракси, шефови дипломатских мисија само припремају састанак (припремају информације и материјале за свог шефа држава или владе одн., министра) али не учествују у њему а све чешће чак не раде ни то - преговарача односне државе брифује непосредно министарство спољних послова односно други надлежан орган (министарство одбране, министарство унутрашњих послова, министарство за економске односе са иностранством итд.).

У тим оквирима присутна је тенденција да се дипломатски агенти, па чак и сами шефови мисија, све мање баве представљањем државе именовања, преговарањем у њено име и сличним задацима, који су врло дуго били главни разлог њиховог постојања а све чешће су у позицији да велики део времена и напора троше на разна техничка, административна и слична питања. То онда у многоме умањује и сам њихов значај.

Дакле, разлози који леже у темељу дипломатских неповредивости и имунитета, играју све мању улогу.

Дипломатска представништва и дипломатски представници и даље располажу важним државним тајнама као током читаве историје али то најчешће нису тајне таквог карактера и значаја да би због њих држава пријема предузела некакве драстичне кораке против дипломатске мисије и њеног особља и тиме ризиковала тешко кварење односа са државом пријема, међународну осуду (осуду од стране других земаља) и слично.

Посебно, иоле одговоран дипломатски представник, неће носити строго поверљиве документе кући или на друго необезбеђено место. А ако је реч о томе да се он на неки начин приволи да ради за државу пријема, то се (под условом да је реч о особи на коју се може утицати) може учинити и у пракси понекад чини, посебним методама, независно од прокламоване неприкосновености и признатих имунитета.

Са друге стране, дипломатска мисија која је збиља велика и важна (нпр. дипломатска представништва великих сила једних код других) без проблема налази (тачније, добија из државе именована) техничка средства и начине да заштити најповерљивије документе од пожара и других несрећа односно од покушаја неовлашћеног приступа њима. Један од примера је коришћење посебних сефова са разним нивоима и системима заштите, чије разбијање захтева пуно времена чак и за врхунске стручњаке.¹⁸

2. Неповредивост просторија дипломатске мисије

Најважније дипломатске привилегије и имунитети дају се да би се спречило да држава пријема омета рад мисије и чланова њеног особља, прислушкује или на други начин шпијунира њихов рад. Међутим, требамо имати на уму време у коме живимо.

Одавно постоје инструменти помоћу којих се, уперивши их са улице кад одређеном прозору (нпр. из паркираног комбија који се налази удаљен 100 и више метара) може разговетно чути све што се прича у просторији. То је добро познато. Али у времену у коме живимо, то заправо није ни потребно.

Данас је довољно да у просторији постоји мобилни телефон, савремени ТВ апарат или неки други сличан уређај са напредном електроником, па да онај ко жели може да чује све што се у том простору изговори. Нема дакле, потребе да се, као некада, тајно стављају микрофони, тако што ће се за то користити приједи, електричари, водоинсталатери и други мајстори и „мајстори“ (они које је послала обавештајна служба), службеници амбасаде који су на неки начин заврбовани и слично.

Са тим у вези, премда је јасно да нека посебна права дипломатског представништва увек морају да опстану (право на истицање сопствене заставе и грба, право на слободу општења) чини се да смо све ближи часу када ћемо се запитати да ли је можда време да се уместо апсолутног имунитета примени решење које важи за просторије конзулата а своди се на то да је за улазак у просторије неопходан пристанак шефа мисије или лица које он одреди али да се сматра да је тај пристанак добијен у

¹⁸ Временски фактор помињемо зато што је он веома важан. Практично не постоји шифра која се не може разбити, нити сеф који се не може отворити. Међутим, ако је заштита заиста квалитетна и највећем зналцу је потребно време, које он по правилу нема, чак и ако је некако успео да приступи сефу.

случају избијања пожара или другог несрећног случаја који захтева непосредне заштитне мере.¹⁹

Тачно је да би решење које би озаконило овај изузетак, представљало велики ризик, јер би држава пријема могла да инсценира пожар или други несрећни случај, да би њени органи ушли у просторије мисије и тамо тајно предузели неке недозвољене радње, као што узимање или копирање одређених докумената, приступ архиви, отварање сефова и слично. Додатно, улазак у зграду амбасаде ради вршења поменутих радњи могле би себи да дозволе само довољно моћне државе – тешко је замислити да нека мала земља искористи или исконструише ванредни догађај да би њени органи упали у просторије дипломатског представништва САД, Русије или Кине.

Са друге стране, несрећни догађај који би био повод за такав улазак у просторије мисије могао би се евентуално догодити једном и то након доста времена, јер би понављање било знак да нешто није у реду. Дакле, нити би са позивом на ванредне догађаје, држава пријема могла да сваких мало упада у просторије амбасаде исте државе именована (неколико пута у једну амбасаду) нити би могла да повремено то чини у погледу дипломатских представништава разних држава (по једном у неколико амбасада). То би било врло провидмо и нема сумње да би уследиле оштре реакције и то не само од стране погођене државе (погођених држава) именована, већ и од читаве међународне заједнице. У томе се крију разлози због којих сматрамо да чак и ако дипломатска мисија не би уживала апсолутну неповредивост (као сада) већ ону која се признаје конзулатима, а која познаје одређене изузетке у пракси се заправо не би ништа драматично променило.

Једна од гаранција против злоупотребе је и у томе што, ако би држава пријема неоправдано ушла у просторије мисије, то исто би држава именована могла да у виду једне врсте репресалија или чак само добро испланиране и изведене представе, учини на својој територији против дипломатске мисије те стране државе.

Чак и да оставимо по страни све речено, према слову чл. 22/1 БКДО (1961): „Просторије мисије су неповредиве. Органима државе код које се акредитује дозвољено је да у њих уђу само уз пристанак шефа мисије.“

Ту је, дакле, садржано још једно правило које се овај пут тиче лица које може дати сагласност за улазак у просторије мисије. Оно додатно јамчи неповредивост дипломатске

¹⁹ Чл. 31/2 БККО (1963).

мисије у већој мери од оног што важи за конзулат али у пракси може створити разне проблеме. Наиме, према одредби из 31 БККО (1963) просторије конзулата су такође неповредиве са тим да је, између осталог, предвиђен важан изузетак у виду правила према којем је органима државе пријема дозвољено да уђу у те просторије само уз пристанак шефа конзулата, „лица које он одреди или шефа дипломатске мисије државе именована“.

Дакле, ако бисмо се строго придржавали слова БКДО у случајевима када постоји нека несрећа која је погодила просторије дипломатске мисије и лица у њима (пожар, поплава, земљотрес, упад наоружаних криминалаца итд.) органи државе пријема могу да уђу у те просторије „само уз пристанак шефа мисије“.

То, значи да ако се из неког разлога тај пристанак не може добити (зато што је шеф мисије недавно или управо умро, зато што је у коми, зато што се налази међу таоцима у просторијама мисије итд.) органи територијалне државе не смеју да уђу у просторије мисије државе именована премда је то објективно неопходно из хуманитарних, безбедносних и сличних разлога – да би се збринули и у болницу однели повређени, да би се угасио пожар, да би се неутралисали терористи или криминалци који прете да побију све таоце или активирају моћну бомбу.

Посебно треба запазити да према БКДО шеф мисије не може овластити неко друго лице да да пристанак о којем је реч.

Пошто су ту у колизији правна норма и оправдани захтеви праксе у таквим ситуацијама предност обично добија пракса, бира се оно решење које се чини најразумнијим, са тим да се решавање евентуалних протета и спорова оставља за касније, када инцидентна ситуација прође. Ово се посебно односи на ситуације када није могуће добити пристанак шефа мисије, па се уместо тога као важећи прихвата пристанак неког другог члана дипломатског особља мисије, обично оног који је на хијерархијској лествици одмах испод шефа мисије.

Са тим у вези и питање, када је већ тако није ли боље ове односе регулисати на прецизнији начин односним универзалним (општим) уговором и тако у највећој мери избећи спорне ситуације?

3. Питање апсолутног имунитета и проблем других привилегија

Бечка конвенција о дипломатском праву (1961) и читаво савремено међународно право усвајају принцип апсолутне неприкосновености (неповредивости) и апсолутног имунитета чланова дипломатског особља и чланова њихових породица.

Са тим у вези и питање, да ли је то заиста оправдано у свету у коме живимо?

Тај проблем се може размотрити са начелне (теоријске) и примењене (практичне) стране.

Посматрано са првих поменутих позиција, дипломатске привилегије и имунитети дају се да би лице могло да врши дипломатске функције као представник суверене државе. У прошлости, разлог њиховог постојања а о томе је већ било речи, био је нарочито у репрезентативној улози дипломатског представника у томе што је он доживљаван као олицетворење свог суверена, свог владара, па су му стога признавана права и указиване почести као самом том владару. У новије време такав приступ је напуштен, што самим тим значи да се суочавамо са основом који представља додатан разлог да се запитамо да ли је заиста потребно да и даље опстаје решење које почива на неким одавно превазиђеним ставовима и односима.

Гледано са практичне стране, неприкосновеност и имунитети су заштита која омогућава дипломатском агенту да нормално и несметано врши своје функције. То је добро познато и о томе је већ било речи.

Међутим, све и да не постоји његова апсолутна неповредивост и имунитети у наше време заиста није велика вероватноћа да држава пријема хапси и кривично гони и кажњава страног дипломатског представника. Ово не само зато што би држава именовања одмах одговорила реципрочним мерама, већ и зато што би ако би се радило о злоупотреби, поменута држава пријема одмах навукла на себе осуду читаве међународне заједнице и врло вероватно, суочила се са озбиљним међународним санкцијама.

Са друге стране, као што смо то истакли на одговарајућем месту, дипломатски представници се све више баве питањима која се не тичу политичког представљања, већ су у сфери администрације, економије, културе, спорта. Разуме се да и ту постоје одређени поверљиви подаци али они углавном нису таквог значаја да то оправдава апсолутни имунитет односних лица.

Поред тога, чланови породице члана дипломатског особља, да се задржимо овде само на њима, имају принципијелно исте привилегије и имунитете као и дипломатски агент чији су део породице. То је са једне стране, такође део традиције (у време када је дипломатски представник био особа високог рода и чланови његове породице су морали уживати ексклузивитет и посебно опхођење) а са друге је у функцији тога да се спречи да се чланови породице искористе за разне притиске на дипломатског агента и посебно његову уцену ради врбовања у корист државе пријема.

Међутим, дипломатска служба одавно није привилегија аристократије, тако да ти разлози данас немају никакву тежину. Када је реч о утицају на дипломатског агента (у смислу да он преноси поверљиве информације и на друге начине ради за надлежне службе државе пријема) то се ионако може остварити разним другим средствима – путем компромитујућих (стварних или врло уверљиво монтираних) видеа и фотографија односно докумената, његовим подмићивањем (у пракси, један од најједноставнијих и најефикаснијих метода). Уосталом у свременој пракси у страним амбасадама на разним пословима раде држављани државе пријема, тако да та држава, ако жели много тога може постићи преко њих, не дирајући дипломатске агенте и чланове њихових породица.

То су само неки од момената који наводе на размишљање није ли можда време да се, слично као код конзула,²⁰ кривични имунитет дипломатских представика сведе само на акте извршене у вршењу службених дужности а када је реч о радњама предузетим изван тога, само на дела која нису тешка кривична дела, она за која је предвиђена казна затвора мања од 5 година.

Ако би се усвојио овај приступ, на одговарајући начин требало би редефинисати и имунитет дипломатског представника од грађанског и управног судства државе пријема.

Неки од додатних разлога у прилог овим размишљањима су:

- пракса показује да супротно очекивањима, држава пријема не гони увек своје дипломатске представнике које је протерала страна држава зато што су у њој извршили кривично дело, па чак ни ако су та лица протерана због најобичнијег криминала, као што су крађа, шверц и слично. Ово је нарочито случај када су поменута лица блиска власти државе пријема – рођаци или блиски пријатељи владара. То има за последицу да се повремено догађа да правда на буде задовољена;

²⁰ Чл. 41 и 43 БККО (1963).

- и по сада важећим решењима, дипломатски представници се у неким изузетним, прецизно наведеним случајевима, не могу ослободити грађанске јурисдикције државе пријема. То, другим речима значи да ни сада принцип апсолутних имунитета није заиста такав каквим се приказује и није заиста у правом смислу речи апсолутан;

- осим ако му је држава именована из неког разлога дала допунске привилегије и имунитете, дипломатски агент који је држављани државе именована или је у њој стално настањен, ужива неприкосновеност и судски имунитет само у погледу службених радњи учињених у вршењу својих функција.²¹ О томе је већ било речи а овде на то подсећамо да би указали да само по себи вршење дипломатских функција није увек довољан основ за њихово уживање, те да се испоставља да је у принципу потребно да лице има држављанство државе именована, односно да нема држављанство државе пријема.²² Када је већ тако, онда се не могу олако одбацити ни размишљања у правцу општег ограничења круга дипломатских привилегија и имунитета у односу на постојеће стање;

- одустајање од апсолутног имунитета дипломатских представника омогућило држави пријема да не кршећи међународно право реагује у оним екстремним ситуацијама када дипломатски представник представља опасност за себе и друге – када је под дејством дрога изашао на терасу и пуца из пиштоља по пролазницима, када је из неког разлога узео таоце, када вози у алкохолисаном стању.

Но, чак и да оставимо по страни неприкосновеност и имунитете, морамо се запитати да ли је заиста потребно да се дипломатском представнику признају одређене повластице?

Ако је разумљиво да држава пријема не сме да опорезује његову плату,²³ не видимо разлога зашто би га ослобађала редовне царине коју плаћају сви или пореза код куповине одређене робе.²⁴ То заиста јесу привилегије, које се и те како пријају

²¹ Чл. 38/1 БКДО (1961).

²² Према чл. 8 БКДО: 1) чланови дипломатског особља мисије имају у начелу држављанство државе именована; 2) чланови дипломатског особља мисије могу се бирати међу држављанима државе пријема само уз њену сагласност која у сваком тренутку може бити повучена; 3) држава именована може задржати себи право да својом сагласношћу, која може бити увек повучена, условљава и именоване за дипломатског члана мисије држављанина неке треће земље, који није истовремено држављанин државе именована.

²³ Ово како због тога што би тада (на основу његове пореске пријаве) сазнала колика му је плата, тако и посебно, зато што он порез плаћа у држави именована а принцип је да се избегава двојно опорезивање.

²⁴ Овде се не мисли на посредне порезе који су по својој природи нормално укључени у цену робе или услуга (чл. БКДО 34/а). Заиста, било би врло непрактично, па и бесмислено када би дипломатски агент био ослобођен пореза који је обрачунат у цени робе и онда када купује штампу на киоску, пије кафу у кафићу и

дипломатским представницима, али оне нису ни у каквој стварној вези са његовим вршењем дипломатских функција. Оне служе само мањим издацима, благодети и комодитету лица, што другим речима значи његовој личној користи.

Међутим, то је супротно начелу које важи не само у сфери дипломатског права а према којем се односне привилегије и имунитети дају лицима о којима је реч не ради њихове личне користи, већ да би им се омогућило несметано и ефикасно обављање њихових функција. Тешко да ће шеф мисије или други дипломатски агент успешније и ефикасније вршити своје функције зато што је са дипломатским попустом купио нови фрижидер.

Додатно, још теже је објаснити таква права чланова породице дипломатског агента, јер та лица не врше дипломатске функције.

Заправо ту се ради о рецидивима некадашње еклузивности дипломатске службе и њених припадника који су били део друштвеног крема и у држави именована и у држави пријема. Међутим, у наше време то се чини као превазиђен приступ, једна врста анахронизма.

Уосталом, исти ефекат би се постигао када би се укинула повластица неплаћања царине и пореза као и других давања у држави пријема и уместо тога увела таква привилегија дипломатског представника и других лица која уживају привилегије и имунитете, али – у држави именовања. Дакле, да дипломатски представник плаћа (као и сви други) све дажбине у држави пријема али да, напротив, не плаћа царине и односне порезе када улази у своју земљу, ону чије држављанство има и у чијој је служби. Разуме се, таква одлука морала би бити део унутрашњег права државе. Међутим, ниједна држава на то неће пристати. А и зашто би? Када би увела такво решење, извршила би дискриминацију својих грађана и уједно саму себе лишила средстава која иду у њен буџет.²⁵ Али зашто онда све то мора да трпи и прихвата страна држава, држава пријема? Тим пре што дипломатски представник не само да није њен држављанин (неко ко јој

слично. Реч је о порезима који оптерећују такву робу као нпр. аутомобил, бела техника, компјутер и слично а који, са обзиром на вредност саме робе, могу достигати значајне износе.

²⁵ Истини за вољу, многе државе дозвољавају својим грађанима који су живели одређени период у иностранству (обично 4 године) да код повратка у земљу увезу неку робу без царине односно пореза (аутомобил, технику итд.). Међутим, то је посебна ситуација чије су карактеристике: 1) ово право се користи једном (код повратка у земљу порекла); 2) ради се о ослобођењу од царине, али не и свих осталих дажбина, 3) то право се признаје свима који испуњавају предвиђене услове, оно, дакле, није никаква посебна привилегија чланова дипломатске службе.

редовно плаћа порезе и друге доприносе, подлеже војној обавези) него не штити њене, већ интересе државе именована.

4. Статус чланова породице

Бечка конвенција о дипломатским односима (1961) предвиђа суштински исте привилегије и имунитете за чланова породице дипломатског агента који са њим живе као што су оне које ужива сам агент. На одговарајући начин права имају и чланови породице осталих чланова дипломатске мисије који са њима живе.

Овде ћемо помињати само чланове породице дипломатског агента (члана дипломатског особља мисије) подразумевајући да све речено на одговарајући начин важи и за чланове особља осталих чланова дипломатске мисије. Разлог зашто ћемо помињати само породицу дипломатског агента јесте настојање да се текст не преоптерети сталним прецизирањима да посебна права имају и чланови породице осталих чланова особља дипломатске мисије. Ово тим пре што је већ било речи о основним правилима која важе у погледу привилегија и имунитета недипломатских чланова особља дипломатске мисије (административно-техничко и послужно особље) и члановима породице. Такође, најважније и најобимније су управо оне привилегије и имунитети који су признати дипломатским агентима, што значи и њиховим члановима породица.

На први поглед ту је све јасно – чланови његове породице имају у принципу исти круг и обим привилегија и имунитета као и сам дипломатски агент. Међутим, заправо много тога остаје подложно различитим тумачењима и следствено, приступима. То има за последицу да није јасно ко се тачно има у виду под чланом породице који живи у истом домаћинству са чланом дипломатске мисије.

Два основна недовољно јасна питања су: 1) ко све спада у чланове породице и 2) када се може сматрати да је лице део домаћинства члана дипломатске мисије.

1. Круг чланова породице

Прво питање своди се на то ко спада у круг оних сродника и других лица која су посебно блиска члану дипломатске мисије, тако да се могу сматрати члановима његове

породице. Ко спада у породицу је питање које се не регулише међународним, већ унутрашњим правом сваке конкретне државе (обично законом о браку и породици). Најчешће се породицом сматра ужа породица, састављена од родитеља и њихове малолетне и евентуално пунолетне деце.

Ипак, породица може бити и шира, тако да обухвати и брачне другове деце и њихову децу (унуке члана особља дипломатске мисије), браћу, сестре, родитеља, члана особља дипломатске мисије, невенчану супругу, супругу члана дипломатске мисије.

Са тим у вези, начелно (теоријски) су могући а и све чешће се јављају у пракси озбиљни проблеми.

Пре свега, пошто БКДО (1961) садржи ближе критеријуме нити било каква ограничења у смислу блискости сродства или броја чланова породице, сасвим је могуће да члан мисије, дипломатски агент, дошао у државу пријема са неколико жена (у правним системима неких држава, посебно оних у којима важи шеријатско право мушкарац има право на 4 жене) и многобројном децом. У том случају сви они би имали право на одговарајуће привилегије и имунитете.

Додатно, могуће је замислити ситуацију у којој би (поред поменуте бројне уже породице) односно лице код себе довело и мноштво других сродника – родитеље, браћу са њиховим женама (могуће је, такође са по неколико жена) и децом, сестре . Разлози за то могу бити различити, као немири, сукоби или несташице (воде, хране итд.) у држави именовања. У том случају би, дакле, дипломатски агент заправо угостио избеглице са тим што су то његови блиски рођаци. Међутим, питање је да ли је заиста оправдано да сви они (а њих може бити неколико десетина, теоријски чак и више од тога) уживају правни статус који подразумева дипломатске привилегије и имунитете.

Други случај је ситуација када дипломатски агент (или други члан особља дипломатске мисије) живи са невенчаном супругом (невенчаним супругом). Проблем је у томе што ту онда постоји само фактичка а не правна веза међу њима. Неке државе под одређеним условима признају фактичку заједницу мушкараца и жене као законски брак, што значи да се решења која се односе на брак примењују и на такву заједницу. Међутим, друге државе то не чине.

Стога су могуће разне ситуације. Проблема неће бити ако су и држава и држава пријема изједначиле фактичку заједницу мушкараца и жене са браком. Ситуација је

другачија, ако је то учинила само држава именована. Тада за државу пријема лице које живи са дипломатским агентом није његов супружник. У том случају она може да откаже да га призна као члана породице. Уосталом, пошто је реч о неформалној заједници, она може релативно једноставно да се раскине и заснује нова. Дипломатски агент може за време свог службовања у држави пријема (обично 3-4 године) променити неколико неформалних супружника. Тачно је да се и класичан брак може развести и убрзо засновати нови али ту су односи јасни и правно регулисани. Неформална брачна заједница отвара мноштво питања, која нису на јединствен начин уређена међународним правом, тако да се одговори формулишу у пракси често на бази компромиса и реципроцитета.

Посебан проблем који се јавио у последњих неколико деценија, упоредо са јачањем позиција ЛЦБТ популације, јесте ситуација у којој дипломатски агент долази у државу пријема са својим истополним партнером.

У таквој ситуацији поменути партнер, сагласно ономе што важи у већини држава, у принципу има статус странца, што значи да му се обично одобрава боравак до 3 месеца. Међутим, проблем је у томе што дипломатски агент и његов партнер претендују на то да партнер има статус брачног друга, дакле члана породице а тиме и дипломатске привилегије и имунитете које то подразумева.

Да ствар буде компликованија у једном броју држава дозвољени су геј бракови они су приравнати браку између мушкарца и жене. Додатно, поједине државе дозвољавају таквим паровима да усвајају децу, чиме их практично изједначавају са традиционалним браковима. Напротив у другом делу света једнополни бракови су забрањени у неким државама хомосексуализам је кривично дело а има и оних правних система у којима је за то предвиђена смртна казна.

Све то отвара мноштво проблема у пракси.

2. Живот у заједничком домаћинству

На први поглед ту нема ничег спорног, изгледа да је јасно на шта се мисли када се говори да лица живе са дипломатским агентом у његовом домаћинству.

Међутим, нека нам је допуштено да поставимо неколико питања. Да ли заједничко домаћинство постоји када лица долазе и проводе неко време са дипломатским агентом а онда се враћају у државу именована или неку трећу земљу? Шта ако у држави пријема бораве 3 месеца, па иду одлазе, па се опет појављују након 3 месеца и слично. Колико времена она треба да бораве у држави пријема да би се могло говорити о истом домаћинству? Да ли исто домаћинство постоји ако дипломатски агент и члан његове породице живе у истој згради али у разним становима? Питања би се могла наставити унедоглед.

Уосталом, шта са чланом породице који не живи у држави пријема већ повремено посети дипломатског агента, дође у посету на недељу дана сваких пола године? Или чак само једном годишње? Ако се дипломатске привилегије и имунитети признају члану породице дипломатског агента нарочито због тога да држава пријема не би могла да користи чланове породице за притисак на дипломатског агента, онда стоји чињеница да се такав притисак и уцена могу извршити и преко члана породице који само повремено долази у државу именована. Али, да ли је увек оправдано да се том лицу признају повластице и имунитети?

2. Недовољно јасна решења

Бечка конвенција о дипломатским односима и други релевантни извори међународног дипломатског права садрже један број решења за која нам се чини да су у најмању руку непрецизна, недовољно јасна а понекад и противречна. Овде ће бити поменута само нека од њих.

1. Слободна професија или трговачка делатност дипломатског агента

Одредба из 31/1/с БКДО (1961) прецизира да дипломатски агент не ужива имунитет од грађанске и управне јурисдикције када је реч „о тужби која се тиче слободне професије или трговачке делатност, ма каква она била, коју врши дипломатски агент у држави код које се акредитује изван својих функција.“

Другим речима, ово решење имплицира да дипломатски агент може (има право) да се у држави пријема бави неком слободном професијом или трговачком делатношћу.

Међутим, одредба из чл. 42 садржи сасвим супротно решење, тако што утврђује да:

„Дипломатски агент не сме вршити у држави код које се акредитује професионалну или трговачку делатност ради личне зараде.“

Поставља се питање, како тумачити и примењивати ова два суштински различита решења.

2. Акт у вршењу службених дужности

Са обзиром на то да се у вези са низом питања а посебно признавањем функционалног имунитета (члановима административно-техничког и послужног особља али и дипломатским агентима који имају држављанство државе пријема или стални боравак у њој) помињу акти извршени у обављању службених дужности, поставља се питање о чему је тачно реч.

Једноставан одговор да се ради о корацима и мерама предузетим у остваривању дипломатских функција не може да задовољи и то из неколико разлога.

Пре свега, административно-техничко и послужно особље, не врши дипломатске функције. Оно само помаже, доприноси њиховом правилним и ефикасном извршењу од стране дипломатских представника, што, ипак није исто.

Све и да то оставимо по страни, са обзиром на чињеницу да су дипломатске функције дефинисане у БКДО (1961) на прилично општи начин, навођењем неких од најважнијих и најчешћих задатака²⁶ али без ближег појашњења у чему се они састоје и шта све обухватају, поставља се питање шта тачно спада и шта све може да спада у дипломатске функције. То би могло бити и посебно питање али смо га овде намерно спојили са проблемом аката извршених у вршењу службених дужности, да би показали како су многи проблеми међусобно повезани. Пошто у зависности од тога од кога долази, одговор на то у чему се све састоје дипломатске функције највероватније неће увек бити

²⁶ О томе је већ било речи.

исти, из тога проистиче да није до краја јасно ни шта заиста спада односно може да спада у акте извршене у вршењу тих функција.

Могући критеријум разликовања оних аката који јесу и они који нису део дипломатских функција могао би бити одговор на питање: да ли је предузимање одређеног акта неопходно за остварење поменутих функција. Испоставља се, међутим да ни ту нема јединственог одговора односно да се одређене ситуације могу тумачити на различите начине, што онда води различитим решењима.

Да бисмо ствари појаснили задржаћемо се на за ову прилику измишљеном случају акта који је предузео члан административно-техничког особља и истог таквог акта који је извршио члан послужног особља.

Конкретно, ако се шофер амбасаде одвезао колима да би донео месо (прасе, јагње) остале намирнице и/или пиће за интерну прославу неког празника особља амбасаде (њихово приватно весеље) и при томе изазвао саобраћајну незгоду у којој има погинулих, јавља се мноштво питања. Међу њима су посебно занимљива два:

1) да ли је он члан административно-техничког или послужног особља? Ово је важно, јер у првом случају има имунитет од кривичног судства државе пријема а у другом само за акте извршене у вршењу својих функција; и

2) да ли је у датом случају реч о поступку извршеном у вршењу службених функција? Ако се радило, као што смо поменули о приватном весељу особља амбасаде, онда би одговор на ово питање морао бити негативан. Али шта ако је у питању важан празник државе именована који није и национални празник (па се не организује пријем за истакнуте личности државе пријема и дипломатски кор) или је чак реч о интерној прослави националног празника, возач је управљао возилом амбасаде а не својим приватним колима а у набавку га је послао шеф мисије ?

Све ово помињемо само да бисмо указали да свако удубљивање у неки проблем из ове материје отвара низ нових питања и дилема.

3. Разумни рок за напуштање државе пријема

У случају смрти члана дипломатске мисије чланови његове породице уживају привилегије и имунитете на које имају право, до истека разумног рока који им је потребан да напусте територију државе пријема.²⁷

Ради се о правном стандарду, што значи да зависно од околности конкретног случаја и праксе државе у питању тај рок може бити дужи или краћи. Уосталом, слично решење, формулисано у форми правног стандарда утврђено је и за нека друга питања, као у вези са бројем чланова особља дипломатске мисије, са тим да је ту у случају спора, коначна одлука поверена држави пријема.²⁸

Међутим, у напред поменутом решењу из чл. 39/3 БКДО (1961) а везано са ситуацију насталу смрћу члана мисије, није предвиђено да ће коначну одлуку имати држава пријема. Стога није јасно ко и како одређује поменути „разумни“ рок, шта ако се држава пријема и држава именована не могу договорити око дужине тог рока, шта се догађа ако лица остану на територији државе пријема и после истека „разумног рока“ како га схвата та држава.

Примера ради, ако лица остану у држави пријема и након истека разумног рока како га она схвата и евентуалне опомене, ствар је на први поглед једноставна - она им од момента истека рока неће више признавати дипломатски привилегије и имунитете и они ће имати статус као обични странци.

То је најмањи проблем. Али шта ако, оставши без привилегија и имунитета, поменута лица по прописима државе пријема из неког разлога немају право боравка на њеној територији или је оно временски ограничено?

Додатно, сада већ из угла праксе односно политике, шта ако је држава пријема мала земља (у смислу да је економски, војно и на други начин недовољно развијена, снажна и слично) а лица о којима је реч су чланови породице умрлог шефа мисије неке велике светске силе? Да ли ће држава пријема тада заиста настојати да до краја спроведе своју општу политику и своје прописе који, претпоставимо, нису повољни за лица о

²⁷ Чл. 39/3 БКДО (1961).

²⁸ Према чл. 11/1 БКДО (1961): „Ако не постоји изричито споразум о броју особља мисије, држава код које се акредитује може захтевати да се тај број креће у границама онога што она сматра разумним и нормалним са обзиром на околности и услове који владају у тој држави и потребе мисије о којој се ради.“

којима је реч? Али ако попусти у једном случају, шта ће урадити у другом у коме су поменута лица држављани неке такође мале земље? Јер, из много разлога она мора да има исти однос према свим страним државама и њиховим грађанима. Са тим у вези, може се приговорити да су ово проблеми претежно политичке природе. То је тачно али је исто тако тачно да су они у тесној вези са међународним правом. Уосталом, начело суверене једнакости држава и забрана дискриминације спадају у основне принципе позитивног међународног права.

Већ из ових неколико речи да се наслутити да је много тога подложно различитим тумачењима и неједнакој пракси из чега лако могу да се развију чак и међудржавни спорови.

4. Одрицање од дипломатског имунитета

Члан чл. 32 БКДО (1961) утврђује да држава именована може да се одрекне судског имунитета дипломатског агента и другог лица које ужива дипломатске имунитете са тим да то увек мора бити изрично.

Оно што нас овде занима је чињеница да исти члан у ставу 3 прецизира да:

„Одрицање од судског имунитета у погледу неке грађанске тужбе или захтева у управном поступку се не сматра да повлачи одрицање од имунитета у погледу мера извршења пресуде за које је потребно посебно одрицање.“

Са тим у вези, дилема. Ако пођемо од стилизације чл. 32/1, држава се може одрећи *судског имунитета* лица. Према томе, Конвенција не говори о одрицању од имунитета у грађанским или управним предметима, већ помиње само *судски имунитет*, што значи да се поменуто одрицање може односити и на кривични поступак.

Заиста, могуће су ситуације у којима је држави именована из неког разлога (нарочито ако је у питању држављанин државе пријема) можда најједноставније да се одрекне кривичног имунитета у односу на лице о којем је реч.

Међутим, одредба из чл. 32/3 прецизира да се не сматра да одрицање од судског имунитета у *грађанским или управним предметима* значи и одрицање од имунитета у погледу мера извршења пресуде за које је потребно посебно одрицање.

Ту нема ничег спорног. Али, шта са пресудама у кривичном поступку и њиховим извршењем? Оне се, мада из много разлога важније и осетљивије не помињу.

Значи ли то да ако се држава одрекне имунитета лица у кривичном поступку то обухвата и одрицање у погледу мера извршења пресуде? То не би било логично нити у духу већ поменуте одредбе из чл. 32/3. Јер, заиста, како разумети да је за извршење пресуде у грађанском поступку потребан посебан пристанак државе именована а да се он не тражи када је реч о пресуди донетој у кривичном поступку.

У пракси ови проблеми ретко долазе на дневни ред, јер се државе ретко одричу кривичног имунитета лица. Међутим ако желимо бити прецизни, пожељно је да ова питања буду уређена на прецизнији начин, који не би оставио простор за било какве дилеме.

5. Вожња у алкохолисаном стању

Овај проблем се појавио паралелно са развојем аутомобилске индустрије и масовном употребом моторних возила. Он је постао релативно чест и озбиљан већ у другој половини прошлог века али карактеристичан је и за време у којем живимо.

Премда би требало да спадају у извесном смислу друштвену елиту и дипломатски агенти су живи људи и макар неким од њих догађа се да повремено или можда чак у само једном тренутку управљају моторним возилом премда су под дејством алкохола или наркотика.

Ова иста опасност постоји, разуме се и када су у питању остали чланови дипломатске мисије, они који спадају у административно-техничко или послужно особље. Овде ћемо, међутим, претпоставити да се ради о дипломатском агенту, јер су као носиоци дипломатских функција, дипломатски агенти неупоредиво важнији и посебно, зато што они поседују највећи, пуни обим привилегија и имунитета.

У таквим случајевима на делу је судар између релевантних имунитета дипломатског агента, дефинисаних међународним правом и оправданих интереса државе пријема а делом и права и интереса оштећених и осталих трећих лица.

Наиме, дипломатски агент ужива неповредивост и апсолутне имунитете од било каквог захвата власти државе пријема. То, између осталог значи и да полиција не сме да га притвара, спречава га да се креће (вози кола), да му одузима возачку дозволу и слично.

Тачно је да је истовремено дипломатски агент дужан да поштује законодавство државе пријема а то законодавство свугде у свету предвиђа забрану управљања моторним возилом у случају да је присуство алкохола веће од утврђеног лимита или чак ако је лице попило било коју, па и минималну количину алкохола. Подразумева се да то важи и за вожњу под дејством опојних дрога и психотропских супстанци.

Међутим, то није од велике користи у реалној ситуацији, када се путем посебно улицама великог града креће аутомобил или мотор који вози дипломатски агент који је под дејством поменутих материја односно препарата. Када се он отрезни и дође себи, власти територијалне државе моћи ће да према њему предузму одређене кораке, што у пракси значи да га протерају као непожељну особу. Али, шта радити док „акција“ траје, док то лице вози?

Његова вожња у таквом стању угрожава безбедност свих осталих учесника у саобраћају. Ако је добро „под гасом“ само је питање тренутка када ће покосити неког пешака, ударити у друго возило, улетети у неку радњу кроз њен излог и слично. Дакле, у таквим случајевима постоји оправдана потреба да се нешто одмах предузме; да се возач без икаквог одлагања искључи из саобраћаја; да се одведе на неко место где ће се испавати и доћи себи; да му се кад је то потребно пружи медицинска помоћ (у смислу детоксикације) и слично.²⁹

²⁹ Мада је таква слика много пластичнија и упечатљивија, не мора се увек радити о возачу који се довео у такво стање да „не зна за себе“. Дипломатски агенти по природи својих обавеза посећују разне ручкове, вечере, пријеме и слично, где су (због здравнице, из обзира према домаћину) често су практично принуђени да конзумирају одређене количине алкохола. Оне могу бити сразмерно мале (нпр. 1-2 чашице жестоког пића, 1-2 чаше вина) али дипломатски агент често иде са једног пријема на други, где се све понавља, тако да чак и ако није његов нарочити љубитељ, он у сразмерно кратком временском периоду уноси у себе одређену количину алкохола.

Међутим, чак и мала количина алкохола, која не доводи у питање присебност лица о којем је реч, најчешће значи кршење прописа државе пријема који у наше време стриктно ограничавају (нпр. на количину алкохола која одговара испијању једног пива) или чак потпуно забрањују конзумирање алкохола неколико сати пре седања за волан. Ако су количине заиста мале, дипломатски агент најчешће неће изазвати инцидент, његова вожња остаће у границама нормале, што значи непримећена. Ипак, чак и ако је попио сразмерно мало, препорука је (као уосталом за све возаче) да узме такси, замоли другог да га вози.

Слични резони важе и у неким другим случајевима, као када дипломатски агент крши правила о максималној дозвољеној брзини (вози великом брзином) угрожавајући тиме и себе и остале.

Јасно је да у свим таквим и сличним ситуацијама постоји сасвим разумљив интерес власти државе пријема да таквог возача зауставе, искључе из саобраћаја, доведу у ред и слично. Међутим, како то учинити а да се не прекрше јасна правила Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) и других релевантних споразума?

Са тим у вези у литератури се примећује:

„Ако саобраћајна полиција врши редовну контролу возача или има основа за сумњу да дипломата управља моторним возилом под утицајем алкохола у највећем броју земаља може да:

- не дозволи дипломати да настави управљање возилом;
- изрекне мандатну казну али не може да га ухапси;
- обезбеди помоћ у паркирању возила али не сме да га шлепује;
- обавести претпостављеног;
- из куртоазије понуди превоз до куће или обавести мисију из које неко онда може да дође и преузме визило и дипломату одвезе.“³⁰

Све то звучи лепо, разложно и логично и сугерише да има много начина да се инцидент ефикасно оконча и то не само без било чије повреде (услед превентивног деловања, избегава се могућа саобраћајна незгода) већ и без повреде било чијег достојанства. Али – да је само до избегавања проблема дипломатски агент не би ни дошао у ту ситуацију. Њему је свакако морало бити јасно да не сме да вози под утицајем алкохола, па је ипак прешао преко тога.

Када су у крви дипломатског агента – возача сразмерно велике количине алкохола, што се такође догађа, то између осталог, говори и да је у питању личност која је томе склона (па се такве ситуације понављају) или да је лице у посебном психичком стању (па је спас потражило у алкохолу). Ови моменти су исти као када је у питању било ко други и не утичу на правни положај дипломатског агента или поступање према њему, сем што, ако се утврди да је он склон опијању и вожњи у таквом стању, држава пријема ће врло

³⁰ Вељић З. 2004, 181.

вероватно размотрити опцију да замоли државу именовања да повуче такво лице или ће га можда чак и сама прогласити за непожељну личност.

Враћајући се ситуацији у којој дипломатски агент управљајући моторним возилом под дејством алкохола изазове саобраћајну незгоду или га једноставно зауставља саобраћајна полиција, морамо констатовати да је ту у пракси могућ и познат различити даљи ток догађаја. Односно лице може одбити да се заустави или напусти возило, може пружити физички отпор органима реда и слично. То онда отвара питање шта конкретно може бити предузето против њега а да се тиме не повреде његови имунитети.

Такође, може се радити о шефу мисије у ком случају обавештавање претпостављеног је беспредметно и немогуће. Гледајући мало шире, то би у принципу, могло да значи да се обавештава министар иностраних послова државе именовања али то се у таквим случајевима не ради а посебно се не ради одмах, тренутно. Са тим у вези, долазимо у ситуацију да поменути шеф мисије пијан вози кола, можда чак и са огромном брзином али да све мере које могу бити употребљене против њега (протеривање одн., опозив, кажњавање по повратку у државу именовања и др.) могу доћи у обзир тек накнадно, када се он заустави а да до тада он може изазвати тешку несрећу, убити или тешко повредити друге, па и самог себе.

Са тим у вези, чини се да је ово једно од оних питања које би требало прецизније уредити приликом будућег рада на новој кодификацији ове материја. Ово како због значаја само проблема, тако и да би се уједначила данас релативно шаролика пракса држава у вези са овим и сличним питањима.

6. Разлика између административно-техничког и послужног особља

БКДО а за њом и остали релевантни правни извори познају разлику између административно-техничког и послужног особља, признајући овим другима нешто ужи обим повластица и имунитета у односу на оне прве. Такав приступ је сасвим природан и потпуно разумљив.

Међутим, премда је на први поглед разлика између ових категорија чланова особља дипломатске мисије јасна (први обављају административно-техничке а други

послужне послове) у пракси је она врло често прилично лабава, тако да најчешће зависи од тога како је лице означила држава именовања. Добар пример је шофер шефа мисије (шофер амбасадора) који се може посматрати као члан административног особља али и као припадник послужног особља.

Ако с тим у вези, погледамо шта пише у БКДО (1961) можемо приметити да нам је она ту од мале помоћи. Она само у чл. 1/f каже да израз *чланови административног и техничког особља* „означава чланове особља мисије који су запослени у административној и техничкој служби мисије“. Међутим, ко све спада у ту службу остаје нејасно, тачније зависи од воље државе именовања. То значи да у пракси неких држава одређене категорије ових службеника могу бити чланови административно-техничког особља али да у вези са лицима која обављају исте послове и задатке, не мора бити случај у пракси других земаља.

Додатно, БКДО у чл. 1/g дефинише чланове послужног особља као „чланове особља мисије који су запослени на послужним дужностима у мисији.“ Та дефиниција омогућава да се ова лица разликују од припадника приватне послуге члана особља мисије али нам не даје довољно критеријума за њихово разликовање од административно-техничког особља. Јер, заиста шта су „послужне дужности у мисији“ може се схватати на разне начине. Да ли је домар дипломатске мисије, лице задужено за безбедност просторија мисије, лични секретар шефа дипломатске мисије,³¹ лични телохранитељ шефа мисије или другог члана дипломатског особља мисије³² део административно-техничког или послужног особља? Јер, са једне стране, та лица суштински пружају одређене услуге а са друге, њихова конкретна улога, задаци и овлашћења могу се веома разликовати од случаја до случаја.

³¹ Према се исто називају у пракси се улога таквих секретара, секретарица може веома много разликовати, од лица која суштински помажу шефу мисије у вршењу његових функција (читају и селекују његову пошту, читају и бирају за изношење на сто шефа мисије чланке објављене у штампи, анализирају одређене текстове и дају своје препоруке, воде рачуна о локалним обичајима, подсећају на важне обавезе итд.) до оних чији се круг обавеза своди на пријем поште, јављање на телефоне, заказивање састанака, старање о послужењу (пиће, кафа и др.) и слично.

³² Има разлога да се његова улога схвати као вршење административно-техничких задатака, јер је он, као домар мисије, ангажован на обезбеђењу предуслова за безбедан и несметан рад мисије њеног шефа. Са друге стране, он суштински пружа услуге заштите, његова специфична знања и вештине нису повезани са дипломатским функцијама, већ је једина веза то што чува шефа мисије односно другог члана дипломатског особља мисије.

У интересу праксе било би боље када би разлика између поменутих категорија особља дипломатске мисије била прецизније уређена дипломатским правом уз утврђивање одређених објективних критеријума.

7. Привилегије и имунитети везани за дипломатску пошту и дипломатске курире

1. Садржина дипломатске поште

Одредба из чл. 27/4 БКДО (1961) утврђује да:

„Пакети који чине дипломатску вализу треба да носе спољне видне ознаке своје природе и могу садржати само дипломатска документа или предмете за службену употребу.“

Ово је типичан пример правне норме без реалне подлоге а посебно без било какве санкције,³³ што је онда чини делом меког права.³⁴ Онако како је формулисана, она само представља апел, односно подсетник за државу именована да не злоупотребљава дипломатску пошту да би тако преносила недозвољене предмете.

Са тим у вези, поставља се питање шта може да учини држава пријема када сумња или чак открије (рутинским ренгендским прегледом на аеродрому) да дипломатска вализа садржи знатну количину оружја, пропаганде плакате против владе која је на власти у држави пријема, огромне количине готовог новца и друге сличне предмете који се увозе у државу пријема или напротив извозе из ње (разна уметничка дела, као што су владарске круне, вредне слике, старе иконе итд.).

Јасно је да се у свим поменутих случајевима ради о недозвољеном преносу предмета преко границе. Он може бити недозвољен и из угла међународног права (нпр. пренос тим путем опојних дрога) али је у пракси такав најчешће према прописима државе пријема.

³³ Најпростије речено, да би одређено правило представљало правну норму, оно мора да има два дела: први у којем се каже шта онај на кога се правило односи мора или шта не сме да ради (диспозиција) и други (санкција) у којем се унапред утврђује какво зло ће бити нането ономе ко не поштује диспозицију.

³⁴ Кривокапич Б. 2017, 55-62.

У неким случајевима иза тога стоји сама држава именована, што је очигледно када су у питању предмети везани за политику (нпр. разне пропагандне књиге и брошуре које су забрањене у држави пријема) али може бити присутно и у другим ситуацијама које је тешко унапред предвидети.³⁵ Може се радити и о злоупотребама иза којих, по међусобном договору а ради личне незаконите имовинске и друге користи, стоје службена лица у дипломатској мисији државе именована и министарству иностраних послова те исте државе. Таквих случајева је било у пракси. Ипак, овде ћемо углавном имати у виду ону злоупотребу дипломатске поште која се може приписати држави именована.

Обзиром на одребе из чл. 27/2-3 које јамче неповредивост службене преписке мисије и то да дипломатска вализа не сме бити ни отворена, ни задржана, држава пријема не може учинити ништа, чак и када зна да држава именована на најгрубљи начин злоупотребава дипломатску пошту. Што је још горе, овде се не ради о некаквом ексцесу, већ о правно заштићеној могућности државе именована да, када год то сматра целисходним, користи дипломатску пошту за циљеве који нису ни у каквој вези са функцијама дипломатске мисије.

Да се не ради само о начелној могућности сведочи чињеница да су у пракси забележени многи случајеви злоупотребе дипломатске поште у наведене сврхе. Између осталог, пре неколико година Русија је оптужила САД да су на тај начин убациле у Русију огромне количине новца (кеша) ради финансирања делатности одређених невладиних организација и других субјеката и снага који су противници актуелне владе председника Владимира Путина а ради победе над њим на изборима, промене јавног мњења и слично. Ту је ако је то тачно, истовремено на делу било и кршење оних одредби БКДО (1961) које дипломатским представницима забрањују мешање у унутрашње ствари државе пријема.

Да закључимо, остаје да се питамо који је стварни смисао и посебно, домашај поменуте одредбе, односно да ли и шта треба тим поводом учинити код даљег рада на кодификацији међународног дипломатског права.

³⁵ Примера ради, држава именована може закључити да је то једини или најсигурнији начин да се (након што је купљен на црном тржишту односно прибављен на неки други незаконит начин) у њу врати важан и драгоцен предмет везан за њену историју (кронски накит, стара вредна књига, археолошки артефакт итд.) који су нпр. колонијалне власти извезле у метрополу док је држава о којој је реч била под страном колонијалном влашћу.

2. Дипломатски курири *ad hoc*

Одредбе из чл. 27/6 БКДО дозвољавају да држава именована или њена мисија могу користити дипломатске курире *ad hoc*.

Додатно, у чл. 27/7 се прецизира да се дипломатска вализа може поверити и заповеднику трговачког ваздухоплова, са тим да он мора бити снабдевен службеним документом у коме је означен број пакета који чине дипломатску вализу и уз прецизирање да се он „не сматра као дипломатски курир.“

Међутим, у пракси се користе и као дипломатски курири *ad hoc* сматрају и друга лица која нису у дипломатској служби државе именована али из неког разлога уживају њено поверење или поверење дипломатског особља њене мисије. То могу бити заповедници трговачких бродова, држављани државе именована који су на раду у држави пријема, који су ту дошли ради учешћа на неком научном и сличном скупу, као обични туристи и слично. У таквом случају, они добијају курирско писмо и дипломатска вализа коју носе ужива потпуну неповредивост, за разлику од њихових личних ствари које су подложне редовном режиму царинског и другог прегледа и поступања.

Са тим у вези, поставља се питање како на све то гледати у светлу поменутог решења из члана 27/7 БКДО које изричито каже да се заповедник цивилног ваздухоплова коме је поверена дипломатска вализа не сматра се дипломатским куриром.

Постоји још један проблем. Најкраће речено, он се своди на то шта може и треба да се ради ако у личним стварима лица (поменуте посебне врсте дипломатског *ad hoc* курира) буду пронађени недозвољени предмети који су такве природе или обима да захтевају покретање против лица кривичног поступка, укључујући његово стављање у притвор.³⁶ Проблем је занимљив зато што је службена преписка дипломатске мисије неповредива (чл. 27/2) и што је овде посебно важно. „дипломатска вализа не сме бити ни отворена, ни задржана“ (чл. 27/3). Штавише, за разлику од решења које, изузетно, важи у

³⁶ Да подсетимо, неповредивост ужива само дипломатска вализа. Ако је у својству дипломатског курира, носи лице са дипломатским статусом, његов лични пртљаг у принципу не може бити прегледан, са тим да је и то, изузетно, могуће. Ако дипломатску пошту носи дипломатски курир *ad hoc*, који је лице које само по себи не ужива дипломатске привилегије и имунитете, не дирајући заштиту која се јамчи дипломатској вализи која је са њим, он сам и његов лични пртљаг не уживају никакав посебан статус и могу бити предмет прегледа и других радњи надлежних органа државе пријема.

погледу конзуларне поште (службене преписке конзулата, конзуларне вализе)³⁷ она не сме бити ни враћена у место порекла.

Да бисмо ово боље разумели, замислимо да су царинарници односно други надлежни органи код поменутог *ad hoc* дипломатског курира (који је, рецимо, путовао возом) пронашли на граничном прелазу међу стварима тог лица оружје, велику количину дроге и слично. Или да су то пронашли органи суседне земље, која је транзитна држава. Поставља се питање шта онда поменути органи смеју да учине?

Са једне стране, дипломатска пошта (једна или неколико коверти) не сме бити задржана, отворена нити враћена. Са друге стране, постоје сви разлози да се према лицу предузму предвиђени законски кораци. Шта радити у таквом случају а да то остане у оквирима међународног права?

Разуме се, најприродније је да се поменути органи обрате својим надређеним, који ће упознати са догађајем министарство иностраних послова државе пријема, које ће се обратити дипломатској мисији државе именована у настојању да се нађе неко решење. Међутим, све то захтева одређено време.

По строгом тумачењу релевантних одредби БКДО односно лице за које смо рекли да путује возом не може бити скинута са воза док се ствар не реши, јер би то представљало задржавање дипломатске поште;³⁸ оно не може бити скинуто са воза а даљи транспорт дипломатске вализе поверен неком другом лицу, јер то може да учини само онај ко је послао вализу и уз услов да то друго лице снабде прописниом курирским писмом, што је у овом случају неизводљиво; из много разлога воз (а по логици ствари то је међународни воз, са утврђеним распоредом) не може се задржати на граници неколико сати док се ствар не реши (нпр. док не стигне други овлашћени дипломатски курир и преузме пошту) итд.

³⁷ Чл. 35/3 Бечке конвенције о конзуларним односима (1963).

³⁸ Додатно, оно можда путује возом само део пута, да би се касније (нпр. у следећој, транзитној земљи) пребацило на авион и одатле тим превозним средством упутило ка свом одредишту. Задржавање на граници (скидање са воза или задржавање читавог воза) може имати за последицу да то лице не стигне на време на свој лет, да наредни (посебно ако путује на други континент) има тек за неколико дана итд. Све то као нужну последицу има задржавање дипломатске поште, која зависно од случаја може на тај начин бити задржава неколико дана а која, могуће је садржи некакве важне документе са великим степеном поверљивости и нарочито, хитности.

1. Појам и видови слободе општења

Ради се о врло важном праву које првенствено подразумева слободу општења дипломатске мисије у службене сврхе, свим подесним средствима укључујући дипломатског курира и поруке кодексом или шифром, неповредивост службене преписке мисије и др. (чл. 27 БКДО) односно, са друге стране, слободу општења чланова дипломатске мисије у првом реду дипломатских агената, без чега ни сама дипломатска мисија не би имала никакву сврху.

Одувек органи државе пријема, али понекад и трећих држава, настоје да сазнају шта садржи усмена или писмена комуникација између дипломатске мисије и министарства спољних послова државе именована, дипломатске мисије и других дипломатских или конзуларних представништава државе именована, дипломатских мисија разних држава именована. У ту сврху у новијој пракси се нарочито слушају одређени телефонски разговори, стављају прислушни уређаји у одређене просторије и користе друга расположива техничка средства. Разуме се, свака држава ће одлучно негирати да се бави таквим стварима али истина је да то заправо раде сви, тако да се то у извесном смислу подразумева, те су дипломатски представници свесни да морају да воде рачуна шта, где и коме говоре.

Са тим у вези, може се тврдити да је таква пракса незаконита, већ због тога што нарушава приватност односних лица. Тако у жељи да прате службену комуникацију дипломатског агента службе државе пријема или неке треће земље, могу ухватити и његове разговоре са љубавницом или неке друге поверљиве разговоре приватне природе. Поред тога, у пракси савремених држава, чак и када се изузетно, слушају нечији телефонски разговори, то се чини на основу посебног одобрења суда и из валидних разлога као што су разлози националне безбедности (нпр. да би се на време спречио планирани терористички акт). То су изузетни случајеви који су, уосталом под одређеним условима допуштени међународним правом људских права.

Напротив, разговори дипломатских представника се слушају рутински, најчешће без икаквог одобрења суда. Ово зато што се прате службени разговори тих лица, па се сматра да то не угрожава њихову приватност.

Међутим, није све тако једноставно. Када слушајући телефонске разговоре дипломатског представника, надлежне службе државе пријема утврде нека слаба места односне личности (добију доказе да је реч о особи склоној хомосексуализму, педофилији итд.) оне, зависно од случаја, могу искористити та сазнања и сачуване снимке за уцену односно врбовање тог лица. Тиме слушање у циљу сазнавања службених података прераста у праћење приватних ствари лица, што се онда, евентуално, користи у службене сврхе (ради притиска над лицем у циљу његовог претварања у свог сарадника).

У наше време ова питања су нарочито актуелна, са обзиром на чињеницу да се, захваљујући напретку одговарајуће технологије и чињеници да сви имају тзв. „пааметне“ мобилне телефоне, нове генерације (такође „пааметних“) ТВ пријемника и друге електронске апарате који то омогућавају, слуша и снима практично све.

Како сада ствари стоје, реч је о практичном проблему, који се не може решити правним путем. Никакво нормирање за сада не може спречити ове активности, које је уосталом, скоро немогуће доказати.

Посебан проблем је што ако су у прошлости предузимали кораке у смислу прислушкивања у принципу могли су да предузимају само органи државе пријема, данас се (путем сателита и на друге начине) може слушати практично све у било ком делу света.

2. Комуникација преко Интернета

Интернет је ушао у све поре живота и сваког појединца али и државних органа. Много тога обавља се преко њега – шаљу се позиви, документа, воде видео конференције и други разговори.

Ово је нарочито дошло до изражаја у време након избијања пандемије Ковид-19, почев од 2020. године, од када су због разних мера уведених ради спречавања ширења заразе више него икада почеле да се на свим нивоима дипломатског општења користе

разне видео конференције, видео приједи и слично, као замена за стварне такве активности.

Међутим, све што је на Интернету се и слуша и снима. Ништа не нестаје на начин на који се уништавају документи у папирном облику. Поред тога, прати се и шта је ко гледао, шта је означио да му се свиђа („лајковао“) „даунлодовао“.

Између осталог, коришћење Интернета отворило је огроман простор и за надлежне службе држава у првом реду оних најразвијенијих.

Не само да оне и на тај начин прате за њих интересантне субјекте, већ постоји могућност да „хакују“ одређене странице и профиле и учине велику штету, између осталог, дипломатској мисији или дипломатском представнику, приписујући им да су изјавили нешто што нису, објављујући као да су њихови лажне слике, документе . Чак и ако и када буде доказано да се ради о лажним информацијама или документима, који су убачени путем незаконитог приступа („хаковања) односна држава чији су органи то учинили, учиниће све да се то припише некој револуционарној, анатхистичкој и сличној групи или у крајњој линији, доконим средњошколцима.

Једна од материја које треба посебно регулисати приликом будуће нове кодификације међународног дипломатског права, биће свакако и употреба Интернета као средства комуникације али и дипломатских привилегија и имунитета у вези са Интернетом и разним начинима његовог коришћења.

9. Смисао покретања односних питања

Премда смо се ту и тамо освртали на праксу, било да смо се позивали на стварне случајеве, било да смо у помоћ призивали измишљене али сасвим могуће ситуације, на претходним странама смо се у ствари бавили начелним проблемима и нарочито, недостацима у нормирању односних питања, онако како их ми видимо.

Морамо још једном да подвучемо да не покушавамо да нудимо некаква готова решења, већ само покрећемо извесна питања за која верујемо да су зрела за преиспитивање. Разуме се, проћи ће много времена пре него што онда заиста буду озбиљно разматрана у склопу припремних радова за нову кодификацију дипломатског права а посебно пре него што буду усвојена у виду одредби међународног уговора.

За крај, нисмо ни једини, нити први који покрећу ово питање. Оно је у правној литератури већ релативно добро обрађено.

Истини за вољу, одређени аутори предлажу извесне измене које би се реализовале путем допунског протокола уз БКДО (1961) којим би се државама дало за право да путем билатералних уговора сведу имунитет својих дипломатских представника на функционални имунитет. Са тим у вези, указује се да су добре стране таквог приступа у томе што би државе биле у прилици да саме изаберу да ли ће и у односима са којим земљама прибећи таквом режиму (одустајању од апсолутног имунитета) односно да ли ће и у односима са којим државама задржати решења предвиђена БКДО (1961).³⁹

Нама се ипак чини да је у овом случају боље радикалније решење а то је припрема нове свеобухватне кодификације ове материје на начин на који смо то изложили на претходним странама. Предности таквог приступа су очигледне: обједињавање на једном месту у оквиру истог документа свих најважнијих правила и принципа, преиспитивање и усклађивање свих важећих решења, могућност прогресивног развоја уношења нових решења и института. То се не може постићи козметичким изменама и допунама, па ни путем допунског протокола уз БКДО, јер такав акт не може да има жељено дејство на суштинска решења о којима је овде било речи а са друге стране, по природи ствари био би ограничен само на један релативно специјализован споразум – БКДО (1961).

Оно што је овде посебно важно, то је да се приклањањем предлогу који се своди на нову кодификацију не би изгубиле предности које би постојале у случају закључења допунског протокола, јер би државе, свака за себе и даље саме бирале шта желе – да се обавежу новим, свеобухватним уговором или да остану везане сада постојећим споразумима.

При томе би, сагласно правилима међународног уговорног права, данас важећи споразуми остали на снази између држава које су се њима обавезале али нису прихватиле нову свеобухватну кодификацију, као и између њих и држава које су ушле у ред чланица те кодификације. Истовремено би између оних држава које су се обавезале новим уговором, оним којим је извршена свеобухватна кодификација међународног дипломатског права, важио тај уговор. Не само да то следи из норми међународног

³⁹ Maginnis V. L. 2002, 989-1023.

уговорног права,⁴⁰ већ би таква одредба била унета у завршне одредбе новог уговора (оног којим би била извршена кодификација).⁴¹

III. ПРОБЛЕМИ У ПРАКСИ

1. Кршење дипломатских привилегија и имунитета

1. Појам и облици кршења дипломатских привилегија и имунитета

1. Кршење права као појава

У праву увек постоје два основна проблема која су у тесној вези. Заправо, могли бисмо говорити и о две фазе од којих свака има неколико корака.

Наиме, смисао сваке правне норме јесте да уреди одређене људске односе и да се као таква поштује, односно примењује.

То је сложен посао који пре свега подразумева доношење одређене одлуке да се уопште приступи правном регулисању неке материје или одлуке да се односна материја уреди на другачији начин. Та одлука је политичка и њу, природно, доносе политички органи. То су најчешће владе, мада могу бити укључени и други државни (парламент) или над-државни (као у Европској унији) односно, зависно од случаја, међународни органи.

Следећи корак ове прве фазе је у рукама правника. Они уобличавају текст правног акта (устава, закона, конвенције) сходно правилима правне струке. Након могућих накнадних дорада које ће бити резултат расправе о њему, тај текст усваја надлежно политичко тело и на одговарајући начин га објављује, чиме је ова фаза завршена.

Међутим, правне норме се доносе да би биле примењене, спроведене у живот, изазвале одређене промене у друштвеним односима. То је друга фаза, без које она прва губи сваки смисао.

⁴⁰ Чл. 30. Бечке конвенције о уговорном праву (1969).

⁴¹ На сличан начин на који је то учињено чл. 311/1 Конвенције УН о праву мора (1982) којим је прецизирано да „међу државама чланицама“ она „има превагу над Женевским конвенцијама о праву мора од 29. априла 1958. године.“

Са тим у вези, може се запазити да се свако право понекад крши, да се често правне норме не остварују у пуној мери.

Понекад је то последица несавршености самог права као нормативног система или много чешће, несавршености односног правног акта онаквог каквим је формулисан у првој (законодавној фази). Поред тога, живот је сложен у њему учествују разни субјекти, са разним идејама, интересима и утицајима, тако да односна правна правила чак и ако су (претпоставимо) изврсна и по својим циљевима и у правнотехничком смислу, не одговарају свима или их односни субјекти не знају. У било којој варијанти сусрећемо се са непоштовањем а понекад и грубим кршењем права.

2. Кршење дипломатских привилегија и имунитета

Све што је речено у вези са кршењем права уопште, важи и за међународно право, па тако и за ону његову грану која се зове дипломатско, прецизније дипломатско-конзуларно право или право међународног представљања а у оквиру ње за материју дипломатских привилегија и имунитета.

Не само да је током читаве историје било безброј случајева грубог кршења дипломатских привилегија и имунитета (на то смо делимично указали већ код разматрања њиховог историјског развоја) већ се са тиме сусрећемо и у наше време а по свој прилици сусретаћемо су увек, све док односне привилегије и имунитети постоје.

При томе може се запазити да дипломатске привилегије мисије и чланова њеног особља могу кршити односно у пракси на разне начине и у различитом обиму повремено крше разни субјекти: 1) држава пријема, тачније њени органи; 2) трећи (приватни) субјекти и 3) треће државе (оне за мисију стране државе које нису држава пријема).

У извесном смислу о посебној врсти кршења може се говорити и онда када је на делу злоупотреба дипломатских привилегија и имунитета од стране државе именована, дипломатске мисије те државе или самог повлашћеног, заштићеног лица. Ипак, то су по много чему другачије ситуације које заслужују да буду разматране одвојено.

2. Кршење дипломатских привилегија и имунитета од стране државе пријема

Под кршењем дипломатских привилегија и имунитета од стране државе пријема имамо у виду такво кршење иза кога стоје или које се може приписати органима те државе. Такође, то обухвата и такве поступке друге територијалне државе на којој се уживају поменуте привилегије и имунитети тј., државе транзита на путу из државе именована у државу пријема и обрнуто.

Како је са правом приметила Смиља Аврамов, „повластице и имунитети никад у историји, па ни данас, нису значили неку апсолутну сигурност дипломата. У тренуцима криза, међународних или унутрашњих, долазило је до деградације и тешких повреда дипломатске мисије.“⁴²

Са тим у вези, треба подсетити да је време у коме живимо бременито свеколиким кризама, напетостима, трвењима и опасности на свим нивоима. При томе ова стања и догађаји смењују једно друго али и регистирају упоредно једно са другим, што само усложњава све односе и процесе.

Посматрано на ширем плану, живимо у прелазном периоду када једне установе, што подразумева и одређене правне норме и принципе, престају да важе или у најмању руку све више губе значај а друге се још нису образовале или је процес њиховог развоја у току. Посебан проблем представља чињеница да се повремено свесно крше врло јасне и прецизне норме међународног права, па тако и оне које се односе на јамчење дипломатских привилегија и имунитета а могу се приписати држави пријема.

Премда се може говорити о разним облицима таквих кршења, овде ћемо поменути само она која се тичу неповредивости просторија мисије и са друге стране, неповредивости имунитета и других права дипломатских агената и осталих заштићених лица.

Важно је одмах истаћи два запажања.

Прво, то није ништа ново, карактеристично за време у коме живимо. Такве ствари повремено су се догађале одувек. Па ипак, оне су присутне и данас, у XXI веку, за који се веровало да ће бити имун на ове и сличне појаве. Изгледа неприродно да се кршења о којима је реч догађају у наше време, када је међународно дипломатско право одавно

⁴² Аврамов С. 2011, 341.

кодификовано, када су као никада раније развијени и међународно право и међународне институтције и свеколики облици међународне сарадње. Па ипак, то је чињеница.

Друго, премда смо их овде одвојили као два различита облика кршења дипломатских привилегија од стране државе пријема у пракси су та кршења често тесно повезана и одвијају се у исто време или следе једно из другог.

1. Кршење неповредивости просторија мисије

То пре свега подразумева разне непозване уласке, упаде и нападе на просторије дипломатске мисије од стране полиције, војске и других органа и тела државе пријема или уз њихову макар и прећутну сагласност.

Најпознатији пример те врсте из савремене праксе је упад у амбасаду САД у Техерану 1979., о којем је већ било речи. Данас се инциденти таквог карактера и обима, срећом не догађају али се не могу искључити.

Међутим, у пракси се јављају разне спорне ситуације које отварају многа питања и често изазивају међудржавне спорове.

Између осталог, Међународни суд правде је својом пресудом од 11. 12. 2020. решио спор између Екваторијалне Гвинеје и Француске, који је покренула Екваторијална Гвинеја због наводног кршења одређених међународних обавеза које се односе на третман дипломатског седишта те земље у Паризу и на низ обавеза државе пријема у вези са имунитетом од кривичне надлежности.⁴³

2. Кршење неприкосновености, имунитета и других права дипломатских агената и осталих заштићених лица

Овде ћемо говорити о дипломатским агентима, подразумевајући да се примедбе на одговарајући начин односе и на остала заштићена лица - остале чланове дипломатске мисије и на чланове породица чланова особља дипломатске мисије.

⁴³ О томе и још неким занимљивим случајевима и споровима из најновије праксе, са одговарајућом анализом: Puma G. 2021, 243-261.

Данас су, срећом, заиста ретки и заправо тешко замисливи они атаци државе пријема на дипломатског агента који би значили отворено кршење његове неприкосновести и имунитета а што није било непознато у прошлости.

Па ипак, ако се дипломатски представници сада не убијају (то се макар не чини отворено, тако да се јасно види да иза тога стоји држава пријема), не затварају и на други начин не малтретирају, то не значи да им се не крше нека друга права. То се понекад чини неприметно, аутоматски.

У многим савременим државама улице и раскрснице, као и важни објекти, начичкани су камерама видео надзора, које скенирају лица а неке чак читавају разне показатеље, као што су телесна температура, расположење и слично. То је, у неким случајевима, задирање у приватност сваког лица јер се, када се то жели, оно прати, региструје шта је радило, где је ишло, кога је срело, са киме је причало, шта је купило.

Надлежне службе многих држава су и раније пратиле за њих нарочито интересантне чланове особља дипломатске мисије али су то чиниле физички, преко агената. У већини случајева то је било доста компликовано, уз сталну могућност неуспеха у смислу да праћени субјект примети пратњу и умакне или прикрије се или да се визуелни контакт са њим изгуби чак и случајно (због гужве на улици, због тога што је то лице ушло у неку зграду у моменту када из неког разлога није било под надзором итд.). Сада је, међутим све то поједностављено и доведено скоро до савршенства.

Односни субјект (у нашем случају дипломатски агент) се једноставно, ефикасно и безбедно прати и то на начин да тога није свестан. Додатно, све што ради бележи се на снимцима који се по потреби анализирају и чувају. При томе обрада података се у великој мери врши аутоматски уз учешће вештачке интелигенције. Све то има за последицу да су такве акције сада не само делотворне и неприметне, већ и врло јефтине, јер се одвијају посредством технике, без потребе ангажовања бројних агената и људства.

Томе треба додати да се дипломатски агенти врло јадноставно неприметно прате и слушају и преко мобилних телефона са тим да су ту могући аудио а не видео снимци. Ради се, дакле, о звучним снимцима телефонских али и живих разговора, што је могуће јер се у ту сврху користи мобилни телефон праћеног лица, чак и ако је искључен. Најзад, добро је познато да мобилни телефон лица, чаки када је искључен, па и када је из њега

извађена батерија, служи као локатор којим се помоћу савремене технологије врло брзо и једноставно утврђује где (на ком месту, у ком објекту) се налази то лице.

У таквим ситуацијама несумњиво се ради о кршењу и дипломатских привилегија и имунитета али се ту ништа не може учинити, све док се некако ствар не провали и избије скандал. То се, међутим догађа врло ретко. Чак и да дође до тога у пракси ће се све највероватније завршити извињењем другој страни и обећањем да се такве ствари више неће догађати. Уосталом, нико се због тога не би озбиљно љутио, јер су то добро познате ствари са тим да се ради о пракси коју користи све већи број држава.

Једна од варијанти праћења путем техничких помагала су и прегледи на аеродромима. Премда су дипломатски агенти у принципу ослобођени прегледа личног пртљага, он се на аеродромима рутински скенира, тако да се тим путем могу прибавити разне занимљиве информације. Ни ту се у принципу ништа не може учинити јер је реч о процедури која се односи на све и правда безбедносним разлозима (да би се спречило уношење бомбе и других опасних направа у авион) а нарочито зато што ту нема класичног царинског или другог прегледа – пртљак се посматра и анализира без његовог отварања.

Једно од ограничења дипломатских привилегија и имунитета је и захтев да се код уласка у одређене просторије носи маска за лице, што је пракса која је узела великог маха у вези са пандемијом Ковид-19.

Са тим у вези, БКДО (1961) помиње ограничавање слободе кретања дипломатског агента у смислу тога да се из разлога државне безбедности могу одредити зоне у које улаз није дозвољен али не предвиђа прописивање посебних услова за уживање слободе кретања као такве. Посебно треба имати на уму да су поменута ограничења уведена одлукама влада али да чак ни Светска здравствена организација није увела обавезу ношења маски већ је само препоручила да се оне носе.

Аргумент, да је обавеза ношења маски једнако обавезно за све, не представља дискриминацију дипломатског агента не опстаје у светлу чињенице да се правни положај дипломатског агента карактерише управо тиме да за њега не важе многа правила која се примењују на „обичне“ грађане, већ напротив, он ужива читав низ посебних привилегија и имунитета.

Добро је познато а и у овом раду је на одговарајућим местима посебно истакнуто, да дипломатски агент ужива неприкосновеност и имунитете од јурисдикције државе пријема, што између осталог, значи да се против њега не може водити кривични поступак односно да он у држави пријема не одговара за кривично дело.

Он утолико пре не одговара ни за прекршаје и то из два разлога:

1) начелног, јер његови имунитети од јурисдикције државе пријема значе и да се против њега не може водити не само кривични и грађански, већ ни прекршајни поступак и

2) логичног, јер ако не одговара за кривична дела, по логици ствари следи да му се не може изрећи а посебно не може извршити ни казна за прекршаје, који су у сваком погледу далеко блажи преступи од кривичних дела.

То је имало за последицу да су се у неким случајевима дипломатски агенти уживелиу своју улогу недодирљивих личности и почели да се понашају бахато, нарочито у вези са управљањем моторним возилима – да паркирају своје аутомобиле где им је воља (па и тамо где је то забрањено), возе у алкохолисаном стању, знатно прекорачују дозвољену брзину кретања возила и слично.

Са тим у вези, један број држава је нашао начине да у таквим случајевима „дисциплинује“ дипломатске агенте.

Примера ради, власти града Њујорка, у коме је главно седиште Уједињених нација, код којих збиља велики број држава има своје сталне дипломатске мисије, суочиле су се својевремено са тим да многи од чланова тих мисија, ослањајући се на своје дипломатске имунитете, паркирају своја возила где их је воља, изазивајући велику гужву и друге проблеме у саобраћају. Решење је нађено у томе да се, када им истекне регистрација кола прекршилаца не региструју све док ови не измире дуговања по основу казни за саобраћајне прекршаје.

И низ других држава је из истих разлога усвојио слична решења, која, формално гледајући, не представљају сама по себи кршење дипломатских привилегија али такође у извесном смислу значе притисак на односна лица са дипломатским статусом.

3. Разлози кршења дипломатских привилегија и имунитета

У принципу, може се говорити о објективно неизбежном кршењу дипломатских привилегија и имунитета, онеме које се у извесном смислу подразумева и о кршењу дипломатских привилегија и имунитета у ужем смислу, онеме које је резултат више или мање вољног процеса, свесне намере.

1. Објективно неизбежно кршење дипломатских привилегија и имунитета. - Као што је већ истакнуто, дипломатске привилегије и имунитети се признају ради омогућавања несметаног и делотворног вршења дипломатских функција, што најпростије речено значи ради представљања и заштите права и интереса државе именована и њених правних и физичких лица а суштински основ имају у чињеници да су државе суверене јединке.

Међутим, државе никада нису биле апсолутно суверене и тим пре нису то ни данас. На исти начин и дипломатске привилегије и имунитети имају одређена урођена, уграђена ограничења.

Може се направити паралела са људским правима. Најважнија људска права припадају свакоме и уживају заштиту међународног права. Међутим, исто тако постоји низ ограничења тих права, од којих су нека уграђена (инхеретна) предвиђена самим начином како је дефинисано односно право.⁴⁴

Везано за дипломатске привилегије и имунитете довољно је навести неколико примера.

Премда просторије дипломатске мисије уживају апсолутну неповредивост, оне се једноставно не могу изузети од таквих активности државних органа и тела државе пријема односно активности других субјеката који раде по основу дозволе и под контролом тих органа и тела а које се огледају у емитовању таласа преко којих се шаље радио и ТВ програм, односно путем којих функционишу мобилна телефонија и безжични Интернет. Ти зраци таласи не могу се зауставити на капији дипломатског представништва или на улазу у стан дипломатског представника. Уосталом и сама дипломатска мисија и њено особље имају користи од њих, као од мобилне телефоније.

⁴⁴ Пауновић М., Кривокапић Б., Крстић И. 2021, 63-75; Krivokapić B. 2021, 42-52.

Ови моменти нису уперени ни против једне стране дипломатске мисије као такве, већ су резултат напредног научног напретка и постигнутог стандарда живота. Па ипак, исто тако треба имати у виду да нове технологије омогућавају нове начине прислушкивања и снимања (и без тајно убаченог микрофона) свега што се догађа унутар одбраних просторија, па тако и просторија дипломатске мисије.

Разуме се, постоје и средства борбе против тога (разни ометачи и блокаде) као што, уосталом, одавно постоје специјално изоловане „глуве собе“. Међутим, чињеница је да се све што је речено преко мобилних телефона (и не само њих) снима, да се снима и све што је стављено на Интернет. Да ли ће држава пријема или нека трећа земља користити ове податке зависи од много фактора, као што су степен њене технолошке развијености, ниво заинтересованости за те информације (везано за конкретну дипломатску мисију и њено особље) итд. Али чињеница је да сама средства комуникације, већ због своје природе и начина функционисања, прате и чувају односне податке.

На сличан начин, одређена ограничења погађају већ сада и дипломатске агенте и друге личности које уживају дипломатску неповредивост, имунитете, привилегије и друга посебна права.

Између осталог:

- место налажења мобилног телефона дипломатског агента (као било ког другог мобилног телефона) се аутоматски прати и бележи, тако да се врло лако може пратити или реконструисати његово кретање односно утврдити где се он у датом тренутку налази;

- на улицама савремених градова све ве више камера, које препознају лица, па и расположење пролазника. Захваљујући томе надлежне службе државе пријема могу врло једноставно пратити страног дипломатског агента, без потребе за компликованим, заморним и скупим физичким праћењем;

- без обзира на њихову неповредивост и имунитете, страни дипломатски агенти и њихов пртљаг се рутински скенирају на аеродромима, у лукама итд. на исти начин као остали путници.

О овим моментима већ је било речи, тако да нема потребе за понављањем. Овде смо на њих подсетили да би указали да се услед невиђеног напретка науке и технологије, дипломатске привилегије и имунитети често извесном смислу рутински ограничавају или крше чак и када не постоји дефинисана намера да се то чини у конкретном случају.

2. Кршење дипломатских привилегија и мунитета у ужем смислу. - У наше време ретки су случајеви у којима власти територијалне државе отворено крше дипломатске привилегије и имунитете.⁴⁵

У XXI веку у коме информације путују брзином мисли, све се снима, документује, зачас се појављује у медијима, практично је незамисливо да органи поменути државе хапсе лице које има дипломатске привилегије и имунитете, покрећу против њега кривични поступак, без позива од стране шефа мисије упадају у просторије дипломатске мисије и слично. Када би се такве ствари радиле отворено, не само да би одмах протестовала држава именована, већ би фотографије, видео материјали, интервјуи и друге информације зачас дошли на прве стране новина односно преплавили Интернет, што би онда принудило међународну заједницу да реагује. Ово зато што се у таквим случајевима не ради о односу између две укључене земље, већ о принципијелним стварима које погађају интересе свих држава. Када би се допустило да једна држава некажњено крши дипломатске привилегије и имунитете страних дипломатских мисија и дипломатских представника, то би урушило читав систем на коме почивају међународно дипломатско право и међународно представљање држава.

То, међутим, не значи да држава пријема не крши повремено своје обавезе.

И даље разне службе многих земаља тајно улазе у станове дипломатских представника када ови нису тамо, врше дискретан претрес тих просторија, постављају тајне микрофоне, камере, уређаје за праћење кретања возила итд. Још једном се треба сетити да је дипломатска служба једним својим делом тесно повезана са обавештајним радом, што значи и контраобавештајним активностима усмереним против такве делатности. И као што је обавештајни рад често на ивици онога што је допуштено и понекад прелази ту црту, тако исто стоје ствари и са надзором над активностима страних дипломатских представника који остварују надлежни органи државе пријема.

Поменути кораци који значе повреду неприкосновености и имунитета дипломатске мисије односно дипломатског представника представљају кршење међународног права. У погледу тога нема никаквог спора. Међутим, када су пажљиво припремљени и

⁴⁵ Подсећамо да, паралелно са изразом „држава пријема“ повремено користимо и термин „територијална држава“, да бисмо њиме обухватили поред државе пријема такође и транзитну државу (ону преко чије територије односни члан особља дипломатске мисије мора да пређе да би вршио своје функције у држави пријема односно вратио се у државу именована) и подсетили на то да односна решења важе и за њу.

професионално изведени остају неприметни, без трагова и тешко их је доказати. Заправо, за већину њих никада се не сазна.

3. Одсуство адекватне заштите – напади на дипломатске мисије и дипломатске представнике од стране појединаца и група

1. Начелни проблеми

Друга страна правила о неприкосновености односно неповредивости дипломатских мисија и дипломатских агената⁴⁶ своди се на то да је држава пријема дужна да штити поменуто мисију односно поменутог представника од напада трећих субјеката. Ради се дакле, о јасно дефинисаној, правној обавези државе пријема.

Гледано из другог угла, у питању је једно од најважнијих права дипломатских мисија и дипломатских агената које је друга страна њиховог права на неповредивост односно неприкосновеност а своди се на право тих лица на заштиту. Ово посебно онда када постоје реални разлози да се верује да им је та заштита реално потребна.

Карактеристике напада о којима своде се на то да се они:

1) не могу чак ни посредно приписати држави пријема, већ долазе од трећих, недржавних (приватних) субјеката, као што су терористи, демонстранти, хулигани и слично;

2) могу имати врло различите облике, као што су разни облици отвореног насиља (атентати, отмице, пребијања итд.) али и „само“ довикивање, исписивање или штампање тешких увреда, гађање (зграде мисије или односног лица) кесама са бојом, јајима, парадајзом и томе слично.

Већ је било речи о томе да је објективно немогуће у свакој конкретној прилици на време сазнати за напад који се припрема и спречити га али да је држава пријема дужна да, већ према околностима, предузме све разумне мере да заштити дипломатску мисију и њено особље. Ако до напада ипак дође, њена обавеза је да без одлагања предузме све потребне мере за поправљање последица (ослободи таоце, пронађе и ослободи отето

⁴⁶ Да не бисмо претерано оптерећивали текст сталним навођењем (набрајањем) односних лица која уживају заштиту и овде помињемо само дипломатске представнике односно дипломатске агенте, подразумевајући да се односна правила и принципи на одговарајући начин односе и на друга заштићена лица о којима је реч (остале чланове особља дипломатске мисије и чланове породица чланова мисије).

лице, предузме кораке да се уклони увредљиви натпис итд.) а посебно да идентификује, пронађе, ухапси и примерено казни кривце.⁴⁷

Ова питања су уређена релевантним међународним уговорима, међу којима Бечком конвенцијом о дипломатским односима (1961) и, нарочито, Конвенцијом о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом укључујући дипломатске агенте (1973).

Па ипак, у пракси се такве ствари и даље догађају. Штавише, то су неки од најтежих и најсложених проблема у овој материји, јер (у зависности од природе и последица напада) значе губитке људских живота, физичке и психичке трауме, наношење велике материјалне штете, прекид или ометање рада дипломатске мисије, веће или мање квариње односа између односних држава.

Навешћемо неколико примера који се односе на период којим се овде бавимо, а то је после 1. јануара 2001. године. Држећи се хронолошког реда прво ћемо поменути неколико случајева напада на дипломатске мисије а затим ћемо се осврнути на нападе на дипломатске агенте али и на посебно сложено питање граница нужне одбране.

Треба имати у виду да су напади на дипломатске мисије често истовремено и напади на лица која се налазе у њиховим просторијама, што је случај када се те просторије нападну аутомобилом-бомбом, када у њих упадну наоружани терористи. Ипак, то не мора увек бити случај, јер се може радити само о нападу који има за циљ исписивање на зиду зграде амбасаде погрдних графита, скидање са јарбола и паљење заставе државе именована и слично, без угрожавања било чијег живота и тела.

Са друге стране, ваља подвући и то да жртве ових напада нису увек само дипломатски агенти и други чланови особља дипломатске мисије, већ и разна друга лица – чланови породице чланова особља мисије, обезбеђење и послуга који су ангажовани на основу посебних уговора, странке које су се затекле у просторијама мисије, случајни пролазници у близини места напада а често и сами нападачи.

Скрећемо пажњу да у наставку наводимо само неколицину, далеко не све нападе, те да се ради само о нападима на просторије дипломатских мисија односно дипломатске

⁴⁷ Przetacznik F. 1983.; Green A. B. 1973-1974, 703-728; Rozakis C. L. 1974, 32-72; Wood M. C. 1974, 791-817; Barker Craig J.: *The Protection of Diplomatic Personnel*, Ashgate 2006; Hollis D. B. 2012; Tiersky A., Epstein S. B. 2014; Krivokapić B. 2017, 649-658; Beach R. 2020; Gardner Burns J., Mouton C. A., Grissom A. R., Godges J. P. 2021.

представнике. Другим речима, нису обухваћени напади на конзулате и конзуле, на информационе и културне центре, државна трговинска представништва. Смисао навођења примера о којима је реч је да се добије слика о тежини и озбиљности проблема, јер не ради се о некаквом апстрактном или теоријском питању, већ о стварним догађајима у којима страдају људи.

2. Примери напада на дипломатске мисије

1. Заштита дипломатске мисије. - Данас се, чак и у мирним и стабилним условима, испред дипломатских мисија често постављају стражари (униформисани полицајци).

То, сједне стране, чини као вид показивања почести мисији а преко ње држави коју она представља.⁴⁸

Са друге стране, циљ таквих корака је да се делује превентивно у смислу одвраћања потенцијалне повреде неповредивости амбасаде од стране недржавних субјеката - да нико не покуша да баца боју, парадајз на зид амбасаде, не покуша да прескочи зид амбасаде, не покуша да скине са јарбола заставу државе именована, не баца камење у прозоре амбасаде).

Коначно, када је неопходно обезбеђење које је пружила држава пријема је ту и да би на одговарајући начин реаговало у смислу хапшења и привођења изгедника, растеривање демонстраната итд.

2. Напади на дипломатске мисије у савременој пракси. - У савременој пракси напади на дипломатске мисије су најчешће дело терориста, посебно бомбаша-самоубица, који се аутомобилом-бомбом залећу у зид амбасаде, прилазе што ближе просторијама амбасаде или чак улазе у њих са експлозивним прслуком на себи који активирају у погодном тренутку и слично.

⁴⁸ На исти начин као када се у посебним приликама као што су долазак шефа стране државе, предаја акредитивних писама новог шефа мисије и слично постројава гарда или друга војна јединица. Разлика је у томе што се у таквим приликама постројава војна јединица (зависно од значаја личности о којој је реч и праксе државе пријема, вод, чета или батаљон) која одлази чим се свечаност заврши, док се испред просторија амбасаде обично оставља једно лице и то не војник, већ полицајац (он је наоружан и може да реагује а ако је потребно зачас може телефоном и на друге начине да позове појачање) са тим да је ту дежурство стално.

У таквим случајевима, формално је у питању напад на просторије дипломатске мисије али су заправо прави циљ су они који се у њима налазе. Врло често нападачима није намера (само) да оскрнавe просторије мисије, већ да побију што више људи, узму таоце итд.

Напротив, о нападу на просторије мисије као такве у ужем смислу, може се говорити када се зид амбасаде гађа пластичним кесама са бојом, када се на том зиду исписују поруке против државе којој мисија припада, када се камењем гађају прозори мисије и слично.

Неки од познатих случајева у последњих 20 година су:⁴⁹

- напад 7. 8. 2003. камионом-бомбом на амбасаду Јордана у Багдаду (Ирак) у коме је погинуло 17 и повређено око 40 људи;
- напад 2. 3. 2006. на амбасаду САД у Карачију (Пакистан) што је изазвало смрт 4 лица;
- напад 12. 9. 2006. на амбасаду САД у Дамаску (Сирија) у коме су страдале 4 особе;
- напад 17. 9. 2008. на амбасаду САД у Сани (Јемен) у коме је страдало 18 људи (од тога 6 нападача) уз 16 повређених;
- самоубилачки бомбашки напад 8. 10. 2009. на индијску амбасаду у Кабулу (Авганистан) у коме је било 17 мртвих и 80 повређених;
- напад 26. 2. 2010. на амбасаду Индије у Кабулу (Авганистан) у коме је погинуло 18 лица;
- двоструки самоубилачки бомбашки напад 19. 11. 2013. на амбасаду Ирана у Бејруту (Либан) са 23 мртва и 160 повређених;
- напад 24. 6. 2015. на амбасаду Уједињених Арапских Емирата у Могадишу (Сомалија) у коме је погинуло 3 и рањено 7 људи;
- напад 26. 7. 2015. на амбасаду Кине у Могадишу (Сомалија) у коме је животе изгубило 12 особа;

⁴⁹ Већина података које наводимо у наставку преузета је са „List of attacks on diplomatic missions“, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_attacks_on_diplomatic_missions. Тамо се може наћи врло прегледна датотека која се, између осталог, односи на више од 100 случајева који су се догодили од 1. 1. 2021. године а који су се на овај или онај начин тичали више од половине држава света. Премда, опште узев, „Википедија“ није увек поуздан извор, верујемо да се овде можемо ослонити на њу јер су, са једне стране, тамо дати многобројни примарни извори података а са друге, материја је таква да би евентуалне грешке одмах изазвале реакције заинтересованих држава и представника науке и праксе.

- упад 10. 11. 2019. у амбасаду Венецуеле у Ла Пазу (Боливија) и преузимање контроле над њом;

- упад гомиле 10. 2. 2020. у амбасаду Ирана у Абуџи (Нигерија);

- напад молотовљевим коктетима 27. 7. 2021. на амбасаду Кубе у Паризу (Француска);

- напад 19. 12. 2021. на амбасаду Белорусије у Лондону (Уједињено Краљевство) у којем је група радикалних белоруских азиланата прво оштетила фасаду амбасаде а онда физички напала белоруске дипломате који су дошли на лице места, при чему су једном од њих нанели тешке телесне повреде (сломљени су му нос и зуб и задобио је потрес мозга). Све се завршило тиме што су британске власти ухапсиле једног од изгредника, док је са друге стране, британски отправник послова позван у белоруско министарство иностраних послова где му је поводом инцидента изражен оштар протест уз захтев да се одговорни приведу правди, а белоруска страна обавести о процедуралним радњама и њиховим резултатима.⁵⁰

Само у периоду 1. јануар 2021. – 1. јануар 2022. године било је више од 100 таквих напада. Најчешће мете напада биле су амбасаде САД, Кине, Француске, Индије, Шпаније док су се напади најчешће догађали у Авганистану, Ираку, Пакистану, Либији, Сирији, Венецуели .

Међутим, било би погрешно помислити да су напади превасходно усмерени против дипломатских мисија западних држава а догађају се на Блиском истоку и земљама у развоју. Статистика показује да су жртве напада биле десетине амбасада разних држава, као што су се и напади догодили у неколико десетина држава пријема широм света, па и у европским земљама – Грчкој, Немачкој, Аустрији, Мађарској, Шведској, Холандији, Норвешкој, Италији .

Било је случајева да су одређене организације у року од свега неколико дана нападале дипломатске мисије одређене земље у разним деловима света. Тако су само између 10. и 20. марта 2008. нападнута представништва Кине у Канади, САД, Аустралији, Француској, Аустрији, Мађарској, Холандији и Швајцарској. У таквим и сличним

⁵⁰ *Belarusian Embassy in London attacked 2021*, са Интернета; Ostroukh A., Balmforth T. 2021, са Интенета.

ситуацијама радило се о акцијама које су смишљене и организоване споља у циљу дестабилизације владе односне државе.

Забележени су и битно другачији случајеви.

Догађало се и да нападачи, који су били само демонстранти који су на некоме желели да искале бес, нападну у истом дану дипломатске мисије разних држава, што довољно говори о томе да њихова агресија није била израз мржње према одређеној држави или народу. Заправо сасвим супротно, понекад је то чињено да би се ослабила власт у држави пријема.

Тако је само у 2010. години организација грчких анархиста напала у Атини дипломатска представништва Белгије, Бугарске, Чилеа, Немачке, Холандије, Мексика, Русије, Швајцарске и Француске. Сам списак држава чија су представништва нападнута, а које су са разних страна света и заправо имају мало заједничког, довољно сведочи да права мета нису биле поменуте мисије.

3. Случајеви везани за Србију. - Напада нису биле поштеђене ни дипломатске мисије Р.Србије у иностранству а ни страна дипломатска представништва у Београду.

1. Напади на представништва Србије у иностранству. - Остављајући по страни напад 8. 11. 2013. на Генерални конзулат Србије у Ријечи (Хрватска)⁵¹ јер се овде бавимо само нападима на дипломатске мисије, занимљиво је приметити да је у овом периоду једини озбиљнији напад на дипломатско представништво Србије у свету био изведен у главном граду традиционалног савезника Србије, земље са којом и данас постоје посебно блиски односи.

Наиме, у ноћи између 26. и 27. маја 2011. неко је бацио флаше са црном бојом на зграду амбасаде Србије у Моксви, престоници Русије. То су дипломате и медији одмах повезали са хапшењем генерала Ратка Младића, кога многи Срби и Руси сматрају ратним херојем (он је непосредно пре тога ухапшен у Србији да би био изручен Хашком трибуналу).

2. Напади на страна представништва у Србији. - Супротно ономе што се догађало у другој половини XX века када су југословенске дипломате били честа места непријатељске емиграције, док је Југославија важила за једну од најбезбеднијих земаља

⁵¹ Каменом је разбијен прозир и оштећена двојезична плоча.

света у прве две деценије столећа у коме живимо, сразмерно је много више било напада на страна дипломатска представништва у Србији.

Као реакција на једнострано проглашење независности тзв.Косова у ноћи између 17. и 18. фебруара у Београду су избиле масовне демонстрације у склопу којих се догодио један број инцидената. Група демонстраната је и поред полицијског кордона који ју је у томе спречавао полупала прозоре на амбасади САД и запалила је, што је изазвало оштар сукоб између њих и полиције.⁵² Такође, око 30 демонстраната је успело да продре у просторије амбасаде Словеније⁵³ где су спалили словеначку заставу и уништавали прозоре и намештај. Ситуација се смирила око поноћи а полиција је преузела мере за појачано обезбеђење поменутих и неких других амбасада.

О томе да је полиција заиста покушавала да одбрани страна дипломатска представништва сведочи чињеница да је по информацијама ТАНЈУГ-а које су пренеле домаће и стране новинске куће, било око 30 повређених полицајаца и више од 30 повређених демонстраната, да су неки од повређених имали озбиљне повреде због којих су морали бити пребачени на Војномедицинску академију, да је полиција користила не само обичну физичку силу већ и сузавац и гумене метке, те да је релативно брзо ипак успела да успостави контролу и заштити просторије дипломатских мисија.⁵⁴

Треба имати у виду, да се није радило о изливу мржње против само једне државе, у ком случају би све расположиве снаге реда могле бити коришћене за заштиту амбасаде те земље, већ о експлозији гнева са непредвидивим током и последицама. Стога је полиција морала да велики део својих снага превентивно распореди на друга места како би сачувала зграде владе и дипломатска представништва читавог низа држава. То је био разлог што није могла да одмах преусмери све снаге на обуздавање демонстраната односно да интервенише пуним капацитетом ради заштите поменутих амбасада.

Само неколико дана касније, у време док су још трајали протести због проглашења независности тзв.Косово, 22. фебруара 2008. нападнута је амбасада Хрватске, са тим да је са јарбола скинута и спаљена њена државна застава. Све је трајало око 20 минута јер се

⁵² Погинуло је једно лице, али не у сукобу са полицијом. Након смиревања ситуације у амбасади САД пронађено је угљенисано тело једног 20-годишњака из Новог Сада.

⁵³ Главни разлог гнева демонстраната против Словеније био је у томе што је она у то време председавала Саветом Европске уније.

⁵⁴ В92 2008.

полиција, која је под налетом демонстраната морала да се повуче, брзо прибрала, реорганизовала и потиснула их.

Група људи упала је 9. априла 2009. на простор резиденције Хрватске, скинула са јарбола државну заставу те земље и запалила је. По речима хрватског амбасадора изговореним за хрватске медије, полицајци су врло брзо стигли и реаговали.⁵⁵ Као и претходне нападе и овај су јавно осудили сви највиши званичници Србије а министар унутрашњих послова Ивица Дачић обећао је брзо хватање починилаца.

У Београду је 25. августа 2009. група од 5 младића бацила 2 молотовљева коктела на зграду амбасаде Грчке. Није било повређених, ни других већих последица – само је једно стакло напрело и фасада је мало оштећена али пламен није продро у унутрашњост зграде, те је амбасада наставила да ради нормално. Одмах је изнета претпоставка да су учиниоци грчки анархисти који су тиме исказали подршку протестима који су у Грчкој трајали од 2008. године.

3. Напади на дипломатске агенте

1. Проблем заштите дипломатских агената. - У многим нападима на дипломатске мисије, посебно оним бомбашким, изгубили су живот или повређени чланови дипломатског и другог особља мисије. Такође у нападима на дипломатске мисије страдали су и чланови дипломатских мисија других држава именована у истој држави пријема који су се ту случајно затекли (на разговору, пријему итд.) као и обични грађани - држављани државе пријема и странци који су се ту нашли у вези са неким својим послом или су једноставно били сувише близу места експлозије.

Поред тога, велики број дипломатских агената је страдао у атентатима, био отет са тим да је у таквим случајевима напад био непосредно или макар посредно усмерен на њих (ово друго нпр. у случају напада на дипломатски конвој, када мета напада није конкретно лице, већ конвој као такав).

Ако је скоро немогуће заиста до краја ефикасно заштити зграде одн. просторије дипломатских мисија, по природи ствари много теже је пружити заштиту физичком лицу,

⁵⁵ Martinović I. 2009.

дипломатском агенту. Ово зато што је веома велики број таквих лица, што се она крећу и одлазе на разна места, сусрећу са многим људима и одржавају бројне контакте.

Ближе гледајући, за разлику од просторија дипломатске мисије које се налазе на једном или евентуално свега пар места, чланова особља мисије је обично неколико у неким случајевима (дипломатске мисије великих сила једне код друге) чак и неколико десетина, па и више. Додатно, ствари постају практично нерешиве ако би се покушало да се заштита пружи свим дипломатским агентима свих дипломатских мисија, што значи читавом дипломатском кору у држави пријема, да и не помињемо остале чланове особља односних мисија и чланове породица чланова особља свих поменутих мисија.

Све се многоструко компликује када се узме у обзир чињеница да за разлику од зграде дипломатске мисије која се налази на једном месту, па се испред ње могу поставити видеонадзор и наоружани чувар који у случају потребе за час може дићи узбуну и позвати помоћ, чланови дипломатског особља не проводе дане само у канцеларији. Они, посебно када је реч о особљу сталне дипломатске мисије (амбасаде) нису у држави пријема само неколико дана, они ту живе, обично 4 године, што значи да им дан не пролази на релацији хотелска соба – амбасада – хотелска соба, већ је испуњен разним садржајима. Између осталог, они иду на пријеме, ручкове, вечере, излете, изложбе, спортске приредбе, концерте, позоришне и биоскопске представе, у продавнице, возе децу у школу итд. Уз то, они по правилу не живе у просторијама амбасаде, већ живе у сопственој резиденцији односно одвојеном стану или кући.

Имајући све то у виду мора се закључити да нема начина да се свакоме од њих обезбеде телохранитељи а све и да је могуће, питање је колико би они могли бити ефикасни код добро испланираног и прецизно изведеног напада,⁵⁶ као и у крајњој линији, да ли би сами дипломатски агенти пристали да их неко стално надзире, тако што свугде иде са њима и прати све што раде и са ким се све састају.

2. Напади на дипломатске представнике у савременој пракси. - Остављајући по страни жртве из редова других чланова дипломатских мисија а рачунајући и генералне

⁵⁶ Само по себи намеће се подсећање на отмицу италијанског премијера Алда Мора (*Aldo Romeo Luigi Moro*) 1974. године, у Риму 16. марта 1978, када су терористи, за које се касније испоставило да су лажно приказани као екстремни левичари, пресрели његова кола и његове пратиоце и за мање од 1 минуте убили 5 његових телохранитеља а њега пребацили у своја кола и одвели у непознатом правцу.

конзуле и представнике међународних организација,⁵⁷ почев само од 1. јануара 2000. године до краја 2021. године, убијени су:

- Каси Мања (*Kassi Manian*) представник Светске здравствене организације у Бурундију, убијен на језеру Тангањика (Бурунди) 20. 11. 2001;

- Лоренс Фоли (*Laurence Folly*) дипломата САД, убијен у Аману (Јордан) 28. 10. 2002;

- Серђо Виeira де Мељо (*Sergio Vieira de Mello*) специјални представник УН за Ирак, убијен у Багдаду (Ирак) 19. 8. 2003;

- Роџер Шорт (*Roger Short*) британски генерални конзул у Турској, убијен у Истамбулу (Турска) 20. 11. 2003;

- Мајкл Кортни (*Michael Courtney*) апостолски нунције у Бурундију, убијен у Буџумбури (Бурунди) 29. 12. 2003;

- Ихаб ел Шериф (*Ihab el-Sherif*) египатски амбасадор у Ираку, убијен у Багдаду (Ирак) 7. 7. 2005;

- Џон Гренвил (*John Granville*) амерички дипломата, убијен у Картуму (Судан) 1. 1. 2008;

- Кристофер Стивенс (*J. Christopher Stevens*) амбасадор САД у Либији, убијен у Бенгазију (Либија) 11. 9. 2012;

- Ен Смедингоф (*Anne Smedinghoff*) дипломата САД, убијена у Калату (Авганистан) 6. 4. 2013;

- Џамал ал Џамал (*Jamal al-Jamal*) палестински амбасадор у Републици Чешкој, убијен у Прагу (Чешка) 1. 1. 2014;

- Андреј Карлов (*Андрей Карлов*) амбасадор Русије у Турској, убијен у Анкари (Турска) 19. 12. 2016;

- Кирјакос Амиридис (*Kyriakos Amiridis*) амбасадор Грчке у Бразилу, убијен у Нова Игуасу (Бразил) 26. 12. 2016;

- Лука Атанасио (*Luca Attanasio*) амбасадор Италије у ДР Конгу, убијен у Гоми (ДР Конго) 22. 2. 2021.

⁵⁷ Овде помињемо и генералне конзуле и представнике међународних организација, јер премда су њихове функције и правни положај нешто другачији у односу на традиционалне дипломатске представнике, посебно оне у сталној мисији у некој земљи, напади на њих (као симбол одређене државе, симбол међународне заједнице и слично) су по правилу мотивисани истим разлозима као и напади на дипломатске агенте, као што су суштински и облици тих напада.

Премда садржи и лица која нису дипломатски представници у уском смислу речи, ова листа је верујемо, довољно репрезентативна. У пракси ствари заправо стоје много горе, јер овде нису укључена лица која су преживела напад без последица, као ни она која су рањена односно повређена од којих су многа остала са трајним последицама.

Јадан од најупечатљивијих међу поменутих атентатима било је убиство руског амбасадора у Турској Андреја Карлов, 19. 12. 2016. које је пред ТВ камерама извршио припадник турске специјалне полиције. Делујући у време када није био на дужности, дакле у својству приватног лица, он је на амбасадора који је држао говор приликом отварања изложбе фотографија, из непосредне близине испалио 9 метака. Атентатора је брзо након тога убила противтерористичка јединица.

Ови и слични напади се, не могу искоренити а у многим случајевима ни спречити. Стога ће ова питања остати вечито актуелни проблеми везани за праксу која се тиче дипломатског представљања.

Са тим у вези, на држави пријема је да предузме све да до напада не дође, да у разумним оквирима штити мисију и дипломатске агенте а ако напад ипак буде извршен, да пронађе, просецуира и примерено казни одговорна лица. Ипак, у пракси се често отвара питање да ли је држава пријема заиста искрена у напорима које предузима ради откривања и кажњавања нападача; да ли заиста спроводи или само фингира истрагу; да ли је пред суд извела све кривце а посебно организаторе; да ли их је казнила довољно оштро; итд.

4. Напади иза којих стоји трећа држава

Овде се мисли на оне нападе на дипломатске мисије и дипломатске агенте који се не могу приписати држави пријема, ни терористима и другим недржавним субјектима али за које постоји довољно доказа да су дело органа неке треће државе, оне која није ни држава именована, ни држава пријема.

На први поглед изгледа на питање није умесно. Ово зато што се сталне дипломатске мисије успостављају између две државе, од којих је у односу на конкретну дипломатску мисију и њено ообље, једна држава именована а друга држава пријема.

Па ипак, такви напади се у принципу не могу искључити. Штавише, неки од њих су већ забележени у савременој пракси.

1. Напади на међународним конференцијама

Облици дипломатског представљања се не свODE само на сталне дипломатске мисије једне земље у другој. Поред специјалних мисија ту су још и сталне мисије при међународним организацијама односно учешће на међународним конференцијама.

Са тим у вези ако се фокусирамо само на последњи поменути облик дипломатског општења, не може се искључити напад члана делегације једне на члана делегације друге државе. Ако је личне природе (мотивисан приватним разлозима, као што су лична мржња одн. нетрпељивост, увреда и слично) он излази изван оквира наших разматрања, јер се ту не ради о нападу који се може приписати држави.

Међутим, у неким посебним условима, не може се потпуно искључити и такав сценарио да једна делегација, по налогу добијеном од владе коју представља нападне другу делегацију. Такви напади могу бити непријатни али релативно безопасни (довикивање увреда, гађање кесама са бојом и слично) али могу се састојати и у физичком насиљу.

2. Напади на сталне дипломатске мисије

Пракса је забележила случајеве у којима је трећа држава извршила озбиљан оружани напад на просторије и особље стране амбасаде.

Већ је помињан напад на амбасаду Кине у Београду, који је током агресије НАТО савеза на Југославију 1999. године, извршио у ту сврху специјално послати стратешки бомбардер америчког ратног ваздухопловства. Као што је с тим у вези истакнуто ако су зграде дипломатских представништава у Београду једног броја других земаља оштећене узгредно, без такве намере, овде је од почетка било јасно а и касније потврђено да је амбасада била права и једина мета напада.

Са тим у вези, могло би се приговорити да овај инцидент спада у домен међународног права оружаних сукоба а не међународног дипломатског права. То би делом могло бити тачно. Међутим, не може се искључити ни његово посматрање из угла дипломатског права. Јер напад на кинеску амбасаду није био ни у каквој вези са

добијањем некакве војне предности. Амбасада није била војни, већ цивилни циљ и то објекат који је припадао неутралној држави. Уосталом, сама влада САД је и тада а то чини и данас, одрицала и одриче да се у случају бомбардовања Југославије радило о рату, називајући тај догађај (који је, узгред буди речено, школски пример агресије) кампањом, акцијом, интервенцијом и слично.

У било којој варијанти, то је био напад на дипломатску мисију од стране треће државе. Такве ситуације производе озбиљне политичке последице, које се најчешће не могу изгладити простим извињењем.

3. Питање одговорност државе пријема

Једно од питања јесте, може ли се у таквим случајевима тврдити да је за нападе одговорна држава пријема, јер није обезбедила адекватну заштиту.

Са тим у вези, може се догодити (као, уосталом, у поменутом случају напада на кинеску амбасаду) да држава пријема објективно није у могућности да пружи довољно ефикасну заштиту, јер су њени ресурси максимално ангажовани у одбрани од агресије читаве њене територије или једноставно по броју и квалитету (нарочито по расположивом наоружању) нису такви да се могу делотворно употребити у спречавању односно одбијању напада на дипломатско представништво односно чланове његовог особља.

Поред тога, држави која је ангажована у оружаном сукобу, посебно када је он краткотрајан или је тек почео, у принципу не пада на памет да ће њен противник свесно гађати цивилне објекте, укључујући и дипломатска представништва неутралних земаља.

Коначно, овде се суочавамо са још једним проблемом. Ако држава пријема која није успела да спречи напад на страну дипломатску мисију или дипломатског агента, скида са себе одговорности када пронађе и казни учиниоце из редова недржавних субјеката, овде то врло често једноставно није могуће. Тако у случају бомбардовања амбасаде Кине у Београду 1999. године читав свет је био сведок шта се догодило и ко је за то крив, али Југославија једноставно и објективно није била, нити је сада у могућности да приведе правди одговорна лица из редова владе и оружаних снага САД.

*5. Кршење дипломатских привилегија и имунитета
од стране државе именована, дипломатске мисије или чланова њеног особља*

**1. Разлика између
овог облика кршења и злоупотребе**

У већини случајева кршење међународноправних норми и принципа којима су регулисане дипломатске привилегије које долази од државе именована, дипломатске мисије или дипломатских агената односно других заштићених лица, представља неки вид злоупотребе поменутих права. То питање обрадићемо у посебном одељку.

Међутим, постоје и ситуације када поменути субјекти крше правила и принципе о којима је реч али не на начин који би дао за право да се говори о злоупотреби, о погрешној употреби извршеној у некаквој злој намери у смислу да се жели да се другоме нанесе незаконита штета или да се себи обезбеде неприпадајућа права.⁵⁸

2. Прекорачење самодбране

1. Проблеми у вези са самодбраном. - Најбољи пример те врсте постоји у случају прекорачења самодбране и нужне одбране.

Реч је о проблему који, утисак је, није довољно обрађен у правној литератури и поред тога што су у пракси, па и оној у наше време, забележени случајеви прекорачења нужне одбране у којима су страдали не само нападачи већ и обични грађани, па чак и полицајци државе пријема.

Природно је право свакога на самодбрану. Оно припада сваком појединцу, свакој држави, па и свакој дипломатској мисији и сваком члану њеног особља.

Међутим, као што је премда начелно врло јасан, проблем нужне одбране у пракси често врло компликован (у смислу да није лако утврдити да ли је било нужно прибећи мерама самодбране, да ли је прекорачена самодбрана итд.) тако исто је то сложено, ако не и компликованије у односима између држава (у вези са нападом једне на другу) односно

⁵⁸ У литератури се са правом указује да се о злоупотреби права, па тако и међународног права, може говорити само онда када се утврди истовремено постојање три елемента: 1) употреба противно сврси, 2) са неком „злом“, „рђавом“ намером и 3) од стране оног ко је способан (у позицији) да то учини. При томе се нарочито инсистира на прва два елемента (трећи се у неку руку подразумева) што значи да се злоупотреба јавља само онда када се нешто ради (употребљава) погрешно и уз то злонамерно, са неком отвореном или потајном намером да се себи обезбеди нека неприпадајућа корист или још чешће, да се другоме нанесе штета. Кривокапић Б., Даниловић Н. 2014, 86-99.

у оним ситуацијама када се као актер појављују дипломатска мисија као целина и/или дипломатски представници као појединци.

Суочен са поплавом терористичких аката у другој половини XX века, један број земаља прибегао је разним мерама како би заштитио своје дипломатске представнике у другим државама, посебно у онима у којима су изложени повећаним ризицима. У ту сврху понекад се користе мање војне снаге у саставу саме мисије (нпр. у пракси САД маринци) а у новијој пракси све више се ангажују разне приватне војне и безбедносне компаније.

То је у неким случајевима довело до озбиљних инцидената те трагичним последицама. Навешћено два међу најпознатијим таквим догађајима.

2. Убиство полицајке у Лондону (1984). – Са обзиром на то да се збио крајем прошлог века, овај догађај, излази изван временских оквира којих се овде држимо, а који су везани за оно што се догађало и догађа у XXI веку, дакле почев од 1. јануара 2001. године.

Ипак, као што смо већ неколико пута истакли, догађаји и процеси се не могу тако оштро класификовати са обзиром на календар односно датуме. То дозвољава да тамо где је то поравдано, посегнемо и за неким случајевима који су се одиграли на само прелазу из прошлог у век у коме живимо. Поред тога, инцидент на који желимо да посетимо занимљив је из много разлога и није везан за одређени временски период, може се посматрати и као условно речено ванвременска појава у смислу да се таква ситуација могла догодити и раније, као што се може поновити у будућности.

Најкраће речено, током демонстрација групе противника либијског властодршца, пуковника Моамера Гадафија (*Muammar Abu Minijar el-Gaddafi*) испред амбасаде Либије у Лондону, 17. априла 1984. године, из зграде амбасаде је у једном тренутку према демонстрантима отворена ватра из аутоматског оружја.⁵⁹ Рањено је 12 људи, 11 либијских демонстраната и британска полицајка, која је убрзо подлегла повредама. Као последица тога, наоружане јединице британска полиције су 11 дана држала амбасаду и свих 18 лица у њој у некој врсти опсаде. Либијска влада је изјавила да је мисија у Лондону

⁵⁹ У питању је био британски аутомат „Стерлинг“ кал. 9 мм, који је коришћен још у Другом светском рату. Ово помињемо да би се знало да није у питању био пиштољ или револвер већ војни аутомат. Са дужном резервом, треба поменути и то да је према западним изворима пуцање на демонстранте, са циљем да не неки међу њима убију, наредио лично Гадафи.

била нападнута од стране британских војника и принуђена да се брани. Додатно, као реципрочну меру, либијска војска је опколила британску амбасаду у Триполију. Инцидент је превазиђен тако што је дошло до прекида дипломатских односа између Уједињеног Краљевства и Либије. У тим оквирима влада Уједињеног Краљевства дозволила је особљу либијске мисије да изађе из амбасаде и протерала их из земље. На другој страни, либијске власти су ухватиле 6 држављана Уједињеног Краљевства и држале их 9 месеци као неку врсту талаца, након чега су их, 5. 2. 1985. ослободиле.⁶⁰

Овај случај је занимљив и због тога што нико (по повратку у Либију) није био осуђен за ово убиство.⁶¹ Ипак, 1999., што значи пуних 15 година касније, влада либијског вође Моамера Гадафија, признала је своју одговорност и пристала да исплати компензацију породици убијене.

У вези са овим случајев занимљив је читав низ момената:

- у либијској дипломатској мисији на одговорним местима била су и лица која нису била професионалне дипломате, што је вероватно утицало на многе поступке и одлуке (по неким изворима радило се о студентима лојалним Гадафију који су фактички преузели контролу над мисијом);

- чланови особља мисије односно либијска влада нису тврдили да је мисија имала право да убија демонстранте, што би разуме се, било бесмислено. Уместо тога, позвали су се на то да је мисија била нападнута, те је морала да се брани. Да ли је заиста било тако, фактичко је питање али ако оставимо по страни конкретан случај, заиста остаје нејасно да ли, када (уз испуњење којих услова) и на који начин дипломатска мисија односно њено особље, имају право да са позивом на легитимну самодбрану прибегну употреби силе (најчешће у виду коришћења ватреног оужја);

- они који су пуцали на демонстранте нису злоупотребљавали никакво своје посебно право, осим што су избегли накнадно хапшење и процесуирање. Али реално гледајући, они нису искористили некакву своју привилегију или имунитет да би,

⁶⁰ Ronen Y. 2006, 271-283.

⁶¹ Поступајући по приватној тужби у парничном поступку, коју је поднео колега погинуле полицајке, британски суд је 2021. године, након пуних 37 година од инцидента, нашао да је један Либијац, неки Салех Ибрахим Мабрук саодговоран за смрт полицајке. Међутим, не само да је то лице, које се налази у Либији, дакле изван домашаја британских власти у поруци преко електронске поште негирало било какву своју умешаност у догађај о којем је реч, већ га ни британски суд није прогласио оним ко је пуцао на демонстранте и заправо је, осим подсећања на трагичан догађај, питање која се сврха читавог поступка. О поменутом судском поступку: Corera G. 2021, са Интернета.

уживајући их противно њиховој сврси, обезбедили себи неку неприпадајућу им корист или нанели другом незакониту штету. Нема спора око тога да је пуцање из амбасаде било незаконито али нама се чини да је пре реч о злоупотреби једног другог права, права на самодбрану а не дипломатских привилегија и имунитета;

- ако је онај ко је пуцао из амбасаде заиста деловао по налогу свог шефа државе, онда имамо посла са нападом дипломатске мисије на демонстранте и органе реда државе пријема а то је онда далеко сложенији и тежи проблем;

- после 15 година либијска страна је признала своју одговорност, што је још један од доказа у потврду томе да се правила и принципи међународног дипломатског права ипак у највећој мери поштују. Морамо се, међутим, запитати да ли је то било због тога што је Либија била изложена разним мерама притиска, па и бомбардовању или зато што је њена влада схватила да је погрешила. Са тим у вези још једно питање: шта би било да се све на исти начин догодило у некој до највећих сила света а да је страдала полицајка државе пријема која спада у средње државе или чак у земље у развоју. Правда би требало да је слепа и достижна али нас живот учи да је она сувише често под утицајем политике.

3. Масакр у Багдаду (2007). – Обезбеђујући амерички дипломатски конвој, припадници приватне војне компаније „Блеквотер“ су 16. 9. 2007. у центру града, на једном од највећих багдадских тргова, усред дана без икаквог повода (није било никаквог напада на конвој нити угрожавања његове незнедности) отворили ватру на цивиле, убивши 14 и ранивши 20 људи, са тим да су међу убијенима били и жене и деца. Пошто су припадници обезбеђења, на основу посебног споразума који су САД наметнуле властима Ирака, били заштићени имунитетима од јурисдикције те државе, није им се судило у Ираку, већ у САД. Од њих 7 који су пуцали, оптужена су само 4 али је оптужба 2009. године одбачена. Осуђени су тек 2015. године у новом поступку, са тим да је коначна пресуда донета у поступку по жалби тек 2019. године.

Поменути инцидент смо навели премда се ту није радило о злоупотреби привилегија и имунитета од стране дипломатске мисије или чланова њеног особља, зато што он суштински одговара проблему којима се овде бавимо. Нема сумње да би иста лица из приватног обезбеђења, која су штитила конвој, исто реаговала и у некој сличној ситуацији унутар просторија саме амбасаде. Такође, независно од личне одговорности односних лица, свој део одговорности би требало да понесе и онај ко их је одабрао,

ангажовао и за кога су та лица радила. Чини се да ту има доста сличности са одговорношћу државе незаконите акте њених органа (нпр. полицајаца). Па ипак у пракси ова лица су често заштићена имунитетима који су формулисани споразумом наметнутим држави пријема а пролазе и без праве казне у држави именована.

3. Сложеност проблема

Примери које смо навели отварају нови проблем а то је шта радити у таквим и сличним случајевима, јер они значе страдање потпуно невиних људи, док се друге стране, могу озбиљно да наруше односе између односних држава.

Напади на дипломатске мисије и дипломатске представнике ће увек бити део стварности, што значи да ће увек представљати актуелан и посебно озбиљан проблем. Из тога, следи да ће увек остати актуелно питање како се носити са њима.

Као што са једне стране стално напредују средства и протоколи заштите (разни скенери, сензори, камере видео надзора итд.) тако су напредовала и средства која стоје на располагању терористима. Уз опробане методе, међу којима су посебно опасни аутомобили-бомбе, њима у наше време стоје на располагању и снајперске пушке, ракетни бацачи, вођене ракете, наоружане беспилотне летелице (дронови) итд. Уосталом, већ смо приметили да је просто објективно немогуће заштити дипломатске представнике у свакој прилици.

Поставља се питање је шта ту може да учини међународно право. Реално гледајући, не много.

Оно већ сада има довољно прецизне норме које предвиђају обавезу државе пријема да обезбеди потребу заштиту дипломатских мисија, чланова њиховог особља и чланова породица тог особља и са друге стране, стварају довољно чврст оквир за утврђивање индивидуалне кривичне одговорности односно кажњавање починилаца.

Али, напади су изненадни, тако да се ако су добро припремљени заправо углавном ради само о реакцији на њих у смислу гоњења и кажњавања одговорних лица.

То није довољно, јер је мала утеха што ће они који су изазвали смрт оних који су, ништа не слутећи, само вршили свој посао, бити осуђени на дугогодишње робије. Поред тога, кривичноправне санкције су у неким случајевима потпуно не ефикасне, па и

беспредметне. Претња њима не зауставља фанатике који су спремни да учине све да би остварили свој циљ. Уосталом, јасно је да се не може казнити бомбаш-самоубица који је да би убио што више других људи, сам себе дигао у ваздух. О томе да га свест о запрећеној казни нече спречити да оствари свој наум бесмислено је и говорити.

Дакле, ова питања су врло актуелна и биће увек таква али је велики проблем шта може да се учини да се такви изазови трајно превазиђу. При томе треба имати да се, као и у другим материјама уосталом, утврђена правна решења не спроводе увек у пракси и заправо се, у извесном смислу, ни не могу увек у потпуности остварити. Другим речима, све и да међународно право, као специфичном нормативни поредак, усвоји некаква изузетно квалитетна решења (што у овој сфери из много разлога није могуће) остао би проблем њиховог доследног поштовања у пракси. Ту се често сусрећемо са тиме да државе не тако ретко воде политику двоструких стандарда када је реч о примени међународног права и штавише, избегавају везивање новим међународним уговорима којима би њихове обавезе биле прецизније дефинисане. То нису проблеми карактеристични само за међународно дипломатско право, али су присутни у тој материји.

2. Утицај ванредних околности

У принципу привилегије и имунитети дипломатских мисија, чланова њиховог особља и чланова породица тог особља, остају нетакнути и у време ванредних ситуација, какве су нпр., грађански рат у држави пријема, увођење у њој ванредног стања, ванредних мера и слично.

Чак и ако између државе пријема и државе именована избије оружани сукоб, држава пријема дужна ја да поштује неприкосновеност и имунитете чланова особља дипломатске мисије и обезбеди им све што је неопходно да што пре безбедно напусте њену територију како би се вратили у државу именована. О томе је већ било речи.

Разуме се у том периоду (од момента избијања сукоба до напуштања територије државе пријема) поменута лица не уживају све своје привилегије и имунитете одонсно немају их у пуном капацитету. Примера ради, из сасвим разумљивих разлога могу доћи у позицију да не могу да остваре низ признатих повластица и права, као што је нпр.

слобода кретања по територији државе пријема. То су, међутим, мање важни моменти, изузеци који се у таквим приликама подразумевају. Са друге стране, када су у питању привилегије и имунитети саме дипломатске мисије, њене просторије и архива задржавају неповредивост чак и када их особље мисије напусти и преда на чување сили заштитници. Ова питања су већ разматрана на претходним странама, тако да нема потребе за понављањем.

Постоје, међутим и друге ванредне ситуације које понекад делују на неочекивани начин или у непредвиђеном обиму и које захтевају решавање разних проблема којих у редовним приликама нема.

Најбољи пример је оно што се догодило услед познате пандемије Ковид-19. када је већина држава увела више или мање ригорозне мере. Неке од њих су у већој или мањој мери погодиле дипломатска представништва и чланове њиховог особља. И о томе је било речи.

Овде ћемо навести добру опсервацију амбасадора Русије у Португалу, формулисану у његовом сасвим недавно објављеном чланку:

„Од памтивека, дипломатија се заснивала на личним контактима, састанцима, разговорима, преговорима. За нас је то главни професионални канал за добијање информација који се затим анализирају и формирају основу предлога за развој односа са државном пријема. Такође они су неопходни за промовисање позитивног имиџа домовине и индивидуални информационо-објашњавајући рад који је прилагођен према конкретном аудиторијуму.

Ковид, који је у Лисабом дошао почетком 2020, одмах је лишио дипломате уобичајених и у овом послу неопходних личних контаката, онемогућивши директну комуникацију лицем у лице са партнерима.⁶²

Поставља се начелно питање, да ли је условљавање или ограничавање одређених дипломатских привилегија и имунитета у ванредним околностима изазваним пандемијом дозвољено са становишта међународног права.

Покушаћемо да на то одговоримо, не везујући се за тренутну пандемију Ковид-19 коју прате многе контроверзе, већ имајући у виду избијање неке стварно врло опасне и далеко смртоносније болести која би могла да погоди читав свет, његов већи део или чак

⁶² Камынин М. Л. 2021, 108-109.

само одређени регион, па чак можда и само једну државу.⁶³ Ово је утолико важније питање што се већ сада најављују нове пандемије које би требало да се јаве у релативној блиској будућности, па се, на разним нивоима и за разне потребе проигравају различити сценарији, који углавном сасвим превиђају проблеме у материји дипломатских односа.⁶⁴

Мишљења смо да су у заиста оправданим случајевима тешке болести, која се лако преноси и имају висок степен смртности или у великом проценту оставља трајне тешке последице по здравље (инвалидност, непокретност, стерилитет, рађање деце са деформитетима и слично) могуће да држава уведе неопходне мере, да их на одговарајући начин примени и према страним дипломатским мисијама и члановима њиховог особља а да се то не сматра никаквим кршењем дипломатских привилегија и имунитета односно да се не доживљава као деликт међународног дипломатског права.

Пре свега, у стањима опасности а пандемија или тешка и врло смртоносна епидемија је једно од њих, територијална држава може да ограничи или чак суспендује (привремено укине) највећи део међународним правом зајамчених људских права, премда не сва. Одређена права (тзв. апсолутно заштићена права, као нпр. право на живот, слобода мисли, слобода савести итд.) не могу се суспендовати. На то је на одговарајућем месту овог рада већ указано.

Оно што нас овде занима је чињеница да међународно право допушта да се у изузетним случајевима, када је то заиста неопходно (а то се мора добро образложити и у извесном смислу доказати надлежном међународном органу) дозвољено је одступање од тако важних норми међународног права као што су оне које јамче најважнија људска права и слободе.

Разуме се, посебан статус који подразумевају дипломатске привилегије и имунитети, не тиче се људских права као таквих, већ је у вези са остваривањем дипломатских функција у служби неке државе. Дакле, ту није у питању правни положај индивидуе као такве, већ у извесном смислу однос између држава – државе именована (о

⁶³ Врло заразна и смртоносна болест од које нема лека (или још није пронађен) чак и ако се појавила и у датом тренутку хара унутар граница само једне земље, може изазвати и највероватније ће изазвати реакцију свих осталих држава у виду разних рестриктивних или обавезних мера.

⁶⁴ Такви сценарији су разматрани и ранијих година, па и непосредно пре избијања пандемије Ковид-19. Види нпр. Schoch-Spana M., Brunson E.K., Shearer M. P., Ravi S, Sell T. K., Chandler H., Gronvall G. K. 2017.

чијем органу и службеницима се ради) и државе пријема (која је дужна да поштује дипломатске привилегије и имунитете).

Међутим, ако знамо да је материја дипломатских привилегија и имунитета кодификована БКДО (1961) и другим релевантним универзалним уговорима, морамо се сетити и тога да државе имају право да у изузетним случајевима захтевају измену својих уговорних обавеза због промењених околности. Ради се о клаузули *rebus sic stantibus*, која је уобичајени скраћени облик клаузуле *Omnis conventio intelligitur rebus sic stantibus* (лат. сваки споразум подразумева ствари какве јесу). Ова клаузила настала је још у Старом Риму и данас спада у општа правна начела, која су један од извора међународног права. Призната је чланом 62/1 Бечке конвенције о уговорном праву (1969) али и независно од тога, као део међународног обичајног права, што значи да се ради о објективном правилу које се не мора посебно уговарати. Смисао овог решења јесте да уговорнице поштеди тешке штете која би погодила неку од њих уколико би се инсистирало направили *pacta sunt servanda* (уговори се морају поштовати) премда су након закључења уговора, независно од воље уговорних страна, наступиле непредвиђене околности које су суштински промениле прилике које су постојале у време закључења уговора а због којих је даље извршење уговора штетно по неку од уговорница или погађа њене виталне интересе.⁶⁵

Дакле, међународно право и на овај начин води рачуна о ванредним околностима. Ипак, чак и када су испуњени услови за његову примену, дејство правила о којем је реч ограничено је на неколико начина.

Пре свега, клаузула не даје право на једнострану раскид уговора, већ само овлашћује односну страну да тражи да се уговорни односи прилагоде новим околностима било тако што се ће извршити измене и допуне односног уговора, било тако што ће се постићи споразум о окончању уговора. Ако се уговорне стране не могу договорити, приступа се неком од начина за мирно решавање међународних спорова, подразумевајући нарочито, обраћање међународном суду или арбитражи.

Са тим у вези и питање: може ли држава пријема, са позивом на опасну епидемију или пандемију, захтевати да се суспендују одређене дипломатске привилегије и имунитети? Или, конкретније, може ли забранити улаз у просторије дипломатске мисије

⁶⁵ Кривокапић Б. 2017, 219-220.

или излаз из њих са мотивацијом да су те просторије заражене (нпр. услед терористичког акта у којем је коришћено биолошко оружје)? Може ли без њихове сагласности (дакле, на силу) изоловати чланове особља дипломатске мисије (сместити их у карантин), вакцинисати их, хоспитализовати итд.? Може ли захтевати да чланови особља дипломатске мисије не излазе из својих станова уопште (неко време) или не излазе у одређено време (полицијски час), да обавезно носе заштитне маске и рукавице итд.?

Питање је, разуме се, хипотетичко, јер би ако је заиста реч о ситуацији која захтева такве мере владе заинтересованих држава највероватније брзо постигле сагласност. Ово зато што је реч о објективној опасности, што је јасно да је у интересу свих да се спречи ширење заразе, што се односне мере примењују према свима тако да не представљају никакву дискриминацију у односу на мисију и чланове њеног особља итд.

Други проблем своди се на хијерархијски однос правних правила. И правило да се уговори морају поштовати (*pacta sunt servanda*) и оно према којем су у извесним случајевима допуштени изузеци (*rebus sic stantibus*) су део општег обичајног међународног права. Стога и питање: које од њих има јачу правну снагу? Са једне стране, сходно општем правном начелу, предност имају изузеци (јер се они и уводе да би се, када је то оправдано, кориговало основно правило) те би, сходно томе предност требало да има клаузула *rebus sic stantibus*. Са друге стране, већ смо видели да та клаузула не даје право на једнострано мењање или раскид уговора, што онда значи да држава пријема не може једнострано да усваја мере и предузима кораке који би значили кршење дипломатских привилегија и имунитета. Тиме опет долазимо до тога да се у принципу проблеми о којима је овде реч морају решавати споразумно, уз учешће обеју односно свих заинтересованих држава.

Ово су занимљива питања, за која верујем да захтевају озбиљну анализу. Дobar основ за то могу бити разних подаци који се односе на ситуацију у вези са пандемијом Ковид-19 и праксом разних држава.

3. Поштовање прописа државе пријема

И овим проблемом смо се делимично бавили на другим местима, премда из другачијег угла. Ипак, пошто је на најважнија питања већ указано, овде ће бити дат само

кратак осврт, са тим да ћемо и даље говорити о дипломатском агенту али подразумевати и остала лица која уживају привилегије и имунитете.

Без штете по своје дипломатске функције, дипломатски агент је дужан да поштује прописе државе пријема.

Ради се о решењу општег обичајног права које је уграђено у БКДО (1961) и друге релевантне правне изворе универзалног карактера.⁶⁶

У литератури се истиче да се ова обавеза односи на унутрашње право државе пријема у целини, као такво, што значи на све прописе, без обзира на то да ли дипломата у конкретној активности делује у службеном или приватном својству.⁶⁷ У ту сврху дају се и довољно илустративни примери:

„Рецимо, дипломата не би могао да обавља конзуларну функцију у дипломатском представништву уколико таква активност није дозвољена правом државе пријема. Или, дипломатско представништво не би смело да контактира са физички и правним лицима државе именована непосредно, ако је то забрањено правом државе пријема. Посебно дипломатски представник је дужан да поштује темељне одредбе унутрашњег права које чине јавни поредак (*ordre public*) државе пријема. Повреде ових одредаба сматрају се нарочито тешким.“⁶⁸

Два су основна разлога зашто је то тако тј., због чега без штете по своје привилегије и имунитете, дипломатски агент мора да поштује законодавство државе пријема:

1) дипломатски представник је, као и сама држава коју представља, дужан да поштује државу именована као суверену јединку. Заједно са правом на сувереност, правом на самоодржање (право на опстанак), правом на територијални интегритет итд. право на поштовање спада међу основна права сваке државе.⁶⁹ То већ само по себи подразумева да је дипломатски агент дужан да поштује државу пријема, њене државне симболе, њене институције (посебно, највише државне органе, али не само њих) и између осталог али не као најмање важно, њено законодавство. Непоштовање законодавства државе пријема у случајевима када се не ради о изузецима који следе из признатих

⁶⁶ Тепавац М. 1976, 124-130.

⁶⁷ Крећа М. 2012, 130-131.

⁶⁸ Крећа М. 2012, 130-131.

⁶⁹ Кривокапић Б. 2017, 289-304.

привилегија и имунитета, најчешће представља бахато понашање и тако се и доживљава од стране државе пријема и објективних посматрача;

2) дипломатски агент ужива привилегије и имунитете да би могао несметано, ефикасно и квалитетно да обавља своје функције. У тим оквирима, њему се признаје посебан статус који је прецизно дефинисан међународним дипломатским правом. Међутим, он не сме да злоупотребљава тај статус ради стицања личне користи, због обести, изживљавања и сличних разлога. Дакле, у делу у коме се оно не коси за дипломатским привилегијама и имунитетима, дипломатски представник је дужан да поштује законе и прописе државе пријема. Нема никаквог разлога да не буде тако, а много је разлога зашто то тако треба да буде (поменуто поштовање државе пријема као суверене јединке је само један од њих).

Ако је разумљиво да дипломата мора да поштује кривично, управно и друго законодавство државе пријема, чињеница је да према њему не смеју бити изречене и примењене одговарајуће правне санкције. Прво, оне не могу бити изречене јер се против дипломатског агента не може покренути и водити односни поступак. И друго, чак и да се у неким случајевима изузетно води такав поступак (нпр. ако држава именована скине имунитет) санкција се не може извршити само ако држава именована да посебан, нови пристанак (на извршење санкције). Тако ће и у случају извршења тешког кривичног дела он бити само протеран а на држави именована ће бити да га процесуира и казни.

То све изгледа разумљиво и непротивречно.

Па ипак, у пракси, посебно у наше време, постоји низ спорних или недовољно јасних ситуација.

1. Одевање у муслиманским земљама

У принципу, држава пријема, према чијим националним прописима жене обавезно морају да носе хиџаб, не смеју да носе мини сукње и слично, нема начин да силом натера жене које су чланови породице дипломатског агента или су саме дипломатски агенти да поштују те прописе а да тиме не повреди односне дипломатске привилегије и имунитете.

Међутим, поменуте жене и њихови супрузи (ако оне нису саме дипломатских агенти, већ су чланови породице дипломатског агента) морају пре доласка у државу

пријема знати шта их ту чека и треба да на време одбију именовање ако нису спремни на то. У противном могу да настану разни непотребни инциденти.

2. Протиси државе пријема о браку и породици

Данас се у неким земљама говори о 80-ак врста „родова“ односно „цендера“ и за те државе то је нормална ствар, правни институт који је признат и уређен њиховим прописима.

Штавише, у низу држава не само да су дозвољене истополне заједнице, већ је дозвољено и склапање таквих бракова, па је чак таквим паровима дозвољено да усвајају децу.

При томе поменуте земље не само што сматрају да се у поменутим случајевима ради о важним друштвеним дистигнућима и вредностима, већ на разне начине настоје да такве погледе и решења наметну и другим друштвима.

Истовремено, велики број земаља не забрањује хомосексуализам али га и не подржава односно не пропагира и посебно, не дозвољава истополне бракове.

Коначно, у појединим државама, хомосексуализам је забрањен, представља кривично дело а негде је чак прописана смртна казна за њега.

О проблемима који настају када дипломатски агент који дође у земљу пријема са истополним брачним другом већ је било речи.

То, међутим, није све. Довољно је само да подсетимо да у земљама где влада шеријатско право мушкарац може да има 4 жене. Напротив у остатку света то је бигамија, кривично дело за које се иде у затвор.

Према томе, у пракси настају многи проблеми које нису имали у виду творци Бечке конвенције о дипломатским односима (1961) и осталих споразума којима је кодификована материја дипломатског права.

Ови и други моменти изазивају проблеме у пракси, који се превазилазе на разне начине, углавном настојањем да се нађе неко компромисно решење.

3. Прописи о забрани алкохола

Ту проблем углавном настаје онда када држава пријема строго забрањује производњу и конзумирање алкохолних пића. Са друге стране у дипломатским круговима (као, уосталом, и ван њих) уобичајено је да се ради опуштања, поправљања расположења итд. пре неког догађаја (пиће добродошлице) или у току њега (пиће за време коктела, службеног ручка, вечере итд.) попије која чашица жестоког пића или вина.

И о томе је већ било речи.

4. Злоупотреба дипломатских привилегија и имунитета

Већ смо поменули да се код злоупотребе ради о некаквој погрешној употреби нечега, са лошом намером тј. о употреби нечега против његове сврхе а са циљем да се постигне одређени ефекат који се своди на неморално, неосновано а посебно на незаконито прибављање себи неког припадајућег права или на исти начин наношење другоме некакве штете.

Злоупотребити се може све (неко лице, неки предмет итд.) па и право и то како субјективно право (скуп овлашћења која припадају односном субјекту) тако и објективно право (скуп правних норми које уређују односне односе).⁷⁰ Злоупотребу може извршити свако ко је у позицији да то учини – од обичног појединца до државе или међународне организације.

Овде нас занимају само оне злоупотребе које се на неки начин тичу дипломатских привилегија и имунитета. Са тим у вези, може се говорити о:

- 1) злоупотребама од стране државе именована;
- 2) злоупотребама од стране дипломатске мисије и
- 3) злоупотребама од стране дипломатског представника, подразумевајући и злоупотребе од стране осталих лица која уживају привилегије и имунитете.

Посебан проблем представља чињеница да, не рачунајући стандардне дипломатске кораке као што су захтев да се лице повуче или једноставно протеривање тог лица, заправо нема јединство прихваћених начина реаговања држава на случајеве кршења дипломатских привилегија и имунитета. Ово посебно у оним случајевима када се ради о

⁷⁰ Кривокапић Б., Даниловић Н. 2014, 86-99.

злоупотребама које врше појединци а које по свом карактеру нису тешки облици кршења међународног права или националног права државе пријема али исто тако изазивају одређене штетне последице.⁷¹

1. Злоупотреба од стране државе именована

Најчешћи облик злоупотребе привилегија и имунитета дипломатске мисије а то у првом реду значи њене неповредивости је коришћење мисије за незвано мешање у унутрашње ствари државе пријема. Пажњу заслужује и давање тзв. дипломатског азила, тамо где такав правни институт не постоји.

1. Мешање у унутрашње ствари државе пријема

Могуће је да држава пријема сама замоли државу именована за неки вид мешања (нпр. посредовање или вршење добрих услуга у неком међународном спору) и тада је то не само дозвољено, већ представља облик међународне сарадње, обично засноване на међусобном поверењу и пријатељству.

Међутим, обично се мешањем одн., интервенцијом има у виду мешање у ужем смислу, тј., оно које је непозвано, самоиницијативно и супротно жељама и интересима државе пријема односно њене владе. Такво мешање је често прикривено (нпр. тајно финансирање опозиције, тајно обучавање опозиционих лидера и слично) мада у неким драстичним случајевима може бити и сасвим отворено.

Одувек су се дипломатски представници великих сила мешали у унутрашње ствари мањих земаља. Понекад се радило о личној иницијатици, али заправо много чешће у питању је било поступање по директиви добијеној од министарства спољних послова државе именована у смислу захтева да се предузимају кораци у одређеном правцу, помажу одређене политичке снаге или опције у држави пријема, ради на дискредитовању и рушењу актуелног режима државе пријема, давању изјава и другим активностима које треба да поделе и дестабилизују друштво државе пријема, лобирању свим средствима за улазак државе пријема у неку међународну организацију или савез и слично.

⁷¹ Више: Herdegen M. 1986, 734-757; Ross M. 1989, 173-205; Goldenberg R. 1995, 197-216; Higgins R. 2015, 641-651; Милосављевић Б. 2020, 9-23; Николова М. А., Балтезаревећ В. 2020, 7-16.

Мешање у унутрашње ствари других земаља противно њиховој вољи земаља је изричито забрањено позитивним међународним правом. Штавише ова забрана представља једно од основних начела савременог међународног права. Њу је утврдила је већ Повеља УН прецизиравши у чл. 2/7 прецизира да ни саме УН не смеју да се мешају у унутрашње ствари држава,⁷² а додатно је потврђено, у смислу односа између држава, многим билатералним и вишестраним међународним уговорима, као и низом аката Генералне скупштине УН.

У тим оквирима а посебно у вези са изричитом одредбом БКДО (1961) која прописује да је, без штете по своје привилегије и имунитете, дипломатски агент дужан да поштује законодавство државе пријема, јасно је да дипломатски агент не само да нема право, већ не сме да се меша у унутрашње ствари државе пријема.

Па ипак, чак и данас, у XXI веку, ова појава је реалност. Разуме се, државе које воде такву политику раде то на другачије начине (преко својих агената од утицаја, уцењивањем високих функционера државе пријема итд.) али је увек врло важна улога дипломатских представника јер оних бораве у односној земљи, добро су упознати са локалним приликама, лично познају највише државе функционере али и лидере опозиције, упознати су са њиховим интересовањима и slabим тачкама итд.

Пракса мешања у унутрашње ствари других држава и коришћења у ту сврху дипломатске мисије, нарочито се може пратити у односима између великих сила и средњих и малих држава. При томе се често може запазити да је такво понашање добрим делом засновано на дипломатским привилегијама и имунитетима или макар омогућено њима.

Између осталог, забележени су случајеви у којима су дипломатском поштом достављани у дипломатску мисију оружје, пропагандни леци и други предмети, да би били подељени одређеним снагама и искоришћени за обарање са власти владајуће гарнитуре државе пријема.

Међутим, мешање у унутрашње ствари и коришћење у ту сврху дипломатских мисија све више су карактеристични и за међусобне односе великих сила.

⁷² Та одредба гласи: „Ништа у овој Повељи не овлашћује Уједињене нације да се мешају у питања која се по суштини налазе у унутрашњој надлежности сваке државе нити захтева од чланова да таква питања износе на решавање на основу ове Повеље“.

Тако су одређене снаге у САД изашле 2017. године са тврдњом да је Русија, између осталог и уз учешће своје амбасаде у Вашингтону, снажно утицала да на председничким изборима у САД 2016. године победи Доналд Трамп (*Donald J. Trump*).

Још занимљивији је одговор Русије, која није само одбацила поменуте оптужбе као бесмислене, већ је вратила лопту назад у америчко двориште, тврдећи да су САД још 1996. године, уочи председничких избора у Русији, ради утицаја на њихов исход пребациле 500 милиона долара у готовини у своју амбасаду у Москви, која је затим тај новац наменски поделила изабраним руским партијама и приватним лицима.

Познато је и то да се дипломатски представници одређених великих сила али и Европске уније мешају у унутрашња питања држава кандидата за пријем у ЕУ, са тим да се ове буне, јер то прихватају као неизбежну појаву која је у вези са задовољењем услова за пријем у чланство.⁷³

Укратко, премда је то изричито забрањено, дипломатске мисије односно дипломатски представници се и данас често на разне начине мешају у унутрашње односе држава пријема. Супротно релевантним нормама и принципима позитивног међународног права оне (наступајући као представништво као целина тј. орган спољног представљања државе именована⁷⁴ или преко шефа мисије односно евентуално другог члана дипломатског особља мисије) предузимају разне кораке који који не само излазе изван оквира дипломатских функција, већ значе грубо мешање у унутрашње послове државе пријема.

При томе, ма шта урадили, дипломатски представници не ризикују ништа јер их штите дипломатска неприкосновеност и имунитети, тако да у најгорем случају могу само бити протерани.

2. Дипломатски азил

То је назив за уточиште које се даје страном држављанину (најчешће грађанину државе пријема, мада се може дати и држављанину треће земље или апатриду) али не на

⁷³ Крећа М. 2016, 303-303.

⁷⁴ Нпр. у званичним актима или у обраћањима медијима, обично са формулацијама, као што су: мисије нпр. „Амбасада државе А протестује због...“, „Амбасада државе Б снажно подржава...“ и слично.

територији односне државе, већ у просторијама њеног дипломатског представништва у иностранству.⁷⁵

У први мах може се учинити да је ту у питању злоупотреба коју врши дипломатска мисија, јер она прима у своје просторије и тиме штити лице од прогона али такав утисак био би погрешан. Можда је у прошлости, када нису постојала телекомуникациона средства (телеграф, телефон итд.) а шефови дипломатских мисија уживали приличну самосталност и било могуће приписати такво поступање дипломатској мисији. Међутим, у наше време, када мисија у принципу одржава сталан контакт са својим министарством спољних послова односно може да се повеже са њим практично у сваком тренутку, одлука о давању уточишта у просторијама мисије се доноси са врха. Другим речима у оним случајевима када се може говорити да се ради о злоупотреби у питању је спровођење државне политике а не дискрециона одлука шефа мисије.

Најкраће речено, са обзиром на то да су просторије дипломатског представништва недоступне органима државе пријема, поставља се питање да ли се у тим просторијама може давати уточиште (азил) лицима која беже пред прогоном органа државе пријема.⁷⁶ Са тим у вези, ако је такво поступање дозвољено, онда нема никаквог прекршаја али ако није дозвољено, онда се ради о озбиљној злоупотреби посебног правног статуса дипломатске мисије.

У прошлости је пракса давања азила у просторијама дипломатског представништва била релативно раширена, па су чак у државама којима је наметнут тзв. режим капитулација⁷⁷ постојале и читаве градске четврти, квартави, које су уживале неповредивост, тако да полиција и други органи територијалне државе нису смели да у њих улазе, што је за последицу имало да су се ту скривали не само лица прогоњена из политичких разлога, већ и обични криминалци. Тада се сматрало да је дипломатска мисија део државне територије државе именована, тако да ако неко успе да се склони у просторије дипломатске мисије и ова га прихвати, то је исто као да је добио азил на територији односне државе.

⁷⁵ Greenburgh R. B. 1955, 103-122; Behrens P. 2014, 319-367; Кривокапић Б. 2017, 586-589; Hughes-Gerber L. 2021.

⁷⁶ Кривокапић Б. 2017, 586.

⁷⁷ О њему је већ било речи.

Ови погледи су одавно напуштени а са њима и пракса давања уточишта у просторијама мисије. Савремено опште међународно право не познаје институт дипломатског азила. То има за последицу да ако неко прогоњено лице успе да се склони у зграду или друге просторије дипломатске мисије, она нема право да га чува, већ је у обавези да га изручи органима државе пријема, са тим да се то врши неформалним путем тј. без сложеног поступка екстрадиције.

Уосталом, и БКДО прецизира у чл. 41/3 да се просторије дипломатске мисије не смеју употребљавати за циљеве који нису у складу са функцијама мисије онако како су одређене том конвенцијом или другим правилима општег међународног права или посебним споразумима који важе између државе именована и државе пријема. Пошто давање азила не спада у дипломатске функције, то бар не би требало бити спорно, јасно је да се просторије амбасаде не смеју употребљавати за давање азила.

Ипак, пракса је и у другој половини XX века, па чак и у наше данашње време, забележиле неке изузетне случајеве у којима је као вид привременог уточишта, лицима за које се сматрало да су жртве незаконитог прогона, даван дипломатски азил, са тим да је то, макар фактички, поштовала држава пријема.

Најновији и најинтересантнији случај је давање дипломатског азила оснивачу познатог Викиликса (енгл. Wiki Leaks) аустралијском новинару Џулијану Асанжу (*Julian P. Assange*). Док је био у Лондону, Шведска је затражила његово изручење због наводног силовања али је он то одбио тврдњом да је у питању лажна оптужба чији је прави циљ да преко Шведске буде депортован у САД да би му се тамо судило за шпијунажу зато што је на свом сајту објавио мноштво поверљивих докумената који су нарушили углед САД. Не чекајући да британске власти учине први корак, он је отишао у амбасаду Еквадора у Лондону и затражио азил. Министар спољних послова те земље му га је, два месеца касније одобрио, са коментаром да су Асанжова страховања од политичког суђења сасвим оправдана.⁷⁸ Асанж је у амбасади, у некој врсти притвора, провео непуних 7 година (од 19. 6. 2012. до 11. 4. 2019) све док му Еквадор није укинуо азил и предао га

⁷⁸ Према је то јасно само по себи, ово је доказ из праксе да у оваквим случајевима одлучује влада државе именована односно њен министар спољних послова. У конкретном случају, може се запазити да је одлука министра Еквадора о давању азила донета након 2 месеца, те би се могло закључити да је азил до тада признала амбасада. Такав закључак био би погрешан, јер је амбасада одмах питала своје министарство спољних послова како да се постави и поступала је по добијеним инструкцијама а одлука министра је само значила финализовање процеса тј. давање (из угла Еквадора) правног основа за давање азила.

британским властима које су га одмах ухапсиле.⁷⁹ Док ово пишемо контроверзе око његовог случаја не престају.⁸⁰

Овде је важно разумети да се заправо у овом и сличним случајевима не ради о коришћењу или промовисању дипломатског азила као некаквог института општег међународног дипломатског права. Гледајући из угла општег међународног права, амбасада нема право да даје уточиште у својим просторијама а ако и прими лице, оно тиме не добија никаква права по међународном праву. Правни положај тог лица се не мења, већ је оно само фактички заштићено од прогона државе пријема, која не жели да упадне у просторије мисије и на силу га изведе одатле, јер би тиме изазвала врло тежак међународни инцидент са тешко сагледивим последицама. Међутим у неким екстремним ситуацијама чак и такав корак није немогућ, без обзира на то што би он значио гажење норми и принципа међународног дипломатског права и највероватније изазвао низ штетних последица за државу пријема.

Према томе, према општем међународном праву у оним случајевима у којима дипломатска мисија даје тзв. дипломатски азил, ради се о злоупотреби неповредивости и других права мисије иза кога стоји држава именована.

За разлику од свега изложеног у земљама Латинске Америке постоји регионални међународноправни обичај који дозвољава давање дипломатског азила. Штавише, најважнија питања у вези са тим регулисана су регионалним споразумима, као што су Хаванска конвенција о азилу (1928), Конвенција о политичком азилу (1933) и Конвенција о дипломатском азилу (1954).

Дакле, у односима између тих држава али само између њих важе другачија правила, тако да се давање дипломатског азила, под конвенцијама прецизираним условима, не би могло *a priori* сматрати никаквом злоупотребом. То, наравно не значи да се о злоупотреби не би могло говорити у оним случајевима у којима је забележено излажење изван утврђених правних оквира (нпр. о томе да се азил не сме давати обичним криминалцима и војним бегунцима и слично).

⁷⁹ Duxbury A. 2012; Haggold M. 2012; Värk R. 2012, 240-257; Den Heijer M. 2013, 399-425; Chisholm J. T. 2014, 528-555; Кривокапић Б. 2017, 588, ф. 185.

⁸⁰ Од момента хапшења, Асанж се налази у лондонском затвору. Британски суд је 4. 1. 2021. пресудио да Асанж не може бити изручен САД због лошег здравственог стања али је 10. 12. 2021. у другостепеном поступку по жалби министарства правде САД дозвољена екстрадиција, са тим да то треба да потврди британски председник владе.

2. Злоупотреба од стране дипломатске мисије

И сама дипломатска мисија може, чак и без инструкције своје владе, предузети акте који представљају неки вид злоупотребе неповредивости и других дипломатских привилегија и имунитета који су признати мисији. Такви акти се по природи ствари предузимају на основу одлуке шефа мисије.

Премда су могући и други облици ових злоупотреба, најчешће се ради о коришћењу просторија мисије за сврхе које не спадају у дипломатске функције и шпијунској активности.

1. Коришћење просторија мисије за сврхе које не спадају у дипломатске функције

Већ смо навели неке случајеве у којима су дипломатске мисије стварно или наводно коришћене за недозвољене кораке, предузете по налогу своје владе, што је било омогућено чињеницом да дипломатска представништва уживају неповредивост и остале припадајуће им привилегије и имунитете. Међутим, постоје и ситуације у којима су односне злоупотребе дипломатског статуса још драстичније и огољеније али које се не могу приписати непосредно влади државе именована односно њеном министарству спољних послова.

Просторије дипломатске мисије уживају потпуну неповредивост и органи државе пријема могу и њих ући само на позив шефа мисије. Међутим, тај привилеговани положај мисије не сме се злоупотребити. Особље мисије не сме у њеним просторијама вршити кривична дела - фалсификовати новац, правити алкохол, држати залихе кокаина или неке друге дроге, подводити проститутке и слично. Премда може изгледати да се дипломатска представништва баве таквим ствари, то се не једном догодило у пракси а догађа се и данас.

Са тим у вези, није до краја јасно какве конкретне мере може предузети држава пријема ако има сазнања о таквим активностима. Реално, она не може да их спречи (јер су просторије мисије неповредиве) већ може само прибећи дипломатским корацима као што су протесна нота, демарш и слично, све до у посебно тешким и оправданим

случајевима, прекида дипломатских односа. Подразумева се да она може (и то ће свакако учинити онда када има разлога да верује да је за злоупотребе одговорно особље мисије које то чини на своју руку) да преко своје амбасаде у њој или на други погодан начин обавести државу именована и затражи од ње да повуче тренутно и пошање ново особље мисије.

2. Шпијунажа

О шпијунским активностима може се говорити и у вези са задацима и активностима одређеног лица, члана особља дипломатске мисије. Међутим, премда се ни то не може увек и сасвим искључити, оно се скоро без изузетка тиме не бави у приватном својству, из личне радозналости, ради стицања добити (сазнавањем поверљивих информација и њиховом продајом на одговарајућем тржишту) већ као део својих задужења.

Оно не долази у државу пријема у приватном својству, већ као део особља дипломатске мисије; ради по налозима и инструкцијама министарства спољних послова или евентуално другог надлежног органа државе именована; врло често не ради само, већ има сараднике међу особљем исте мисије; о свом раду полаже рачун шефу мисије (у општим цртама) и (потпуно и детаљно) свом министарству спољних послова (евентуално и другом органу државе именована); итд.

То су разлози који оправдавају да се злоупотребе које се односе на незаконити обавештајни рад (шпијунирање) разматрају овде а не као злоупотребе дипломатских представника што значи појединаца, премда има основа и за такав приступ.

Истина је, наиме да није читава мисија ангажована у таквим активностима, као што у пракси, по правилу у томе не учествује сам шеф мисије (да би се изнегло да у случају проваљивања, не избије скандал много већег нивоа, него када је у питању лице које је формално службеник амбасаде условно речено средњег ранга). Ови моменти дају предност томе да се шпијунажа везује за личности које су ангажоване у њој а не за само дипломатско представништво.

Са друге стране, лица су на листи дипломатског особља мисије и шаљу се управо са таквим задацима, премда имају неко формално покриће на другој страни у смислу

задазака којима се баве (нпр. први секретар за културу). Држава именованом може и у пракси често има и шпијуне у држави пријема који нису дипломатски агенти, већ су ту као трговински представници, новинари итд., или су чак из редова држављана државе пријема, посебно функционера и службеника из владе, министарства иностраних послова или другог надлештва, војске, полиције итд., те државе.

Додатно, резиденти руководе обавештајним радом (шпијунирањем) а који су део особља дипломатске мисије, добијају инструкције, новац итд., преко дипломатске мисије (дипломатске поште одн., дипломатских курира) као што и сами тим путем шаљу надлежном органу своје државе питања, информације, документе, друге предмете. Поред тога, они чувају своју архиву, картотеку итд., у просторијама дипломатске мисије, пошто органи државе пријема не могу да у њих уђу без позива шефа мисије.

Према томе, њихов недозвољени обавештајни рад (шпијуниска активност) почива на две битне претпоставке, а то су: 1) њихова лична неприкосновеност и имунитети, али и 2) неповредивоаост и имунитети дипломатске мисије.

Ови моменти оправдавају да говоримо о шпијунирању као једној од активности дипломатске мисије.⁸¹ Не само да таква активност не спада у дипломатске функције, већ је изричито забрањена и представља повод да протеривање дипломатског агента, протест, демарш и друге дипломатске кораке и мере.

Међутим, то што нешто не сме да се ради, не значи и да се не ради. Са друге стране, пошто се такве активности врше са свешћу да не следи реална опасност (дипломатски агент који је ухваћен у шпијунирању не може бити осуђен, већ само протеран) то чини да и поред свих мера опреза, односно лице се осећа у основи прилично сигурно. Али, то исто тако да он, па и сама дипломатска мисија у суштини злоупотребљавају дипломатске имунитете, користећи их не само на погрешан начин, већ и у корист остварења противправних, незаконитих циљева.

⁸¹ О обавештајној функцији дипломата и шпијунирању као обавештајној страни дипломатије: Scott L. 2004, 322-341; Васовић П. 2006, 225-243; Лазић Р. С. 2016, 233-248.

3. Избегавање извршења обавеза

Поставља се питање, шта када дипломатска мисија из неког разлога не извршава своје финансијске обавезе. Она је ослобођена царина, пореза и других дажбина државе пријема али то је не ослобађа од обавезе плаћања робе коју је купила или услуга које је примила и користила..

Тако нпр., шта када дипломатска мисија из неког разлога (јер нема довољно средстава, јер тако протестује због нечега и слично) не плаћа или чак недвосмислено одбије да плаћа закуп просторија које користи⁸² или/и рачуне за струју, воду, гас итд. У пракси, то се релативно лако може решити ванправним мерама, тако што ће онај ко мисију снабдева овим потрепштинама једноставно престати да их испоручује. Међутим, поставља се питање шта са дугом? Проблем је још сложенији када је страна која мисију снабдева поменути производима државна фирма или чак државни орган.

Слично је када дипломатска мисија наручи неку „обичну“ робу, прими је, али је не плати. Нпр., купи одређене аутомобиле, намештај, компјутере итд., за своје службене потребе али их не плати или не измири у потпуности своје обавезе (нпр. ако је куповину извршила на рате).

Пошто, као што смо већ видели, дипломатска мисија као орган државе коју представља ужива судски имунитет, то би можда могло да значи да у таквим случајевима оштећена страна остаје без заштите односно да дипломатска мисија може да ради шта је воља. Није тако.

Прво, на такво понашање дипломатске мисије држава пријема би одговорила реципрочним мерама, тако што би и њено дипломатско представништво у држави из које је поменута мисија почело да се понаша на исти начин. То би онда изазвало несагледиве последице и ако не би било брзо и ефикасно решено, највероватније довело у питање и само одржавање дипломатских односа између држава.

Друго, у наше време на имунитет држава од стране јурисдикције гледа се другачије него у прошлости. Наиме, раније се тај имунитет схватао стриктно, па се сматрало да држава, као суверена јединка, може тужити пред судом стране државе али не

⁸² За такав случај из праксе у којем се радило о неплаћеном дугу у износу од 400.000 америчких долара, колико је за закуп својих просторија остала дужна стална мисија Заира код Уједињених Нација у њиховом главном седишту Њујорку, види: Goldenberg R. 1995, 197.

може бити тужена пред њим, осим ако сама добровољно прихвати јурисдикцију тог суда. Ово решење проистичало је из начела суверене једнакости држава које је, између осталог, свој одраз нашло у две познате правне максиме: *par in parem, non habet imperium* (једнак над једнаким нема власти) и *par in parem, non habet iudicium* (једнак једнакоме не суди).⁸³

Међутим, премда је начело суверене једнакости држава и даље један од основних принципа међународног права у наше време се на то гледа нешто другачије. Предност се даје тзв., функционалном имунитету, са тим да се прави разлика између приватноправних и јавноправних послова и делатности државе. Најкраће речено, ради се о разликовању између аката државе у приватоправном (*jure gestionis*) и јавноправном капацитету (*jure imperii*). Примери аката *jure gestionis* су правни послови и односи грађанског одн., привредног права државних органа и предузећа, као што су закуп просторија, куповина канцеларијског материјала итд. Држава и у земљи и у иностранству ужива пуну заштиту и имунитете када иступа са позиција власти (*jure imperii*) тј., као суверени субјект али не и када се ради о актима *jure gestionis*. Наиме, сматра се да она не може да одриче надлежност страног суда у стварима за које су по њеном унутрашњем праву надлежни домаћи судови у тужбама против државе.⁸⁴

Овај приступ усвојила је и Конвенција УН о јурисдикционом имунитету држава и њихове имовине (2004) која, истина, још није ступила на снагу.⁸⁵ Ипак сама чињеница да је Конвенција формулисана и потписана и то под окриљем Уједињених нација, говори о томе да њена решења у принципу подржава већина чланица УН.

Остављајући по страни дубље аспекте проблема јурисдикционог имунитета држава и враћајући се питању шта чинити у напред наведеним случајевима када дипломатска мисија не плаћа за купљену робу или извршене услуге, чини нам се да се може направити јасна разлика између условно речено практичних корака и правних решења.

У првом случају, реакција државе пријема или предузећа и других субјекта могла би се огледати у већ поменутом престанку даљег снабдевања мисије одговарајућом робом

⁸³ Кривокапић Б. 2019, 376-377.

⁸⁴ Више о свему томе више види: Кривокапић Б. 2017, 297-302. и тамо наведену литературу.

⁸⁵ Сагласно одредбама саме Конвенције, услов за њено ступање на снагу јесте да је ратификује 30 држава, међутим, до 13. 2. 2022. то су учиниле само 22 државе. United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, *United Nations Treaty Collection*, Status as at 13-02-2022, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=III-13&chapter=3&clang=_en, 13. 2. 2022.

(водом, струјом, гасом итд.) односно у престанку даљег пружања услуга (нпр. кетеринга, рачуноводствених услуга, услуга послужног особља ангажованог међу држављанима државе пријема и слично). Остаје, међутим питање, шта са насталим дугом и како се може обезбедити да он буде намирен. Поред тога, држава пријема (држава А) може у лицу своје мисије у држави именована (држави Б) прибећи узвратним мерама – амбасада државе А у држави Б може такође престати да плаћа своје дугове. Али то онда води озбиљном трвењу између односних земаља које може довести чак до прекида дипломатских односа међу њима.

Овде нас занимају правне мере. Дуг дипломатске мисије је дуг органа државе именована, што значи да је то заправо дуг те државе као правног субјекта. То има за последицу да се питање, ако је довољно озбиљно, решава применом општих правила о мирном решавању спорова између држава, подразумевајући непосредне преговоре и друга средства мирног решавања спорова све до, када томе има места, изношења спора пред међународни суд или арбитражу.⁸⁶ Међутим, такви методи су по правилу углавном спори и скупи, тако да се може догодити да се због релативно малог дуга испровоцирају неупоредиво већи трошкови. Још горе, због свега тога односи између укључених држава могу се искомпликовати (изворно питање дуга може бити повод да се спор прошири и низом нових проблема) што може водити ка тешко сагледивим последицама.

Са тим у вези и питање, није ли време да се омогући да се у оправданим случајевима може изузетно, водити спор поводом очигледног дуга дипломатске мисије стране државе. То би у многоне упростило односе у вези са овим проблемима.

Разуме се, ова могућност би претходно морала бити предвиђена и прецизно уређена одговарајућим међународним споразумом односно одредбама релевантног универзалног међународног уговора (нарочито у случају нове кодификације материје дипломатског права).

Додатно, право на вођење судског поступка због дуга не би значило и право на принудно извршење пресуде, јер је то неспојиво са статусом мисије односно државе којој та мисија припада. Са тим у вези и питање, чему уопште могућност покретања судског поступка ако се пресуда не може извршити? То треба сагледати мало дубље. Ствар је у томе да би сама могућност вођења таквог поступка сама по себи представљала притисак

⁸⁶ Више о свему: Кривокапић Б. 2017¹, 250-447; Кривокапић Б. 2020.

на мисију да савесно извршава преузете обавезе. Државе и њихова дипломатска представништва веома много воде рачуна о свом угледу а он би несумњиво био нарушен када би било правно документовано да држава није савестан дужник односно да не испуњава обавезе које је преузела њена дипломатска мисија.

Навешћемо још два важна момента.

Пре свега, решење које смо овде кандидовали суштински се не би разликовало од оног које важи у погледу статуса дипломатског агента, против кога се такође, супротно општем правилу о апсолутном имунитету у одређеним, прецизно утврђеним случајевима може водити грађански поступак пред судом државе пријема, са тим да није могуће принудно извршење пресуде. Тачно је да није исто положај неког лица, па макар и функционера и државе као суверене јединке али овде се ради о принципијелним питањима, о одређеним начелима.

Поред тога, све треба сагледати у светлу чињенице да се, суверенитет држава све више и све брже круни. У мери у којој се такви процеси буду убрзавали, на многа питања, па и на јурисдикциони имунитет држава, гледаће се другим очима.

За крај, проблем који смо овде разматрали је, углавном хипотетички. У пракси, дипломатске мисије односно државе које оне представљају испуњавају своје обавезе јер је то не само нормално (другачије понашање им не приличи) већ и због тога што би све друго знатно штетило њиховом угледу у међународној заједници. Ипак, проблем је занимљив сам по себи већ из начелних разлога, као што, са друге стране, нема никаквих гаранција да се он ту и тамо неће јавити у пракси.

3. Злоупотреба од стране дипломатских представника

Проблем злоупотребе дипломатских привилегија и имунитета у личне сврхе може се разматрати из разних углова. Ми смо се определили за неколицину по нама најинтересантнијих јер се најчешће јављају у пракси и углавном имају најтеже последице.

1. Посредна злоупотреба дипломатских привилегија и имунитета

У ословно речено посредној злоупотреби дипломатских привилегија и имунитета од стране појединаца може се говорити у оним случајевима када лице које ужива такав повлашћени статус, захваљујући њему остаје некажњено за озбиљна недела, па и тешка кривична дела. Таква као што су: убиство, силовање, напастовање деце, педофилија, пљачка итд.⁸⁷ То се повремено догађа у пракси.⁸⁸

На први поглед чини да је немогуће да неко ко је послат у иностранство учини такве акте. У принципу у питању су посебно одабрана лица, која су прошла безбедносне и друге провере, специјално обучавана дипломатском протоколу и бонтону, имају одређено искуство итд. Међутим, такве ствари се повремено догађају у врше их не само сами остали чланови дипломатске мисије (административно-техничко и послужно особље) и чланови породица чланова особља дипломатске мисије, већ и сами дипломатски агенти.

Ове ситуације смо назвали посредном злоупотребом, јер се ту заправо не ради о правој злоупотреби дипломатских привилегија и имунитета. Неко убија другог у стању афекта или из неког другог разлога (због љубоморе, пљачке итд.) односно силује некога итд. не зато што има некакво посебно право на то, па га, користећи га на незаконит начин, злоупотребљава, већ зато што би то и иначе урадио, зато што је таква особа. Дакле, он би то у највећем броју случајева учинио и у држави именована, па и у држави пријема, чак и да нема никакав посебан правни статус. Ту је ситуација као са свим кривичним делима, премда су кривичним законима предвиђене тешке казне (у неким земљама и смртна казна) кривична дела се и даље извршавају.

Разлог да уопште помињемо злоупотребу у овим случајевима је тај што је у неким случајевима учинилац опуштен, опијен својим посебним положајем и не размишља довољно о последицама свог дела, као и због тога, што он у принципу у држави пријема избегава оне последице и на онај начин који би вероватно уследили да је реч о обичном

⁸⁷ У њих спада и шверц, али ћемо њега размотрити одвојено, јер је он, утисак је, начешћи у пракси.

⁸⁸ За неке од најновијих случајева и то само у вези са оптужбама за силовање и педофилију у које су били у мешани дипломатски представници разних држава, у разним земљама, види: Baram M. 2008; Del Callar M. 2012; Parascandola R., Burke K., Slattery D. 2015; Ji-hyue J. 2016; Brennan D. 2018; Mith M. 2018; APS News 2020; Whitten C. 2020; Jhunjhunwala C. 2021.

странцу. Тако нпр., ако је силовао и убио девојку која је држављанка државе пријема у неким случајевима претио би му линч од стране локалног становништва. То би власти државе пријема морале да спрече без обзира на то о коме се ради али када је у питању страни дипломатски агент највероватније ће се посебно потрудити да га заштите како би избегле проблеме на међународном плану. Поред тога, ако је реч о дипломати неке велике или развијене земље у некој малој земљи у развоју, премда би по повратку у државу именована морао бити изведен пред кривични суд и примерно кажњен, он нажалост, обично у принципу може да рачуна на одређену попустљивост правосуђа сопствене државе.

2. Шверц

Лични пртљаг дипломатског агента у принципу не подлеже царинском и другом прегледу.

Према чл. 35/2 БКДО (1961):

„Дипломатски агент је ослобођен прегледа његовог личног пртљага, сем ако постоје озбиљни разлози да се верује да тај пртљаг садржи предмете који не уживају ослобођења о којима је реч у ставу 1 овог члана⁸⁹ или предмете чији је увоз или извоз забрањен законодавством или подлеже карантинским прописима државе код које се акредитује. У таквом случају, преглед пртљага се може вршити само у присуству дипломатског агента или његовог овлашћеног представника.“

Са тим у вези, јасно је да је дипломатски агент ослобођен прегледа свог пртљага са тим да изузетно од тога тај се преглед у неким случајевима ипак може извршити.

Стилизација цитиране одредбе у којој се помињу не просто *разлози*, већ *озбиљни разлози*, додатно указује на изузетност ове могућности, везујући је практично само за ситуације када заправо унапред постоје докази или макар проверене информације о томе да се ради о стварима које не смеју бити у пртљагу дипломатског агента.

⁸⁹ Ради потпуне слике, подсетићемо да он гласи: “Према одредбама својих закона и привиллика који могу бити донети, држава код које се акредитује одобрава увоз и ослобођење од царина, такси и других сродних дажбина, сем трошкова ускладиштења, превоза и трошкова за сличне услуге у односу на: а) предмете намењене за службене потребе мисије; б) предмете намењене за личну употребу дипломатског агента или чланова његове породице који чине део његовог домаћинства, укључујући и предмете за његов смештај.“

И заиста, орган државе пријема ће се одлучити на преглед личног пртљага дипломатског агента само онда када заиста имају довољно разлога да верују да ће у њему пронаћи недозвољене ствари. У противном, држава пријема ће се суочити, нарочито ако се слични прегледи понављају, премда не доносе резултат, са озбиљним протестима и другим корацима (између осталог, реципрочним мерама) државе именована.

Са обзиром на то, да се лични пртљак дипломатског представника у принципу не проверава (кофери и торбе не отварају и слично) то понекад доводи до тога да поједини дипломатски агенти не могу да одоле искушењу да дођу до брзе и лаке зараде, понесу са собом неке предмет које не смеју да носе и слично. Забележено је прилично много случајева у којима су дипломатски представници разних држава ухваћени у шверцу алкохола, оружја, уметничких дела, предмета старине итд. Ипак, начешће су, посебно у наше време, били умешани у шверц дроге.

3. Злоупотреба разних повластица

Једна од баналних злоупотреба дипломатских привилегија и имунитета која није непозната у пракси, састоји се у томе да поједини чланови особља дипломатске мисије купују гориво за своја возила по повлашћеној цени у великим количинама а онда га продају другим лицима (својим комшијама, пријатељима из реда држављана државе пријема и слично) зарађујући на разлици између званичне и повлашћене цене. Ту се, дакле, настоји да се оствари незаконита имовинска корист тако што се злоупотребљава чињеница да дипломатске мисије и чланови њиховог особља плаћају гориво по цени која је умањена за одређене таксе и акцизе.

Ова појава наноси штету држави пријема (јер смањује њене приходе) али и држави именована (јер руши њен углед, пошто се испоставља да њени дипломатски агенти или други чланови дипломатске мисије и поред великих плата, нису имуни на лаку зараду ове врсте која их, међутим, ставља у исти ред са разним шверцерима, црноберзијанцима и другим сумњивим типовима). Да би се то спречило, шеф дипломатске мисије дужан је да прати стање и предузме све потребне кораке у циљу обезбеђења наменског коришћења овако купљеног горива, што значи ради елиминисања злоупотребе ове привилегије. У ту сврху подносе се разни извештаји и воде статистике (и унутар дипломатске мисије и од

стране државе пријема) који треба да укажу да ситуације када купљено гориво у значајној мери превазилази оно што је разумно и очекивано са обзиром на тип а тиме и уобичајену потрошњу возила и пређену километражу.

4. Кршење људских и других права приватне послуге из редова држављана државе пријема

Постоји један проблем о којем се углавном нерадо прича, тако да многи ни не знају за његово постојање.

Ради се о томе да се не тако ретко догађа да су држављани државе пријема (посебно жене) који су као приватна послуга запослени код чланова особља дипломатске мисије, посебно дипломатских агената, изложени разним незаконитим поступцима.

Овај проблем се може посматрати и на ширем плану, као однос према свим категоријама држављана државе пријема који су запослени у дипломатској мисији стране земље или су по основу уговора запослени код члана особља мисије. Међутим, он је нарочито изражен у односу према најниже рангираном особљу а то је послужно особље (куварице, собарице итд.) и на толико оном које ради у самој мисији као послужно особље мисије, колико оном које ради као приватна послуга чланова дипломатске мисије у њиховим кућама и становима, далеко од очију осталих лица. Стога ћемо се овде бавити управо проблемима везаним за њихов положај.

Проблем је нарочито присутан у државама пријема које спадају у ред земаља у развоју, али се у принципу, јавља у разним облицима (између осталог, као шверцовање у државу пријема послуге из иностранства) у разним државама, па и у неким од најразвијенијих и најбогатијих земаља света.

Ближе гледајући, ради се о томе да су они од стране својих послодаваца оштећени у правима из радног односа, смислу да им се не плаћају редовно плате, да им се не плаћа прековремени рад, да им се неосновано смањују плате и слично. Међутим, догађа се и да чланови приватне послуге о којима је реч од својих послодаваца трпе и озбиљна кршења основних људских права у смислу да им се ускраћује слобода кретања, да се приморавају да раде бесплатно, да им се ускраћују слободни дани и одмори, да смештај који им се обезбеђује је испод елементарних очекиваних стандарда па и хуманих услова, да се

изгладњују итд. То иде све до тога да се чланови послуге подвргавају физичком насиљу и сексуалном искоришћавању.⁹⁰

Нажалост, свет у коме живимо је далеко од идеалног и такве ствари се догађају. Међутим, док у обичним, редовним приликама, жртва у принципу има могућност да затражи заштиту од надлежних државних органа, то овде није могуће. Суочени са било каквим питањима и могућим поступцима против себе, послодавци се позивају на свој дипломатски и мунитет који их штити од јурисдикције државе пријема и тако избегавају сваку одговорност.

У таквом случају држава пријема може затражити од државе именовања да опозове односно лице али је велико питање да ли ће то учинити, док са друге стране, ма колико то ружно звучало, за државу именовања, посебно ако се ради о моћној држави, није претерано важно шта раде њени представници са приватном услугом у тамо некој забити, тако да су велике шансе да се на то једноставно не би уопште реаговало, сем евентуалним упозорењем лицу да то више не ради. Држава пријема може и сама прогласити за непожељну личности али није велика шанса да се то догоди, када је у питању мала, неразвијена земља, суочена са недостатком средстава, хране итд. Најзад, и саме жртве злостављања, осим у екстремним случајевима (када су нпр. биле силоване или подвргнуте мучењу) заправо не желе да њихов послодавац оде и оне самим тим изгубе посао, већ да се поштују утврђена правила и према њима опходи како и доликује.

IV. ПРОБЛЕМ РЕАГОВАЊА НА КРШЕЊЕ ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА И ИМУНИТЕТА И ЗЛОУПОТРЕБЕ

Један од вечитих проблема је како реаговати у случајевима озбиљног а тим пре тешког кршења дипломатских привилегија и имунитета? То питање је актуелно и данас, данас можда чак и више него икада пре. Ово зато што никада није било толико држава и међународних организација, никада није било толико лица ангажованих у разним дипломатским мисијама, што већ само по себи, чак и код истог релативног броја (процента) кршења и злоупотреба, знатно повећава апсолутне (реалне) бројеве.

⁹⁰ Tai A. 2007, 175-222; Kartusch A. 2011; Mullally S., Clíodhna M. 2016, 677-720; Webb P. 2016, 745-767; Кривокапић Б. 2017, 596

Са тим у вези, треба правити разлику између оних кршења дипломатских привилегија и имунитета који се могу приписати држави именована; оних који се стављају на терет дипломатске мисије и најзад, оних за које се оптужују дипломатски представници и остала заштићена лица која уживају привилегије и имунитете.

Премда се, сами за себе, могу разматрати као одвојене појаве, јер су заиста могуће ситуације у којима дипломатска мисија предузима неке незаконите кораке без таквог налога, дозволе, па чак и без знања свог министарства спољних послова, реакције на такве поступке ће у принципу бити исте или врло сличне. Стога ћемо их овде посматрати заједно.

1. Реаговање на кршења и злоупотребе од стране државе именована и/или саме дипломатске мисије

Зависно од случаја, ту обично долази до одређеног трвења односно затегнутости у односима која може прерасти у међународни спор, кризу а у екстремним случајевима и већи или мањин конфликт.

Држава пријема по правилу захтева да кршења и/или злоупотребе одмах престану, да јој се да сатисфакција (најчешће јавно извињење), да се обештете лица, да се дипломатски агенти који су криви за тешка кршења и/или злоупотребе одмах повуку и примерено казне у држави пријема и слично.

Пошто држава именована није увек спремна да прихвати све или макар неке од тих захтева, долази до спора. Њега треба одмах решавати, да се не би допустила његова ескалација. У ту сврху примењују се стандардна средства мирног решавања међународних спорова а међу њима и она која су посебно предвиђена међународних дипломатским правом, најчешће у виду протокола (допунског споразума) уз међународни уговор којим је извршена кодификација одређеног дела дипломатског права.

1. Општа правила решавања спорова

Суштински, у описаним случајевима ради се о само једној од многобројних врста међународних спорова. Стога странама које су у то укључене стоји на располагању

широка палета разних механизма предвиђених међународним правом. Она се обично деле на вансудска, позната и као дипломатска и са друге стране, судска.

Вансудска (дипломатска) средства за решавање међународних спорова су: непосредни преговори, истрага, добре услуге, посредовање, мирење и решавање спорова пред органима међународних организација, са тим да се ова последња понекад издвајају као посебна категорија. Судска значе обраћање надлежном међународном суду или арбитражи.⁹¹

Занимљиво је приметити да се дипломатска средства користе за решавање спорова који заправо потичу из дипломатских односа тј., проистичу из кршења међународног дипломатског права.

Мирно решавање међународних спорова на неки од описаних начина је врло обимна, сложена и занимљива материја али нас овде мање занима, јер се у принципу ради о добро познатим механизмима.

2. Посебни споразуми

У принципу заинтересоване државе могу унапред закључити посебан споразум којим ће предвидети начине за решавање спорова који могу избити између њих у вези са дипломатским представљењем тих држава једне код друге.

Много занимљивији су такви споразуми вишестраног (мултилатералног) карактера, јер се односе на већи број држава.

Посебно важан такав споразум је Факултативни протокол уз Бечку конвенцију о дипломатским односима о обавезном решавању спорова. Потписан је у Бечу 18. априла 1961. и ступио на снагу 24. априла 1964. године. на дан 5. марта 2022. има 70 чланица.⁹²

Протокол је, што се види већ из његовог назив, допунски споразум уз главни уговор а то је Бечка конвенција о дипломатским односима (1961). Као и сваки други документ ове врсте, он прецизира нека додатна питања и то само између чланица основног уговора и само у вези са материјом која је регулисана тим уговором. Другим

⁹¹ Кривокапић Б. 20171, 250-447.

⁹² Optional Protocol to the Vienna Convention on Diplomatic Relations, concerning the Compulsory Settlement of Disputes, *United Nation Treaty Collection*, Status as at 05-03-2022, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-5&chapter=3&clang=_en.

речима, само чланице БКДО (1961) могу ући у његово чланство, док са друге стране, он не може да постоји сам по себи тј., без БКДО – ако би она престала да важи аутоматски би престао да важи и Протокол.

Његово најважније решење садржано је већ у члану I овог акта и гласи:

„Спорови око тумачења или примене Конвенције спадају у обавезну надлежност Међународног суда правде и према томе, свака страна у спору која је и сама чланица овог протокола може их изнети пред Суд писменим поднеском.“

У члану II прецизирана су питања у вези са могућношћу поверавања спора изарбаном суду (арбитражи) а не Међународном суду правде (МСП). Сагласно тим одредбама, стране у спору могу се споразумети, у року од 2 месеца пошто једна од њих саопшти другој да по њеном мишљењу постоји спор, да се не обрете МСП, већ арбитражном суду. После истека овог рока свака страна може писменим поднеском изнети спор пред МСП.

Сагласно решењу из члана III стране у спору се такође могу сагласити у истом року од 2 месеца, да прихвате процедуру измирења пре него што се обрете Међународном суду правде. Комисија за измирење дужна је да поднесе своје препоруке у року од 5 месеци после свог формирања. Уколико стране у спору не прихвате ове препоруке у року од 2 месеца после њиховог подношења свака страна може писменим поднеском спор изнети пред МСП.

Оцењујући Протокол и његов значај, морамо приметити и два актуелна проблема, од којих се први тиче круга њенових уговорница а други се заправо односи на остале релевантне уговоре из ове материје.

Као прво, чак и данас, 71 годину након његовог потписивања у чланству протокола је само 70 држава. Када знамо да само УН имају 193 чланице, испада да су је Протокол ратификовало мање од 36,3% чланица УН. Посебно, међу чланицама Протокола нису тако важне државе, као што су Кина, Русија, Израел итд. Све то се, посебно уз узимање у обзир сразмерно великог протекла времена, тешко може оценити као задовољавајућа ситуација.

Са друге стране, уз све слабости везане за чланство у Протокол, стоји чињеница да он постоји и важи између својих чланица. Посебно треба указати на то да су одговарајући протоколи потписани и уз друга два важна уговора у материји дипломатско-конзуларног

права – уз Конвенцију о специјалним мисијама (1969) и Бечку конвенцију о конзуларним односима (1963).⁹³ Обе поменуте конвенције су ступиле на снагу (прва 1985. г., а друга 1967. г.) с тим да на 5. марта 2022. КСМ има само 17, а БККО – свега 52 чланице.⁹⁴

Додатно, уз Бечку конвенцију о представљању држава у њиховим односима са међународним, организацијама универзалног карактера (1975) није закључен никакав протокол о обавезном мирном решавању спорова, као ни уз Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина против међународно заштићених лица, укључујући дипломатске агенте (1973).

У вези са свим поменутиим, верујемо да би једна од користи нове, свеобухватне кодификације дипломатско-конзуларног права, за коју се залажемо у овом раду, између осталог, могла да предвиди и јединствене посебне механизме мирног решавања спорова између држава и других субјеката, којима би стајала на располагању у вези са свим питањима из оквира те кодификације.

2. Кршења и злоупотребе од стране појединаца

Овде имамо у виду две нарочито занимљиве ситуације. Једна се односи на реаговања након већ извршеног кршења односно злоупотребе, дакле *ex post factum*, а друга не то шта се може учинити током самог односног акта.

1. Поступак након извршења дела

Поступак према лицу које ужива дипломатске привилегије и имунитете зависиће од два најважнија момента. 1) од тежине дела и 2) од тога којој категорији заштићених лица припада, тј., који је опсег његових имунитета.

На неке ситне преступе држава пријема се неће ни обазирати али ће на неке друге који су озбиљнији или се понављају обратити пажњу. Тада њена реакција може да иде од

⁹³ Овде је прилика да подсетимо да конзуларно право, не спада у дипломатско право у ужем смислу, али јесте део тзв. дипломатско-конзуларног права односно права међународног представљања. Ипак, пошто са становишта теме којом се бавимо у овом раду конзуларно право није од посебног интереса, навели смо БККО (1963) иза осталих релевантних правних извора.

⁹⁴ Chapter III: Privileges and Immunities, Diplomatic and Consular Relations, etc., *United Nations Treaty Collection*, https://treaties.un.org/Pages/Treaties.aspx?id=3&subid=A&clang=_en.

усмене опомене самом м лицу, обавештавања његовог претпостављеног, тражења од државе именовања да повуче то лице, све до његовог протеривања.⁹⁵ То су познате ствари и оне су у овом раду већ дотакнуте на неколико места.

Други моменат је у вези са чињеницом да апсолутни имунитет имају само дипломатски агенти и чланови њихових породица а да остала заштићена лица имају у најбољем случају само функционални имунитет, што значи да одговарају за акте које су извршили изван својих службених дужности. О томе је већ било довољно речи.

2. Поступак у току извршења дела

Поставља се питање шта када дипломата драстично прекрши правила која су у вези са његовим посебним положајем и учини нешто што није само кривично дело, већ угрожава животе других.

На пример, ако буде затечен док покуша да убије шефа државе пријема или дипломатског представника треће земље у држави пријема, док покуша да убије члана сопствене дипломатске мисије у држави пријема, док очигледно наоружан (са пиштољем за појасом, аутоматском пушком у рукама и слично) покушава да уђе тамо где је изричито забрањено ношење оружја и слично.

Такви случајеви изгледају незамисливо и заиста се крајње ретко догађају у пракси. Ово зато што су дипломатски представници личности које су прошле многе провере, што су у питању зрели и одговорни људи итд.

Па ипак, не може се тврдити да нешто од поменутог начелно није могуће. Разлози могу бити различити: душевно растројство дипломатског агента, његова страховита жеђ за осветом због нечега, његова примораност да тако поступа јер га је неко уценио, последице злоупотребе наркотика или алкохола итд.

Јасно је да ће када год је то могуће надлежне власти и/или присутни покушати да спрече неповољан а посебно трагичан развој догађаја тако што ће настојати да без проливања крви савладају и разоружају дипломатског агента. Међутим, шта када то није могуће?

⁹⁵ Witiw E. P. 1988, 345-359.

Шта нпр., када је дипломатски представник изашао на улицу са два пиштоља и пуца у пролазнике који му се из неког разлога не свиђају? Или се опасао прслуком са експлозивом, ушао у тржни центар у коме је мноштво света и попут класичног терористе, прети да ће, ако не буду испуњени његови захтеви, притиснути дугме и дићи себе и све у својој релативној близини у ваздух. Полиција одн., антитерористичка јединица ће се највероватније трудити да га онеспособи на начин да га не лиши живота (пуцаће му у руку, ногу итд.) међутим, понекад то није могуће. Уосталом и ако му нпр., пуцају у руку, и то је, повреда његове неприкосновености.

Држава пријема може тражити од државе именована да повуче имунитет дипломатског представника али за то у таквим ситуацијама најчешће једноставно нема времена. Нема времена ни за протеривање лица, јер се ради о ванредној ситуацији која се прво мора разрешити да би сем могли предузети предвиђени кораци.

Са тим у вези и питање, шта ако у наведеним примерима дипломатски агент буде убијен од стране снага безбедности? Може се са пуно основа тврдити да се он своје неприкосновености и имунитета одрекао оног момента када је предузео поменуте акте, али да ли ће то прихватити држава именована?

Затим, ако се допусти да органи државе пријема могу у таквим случајевима да примене силу према дипломатском представнику, све до његовог уништења, зар не може држава пријема да инсценира читав догађај да би добила одрешене руке у погледу поступања?

Ако је дипломата који је покушао терористички акт савладан, нормално би било да буде протеран па да га кривично гони држава именована али да ли би се то заиста тако догодило, ако би нпр., терористички акт покушао страни дипломата у САД? Или би га надлежне службе прво задржале довољно дуго и на разне начине испитивале да би добиле информације о позадини акта, саучесницима итд.? Са друге стране, да ли можемо заиста бити сигурни да би по повратку у државу именована тај исти дипломатски агент заиста био примерено кажњен? Питања је много.

У прошлости било је случајева да су органи територијалне државе, обично њени обични војници, чак и без икаквог повода убијале дипломатске представнике страних држава, па и тадашњих великих сила. У таквим случајевима тражено је и добијано извињење, вршена је хитна истрага и кривци су најстрожије кажњавани.

Но, да ли је то довољно а посебно, није куцнуо час да се можда ова питања прецизно регулишу међународним правом?

У наше време тесне међусобне повезаности, између осталог, расте број разних међународних судова, што је сасвим природан процес. Са друге стране, захваљујући надзорним камерама које су на сваком ћошку и камерама на мобилним телефонима које свако има (па одмах може не само да забележи оно чему је сведок, већ и да то преко Интернета емитује тако да то виде сви) најчешће је врло једноставно сазнати шта се догађа одн., обезбедити доказе, можда је време да се уведу нека општа правила и у вези са овим и сличним питањима.

При томе то је интерес не само непосредно заинтересованих земаља, већ читавог света. Ако једна од држава које су непосредно укључене остане незадовољна, са уверењем да јој је (у лицу њеног дипломатског представника или од стране страног дипломатског представника) нанета тешка неправда а посебно да је међународно право прекршено на њену штету, то лако може да се изроди не само у дугогодишњи међународни спор, већ и у трвење које може бити повод за оружани сукоб. А то је нешто што по сваку цену треба избећи не само због тога што значи драстично кршење међународног права, већ првенствено због свих оних ужасних последица које рат доноси.

Глава VII

**ПЕРСПЕКТИВЕ
ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА И ИМУНИТЕТА**

У вези са питањем могућих перспектива дипломатских привилегија и имунитета одмах се отвара неколико питања: 1) који будући период се има у виду, 2) какав општи развој догађаја је могућ и како би он утицао на ову материју, 3) ако односи у међународној заједници остану мање-више исти као данас, какве промене би се могле очекивати у овом делу међународног дипломатског права.

I. ВРЕМЕНСКИ ПЕРИОД О КОЈЕМ ЈЕ РЕЧ

Било која анализа која на неки начин има у виду будућност, требало би да је макар оквирно везана за одређени период – нпр., деценија, пола века, века и слично. Без тога то су теоретисања о нечему што ће се, чак и ако се догоди, десити некада, можда и кроз хиљаду година. Јасно је да ако нам је пред очима вечност или макар хиљаде година, скоро све ће се у неком тренутку догодити. Али нити је то у овом случају занимљиво (јер одавно неће бити оних који памте наше време) нити ће то бити у некаквој узрочно-последичној вези са нашим светом и приликама у којима живимо, нити можемо да утичемо на то, нити чак можемо да се припремимо на то.

Ми ћемо овде имати у виду период до 2050. године. У питању је, разуме се, оквирни временски интервал јер се ништа драматично неће догодити баш те године. Дакле, суштински то је време око 2050. године.

Разлог за одабир таквог временског оквира је што је то период који можемо да пратимо, који ће ако не буде некакве свеопште катастрофе, доживети највећи део оних који данас имају око 50-60 или су млађи. Дакле, то није некакво апстрактно, тешко замисливо доба из жанра научне фантастике, већ сасвим блиска будућност која ће

наступити за око 30 година, што је (са обзиром на савремену просечну дужину живота) отприлике једна трећина људског века.

II. ОПШТИ СТВАРНИ ОКВИРИ РЕЛАТИВНО БЛИСКЕ БУДУЋНОСТИ

1. Условљеност дипломатских привилегија и имунитета постојањем држава

Када смо тако прецизирали који временски период имамо у виду, поставља се питање какав ће тада бити свет. Разуме се, немамо намеру да се бавимо карактеристикама стварности у то доба. То је тешко предвидиво и то је нешто за шта су се специјализовали научници другачијег профила.

Ипак, покушавајући да одговоримо на то какве су перспективе дипломатских привилегија и имунитета, уз временске (период о којем је реч) морамо их сместити и у неке стварне оквире, што значи макар најважније услове.

Са тим у вези, морамо запазити неколико чињеница:

1) већ смо неколико пута истакли да правило о дипломатској неприкосновености и имунитетима настало већ код првих контаката првих организованих друштвених заједница. Тако и многа друга решења из ове материје настала су веома давно. Тим поводом ако су се прве норме о неприкосновености и имунитетима дипломатских представника појавиле практично када и прве државе, јасно је да између њих и постојања држава постоји тесна веза;

2) гледано шире, прве норме о којима је реч (правило о неприкосновености и имунитетима посланика) нису биле само прва правила међународног дипломатског права, већ и међународног права уопште. Да би државе могле да закључе споразум, морали су се састати њихови представници а да би се они састали, морало се знати да им се ништа рђаво неће догодити;

3) остале норме које спадају у корпус међународног дипломатског права пратиле су развој међудржавних односа и постанак и јачање међународне заједнице.

Имајући то у виду доказимо до закључка да: 1) дипломатске привилегије и имунитети онакви какве их данас познајемо, део су прилично развијеног и кодификованог

међународног дипломатског права, које је 2) део општег међународног права, које као такво 3) има сврху постојања док постоје државе и други субјекти тог права.

Или ако кренемо обрнутим редоследом, 1) све док постоје државе као суверене јединке, 2) постојаће и међународно право као особени правни поредак који важи у односима између држава (такође и односима других субјеката тог права али су они овде мање важни) и 3) његов врло важан део биће међународно дипломатско право, које ће 4) садржати прилично развијене и систематизоване норме о дипломатским привилегијама и имунитетима.

Ове констатације су нам биле неопходне да бисмо могли да укажемо на неколико могућности.

2. Услови у којима ће дипломатске привилегије и имунитети нестати

Постоји неколико сценарија који би, по природи ствари, неизоставно довели до нестанка дипломатских привилегија и имунитета, па и самог дипломатског права као дела међународног права.

Сви ти сценарији у тесној су вези са судбином држава. Када нестану државе, нестаће и међународно право као такво, што значи да ће нестати и она његова грана која се зове међународно дипломатско право а тиме и онај њен део који се бави дипломатским привилегијама и имунитетима. Заиста, то је све логично само по себи.

Државе могу нестати на два основна начина, од којих је један катастрофичан а други условно речено, еволутиван.

Пре свега, свима је јасно да државе могу нестати услед трећег светског рата, посебно оног који би се водио нуклеарним или другим оружјем за масовно уништење, услед неке природне катастрофе (нпр. судар са неком кометом или другим небеским телом, страховити земљотреси и поплаве итд.), услед пандемије која би побила све итд.

Суштина је, да ако нестане свет, нестану људи, нестаће и државе а тиме и међународно право. Не само да оно неће моћи да постоји као такво без држава, које су његови основни субјекти, већ оно неће бити ни потребно, јер свако право у крајњој линији регулише међуљудске односе а људи више неће бити.

Са друге стране, ако преживи макар мала количина припадника људског рода, то ће чак и ако се они врате на живот пећинских људи, значити покретање новог циклуса. Он ће

ако људска заједница опстане и буде се ширила и развијала, пре или касније довести до настанка нових градова, нових држава, односа између њих и потребе да се ти односи регулишу (међународним) правом. Као и у далекој прошлости прве норме или макар неке од првих норми тог права, биће оне о неповредивости и имунитетима посланика. Другачије, једноставно, није могуће.

Постоји још једна могућност која ће уколико се и када оствари, довести до нестанка суверених држава а тиме и свих последица које су уз то везане. Она је мање драматична и у ствари представља један облик не само прихватљиве, већ по много чему и пожељне будућности, све док не значи некакви диктатуру, поробљавање и слично.

Наиме, ако се или када се формира некаква светска суперфедерација, са светском владом, неће бити држава као посебних субјеката међународног права. Највероватније ће остати одређени већи или мањи регионални (нпр. у смислу континенталних творевина), субрегионални или чак локални ентитети али они неће имати сувереност и биће део једног јединог субјекта, са јединственим центром одлучивања и управљања.

У тим оквирима врло вероватно ће поменути ентитети сарађивати не само на нивоу читавог света већ и у међусобним односима али то неће бити односи између суверених јединки, већ нешто што личи на оно што данас постоји у федералним државама. Међутим, ти односи, чак и када подразумевају некакво представљање једних субјеката код других, неће бити међудржавни, посебно не у смислу онога што данас имамо у виду под тим изразом.

То онда значи да опет неће бити међународног права као таквог, па ни међународног дипломатског права а тиме нити, разуме се, правила о дипломатским привилегијама и имунитетима. Они једноставно неће бити потребни, али овај пут не због пропасти света, већ због уједињења људског рода.

3. Развој који се може очекивати

1. Обриси очекиваног развоја

Ако оставимо по страни поменуте сценарије о смаку света и крају свега и евентуалном поновном почетку свега односно прихватимо да се светска супердржава неће

формирати у наредних тридесетак година, остаје нам да имамо у виду стварност која представља наставак онога са чиме се срећемо данас.

Таква перспектива проистиче из искустава сакупљених током читаве историје и посебно, из чињенице да би по природи ствари, требало очекивати да ће будућност коју имамо у виду више или мање представљати неку нову, по много чему другачију верзију међународних односа и међународног права.

Догађаји се све више убрзавају, што се нарочито види на пољу науке и технологије. Тек пре нешто више од једног века (1903. године), након неколико хиљада година људске цивилизације, Орвел Рајт се виноу у ваздух летелицом тежом од ваздуха и у свом првом покушају летео свега 3 секунде, прелетевши само 37 метара а затим је требало да протекне само мало више од пола века пре него што је 1961. године Јуриј Гагарин као први човек летео у свемир. Многима који данас имају 60-так година живота мобилна технологија је у њиховом детињству изгледала као нешто што ће сигурно доћи али тек у релативно далекој будућности. Могли бисмо наставити са сличним примерима али то није потребно. Желели смо само да укажемо да ће ако не буде некаквих катастрофалних догађаја, за 30-так година свет, бити непрепознатљив, посебно у смислу што ће масовно бити коришћени роботи, вештачка интелигенција и ко зна шта све још.

Већина од тих будућних новотарија нас овде не занима али неке од њих морамо имати у виду, исто као што морамо узимати у обзир и могуће правце развоја друштва и међународне заједнице.

Ако покушамо да предвидимо некакве обресе оног што ће постојати око 2050. године, долазимо до неколико закључака.

1) под претпоставком да и даље постоје суверене државе, оне ће и даље улазити у међусобне односе, што ће по природи ствари неизоставно захтевати да ти односи буду регулисани посебним, над-државним, што значи међународним правом;

2) ти односи ће, између осталих, обавезно морати садржати и правна правила о самом вођењу тих односа, што у крајњој линији значи о међународном представљању. Другим речима, обавезно ће морати да постоји дипломатско право, као грана међународног права;

3) са обзиром на све, мораће опстати и она правила дипломатског права која се тичу дипломатских привилегија и имунитета. Ово зато што су (уз релативно једноставна

правила о успостављању дипломатских односа и отварању дипломатских мисија) управо норме о дипломатским привилегијама не само предуслов за успостављање дипломатских односа између држава, већ су истовремено и најобимнији и најважнији део дипломатског права;

4) норме међународног дипломатског права, онакве каквих их данас имамо, мораће да доживе многе важне промене и то из више разлога. Неке од њих су већ данас превазиђене или недовољно развијене а промене које се очекују захтеваће да ти моменти буду на прави начин регулисани. Ту, између осталог, имамо у виду све већи значај недржавних субјеката међународних односа и међународног права, све већу улогу разних техничких новотарија, робота и вештачке интелигенције итд.

2. Број држава

Независно од свих осталих битних фактора, један од најважнијих чинилаца који ће утицати на то како ће изгледати свет кроз неколико деценија је фактичко питање броја држава.

Наиме, већ дуго времена можемо пратити повећање броја држава. Са друге стране, постоје процеси који воде јачању повезивања у регионалним оквирима, што може довести до супротног процеса, оног који би се огледао у драстичном смањењу броја држава. У било којој варијанти, ови токови утицаће на начин на који се воде дипломатски односи а тиме и на део међународног права који се бави дипломатским привилегијама и имунитетима.

1. Пораст броја држава

1. Тренд и разлози пораста броја држава. - У последња два века може се пратити релативно неприметан али зато сталан процес настанка нових држава.

Ако су у време Бечког конгреса (1815) у међународним односима учествовале само 23 државе а крајем XIX века било само тридесетак суверених држава, данас се сматра да у свету постоји око 200 држава, са тим да су 193 од њих у чланству Уједињених нација. На ово драматично повећање броја држава утицали су разни процеси, међу којима

ослобођење многих народа од колонијалне и друге стране силом наметнуте доминације, распад неких већих држава на више мањих итд.¹

Увиђајући те тенденције, неки аутори су не тако давно предвиђали да би до краја XXI века Уједињене нације могле имати чак 400 до 500 чланица.² За сада су догађаји демантовали такав развој али у принципу не треба да изненади ако заиста у наредних неколико деценија дође до новог таласа знатног повећања броја држава.

Један од разлога који могу довести до тога или макар бити у вези са тиме, је чињеница да градови све више расту и јачају и да су већ данас многи међу њима прави мегаполиси који су све више самодовољни. Претварајући се у некакве супер-градове, односно потпуно нови вид градова-држава, они у неком тренутку могу затражити да буду третирани као праве државе. Уосталом, већ данас имамо државице које су тек мало више од градова, па су ипак у саставу УН (нпр. Сан Марино и Монако).

По логици ствари, ако се наставе процеси који су у току, у једном тренутку највећи градови ће можда пожелети да се отргну и као што су неки чинили у Средњем веку, прогласе своју независност. Ово тим пре што све већи број њих има огромно становништво, од по више од 10, 20 и 30 милиона,³ чиме су многољуднији од великог броја држава; што имају сопствену релативно заокружену привреду, сопствене изворе енергије, сопствену оружану силу (полицију и друге снаге безбедности).

У било којој варијанти, пораст броја држава водиће порасту броја дипломатских мисија. Уосталом, то није само логично, већ о томе сведочи и досадашња пракса.

По неким истраживачима, од 1960. до 2005. године број дипломатских мисија у свету порастао је са око 3.000 на око 8.000.⁴ Најважнији фактор који довео до тога била је чињеница да се, посебно услед завршетка процеса деколонизације у том периоду појавио велики број нових држава, док је са друге стране, основан и релативно велики број нових међународних организација. Везано за број држава, занимљиво је подсетити да су нпр., до 1960. године у чланству УН биле само 82 државе а да је након што је те исте године

¹ Кривокапић Б. 2006, 166-170.

² Кегли Ч. В. Јр., Виткоф Ј. Р. 2004, 62-63.

³ Најмногољуднији је Токио са 37,5 милиона становника, а за њим следе: Делхи (29,4 милиона), Шангај (26,3 милиона), Сао Паоло (21,8 милиона), Мексико Сити (21,7 милиона), Каиро (20,5 милиона), Дака (20,3 милиона), Мумбади (20,2 милиона), Пекинг (20 милиона) итд. World City Populations 2022, <https://worldpopulationreview.com/world-cities>.

⁴ Trager R. F. 2016, 207

примљено нових 17 чланица број чланова нагло скочио на 99. Па ипак, то је било далеко од 191 колико их је било 2005. године или 193 колико их има од последњег пријема нове чланице 2011. године.⁵

Зашто све ово помињемо? Описани пораст раста чланица Уједињених нација многоструко је повећао дипломатска представништва, тако што је до тада постојећим додао и дипломатске мисије нових држава код других земаља (укључујући и земље, које су као и оне саме, тек стекле независност) и УН и других међународних организација.

2. Могући будући утицај на дипломатске привилегије и имунитете. - Једна од могућих последица могућег даљег пораста број држава а тиме и броја дипломатских мисија, могла би непосредно утицати на судбину дипломатских привилегија и имунитета.

Наиме, ако се наставе а посебно убрзају процеси настанка нових држава, што значи и множења њихових дипломатских мисија а како ствари сада стоје, то се са правом може очекивати, то ће између осталог, довести до даљег опадања својеврне ексклузивности дипломатске службе.

Ако су је у прошлости могли обављати само одабрани појединци (у далекој прошлости, учена лица са одређеним знањима и манирима, касније аристократија итд.) дипломатска служба је већ данас само један део државног апарата који има одређене специфичности али суштински не разликује се превише од остале бирократије. То онда природно води ка томе да се на дипломатске агенте не гледа као некада, као на бића вишег или макар високог ранга. Амбасади се и даље по традицији ословљавају са „његова екселенција“ али у огромној већини случајева они нису племићи, не носе посебне униформе, не носе мачеве одн., церемонијалне бодже, итд. О томе је већ било речи. Штавише, развојем дипломатских привилегија смо се и бавили релативно опширно управо зато да би се могла добити што објективнија слика о променама које су се постепено догађале и карактеристикама данашњег стања, све између осталог, са циљем да се на тој основи лакше сагледају и могуће перспективе.

Не умањујући значај других чинилаца, на ток развоја положаја дипломата и дипломатске службе и односа према њима, нарочито су утицала два фактора. Први међу њима своди се на промене у самим државама, које су данас у највећем броју републике а

⁵ „Growth in the United Nations Membership“, United Nations, www.un.org/en/about-us/growth-in-membership.

не монархије. Други се огледа у чињеници да је у XX веку дефинитивно превладала и правно (међународноправно, уставноправно) уобличена идеја о једнакости свих људи као и друге промене.

Враћајући се опет тенденцији пораста броја држава у свету и чињеници да је она већ до сада она природним током ствари довела до невероватног пораста сталних и специјалних дипломатских мисија морамо подсетити да државе (тачније, њихове владе) саме одлучују у којим земљама желе да имају своја дипломатска представништва,⁶ али да све оне – и велике и мале – настоје да таква представништва у главним градовима највећих светских сила, тамо где се одвија најбурнији, најдинамичнији, једном речју најважнији дипломатски живот и где се доносе одлуке од највећег значаја за све. То су у наше време нарочито: Вашингтон, Москва, Пекинг а затим и Лондон, Берлин, Париз итд. као и градови у којима су седишта најважнијих међународних организација и тела (Женева, Беч. Хаг итд.).

Примера ради на самом крају 2020. године у Вашингтону су биле амбасаде 177 земаља и Свете Столице,⁷ као и акредитоване мисије једног броја регионалних међународних организација (ЕУ, Афричка унија, Арапска лига). У главном граду САД су и представништа (мада не увек са статусом званичне дипломатске мисије) читавог низа других ентитета, као што су непризнати или делимично признати режими одн., квазидржаве (Тајван, Северни Кипар, Сомалиленд итд.), одређене територије (Гибралтар, Гренланд, Квебек, Хонг Конг итд.), субјекти *sui generis* (Суверени ред малтешких витезова)⁸ итд. То, међутим, није све.

У том истом граду су и седишта тако важних универзалних међународних организација као што су специјализоване агенције УН - Светска банка и Међународни монетарни фонд, што подразумева њихове функционере, мисије држава код ових организација, разне делегације које долазе на састанке итд. Ту је и седиште регионалне међународне организација која се зове Организација америчких држава (ОАД) код које су акредитовани представници 17 америчких држава које су њене чланице; седиште

⁶ За то им разуме се, треба сагласност друге стране али их нико не може приволети да отворе своје мисије у земљама у којима то не желе.

⁷ САД су признале Косово и у складу са тиме одржавају са њим дипломатске односе и имају размењене амбасаде. Статус те територије која је правно део Републике Србије је у најмању руку споран али овде није прилика да се њиме бавимо.

⁸ Кривокапић Б. 2017, 498-500.

Панамеричке здравствене организације која је регионална канцеларија Светске здравствене организације.

Томе треба додати да се једна за другом смењују специјалне мисије разних држава које долазе било у званичне посете влади САД, било ради учешћа не некој међународној конференцији.

Све то има за последицу да је живот унутар дипломатске колоније у Вашингтону изузетно богат и динамичан. Треба само замислити колико се пријема одржава у току године било да их организују САД као држава домаћин, било да их поводом својих националних празника или доласка свог шефа државе или друге високе личности организују стране дипломатске мисије, било да се одржавају поводом неког посебног историјског, културног, спортског или неког другог догађаја.

Са друге стране у Њујорку где је на Менхетну главно седиште Уједињених нација налазе се стална дипломатска представништва 193 чланице УН али и тзв., држава посматрача (Света Столица и Палестина), тридесетак међународних организација (ЕУ, Афричка унија, Организација Америчких Држава, Карипска заједница, Организација исламске сарадње, Међународна власт за морско дно итд.) као и разних других тела као што су Међународни комитет Црвеног крста, Међународни олимпијски комитет, Суверени ред малтешких витезова итд.

Слична слика је са неким другим великим међународним центрима. Тако су нпр., поред мноштва амбасада страних држава (88 у главном граду Берну и 54 у Женеви) и представништва неких међународних организација (ЕУ) односно тзв., територија (Хонг Конг, Макао, Палестина итд.) само у Швајцарској су и седишта чак 8 специјализованих агенција УН, од чега 7 у Женеви (Међународна организација рада, Међународна унија за телекомуникације, Светска здравствена организација, Светска организација за индустријску својину, Светска метеоролошка организација, Светска трговинска организација, Међународна организација за миграције) и у Берну Светског поштанског савеза. Додатно, у Швајцарској је и значајан број генералних конзулата и конзулата разних земаља, од чега 42 у Женеви, 12 у Цириху, 2 у Лугану и по 1 у Базелу и Сиону.

Заправо није ни важно колико где има којих дипломатских и других представништава, тим пре што су то промењиве категорије. Битно је да је свет препун разних сталних и специјалних дипломатских мисија и других представништава односно

представника држава а све више и званичних представништава одн., представника разних недржавних субјеката.

У таквим оквирима јасно је да дипломатски представници не могу да претендују на ексклузивност и стално указивање почести, као што је то чињено њиховим претходницима пре само неколико векова, када је и у најважнијим престоницама било свега неколико дипломатских мисија са тим што се, додатно правило, разликовање између амбасадора (великих сила) и посланика (осталих држава) па су посебне почести указиване само оним првима.

Превише новца изазива инфлацију, превише робе на тржишту доводи до пораста њене понуде и тиме пада цене. Тако исто много људи одређеног профила (лекара, правника итд.) има за последицу да се на њих гледа рационалније, па у извесном смислу и критички а у сваком случају без много дивљења, одушевљења, нарочитог респекта и слично. И да им у извесном смислу „пада цена“ (вишак људи одређене професије обара или у најбољем случају замрзава њихове плате).

Све поменуто требало би да укаже да множење дипломатских мисија и дипломатских представника, које је делом последица повећања броја држава, може бити један од фактора за озбиљно преипитивање места и улоге тих мисија и представника а посебно обима имунитета и привилегија који им се данас признају.

2. Смањење броја држава

Не може се искључити ни сасвим супротна тенденција а то је да дође до укрупњавања држава, до повезивања држава у неке нове федерације, па чак и надржавне творевине, каква је нпр., Европска унија.

У некаквим пројекцијама могуће су у неком тренутку и државе-континенти, посебно у случају да превлада опција о светској суперфедерацији састављеној од тих ентитета.

У овом тренутку то се чини као врло далека будућност. Са обзиром на тренутно стање односа у свету и антагонизме између држава, посебно оних које припадају истим географским деловима глобуса, није велика шанса да се за свега неколико деценија формирају некакве стабилне континенталне државе.

Међутим, могући су и други процеси који би такође водили смањењу броја држава. Тако се нпр., попут онога што смо имали у доба Хладног рата, могу формирати некакви војнополитички савези не на регионалној (или макар не само на регионалној) већ на (односно и на) некој другој основи – идеолошкој, верској, интересној и слично, који би у неком тренутку прерасли у одређене суперфедерација одн., супердржаве. У суштинском смислу, када се има у виду будућност дипломатских односа и дипломатије ту нема битне разлике у односу на оно што би постојало ако би се свет састојао од држава-континената.

Разуме се, до смањена броја држава може доћи и из неких потпуно другачијих разлога а не због повезивања постојећих држава. Тако нпр., ако би услед нуклеарног рата или неке катастрофе становништво планете било десетковано, дошло би до прекомповања свих односа. То би (осим ако би се радило о повратку на државице-градове сличне онима из Старог и раног Средњег века) нужно имало за последицу настанак нових држава али уз истовремено смањење укупног броја држава (јер би се преживели становници неколико до тада постојећих земаља спајали, стварајући неки вид нове, овај пут заједничке државе).

Оно што нас, са тим у вези, највише занима, јесте чињеница да се због смањења броја држава дипломатско представљање суштински не би много променило. То значи да не би требало да се, само због тог фактора, драстично измене правила о дипломатским привилегијама и имунитетима.

III. МОГУЋИ ПРАВЦИ РАЗВОЈА ДИПЛОМАТСКИХ ПРИВИЛЕГИЈА И ИМУНИТЕТА

1. Назив

Као што је поменуто у делу у којем смо се бавили актуелним проблемима у овој области, данас је скоро опште прихваћен термин *дипломатске привилегије и имунитети* који се (понекад у верзији *дипломатске повластице и имунитети*) убедљиво најчешће користи у литератури на нашем али и другим језицима, па и у одговарајућим међународноправним документима.

Међутим, у склопу истих разматрања, већ смо указали да ти изрази односно називи нису довољно прецизни, већ због тога што не помињу најважније дипломатско право ове врсте а то је неприкосновеност односно неповредивост. Поред тога, они само посредно имају у виду друго једнако важно право дипломатске мисије и дипломатских агената и

других заштићених лица а то је право на заштиту. Коначно, указали смо да чак и независно од свега поменутог, поред привилегија и имунитета постоје и одређене олакшице и остала посебна дипломатска права.

Са тим у вези, предложили смо свеобухватан назив (*неповредивост (неприкосновеност), заштита, имунитети, повластице, олакшице и остала посебна дипломатска права*) али свесни његове непрактичности, сугерисали да се под одређеним условима може користити његов скраћени назив (*неповредивост, заштита, имунитети и остала дипломатска права*) и најзад, указали на могућност комбиновања разних облика термина. Томе је посвећено довољно простора, па нема потребе за понављањем.

Оно што нас овде занима је чињеница да ће у перспективи, посебно ако дође до промена у смислу да ће даље јачати међународноправни субјективитет међународних организација али и недржавних субјеката као што су, на првом месту, транснационална привредна предузећа (корпорације) највероватније морати бити прихваћен неки нови назив. Који ће то термин бити, показаће време јер ће све зависити од тога шта прихватају државе и други укључени субјекти.

Оно што је већ сада јасно, то је чињеница да ће права прилика за промену назива о којем је реч у смислу његовог прилагања ономе што треба да одслика, бити код израде нове кодификације међународног дипломатског права..

2. Нова кодификација међународног дипломатског права

О овом проблему је на одговарајућим местима већ било речи. Ипак, овде је право место да се њему вратимо јер то је нешто што по свему судећи предстоји релативно брзо а што има највећи значај из угла теме којом се у овом раду бавимо.

Заиста, брже него што се очекује може доћи до тога са садашње дипломатско право а посебно онај његов део који се тиче привилегија и имунитета постану превазиђени у тој мери да захтевају нову кодификацију. На неке од разлога који би могло водити таквом развоју догађаја је већ указано.

Стога је довољно да подсетимо да имамо у виду нову, овај пут свеобухватну кодификацију, која би заменила постојећи сет од неколико универзалних споразума који уређују материју међународног дипломатско-конзуларног права и попут оног што имамо у

међународном праву мора у једном уговору, обухватила практично сва најважнија правила и принципе из овог домена. То би онда значило да се у истом документу налазе све дефиниције појмова, правила о свим категоријама међународног представљања о свим категоријама односних привилегија и имунитета о унапред предвиђеним начинима мирног решавања спорова у вези са било којим спором који би потекао из ове области итд.

Овде ћемо покушати да додамо још неке моменте о којима већ сада треба водити рачуна.

Драматичне промене могу настати већ због тога што нека од највећих сила света у неком тренутку тако одлучи. На први поглед то се чини немогућим. Ово зато што би се то косило не само са постојећим стањем ствари и разуме се, решењима позитивног међународног права, већ и интересима свих држава које би се, стога томе неизоставно успротивиле.

Па ипак, нека нам је допуштено да предложимо један хипотетички пример. Замислимо да највећа и најмоћнија сила света (у овом тренутку: САД) са позивом на своју прокламовану изузетност или неке друге разлоге, откаже Бечку конвенцију о дипломатским односима (1961), Бечку конвенцију о специјалним мисија (1969) и друге универзалне споразуме којима је кодификовано дипломатско право. Донесе своје прописе о томе да особљу дипломатске мисије признаје имунитете који се признају конзулима одн., одговарајућем особљу конзулата. Шта би урадили други актери међународних односа? Овде нас занима оно што би они стварно урадили а не шта би могли или би требало да ураде.

Они би, у првом реду државе, могли (са правом, уосталом) тврдити да САД имају право да откажу БКДО (1961) али да не могу да умање привилегије и имунитете дипломатских представника јер су они утврђени општим (универзалним) међународним обичајним правом а оно је обавезно за све. Тврдећи то, сви они били би у праву.

Међутим, какве практичне последице би то могло прозвести?

Премда су у поменутом случају у начелу могуће међународне санкције, тешко да би се постигла сагласност око њиховог увођења и домашаја. САД су много пута кршиле међународно право, често на најгрубљи начин, почињући и водећи оружане сукобе, што је драстичан пример кршења Повеље УН и самих основа међународног права, па се ипак нису суочиле ни са било каквим међународним санкцијама. Један од разлога је, разуме се,

тај што су САД стални члан Савета безбедности УН, тако да њихов представник увек може путем тзв., права вета да спречи доношење одлуке за коју влада САД сматра да је неповољна за ту земљу. Међутим, то није једини разлог.

У односу снага који сада постоји на међународној сцени једноставно није замисливо. Чак и када су предузимале кораке који су значили отворено и тешко кршење међународног права, као нпр., у случају агресије НАТО савеза на Југославију 1999. г., САД никада нису остајале изоловане. Уз њих су увек били и довољно бројни а у сваком случају такође прилично моћни савезници који не само да их нису осуђивали, већ су их често подржавали и помагали.

Уосталом, велика земља какве су нпр., САД, Русија или Кина може чак и у време глобализације да опстане сама за себе или сведе своје међународне односе на само најнужније оквире. Довољан пример је мала Северна Кореја која и поред многих проблема и вишегодишње изолованости, не само опстаје, већ и постиже запажене резултате ако ништа друго, макар у војној техници, што само по себи значи и у науци.

Са друге стране, међународна изолација из било којих разлога САД, Кине или Русије није у интересу никога, па ни остатка света. Додатно, велика сила са којом би евентуално остатак света прекинуо дипломатске и друге односе, окренула би се себи, развоју своје унутрашње економије и посебно, нарочитом јачању својих оружаних снага. Пре или касније она би се укључила у неки од сукоба који повремено избијају у разним деловима света, што би највероватније било увод у велики а можда и светски рат.

Дакле, много тога указује да друге државе не би могле да приволе поменути тврдоглаву али довољно моћну владу да у пуној мери поштује општи међународноправни обичај о признатим дипломатским имунитетима и привилегијама. То самим тим значи да би оне биле принуђене да потраже друга, алтернативна решења.

Једно од најједноставнијих а код одређеног фактичког стања ствари можда и једино, било би да једноставно прихвате нови приступ државе о којој је реч (у нашем хипотетичком примеру, владе САД) и уваже другачији статус дипломатских представника у тој земљи, са тим што би, разуме се и саме могле да као неку врсту репресалије⁹ такав

⁹ Репресалија је условно речено једна врста међународне санкције а тачније то су мере које би иначе представљале кршење међународног права а којима једна држава одговара на противправне акте друге државе са циљем да је принуди на поштовање правних правила или да на тај начин добије задовољење. Кривокапић Б. 2017, 80-83.

исти статус (са смањеним имунитетима) признају дипломатским представницима те државе.

Међутим, ако би се прихватила таква пракса (у првом време само у односима са САД) она би се по природи ствари постепено ширила и на односе између других држава.

На први поглед може се чинити да је конструкција коју смо понудили далеко од стварног живота. Ипак, није тако.

То можемо да тврдимо не само зато што се ништа не може *a priori* искључити, већ, посебно зато што имамо у виду постојеће сличне примере у неким другим областима међународне сарадње. Навешћемо само један, по нама довољно илустративан случај.

Од самог почетка продора човека у свемир, један од основних принципа тих активности и одговарајућих норми међународног права био је „мирољубиво коришћење космоса“. Ово начело је прво формулисано обичајним а затим потврђено и уговорним међународним правом. У том смислу довољно је подсетити на то да прве две релевантне резолуције Генералне скупштине УН (из 1958. и 1961) носе називе „Међународна сарадња у мирољубивом коришћењу космоса“, док се трећа (из 1963) зове „Питање мирољубивог коришћења космоса“ а посебно на чињеницу да је ово начело уграђено и чл. III и IV Уговора о космосу (1967). Већина држава, на челу са СССР као првом космичком силом, сматрала је да то значи апсолутну забрану милитаризације космоса. Међутим, САД су тврдиле да се свемир може користити за војне активности, све док оне по свом карактеру нису агресивне односно док је у питању „пасивна“ („мека“) а не „активна“ („чврста“) употреба космоса у војне сврхе. Упркос противљењу осталих држава, САД су у пракси наметнуле свој приступ, који је уместо мирољубиве сарадње држава у истраживању и експлоатацији свемира, одмах отворио простор за трку у наоружању и разне војне активности у космосу, као што су употреба шпијунских сателита, тестирање антисателитских оружја (балистичке ракете, сателити-убице), развој америчког програма Стратешка одбрамбена иницијатива, познатијег као „Звездани ратови“ итд.¹⁰ Супротно првобитној идеји о мирољубивости све то отвара све изгледније могућности да се једног дана води и оружани сукоб у свемиру или из свемира (према циљевима на Земљи).¹¹

¹⁰ Кривокапић Б. 2018¹, 150-151.

¹¹ Са обзиром на све веће гомилање оружја у космосу и према космосу у правној и другој стручној и научној литератури је већ отворено и питање примене права оружаних сукоба у могућим војним

Ствар је заправо врло проста – у ситуацији када је влада САД саопштила да н намерава да се одрекне коришћења свемира у војне сврхе, осталим државама, укључујући Совјетски Савез остале су три могућности:

1) да уведу санкције против САД односно на други начин изврше снажан притисак на Белу кућу да промени став, што није било реално;¹²

2) да саме поступају онако како мисле да је исправно, што би конкретно значило да се СССР као у то време једина космичка сила поред САД добровољно одрекне свих војних активности у космосу. То није долазило у озбир не само из принципијених разлога, већ и због специфичних односа који су владали у доба Хладног рата, јер би то значило добровољно одрицање од предности које користи супарничка страна;

3) да се, чак и невољно, приклоне ставу који су заступале и као неку тзв., врсту свршене ствари одн. *fait-accompl*¹³).

Надамо се да су наведени примери довољно упозорење о ономе што би се могло догодити.

Гледано из другог угла, то је још један разлог више у прилог залагању за то да се материја дипломатско-конзуларног односно међународног права представљања у догледно време кодификује на нов, савремен и свеобухватан начин. То би значило да се у оквиру истог уговора обухвати правно регулисање свих најважнијих односа који су сада уређени у разним релевантним међународним споразумима, да се усагласе недовољно усклађене одредбе које су сада у разним поменутих споразумима, да се по први пут регулишу нека нова питања итд. О томе је већ било речи.

3. Статус привилегија и имунитета

1. Привилегије и имунитети дипломатских представника држава

операцијама у свемиру. Тако нпр. Klein J. M. 2012; Маћак К. 2018; Кривокапић Б. 2017¹, 858-862; Szymanski P. 2019, 78-104; Bowen B. E. 2020; Terper E. 2020, 1-72.

¹² Увођење санкција није било реално због расподеле војне и политичке моћи у свету али чак и независно од тога, САД су заправо дале своје тумачење принципа мирољубивог коришћења космоса, оне нису драстично прекршиле неку конкретну и недвосмислену норму општег међународног права.

¹³ Фр. „свршена ствар“. У дипломатском жаргону тај израз се користи да би се указало да је нешто а посебно неки поступак дефинитивно завршено тако да нема више повратка на њега.

1. Проблем апсолутног имунитета

Када је реч о суштинским проблемима, велико је питање да ли данас постојећи систем дипломатских привилегија и имунитета треба и може да опстане у XXI веку. Ово не само зато што он представља једну врсту реликта средњовековних, превазиђених односа, већ и зато што све мање има оправдавања за њега.

Заиста, морамо добро размислити да ли је оправдано да страни дипломатски представници имају тзв., апсолутни имунитет? Ако се зна да су у прошлости доживљавани као продужена рука свог владара, свог суверена, питање је колико све то има смисла данас, када је у принципу власт шефова држава ограничена на разне начине (и у смислу надлежности а када је реч о изборним председницима република, и временски) и додатно, када у већини случајева постоје правни механизми за покретање поступка за привођење одговорности тих личности (нпр. импичмент председника).

Дакле, једно од основних питања које ће се вероватно решавати много брже него што мислимо, биће да ли на неки начин ограничити апсолутни имунитет дипломатских агената и чланова њихових породица. Ми верујемо да заиста има разлога да се у том погледу размишља о некој врсти тзв., функционалног имунитета или макар о трагању за некаквим компромисним решењем које би лежало негде између апсолутног или функционалног имунитета.

О томе је већ било речи, тако да ћемо овде само додати да ће на ове процесе пресудно утицати стање у међународним односима.

Ако се државе буду убрзано удруживале у над-државне творевине попут Европске уније, задржавајући при томе и даље неки облик државности и сопствену дипломатску службу (као што је сада стање у ЕУ) то ће, по свему судећи, довести до пораста јединства, а тиме и поверења међу њима, тако да неће бити неопходни апсолутни имунитети једне чланице такве творевине код друге чланице. Истини за вољу, ту се онда неће нужно радити о таквим општим, универзалним решењима, онима која важе изван поменуте творевине, која су обавезна за читав свет. Другим речима таква решења могу бити усвојена статутом над-државне организације, одлуком њених највиших органа или посебним споразумом закљученим између држава чланица.

Напротив, ако се број држава смањи зато што ће се формирати два или више по много чему супротстављених блокова, који могу бити одређени облик војно-политичких савеза али и сами могу бити некакве над-државне творевине, онда ће у односима између таквих субјеката највероватније владати неповреће, већа или мања напетост и слично. У таквим условима, није реално очекивати да се између њих (а то значи и на светском нивоу) релаксирају постојећа решења међународног дипломатског права о дипломатској неповредивости и имунитетима. Ипак, ови односи, који би били слични онима који су нам познати из Хладног рата, не би могли дуго да потрају, већ би пре или касније били разрешени кроз оружани сукоб или превазиђени мирним путем. У оба случаја на крају бисмо дошли до тога да би се поставило питање оправданости даљег опстанка оних правила која јамче апсолутни имунитет дипломатских представника.¹⁴

У случају да се заиста крене у том правцу, то би на одговарајући начин утицало и на правно регулисање статуса осталих чланова дипломатске мисије и чланова њихових породица.

2. Повластице и друга права

Други правац очекиваних промена не тиче се неприкосновености одн., неповредивости и имунитета, већ осталих права дипломатских представника у првом реду низа њихових повластица. Заиста, биће све теже објаснити зашто се њима дају нека посебна права која не припадају другима а која заправо нису ни у каквој вези са њиховим функцијама. И о томе је већ било речи, па нема потребе за понављањем.

2. Статус представника недржавних субјеката

1. Представници међународних организација

Осим у случају избијања некаквог светског рата у периоду који је пред нама требало би очекивати даље јачање улоге међународних организација.

¹⁴ Мисли се на то да се и после најужаснијих оружаних сукоба закључује мир и ствари враћају у нормалу а дојучерашњи непријатељи често постају нови савезници.

То подразумева и наставак тренда раста њиховог броја и на универзалном и на регионалном нивоу, као и преношење на њих све већег круга питања и што је посебно важно, све већих овлашћења у смислу доношења правно обавезујућих одлука. Уосталом, таква тенденција је потпуно у складу са данас захукталим процесом глобализације као што са друге стране и сама повратно доприносе његовом убрзању.

У тим оквирима може се очекивати не само већа динамика у раду сталних дипломатских мисија држава код међународних организација, већ и активније представљање макар неких међународних организација у државама. Тешко је прогнозирати али чини се да је једна од могућности да у неком тренутку међународне организације или макар оне најважније, па можда и само једна (она највећа и најбитнија) пожеље да имају таква своја стална представништва у државама, која би у правом смислу речи била исто што и амбасаде једних држава код других.

Такво решење могло би бити уграђено у нову кодификацију међународног дипломатског права, коју смо неколико пута помињали. Оно би захтевало прецизирање читавог низа питања али не видимо суштински разлог због којег не би било прихваћено или макар озбиљно разматрано.

2. Представништва других субјеката међународног права

Већ је било речи о томе да већ у наше време све већу улогу у животу међународне заједнице, па и човечанства као целине, имају разни нови субјекти који нису ни државе, нити међународне организације.

Први међу њима који су и најважнији јер имају огромну финансијску моћ а тиме и утицај и на владе многих држава и на друге центре одлучивања, су велике транснационалне (мултинационалне) компаније односно корпорације тј., привредна предузећа која имају огранке широм света, запошљавају огроман број људи а по својој економској снази превазилазе већину држава.

У потврду томе довољно је навести да су још 2018. године од 200 најбогатијих ентитета света, чак 157 биле компаније а не државе.¹⁵ Ти процеси се све више убрзавају, тако да, према неким изворима, тзв., тржишна капитализација односно ТК (енг. *Market*

¹⁵ Johnson J. 2018.

Capitalization) највећих технолошких гиганата међу корпорацијама (*Apple, Microsoft, Amazon, Google*) је далеко већ од бруто друштвеног производа одн., БДП (енг. *Gross Domestic Product - GDP*) огромне већине држава, па и оних које спадају у најаче светске силе. Тако је 2021. ТК компаније „Епл“ достигао 2,1 милијарде долара и што је овде од првенствене важности, био већи од БДП чак 96% држава, међу којима Италије, Бразила, Канаде и Русије.¹⁶

Тако моћне компаније на разне начине (неке од њих су транснационалне банке, које између осталог, дају државама кредите) утичу на понашање многих влада. Уз огромна финансијска средства, која им омогућавају да утичу на владе, контролишу медије, баве се продорима у нове сфере (нпр., све веће ангажовање у научном истраживању и експлоатацији космоса) ови субјекти су себи изборили право да практично на истом нивоу са државама учествују на одређеним међународним састанцима (у вези са космосом, борбом против климатских промена, заштитом природе, здравством итд.); све више учествују у доношењу и спровођењу одлука усвојених на таквим скуповима; суде се са државама пред надлежним међународним судским телима; имају статус партнера у одређеним међународним организацијама итд.

Укратко, све сведочи о сталном порасту не само улоге поменутих корпорација у међународним односима, па и у унутрашњим политичким, економским и другим односимна и приликама у појединим државама, већ и о сталном јачању међународноправног субјективитета.

Ако се догађаји и даље буду одвијали у истом правцу, могуће је и да највеће корпорације затраже да буду примљене у чланство неких међународних организација, посебно оних које се баве сарадњом у областима које су блиске делатности тих корпорација, односно чији рад зависи од донација и других облика финансирања који се добијају од транснационалних компанија и њихових власника.

У таквим условима, појавиће се нека нова врста представљања. То неће бити право дипломатско представљање али ће вероватно имати макар нека његова обележја. Оно што нас овде нарочито занима, транснационалне компаније ће вероватно очекивати да њихова представништва и њихови представници добију одређену неповредивост и имунитете слично дипломатским мисијама и дипломатским агентима. Ово зато што и они често

¹⁶ Wallach O. 2021.

располажу разним (пословним, технолошким итд.) тајнама, које не желе да деле са другима; покретање судског поступка против важног лица које је представља може нанети огромне штете компанији итд.

Премда са другачијих позиција (јер оне немају ни приближно толику економску моћ као компаније али зато врше снажан утицај на светско јавно мњење и разне догађаје у међународној заједници) слично би се могло рећи и за најважније и најистакнутије међународне невладине организације. Оне такође учествују на разним међународним конференцијама заједно са државама, преговарају са њима, закључују са њима и међународним организацијама разне споразуме који понекад имају важан међународни значај; многе најважније међународне организације које су им у прошлости признавале саветодавни карактер, данас их и званично називају партнерима; итд.

Конечно, већ смо говорили о томе да савремени велики градови све више постају самодовољни јер суштински имају све што им треба а чак ако им нешто и недостаје могу то, попут држава и увести. Посебно, они заправо већ сада имају територију, стално становништво и власт, што би значило да имају конститутивне елементе потребне за настанак државе. Истина, њихова власт није суверена, већ је потчињена централној власти односне државе, али то је фактичко стање које у неком тренутку (рат, грађански рат итд.) може брзо и једноставно бити промењено, тако што би се односни град отцепио и наставио да живи као нова држава. Међутим, све док се то не догоди, градови, ма колико велики и моћни били, само су део држава којима припадају. Па ипак, они и као такви непосредно одржавају све развијеније и садржајније односе са другим градовима и другим субјектима изван своје државе.

Резимирајући речено, можемо приметити да се већ сада и то све чешће говори о дипломатији транснационалних (мултинационалних) компанија, дипломатији корпорација,¹⁷ корпоративној дипломатији,¹⁸ дипломатији бизниса,¹⁹ трговачкој

¹⁷ Asquer A. 2012, 53-63.

¹⁸ Henisz W. J. 2014; Westermann-Behaylo M., Rehnein K., Fort T. 2015, 397-404; Inghoff D., Marschlich S. 2019, 348-371

¹⁹ Ruël H., Wolters T., Loohuis R., са Интернета.

дипломатији, мултинационалним корпорацијама као дипломатским актерима,²⁰ дипломатији невладиних организација,²¹ дипломатији градова²² итд.

За сада је рано говорити које ће промене наступити и посебно, када ће се то догодити. Али све указује да ће, паралелно са све већом улогом у међународним односима и ови субјекти све више желети да се и у правном статусу што више приближе државама и међународним организацијама. То ће, између осталог значити да ће хтети да се на трајан и прецизан начин реши питање њиховог међународног права представљања, укључујући и одговарајуће повластице и имунитете њихових представништава и представника ако не свих а оно макар најважнијих међу њима.

Са тим у вези, оствара се и питање регулисања путем међународног права привилегија и имунитета представника тих субјеката. Јер они располажу разним важним информацијама и документима поверљиве природе, имају све већу аутономнију позицију у односу на државе и међународне организације, имају своја представништва у многим државама итд. Ако већ преговарају са државама и закључују са њима одговарајуће споразуме, пре или касније поставиће се питање да њихови овлашћени представници у државама или на заједничким састанцима имају макар тзв., функционални имунитет. У противном, на њих би се као и на дипломатске представнике држава, могли вршити разни притисци са циљем да неовлашћено открију преговарачку позицију субјекта кога представљају, саопште важне поверљиве информације и слично.

3. Утицај коришћења вештачке интелигенција

Збиља је тешко прогнозировать како ће на дипломатско представљање каквим га знамо дуго времена, утицати даљи развој науке и технологије. А утицаће свакако. Заправо већ утиче, за шта су довољан пример службени разговори, преговори, поруке, достављање докумената итд. преко Интернета и то на онолико адреса колико се жели. Већ данас а то се добро видело у последње две године разних ограничења због пандемије Ковид-19, овим путем су остварене огромне уштеде и времена и напора и путних трошкова, јер се уместо

²⁰ Ruël H. 2020, 1-12.

²¹ Betsill M. M., Corell E. 2008.

²² Van der Pluijm R., Melissen J. 2007; Surmacz B. 2018, 7-18; Kihlgren Grandi L. 2020; Marchetti R. 2021.

тога да се организују разне међународне конференције све решавало са даљине, преко Интернета и разних платформи на њему.

Међутим, не може се све обавити тим путем.

Пре свега, дипломатско-конзуларна представништва у другим земљама су потребна зато да би пружила помоћ држављанима државе именована односно трговачким бродовима, цивилним ваздухопловима итд. који имају неки проблем у држави пријема. Зато је потребно стално лично присуство на лицу места. Алтернатива је да неко по потреби долази и помаже у решавању проблема али то би било не само много компликованије (у смислу сталних путовања), скупље (када се скупе сви трошкови за све такве мисије) већ и неделотворније, јер само онај дипломатски представник који живи у држави пријема и то тек после неког времена, заиста упозна локалне прилике, упозна битне и утицајне људе итд.

Поред тога, међународна политика се не води односно међународно представљање се не врши само на званичним састанцима одн., седницама конференција и органа међународних организација. Много тога се сазна и унапред припреми, договори знатно раније, изван формалних оквира, на ручку или вечери ограниченог круга учесника у њиховој неформалној шетњи парком и слично. Такође могућ је састанак у посебним условима, уз мере које онемогућавају било какво прислушкивање, што у принципу није могуће постићи када се разговори воде или документи достављају преко Интернета.

То нам говори да ће дипломатско-конзуларна представништва и дипломатско-конзуларни представници држава бити још дуго потребни. Самим тим и да ће морати постојати и посебна правила међународног права која поменути представништвима и мисијама омогућавају да на миру врше своје функције. А то нам опет каже да ће, чак и ако у извесном смислу буду ревидиране, опстати њихове привилегије и имунитети.

Па ипак, многи послови су већ сада пребачени на вештачки интелегенцију односно роботе. За сада су у питању рутинске операције које машине врше брже, ефектније и са мање грешака него обични службеници.

Поставља се питање, да ли ће роботи, посебно андроиди (човеколики роботи) у неком тренутку преузети и макар неке од функција које се сада поверавају дипломатским представницима? Чини нам се да је то сасвим могуће.

Тако нпр., ако се између две стране воде оружани сукоби, постоји веома висок степен неповерења и нертељивости и слично, неко ко би као дипломатски изасланик дошао у специјалну мисију, да преговара (о примирју, о миру, о поверавању решења спора неком међународном механизму итд.) можда би ризиковао свој живот, безбедност, слободу итд. Ово не само зато што га страна код које је дошао (држава пријема) можда неће пуустити назад или ће га убити или мучити да би од њега сазнала поверљиве податке којима располаже итд., већ једноставно због тога што би на путу ка другој страни или повратку у државу именована могао страдати услед дејства потпуно различитих околности, без да је ико желео да му нашкоди. Тако нпр., његов авион може пасти услед техничког квара или може бити грешком оборен дејством (чак и своје сопствене) противваздушне одбране; његово возило може наићи на мину коју је ко зна ко и када поставио; он се може заразити нечим за време боравка код друге стране (нпр., маларијом услед убода комарца који је преносилац те тешке и често смртоносне болести) итд.

Са друге стране, може се радити о поверљивим преговорима, који нису подесни за то да се врше преко телефона, Интернета и на друге начине који омогућавају да непозвани сазнају о чему се ради и шта је договорено.

У таквим случајевима улогу преговарача могао би преузети андроид или чак посебно дизајнирани и оспособљени дрон. Услов је да роботом који би био коришћен у таквим задацима управља вештачка интелигенција, тако да се он у задатим оквирима (у границама поверених задатака и добијених овлашћења) понаша као човек. Завршивши мисију, робот би се вратио назад страни која га је послала и поднео извештај, на исти начин на који би то учинила делегација састављена од људи.

Са тим у вези, логично се поставља питање неповредивости и „дипломатских имунитета и повластица“ таквог робота. Јер као што по важећем међународном дипломатском праву држава пријема мора да се на прописани начин опходи са дипломатским агентом, тако би морала унапред бити прецизно дефинисана правила поступања са роботом који се налази у дипломатској мисији. Њима би нпр., морало бити предвиђено да друга стране не сме да отме или задржава робота, да не сме да га уништава, отвара и вади и анализира или за себе користи његове делове и слично. Ствар је у томе да као што човек памти битне ствари, тако би и робот о коме овде говоримо имао у својој меморији неке поверљиве информације чије сазнавање би могло представљати важну

предност за другу страну; друга страна би могла растурити робота и само зато да би се упознала са технологијом његове израде како би и сама правила такве машине или побољшала оне које има; итд.

Истини за вољу, када је реч о овде разматраним роботима постоји још једна велика предност њиховог коришћења уместо људи. Ако би друга страна покушала да растави робота, дође до података из његове меморије и слично, робот би се могао уништити даљински па чак и аутоматски (активирањем уграђеног софтвера). То, када су у питању људи није могуће а и када је могуће у принципу није прихватљива опција.

Укратко, са обзиром на то да смо на самом прагу револуције у којој ће андроиди и други роботи постати уобичајени делови наших живота, као што су то данас мобилни телефони, они ће сигурно добијати све већу примену и у међународном представљању држава и других субјеката међународних односа.²³ То ће онда неизоставно отворити мноштво питања о којима за сада можемо само да нагађамо.

4. Проширење надлежности Међународног кривичног суда кривичним делима против лица под међународном заштитом

Једна од новина која се ако се свет буде нормално развијао, може очекивати већ у релативно блиској будућности, јесте проширење надлежности Међународног кривичног суда (МКС) на начин да она обухвати и дела против међународно заштићених лица, укључујући и дипломатске агенте.

Наиме, премда је за то била права прилика у Римском статуту (1998) којим је основан МКС није ушао међународни тероризам. То је зато што се државе не могу договорити, па оптерећене сопственим политичким интересима и полазиштима у истим актима једне виде тероризам а друге борбу за слободу.

Међутим, не би требало да буде спорно да лица која уживају међународну заштиту, како су дефинисана Конвенцијом о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом укључујући дипломатске агенте (1973) морају бити обезбеђена и заштићена а да ако напад буде извршен, територијална држава мора учини све да нађе и казни кривце. Ова њена обавеза постоји већ према општем обичајном међународном праву, чак и без врло јасних одредби Конвенције из 1973. Али, такве

²³ Barrinha A., Renard T. 2017; Солодов Д. А. 2021, 136-141.

ситуације су често легло нових трвења и спорова, јер поједине државе се према неким терористима у одређеним ситуацијама односе, колико је то могуће, благонаклоно, док са другима поступају са свом строгошћу. Уосталом, чак и без тога природно је да у наше време одлучивање о квиричној одговорности у овим стварима буде поверено Међународном кривичном суду, тим пре што је он већ конституисан и одавно ради.

Са тим у вези, одмах треба приметити да би круг дела на која би се простирала ова надлежност требао шири и прецизније дефинисати него што је то учињено Конвенцијом о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом укључујући дипломатске агенте (1973). Између осталог, требало би да су на јасан и довољно свеобухватан начин обухваћени и заштита просторија саме дипломатске мисије, заштита дипломатског курира и дипломатске поште итд.

Ако се из неког разлога то не догоди, једно од решења било би формирање универзалног (светског) и/или регионалних кривичних судова који би били специјализовани за акте међународног тероризма и прекограничног организованог криминала а којима би била поверена и надлежност у погледу кривичних дела која се састоје у нападима на дипломатске мисије.

5. Остала питања

Збиља је тешко прогноzirати шта се све може очекивати на пољу међународног представљања држава и других субјеката међународног права и како ће те и друге промене утицати на читав концепт дипломатских привилегија и имунитета и поједина правна правила и институте.

Разуме се, ако из неког разлога сасвим нестане дипломатско представљање какво познајемо данас, све ће бити много једноставније, самим тим у историју ће се преселити и мноштво проблема. Па ипак, то се макар у релативно блиском времену не чини реалним.

Са тим у вези, Миодраг Митић је на самом рубу XXI века са правом приметио:

„О улози и перспективама дипломатије у савременом свету има много веома различитих мишљења и теза, почев од оне која најављују постепени нестанак дипломатије или останак дипломатије али нестанак дипломата, до оне која говори о сигурном узмицању и нестајању билатералне дипломатије у корист мултилатералне и дипломатије

на врху. У питању су многи интереси, а пре свега сукоб и суревњивост између каријерних дипломата и политичара, нарочито оних на врху, који дипломатију не сматрају својом професијом али са правом тврде да дипломатија као делатност није монопол само професионалаца и да су они њени неопходни и незамењиви учесници.²⁴

Исти аутор је у истом делу и на истој страни дао и своје виђење перспективе дипломатије неvezано од времена и простора. Према њему:

„Сваки реалан поглед на дипломатију мора да доведе до закључка да нема никаквог озбиљног и убедљивог основа за закључак о нестанку дипломатије као делатности, па ни дипломатије као професије односно дипломата. Наравно да се околности у којима делује дипломатија стално мењају, па се и она мења односно прилагођава своје задатке, облике, методологију.“²⁵

Оно што је несумњиво, промена ће бити. Каквих и коликих, остаје да релативно ускоро видимо.

Ова питања, сасвим разумљиво, већ сада привлаче пажњу разних аутора који покушавају да предвиде најважније промене које нас чекају.²⁶ Међутим, то су ипак као уосталом и када је реч о нашим разматрањима, само субјективна схватања, промишљања и покушаји сагледавања најважнијих процеса, проблема и решења.

Све у свему, у принципу су могућа разна изненађења у међународним односима и међународном праву, па тако и у материји дипломатског права и посебно, оног њеног дела који се односи на дипломатске привилегије и имунитете.

6. Питања за Србију

Добро је познато да се Република Србија налази на изузетно важном али зато и осетљивом и опасном месту на мапи света. Такође, она не може побећи од усуда свих држава које су јој претходиле на овом простору а то је да се стално суочава са разним проблемима, кризама и другим спољнополитичким и другим изазовима. Све је то присутно

²⁴ Митић М. 1999, 11.

²⁵ Митић М. 1999, 11.

²⁶ Ross M. S. 1989, 173-205; Melissen J. 2005; Choi Won.Mog 2006, 117-132; Saddiki S. 2006, 93-105; Manojlovic M., Thorheim C. H. 2007; Lee D., Hocking B. 2011, 665-669; Melissen J. 2011; Sascha Lohmann 2011; Hockin B., Melissen J., Riordan S., Sharp P. 2012; Pigman, G. A. 2013, 68-84; Diplo Foundation 2016; Emrich R. Schulze D. 2017; Stanzel V. 2018.

и данас и има разне облике, као што су – напетости и поделе између светских сила које се рефлектују на читав свет, више или мање нерегулисани или макар повремено напети односи са суседним и неким другим државама и даље отворено питање Косова и Метохије, мигрантска криза која је погодила и Србију, итд.

Свака држава има интерес да у границама својих могућности, води што активнију спољну политику. Такав интерес има, разуме се и Р.Србија. Заправо, она је из много разлога чак заинтересованија у том погледу од многих земаља.

Р.Србија сада а то је почетком марта 2002. године има следећа представништва:

- 72 амбасаде у другим државама (укључујући ону код Свете Столице);
- 7 сталних мисија код међународних организација (код УН у Њујорку, код УН у Женеви, код УНЕСКО, ОЕБС, ЕУ, Савета Европе и НАТО);
- 25 конзулата (од тога су 23 генерални конзулати);²⁷
- један културно-информативни центар (у Паризу).

У исто време, у Р.Србији се налазе дипломатске мисије великог броја држава, као и стална представништва једног броја међународних организација и неких других субјеката међународних односа.²⁸

Када се томе додају разне специјалне мисије, учешће на бројним међународним конференцијама и други облици међународне сарадње у овој сфери, јавно је да Р.Србија мора да поклања пуну пажњу свим релевантним питањима. То, између осталог подразумева и веома добро познавање проблематике дипломатских привилегија и имунитета од стране дипломатског кадра у разумној мери и других државних органа (јер се они повремено сусрећу са страним дипломатским представницима).

Поставља се питање шта би Р.Србија требало да ради у перспективи. Не у смислу тога коју спољну политику ће да формулише и следи (то је у надлежности компетентних државних органа) већ да ли и како треба да се припреми за очекиване промене у материји међународног дипломатског права и посебно у домену дипломатских привилегија и имунитета.

²⁷ *Представништва Србије у свету*, Република Србија, Министарство спољних послова, www.mfa.gov.rs/predstavnistva/predstavnistva-srbije-u-svetu.

²⁸ Њихов преглед види на Дипломатској листи. *Дипломатска листа*, Републике Србија, Министарство спољних послова, www.mfa.gov.rs/sites/default/files/2022-02/diplomatska%20lista%2028.02.2022.pdf.

На то се одмах може приговорити да Р. Србију ту нико ништа неће питати, већ ће она, попут осталих земаља бити принуђена да следи главне токове у првом реду оно око чега су се договориле највеће светске силе.

Са тим у вези, истина је да ниједна држава а посебно нека средња или мала земља, неће моћи да искаче изван утврђених оквира. И заиста, будући ток догађаја ће пресудно утицати на све, па и на Р.Србију.

Међутим, исто тако и мање државе ако наступају заједно и бране принципе, могу да представљају довољно озбиљну силу, ону са којом морају да рачунају и највећи светски центри моћи. У том погледу довољно је подсетити на Покрет несврстаних из времена Хладног рата, који је на много начина допринео и очувању светског мира и проналажењу компромисних решења за одређене ситуације и кодификацији и прогресивном развоју међународног права.

Такође, када се очекују промене, не треба чекати да оне наступе, па се тек онда прилагођавати. Свака довољно мудра организација унапред разрађује разне могуће сценарије и припрема се за њих.

Конкретно у светлу сада владајућих токова, потребно је на време дефинисати шта је то што се очекује од кадрова дипломатске службе Р.Србије и на тој основи вршити селекцију односно доквалификацију постојећег кадра.

Примера ради, одавно се не очекује да дипломате као у прошлости, знају некакве дворске плесове, знају да јашу и слично. Али би дипломатска служба која жели да буде боља од других, потрудиће се да има што већи удео својих функционера и службеника који владају компјутерима (рачунарима) и програмима у што бољој мери. Такође, све док те послове великим делом не преузме на себе вештачка интелигенција, кадрови, посебно они млађи, морају се стално усавршавати да би били компетентни у извршавању свих врста послова. То, између осталог подразумева и извесну специјализацију за тзв., културну дипломатију, туристичку дипломатију и слично.

Посебно треба скренути пажњу на то да ако у неком тренутку дође до смањења обима дипломатских привилегија и имунитета у смислу да се имунитети дипломатског агента приравнају онима које ужива конзул или чак да се сведу само на функционални имунитет, то ће значити да ће убудуће са много више пажње морати да се бира и обучава кадар. Ово да би се избегли скандали. Они се и сада повремено догађају али се релативно

брзо заташкавају (повлачењем или протеривањем лица). Међутим, сасвим другачија ће бити ситуација ако дипломатски агент у неким случајевима изгуби потпуну неповредивост и апсолутни имунитет, тако да се против њега води кривични спор. Дође ли до тога, то ће значити трајну пажњу медија и јавности и државе именована као и државе пријема а у многим случајевима и доброг дела међународне заједнице.

Глава VIII
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

I. НАУЧНА ДИМЕНЗИЈА И НАУЧНИ ДОПРИНОС РАДА

1. Научна димензија рада

У овој докторској дисертацији извршена је свеобухватна анализа историјског развоја дипломатских привилегија и имунитета уз утврђивање актуелних проблема и очекиваних перспектива у тој области међународних односа и том делу међународног дипломатског права.

Рад на овим проблемима неизоставно је подразумевао дотицање неких других, са њима повезаних питања која свако само за себе, имају такође велики значај. Таквих као што су: појам дипломатије, дипломатско право и његови правни извори, дипломатске функције, појам дипломатских привилегија и имунитета, врсте дипломатских привилегија и имунитета, основ (разлози постојања) дипломатских привилегија и имунитета итд.

Дипломатске привилегије и имунитети су институт међународног права који има изузетан значај и то како са становишта праксе, тако и из угла теорије.

Најнужнија правила о неповредивости и имунитету страног посланика (дипломатског представника) била се вероватно прва права међународног права уопште, јер без тога не би било контаката између разних организованих друштвених заједница, што значи да не би било ни сарадње међу њима и посебно, не би се међу њима закључивали споразуми и развијале нове норме међународног права. Можемо заправо приметити да је читава историја света, она која подразумева односе са другим државама у најтешњој вези са дипломатским привилегијама и имунитетима. Ова констатација се односи на јамчење тих права

код оних међународних контаката који су се сводили на посете делегације једне државе влади друге земље и обезбеђење посебног дипломатског статуса учесницима међународних конгреса и сличних скупова а посебно на праксу и правну регулативу који су настали од момента када су основни начини представљања једних држава код других постале њихове сталне дипломатске мисије.

Са друге стране, премда је наука међународног права посветила дипломатским привилегијама и имунитетима велику пажњу, бавећи се њима од самог зачетка сопственог постојања и даље су остала отворена многа питања која имају своју теоријску тежину. Ово и поред чињенице да је ова материја кодификована Бечком конвенцијом (1961) и осталим одговарајућим конвенцијама усвојеним 60-их и 70-их година прошлог века.

2. Научни допринос рада

Имајући у виду све изложено, верујемо да се научна димензија и научни допринос овог рада огледа нарочито у:

- идентификовању условних периода развоја дипломатских привилегија и имунитета;
- указивању на промене које су у сваком од тих периода наступиле у међународним односима и то како су оне утицале на дипломатске привилегије;
- давању посебног осврта на праксу која се у сваком од тих периода тичала Р.Србије;
- критичкој анализи одређених теорија, концепција и института;
- давању предлога нових дефиниција и научно заснованих класификација читавог низа појава и института;
- приказу најважнијих чинилаца који утичу на данашње међународне односе и посебно, на дипломатско представљање и са тим у вези, идентификовању и анализи актуелних проблема везаних како за за међународноправно регулисање дипломатских привилегија и имунитета, тако и за одговарајућу праксу;

- покушају да се сагледају правци даљег развој односа и процеса у овој материји уз указивање на оно што се може очекивати у релативно блиској будућности и потребу да се Р.Србија за то на време припреми.

II. ОЦЕНА ПОТВРЂЕНОСТИ ПОСТАВЉЕНИХ ХИПОТЕЗА

1. Оцена потврђености посебних и појединачних хипотеза

Поставља се да ли су и у којој мери потврђене или су напротив, демантоване хипотезе које смо формулисали код излагања методолошког оквира истраживања.

Да бисмо то утврдили, пошто смо поставили само једну општу (генералну) хипотезу, држаћемо се редоследа којим смо изложили посебне и појединачне хипотезе и на самом крају дати оцену опште (генералне) хипотезе.

1. Прва посебна хипотеза. – Она гласи: *дипломатија, а тиме и све што је у вези са њом, схвата се на много разних начин, који између осталог, подразумевају и органе спољног дипломатског представљања, њихов посебан правни положај, функције и активности.*

Наше истраживање је недвосмислено показало, да се основни термини, научне категорије, правни институти и најважније појаве којима се њима оперише у науци међународног права, општој правној филозофији, теорији међународних односа и другим наукама, као и пракси, схватају, дефинишу, класификују и објашњавају на врло различите начине. То, пре свега, важи већ за сам термин *дипломатија* и појам који он осликава а који је основа за све изведене појмове и категорије, па и дипломатско право и разуме се, дипломатске привилегије и имунитете.

Тиме је у потпуности потврђена наша прва посебна хипотеза, са појединачним хипотезама које су проистекле из ње.

2. Друга посебна хипотеза. – Ова хипотеза гласи: *дипломатија и посебно, дипломатске привилегије и имунитети су одувек у најтешњој вези са међународним дипломатским правом.*

Наше истраживање је на бази историјске и теоријске грађе, као и примене логичких и других метода, недвосмислено показало да су као објективно неопходан предуслов за успостављање и одржавање било каквих међудржавних односа дипломатске привилегије и имунитети настали још у прадавна времена, већ код првих контаката организованих друштвених заједница. У том погледу изгледа да нема никаквих несугласница у међународној научној заједници. Штавише многи а то је и наше мишљење, правило и неприкосновености и имунитету посланика (дипломатског представника) сматрају првом нормом међународног права иза које су настала сва остала правила, па и оно о томе да се уговори морају поштовати (*pacta sunt servanda*). Другачије једноставно није могло бити.

Поред тога, сва поменуто грађа сведочи да су се правила о дипломатским привилегијама и имунитетима током историје све више развијала, прецизирала и унифицирала. Прво у локалним и регионалним оквирима а затим и на универзалном (глобалном) плану. То је довело до тога да је дипломатско право једна од најстаријих, најважнијих и најразвијених грана међународног права. Другим речима, могу се идентификовати два паралелна процеса. Са једне стране, пошто су бивале све више правно зајамчене новим обичајним уговорним правним правилима, дипломатске привилегије и имунитети су расле и по обиму и по квалитету као и по кругу субјеката у чијим односима су важиле. Са друге стране, то је по природи ствари доводило и до истовременог свеукупног раста самог међународног права као посебног правног система и посебно, дипломатског права као његове гране чији је највећи део и данас посвећен управо регулисању дипломатских привилегија и имунитета.

Тиме је у потпуности потврђена наша друга посебна хипотеза, са појединачним хипотезама које су проистекле из ње.

3. Трећа посебна хипотеза. – Она гласи: *класични приступ који посебан правни статус дипломатских мисија и дипломатских представника назива дипломатским привилегијама и имунитетима, није добар јер са једне стране по њему испада да су привилегије важније од имунитета, док са друге стране та формулације не обухвата сва односна права, па ни неповредивост одн., личну неприкосновеност као најважније међу њима.*

У раду смо анализирали разне термине који се користе за оно што се у одговарајућим међународноправним документима и највећем делу науке међународног права а такође и у пракси најчешће назива дипломатским привилегијама и имунитетима. При томе смо указали и на неке варијације тог назива које ипак не утичу на суштину. Затим смо дали своје виђење свега и онда предложили три назива од којих је један потпуни („неповредивост (неприкосновеност), заштита, имунитети, повластице, олакшице и остала посебна дипломатска права“), други скраћени односно оперативни („неповредивост, заштита, имунитети и остала дипломатска права“) а трећи се своди на комбиновање потпуног и скраћеног назива уз опцију да се код првог помињања даје пун назив и растумачи шта он тачно подразумева а затим се користи израз *посебна дипломатска права*, са тим да се објасни да се он користи као нека врста синонима, заједничког имена за *неповредивост (неприкосновеност), заштиту, имунитете, повластице, олакшице и остала посебна права која се признају дипломатским мисијама, чланова њиховог особља и чланова породица тог особља*.

Истраживање је показало да се не ради само о пуким терминолошким питањима већ је реч о томе да посебан дипломатски правни статус обухвата читав низ посебних права, од којих су најважнија неповредивост (неприкосновеност) заштита и имунитети а тек затим и повластице, олакшице и остала посебна права. То би у перспективи требало да нађе свој одраз у самом термину којим се називају ова појава и институт међународног права.

Тиме је у потпуности потврђена наша трећа посебна хипотеза са појединачним хипотезама које су проистекле из ње.

4. Четврта посебна хипотеза: Она гласи: *потребно је приступити новој кодификацији међународног дипломатског права која би била прилика и да се дипломатске привилегије и имунитети уреде на потпунији и непротивречан начин уз уважавање промена које су наступиле и захтева света у коме живимо*.

Истраживање је показало да су поједина решења позитивног међународног дипломатског права која се односе на дипломатске привилегије и имунитете, једним делом била и остала недовољно прецизна. То има за последицу да се

повремено јављају одређене правне празнине, нејасноће, контрадикције и слично, што само по себи отвара потребу да се одредбе усагласе и унапреде.

Поред тога, чињеница је да су решења о којима је реч кодификована још током 60-их и 70-их година прошлог века за потребе тадашњег света и односа њему. У међувремену су се догодиле бројне промене, од којих су неке у непосредној или макар посредној вези са дипломатским привилегијама и имунитетима. Наиме, на преласку у њега и посебно у првој четвртини XXI века, услед наглих промена изазваних развојем науке и технологије (компјутери, Интернет, мобилни телефони, вештачка интелигенција итд.) дипломатско представљање све више добија другачије форме, што отвара питање евентуалне промене релевантне међународноправне регулативе.

На бази анализе карактеристика времена у коме живимо, ставова правне науке али и низа проблема који су се јавили у пракси, дошли смо до закључка да је не само пожељно већ и потребно предузети кораке усмерене на то да се материја дипломатског права а тиме и оног његовог дела који се односи на дипломатске привилегије и имунитете, кодификује на нов начин, новим, овај пут свеобухватним универзалним међународним уговором. То значим таквим, који би обухватио решења која се сада налазе у разним међународноправним инструментима и на једном месту на модеран начин уредио питања која се тичу сталних дипломатских мисија држава једних код других али и специјалних мисија, мисија држава код међународних организација, конзуларно представљање и др.

Тиме је у потпуности потврђена наша четврта посебна хипотеза са појединачним хипотезама које су проистекле из ње.

5. Пета посебна хипотеза. – Она гласи: *у релативно блиској будућности а највише до средине овог века, могу се очекивати значајне промене у домену међународноправног уређења међународног представљања држава и посебно у вези са дипломатским привилегијама и имунитетима.*

Много фактора, међу њима такви као што су стални пораст броја држава а тиме и њихових дипломатских мисија и дипломатских представника; све веће коришћење тзв., самит дипломатије и видео конференција шефова држава или влада одн., таквих сусрета и контаката министара иностраних послова; преношење

неких дипломатских функција на друге државне органе и друге субјекте; преношење на дипломатске мисије нових (неполитичких) функција; све важнија улога у међународним односима нових субјеката међународног права у првом реду транснационалних (мултинационалних) компанија; све већа аутоматизација, роботизација и употреба вештачке интелигенције и други чиниоци који су присутни већ сада а на које смо указали у раду. Сугеришу да ће релативно брзо морати да дође до одређених промена у материји дипломатског представљања а тиме и оног дела међународног права којим је она уређена. То ће се по природи ствари, на неки начин морати рефлектовати и на дипломатске привилегије и имунитете, који ће онако како су данас дефинисани, по свему судећи све више постајати анахронизам.

Са тим у вези, логичан је закључак да ће ако из неког разлога (нестанак човечанства у светском рату или некој општој катастрофи, стварање јединствене светске супердржаве и слично) нестану државе какве познајемо данас, то ће довести до драстичних промена а у екстремним случајевима и до потпуног нестанка дипломатског представљања и тиме, дипломатских привилегија и имунитета.

Напротив, ако свет настави да се развија у релативном миру, може се очекивати да ће у релативно скорој будућности односно код нове кодификације међународног дипломатског права, бити постављено питање даљег опстанка тзв., апсолутног имунитета дипломатских представника. Ту су могуће разне опције, међу којима и то да се усвоји решење којим би се дипломатски представник у том погледу приравнао конзулу или да чак има само тзв., функционални имунитет.

Са друге стране у релативно блиској будућности, што значи отприлике до 2050. године мораће бити међународноправно регулисан и статус тзв., недржавних субјеката међународних односа и међународног права, подразумевајући јамчење тим субјектима односно њиховим представништвима и представницима одређених привилегија и имунитета. То се у првом реду односи на велике и моћне транснационалне, односно мултинационалне компаније које су већ сада економски јаче од огромне већине држава. Поседују огромну армију својих радника расутих у разним земљама који су, будући да од прихода које добијају од ње у принципу

лојални својој компанији. Чињеница да поменуте корпорације али и други недржавни субјекти (највеће међународне невладине организације) све чешће учествују у преговорима са државама и међународним организацијама. Закључују се њима разне споразуме, суде се са њима пред надлежним међународним судским телима, имају тзв., партнерски статус у најважнијим међународним организацијама итд., све то говори о сталном јачању њиховог међународноправног субјективитета. То врло лако може да у неком тренутку доведе до захтева ових субјеката да њихова представништва и њихови представници, неки међу њима или у одређеним случајевима, добију међународноправно признати статус који би макар делом одговарао ономе што се признаје дипломатским мисијама држава и члановима особља тих мисија.

Један од фактора чије дејство тек остаје да се види али ће се то, по свему судећи, догодити врло брзо, јесте све веће коришћење вештачке интелигенције у свим порамма живота, па и у домену дипломатског представња. Много тога указује да ће то више или мање променити постојеће активности и односе, што значи да ће изазвати и одговарајуће промене у материји међународног дипломатског права а посебно у домену дипломатских привилегија и имунитета.

Међу разним могућим променама које су логичне и пожељне а зависе само од добре воље држава, јесте и поверавање надлежности за суђење за терористичкије акте и сродна међународна кривична дела Међународном кривичном суду, односно неком новом регионалном или универзалном међународном суду.

Пета хипотеза и појединачне хипотезе које проистичу из ње за сада не могу бити потврђене јер се ради о појавама, догађајима и правним решењима који би тек требало да се догоде. Ипак, за сада све указује да су разматрања која леже у њиховој основи чињенично, логично и теоријски утемељена. Међутим, све ће зависити од дејства мноштва фактора од којих неки у овом тренутку не могу бити довољно сагледовани и вредновати.

2. Оцена потврђености опште (генералне) хипотезе

Са обзиром на све изложено, може се закључити да је делимично потврђена генерална хипотеза овог истраживања, која гласи:

дипломатске привилегије и имунитети јавили су се већ код првих међусобних контаката првих држава, били зајамчени првим нормама међународног права и стално се развијали упоредо са развојем међународних односа и међународног права јер су лична неповредивост, имунитети и остала права о којима је реч предуслов за слање било какве мисије у иностранство али се у наше време у складу са наглим променама у међународним односима и утицајем разних новијих фактора, јавља низ актуелних проблема, усед чега се отвара питање оправданости даљег опстанка дипломатских привилегија и имунитета у оном облику и обиму у коме сада постоје, односно признавања извесних привилегија и имунитета недржавним субјектима, што у релативно блиској будућности може имати за последицу две наоко противречне појаве: 1) то да се, супротно тренду карактеристичном за читаву историју, постојеће дипломатске привилегије и имунитети ускоро ограниче у обиму и квалитету, па чак можда и нестану (ако из неког разлога нестане представљање држава у међународним односима, какво познајемо данас) и са друге стране, 2) то да се новом кодификацијом међународног дипломатског права односне привилегије и имунитети признају неким недржавним субјектима међународних односа и међународног права у првом реду највећим транснационалним, односно мултинационалним компанијама.

Она је потврђена у делу који се односи на досадашњи развој дипломатских привилегија и имунитета и делу који је у вези са карактеристикама периода у којем живимо као и појавом низа нових фактора који све више утичу на дипломатско представљање а тиме и потенцијалном привилегија и имунитета. Преостаје да се види да ли ће, када, како и у ком обиму бити потврђена када је реч о могућим перспективама дипломатских привилегија и имунитета.

Посебан закључак јесте да у оном делу који се односи на будућност, односно перспективе, хипотеза није одбачена јер за то нема разлога већ је само

прерано да се даје оцена о томе, пошто се ради о нечему што би тек требало да се догоди.

ПРЕГЛЕД КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

У оквиру сваке категорије наведених дела, прво су изложени она на ћирилици а затим радови на латиничном писму.

Сви радови са Интернета последњи пут су проверени 10. марта 2022.

1. Документи

1. Бечка конвенција о дипломатским односима (1961)
2. Бечка конвенција о конзуларним односима (1963)
3. Бечка конвенција о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера (1975)
4. Бечка конвенција о уговорном праву (1969)
5. Европска конвенција о људским правима (1950)
6. Конвенција о људским правима (1950) Конвенција о људским правима са изменама предвиђеним Протоколима 11, 14 и 15, Савет Европе, www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf
7. Конвенција о привилегијама и имунитетима специјализованих агенција (1947)
8. Конвенција о привилегијама и имунитетима Уједињених нација (1946)
9. Конвенција о специјалним мисијама (1969)
10. Конвенција о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица под међународном заштитом укључујући дипломатске агенте (1973)
11. Конвенција УН о праву мора (1982)
12. Повеља УН (1945)
13. Споразум о привилегијама и имунитетима судија и службеника Секретаријата Међународног суда правде (1946)
14. Факултативни протокол уз Бечку конвенцију о дипломатским односима о обавезном решавању спорова (1961)
15. *Ažurirani statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (1993) s poslednjim izmenama od 7. jula 2009, shodno Rezoluciji 1877, UN, Međunarodni sud za gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine,* www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_bcs.pdf

- 16. General Agreement of Privileges and Immunities of the Council of Europe (1949)**, *European Treaty Series No. 2*, 2. IX. 1949, Council of Europe, <https://rm.coe.int/1680063729>
- 17. International Court of Justice (1980)**, *Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran)*, Judgment of 24 May 1980, www.icj-cij.org/public/files/case-related/64/064-19800524-JUD-01-00-EN.pdf
- 18. International Court of Justice (2012)**, *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)*, Judgment of 3 February 2012, icj-cij.org/docket/files/143/16883.pdf
- 19. Model status of forces agreement for peacekeeping operations (1990)**, Report of the Secretary-General UN Doc A/45/594, 9 October 1990
- 20. Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General, United Nations Treaty Collection**, United Nations, https://treaties.un.org/Pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_en.
- 21. Statute of the Council of Europe (1949)**, *European Treaty Series No 1*, 5. V. 1949, Council of Europe, <https://rm.coe.int/1680306052>
- Sixth Protocol to the General Agreement on Privileges and Immunities of the Council of Europe (1996)**, *European Treaty Series No. 162*, 5. III. 1996, Council of Europe, <https://rm.coe.int/168007cdb3>

2. Монографије и друге књиге

1. Аврамов Смиља (2009) *Алтернативни модел светске заједнице: Цивилно друштво и невладин сектор*, Београд
2. Аврамов Смиља (2011) *Међународно јавно право*, Београд
3. Бабовић Богдан (1978) *Савремено конзуларно право*, Институт за међународну политику и привреду, шапирографисано, Београд
4. Баришић Фрањо, Ферјанчић Божић, ур. (1986) *Византијски извори за историју Народа Југославије*, том VI, Београд
5. Бартош Милан (1954) *Међународно јавно право*, I књига, Београд
6. Бартош Милан (1956) *Међународно јавно право*, II књига, Београд
7. Берић Ц. Р. (2006) *Дипломатија: теорија и пракса*, Београд
8. Бекашев К. А., отв. ред. (2009) *Международное публичное право*, Москва
9. *Библија* (2007) прев. Даничић Ђура, Караџић Вук, изд. Глас Цркве, Београд
10. Благојевић Борислав (1964) *Правни лексикон*, Београд
11. Благојевић Вељко (2017) *Србија и изазови одбрамбене дипломатије*, Београд
12. Блищенко И. П., Дурденевский В. Н. (1962) *Дипломатическое и консульское право*, Москва
13. Блищенко И. П. (1972) *Дипломатическое право*, Москва
14. Вајс Алберт, Кандић Љубица (1974) *Опита историја државе и права*, Београд
15. Васић Душан (2010) *Превентивна дипломатија*, Београд
16. Вељић Зоран (2004) *Дипломатски протокол*, Београд

17. **Визомирски, М, Шнајдер С. (2006)** *Културна дипломатија*, Београд Балканкулт фондација
18. **Веснић М. Р. (1895)** «Међународно право у односима Јужних Словена средњег века», преводиочев додатак књизи: Нис Ернест, *Порекло међународног права*, Београд, 476-538
19. **Веснић М. Р. (1897)** «Развитак науке о међународном праву», преводиочев предговор у књизи: Ривијер Алфонс, *Основи међународног права*, књига прва, Београд 1897, 1897, LXXII-LXXXVIII
20. **Вучинић Зоран (2006)** *Међународно ратно и хуманитарно право*, Београд
21. **Гажевић Н., ур. (1976)** *Војна енциклопедија*, том 10, Београд
22. **Гершић Гл. (1898)** *Данашње дипломатско и консуларно право*, Београд
23. **Громько А. А., Земсков И. Н., Хвостов В. М. (1971)** *Дипломатический словарь*, том I, Москва
24. **Дашић Давид Ђ. (2008)** *Савремена дипломатија*, Београд
25. **Дашић Давид Ђ. (2015)** *Историја дипломатије*, Београд
26. **Ђорђевић Јован, општа ред. (1966)** *Мала политичка енциклопедија*, Београд
27. **Ђорђевић Стеван, Митић Миодраг (2000)** *Дипломатско и конзуларно право*, Београд
28. **Ђорђевић Стеван, Димитријевић Душко (2011)** *Право међународних уговора*, Београд
29. **Етински Родолуб, Ђајић Сања, Тубић Бојан (2017)** *Међународно јавно право*, Нови Сад
30. **Зечевић Милан (1990)** *Војна дипломатија*, Београд
31. **Зонова Т. В., ред. (2004)** *Дипломатия иностранных государств*, Москва
32. **Зорин В. А. (1964)** *Основы дипломатической службы*, Москва
33. **Искевич И. С. Подольский А. В. (2014)** *Дипломатическое и консульское право*, Тамбов
34. **Јанковић Бранимир (1988)** *Дипломатија*, Београд
35. **Јанковић Бранимир М., Радивојевић Зоран (2014)** *Међународно јавно право*, Ниш
36. **Јанковић Славко (2006)** „Кумулација дипломатских и конзуларних функција“, у: Лопичић Ђорђе (прир.) *Студије и огледи о конзуларним односима*, Београд, 171-176
37. **Јелић Александар (1978)** *Савремено дипломатско право*, Институт за међународну политику и привреду, шапирографисано, Београд
38. **Јергић Радомир Слободана (2011)** *Српски конзуларни практикум*, Београд
39. **Кегли Чарлс В. Јр., Виткоф Јуџин Р. (2004)** *Светска политика: Тренд и трансформација*, Београд
40. **Каровић Павле (2006)** „Дефиниција дипломатије“ у: Лопичић Ђорђе (прир.) *Дипломатија*, Београд, 77-79
41. **Кисинџер Хенри (1999)** *Дипломатија I-II*, Београд
42. **Кисовец Мирко (1939)** *Дипломатски претставници*, Београд

- 43. Крећа Миленко (2012)** *Међународно право представљања: Дипломатско и конзуларно право*, Београд
- 44. Крећа Миленко (2016)** *Међународно јавно право*, Београд
- 45. Кривокапић Борис (1987)** *Конзуларне конвенције СССР-а са другим земљама Варшавског уговора*, Београд
- 46. Кривокапић Борис (1999)** *НАТО агресија на Југославију – сила изнад права*, Београд
- 47. Кривокапић Борис (2006)** *Међународно право: корени, развој, перспективе*, Београд
- 48. Кривокапић Борис (2010)** *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Београд
- 49. Кривокапић Борис (2017)** *Међународно јавно право*, Београд, Пословни и правни факултет & Институт за упоредно право
- 50. Кривокапић Борис (2017¹)** *Мир и рат у међународним односима и праву*, Београд
- 51. Кривокапић Борис (2020)** *Мирное разрешение международных споров*, Самара
- 52. Левин Д. Б. (1962)** *История международного права*, Москва
- 53. Лопандић Душко (2010)** *Послужити своје драгом отечеству: из историје дипломатије Србије 1804-1914*, Београд
- 54. Лопандић Душко (2015)** *Време сјаја, време таме: Дипломате у вртлогу историје од XVIII века до 1941. године*, Београд
- 55. Лопичић Ђорђе, прир. (2006)** *Студије и огледи о конзуларним односима*, Београд
- 56. Лопичић Ђорђе Н., Лопичић Јанчић Јелена Ђ. (2013)** *Конзуларни односи и конзуларно право*, Београд
- 57. Лопичић Ђорђе Н. (2016)** *Студије и огледи из међународног права. међународних односа и дипломатије*, Београд
- 58. Лукин П. И. (1960)** *Источники международного права*, Москва
- 59. Мала енциклопедија (1969)** изд. „Просвета“, Београд
- 60. Мартенс Ф. Ф. (1996)** *Современное международное право цивилизованных народов*, (по изданию 1904-1905), том 1, Москва
- 61. Милисављевић Бојан (2012)** *Дипломатска заштита*, Београд
- 62. Митић Миодраг (1978)** *Дипломатске и конзуларне функције*, Београд
- 63. Митић Миодраг (1999)** *Дипломатија: делатност, организација, вештина, професија*, Београд
- 64. Митић Миодраг (2000)** *Професија споразумевање*, Београд
- 65. Митић Миодраг (2002)** *Поете у фраку*, Београд
- 66. Никольсон Г. (1962)** *Дипломатическое искусство*, Москва
- 67. Нис Ернест (1895)** *Порекло међународног права*, Београд
- 68. Новаковић Милета (1938)** *Основи међународног јавног права*, књига II, Београд

69. Орбин Мавро (2006) *Краљевство Словена*, Београд (редакторисани превод првог издања објављеног на латинском 1601. г.)

70. Пауновић Милан, Кривокапић Борис, Крстић Ивана (2021) *Међународна људска права*, Београд

71. Петковић Ранко (1995) *Субјективна историја југословенске дипломатије (1943-1991)*, Београд

72. Петровић Славољуб Ђера (2001) *Дипломатски практикум*

73. Повијест минулих љета или Несторов љетопис (2003) Београд

74. Попов В. И. (1991) *Современная дипломатия: Теория и практика*, Москва

75. Попов Чедомир (1976) *Од Версаја до Данцига*, Београд

76. Поповић Богдан Љ. (2010) *Дипломатска историја Србије*, Београд

77. Поповић Ђура (1933) *Класици међународно-правне доктрине*, Београд

78. Потемкин В. П., ред. (1945) *Историја дипломатије*, књига 1, Београд

79. Потемкин В. П., ред. (1949) *Историја дипломатије*, књига 2, Београд

80. Ривијер Алфонс (1897) *Основи међународног права*, Књига прва, Београд

81. Савић Матеј (2016) *Дипломатско-конзуларно право и међународноправни поредак*, Бања Лука

82. Сатоу Ернест (2013) *Сатоу: Дипломатска пракса*, ур. Ајвор Робертс, Београд

83. Соловьев Э. Я. (2004) *Основы дипломатического и консульского права: Дипломатические привилегии и иммунитеты*, Москва

84. Тепавац Милан (1976) *Иммунитети и привилегије у међународним односима*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд

85. Трајковски Георги (1990) *Дипломатски протокол*, Београд

86. Трајковски Георги (1991) *Конзуларна пракса*, Београд

87. Тункин Г. И., отв. ред. (1982) *Международное право*, Москва

88. Херодотова Историја (1988) *1. и 2. део*, Матица српска, прев. са старогрчког Арсениј Милан, Нови Сад, www.svetlost.org/podaci/herodot.pdf

89. Ћоровић Владимир (2005-2006) *Илустрована историја Срба*, књиге 1-3, Београд

90. Чхиквадзе В. М., рук. гл. ред. (1968) *Основные институты и отрасли современного международного права*, Москва

91. Шерард Филип (1972) *Византија*, Београд

*

92. ABC of Diplomacy (2008) Federal Department of Foreign Affairs FDFA, www.eda.admin.ch/dam/eda/en/documents/publications/GlossarezurAussenpolitik/ABC-Diplomatie_en.pdf

93. Adcock Frank, Mosley D. J. (1975) *Diplomacy in Ancient Greece*, Thames and Hudson

94. Amerasinghe Chittharanjan F. (2008) *Diplomatic Protection*, Oxford University Press
95. Barker Craig J. (1996) *The Abuse of Diplomatic Privileges and Immunities: A Necessary Evil?*, Dartmouth Publishing
96. Barker Craig J. (2006) *The Protection of Diplomatic Personnel*, Ashgate
97. Barston R. P. (2014) *Modern Diplomacy*, Routledge
98. Bayne Nicholas, Woolcock Stephen, eds. (2011) *The New Economic Diplomacy*, Ashgate
99. Bederman David J. (2004) *International Law in the Antiquity*, Cambridge University Press
100. Beridge G. R. (2002) *Diplomacy: Theory and Practice*, Palgrave
101. Berridge G. R., James Alan (2003) *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, http://kamudiplomasisi.org/pdf/kitaplar/___adictionaryofdiplomacy.pdf
102. Besson Samantha, D'Aspremont Jean, eds. (2017) *The Oxford Handbook on the Sources of International Law*, Oxford University Press
103. Betsill Michele M., Corell Elisabeth, eds. (2008) *NGO Diplomacy: The Influence of Nongovernmental Organizations in International Environmental Negotiations*, MIT Press
104. Bjola Corneliu, Kornprobst Markus (2013) *Understanding International Diplomacy*, Routledge
105. Bjola Corneliu, Holmes Marcus (2015) *Digital Diplomacy: Theory and Practice*, Routledge
106. Bowen Bleddyn E. (2020) *War in Space: Strategy, Spacepower, Geopolitics*, Edinburgh University Press
107. Böing Günther, gl. ur. (1990) *Povijest svijeta od početka do danas*, Zagreb
108. Bull Hedley (1977) *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Columbia University Press
109. Chatterjee Charles (2013) *International Law and Diplomacy*, Routledge
110. Chasek Pamela S. (2001) *Earth negotiations: Analyzing thirty years of environmental diplomacy*, United Nations University Press
111. Cohen Raymond, Westbrook Raymond (2000) *Amarna Diplomacy: The Beginnings of International Relations*, Johns Hopkins University Press
112. Cooper Jerold S. (1983) *Reconstructing History from Ancient Inscriptions: The Lagash-Umma Border Conflict*, Undena Publication
113. Cooper Andrew F., Heine Jorge, Thakur Ramesh, eds. (2013) *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, Oxford University Press
114. Cull Nicholas J. (2009) *Public Diplomacy: Lessons from the Past*, Figueroa Press

- 115. Cummings, M. C. (2003)** *Cultural Diplomacy and the United States Government: A survey*, Washington DC: Center for Arts and Culture
- 116. Davies Vanessa (2013)** *Peace in ancient Egypt*, Brill
- 117. De Vattel Emer (1844)** *The Law of Nations*, ed. by Chitty Joseph, Philadelphia, T & J.W. Johnson, Law Booksellers
- 118. Degan Vladimir-Đuro (2011)** *Međunarodno pravo*, Zagreb
- 119. Denza Eileen (2008)** *Diplomatic Law: A Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford University Press
- 120. Diplomatic and Consular Immunity (2018)** *Diplomatic and Consular Immunity: Guidance for Law Enforcement and Judicial Authorities*, United States Department of State, Office of Foreign Missions, www.state.gov/wp-content/uploads/2019/07/2018-DipConImm_v5_Web.pdf
- 121. Dragičević Šešić Milena, ed. (2017)** *Cultural Diplomacy: Arts, Festivals and Geopolitics*, Creative Europe Desk Serbia, Faculty of Dramatic Arts, Belgrade, <http://kultura.kreativnaevropa.rs/calls/CULTURAL%20DIPLOMACY%20web.pdf>
- 122. Dunn David H., ed. (1995)** *Diplomacy at the Highest Level: The Evolution of International Summitry*, Macmillan Press & St.Martin's Press
- 123. Feltham Ralph George (1996)** *Diplomatski priručnik*, Zagreb
- 124. Gardner Burns Jacqueline, Mouton Christopher A., Grissom Adam R., Godges John P. (2021)** *Seizures of Western Diplomatic Facilities: Historical Timelines 1979-2019*, RAND Corporation, www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4200/RR4233z1/RAND_RR4233z1.pdf
- 125. Hamilton Keith, Langhorne Richard (2011)** *The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration*, Routledge
- 126. Handbook on the Peaceful Settlement of Disputes Between States (1992)** United Nations
- 127. Handkock Percy (1930)** *Selections from the Tel El-Amarna Letters*, Society for Promoting Christian Knowledge, London
- 128. Haynal George, Welsh Michael, Century Louis, Tyler Sean (2013)** *The Consular Function in the 21st Century*, Munk School of Global Affairs, University of Toronto, <https://munkschool.utoronto.ca/wp-content/uploads/2013/06/The-Consular-Function-in-the-21st-Century-.pdf>
- 129. Henderson Conway W. (2010)** *Understanding International Law*, Wiley-Blackwell
- 130. Henisz Witold J. (2014)** *Corporate Diplomacy: Building Reputations and Relationships with External Stakeholders*, Routledge
- 131. Hockin Brian, Melissen Jan, Riordan Shaun, Sharp Paul (2012)** *Futures for Diplomacy: Integrative Diplomacy in the 21st Century*, Netherlands Institute of International

relations „Clingendael“

132. Huber M. (1928) *The Island of Palmas Case (or Miangas) – United States of America v. The Netherlands*, Award of the Tribunal, Permanent Court of Arbitration, The Hague 4 April 1928, <https://pcacases.com/web/sendAttach/714>

133. Hughes-Gerber Laura (2021) *Diplomatic Asylum: Exploring a Legal Basis for the Practice Under General International Law*, Springer

134. Ibler Vladimir (1960) *Diplomatska historija 1814-1871*, Zagreb

135. Ibler Vladimir (1987) *Rječnik međunarodnog javnog prava*, Zagreb

136. Jachec-Neale Agnieszka (2015) *The Concept of Military Objectives in International Law and Targeting Practice*, Routledge

137. Jenkins Brian M. (1981) *Embassies Under Siege: A Review of 48 Embassy Takeovers, 1971-1980*, Rand Corporation, www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2005/R2651.pdf

138. Kihlgren Grandi Lorenzo (2020) *City Diplomacy*, Palgrave Macmillan

139. Kitchen Kenneth A., Lawrence Paul J. N. (2012) *Treaty, Law and Covenant in the Ancient Near East*, 3 Volumes, Wiesbaden: Harrassowitz

140. Klein John M. (2012) *Space Warfare: Strategy, Principles and Policy*, Taylor and Francis

141. Lee Luke T. (1961) *Consular Law and Practice*, Stevens & Sons

142. Legucy-Feilleux Jean Robert (2009) *The Dynamics of Diplomacy*, Linne Reiner Publishers

143. Mačak Kubo (2018) *Silent War. Applicability of the Jus in Bello to Military Space Operations*, U.S. Naval War College, *International Law Studies*, Vol. 94

144. Malamat Abraham (1998) *Mari and the Bible*, Brill

145. Malanczuk Peter (1997) *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Routledge

146. Manojlovic Marija, Thorheim Celia Helen (2007) *Crossroads of Diplomacy: New Challenges, New Solutions*, Netherlands Institute of International Relations „Clingendael“, www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20071000_cdsp_paper_manojlovic.pdf

147. Marchetti Raffaele (2021) *City Diplomacy: From City States to Global Cities*, University of Michigan Press

148. Mark Simon (2009) *A Greater Role for Cultural Diplomacy*, Netherlands Institute for International Relations „Clingendael“

149. Mattingly Garrett (1988) *Renaissance Diplomacy*, Dover Publications

150. McClanahan Grant (1989) *Diplomatic Immunity: Principles, Practices, Problems*, Palgrave Macmillan

- 151. Melissen Jan, ed. (2005)** *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, Palgrave Macmillan
- 152. Melissen Jan (2011)** „Beyond the New Public Diplomacy“, *Clingendael Paper No. 3*, www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20111014_cdsp_paper_jmelissen.pdf
- 153. Moran William L., ed. and transl. (1992)** *The Amarna Letters*, The Johns Hopkins University Press 1992
- 154. Morton Charles (1927)** *Les Privilegés et immunités diplomatiques*, Berne
- 155. Murty B. S. (1989)** *The International Law of Diplomacy*, New Haven Press & Martinus Nijhoff Publishers
- 156. Neff Stephen C. (2014)** *Justice Among Nations*, Harvard University Press
- 157. Nicolson Harold (1942)** *Diplomacy*, Oxford University Press
- 158. Oppenheim Lassa (1920)** *International Law: A Treatise*, vol. 1. „Peace“, edited by Ronald F. Roxburgh, Longmans, Green and Co.
- 160. Oppenheim Leo A. (1967)** *Letters from Mesopotamia*, University of Chicago Press
- 161. Phillipson Coleman (1911)** *The International Law and Custom of Ancient Greece and Rome*, I-II, London, Macmillan and Co., London
- 162. Perez Amadeo (1997)** *The System of Privileges and Immunities Applicable to the International Organizations in Switzerland and to the Permanent Foreign delegations in Geneva*, Geneva, www.eda.admin.ch/dam/mission-onu-omc-aele-geneve/en/documents/PZ-Brochure_EN.pdf
- 163. Plischke Elmer (1968)** “Eisenhower’s ‘Correspondence Diplomacy’ With the Kremlin – Case Study in Summit Diplomatics“, *Journal of Politica*, Vol. 30, 137-159;
- 164. Podany Amanda H. (2010)** *Brotherhood of Kings: How International Relations Shaped the Ancient Near East*, Oxford University Press
- 165. Pollard Justin (2007)** *The Story of Archaeology in 50 Great Discoveries*, Quercus, London 2007
- 166. Pritchard James B., ed. (1969)** “Treaty Between Hittites and Egypt”, *Ancient Near Eastern Texts Related to the Old Testament*, Princeton University Press
- 167. Przetacznik Franciszek (1983)** *Protection of Officials of Foreign States according to International Law*, Martinus Nijhoff Publishers
- 168. Rana Kishan S., Chatterjee Bipul, eds. (2011)** *Economic Diplomacy: India’s Experience*, CUTS International
- 169. Rhyne Charles S. (1971)** *International Law*, Washington
- 170. Saner Raymond, You Lichia (2003)** *International Economic Diplomacy: Mutations in Post-modern Times*, Netherlands Institute of International Relations „Clingendael“
- 171. Sasson Jack M. (2015)** *From the Mari Archives: An Anthology of Old Babylonian Letters*, Eisenbrauns

172. Satow Ernest (1932) *A Guide to Diplomatic Practice*, revised by Ritchie H., Longmans Green, London

173. Schniedewind William M., ed. (2015) *The El-Amarna Correspondence, I-II*, Brill, Leiden – Boston

174. Schoch-Spana Monica, Brunson Emily K., Shearer Matthew P., Ravi Sanjana, Sell Tara Kirk, Chandler Hannah, Gronvall Gigi Kwik (2017) *The SPARS Pandemic, 2025-2028: A Futuristic Scenario for Public Health Risk Communicators*, Baltimore, MD: Johns Hopkins Center for Health Security, <http://jhspcenterforhealthsecurity.s3.amazonaws.com/spars-pandemic-scenario.pdf>

175. Scottt Shirley V. (2010) *International Law in World Politics: An Introduction*

176. B. (1988) *A Diplomat's Handbook of International Law and Practice*, Marinus Nijhoff Publishers

177. Shaw Malcolm N. (2017) *International Law*, Cambridge University Press

178. Spadinger Wolfgang (2012) *Guide on Protocol and Diplomatic Privileges and Immunities*, Vienna, www.unodc.org/pdf/missions/Protocol_Guide_06_2012.pdf

179. Stanzel Volker, ed. (2018) *New Realities in Foreign Affairs: Diplomacy in the 21st Century*, SWP Research Paper 11, German Institute for International and Security Affairs

180. Stringer Kevin D. (2007) „Think Global, Act Local: Honorary Consuls in a Transforming Diplomatic World“, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'

181. Stringer Kevin D. (2011) „Honorary Consuls In An Era Of Globalization“, in: Melissen Jan, Fernandez Ana Mar (eds.) *Conular Affairs and Diplomavy*, Martinus Nijhoff Publishers, 63-96

182. Szondi Gyorgy (2008) *Public Diplomacy and National Branding: Conceptual Similarities and Differences*, Netherlands Institute of International Relations “Clingendael”

183. Talmon Stefan (1998) *Recognition of Governments in International Law: With Particular Reference to Governments in Exile*, Clarendon Press

184. Thirlway Hugh (2014) *The Sources of International Law*, Oxford University Press

185. Van der Pluijm Rogier, Melissen Jan (2007) *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics*, Netherlands Institute of International Relations „Clingendael“

186. Villinger Mark E. (1997) *Customary International Law and Treaties*, Kluwer Law International

187. Walker Ronald A. (2004) *Multilateral Diplomacy: Purposeful International Negotiation*, Palgrave Macmillan

188. Wilson Clifton E. (1967) *Diplomatic Privileges and Immunities*, University of Arizona Press

3. Чланци у научним часописима и зборницима

1. **Благојевић Велько (2020)** „Примена бечке конвенције о дипломатским односима на војну (одбрамбену) дипломатију“, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, Бр. 87, 91-108
2. **Буткевич О. В. (2000)** „Международное право Древнего Египта“, *Государство и право*, No. 5, 75-84
3. **Васовић Петар (2006)** „Обавештавање као дипломатска функција“, у: Ђорђе Лопичић (прир.), *Дипломатија*, Београд, 225-243
4. **Вуковић Ђуро (1989)** „Имунитет конзуларних представника“, *Анали Правног факултета у Београду*, No. 5, 474-497
5. **Јовичић Миодраг (1959)** „Влада у избеглиштву – њен правни статус и овлашћења“, *Југословенска ревија за међународно право*, No. 1, 84-102
6. **Кекић Далибор, Субошић Дане (2009)** „Полицијска дипломатија“, *Међународни проблеми*, No. 1-2, 141-162
7. **Камынин Михаил Леонидович (2021)** „Пандемия и дипслужба: вызовы и возможности“, *Дипломатическая служба и практика*, No. 1, 108-112
8. **Каровић Павле (2006)** „Дефиниција дипломације“, у: Ђорђе Лопичић (прир.) *Дипломатија*, Београд
9. **Кравченко Олег (1996)** „Практика применения дипломатических привилегий и иммунитетов в Республике Беларусь“, *Белорусский журнал международного права и международных отношений*, No. 1, 29-33
10. **Кривокапић Борис (2011)** „Једнострани акти држава као извор међународног права“, *Правни живот*, No. 12, 139-159
11. **Кривокапић Борис (2012)** „Обичајна правна правила у међународном праву“, *Мегатренд ревија*, No. 3, 35-82
12. **Кривокапић Борис (2012¹)** „О науци међународног права у античком свету“, *Правни живот*, No. 12, 215-228
13. **Кривокапић Борис (2013)** „Однос међународног и унутрашњег права“, *Страни правни живот*, No. 2, 59-103
14. **Кривокапић Борис (2013¹)** „Примат међународног права“, *Страни правни живот*, No. 3, 45-62
15. **Кривокапић Борис, Даниловић Неђо (2014)** „О злоупотреби међународног права“, у: Сreto Ного (ур.) 13. Тематски међународни научни скуп Удружења за међународно кривично право, *Зборник радова, Злоупотреба моћи*, Тара, 86-99
16. **Кривокапић Борис (2016)** „Женевска конвенција о побољшању судбине војних рањеника у рату (1864) – Поводом 140 година од приступања Србије Конвенцији“, *Страни правни живот*, No. 1, 9-30
17. **Кривокапић Борис (2017)** „Мягкое право в международном праве“, in Mitar Lutovac (ed.) *International Conference: „Composite Materials, Ecology, Information Technology, Economics and Law“*, *ELaSa-2017, Proceedings*, 1-3 July 2017, Tivat, Russian Academy of Sciences, G.A. Krestov Institute of Solution Chemistry et. al. 55-62

- 18. Кривокапић Борис (2018)** „Међународни уговори као извори космичког права“, *Правни живот*, No. 12, 165-185
- 19. Кривокапић Борис (2018¹)** „Обичаји као извори међународног космичког права“, *Анали Правног факултета у Београду*, No. 3, 129-157
- 20. Кривокапић Борис (2018²)** „Важнейшие источники международного права и их иерарическое взаимоотношение“, (Часть 1), *Юридический вестник Самарского университета*, No. 4, 128-132
- 21. Кривокапић Борис (2019)** „Државна сувереност и међународно право у ери глобализације“, у: Александар Костић (ур.) *Државни поредак: суверенитет у времену глобализације*, Зборник радова са научног скупа одржаног 8. и 9. фебруара 2019 у САНУ, Српска академија наука и уметности, Београд 2019, 355-392
- 22. Кривокапић Борис (2019)** „Важнейшие источники международного права и их иерарическое взаимоотношение“, (Часть 2), *Юридический вестник Самарского университета*, No. 1, 71-79
- 23. Krivokapić Boris (2019)** „The NATO Bombing of Yugoslavia (1999) 20 Years Later – The Problems of Legalizing, legitimacy and Consequences“, in: Vuković Nebojša (ed.) *David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications*, Belgrade, 19-56
- 24. Кривокапић Борис (2021)** „Перспективе међународног права“, у: Станка Стјепановић, Радомир В. Лукић, Димитрије Ђеранић (ур.), *„Изазови правном систему“*, Том 1, Зборник радова, Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву, Међународни савез правника (Москва), Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу (Београд), Пале 24.10.2020, Источно Сарајево, 18-47
- 25. Лазих Радојица С. (2016)** „Обавештајни рад и дипломатије“, *Српска политичка мисао*, No. 4, 233-248
- 26. Лопандић Душко (2017)** „Развој дигиталне дипломатије у Европској унији и могућност дигиталних облика облика спољнополитичког наступа Србије“, *Међународни проблеми*, No. 4, 531-546
- 27. Лопичић Ђорђе (1992)** „Правни статус и функције конзулата“, *Право, теорија и пракса*, No. 11-12, 57-63
- 28. Лопичић Ђорђе (1993)** „Почеци конзуларних односа Србије у XIX веку (1804-1813), *Југословенска ревија за међународно право*, No. 1-2, 171-183
- 29. Лопичић Ђорђе (1993¹)** „Отварање аустријског конзулата у Београду 1836. године“, *Правни живот*, No. 3-4, 413-424
- 30. Лопичић Ђорђе (1993²)** „Отварање енглеског конзулата у Београду 1837. године“, *Архив за правне и друштвене науке*, No. 3, 495-505
- 31. Лопичић Ђорђе (1993³)** „Почасни конзули“, *Анали Правног факултета у Београду*, No. 3-4, 337-348
- 32. Лопичић Ђорђе (1995)** „Отварање руског конзулата у Београду 1838. године“, *Архив за правне и друштвене науке*, No. 1, 59-67
- 33. Лопичић Ђорђе (1996)** „Правни статус конзула у кривичном поступку“, *Правни живот*, No. 3-4, 125-135

34. Лопичић Ђорђе (2000) „Прво српско дипломатско представништво, Књажевско српска агенција у Букурешту 1836. године“, *Архив за правне и друштвене науке*, No. 3, 401-411

35. Мехолић Већир (1980) „Funkcija konzula i jugoslovenska konzularna praksa“, *Pravna misao*, No. 9-10, 38-50

36. Милосављевић Бојан (2020) „Привилегије и имунитети дипломатских представника и њихове злоупотребе“, *Правна традиција и интегративни процеси*, зборник радова са научног скупа са међународним учешћем, том II, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Кимтровици, 9-23

37. Милошевић Слободан Д. (2006) „Поступак немачких власти са југословенским дипломатским и конзуларним представницима у земљама Западне Европе 1941. године“, у: Лопичић Ђорђе (прир.) *Студије и огледи о конзуларним односима*, Београд, 767-773

38. Милошевић Милан (2008) „Угрожавање лица под међународном правном заштитом“, *Правни живот*, No. 9, 23-37

39. Митина С. И. (2006) „Форме међународног судопроизводства в эллинистическую эпоху“, у: *Зборник радова са научне конференције „Функционисање правног система Републике Србије“*, Ниш, 18. мај 2006, Правни факултет у Нишу, 145-153

40. Митић Илија (2006) “Повијест еуропске конзуларне службе и допринос Дубровника њезином развоју од почетка XIX стољећа“, у: Лопичић Ђорђе (ур.) *Студије и огледи о конзуларним односима*, Београд, 30-32

41. Митровић Владимир (2018) “Глобално умрежавање и дигитална дипломатија“, *Војно дело*, No. 7, 7-22

42. Николова Марковић Александра, Балтезаровић Весна (2020) „Злоупотреба дипломатског имунитета и привилегија као савремени безбедносно-дипломатски изазов“, *Мегатренд ревија*, No. 4, 7-16

43. Обрадовић Константин (1988) „Питање међународне одговорности у светлости инцидента који је проузроковао затварање конзулата СФРЈ у Сиднеју“, *Југословенска ревија за међународно право*, No. 3, 363-390

44. Савић Матеј (2016) „Бечка конвенција о дипломатским односима – темељ савременог права представљања“, *Годишњак Правног факултета Универзитета у Бањој Луци*, No. 38, 93-123

45. Симеуновић Драган (2019) „Суверенитет као проблем у времену глобализације“, у: Александар Костић (ур.) *Државни поредак: суверенитет у времену глобализације*, Зборник радова са научног скупа одржаног 8. и 9. фебруара 2019 у САНУ, Српска академија наука и уметности, Београд 2019, 25-46

46. Солодов Д. А. (2021) „От цифровой дипломатии до искусственного интеллекта – один «клик»“, *Дипломатическая служба и практика*, No. 1, 136-141

47. Талалаев А. Н. (1960) „Международные договоры рабовладельческого общества“, *Правоведение*, No. 3, 134-138

*

- 48. Ada Serhan (2017)** „Cultural Diplomacy: From Showcase to Intercultural Dialogue“, in: Dragičević Šešić Milena (ed.) *Cultural Diplomacy: Arts, Festival and Geopolitics*, Belgrade, 51-60, <http://kultura.kreativnaevropa.rs/calls/CULTURAL%20DIPLOMACY%20web.pdf>
- 49. Ahmad Nehaluddin (2020)** „The Obligation of Diplomats to Respect the Laws and Regulations of the Hosting State: A Critical Overview of the International Practices“, *Laws*, No. 3, 1-18, www.mdpi.com/2075-471X/9/3/18
- 50. Asquer Alberto (2012)** „What is Corporate Diplomacy? And, Why does it Matter?“, *Journal of Multidisciplinary Research*, No. 3, 53-63
- 51. Barrinha André, Renard Thomas (2017)** “Cyber-diplomacy: the making of international society in the digital age”, *Global Affairs*, 2017, 1-17, <https://estudogeral.sib.uc.pt/bitstream/10316/83482/1/Cyber%20diplomacy.pdf>
- 52. Behrens Paul (2014)** „The Law of Diplomatic Asylum – A Contextual Approach“, *Michigan Journal of International Law*, No. 2, 319-367
- 53. Brown Jonathan (1988)** “Diplomatic Immunity: State Practice Under the Vienna Convention on Diplomatic Relations”, *International and Comparative Law Review*, No. 1, 53-88
- 54. Bryce Trevor (2006)** „The 'Eternal Treaty' from the Hittite perspective“, *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan*, No. 6, 1-11
- 55. Byron Christine (2010)** „International Humanitarian Law and Bombing Campaigns: Legitimate Military Objectives and Excessive Collateral Damage“, *Yearbook of International Humanitarian Law*, Vol. 13, 175-211
- 56. Chisholm John T. (2014)** „Chen Guangcheng and Julian Assange: The Normative Impact of International Incidents on Diplomatic Asylum Law“, *George Washington Law Review*, No. 2, 528-555
- 57. Choi Won-Mog (2006)** „Diplomatic and Consular Law in the Internet Age“, *Singapore Year Book of International Law*, No. 10, 117-132
- 58. Cohen Raymond (1999)** „Reflections on the New Global Diplomacy: Statecraft 2500 BC to 2000 AD“, in Melissen Jan (ed.) *Innovation in Diplomatic Practice*, Macmillan 1999, 1-18
- 59. Daojiong Zha (2015)** „China’s Economic Diplomacy“, *China Quarterly of International Strategic Studies*, No. 1, 85-104.
- 60. De Groot Alexander H. (2003)** „The Historical Development of the Capitulatory Regime in the Ottoman Middle East from the Fifteenth to the Nineteenth Centuries“, *Oriente Moderno*, No. 3, 575-604
- 61. Dela Mirosław (2014)** „Legal Status of the Honorary Consul“, *Wroclaw Review*, No. 1, 70-81, <https://sciendo.com/pdf/10.1515/wrlae-2015-0007>
- 62. Den Heijer Maarten (2013)** “Diplomatic Assylum and the Assange Case”, *Leiden Journal of International Law*, No. 2, 399-425
- 63. Der Derian James (1987)** “Mediating Estrangement: A Theory for Diplomacy.” *Review of International Studies*, No. 1, 91–110
- 64. Dinstein Yoram (1966)** „Diplomatic Immunity from Jurisdiction Ratione Materiae“, *International and Comparative Law Quarterly*, No. 1, 76-89

65. Dinstein Yoram (2002) „Legitimate Military Objectives Under The Current Jus in Bello“ in: Wall Andru E. (ed.) *“Legal and Ethical Lessons of NATO’s Kosovo Campaign”*, *International Law Studies*, Vol. 78, 139-172

66. Emrich Rudine, Schulze David (2017) „Diplomacy in the 21st Century – What Needs To Change?, *SWP Working Paper*, German Institute for International and Security Affairs, www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/WP_Diplomacy21_No23_Final_Presentation.pdf

67. Evriviades Euripides L. (2005) “The Demands of Diplomacy: The Role of Career and Honorary Consuls”, *Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, Summer/Fall, http://blogs.shu.edu/journalofdiplomacy/files/archives/03-evriviades__10_26_05.pdf

68. Gašparović Luka (2009) “Osnove sustava kapitulacija kao međunarodnih ugovora *sui generis* u Osmanskom carstvu (XVI. – XVIII. st.)”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, No. 4, 679-716

69. Goldenberg Rina (1995) “Abuse of Diplomatic Immunity: Is the Government Doing Enough?”, *ILSA Journal of International & Comparative Law*, Vol. 1, 197-216

70. Green A. B. (1973-1974) „Convention on the Prevention and Punishment of Crimes Against Diplomatic Agents and Other Internationally Protected Persons: An Analysis“, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 14, 703-728

71. Greenburgh R. B. (1955) „Recent Developments in the Law of Diplomatic Asylum“, *Problem of Public and Private International Law, Transactions for the Year 1955*, 103-122

72. Gully-Hart Paul (1999) „The Function of State and Diplomatic Privileges and Immunities in International Cooperation in Criminal Matters: The Position of Switzerland“, *Fordham International Law Journal*, No. 5, 1334-1343

73. Herdegen Matthias (1986) „The Abuse of Diplomatic Privileges and Countermeasures not Covered by the Vienna Convention on Diplomatic Relations: Some Observations in the Light of Recent British Experience“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Vol. 46, 734-757

74. Herodotus (2013) *History*, Translated by George Rawlinson, Roman Roads Media, <https://files.romanroadsstatic.com/materials/herodotus.pdf>

75. Higgins Rosalyn (2015) „The Abuse of Diplomatic Privileges and Immunities: Recent United Kingdom Experience“, *American Journal of International Law*, No. 3, 641-651

76. Holland Thomas Erskine (1900) „Zouche, Richard“, in: *Dictionary of National Biography 1885-1900* Vol. 63, Smith, Elder & Co., London, <https://archive.org/details/dictionaryofnati63stepuoft/page/406/mode/2up?q=Zouche>

77. Ismail Mohammad-Basheer A. (2013) „The United States-Iran Hostage Crisis Reviewed from an Islamic International Law Perspective“, *Denver Journal of International Law & Policy*, No. 1, 18-40

78. Ingenhoff Diana, Marschlich Sarrah (2019) „Corporate diplomacy and political CSR: Similarities, differences and theoretical implications“, *Public Relations Review*, No. 2, 348-371

79. Karavites Peter (1987) „Diplomatic Envoys in the Homeric Period“, *Revue internationale des droits de l'antiquite*, Vol. 34, 41-100

80. Kartusch Angelika (2011) *Domestic Workers in Diplomat's Household: Rights Violations and Access to Justice in the Context of Diplomatic Immunity*, German Institute for Human Rights 2011, www.ilo.org/dyn/migpractice/docs/212/GIHR.pdf http://www.institut-fuer-menschenrechte.de/uploads/tx_commerce/domestic_workers_in_diplomats_households_03.pdf

81. Kirecci Akif (2015) „Humanitarian Diplomacy in Theory and Practice“, *Perceptions* No. 1, 1-6

82. Kleiner Juergen (2009) „Diplomatic Practice: Between Tradition and Innovation“, *World Scientific* 2009, 167-182

83. Klengel Horst (2002) “From war to eternal peace: Ramesses II and Khattushili II”, *Bulletin Canadian Society for Mesopotamian Studies*, Vol. 37, 49–56.

84. Krivokapić Boris (2013) „The Roots and Formation of the Russian Science of International Law“, *Megatrend Review*, No. 1, 363-385

85. Krivokapić Boris (2017) „Multinacionalne (transnacionalne) kompanije kao subjekti međunarodnog prava“, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, Apeiron univerzitet, Br. 7, 110-127

86. Krivokapić Boris (2021) „Embedded Human Rights Restrictions and Related Issues“, in: Babak Taheri, Aleksandar Damjanović, Milija Bogavac (eds.) *Economic and Social Development, 75th International Scientific Conference on Economic and Social Development, Book of Abstracts*, Varazdin Development and Entrepreneurship Agency, University North et al., Belgrade 2-3 December 2021, 42-52, www.esd-conference.com/upload/book_of_proceedings/Book_of_Proceedings_esdBelgrade2021_Online.pdf

87. Langdon S., Gardiner Alan H. (1920) „The Treaty of Alliance between Hattušili, King of the Hittites, and the Pharaoh Ramesses II of Egypt“, *Journal of Egyptian Archeology*, No. 3, 179-205

88. Lee Donna, Hocking Brian (2011) „Diplomacy“, in: Bertrand Bardie, Dirk-Berg Schlosser, Leonardo Morlino (gen. eds.) *International Encyclopaedia of Political Science*, Vol. 3, 659-669, Sage

89. Levander Thomas (2014) „Using the Julian Assange Dispute to Address International Law's Failure to Address the Rights of Diplomatic Asylum“, *Brooklyn Journal of International Law*, No. 1, 443-486

90. Ling Yu-Long (1976) „A Comparative Study Of The Privileges And Immunities Of United Nations Member Representatives And Officials With The Traditional Privileges And Immunities Of Diplomatic Agents“, *Washington and Lee Law Review*, No. 1, 91-160, <https://scholarlycommons.law.wlu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2225&context=wlulr>

91. Lohmann Sascha (2011) “Understanding Diplomacy in the 21st Century”, *Working Paper No. 1*, Project “Diplomacy in the 21st Century”, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)/ German Institute for International and Security Affairs, www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/WP_Diplomacy21_No11_Sascha_Lohmann_01.pdf

92. Maginnis Veronica L. (2002) „Limiting Diplomatic Immunity: Lessons Learned from the 1946 Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations“, *Brooklyn Journal of International Law*, No. 3, 989-1023

93. Maurer Peter (2016) „Humanitarian diplomacy and principled humanitarian action“, *International Review of the Red Cross*, No. 897/898, 445-452

94. Milano Enrico (2004) „Diplomatic Protection and Human Rights before the International Court of Justice“, *Netherlands Yearbook of International Law*, Vol. 35, 85–142

95. Moratiel Villa Sergio (1992) “The philosophy of international Law: Suarez, Grotius and epigones”, *International Review of the Red Cross*, No. 290, 539-552, <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400076865a.pdf>

96. Mullally Siobhán, Murphy Clóidhna (2016) “Double Jeopardy”, *American Journal of Comparative Law*, No.3, 677-720

97. Muniruzzaman A. N. M. (2020) “Defence Diplomacy: A Powerful Tool of Statecraft”, *CLAWS Journal*, 63-80

98. Murray Stuart, Blannin Patrick (2017) “Diplomacy and the War on Terror”, *Small Wars Journal*, Sept. 18, 2017, <https://pure.bond.edu.au/ws/portalfiles/portal/30115313/fulltext.pdf>

99. Murty B. S. (1989) *The International Law of Diplomacy*, New Haven Press & Martinus Nijhoff Publishers

100. Muthana KA (2011) „Military Diplomacy“, *Journal of Defence Studies*, No. 1, 1-15

101. O’Keefe Partick J. (1976) “Privileges and Immunities of Diplomatic Family”, *International and Comparative Law Review*, Vol. 25, 229-350

102. Pajtinka Erik (2016) „Military Diplomacy and Its Present Functions“, *Security Dimensions*, No. 20, 179-194

103. Pergantis Vasileios (2006) „Towards a “Humanization” of Diplomatic Protection?“, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, Vol. 66, 351-397

104. Pesto Haris (2010) „The Role of Diplomacy in the Fight Against Terrorism“, *Connections*, No. 1, 64-81, www.jstor.org/stable/pdf/26326234.pdf

105. Pigman, Geoffrey Allen (2013) “Debates about Contemporary and Future Diplomacy,” in Pauline Kerr, Geoffrey Wiseman (eds.) *Diplomacy in a Globalizing World*, Oxford University Press, 68–84.

106. Pouliot Vincent & Cornut Jérémie (2015) “Practice theory and the study of diplomacy: A research agenda”, *Cooperation and Conflict*, No. 3, Special Issue, 297-315

107. Przetacznik Franciszek (1978) „The History of the Jurisdictional Immunity of the Diplomatic Agents in English Law“, *Anglo-American Law Review*, No. 4, 348-395

108. Puma Giuseppe (2021) „Inviolability of Diplomatic Premises: Dies a Quo and Dies ad Quem in the Light of Recent International Practice”, in: Duško Dimitrijević (ur.) *Srpski godišnjak za međunarodno pravo*, 243-261

109. Régnier Philippe (2011) „The emerging concept of humanitarian diplomacy: identification of a community of practice and prospects for international recognition“, *International Review of the Red Cross*, No. 884, 1211-1237

110. Roberts Walter R. (2006) “The Evolution of Diplomacy”, *Mediterranean Quarterly*, No. 3, 55-64

111. Ronen Yehudit (2006) „Libia’s conflict with Britain: Analysis of a diplomatic rupture“, *Middle Eastern Studies*, No. 2, 271-283

- 112. Ross Mitchell S. (1989)** “Rethinking Diplomatic Immunity: A Review of Remedial Approaches to Address the Abuses of Diplomatic Privileges and Immunities”, *American Journal of International Law & Policy*, Vol. 4, 173-205, <https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1602&context=auilr>
- 113. Rotter Manfred (1988)** “Government-in-Exile”, in: Rudolf L. Bibdschedler et al. (eds) *Encyclopedia of Disputes Installment 10*, Elsevier, 210-214
- 114. Rowton M. B. (1959)** “The Background of the Treaty Between Ramesses II and Hatusiliš III”, *Journal of Cuneiform Studies*, No. 1, 1-11
- 115. Rozakis Christos L. (1974)** “Terrorism and Internationally Protected Persons in the Light of the ILC’s Draft Articles”, *International and Comparative Law Quarterly*, No. 1, 32-72
- 116. Saddiki Said (2006)** „Diplomacy in a Changing World“, *Alternatives*, No. 4, 93-105
- 117. Safiyanu Sadiq (2021)** „The Principle of Diplomatic Immunity Under Islamic Law“, *International Journal of Social Sciences*, No. 21, 42-52
- 118. Sand Peter H. (2018)** „Mesopotamia 2550 B.C.: The Earliest Boundary Water Treaty“, *Global Journal of Archaeology & Anthropology*, No. 4, 98-99, <https://juniperpublishers.com/gjaa/pdf/GJAA.MS.ID.555669.pdf>
- 119. Scott Len (2004)** „Secret Intelligence, Covert Action and Clandestine Diplomacy“, *Intelligence and National Security*, No. 2 322-341
- 120. Sen B. (1988)** *A Diplomat’s Handbook of International Law and Practice*, Marinus Nijhoff Publishers
- 121. Shain Yossi (1990)** “Introduction: Governments-In-Exile in World Politics”, *Journal of Political Science*, No. 1, Art. 8, 1-4
- 122. Shi XinXiang (2019)** “Official Acts and Beyond: Towards and Accurate Interpretation of Diplomatic Immunity *Ratione Materiae* Under the Vienna Convention on Diplomatic Relations”, *Chinese Journal of International Law*, <http://law.dlmu.edu.cn/lunwen30.pdf>
- 123. Signitzer Benno H., Coombs Timothy (1992)** “Public Relations and Public Diplomacy: Conceptual Covergences”, *Public Relations Review*, No. 2, 137-147
- 124. Siniver Asaf, Hart Dan (2021)** „The Meaning of Diplomacy“, *International Negotiation*, Vol. 26, 1-25
- 125. Slaughter Anne-Marie. M. (1987)** “The Real New World Order”, *Foreign Affairs*, No. 5, 183-197
- 126. Subramanian S. R. (2017)** “Abuse of Diplomatic Privileges and the Balance between Immunities and the Duty to Respect the Local Laws and Regulations Under the Vienna Convention: The Recent Indian Experience”, *Chinese Journal of Global Governance*, No. 3, 182-233
- 127. Surmacz Beata (2018)** „City Diplomacy“, *Barometr Regionalny*, No. 1, 7-18
- 128. Szymanski Paul (2019)** “Techniques for Great Power Space War”, *Strategic Studies Quarterly*, Winter, 78-104
- 129. Tai Amy (2007)** “Unlocking the Doors to Justice: Protectiong the Rights and Remedies of Domestic Workers in the Face of Diplomatic Immunity”, *Journal of Gender, Social Policy & the Law*, No. 1, 175-222

- 130. Taylor-Carroll de Mueller A. R. (1974)** „Some Aspects of Diplomatic Immunities in the United States“, *University of Miami Law School Inter-American Law Review*, No. 1, 1-34, <https://repository.law.miami.edu/umialr/vol6/iss1/4/>
- 131. Thayer Lucius Ellsworth (1923)** “The Capitulations of the Ottoman Empire and the Question of their Abrogation as it Affects the United States”, *American Journal of International Law*, No. 2, 207-233
- 132. Tiersky Alex, Epstein Susan B. (2014)** „Securing U. S. Diplomatic Facilities and Personnel Abroad: Background and Policy Issues“, Congressional Research Service, July 30, 2014, <https://sgp.fas.org/crs/row/R42834.pdf>
- 133. Trager Robert F. (2016)** „The Diplomacy of War and Peace“, *Annual Review of Political Science*, Vol. 19, 205-228
- 134. Vandenberg Martina E., Bessell Sarah (2016)** “Diplomatic Immunity and the Abuse of Domestic Workers: Criminal and Civil Remedies in the United States”, *Duke Journal of Comparative & International Law*, Vol. 26, 595-633
- 135. Värk René (2012)** “Diplomatic Asylum: Theory, Practice and the Case of Julian Assange”, *Sisekaitseakadeemia Toimetised*, Vol. 11, 240-257
- 136. Vermeer-Künzli Annemarieke (2007)** „As If: Legal Fiction in Diplomatic Protection“, *European Journal of International Law*. No. 1, 37-68
- 137. Verrekia Bridget (2017)** “Digital Diplomacy and Its Effect on International Relations”, *Independent Study Project (ISP) Collection*, 2596, https://digitalcollections.sit.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3619&context=isp_collection
- 138. Webb Philippa (2016)** „The Immunity of States, Diplomats and International Organizations in Employment Disputes: The New Human Rights Dilemma?“, *European Journal of International Law*, No. 3, 745-767
- 139. Westermann-Behaylo Michelle K., Rehbein Katleen, Fort Timothy (2015)** „Enhancing the Concept of Diplomacy: Encompassing Political Corporate Social Responsibility, International Relations, and Peace Through Commerce“, *Academy of Management Perspectives*, No. 4, 397-404
- 140. Witiw Eric Paul (1988)** „Personan Non Grata: Expelling Diplomats Who Abuse their Privileges“, *NYLS Journal of International and Comparative Law*, Nos. 2-3, 345-359
- 141. Wood M. C. (1974)** „The Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents“, *International and Comparative Law Quarterly*, No. 4, 791-817

4. Извори из штампе и са Интернета

1. **APA News (2020)** “Former top Rwandan diplomat accused of rape summoned by court in US”, March 04, 2020, www.apanews.net/en/news/former-top-rwandan-diplomat-accused-of-rape-summoned-by-court-in-us
2. **Arab S. M.,** „Ramses the Great – The Pharaoh Who Made Peace with his Enemies And the First Peace Treaty in History“, www.touregypt.net/featurestories/treaty.htm
3. **Associated Press (2021)** „Belarus claims diplomat hurt in 'attack' on London embassy“, 20 December 2021, <https://abcnews.go.com/International/wireStory/belarus-claims-diplomat-hurt-attack-london-embassy-81856287>

4. **B92 (2008)** „Over 60 injured, Slovenian embassy ransacked“, February 17, 2008, www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2008&mm=02&dd=17&nav_id=47783
5. **Baram Marcus (2008)** “Diplomats Accused of Behaving Badly but Protected by Immunity”, *ABC News*, 29 July, 2008, <https://abcnews.go.com/TheLaw/story?id=5463222&page=1>
6. **BBC Bews (2015)** “Saudi diplomat accused of rape leaves India”, 17 September 2015, www.bbc.com/news/world-asia-india-34276049
7. **BBC News (2018)** “Diplomatic immunity: Rape accused among nine suspected of serious crime”, 18 december, 2018, www.bbc.com/news/uk-politics-46609445
8. **Beach Rebecca (2020)** “Measures to Enhance the Protection and Safety of Diplomatic Missions and Representatives”, *ODUMINC 2020 Issue Brief for GA Sixth Committee (Legal)*, United Nations & Old Dominion University, www.odu.edu/content/dam/odu/offices/mun/docs/ib-6th-diplomats.pdf
9. **Belarusian Embassy in London attacked (2021)** *BELTA*, 20 december 2021, <https://eng.belta.by/politics/view/belarusian-embassy-in-london-attacked-146409-2021/>
10. **Brennan David (2018)** “Foreign diplomat Accused of two Rapes Allowed to Leave the Country Because of Diplomatic Immunity”, *Newsweek*, Dec. 19, 2018, www.newsweek.com/diplomat-rape-crime-immunity-charges-foreign-embassy-1264616
11. **Diplo Foundation (2016)** “Bright future for diplomacy and need for changes in diplomatic services”, *Diplo*, 8 April 2016, www.diplomacy.edu/blog/bright-future-diplomacy-and-need-changes-diplomatic-services/
12. **Buhler G., transl.**, *Indian History Sourcebook: The Laws of Manu*, c., 1500 BCE, Fordham University, fordham.edu/halsall/india/manu-full.asp
13. **Corera Gordon (2021)** „Yvonne Fletcher shooting: Lybian close to Gaddafi found jointly liable for killing of PC“, *BBC News*, 16 November 2021, www.bbc.com/news/uk-59306466
14. „**Definition of diplomacy**“, Merriam-Webster, www.merriam-webster.com/dictionary/diplomacy.
15. **Del Callar Michaela (2012)** „DFA Panama diplomat in alleged rape case has full immunity“, *GMA News Online*, May 11, 2012, www.gmanetwork.com/news/news/nation/257821/dfa-panama-diplomat-in-alleged-rape-case-has-full-immunity/story/
16. „**Diplomacy**“, Britannica, www.britannica.com/topic/diplomacy.
17. **Duxbury Alison (2012)** „Assange and the Law of Diplomatic Relations“, *ASIL Insights*, No. 32, <https://www.asil.org/insights/volume/16/issue/32/assange-and-law-diplomatic-relations>
18. **Happold Matthew (2012)** „Julian Assange and Diplomatic Assylum“, *EJIL: Talk*, June 24, 2012, www.ejiltalk.org/julian-assange-and-diplomatic-asylum/
19. **Hollis Duncan B. (2012)** „The Duty to Protect Diplomatic and Consular Premises“, *OpinioJuris*, 12. 9. 2012, <http://opiniojuris.org/2012/09/12/the-duty-to-protect-diplomatic-and-consular-premises/>

20. Jhunjhunwala Chandni (2021) „The Untouchables: Is Diplomatic Immunity Going Too Far?“, *Readers Digest*, April 9, 2021, www.rd.com/article/diplomatic-immunity-going-too-far/

21. Ji-hyue Jun (2016) „S. Korean diplomat also raped 12-year-old girl in Chile“, *Korea Times*, 20. 12. 2016, www.koreatimes.co.kr/www/news/nation/2016/12/116_220537.html

22. Johnson Jake (2018) „157 of 200 World’s Richest Entities Are Corporations, Not Governments“, *Inequality*, October 19, 2019, <https://inequality.org/research/richest-entities-corporations-governments/>

23. Jose Renju (2021) „Melbourne readies to exit world’s longest COVID-19 lockdown“, Reuters, October 21, 2021, www.reuters.com/world/asia-pacific/melbourne-readies-exit-worlds-longest-covid-19-lockdowns-2021-10-20/

24. Langhorne Richard (2019) „History and the evolution of diplomacy“, *Diplo*, www.diplomacy.edu/resource/history-and-the-evolution-of-diplomacy/

25. Maley William (2018) „Terrorism, Diplomacy, and State Communications“, *ICCT Research Paper*, March 2018, International Centre for Counter-Terrorism, The Hague, <https://icct.nl/app/uploads/2018/03/ICCT-Maley-Terrorism-Diplomacy-and-State-Communications-March2018-1.pdf>

26. Marc Alexandre (2016) „Conflict and Violence in the 21st Century: Current Trends as Observed in Empirical Research and Statistics“, World Bank Group, www.un.org/pga/70/wp-content/uploads/sites/10/2016/01/Conflict-and-violence-in-the-21st-century-Current-trends-as-observed-in-empirical-research-and-statistics-Mr.-Alexandre-Marc-Chief-Specialist-Fragility-Conflict-and-Violence-World-Bank-Group.pdf

27. Martinović Iva (2009) „Novi napad na hrvatsko diplomatsko predstavništvo“, Radio Slobodna Evropa, 9. aprila 2009, www.slobodnaevropa.org/a/1605681.html

28. Ostroukh Andrey, Balmforth Tom (2021) „Belarus says assailants injured diplomat and damaged London embassy“, *Reuters*, December 20, 2021, www.reuters.com/world/europe/belarus-says-assailants-injured-diplomat-damaged-london-embassy-2021-12-20/

29. Parascandola Rocco, Burke Kerry, Slattery Dennis (2015) „EXCLUSIVE: Pakistani diplomat’s son charged with raping 13-year-old Bronx girl he met on Whisper app“, *Daly News*, Dec. 10, 2015, www.nydailynews.com/new-york/diplomat-son-arrested-sex-13-year-old-sourcessay-article-1.2460043

30. Peterson Peter G. (2002) „Public Diplomacy and the War on Terrorism“, *Foreign Affairs*, No. 5, 74-94

31. Receiving foreign ambassadors at the Ottoman court (2012) *Hürriyet Daily News*, September 29, 2019, www.hurriyetaidailynews.com/receiving-foreign-ambassadors-at-the-ottoman-court-31243

32. Ruël Huub, Wolters Tim, Loohuis Raymond, „Business diplomacy in multinational corporations (MNCs) : An exploratory study“, Working Paper, www.diis.dk/files/media/publications/import/extra/business_diplomacy_in_mncs_-an_exploratory_study_final.pdf

33. Ruël, Huub (2020) „Multinational Corporations as Diplomatic Actors: an Exploration of the Concept of Business Diplomacy, *Diplomatica*, No. 1, 1-12

34. Rusija proteruje deset američkih diplomata (2021) Radio Slobodna Evropa, 21. april 2021, www.slobodnaevropa.org/a/31215516.html

35. Smith Mickey (2018) „Foreign diplomat accused of multiple rapes allowed to leave the country without prosecution“, *Mirror*, 18 Dec. 2018, www.mirror.co.uk/news/politics/foreign-diplomat-accused-multiple-rapes-13749480

36. Tepper Eytan (2020) “Space Force One: The Complex Laws of Space Warfare”, 17 Aug. 2020, 1-72, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3672841

37. *The Diary of Samuel Pepys (1661)* pepysdiary.com/diary/1661/09/

38. Wallach Omri (2021) „The World's Tech Gigants, compared to the Size of Economies“, *Technology*, July 7, 2021, www.visualcapitalist.com/the-tech-giants-worth-compared-economies-countries/

39. Whitten Conor (2020) „Korean gvt protects diplomat accsed of sexual assault in NZ“, *Newshub*, 25. 7. 2020, www.newshub.co.nz/home/shows/2020/07/korean-govt-protects-diplomat-accused-of-sexual-assault-in-nz.html

Curriculum Vitae

Jugoslav Lj. Vukadinovic

Rođen 22. maja 1961 godine u Prištini. Osnovnu i srednju školu je završio u Prištini gde je i diplomirao na Pravnom fakultetu Univerziteta u Prištini. Završio je master studije 2014 godine na Univerzitetu Union- Fakultetu za poslovno industrijski menadžment, smer za Industrijsko ekonomski menadžment. Držao je predavanja veština protokola na Akademiji za Diplomaciju i Bezbednost u Beogradu.

Govori Engleski (VII semestar), Albanski (V semestar), Grčki (radno znanje), Italijanski(radno znanje).

Radna biografija

april 1995-avgust 1996

Savezno ministarstvo inostranih poslova-SR Jugoslavije

Direkcija za susedne zemlje- Odsek za Albaniju, Italiju, Vatikan, Maltu i San Marino

Prvi sekretar

avgust 1996-septembar 2000

Ambasada Savezne Republike Jugoslavije u Republici Makedoniji

Šef konzularnog odeljenja-Prvi sekretar

oktobar 2000-novembar 2001

Savezno ministarstvo inostranih poslova-SR Jugoslavije

Protokol -Služba za ceremonijal i državne posete-Šef odseka

Prvi savetnik

novembar 2001-avgust 2004

Generalni konzulat Savezne Republike Jugoslavije- Državne zajednice SCG u Solunu, Republika Grčka

Konzul-žeran, Prvi savetnik

avgust 2004-decembar 2004

Ministarstvo inostranih poslova SCG

Direkcija za konzularne poslove- Odsek za pasoše

Prvi savetnik

januar 2005-septembar 2005

Ministarstvo inostranih poslova SCG

Direkcija za Aziju, Australiju i Pacifik

Prvi savetnik

septembar 2005-novembar 2006

Ministarstvo inostranih poslova SCG/Republike Srbije

Direkcija za Arhivske poslove

Prvi savetnik

novembar 2006

Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije

Opunomoćeni ministar

novembar 2006-septembar 2007

Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije

Direkcija za saradnju sa NATO-om

Opunomoćeni ministar

septembar 2007-februar 2009

Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije

Direkcija za Konzularne poslove- Odsek za ostavine i sporove u inostranstvu-Šef odseka

Opunomoćeni ministar

februar 2009-novembar 2013

Ambasada Republike Srbije u Saveznoj Republici Nigeriji

Zamenik šefa misije- Savetnik/Prvi savetnik, otpravnik poslova a.i.

novembar 2013-mart 2016

Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije

Ministar savetnik

mart 2016-septembar 2016

Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije

Odeljenje bezbednosti- Dežurna služba i služba za usmeravanje telegrama- Koordinator

Ministar savetnik

septembar 2016-novembar 2017

Ambasada Republike Srbije u Arapskoj Republici Egipat(ne rezidentno Sultanat Oman, Država Palestina, Republika Sudan i Arapska Liga)

Ministar savetnik-politički poslovi za Sultanat Oman, u oktobru 2016 dobio rang Ambasadora u MSP

februar 2018-avgust 2021

Ambasada Republike Srbije u Arapskoj Republici Egipat(ne rezidentno Sultanat Oman, Država Palestina, Republika Sudan i Arapska Liga)

Izvanredni I opunomoćeni ambassador

avgust 2021-

Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije

Ambasador